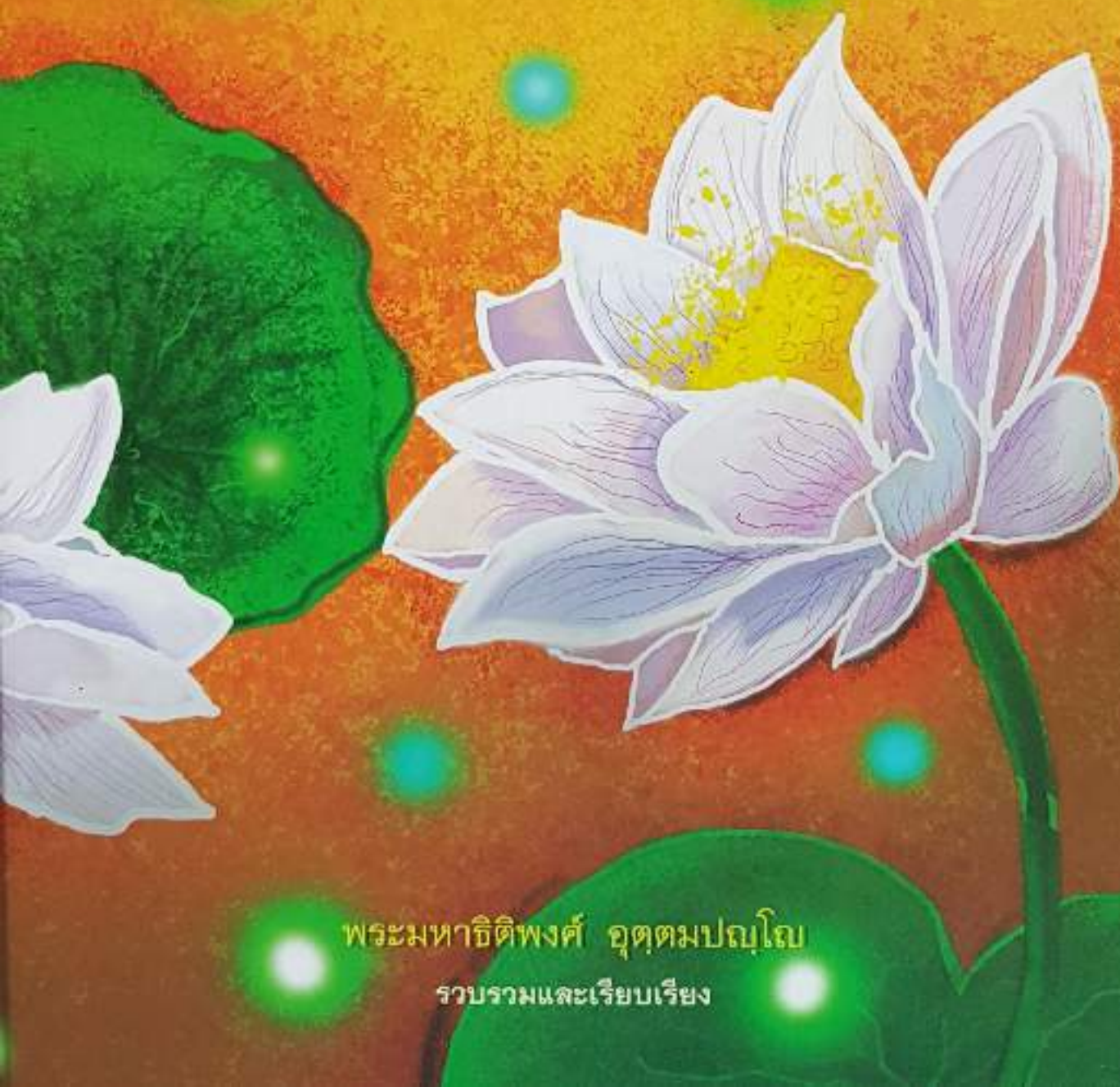

ไวยาकरणบาลีเบื้องต้น

เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษบาลีใหญ่

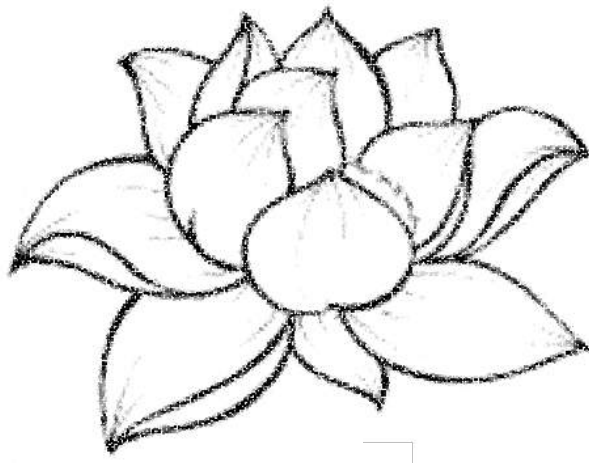

พระมหาธิติพงศ์ อุดตมปญโญ

รวบรวมและเรียบเรียง

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น

เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษามหาวิทยาลัย

พระมหาชาติพงศ์ อุตตมปณโย

รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อหนังสือ : ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น
[เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาบาลีใหญ่]

ISBN : 978-616-361-372-1

รวบรวมและเรียบเรียง : พระมหาธิติพงค์ อุตตมปญโญ

คอมพิวเตอร์/จัดรูปเล่ม : พระมหาธิติพงค์ อุตตมปญโญ

ตรวจทาน : พระมหาสังคีต สังคีตวโร พระมหาฟูกิจ ชูติปญโญ
พระมหาพิชฌุ วรมงฺคโล พระมหาทรงพล รตนโชโต
พระมหาวัชรินทร์ ปญญาพโล พระมหาณัฐวัฒน์ กิตติโก
พระพัชรพล ปิยสีโล คุณอภิวัฒน์ กิตติสีบวงค์
คุณภัทรี วยอุตมวุฒิ คุณปยุตตนา ศุภชวัลพร

ออกแบบปก : พระมหาฟูกิจ ชูติปญโญ
คุณชัยโย ทองหมื่นไวย์

วัน/เดือน/ปีพิมพ์ : พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
ตระกูลโชติพันธ์วิทยากุล และญาติมิตร เจ้าภาพใหญ่
จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นธรรมทาน

พิมพ์ที่ : บริษัท สหมิตรพรินติ้งแอนด์พับลิชซิ่ง จำกัด
๕๙/๔ ซอยวัดพระเงิน ถนนกาญจนาภิเษก ตำบลบางม่วง
อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
โทรศัพท์ 0-2903-8257-9 โทรสาร 0-2921-4587

คำนำ

คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกอบด้วยองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยยะ เวชยากรรมะ ศาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัมภุตะ และเวทัลละ ซึ่งคำสั่งสอนเหล่านี้ พระพุทธองค์ ทรงสั่งสอนไว้อย่างดี ด้วยภาษามคธ หรือภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์

พุทธศาสนิกชนผู้สนใจจะศึกษาธรรมะของพระพุทธองค์ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๙ ประการดังกล่าวแล้ว จึงจำเป็นต้องศึกษาหลักการทางภาษาเสียก่อน อันได้แก่ไวยากรณ์ เพื่อนำไปเป็นอุปกรณ์สำหรับศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฯลฯ

ไวยากรณ์บาลีนั้น แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ได้แก่ (๑) ไวยากรณ์อย่างย่อ เช่น ไวยากรณ์ บาลีสนาม หลวง (๒) ไวยากรณ์ปานกลาง เช่น คัมภีร์กัจจายนะ คัมภีร์โมคคัลลานะ คัมภีร์ปทรูปลัทธิ เป็นต้น และ(๓) ไวยากรณ์อย่างพิสดาร เช่น ลัทธินิติปกรณ์

การเลือกศึกษาไวยากรณ์ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั้น ก็มีความสำคัญกับบุคคลแต่ละกลุ่ม ทั้งในเรื่องของเนื้อหาสาระ ระยะเวลา เป็นต้น เช่น การศึกษาในกลุ่มไวยากรณ์อย่างย่อ เหมาะสำหรับศึกษาในเบื้องต้น เพื่อปูพื้นฐานสำหรับในการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นไป คือในระดับปานกลาง กับระดับพิสดาร

ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้ มีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยให้ผู้สนใจศึกษาบาลีใหญ่ ทั้งในระดับ ปานกลาง และระดับพิสดาร ได้มีพื้นฐาน เห็นโครงสร้างของคัมภีร์ไวยากรณ์ใหญ่ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ นักศึกษา เพราะถ้าไปศึกษาคัมภีร์ไวยากรณ์ใหญ่เลย จะทำให้ผู้ศึกษาเกิดความยากลำบากในการทำความเข้าใจ และอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความเบื่อหน่าย หรือท้อถอยต่อการศึกษบาลีใหญ่

อาศัยเหตุดังกล่าว ข้าพเจ้าจึงได้รวบรวมและเรียบเรียงไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นขึ้น ด้วยหวังว่า เพื่อจะอนุเคราะห์ให้นักศึกษาผู้สนใจศึกษาไวยากรณ์ใหญ่ ได้มีอุปกรณ์นำไปใช้ในการศึกษบาลีใหญ่ และศึกษาค้นคว้าพระพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา สืบต่อไป

พระมหาต่วน อุตตมปญโญ

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

๒๕ หมู่ ๖ วัดพิบูลทอง

ต.วัดชลอ อ.บางกรวย

จ.นนทบุรี ๑๑๑๓๐

คำชี้แจง

(ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒)

หนังสือไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้ เป็นหนังสือที่ย่อมาจากคัมภีร์ปुरुปัสติธิ เว้นการกัณฑ์ ได้จัดทำแยกเป็นอีกหนึ่งเล่มต่างหาก ชื่อว่า วากยลัมพณ์

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ ในนามผู้เรียบเรียง แต่เป็นครั้งที่ ๓ นับรวมกับที่ทางวัดโมลีโลกยาราม ได้จัดพิมพ์เป็นครั้งแรก และหนังสือก็ได้หมดมานานพอสมควรแล้ว กอปรกับยังมีผู้สนใจศึกษาทั้งภิกษุสามเณรและอุบาสกอุบาสิกามาสอบถามอยู่เนืองๆ เพื่ออนุเคราะห์เหล่าชนที่สนใจในการศึกษาภาษาบาลีดังกล่าว จึงได้ดำริจัดพิมพ์ใหม่ขึ้นอีกครั้ง

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้มีการแก้ไขข้อบกพร่อง เพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนเข้ามา เช่นในกิตก์ มีการเพิ่มเติมเกี่ยวกับหน้าที่ของ อนุตและมานปัจจัย พร้อมทั้งตัวอย่างประกอบ สาระน่ารู้เกี่ยวกับภาษาบาลีเป็นต้น และมีการจัดหน้าใหม่ทั้งหมด ทำให้หนังสือหนาขึ้นเล็กน้อย และในส่วนของ การตรวจทาน ก็ใช้ช่วงที่ทำการสอนแก้ไขไว้แล้วบางส่วน บางส่วนจากนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ ช่วยกันตรวจทานกันอีกหลายท่าน แต่ก็อาจจะมีข้อบกพร่องผิดพลาดหลงเหลืออยู่บ้าง ขอให้ผู้รู้ทั้งหลายช่วยชี้แนะ และแจ้งข้อมูลที่ผิดพลาดดังกล่าว เพื่อนำไปแก้ไขในการพิมพ์ครั้งต่อไป ก็ขออนุโมทนาบุญล่วงหน้า และถือว่าเป็นการร่วมทำบุญด้วยกัน เพื่อความเจริญแก่ภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา และพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

พระมหาธิดิพงษ์ อุตตมปญโญ

๓ พฤษภาคม ๒๕๕๗

อนุโมทนาภาดา

หนังสือไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้ เกิดขึ้นเพราะความคิดที่จะอนุเคราะห์ผู้มีความประสงค์จะศึกษาบาลีใหญ่ให้ได้รับความสะดวกในการศึกษา โดยเริ่มเรียนจากไวยากรณ์บาลีที่เป็นภาษาไทยก่อน พร้อมกับการฝึกทักษะการแปล การสัมผัสพันธ์ และการแต่งประโยคภาษาบาลี แล้วจึงไปเรียนคัมภีร์ปทรูปลัทธิเป็นต้น ซึ่งเป็นไวยากรณ์บาลีใหญ่ เป็นภาษาบาลีสั้นๆ ก็จะช่วยให้เรียนง่ายขึ้น เข้าใจได้ รวดเร็วขึ้น และเป็นเหมือนการเรียนไวยากรณ์ ๒ รอบ ซึ่งนั่นเป็นเจตนารมณ์ของข้าพเจ้าที่ประสงค์จะจัดทำหนังสือที่สามารถให้สาระประโยชน์แก่ผู้จะนำไปใช้ ดังนั้น จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒

ด้วยเหตุผลข้างต้นนี้ จึงใคร่ขออนุโมทนาบุญแก่พระมหาพิริยะ ภาวโณ ผู้ดูแลเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พระมหาสังคีต สังคีตวโร พระมหาพิชฌุ วรมงคลโธ พระมหาวัชรินทร์ ปญญาพลโธ พระมหาฟูกิจ ชูติปัญญา พระมหาทรงพล รตนโชโต พระมหาณัฐวัฒน์ กิตติโก พระพัชรพล ปิยสีโล คุณภักวี วัชยุตมวุฒิ คุณอภิวัฒน์ กิตติสิบวงค์ ผู้ช่วยตรวจทานต้นฉบับและช่วยหาข้อมูลบางส่วน พระมหาฟูกิจ ชูติปัญญา คุณชัยโย ทองหมื่นไวย์ ช่วยออกแบบปกสวยงาม และภาพลายเส้น พระพันศักดิ์ ปภัสสรโธ ผู้ติดต่อประสานงานผู้ออกแบบปก กลุ่มบุคคลผู้ร่วมถวาย Printer โดยมีคุณณัฐศักย์ ดันตยานุพนธ์ เป็นต้นบุญกับญาติมิตรดังมีรายชื่อปรากฏท้ายเล่ม ตระกูลโชติพันธุ์วิทยากุล และญาติมิตร เจ้าภาพหลักในการพิมพ์ครั้งนี้ รวมทั้งญาติโยมผู้ร่วมบริจาคปัจจัยเพื่อนำมาเป็นค่าจัดพิมพ์ และทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการจัดพิมพ์ในครั้งนี้

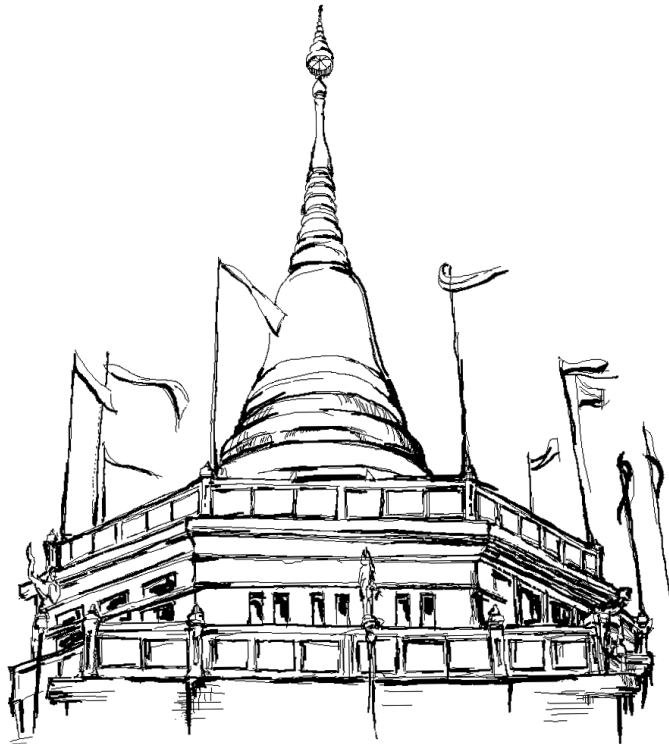
ที่สำคัญ คือ พระอาจารย์พระภิกษุทันตธัมมานันทมหาเถระ สาสนธชสิริปวรธัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต อดีตพระอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดท่ามะโอ พระอาจารย์มหาประวัตติ ภาวโรจิตโต อาจารย์บุญถนอม นพโสภณ และคณาจารย์สำนักเรียนวัดท่ามะโอทุกรูปทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ คุณโยมพ่อพัก คุณโยมแม่ปุ่น เข้มสันเทียะ ผู้เป็นบุพพการีชนทั้งสอง คุณสุวรรณ ดันตระเชียร คุณนวลมณี กาญจนพิบูลย์ คุณเพ็ญศรี บุญญรัตน์ คุณวิไล สีสรรพ์ ครอบครวัโอวาทวรัญญู คุณไตรรงค์ มาลาภิรมย์ ผู้ร่วมทำบุญช่วยค่าใช้จ่ายในการจัดทำต้นฉบับ คุณณัฐศักย์ ดันตยานุพนธ์ คุณภักวี วัชยุตมวุฒิ คุณอัจฉรา ฤทธิเสื่อ ผู้เป็นไวยาวัจกร คุณสิทธิชัย ภาคฉินवल คุณกนกพร คุณชัยเจริญกุล ถวายกระดาษดับเบิลเอ ๒ กล่อง เพื่อใช้พิมพ์ต้นฉบับสำหรับตรวจทาน ญาติโยมข่าววัดพิบูลทอง ญาติโยมข่าววัดจากแดง นักศึกษาไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น และผู้ที่มีส่วนช่วยในการทำหนังสือไวยากรณ์บาลีเบื้องต้นเล่มนี้ให้สำเร็จทุกท่าน

ขออำนาจบุญกุศลที่ได้ทำร่วมกันในครั้งนี้ จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ทุกท่านประสบแต่ความสุข ความเจริญ ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย เป็นผู้มั่งคั่งร่ำรวยทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ และได้ดวงตาเห็นธรรมด้วยกันทุกท่านเทอญ

พระมหาธิติพงษ์ อุดตมปัญญา

โย นිරุตตี น ลิกฺเขชฺช ลิกฺขนุโต ปิฎกตฺตํ
ปเท ปเท วิกฺเขชฺช วเน ฉนฺตสฺส ธมฺมา ฯ

นिरุตตี ม่ ชีตเชียน
ทุกมท ่มมสงสัย
แต่ไปเพียรเรี่ยนพระไตร
ตั้งข้างไพรไว้ดวงตา

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	[ก]
คำชี้แจง	[ข]
อนุโมทนาภาดา	[ค]
บทที่ ๑ สันญาวิธาน ว่าด้วยวิธีแห่งชื่ออักษร	๑
บทที่ ๒ สนธิวิธาน ว่าด้วยวิธีการเชื่อมต่อบท	๕
๒.๑ วิธีของสรสนธิ	๙
๒.๒ วิธีของปกตีสนธิ	๑๓
๒.๓ วิธีของพยัญชนสนธิ	๑๕
๒.๔ วิธีของนิกหิตสนธิ	๑๙
บทที่นำมาทำสนธิกับ อิตติศัพท์	๒๑
บทที่ ๓ นาม ว่าด้วยบทที่ประกอบด้วยวิภัติ dinam	๒๓
๓.๑ ปุงลึงคนาม	๒๙
๓.๒ อิตถीलึงคนาม	๔๔
๓.๓ นปุงสกลึงคนาม	๕๒
๓.๔ สัพพนาม	๕๙
๓.๕ อพยยศัพท์	๗๙
๓.๕.๑ วิภัติปัจจัยวิธาน.....	๗๙
๓.๕.๒ อุปสัคบท	๘๑
๓.๕.๓ นิบาตบท	๙๑
บทที่ ๔ อาชยาด ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กริยา.....	๑๑๑
๔.๑ ฎวาทิคณะ ฉกาลิกวิภัติวิธาน	๑๒๕
๔.๒ ฎวาทิคณะ วิกฤษณวิธาน	๑๓๕
๔.๓ รุฐาทิคณะ	๑๔๓
๔.๔ ทิวาทิคณะ	๑๔๔
๔.๕ สวาทิคณะ	๑๔๖
๔.๖ กิยาทิคณะ	๑๔๙
๔.๗ ตนาทิคณะ	๑๕๑
๔.๘ จุฐาทิคณะ	๑๕๔

	๔.๙ ธาตุปัจจัยอันตนัย	๑๕๕
บทที่ ๕	กิตกร ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กิริยากิตกรและนามกิตกร	๑๖๕
	๕.๑ กิจปัจจัย	๑๗๕
	๕.๒ กิตกปัจจัย	๑๗๘
	๕.๓ อดีตกาลกปัจจัย (ตปัจจัย)	๑๗๘
	๕.๔ ตเวตุนาทีปัจจัย	๑๗๘
	๕.๔.๑ ตเว และตปัจจัย	๑๗๘
	๕.๔.๒ ตุน, ตวาน และตวาปัจจัย	๒๐๑
	๕.๕ อนุตมานปัจจัย	๒๐๘
	๕.๖ อนาคตปัจจัย	๒๑๖
	๕.๗ อุณาทีปัจจัย	๒๑๗
บทที่ ๖	สมาส ว่าด้วยการย่อบทตั้งแต่สองบทขึ้นไปเข้าด้วยกัน	๒๒๓
	๖.๑ อพยยัภาวสมาส	๒๒๙
	๖.๒ กัมมธารยสมาส	๒๓๓
	๖.๓ ทิกุสสมาส	๒๔๕
	๖.๔ ตัปปุริสสมาส	๒๔๗
	๖.๕ พหุพพีหิสมาส	๒๖๔
	๖.๖ ทวันทสมาส	๒๘๐
	๖.๗ สมาสทอ้ง (คัพภสมาส)	๒๘๘
บทที่ ๗	ตัทธิต ว่าด้วยการย่อบทกับปัจจัยเข้าด้วยกัน	๒๙๑
	๗.๑ อปัจจัยตัทธิต	๒๙๓
	๗.๒ สังสัฎฐาทิอเนกัตถตัทธิต	๒๙๔
	๗.๓ ภาวตัทธิต	๓๐๖
	๗.๔ วิเสสตัทธิต	๓๑๐
	๗.๕ อัสสัถิตตัทธิต	๓๑๒
	๗.๖ สังขยาตัทธิต	๓๑๔
	๗.๗ อพยยตัทธิต	๓๒๑
	สาระน่ารู้เกี่ยวกับภาษาบาลี	๓๒๓
	ปทานุกรมไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น	๓๒๙

บทที่ ๑

สัญญาวิธาน ว่าด้วยวิธีการตั้งชื่ออักษร

บุคคลสามารถรู้เนื้อความ(อตุถ)ทั้งปวงได้ด้วยอักษร เมื่ออักษรวิบัติแล้ว ก็เข้าใจเนื้อความได้ยาก เนื้อความหรืออรรถที่ว่านั้น มี ๓ ประการ คือ

- (๑) โลกียตุถ เนื้อความอันเป็นโลกียะ ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘
- (๒) โลกุตฺตรตุถ เนื้อความอันเป็นโลกุตฺตระ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑
- (๓) โวหารตุถ หรือ ปญฺญตฺตอตุถ เนื้อความอันเป็นคำเรียก หรือเป็นบัญญัติ

ของชาวโลก ได้แก่ มนุษย์ เทวดา พรหม ชาย หญิง เป็นต้น

อักษรในภาษาบาลี ๔๑ ตัว

คำว่า “อฺกฺขร” แปลว่า วัณณะที่ไม่เสียหายไป, อฺกฺขร มีวิเคราะหฺว่า “นฺกฺขรฺนฺตฺติ อฺกฺขรฺ” ชื่อว่าอฺกฺขร เพราะไม่เสียหายไป. (น+ขรธาตฺ+อฺบฺจฺจฺย) หมายความว่า อฺกฺขรในภาษาบาลีทั้ง ๔๑ ตัว เราจะใช้อย่างไร ก็ไม่เสียหายไป เพราะเป็นบัญญัติ ดังมีพระพุทฺธพจนฺ์ที่ว่า “รฺูปํ ชีรฺติ มจฺจํ นามโคตฺตํ น ชีรฺติ” รูปขันธ์ของสฺตฺว์ทั้งหลาย ย่อมฉิบหายไป ส่วนบัญญัติ คือชื่อและโคตร ย่อมไม่ฉิบหายไป หรือคำว่า ไม่หมดสิ้นไป หมายความว่า เราจะใช้อฺกฺขรมากมายเท่าไร อฺกฺขรก็ยังคงมีอยู่เท่าเดิม คือใช้ไม่รู้จักหมดสิ้นไป. อฺกฺขรในภาษาบาลีนั้น มี ๔๑ ตัว คือ

อ	อา	อิ	อี	อุ	อุ	เอ	โอ
ก	ข	ค	ฃ	ง			
จ	ฉ	ช	ฌ	ญ			
ฎ	ฏ	ฑ	ฒ	ณ			
ด	ธ	ท	ถ	น			
ป	ผ	พ	ภ	ม			
ย	ร	ล	ว	ส	ห	ฬ	อํ

สระ ๔ ตัว

คำว่า “สฺร” แปลว่า เป็นไปเอง คือออกเสียงได้ด้วยตัวเอง หรือยังพยัญชนะให้เป็นไป คือช่วยให้พยัญชนะออกเสียงได้เต็มเสียง มีรูปวิเคราะหฺว่า “สฺรนฺตฺติ คจฺจนฺตฺติ สฺร” แปลว่า ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสฺระ. หมายความว่า สฺระทุกตัวสามารถที่จะออกเสียงเองได้

โดยไม่ต้องอาศัยพยัญชนะช่วยออกเสียง หรือวิเคราะห์ว่า “พยุชเน สาเรหฺติปิ สรา” แปลว่า ยังพยัญชนะทั้งหลาย ย่อมให้เป็นไป เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าสระ. (สราตุ+อปัจจัย) หมายความว่า เป็นที่ฟังฟังของพยัญชนะในด้านการออกเสียง เพราะลำพังตัวพยัญชนะเอง มีเสียงเพียงครั้ง มาตราเท่านั้น ไม่สามารถที่จะออกเสียงได้เต็มที่ด้วยตัวเอง ต้องอาศัยสระช่วยในการออกเสียง สระนั้นมี ๘ ตัว คือ อ อา อิ อี อุ ู เอ โอ

สระที่มีเสียงสั้น(มาตราเบา) เรียกว่า **รัสสระ** มี ๓ ตัว คือ อ อิ อุ.

สระที่มีเสียงยาว(มาตราหนัก) เรียกว่า **ทิมสระ** มี ๕ ตัว คือ อา อี ู เอ โอ.

สระนั้น จัดเป็นคู่ได้ ๓ คู่ คือ อ อา เรียกว่า **อวิณณะ**, อิ อี เรียกว่า **อิวิณณะ** และ อุ ู เรียกว่า **อุวิณณะ** เพราะเกิดในฐานเดียวกัน ส่วน เอ กับ โอ เป็น **สังยุตสระ** คือประกอบด้วยเสียงสระสองตัว ได้แก่ อ กับ อิ ผสมกันเป็น เอ และ อ กับ อุ ผสมกันเป็น โอ

พยัญชนะ ๓๓ ตัว

คำว่า “**พยุชน**” แปลว่า แสดงเนื้อความให้ปรากฏชัด มีวิเคราะห์ว่า “พยุชชียติ เอเตหิ อตฺถโถติ **พยุชนา**” ชื่อว่าพยัญชนะ เพราะแสดงเนื้อความ. พยัญชนะนี้มี ๓๓ ตัว คือ ก ข ค ฌ ง ฆ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ ฏ จ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ฐ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห พ อ

พยัญชนะ ๓๓ ตัวนี้ จัดเป็น ๒ พวก คือ **วรรค** และ **อวรรค** สำหรับพยัญชนะวรรคนั้น จัดเป็น ๕ วรรค มี ๒๕ ตัว ดังนี้

(๑) ก ข ค ฌ ง เรียกว่า **กวรรค**

(๒) จ ฉ ช ฌ ญ เรียกว่า **จวรรค**

(๓) ฎ ฏ จ ฑ ฒ ณ เรียกว่า **ฎวรรค**

(๔) ต ถ ท ฐ น เรียกว่า **ตวรรค**

(๕) ป ผ พ ภ ม เรียกว่า **ปวรรค**

พยัญชนะทั้ง ๒๕ ตัวนี้ เรียกว่า **วรรค** เพราะเกิดในฐานและกรณ์เดียวกัน

ส่วน พยัญชนะอีก ๘ ตัวที่เหลือ คือ ย, ร, ล, ว, ส, ห, พ, อ เรียกว่า **อวรรค** เพราะไม่เป็นพวกเดียวกัน ตามฐานและกรณ์ที่เกิด

พยัญชนะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) **ปุปุพาสยพยุชน** คือพยัญชนะที่อาศัยสระข้างหน้าออกเสียง มีหนึ่งตัว คือ อ (นิคหิต).

(๒) **ปราสยพยุฆชน** คือพยัญชนะที่อาศัยสระข้างหลังออกเสียง มี ๓๒ ตัว คือ ก ข ค ฃ ง, จ ฉ ช ฌ ญ, ฎ จ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ฐ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห พ.

ฐาน ๖

คำว่า “**จาน**” แปลว่า สถานที่อันเป็นที่เกิดของอักษร(เสียง) มีวิเคราะห์ว่า “ติฏฐติ ऐतत्ताति **จान**” อักษรย่อมเกิดขึ้นในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าจान (จาธาตุ+ยुปัจจัย) ที่เกิดของอักษร มี ๖ ฐาน แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. เอกชจान อักษรที่เกิดฐานเดียว มีดังนี้

(๑) **กณฺจจาน** (คอ) ได้แก่ อ้วนณะ กวรรค และ ห่อักษร = อวณฺณ กวคฺค หการา กณฺจชา.

(๒) **तालुजान** (เพดาน) ได้แก่ อ้วนณะ จวรรค และ ย่อักษร = อ้วนณฺณ จวคฺค ยการา ทาลุชา.

(๓) **มฺุทจจาน** (ปุ่มเหงือก) ได้แก่ ฎวรรค ร่อักษร และ พ่อักษร = ฎวคฺค รการา พการา มฺุทชา.

(๔) **ทनुจจาน** (ฟัน) ได้แก่ ตวรรค ล่อักษร และ ส่อักษร = ตวคฺค ลการา สการา ทनुชา.

(๕) **โอฏฺจจาน** (ริมฝีปาก) ได้แก่ อ้วนณะ และ ปวรรค = อ้วนณฺณ ปวคฺคา โอฏฺจชา.

(๖) **นาสิกจจาน** (จมูก) ได้แก่ นิคหิต = นิคคหิตํ นาสิกฏฺจจานช.

๒. ทฺุวิจจาน อักษรที่เกิดสองฐาน มีดังนี้

เอ อักษร เกิดที่ คอ และเพดาน เรียกว่า กณฺจतालुช = เอกาโร กณฺจतालुช.

โอ อักษร เกิดที่คอ และริมฝีปาก เรียกว่า กณฺจโอฏฺจช = โอกาโร กณฺจโอฏฺจช.

ว อักษร เกิดที่ฟัน และริมฝีปาก เรียกว่า ทनुโฏจช = วกาโร ทनुโฏจช.

ง ฌ ญ น ม อักษร เกิดที่ฐานของตน และที่จมูกเรียกว่า สกฏฺจจานนาสิกฏฺจจานช = งณ-ณนมา สกฏฺจจานชา นาสิกฏฺจจานชา จ.

กรณี ๔

คำว่า “**กรณ**” แปลว่า เครื่องกระทำเสียง มีวิเคราะห์ว่า “กรีนฺนติ อูจฺจารียนฺเต ऐतेनाति **กรณ**” อักษรทั้งหลาย ย่อมถูกออกเสียง ด้วยท่ามกลางลิ้นเป็นต้นนี้ เพราะเหตุนี้ ท่ามกลางลิ้นเป็นต้นนี้ ชื่อว่ากรณ (กรธาตุ+ยुปัจจัย). กรณนั้น มี ๔ อย่าง คือ

(๑) **ชิวฺหามชฺฒ** (ท่ามกลางลิ้น) ได้แก่ อักษรที่เกิดतालुฐาน = ชิวฺหามชฺฒํ ทาลุชาน.

(๒) **ชิวฺโหปคฺค** (ใกล้ปลายลิ้น) ได้แก่ อักษรที่เกิดมฺุทฐาน = ชิวฺโหปคฺคํ มฺุทชาน.

- (๓) **ชีวหุค** (ปลายลิ้น) ได้แก่อักษรที่เกิดทันตฐาน = ชิวหุคฺ ทนตชาน์.
 (๔) **สกฎฐาน** (ฐานของตน) ได้แก่อักษรที่เหลือ = เสสา สกฎฐานกรณา.

ปยตนะ ๔

คำว่า “ปยตน” แปลว่า ความพยายามในการเปล่งเสียง มี ๔ อย่าง คือ

- (๑) **สํวตปยตน** ความพยายามในการปิดฐานและกรณ์ ได้แก่ อักษร. = สํวตํ อการสุส.
 (๒) **วิวฏฺพยตน** ความพยายามในการเปิดฐานและกรณ์ ได้แก่ สระ อา อิ อี อุ อู เอ โอ
 สอักษร และหอักษร = เสสสรานํ สการหารานณจ.
 (๓) **มุฏฺจปยตน** ความพยายามในการทำให้ฐานและกรณ์กระทบกันหนักๆ ได้แก่
 พยัญชนะวรรคทั้ง ๒๕ ตัว = มุฏฺจํ วคฺคานํ.
 (๔) **อิสํมุฏฺจปยตน** ความพยายามในการทำให้ฐานและกรณ์กระทบกันเล็กน้อย ได้แก่
 ย ร ล และ วอักษร = อิสํมุฏฺจํ ยรลวานํ.

คำเรียกชื่อของสระและพยัญชนะ

- (๑) **นิสฺสย** ได้แก่สระทั้ง ๘ ตัว เพราะสระเป็นที่อาศัยของพยัญชนะในการออกเสียง
 (๒) **นิสฺสิต** ได้แก่พยัญชนะ ๓๓ ตัว เพราะเป็นผู้อาศัยสระในการออกเสียง

เสียงของอักษร

มาตราของอักษร ดังนี้คือ สระเสียงสั้น มีหนึ่งมาตรา, สระเสียงยาว มีสองมาตรา, พยัญชนะทั้งหมด มีกึ่งมาตรา

โฆสะ ได้แก่อักษรที่มีเสียงก้อง มี ๒๑ ตัว คือ ค ฆ ง, ช ฌ ญ, ๗ ฌ ฌ, ท ฐ น, พ ภา ม, ย ร ล ว ห พ. มีบาลีว่า “วคฺคานํ ตติยจตุตฺถปณฺจมา ย-ร-ล-ว-ห-พา จาติ เอกวีสติ โฆสา”. (สำหรับจำ : สาม สี่ ห้า ย-ร-ล-ว-ห-พ = โฆสะ)

อโฆสะ ได้แก่อักษรที่มีเสียงไม่ก้อง มี ๑๑ ตัว คือ ก ข, จ ฉ, ฎ ฐ, ต ถ, ป ผ, ส. มีบาลีว่า “วคฺคานํ ปจฺมทฺตฺติยา สกาโร จ อโฆสา”. (สำหรับจำ : หนึ่ง สอง ส = อโฆสะ)

สิถิละ ได้แก่อักษรที่มีเสียงอ่อนนุ่ม เสียงเบา มี ๑๐ ตัว คือ ก ค, จ ช, ฎ ๗, ต ท, ป พ. มีบาลีว่า “สิถิลํ นาม ปณฺจสุ วคฺคสุ ปจฺมตติยํ” อักษรตัวที่หนึ่งและสามในวรรคทั้งห้า ชื่อว่าสิถิละ. (สำหรับจำ : หนึ่ง สาม = สิถิละ)

ธนิตะ ได้แก่อักษรที่มีเสียงแข็ง เสียงดัง มี ๑๐ ตัว คือ ข ฌ, ฉ ฌ, ถ ฐ, ผ ภา. มีบาลีว่า “ธนิตํ นาม เตเสวว ทฺตฺติยจตุตฺถํ” อักษรตัวที่สองและสี่ในวรรคทั้งห้าเหล่านั้น ชื่อว่าธนิตะ. (สำหรับจำ : สอง สี่ = ธนิตะ)

สังโยค ได้แก่พยัญชนะตั้งแต่สองตัวขึ้นไป อยู่ติดกันโดยไม่มีสระมาคั่นระหว่างกลาง มีบาลีว่า “สรานนุตริทานิ พยัญชนานิ **สังโยค**” พยัญชนะทั้งหลายที่ไม่มีสระคั่นในระหว่าง เรียกว่าสังโยค เช่น ทตฺวา ระหว่าง ต กับ ว เป็นสังโยคกัน

บทที่ ๒

สนธิวิธาน ว่าด้วยวิธีการเชื่อมบท

สนธิ คือ การเชื่อมคำ การต่อคำ (Combination) มีวิเคราะห์ว่า “สนธิยฺนฺติ เอตฺถ ปทานิ อกฺขรานิ จาติ **สนฺธิ**, สํหิตปทํ” บทและอักษรย่อมถูกเชื่อมในบทนี้ เพราะเหตุนั้น บทนี้ ชื่อว่าสนธิ ได้แก่บทที่ถูกเชื่อม หรือวิเคราะห์ว่า “สนธิยตีติ **สนฺธิ**” ย่อมถูกต่อด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสนธิ. “สนฺทฺธาตีติ **สนฺธิ**” ย่อมต่อด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสนธิ. “สนฺธานํ **สนฺธิ**” การต่อ ชื่อว่าสนธิ. ศัพท์ที่จะนำมาทำสนธิกันได้นั้น มี ๒ ประเภท คือ

- (๑) ศัพท์ที่มีวิภตติ เช่น จตฺตารอ + อิม ต่อสนธิเป็น จตฺตารอเม
 - (๒) สนธิในบทสมาส เช่น กต + อุกฺปารอ ต่อสนธิเป็น กโตปฺการอ เป็นต้น
- สำหรับประโยชน์ของสนธินั้น ก็เพื่อจะย่นอักษรให้น้อยลง เป็นอุปการะในการแต่งฉันท และทำคำพูดให้สละสลวย

สนธิ มี ๔ ประเภท

(๑) **สรสนธิวิธาน** คือวิธีของสรสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างสระกับสระ หรือเชื่อมในเพราะสระ มีวิเคราะห์ว่า “สรานํ **สนฺธิ** สรสนฺธิ” บทที่ถูกเชื่อมระหว่างสระกับสระ ชื่อว่าสรสนธิ หรือวิเคราะห์ว่า “สเรสุ **สนฺธิ** สรสนฺธิ” บทที่ถูกเชื่อม ในเพราะสระทั้งหลาย ชื่อว่าสรสนธิ

(๒) **ปกติสนธิวิธาน** คือวิธีของปกติสนธิ เพราะพยัญชนะหรือสระหลัง สระทั้งหลาย มีรูปคงเดิม

(๓) **พยัญชนสนธิวิธาน** คือวิธีของพยัญชนสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างพยัญชนะกับสระ หรือในเพราะพยัญชนะ มีวิเคราะห์ว่า “พฺยญฺชนานํ **สนฺธิ** พฺยญฺชนสนฺธิ” บทที่ถูกเชื่อมระหว่าง พยัญชนะกับสระ ชื่อว่าพยัญชนสนธิ หรือวิเคราะห์ว่า “พฺยญฺชนเนสุ **สนฺธิ** พฺยญฺชนสนฺธิ” บทที่ถูกเชื่อม ในเพราะพยัญชนะทั้งหลาย ชื่อว่าพยัญชนสนธิ

(๔) **นิคหิตสนธิวิธาน** คือวิธีของนิคหิตสนธิ เป็นการใช้นิคหิตในการเชื่อมบท

สนธิกริโยปกรณ ๘

สนธิกริโยปกรณ คืออุปกรณหรือวิธีในการทำสนธิทั้ง ๘ ประเภทนั้น มี ๘ ประการ คือ (๑) โลป การลบ (๒) อาเทศ การแปลงอักษร (๓) อาคม การลงอักษรใหม่ (๔) วิการ การเปลี่ยนแปลง การกลับหน้ากลับหลัง (วิปริตตะ หรือวิปริยยะ) (๕) ปกติ การคงอักษรไว้ตามเดิม (๖) ทิม การทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว (๗) รสุส การทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น และ(๘) สยโฆค การซ้อนพยัญชนะ หรือการทำเทวภาวะ

วิธีทำสนธิ มี ๘ วิธี

โลปาเทโส จ อาคโม วิกาโร ปกติปิ จ,
 ทิม รสุส สยโฆคติ สนธิเกทา ปกาสิตา.

ประเภทของสนธิกริโยปกรณ ท่านกล่าวว่ามี ๘ ประการ คือ โลป การลบ, อาเทศ การแปลงอักษร, อาคม การลงอักษรใหม่, วิการ การเปลี่ยนแปลง การกลับหน้ากลับหลัง (วิปริตตะ หรือวิปริยยะ), ปกติ การคงอักษรไว้ตามเดิม, ทิม การทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว, รสุส การทำสระเสียงยาวให้เป็นสระเสียงสั้น และ สยโฆค การซ้อนพยัญชนะหรือการทำเทวภาวะ

๑. โลปวิธี วิธีการลบ

๑.๑	บุพพสุสรโลป ลบสระหน้า	เช่น	โลกคคบุคคโล	โลก + อคคบุคคโล
๑.๒	ปรสุสรโลป ลบสระหลัง	เช่น	ยสุทานิ กตนติ	ยสุส + อิทานิ กต + อิติ
๑.๓	พยุฉชนโลป ลบพยัญชนะ	เช่น	เอวีส วุตฺยสุส	เอว + อสุส วุตฺติ + อสุส
๑.๔	นิกคหิตโลป ลบนิคหิต	เช่น	ตาสาหํ พุทฺธาน สาสนํ	ตาสํ + อหํ พุทฺธานํ + สาสนํ

๒. อาเทศวิธี วิธีการแปลง หรืออาเทศ

๒.๑	สรทาเทศ แปลงสระ	เช่น	มยายํ กฺวตฺโต พยุฉชนํ ติยนตํ	เม + อยํ โก + อตฺโต วิ + อญชนํ ติ + อนตํ
-----	-----------------	------	---------------------------------------	---

		ควาฉิน	โค + ฉิน
		ปุถุชฉโน	ปุถ + ฉโน
		โอกาโส	อว + กาโส
		มโนมย	มน + มย
๒.๒ พยัญชนาเทส แปลงพยัญชนะ	เช่น	โนนิต	นว + นิต
		ชฉนุโร	ชาติ + อนุโร
		นิพพาน	นิ + วาน
		ปลิโพโร	ปริ + โพโร
		ทุกกฏ	ทุ + กต
		นียโก	นียโต
		นียปุตต	นียปุตต
		กฤษโปโก	กฤษโปโค
		ปณิธาน	ปณิธาน
๒.๓ สพพาทเทส แปลงทั้งตัว	เช่น	อฉนุต	อติ + อนุต
		อพุกกขาน	อภี + อุกขาน
		อฉคมา	อฉิ + อคมา
		ปฏคติ	ปติ + อคติ
๒.๔ นิคคหิตาเทส แปลงนิคหิต	เช่น	ตณฺหงกโร	ตณฺห + กโร
		ปฉฉตตณฺเวย	ปฉฉตต + เวย
		สณฺโฆโค	ส + โยโค
		ตมห	ต + อห
		เอว	เอว + วุตเต
๓. อาคมวิธี วิธีการลงอักษรใหม่			
๓.๑ สราคม ลงสระอาคม	เช่น	เอส ฐมโม	เอโส + ฐมโม
		ปโรสตี	ปร + สตี
๓.๒ พยัญชนาคม ลงพยัญชนะอาคม	เช่น	ยถยิห	ยถา + ยิห
		ติวงคูล	ติ + องคูล
		ลหุเมสสติ	ลหุ + เอสสติ
		อุทโย	อุ + โอโย
		อิโต นายติ	อิโต + นายติ
		ตสุมาทิห	ตสุมา + ยิห

	นิรันดร์	นิ + อนฺดร์	
	สพายตน์	ฉ + อายตน์	
	อติปโปโค โข ตาว	อติปโป + โข ตาว	
	สุหุชฺช จ	สุ + อุชฺช จ	
	ปุกฺกเว	ปุกฺ + เหว	
	ปเคเว	ปา + เหว	
๓.๓	นิคฺคหิตาคม ลงนิกฺคหิตาคม	เช่น จกฺขุ อุทปาที	จกฺขุ + อุทปาที
๔.	วีการวธิ วิธีวการวการ หรือเปลี่ยนอักษร (วปริต, วปริยยะ)		
๔.๑	สรวการ เปลี่ยนแปลงสระ	เช่น โนเปติ	น + อุเปติ
		อุคฺคเต	อว + คเต
๔.๒	พยณฺชนวการ สลับที่พยณฺชนะ	เช่น ปยิริทวหาลิ	ปิริยทวหาลิ
๕.	ปกตวธิ วิธีปกต (ไม่เปลี่ยนแปลง, คงเดิม)		
๕.๑	เพราะสระหลัง ปกตสระหน้า	เช่น จานนุท อนิจฺจสณฺญา	
๕.๒	เพราะพยณฺชนะหลัง ปกตสระหน้า	เช่น ภาสติ วา กโรติ วา	
๖.	ทิมวธิ วิธีทิมสระ (ทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว)		
๖.๑	ปุพฺพสฺสรทิม ทิมสระหน้า	เช่น กิสุท	กิสฺ + อิท
๖.๒	ปรสฺสรทิม ทิมสระหลัง	เช่น สทฺธิท	สทฺธา + อิท
		ตุยาสฺส	เต + อสฺส
๗.	รสฺสวธิ วิธีรสฺสสระ (ทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น)		
๗.๑	ปุพฺพสฺสรรสฺส รสฺสสระหน้า	เช่น ยถริว	ยถา + เหว
		โกวาทิ นาม	โกวาทิ + นาม
๘.	สณฺโณควธิ วิธีวการซ้อนพยณฺชนะ หรือเทวภววะ		
๘.๑	สทิสเทวภวฯ ซ้อนพยณฺชนะตัวที่เหมือนกัน	เช่น อิทปฺปมาโท	อิท + ปฺปมาโท
		มหพฺพลํ	มห + พลํ
		วิญฺญาณํ	วิ + ญาณํ
๘.๒	อสทิสเทวภวฯ ซ้อนพยณฺชนะตัวที่ไม่เหมือนกัน	เช่น รูปกฺขนฺโธ	รูป + ขนฺโธ
		ปคฺขรติ	ป + ขรติ

๒.๑ วิธีของสรสสนธิ

สรสสนธิวิธาน คือ วิธีของสรสสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างสระกับสระ หรือเชื่อมในเพราะสระ มีสระเป็นนิमित มีวิเคราะห์ว่า “สรานัน สนฺธิ สรสนฺธิ” บทที่ถูกเชื่อมระหว่างสระกับสระ ชื่อว่าสรสสนธิ หรือ “สเรสุ สนฺธิ สรสนฺธิ” บทที่ถูกเชื่อม ในเพราะสระ ชื่อว่าสรสสนธิ.

วิธีของสรสสนธินี้ มีสนธิกิริยาปกรณ ๖ วิธี คือ (๑) โลปวิธี วิธีการลบ (๒) อาเทศวิธี วิธีการแปลง (๓) อาคมวิธี วิธีการลงอักษรตัวใหม่ (๔) วิกการวิธี วิธีการเปลี่ยนอักษร (๕) ทิฆมิวิธี วิธีการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว และ (๖) รสฺสุวิธี วิธีการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น ดังนี้

๑. โลปวิธี วิธีการลบ

๑.๑ ปุพฺพโลป เพราะสระหลัง ลบสระหน้า เช่น

โลกคฺคปคฺคโล	ตัดบทเป็น	โลก + อคฺคปคฺคโล
ภิกฺขุโนวาโท	ตัดบทเป็น	ภิกฺขุณี + โวาโท
จกฺขายตฺนํ	ตัดบทเป็น	จกฺขุ + อายตฺนํ

๑.๒ ปรโลป หลังจากอสุรูปสระ ลบสระหลัง เช่น

อิติปิ	ตัดบทเป็น	อิติ + อปิ
จกฺขุณฺทริยํ	ตัดบทเป็น	จกฺขุ + อินฺทริยํ
สณฺเฑาติ	ตัดบทเป็น	สณฺเฑา + ติ
โสหํ	ตัดบทเป็น	โส + อหํ

๑.๓ เพราะสระหลัง ลบสระหน้า และลง ออาคม เช่น

เอส อตุโถ	ตัดบทเป็น	เอโส + อตุโถ
เอส อาโกโค	ตัดบทเป็น	เอโส + อาโกโค
เอส อิทานิ	ตัดบทเป็น	เอโส + อิทานิ

๒. อาเทศวิธี วิธีการแปลงอักษร

๒.๑ เพราะสระหลัง แปลง เอ เป็น ย เช่น

มฺยายํ	ตัดบทเป็น	เม + อยํ
ตฺยาคํ	ตัดบทเป็น	เต + อหํ
ยฺยาสฺส	ตัดบทเป็น	เย + อสฺส
ปพฺพตฺยาคํ	ตัดบทเป็น	ปพฺพเต + อหํ

๒.๒ เพราะสระหลัง แปลง อุ เป็น ว เช่น

อนฺวทฺธมาสํ	ตัดบทเป็น	อนฺว + ทฺธมาสํ
-------------	-----------	----------------

อเนวติ	ตัดบทเป็น	อนุ + เอตติ
สุวาคต์	ตัดบทเป็น	สุ + อาคตฺ
จกฺขวาปาถ	ตัดบทเป็น	จกฺขุ + อาปาถ
- ๒.๓ เพราะสระหลัง แปลง โอ เป็น ว เช่น
อถ ขวสุส	ตัดบทเป็น	อถ โข + อสุส
เสวว	ตัดบทเป็น	โส + เอว
กฺวตฺโต	ตัดบทเป็น	โก + อตฺโต
ยตฺวาริกรณ	ตัดบทเป็น	ยโต + อริกรณ
- ๒.๔ เพราะสระหลัง แปลง อี, อี้ เป็น ย เช่น
พฺยาคโต	ตัดบทเป็น	วิ + อากโต
พฺยณฺชน	ตัดบทเป็น	วิ + อณฺชน
วฺตุยสุส	ตัดบทเป็น	วฺตุติ + อสุส
นทฺยาสนฺโน	ตัดบทเป็น	นที + อาสนฺโน
- ๒.๕ เพราะสระหลัง แปลง ตี ของ อติ, ปติ และ อิติ เป็น จ เช่น
อจฺจนฺต	ตัดบทเป็น	อติ + อนุต
ปจฺจโย	ตัดบทเป็น	ปติ + อโย
ปจฺจตฺต	ตัดบทเป็น	ปติ + อตฺต
อิจฺจาทิ	ตัดบทเป็น	อิติ + อาทิ
- ๒.๖ เพราะสระหลัง แปลง อภิ เป็น อพฺภ เช่น
อพฺภกฺขาน	ตัดบทเป็น	อภิ + อกฺขาน
อพฺภุคฺคจฺจติ	ตัดบทเป็น	อภิ + อุกฺคจฺจติ
อพฺภโสภาโส	ตัดบทเป็น	อภิ + โสภาโส
- ๒.๗ เพราะสระหลัง แปลง อธิ เป็น อชฺฐ เช่น
อชฺฐคฺมา	ตัดบทเป็น	อธิ + อคฺมา
อชฺฐโณคฺคาเหตุวา	ตัดบทเป็น	อธิ + โอนคฺคาเหตุวา
อชฺฐมาหฺรติ	ตัดบทเป็น	อธิ + อาหฺรติ
- ๒.๘ เพราะสระหลัง แปลง ธ เป็น ท เช่น
เอกฺมิตาห	ตัดบทเป็น	เอก + อิธ + อห
- ๒.๙ เพราะสระหลัง แปลง เอ เป็น ริ และ รัสสระหน้า เช่น
ยถริว	ตัดบทเป็น	ยธา + เอว
ตถริว	ตัดบทเป็น	ตธา + เอว

๒.๑๐ เพราะสระหลัง แผลง อิ, อี ที่ชี้^๑อ ฌ เป็น อีย เช่น
 ดิยทุธิ์ ตັตบทเป็น ติ + อทุธิ์
 อคฺคิยาการ ตັตบทเป็น อคฺคิ + อการ
 สตุตฺตมียตุเถ ตັตบทเป็น สตุตฺตมี + อตุเถ

๒.๑๑ เพราะสระหลัง แผลง อุ ที่ชี้^๑อ ล เป็น อุว เช่น
 ภิกฺขุวาสนเน ตັตบทเป็น ภิกฺขุ + อาสนเน
 ทฺวุงคิกํ ตັตบทเป็น ทฺว + องคิกํ
 ปุถฺวาสนเน ตັตบทเป็น ปุถฺ + อาสนเน

๒.๑๒ เพราะสระหลัง แผลง โอ ของ โคศัพทฺ เป็น อว เช่น
 ความชิน ตັตบทเป็น โค + อชิน
 กเวพกํ ตັตบทเป็น โค + เอปกํ

๓. อาคมวิธี วิธีการลงอักษรตัวใหม่

๓.๑ เพราะสระหลัง ลง คุอาคม เช่น
 ปุถฺเคว ตັตบทเป็น ปุถฺ + เว
 ปเคว ตັตบทเป็น ปา + เว

๓.๒ เพราะสระหลัง ลง ยอาคม เช่น
 ยถยิทํ ตັตบทเป็น ยถา + อิทํ
 มายิทํ ตັตบทเป็น มา + อิทํ
 นวยิเม ฐมฺมา ตັตบทเป็น นว + อิเม ฐมฺมา
 ปรีโยสานํ ตັตบทเป็น ปรี + โอสานํ

๓.๓ เพราะสระหลัง ลง วอาคม เช่น
 ติวงฺคูลํ ตັตบทเป็น ติ + องฺคูลํ
 ติวงฺคิกํ ตັตบทเป็น ติ + องฺคิกํ
 ปาคฺคฺญวฺชฺชฺตา ตັตบทเป็น ปาคฺคฺญว + อฺชฺชฺตา
 ปวฺจฺจติ ตັตบทเป็น ป + อฺจฺจติ

๓.๔ เพราะสระหลัง ลง มอาคม เช่น
 อิธมาหุ ตັตบทเป็น อิธ + อาหุ
 ครุเมสฺสติ ตັตบทเป็น ครุ + เอสฺสติ
 ภทฺโร กสามิว ตັตบทเป็น ภทฺโร กสา + อิว
 ภายติเมว ตັตบทเป็น ภายติ + เว

- ๓.๕ เพราะสระหลัง ลง ทุอาคม เช่น
อุทปาทิ	ตัดบทเป็น	อุ + อปาทิ
อุทโย	ตัดบทเป็น	อุ + อโย
สกีเทว	ตัดบทเป็น	สกี + เอว
เกนจิเทว	ตัดบทเป็น	เกนจิ + เอว
- ๓.๖ เพราะสระหลัง ลง นุอาคม เช่น
อิโต นายติ	ตัดบทเป็น	อิโต + อายติ
จิริ นายติ	ตัดบทเป็น	จิริ + อายติ
- ๓.๗ เพราะสระหลัง ลง ตุอาคม เช่น
อชชตคเค	ตัดบทเป็น	อชช + อคเค
ยสุมาติห	ตัดบทเป็น	ยสุมา + อิห
ตสุมาติห	ตัดบทเป็น	ตสุมา + อิห
- ๓.๘ เพราะสระหลัง ลง รุอาคม เช่น
นิรนุตร์	ตัดบทเป็น	นิ + อนุตร์
นิรालโย	ตัดบทเป็น	นิ + อาลโย
ปาตุรโหสิ	ตัดบทเป็น	ปาตุ + อโหสิ
ปุนเรติ	ตัดบทเป็น	ปุน + เติ
- ๓.๙ เพราะสระหลัง ลง ลุอาคม เช่น
ฉพภิณณา	ตัดบทเป็น	ฉ + อภิณณา
สพายตน์	ตัดบทเป็น	ฉ + อายตน์
ฉพงค์	ตัดบทเป็น	ฉ + องค์
ฉพาสีติ	ตัดบทเป็น	ฉ + อสีติ
๔. วิการวิธี วิธีการเปลี่ยนแปลงสระ วิการ อ, อี เป็น เอ และ อุ เป็น โอ
- ๔.๑ เมื่อลบ อสรูปสระหลังแล้ว วิการสระหน้า เช่น
โสตุถิ	ตัดบทเป็น	สุ + อตุถิ
- ๔.๒ เมื่อลบ อสรูปสระหน้าแล้ว วิการสระหลัง เช่น
อุเปกฺขติ	ตัดบทเป็น	อุป + อิกฺขติ
ชินริตํ	ตัดบทเป็น	ชิน + อิริตํ
จนุทโทโย	ตัดบทเป็น	จนุท + อุทโย
ยโลกเก	ตัดบทเป็น	ยถา + อุทเก

๕. ทีฆวิธิ วิธีการทำสระเสียงสั้นให้เป็นสระเสียงยาว

๕.๑ เมื่อลบสระหน้าแล้ว ทีฆะสระหลัง เช่น

พุทธานุสฺสติ	ตัดบทเป็น	พุทฺธ + อนุสฺสติ
ยานีธ ฎฺตานิ	ตัดบทเป็น	ยานิ + อิธ ฎฺตานิ
พหุปรการิ	ตัดบทเป็น	พหุ + อุปการิ

๕.๒ เมื่อลบสระหลังแล้ว ทีฆะสระหน้า เช่น

โลกสุสาดิ	ตัดบทเป็น	โลกสุส + อิติ
สาธฺฐติ	ตัดบทเป็น	สาธฺฐ + อิติ
เทวาทิ	ตัดบทเป็น	เทว + อิติ
สงฆาฎิปี	ตัดบทเป็น	สงฆาฎิ + อปี

๖. รสฺสวิธิ วิธีการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น

- หลังจากทีฆะสระ แปลง เอ เป็น ริ และรัสสระหน้า เช่น

ยถริว	ตัดบทเป็น	ยถา + เอว
ตถริว	ตัดบทเป็น	ตถา + เอว

- เพราะสระหลัง ลง คุอาคม และรัสสระ ปานิบาท เช่น

ปเคว	ตัดบทเป็น	ปา + เอว
------	-----------	----------

๒.๒ วิธีของปกตินิ

ปกตินิรูป มีได้ใน ๓ ฐานะ

(๑) **ฉนุทเทภฏฏาน** ในคาถา เมื่อมีการลบหรือการแปลงเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว จะทำให้ฉนุทลักษณะ เสียไป ในที่เช่นนี้ให้คงไว้ตามปกติได้ เช่นในคาถาว่า “ปิตฺติภกฺขา ภวิสฺสามิ เทวา อาภสฺสรา ยถา” ตรงคำว่า “เทวา อาภสฺสรา” ถ้าแยก-ลบ-รวมแล้ว จะมีรูปเป็น “เทวาภสฺสรา ยถา” เหลือเพียง ๗ พยางค์ ทำให้อนุฏฏาฉนุทซึ่งกำหนดให้มีบาทละ ๘ พยางค์เสียไป ฉะนั้น จึงต้องคงไว้ตามเดิม

(๒) **อสุขุจจารณฏฏาน** ในฉนุทณียะกิตฺติ ในคาถากิตฺติ เมื่อมีการลบหรือการแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วทำให้ออกเสียงยาก สวดไม่สะดวก ในที่เช่นนี้ให้คงไว้ตามปกติได้ เช่น ในคำว่า “คาถา อชฺฐมภาสิ” ถ้าแยก-ลบ-รวม เป็น “คาถชฺฐมภาสิ” แล้วจะทำให้ออกเสียงยาก สวดไม่สะดวก ฉะนั้น จึงต้องคงไว้ตามเดิม

(๓) **สนธิจฺจจาริตฏฏาน** ในที่ไม่ต้องการทำสนธิ ก็ให้คงไว้ตามปกติได้ เช่น ในที่ประสงค์

จะแสดงการตัดบท เป็นต้นว่า “สญญา อิติ, ฉายา อิว” และในที่ต้องการแสดงรูปวิเคราะห์ เป็นต้นว่า “ชิตานิ อินฺหุริยานิ เยน”

๑. เพราะสระหลัง สระทั้งหลายมีรูปเป็นปกติ บ้าง

(๑) อालปนหฺเตสุ บทที่มีอालปนะเป็นที่สุด ให้เป็นปกติสนธิ เช่น

กตมา जान्हุ อนิจฺจสญญา = ดูก่อนอานนท์ อนิจฺจสญญา เป็นไฉน ?

ภิกขุ อโรคํ ทว สีสํ = ดูก่อนภิกษุ ศีลของเธอ เป็นสภาพไม่มีโรค

(๒) อสมาเส ปทฺหฺตฺที่เมสุ ที่หฺสระที่เป็นที่สุดบท ที่ไม่ใช่สมาส ให้เป็นปกติสนธิ

เช่น

อายุสฺมา อานนฺโท = พระอานนท์ผู้มีอายุ

เอโก เอกาย = สองต่อสอง (ชายกับหญิง)

จตุตาโร โอบฺมา = โอบหฺทั้งสี่

- นิปาเตสุปี = แม่ในบทนิบาต ก็ให้เป็นปกติสนธิ เช่น

อโห อจฺจริโย = โอ น้าอัครจรรย์

อถ โข อายุสฺมา = ครั้งนั้นแล ท่านผู้มีอายุ

(๓) นามปทฺหฺตฺอิการุกาเรสุ ในอิอักษรและอุอักษรที่เป็นที่สุดของนามบทที่มีอดีต-กิริยาอยู่หลัง ให้เป็นปกติสนธิ เช่น

คาถาหิ อชฺฌภาสิ = ได้ตรัสแล้ว ด้วยคาถาทั้งหลาย

ปุปฺผานิ อารฺหฺสิ = นำมาแล้ว ซึ่งดอกไม้ทั้งหลาย

สตฺถุ อทาสิ = ได้ถวายแล้ว แต่พระพุทธเจ้า

๒. เพราะพยัญชนะหลัง สระทั้งหลายมีรูปเป็นปกติ

ภาสติ วา กโรติ วา = ย่อมกล่าว หรือ หรือว่า ย่อมกระทำ

เวทนาฯนฺโธ = เวทนาขั้น

๒.๓ วิธีของพยัญชนะสนธิ

พยัญชนะสนธิวิธาน คือวิธีของพยัญชนะสนธิ เป็นการเชื่อมระหว่างพยัญชนะกับสระ หรือการเชื่อมในเพราะพยัญชนะ มีพยัญชนะเป็นนิमित มีวิเคราะห์ว่า “พยัญชนะน่าน สนธิ พยัญชนะสนธิ” บทที่ถูกต้องเชื่อมระหว่างพยัญชนะกับสระ ชื่อว่าพยัญชนะสนธิ หรือวิเคราะห์ว่า “พยัญชนะสนธิ สนธิ พยัญชนะสนธิ” บทที่ถูกต้องเชื่อมในเพราะพยัญชนะ ชื่อว่าพยัญชนะสนธิ.

วิธีของพยัญชนะสนธิ มีสนธิกิริยาปรกณ์ ๖ วิธี คือ (๑) โลปวิธี วิธีการลบ (๒) อาเทศวิธี วิธีการแปลง (๓) อาคมวิธี วิธีการลงอักษรตัวใหม่ (๔) ทิฆมิวิธี วิธีการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว (๕) รสสุวิธี วิธีการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น และ (๖) สญโยควิธี วิธีการซ้อนพยัญชนะ ดังนี้

๑. โลปวิธี วิธีการลบสระ

- เพราะพยัญชนะ ลบสระ โอ หน้า และ ลง อ อาคม เช่น

เอส รมโม่	ตัดบทเป็น	เอโส + รมโม่
เอส ปตุโตสิ	ตัดบทเป็น	เอโส + ปตุโตสิ
ส สีลวา	ตัดบทเป็น	โส + สีลวา
ส มุณี	ตัดบทเป็น	โส + มุณี

๒. อาเทศวิธี วิธีการแปลงอักษร

๒.๑	แปลง ตย เป็น จ	เช่น ชจจนุโ	ตัดบทเป็น	ชาติ + อนุโ
๒.๒	แปลง ลย เป็น ล	เช่น วิปลลาโส	ตัดบทเป็น	วิปรี + อาโส
๒.๓	แปลง ญย เป็น ฌ	เช่น อญญาโย	ตัดบทเป็น	อนิ + อาโย
๒.๔	แปลง หย เป็น ช	เช่น ยชเชว	ตัดบทเป็น	ยทิ + เอว
๒.๕	แปลง สย เป็น ส	เช่น โปริสี	มาจาก	ปฺริส + ฌย
๒.๖	แปลง กวรรค กับ ย เป็น กวรรค	เช่น เนปกุก	มาจาก	นิปก + ฌย
๒.๗	แปลง จวรรค กับ ย เป็น จวรรค	เช่น วาณิชช	มาจาก	วาณิช + ฌย
๒.๘	แปลง ปวรรค กับ ย เป็น ปวรรค	เช่น อปเปกจเจ	ตัดบทเป็น	อปี + เอกจเจ
๒.๙	แปลง ฤย เป็น ฌ	เช่น ตจจ	มาจาก	ตถ + ฌย
๒.๑๐	แปลง ฐย เป็น ฌ	เช่น โพชฌงคา	ตัดบทเป็น	โพธิ + องคา
๒.๑๑	แปลง ฌย เป็น ฌ	เช่น สามญญ	ตัดบทเป็น	สมณ + ฌย

๒.๑๒	แปลง ว เป็น พ	เช่น กุพฺพนโต อุทยพฺพยํ นิพฺพินฺทติ ปพฺพชติ	ตัดบทเป็น กุ + วนฺโต ตัดบทเป็น อุทย + วยํ ตัดบทเป็น นิ + วิฺนฺทติ ตัดบทเป็น ป + วชติ
๒.๑๓	แปลง ร เป็น ล	เช่น ปลฺลงกํ ปลิโพโร ปลิปนฺโน	ตัดบทเป็น ปริ + องฺกํ มาจาก ปริโพโร มาจาก ปริปนฺโน
๒.๑๔	แปลง ต เป็น ฏ	เช่น ทฺกุกฺกํ สฺกุกฺกํ ปฺหฺโฏ ปฺตฺถโฏ วิสฺโฏ	มาจาก ทฺกุกฺกํ มาจาก สฺกุกฺกํ มาจาก ปฺหฺโต มาจาก ปฺตฺถโต มาจาก วิสฺโต
๒.๑๕	แปลง ต เป็น ก	เช่น นียโก	มาจาก นียโต
๒.๑๖	แปลง ช เป็น ย	เช่น นียฺปฺตฺติ	มาจาก นิชฺปฺตฺติ
๒.๑๗	แปลง ค เป็น ก	เช่น กฺลฺลฺปโก	มาจาก กฺลฺลฺปโก
๒.๑๘	แปลง น เป็น ณ	เช่น ปณฺนิธานํ	มาจาก ปณฺนิธานํ
๒.๑๙	เพราะพยัญชนะ แปลง ปติ เป็น ปฏิ บ้าง	เช่น ปฏฺคฺคิ ปฏฺหณฺณติ ปฏฺปิตฺติ	ตัดบทเป็น ปติ + อกฺคิ ตัดบทเป็น ปติ + หณฺณติ ตัดบทเป็น ปติ + ปตฺติ
๒.๒๐	เพราะพยัญชนะ แปลง อ ที่สุดของ ปุณฺนิบาต เป็น อุ	เช่น ปุณฺนชฺชโน ปุณฺนฏฺถํ	ตัดบทเป็น ปุณฺ + ชฺชโน ตัดบทเป็น ปุณฺ + ฏฺถํ
๒.๒๑	เพราะพยัญชนะ แปลง อว เป็น โอ	เช่น โอภาโส โอวทติ โอसानํ โอหนฺทโร	ตัดบทเป็น อว + กาโส ตัดบทเป็น อว + วทติ ตัดบทเป็น อว + สานํ ตัดบทเป็น อว + นฺทโร
๒.๒๒	เพราะพยัญชนะ แปลง อว เป็น อุ	เช่น อุคฺคเต อุคฺคจฺจติ	ตัดบทเป็น อว + คเต ตัดบทเป็น อว + คจฺจติ

อุคฺคเหตฺวา ตັตฺถเป็น อว + คเหตฺวา
๒.๒๓ แปลง อ เป็น โอ ท่ามกลางสมาสและศัพท์ิต

เช่น เตโชกสิณ	ตັตฺถเป็น เตช + กสิณ
อโหระตํ	ตັตฺถเป็น อห + ระตํ
อาโปธาตุ	ตັตฺถเป็น อาป + ธาตุ
มนมยํ	ตັตฺถเป็น มน + มยํ
อโยมยํ	ตັตฺถเป็น อย + มยํ

๓. อาคมวิธิ วิธีการลงอักษรใหม่

- เพราะพยัญชนะ ลง โอ อาคม เช่น

ปโรสฺตํ	ตັตฺถเป็น	ปร + สฺตํ
---------	-----------	-----------

ปโรสฺหสฺสํ	ตັตฺถเป็น	ปร + สฺหสฺสํ
------------	-----------	--------------

๔. ทิฆวิธิ วิธีการทำสระเสียงสั้น ให้เป็นสระเสียงยาว

- เพราะพยัญชนะ ทิฆะสระหน้า เช่น

ตุยาสฺส	ตັตฺถเป็น	เต + อฺสฺส
---------	-----------	------------

สุวากฺขาโต	ตັตฺถเป็น	สุ + อฺกฺขาโต
------------	-----------	---------------

ขนฺตี ปรมํ ตโป ติตฺติกา	ตັตฺถเป็น	ขนฺตี ปรมํ ตโป ติตฺติกา
-------------------------	-----------	-------------------------

๕. รัสสวิธิ วิธีการทำสระเสียงยาว ให้เป็นสระเสียงสั้น

- เพราะพยัญชนะ รัสสะสระหน้า เช่น

ยิฏฺจํ ว หุตฺว โลเก	ตັตฺถเป็น	ยิฏฺจํ วา หุตฺว วา โลเก
---------------------	-----------	-------------------------

วสิมฺหิ	ตັตฺถเป็น	วสิ + อมฺหิ
---------	-----------	-------------

ยถาภาวิ กุณฺณ โส	ตັตฺถเป็น	ยถาภาวิ กุณฺณ โส
------------------	-----------	------------------

๖. สัญญौควิธि วิธีการซ้อนพยัญชนะ

๖.๑ ซ้อนพยัญชนะตัวที่เหมือนกัน เรียกว่า **สทิสเทวภาวะ** ได้แก่การซ้อนพยัญชนะตัวที่ ๑ ข้างหน้าพยัญชนะตัวที่ ๑ พยัญชนะตัวที่ ๓ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๓ และพยัญชนะตัวที่ ๕ ซ้อนหน้าพยัญชนะตัวที่ ๕ ในวรรคทั้งห้า เว้น ง มี ๑๔ ตัว คือ ก, ค, จ, ช, ฌ, ฎ, ฏ, ฑ, ฒ, ฑ, ฑ, ฬ, ป, ฟ, ม, และพยัญชนะอวรรคซ้อนตัวเองได้อีก ๔ ตัว คือ ย, ล, ว และ ส รวมเป็น ๑๘ ตัว เช่น

ยถากุมํ	ตັตฺถเป็น	ยถา + กุมํ
---------	-----------	------------

อนุกฺคโห	ตັตฺถเป็น	อนุ + คโห
----------	-----------	-----------

ทฺจจฺริตํ	ตັตฺถเป็น	ทฺ + จฺริตํ
-----------	-----------	-------------

ปชฺโชโต	ตັตฺถเป็น	ป + โชโต
---------	-----------	----------

วิมฺวณณ	ตัดบทเป็น	วิ + ฦาณ
วฏฺฏติ	ตัดบทเป็น	ว + ฏติ
เวทนาตุติกิ	ตัดบทเป็น	เวทนา + ติกิ
จตุทฺทิส	ตัดบทเป็น	จตุ + ทิส
ตฺนฺนินฺโน	ตัดบทเป็น	ต + นินฺโน
จตุปฺปาโท	ตัดบทเป็น	จตุ + ปาโท
ทฺพฺพล	ตัดบทเป็น	ทฺ + พฺล
ตมฺมโย	ตัดบทเป็น	ต + มโย
สฺยฺยติ	ตัดบทเป็น	สฺ + ยติ
วิปฺลลาโส	ตัดบทเป็น	วิปฺริ + อาโส
สิลฺลพฺต	ตัดบทเป็น	สิล + วต
อุสฺสาโห	ตัดบทเป็น	อุ + สาโห

หมายเหตุ : ยังไม่พบตัวอย่างที่มีการซ้อนตัวเอง ๒ ตัว คือ ๆ กับ ฦ พบเฉพาะที่แปลงมากับเป็นธาตุ เช่น ทฺนฺนโย (ทฺ + นโย), จจฺจฺเตติ (จจฺจฺ + ฦ + ติ)

๖.๒ ซ้อนพยัญชนะตัวที่ไม่เหมือนกัน เรียกว่า **อสทิสเทวภาวะ** ได้แก่การซ้อนพยัญชนะตัวที่ ๑ ข้างหน้าพยัญชนะตัวที่ ๒ ซ้อนพยัญชนะตัวที่ ๓ ข้างหน้าพยัญชนะตัวที่ ๔ ในวรรคทั้งห้า มี ๑๐ ตัว คือ ก, ค, จ, ช, ฎ, ฏ, ต, ท, ป, พ เช่น

รูปกฺขนฺโธ	ตัดบทเป็น	รูป + ขนฺโธ
ปคฺขรติ	ตัดบทเป็น	ป + ขรติ
อุจฺเจโท	ตัดบทเป็น	อุ + เจโท
อุชฺฦายติ	ตัดบทเป็น	อุ + ฦายติ
นิฏฺฐิต	ตัดบทเป็น	นิ + ฐิต
ยสฺสเถโร	ตัดบทเป็น	ยส + เถโร
มทฺทฺธโน	ตัดบทเป็น	มท + ฐโน
นิปฺผลติ	ตัดบทเป็น	นิ + ปผลติ
นิพฺภย	ตัดบทเป็น	นิ + ภย

หมายเหตุ : ยังไม่พบตัวอย่างของ ๆ ที่เป็นอสทิสเทวภาวะข้างหน้า ฦ พบที่เป็นธาตุ เช่น วจฺจฺตติ (วจฺจฺ + อ + ติ)

๒.๔ วิธีของนิกคิตสนธิ

นิกคิตสนธิวิธาน คือ วิธีของนิกคิตสนธิ ใช้นิกคิตในการเชื่อมต่อบท มีวิเคราะห์ว่า “นิกคิตทานัน สนธิ นิกคิตสนธิ” การเชื่อม แห่งนิกคิตทั้งหลาย ชื่อว่านิกคิตสนธิ

วิธีของนิกคิตสนธิ มีสนธิกิริยากรรม ๓ วิธี คือ (๑) โลปวิธี วิธีการลบ (๒) อาเทศวิธี วิธีการแปลง และ (๓) อาคมวิธี วิธีการลงนิกคิตอาคม ดังนี้

๑. โลปวิธี วิธีการลบอักษร

๑.๑ เพราะสระหลัง ลบนิกคิต เช่น

ตาสาห์	ตัดบทเป็น	ตาสั + อหฺ
อทาสาห์	ตัดบทเป็น	อทาสี + อหฺ
เอวาทฺ	ตัดบทเป็น	เอวํ + อหฺ
กฺยาหฺ	ตัดบทเป็น	กี + อหฺ

๑.๒ เพราะพยัญชนะหลัง ลบนิกคิต เช่น

เอตํ พุทฺธานฺ สาสนํ	ตัดบทเป็น	เอตํ พุทฺธานํ สาสนํ
อริยสจฺจานํ ทสฺสนํ	ตัดบทเป็น	อริยสจฺจานํ ทสฺสนํ
คณฺตุกาโม	ตัดบทเป็น	คณฺตุํ + กาโม

๑.๓ หลังจากนิกคิต ลบสระหลัง เช่น

กตฺนฺติ	ตัดบทเป็น	กตํ + อิติ
จกฺกํ	ตัดบทเป็น	จกฺกํ + อิว
ตฺวํสิ	ตัดบทเป็น	ตฺวํ + อสิ
อิทฺมฺปิ	ตัดบทเป็น	อิทํ + อปิ
สทิสฺว	ตัดบทเป็น	สทิสํ + เอว

๑.๔ เมื่อลบสระหลังแล้ว หลังจากนิกคิต ลบพยัญชนะสังโยค เช่น

เอวํส	ตัดบทเป็น	เอวํ + อสฺส
ปฺปฺผู้สา อฺปฺปฺชฺชิ	ตัดบทเป็น	ปฺปฺผู้ + อสฺสา อฺปฺปฺชฺชิ

๒. อาเทศวิธี วิธีการแปลงนิกคิต

๒.๑ เพราะพยัญชนะวรรค แปลงนิกคิตเป็นที่สุตฺวารรค เช่น

สงฺคโห	ตัดบทเป็น	สํ + คโห
ธมฺมญฺจเร	ตัดบทเป็น	ธมฺมํ + จเร
ตณฺฺจานํ	ตัดบทเป็น	ตํ + จานํ
ชฺฐติฺนฺธโร	ตัดบทเป็น	ชฺฐติํ + ธโร

สมภูโต	ตัดบทเป็น	สํ + ภูโต
๒.๒ เพราะ ล แปลงนิกหิต เป็น ล เช่น		
ปฏิสลุสโน	ตัดบทเป็น	ปฏิสํ + ลโน
ปุลลิจังค	ตัดบทเป็น	ปุํ + ลิจังค
สลุลกขณา	ตัดบทเป็น	สํ + ลกขณา
สลุเลโข	ตัดบทเป็น	สํ + เลโข
สลุลาโป	ตัดบทเป็น	สํ + ลาโป
ปฏิสลุลาโน	ตัดบทเป็น	ปฏิสํ + ลาโน
๒.๓ เพราะ เอ และ ห แปลงนิกหิต เป็น ญ เช่น		
ปจจตุตถญเฆว	ตัดบทเป็น	ปจจตุตฺ + เอว
ตถญเฆว	ตัดบทเป็น	ตํ + เอว
ตถุหิ ตสฺส	ตัดบทเป็น	ตํ + หิ ตสฺส
เอวญุหิ	ตัดบทเป็น	เอวํ + หิ
๒.๔ เพราะ ย แปลง นิกหิต กับ ย เป็น ฌ เช่น		
สญฺโฆโค	ตัดบทเป็น	สํ + โยโค
สญฺญาจิกาย	ตัดบทเป็น	สํ + ยาจิกาย
สญฺโฆชนํ	ตัดบทเป็น	สํ + โยชนํ
๒.๕ เพราะสระหลัง แปลงนิกหิต เป็น ม เช่น		
ตมฺหิ	ตัดบทเป็น	ตํ + อหิ
ยมาหุ	ตัดบทเป็น	ยํ + อาหุ
ชนเมว	ตัดบทเป็น	ชนํ + เอว
กิเมตํ	ตัดบทเป็น	กิํ + เอตํ
๒.๖ เพราะสระหลัง แปลงนิกหิต เป็น ฑ เช่น		
เอตทโวจ	ตัดบทเป็น	เอตํ + อโวจ
ยทนิจฺจํ	ตัดบทเป็น	ยํ + อนิจฺจํ
ตทนต์ตา	ตัดบทเป็น	ตํ + อนนต์ตา
เอตเทว	ตัดบทเป็น	เอตํ + เอว
๒.๗ เพราะพยัญชนะหลัง แปลงนิกหิต เป็น อํ เช่น		
เอวํ วุตฺเต	ตัดบทเป็น	เอวํ + วุตฺเต
ตํ สาธุ	ตัดบทเป็น	ตํ + สาธุ
เอกํ สมยํ ภควา	ตัดบทเป็น	เอกํ + สมยํ + ภควา

	ทฏฐคามาทิ	=	ทฏฐคาม + อิติ
	ภควาติ	=	ภควา + อิติ
๒.๒	อุ + อิติ	เช่น	ภิกขุติ = ภิกขุ + อิติ
			สยมภูติ = สยมภู + อิติ
๒.๓	เอ + อิติ	เช่น	ภิกขเวติ = ภิกขเว + อิติ
			อุปาสิเกติ = อุปาสิเก + อิติ
๒.๔	โอ + อิติ	เช่น	ภิกขโวติ = ภิกขโว + อิติ
			คโตติ = คโต + อิติ
๓.	อิ, อี + อิติ	ถ้าบทหน้า ทำยศัพท์เป็นสระ อิ หรือ อี ให้ลบสระหน้า ที่ชนะสระหลัง	
๓.๑	อิ + อิติ	เช่น	กริสฺสตีติ = กริสฺสติ + อิติ
			กริสฺสามีติ = กริสฺสามิ + อิติ
			คจฺฉาหีติ = คจฺฉาหิ + อิติ
			คจฺฉตีติ = คจฺฉติ + อิติ
๓.๒	อี + อิติ	เช่น	เสฏฺฐีติ = เสฏฺฐิ + อิติ
			อิตุถีติ = อิตุถิ + อิติ
๔.	นิคหิต + อิติ	ถ้าบทหน้า ทำยศัพท์เป็นนิกหิต ให้ลบสระ อิ ข้างหลัง แล้วแปลงนิกหิต เป็นวัคคันตะ ฬ	
๔.๑	อัม + อิติ	เช่น	กตฺนฺติ = กตัม + อิติ
			นฺนฺติ = นัม + อิติ
๔.๒	อี + อิติ	เช่น	กิฺนฺติ = กีม + อิติ
			อโหสิฺนฺติ = อโหสิ + อิติ
๔.๓	อุํ + อิติ	เช่น	คณฺตฺนฺติ = คณฺตุ + อิติ
			อเหสฺุนฺติ = อเหสุ + อิติ

บทที่ ๓

นาม ว่าด้วยบทที่ประกอบวิภัตินาม

ความหมายของนาม

คำว่า “นาม” แปลว่า ชื่อ (Nouns) เป็นชื่อของคน สัตว์ ที่ สิ่งของ เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า “อตุถิ นมตีติ นาม” ชื่อว่านาม เพราะน้อมไปสู่ความหมาย ตามวิเคราะห์นี้ ดังตัวอย่างเช่น ปุริสศัพท์ ย่อมน้อมไปสู่ทัฬหะ คือ บุรุษ หมายความว่า เมื่อกล่าวคำว่า “ปุริส” ก็ทำให้นึกถึงรูปร่าง ลักษณะของผู้ชาย หรือวิเคราะห์ว่า “อตุถินิ อตุถิ นามเตตีติ นาม” (นม+ณ) ชื่อว่านาม เพราะยัง ความหมายให้น้อมมาในตน ตามวิเคราะห์นี้ เป็นการกล่าวกลับกันอีกนัยหนึ่ง ดังตัวอย่างเช่น ปุริสศัพท์นี้ ดึงเอาความหมายของบุรุษมาไว้ในตน หมายความว่า คำว่า “ปุริส” นี้ สามารถอธิบาย ความหมาย หรือคำจำกัดความทั้งหมดที่มีอยู่ใน “ปุริสศัพท์”

๑. นามมี ๒ ประเภท คือ

(ก) **อหฺวตฺตนาม** คือนามที่เป็นไปตามอรรถ หรือตามความเป็นจริง เช่น ปุริโส. คำว่า “ปุริโส”นี้ แปลว่า “บุรุษ,ผู้ชาย” มีวิเคราะห์ว่า “มาตาปีตุนุ หทย ปุเรตีติ ปุริโส. บุคคลใด ย่อมยังใจ ของบิดามารดาให้เต็ม เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่าปุริส (บุรุษ)” จริงอย่างนั้น พ่อแม่ย่อมอิมเอิบ ใจเมื่อได้ลูกชาย ฉะนั้น คำว่า “ปุริโส” จึงเป็นอหฺวตฺตนาม

(ข) **รุฬฺหีนาม** คือนามที่ตั้งขึ้นมาสำหรับเรียกขานเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงความหมาย เช่น สิริวฑฺฒ ชื่อสิริวฑฺฒ แปลว่า ผู้เจริญด้วยสิริ แต่เป็นชื่อของคนใช้

๒. นามมี ๓ ประเภท คือ

- (ก) **ปฺลฺลึงฺคนาม** นามที่บ่งถึงเพศชายของศัพท์ เช่น รุกฺโข ต้นไม้
- (ข) **อิตฺถิลิงฺคนาม** นามที่บ่งถึงเพศหญิงของศัพท์ เช่น มาลา ระเบียบ
- (ค) **นปฺปฺลฺลึงฺคนาม** นามที่ไม่ระบุเพศชายและเพศหญิงของศัพท์ เช่น ฐนํ ทรัพย์

๓. นามมี ๓ ประเภท คือ

- ๓.๑ **สุภฺรณาม** หรือนามนาม คือนามล้วนๆ ที่ใช้เป็นประธานในประโยค มี ๒ อย่าง คือ
 - (ก) **สาธารณนาม** นามทั่วไปไม่เจาะจง เช่น นครี เมือง
 - (ข) **อสาธารณนาม** นามที่ไม่ทั่วไป เจาะจง เช่น สาวตฺถี เมืองสาวตฺถี

๓.๒ **คุณนาม** นามที่แสดงลักษณะพิเศษของสุทรนามหรือนามนามว่าดีหรือชั่ว ขาวหรือดำ เป็นต้น มี ๓ ชั้น คือ

๓.๒.๑ **ชั้นปกติ** เช่น ปาโป ผู้ชั่ว

๓.๒.๒ **ชั้นวิเศษ** เช่น ปาปโตร, ปาปิโย, ปาปิลโก ผู้ชั่วกว่า

๓.๓.๓ **ชั้นอติวิเศษ** เช่น ปาปโตโม, ปาปิภูโจ ผู้ชั่วที่สุด

๓.๓ **สัพพนาม** นามที่ใช้แทนชื่อคน สัตว์ ที่ สิ่งของที่กล่าวมาแล้ว มี ๒ อย่าง คือ

(ก) **ปัฐิสสัพพนาม** นามที่ใช้เป็นประธานในประโยคได้ มี ๓ บุรุษ คือ

๑) **ปฐมบุรุษ** หมายถึง บุคคลที่เรากล่าวถึง ได้แก่ ตศัพท (เขา, นั้น)

๒) **มัชฌิมบุรุษ** หมายถึง บุคคลที่เราพูดด้วย ได้แก่ ตุมหศัพท (ท่าน)

๓) **อุตตมบุรุษ** หมายถึง ตัวเราเอง ได้แก่ อมหศัพท (ข้าพเจ้า)

(ข) **วิเสสนสัพพนาม** สัพพนามที่ทำหน้าที่เป็นตัวยายสุทรนาม มี ๒๕ ตัว คือ สพุพ, กตร, กตม, อุภย, อิตร, อญญ, อญญตร, อญญตม, ปุพพ, พร, อปร, ทกขิน, อุตตร, อชร, ย, ต, เอต, อิม, อม, กิ, เอก, อุภ, ทวิ, ตี และ จตุศัพท. [หมายเหตุ :- เฉพาะ ตศัพท เป็นได้ทั้งปัฐิสสัพพนาม และวิเสสนสัพพนาม และกศัพท มีใช้เป็นประธานได้]

๔. นามมี ๔ ประเภท คือ

(ก) **สามญยนาม** คือนามที่มีสภาพเหมือนๆ กัน หรือชื่อทั่วไป เช่น รุกโข ต้นไม้

(ข) **คุณนาม** คือนามที่แสดงลักษณะพิเศษของคน สัตว์ สถานที่ สิ่งของ เป็นต้น ในด้านคุณลักษณะบ้าง เช่น ดี ชั่ว รูปทรงสีฐานบ้าง เช่น สูง ต่ำ หรือสีส้น เช่น ขาว ดำ เป็นต้น เช่น นีโล สีเขียว

(ค) **กิริยานาม** คือนามที่แสดงกิริยาอาการ เช่น ปาจโก ผู้หุง

(ง) **ยทิจุฉานาม** คือนามที่ตั้งขึ้นตามความพอใจ มีได้มุ่งเอาความหมาย เช่น สิริวิฑฒ ชื่อทาสรับใช้ว่าสิริวิฑฒ

ลิงค์

ลิงค์ คือเพศของศัพท หรือปกติศัพท เข้าไปอยู่ในทุกๆ บทที่เป็นนาม มีวิเคราะห์ว่า "ลิงฺเคติ เคมติ โพรเตติ ลิงฺคํ" ย่อมให้รู้ว่าเป็นผู้ชายเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าลิงค์. ลิงค์นั้นมี ๓ ลิงค์ คือ

๓.๑ **ปุงลิงค์** ได้แก่เพศชาย เช่น ปุริโส เป็นต้น

๓.๒ **อิตถิลิงค์** ได้แก่เพศหญิง เช่น อิตถิ เป็นต้น

๓.๓ **หปุงสกลิงค์** ได้แก่ไม่ใช่เพศชายไม่ใช่เพศหญิง เช่น กุล เป็นต้น

การจัดลึงค์ของศัพท์ มี ๒ ประการ คือ

๑. ลึงค์ตามความเป็นจริง เช่น ปุริโส แปลว่า บุรุษ เป็นปุงลึงค์ เป็นต้น
๒. ลึงค์โดยสมมติ เช่น ทาโร แปลว่า ภรรยา สมมติให้เป็นปุงลึงค์, ธนั ททรัพย์ สมมติให้เป็น นปุงสลึงค์ เป็นต้น

การันต์

คำว่า “การันต์” มาจาก “การ + อนุต” การ แปลว่า อักษร อนุต แปลว่า ที่สุด รวมกัน แปลว่า **อักษรที่สุดของศัพท์** มี ๘ การันต์ คือ

- (๑) อการันต์ นามที่มี อ อักษรเป็นที่สุด เช่น ปุริสศัพท์
- (๒) อาการันต์ นามที่มี อา อักษรเป็นที่สุด เช่น สาศัพท์
- (๓) อิการันต์ นามที่มี อิ อักษรเป็นที่สุด เช่น อคฺคิศัพท์
- (๔) อีการันต์ นามที่มี อี อักษรเป็นที่สุด เช่น ทนฺหีศัพท์
- (๕) อุการันต์ นามที่มี อุ อักษรเป็นที่สุด เช่น ภิกฺขุศัพท์
- (๖) อูการันต์ นามที่มี อู อักษรเป็นที่สุด เช่น อภิภูศัพท์
- (๗) โอการันต์ นามที่มี โอ อักษรเป็นที่สุด เช่น โคศัพท์
- (๘) นิคฺคหิตนฺต นามที่มี นิคฺคหิต เป็นที่สุด ได้แก่ กิศัพท์

จัดการันต์ตามลึงค์ทั้งสาม ดังนี้

๑. ปุงลึงคนาม มี ๗ การันต์ คือ

- ๑.๑ อการันต์ มี ปุริสศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ปุริสาทิคณ
- ๑.๒ อาการันต์ มี สาศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า สาทิคณ
- ๑.๓ อิการันต์ มี อคฺคิศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อคฺคิยาทิคณ
- ๑.๔ อีการันต์ มี ทนฺหีศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ทนฺหิยาทิคณ
- ๑.๕ อุการันต์ มี ภิกฺขุศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ภิกฺขุวาทิคณ
- ๑.๖ อูการันต์ มี อภิภูศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อภิภูาทิคณ
- ๑.๗ โอการันต์ ได้แก่ โคศัพท์

๒. อิตถิลึงคนาม มี ๖ การันต์ คือ

- ๒.๑ อาการันต์ มี กณฺฐาศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า กณฺฐาทิคณ
- ๒.๒ อิการันต์ มี รตฺติศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า รตฺติยาทิคณ
- ๒.๓ อีการันต์ มี อิตฺถิศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อิตฺถิยาทิคณ

- ๒.๔ อุการันต์ มี ยาคุศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ยาคูอาทิตถ
 ๒.๕ อุการันต์ มี ชมพูศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า ชมพูอาทิตถ
 ๒.๖ โอการันต์ ได้แก่ โคศัพท์

๓. **หญิงสกลิงคนาม** มี ๗ การันต์ คือ

- ๓.๑ อการันต์ มี จิตตศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า จิตตาทิตถ
 ๓.๒ อการันต์ มี อสุทธุทธศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อสุทธุทธาทิตถ
 ๓.๓ อการันต์ มี อฎฐศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อฎฐยาทิตถ
 ๓.๔ อการันต์ มี สุขกัศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า สุขกัรียาทิตถ
 ๓.๕ อการันต์ มี อายุศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า อายุาทิตถ
 ๓.๖ อการันต์ มี โคตฤศัพท์ เป็นแม่แบบในการแจกพทมาลา เรียกว่า โคตฤภาทิตถ
 ๓.๗ โอการันต์ ได้แก่ จิตตโคศัพท์

วิภัติ

คำว่า “**วิภัติ**” แปลว่า จำแนก หรือแจกแจงอรรถของลิงค์[นาม/ปาฏิพทิกบพ] มีอรรถกรรมเป็นต้น และความเป็นเอกพจน์ และพหูพจน์ มีวิเคราะห์ว่า “กมฺมาทิวเสน เอกตฺตาทิวเสน จ ลิงคตฺถ วิภชฺชตีติ **วิภตฺติโย**” ย่อมจำแนกอรรถของลิงค์ มีกรรมเป็นต้น และมีความเป็นของสิ่งเดียว เป็นต้น เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าวิภัติ. หรือวิเคราะห์ว่า “ปาฏิพทิกตฺถ วิภชฺชเต เอตฺตยาติ **วิภตฺติ**” เนื้อความของปาฏิพทิกบพ ย่อมถูกจำแนก ด้วยวิภัตตินี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิภัติ. ได้แก่วิภัตตินาม ๑๔ ตัว คือ ส โย, อ โย, หา หิ, ส ห, สฺมา หิ, ส ห, สฺมี สฺ.

วจนะ หรือพจน์

คำว่า “**วจนะ**” หรือ “**พจน์**” เป็นคำพูดที่แสดงจำนวนของสิ่งที่พูดถึงว่ามีจำนวนมาก หรือน้อย มี ๒ อย่าง คือ (๑) **เอกวจนะ** หรือ **เอกพจน์** แสดงจำนวนของสิ่งที่พูดว่ามีอย่างเดียว (๒) **พหูวจนะ** หรือ **พหูพจน์** แสดงจำนวนของสิ่งที่พูดมีจำนวนมาก ตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป

การที่เราจะทราบพทนามนั้นๆ ว่าเป็นเอกวจนะหรือพหูวจนะได้นั้น อาศัยวิภัตตินาม ทั้ง ๑๔ ตัว เป็นตัวบอกให้ทราบ

วิภัตติ ๗/ หมวดและคำแปล

วิภัตติ	ลำดับที่	เอกวจนะ	พหูวจนะ	อายตโนบาท (คำแปลซึ่งเป็นคำเชื่อมต่อศัพท์)
ปฐมา	ที่ ๑	สิ	โย	อันว่า..... (อ.), อันว่า....ทั้งหลาย (อ. ท.)
ทุติยา	ที่ ๒	อํ	โย	ซึ่ง, สู, ยัง, ลั้น, ตลอด, กะ, เฉพาะ.
ตติยา	ที่ ๓	หา	หิ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี, ด้วยทั้ง. (ข้าง, ทาง)
จตุตถิ	ที่ ๔	ส	หํ	แก่, เพื่อ, ต่อ.
ปัญจมี	ที่ ๕	สุมา	หิ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ, เพราะ.
ฉกฺฐิ	ที่ ๖	ส	หํ	แห่ง, ของ, เมื่อ.
สัตตมี	ที่ ๗	สุมิ	สุ	ใน, ไกล, ที่, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, เหนือ, บน.
อालปนะ	คำร้องเรียก	สิ	โย	แน่ะ, ดูก่อน, ข้าแต่.

๓.๑ ปุงลิงคนาม

อการันต์ ปุงลิงค์ ปุริสสหพทมาลา (บุรุษ, บุคคล)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ปุริโส	ปุริสา
อालปนะ.	โก ปุริส ปุริสา	ภานโต ปุริสา
หุตียา.	ปุริสั	ปุริเส
ตติยา.	ปุริเสน	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
จตุตถี.	ปุริสสฺส [ปุริสาย ปุริสตุถุ]	ปุริसानุ
ปัญจมี.	ปุริสา ปุริสมุหา ปุริสสุมา	ปุริเสหิ ปุริเสภิ
ฉกฺวี.	ปุริสสฺส	ปุริसानุ
สัตตมี.	ปุริเส ปุริสมุหิ ปุริสสุมี	ปุริเสสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

- หลังจาก อการันต์ในปุงลิงค์ แปลง สิ เป็น โอ, แปลง โยปฐมา เป็น อา และลบ อ หน้า
- เพราะ สิ(ค) แปลงที่สุด เป็น อา, รัสสะ อา เป็น อ บ้าง และลบ สิ(ค)วิภัติ
- คง อ วิภัติไว้, แปลง โยหุตียา เป็น เอ และลบ อ หน้า
- หลังจาก อการันต์ ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ แปลง นา เป็น เอน และลบ อ หน้า และเพราะ หิ และ สุ วิภัติ แปลง อ เป็น เอ
- เพราะ ส วิภัติ ลง สุอาคม, หลังจาก อการันต์ แปลง ส จตุตถีวิภัติ เป็น อาย และ ตตุ บ้าง
- เพราะ น วิภัติ ที่ฆะ อ เป็น อา
- แปลง สุมา เป็น มุหา และ อา บ้าง และลบ อ หน้า
- แปลง สุมี เป็น มุหิ และ เอ บ้าง และลบ อ หน้า

ศัพท์แจกตาม ปุริส มีดังนี้

สุร	เทวดา	อสุร	อสูร	นร	คน
อูรค	งู	นาค	พญานาค, ช้าง	ยกุข	ยักษ์, เทวดา
คณฺหพฺพ	คนธรรพ์	กิณฺหฺร	กินนร	มฺหุสฺส	มนุษย์
ปีศาจ	ปีศาจ	เปต	เปรต	มาตงฺค	ช้าง

สีห	ราชสีห์	พยุคฆ	เสื่อโคร่ง	อจจ	หมี
กจจป	เต่า	ตรจจ	หมาป่า	มิก	เนื้อ
อสฺส	ม้า	โสณ	สุนัข	อาโลก	แสงสว่าง
โลก	โลก	นึลย	บ้าน	อนึล	ลม
จาด	การสละ	โยค	การประกอบ, สูตร	วายาม	ความพยายาม
คาม	หมู่บ้าน	นึคฆ	นึคฆ, ตำบล	อาคฆ	การมา, พระปริยัติธรรม
ธมฺฆ	ธรรม, บุญกุศล	กาม	กาม, ความใคร่	สัฆ	พระสงฆ์, หมู่
โอฆ	ห้วงน้ำ	โฆส	เสียงก้อง	ปฏึฆ	ความเคียดแค้น

มนสททปทมาลา (ใจ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	มโน	มณา
อาลปนะ.	เห มน มณา	เห มณา
ทุตติยา.	มนั	มเน
ตติยา.	มนสา มเนน	มเนหึ มเนภึ
จตุตถึ.	มนโส มนสฺส	มนานั
ปัญจมี.	มณา มนมหา มนสฺมา	มเนหึ มเนภึ
ฉฎฐึ.	มนโส มนสฺส	มนานั
สัตตมี.	มนสิ มเน มนมหึ มนสมึ	มเนสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. มโนคณะ มีการแจกปทมาลาที่แตกต่างออกไป ๔ วิภัตติ คือ นาตติยา, ส วิภัตติทั้งจตุตถึและฉฎฐึ และ สมิ สัตตมีวิภัตติ
๒. แปลง นา ตติยา เป็น อา และลง สุอาคฆ
๓. แปลง ส วิภัตติ [จตุตถึและฉฎฐึ] เป็น โอ และลง สุอาคฆ
๔. แปลง สมิ สัตตมี เป็น อึ และลง สุอาคฆ
๕. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน ปุริสศัพท์ทุกประการ

คาถาแสดงมโนคุณศัพท์

มโน วโจ วโย เตโช ตโป เจโต ตโม ยโส,
 อโย ปโย สโร จนุโท สโร อุโร รโห อโห.

ศัพท์แจกตาม มน เรียกว่า มโนคุณะ มีดังนี้

วจ	คำพูด	วย	วัย	เตช	เดช	ตป	ตบะ, ความเพียร
เจต	ใจ	ตม	ความมีดี	ยส	ยศ	อย	เหล็ก
ปย	น้ำนม	สิร	ศิระ	จนุท	คัมภีร์ฉันท์,	อำนาจ	
สร	สระน้ำ	อุร	อก	รห	ที่ลับ	อห	วัน

คุณวนตุสทูปทมาลา (ผู้มีคุณ)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	คุณวา	คุณวานุโต คุณวานุตา
อาลปนะ.	โก คุณวํ คุณว คุณวา	ภวานุโต คุณวานุโต คุณวานุตา
ทุตिया.	คุณวนุติ	คุณวนุเต
ตติยา.	คุณวตา คุณวนุเตน	คุณวนุเตหิ คุณวนุเตภิ
จตุตถิ.	คุณวโต คุณวนุตสส	คุณวตํ คุณวนุตานํ
ปัญจมี.	คุณวตา คุณวานุตา คุณวนุตมฺหา คุณวนุตสฺมา	คุณวนุเตหิ คุณวนุเตภิ
ฉกฺฐิ.	คุณวโต คุณวนุตสส	คุณวตํ คุณวนุตานํ
สัตตมี.	คุณวติ คุณวนุเต คุณวนุตมฺหิ คุณวนุตสฺมี	คุณวนุเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลง นฺตุ ปัจจัยกับ สิ วิภัตติ เป็น อา, แปลง นฺตุ กับ โย เป็น นุโต
๒. เพราะ โย, อํ, นา, หิ, นํ, สฺมา, สฺมี และ สฺ วิภัตติ แปลง อุ ของ นฺตุ เป็น อ
๓. เพราะ สิ อาลปนะ(ค) แปลง นฺตุ กับ สิ วิภัตติ เป็น อํ, อ และ อา
๔. เพราะ นา วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ นา เป็น ตา
๕. เพราะ ส วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ ส เป็น โต, เพราะ ส วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ ส เป็น นฺตสฺส และ เพราะ นํ วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ นํ เป็น ตํ
๖. แปลง สฺมา เป็น นา

- ๗. เพราะ สฺมี วิภัตติ แปลง นฺตุ กับ สฺมี เป็น ติ
- ๘. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน ปุริสศัพท์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม คุณวณฺตุ มีดังนี้

คณวณฺตุ	ผู้มีหฺมู	กุลวณฺตุ	ผู้มีตระกูลดี	พลวณฺตุ	ผู้มีกำลัง
ยสวณฺตุ	ผู้มียศ	ธวณฺตุ	ผู้มีทรัพย์	ผลวณฺตุ	ต้นไม้อันมีผล
สีลวณฺตุ	ผู้มีศีล	ปญฺญวณฺตุ	ผู้มีปัญญา	ภควณฺตุ	พระผู้มีพระภาค, ผู้มีโชค
สุตวณฺตุ	ผู้มีการได้ยินได้ฟังมาก				

หิมวณฺตุสทฺทปทมาลา (ภูเขาคิมพานต์)

วิภัตติ	เอกวณฺนะ	พหูวณฺนะ
ปฐฺมา.	หิมวา หิมวณฺโต	หิมวณฺโต หิมวณฺตา
อาลปณฺนะ.	เห หิมวํ หิมว หิมวา	เห หิมวณฺโต หิมวณฺตา
ทฺติยา.	หิมวณฺตํ	หิมวณฺเต
ตติยา.	หิมวตา หิมวณฺเตน	หิมวณฺเตหิ หิมวณฺเตภิ
จตุตถิ.	หิมวโต หิมวณฺตสฺส	หิมวตํ หิมวณฺตานํ
ปญฺจมี.	หิมวตา หิมวณฺตา หิมวณฺตมฺหา หิมวณฺตสฺมา	หิมวณฺเตหิ หิมวณฺเตภิ
ฉกฺขิ.	หิมวโต หิมวณฺตสฺส	หิมวตํ หิมวณฺตานํ
สทฺตมี.	หิมวติ หิมวณฺเต หิมวณฺตมฺหิ หิมวณฺตสฺมี	หิมวณฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

- ๑. เพราะ อํ วิภัตติและ ส วิภัตติ แปลง นฺตุ เป็น อ
- ๒. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณวณฺตุศัพท์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม หิมวณฺตุ มีดังนี้

สติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีสติ	ธติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีความตั้งมั่น	คติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีปัญญา
มติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีปัญญา	มุตติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีปัญญา	มุตฺตติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีปัญญา
ชฺฐติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีรัศมี, รุ่งเรือง	สิริมฺหฺนฺตุ	ผู้มีสิริ	หิริมฺหฺนฺตุ	ผู้มีความละอาย
ฤติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีการสรรเสริญ	รติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีความยินดี	ยติมฺหฺนฺตุ	ผู้มีความเพียร

สุขิมนฺตฺ	ผู้มีความสะดวก	กลิมนฺตฺ	ผู้มีโทษ	พลิมนฺตฺ	ผู้มีพลังกรรม
กสิมนฺตฺ	ผู้มีการไถ	รุจิมนฺตฺ	ผู้มีความชอบใจ	พทุธิมนฺตฺ	ผู้มีปัญญา
จกฺขมฺนฺตฺ	ผู้มีปัญญาจักขุ	พนฺธุมนฺตฺ	ผู้มีพวงพ้อง	เหตุมนฺตฺ	ผู้มีเหตุ
เสตฺตฺมนฺตฺ	ผู้มีสะพาน	เกตฺตฺมนฺตฺ	ผู้มีธง	ราหุมนฺตฺ	ผู้มีราหู
ภาณฺมฺนฺตฺ	ผู้มีแสงสว่าง	ขานฺมฺนฺตฺ	ป้าอันมีตอ	วิชฺชฺมฺนฺตฺ	ท้องฟ้าอันมีสายฟ้า

หมายเหตุ :- เฉพาะ สติมนฺตฺ และ พนฺธุมนฺตฺศัพท์ ใน อํ ทุตฺติยาวิภตฺติและ ส วิภตฺติ ให้แปลง นฺตฺ ปัจจัยทั้งตัว เป็น อ สำเร็จรูปเป็น สติมํ สติมนฺตํ, พนฺธุมํ พนฺธุมนฺตํ, สติมฺสฺส สติมฺโต สติมนฺตฺสฺส, พนฺธุมฺสฺส พนฺธุมฺโต พนฺธุมนฺตฺสฺส วิภตฺติที่เหลือมีวิธีการทำตัวรูป และแจกปทมาลาเหมือนกับ หิมวณฺตฺศัพท์ทุกประการ

คจฺจนฺตฺสทฺทปทมาลา (ผู้ไปอยู่)

วิภตฺติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฺรฺฐมา.	คจฺจํ คจฺจนฺโต	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
อาลปนะ.	โก คจฺจํ คจฺจ คจฺจนา	ภวานฺโต คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
ทุตฺติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต
ตตฺติยา.	คจฺจตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
จตุตฺถิ.	คจฺจโต คจฺจนฺตฺสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
ปัญจมี.	คจฺจตา คจฺจนฺตา คจฺจนฺตฺมฺหา คจฺจนฺตฺสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
ฉกฺขี.	คจฺจโต คจฺจนฺตฺสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
สัตตมี.	คจฺจติ คจฺจนฺเต คจฺจนฺตฺมฺหิ คจฺจนฺตฺสฺมี	คจฺจนฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภตฺติ

๑. เพราะ สิ วิภตฺติ แปลง นฺตฺ เป็น อํ และลบ สิ วิภตฺติ
๒. ให้ตั้ง นฺตฺ เหมือน นฺตฺปัจจัย แล้ววิธีการทำตัวรูป ก็ให้ทำเหมือน คุณวณฺตฺศัพท์
๓. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณวณฺตฺศัพท์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม คจฺจนฺต มิตังนี้

มหฺนฺต	ผู้ชวยอยู่	จรฺนฺต	ผู้เที่ยวไปอยู่	ติฏฺจนฺต	ผู้ยืนอยู่
ททฺนฺต	ผู้ให้อยู่	ภุญฺชนฺต	ผู้บริโภคอยู่	สุณฺนฺต	ผู้ฟังอยู่
ปจฺนฺต	ผู้หุงอยู่	ชยฺนฺต	ผู้ชนะอยู่	ชีรฺนฺต	ผู้แก้แค้นอยู่
จวฺนฺต	ผู้ตายอยู่, เคลื่อน	มียฺนฺต	ผู้ตายอยู่	สรฺนฺต	ผู้ระลึกลึกลงอยู่
ภุพฺพฺนฺต	ผู้กระทำอยู่	ชปฺนฺต	ผู้สวดอยู่	วชนฺต	ผู้ไปอยู่

ภวนฺตสทฺทปทมาลา (ผู้เจริญ, ท่าน)

วิภตฺติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	ภว	ภวนฺโต ภวนฺโต ภวนฺตา
อาลปนะ.	ภโ ภนฺเต ภนฺต ภนฺตา	ภวนฺโต ภวนฺโต ภวนฺตา
ทุตยา.	ภวนฺต	ภวนฺเต ภวนฺเต
ตติยา.	ภอตา ภวตา ภวนฺเตน	ภวนฺเตหิ ภวนฺเตหิ
จตุตถิ.	ภโโต ภวโต ภวนฺตสฺส	ภวตํ ภวนฺตานํ
ปัญจมี.	ภอตา ภวตา ภวนฺตา ภวนฺตมฺหา ภวนฺตสฺมา	ภวนฺเตหิ ภวนฺเตหิ
ฉกฺฉิ.	ภโโต ภวโต ภวนฺตสฺส	ภวตํ ภวนฺตานํ
สทตฺตมี.	ภวติ ภวนฺเต ภวนฺตมฺหิ ภวนฺตสฺมี	ภวนฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภตติ

๑. เพราะ โย วิภตติ แปลง ว ของ ภวนฺตศัพท์ เป็น โอ
๒. เพราะ สิ อาลปนะ(ค) แปลง ภวนฺตศัพท์ เป็น ภโ, ภนฺเต, ภนฺต, ภนฺตา
๓. เพราะ นา วิภตติและ ส วิภตติ แปลง ว ของ ภวนฺตศัพท์ เป็น โอ
๔. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณวณฺตศัพท์ทุกประการ

สนฺตสทฺทปทมาลา (มีอยู่, ลັตบุรุษ, ผู้สงบ, ผู้เหน็ดเหนื่อย)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สํ สนฺโต	สนฺโต สนฺตา
อालปนนะ.	โก สํ ส สา	ภวานฺโต สนฺโต สนฺตา
ทุตติยา.	สนฺตํ	สนฺเต
ตติยา.	สตา สนฺเตน	สนฺเตหิ สพฺภิ
จตุตถิ.	สโต สนฺตสฺส	สํ สนฺตานํ
ปัญจมี.	สตา สนฺตา สนฺตมฺหา สนฺตสฺมา	สนฺเตหิ สพฺภิ
ฉกฺขี.	สโต สนฺตสฺส	สํ สนฺตานํ
ลັตตมี.	สตี สนฺเต สนฺตมฺหิ สนฺตสฺมี	สนฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ ภ แปลง สนฺตศัพท์ เป็น ส และลง พุอาคม
๒. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน คุณวณฺตศัพท์ทุกประการ

ราชสทฺทปทมาลา (พระราชา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ราชา	ราชาโน
อาลปนนะ.	โก ราช ราชา	ภวานฺโต ราชาโน
ทุตติยา.	ราชานํ ราชํ	ราชานโน
ตติยา.	รณฺณา ราเชน	ราชฺหิ ราชฺภิ ราชฺเหหิ ราชฺเขภิ
จตุตถิ.	รณฺเณ ราชินโน	รณฺณํ ราชฺชนํ ราชานํ
ปัญจมี.	รณฺณา	ราชฺหิ ราชฺภิ ราชฺเหหิ ราชฺเขภิ
ฉกฺขี.	รณฺเณ ราชินโน	รณฺณํ ราชฺชนํ ราชานํ
ลັตตมี.	รณฺเณ ราชินิ	ราชฺสุ ราชฺเสสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. หลังจาก พุรหฺม, อตฺต, สข และ ราชศัพท์เป็นต้น แปลง สิ เป็น อา
๒. หลังจาก พุรหฺม, อตฺต, สข และ ราชศัพท์เป็นต้น แปลง โย เป็น อาโน

๓. หลังจาก พุรหุม, อตต, สข และ ราชคัพพ์เป็นต้น แปลง อ เป็น อาน
๔. เพราะ นา วิภัตติ แปลง ราช กับ นา เป็น รณญา บ้าง
๕. เพราะ สุ, หนี และ หิ วิภัตติ แปลง ราช เป็น ราชู บ้าง
๖. เพราะ ส วิภัตติ แปลง ราช กับ ส เป็น รณโย และ ราชิโน
๗. เพราะ หนี วิภัตติ แปลง ราช กับ หนี เป็น รณณ บ้าง
๘. หลังจาก อมฺห, ตุมฺห, หนฺต, ราช, พุรหุม, อตต, สข, สตุถุ และ ปิตุคัพพ์เป็นต้น แปลง สุมา เป็น นา
๙. เพราะ สุมิ วิภัตติ แปลง ราช กับ สุมิ เป็น รณเณ และ ราชินิ

พุรหุมสทฺทปทมาลา (พฺรหุม)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	พุรหุมา	พุรหุมาโน
อาลปนะ.	โก พุรหุเม	ภานฺโต พุรหุมาโน
ทุตฺติยา.	พุรหุมานิ พุรหุมิ	พุรหุมาโน
ตติยา.	พุรหุมนา	พุรหุเมหิ พุรหุเมหิ
จตุตถิ.	พุรหุมนो พุรหุมสุส	พุรหุมานิ พุรหุมนุ
ปัญจมิ.	พุรหุมนา	พุรหุเมหิ พุรหุเมหิ
ฉฐิ.	พุรหุมนो พุรหุมสุส	พุรหุมานิ พุรหุมนุ
สัตตมิ.	พุรหุมนิ	พุรหุเมสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง สิ อาลปนะ(ค) เป็น เอ
๒. เพราะ นา วิภัตติ ส วิภัตติ และ หนี วิภัตติแปลง อ ที่สุดของ พุรหุมคัพพ์เป็น อู
๓. หลังจาก อวิถณะ และ อุวิถณะ แปลง ส เป็น โน บ้าง
๔. หลังจาก พุรหุมคัพพ์ แปลง สุมิ เป็น นิ

อตตสทฺทปทมาลา (ตณ, จิต, กุศล, ปรมัตถมัน)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	อตตา	อตตานอ
อาลปนะ.	โก อตต อตตา	ภานฺโต อตตานอ

ทุติยา.	อตฺตานํ อตฺตํ	อตฺตานิ
ตติยา.	อตฺตนา อตฺเตน	อตฺตเนหิ อตฺตเนภิ
จตุตถิ.	อตฺตโน	อตฺตานิ
ปัญจมี.	อตฺตนา	อตฺตเนหิ อตฺตเนภิ
ฉกฺขี.	อตฺตโน	อตฺตานิ
สัตตมี.	อตฺตนิ	อตฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ นา วิภัตติ แปลง อ เป็น อ
๒. เพราะ หิ วิภัตติ แปลงที่สุทของ อตฺตศัพท์ เป็น อน
๓. หลังจาก อตฺตศัพท์ แปลง ส เป็น โน
๔. หลังจาก อตฺตศัพท์ แปลง สฺมา เป็น นา
๕. หลังจาก อตฺตศัพท์ แปลง สฺมี เป็น นิ

อาการันต์ ปุงลิงค์ สาสทฺพทมาลา (สุนัข)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สา	สา
อालปนนะ.	เห ส सा	เห सा
ทุติยา.	สํ	เส
ตติยา.	เสน	สาहि साभि
จตุตถิ.	สสฺส สาย	सानํ
ปัญจมี.	สา สมฺหา สฺสฺมา	สาहि साभि
ฉกฺขี.	สสฺส	सानํ
สัตตมี.	เส สมฺหิ สฺสฺมี	สาสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะวิภัตติฝ่ายเอกวจนะ และ โย วิภัตติ เว้น อาการันต์ในอิติลึงค์ รัสสะ อา เป็น อ, อี เป็น อี และ อุ เป็น อุ

อิการันต์ ปુંลิ่งค อคคิสททพทมาลา (ไฟ)

วิภัตติ	เอกวางนะ	พหุวางนะ
ปฐมา.	อคคินิ อคคิ	อคคี อคคโย
อาลปนะ.	เห อคคิ	เห อคคี อคคโย
ทุตติยา.	อคคี	อคคี อคคโย
ตติยา.	อคคินา	อคคีหิ อคคีภิ อคคิหิ อคคิภิ
จตุตถี.	อคคิโน อคคิสส	อคคินัน อคคินัน
ปัญจมี.	อคคินา อคคิมหา อคคิสมา	อคคีหิ อคคีภิ อคคิหิ อคคิภิ
ฉกฺขี.	อคคิโน อคคิสส	อคคินัน อคคินัน
สัตตมี.	อคคิมุหิ อคคิสุมิ	อคคีสฺ อคคีสฺ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ สิ วิภัตติ แปลงที่สุดของ อคคิศัพท์ เป็น อิณี และลบ สิ วิภัตติ บ้าง
๒. ลบ โย วิภัตติ บ้าง, เพราะ โย วิภัตติที่แปลงเป็น นิ แล้ว และที่ถูกลบแล้ว ทีฆะ อิ เป็น อี และ อุ เป็น อู และเพราะ โย วิภัตติ แปลง อิ หรือ อี (ชื่อ ฉ) เป็น อ
๓. แปลง อัม วิภัตติ และ มอักษร เป็น นิคหิต
๔. ศัพท์แจกตามเหล่านี้ ในปฐมาไม่มีการแปลง สิ วิภัตติเป็น อิณี ที่เหลือแจกตาม อคคิศัพท์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม อคคิ ศัพท์ มีดังนี้

โชติ	ไฟ	ปาณิ	ฝ่ามือ	คณฺจ	ศัพท์ยาก,ปม	มฺฏจ	กำมือ
กฺจจ	ท้อง	วตฺถ	กระเพาะปัสสาวะ	สาลิ	ข้าวสาลี	วิหิ	ข้าวเปลือก
พฺยาริ	โรค	โอริ	เขตแดน	โพริ	ต้นโพธิ์	สนฺธิ	การต่อ
ราสิ	กอง, หมู่	เกสิ	คนฝึกม้าชื่อเกสิ	สาดิ	ภิกษุชื่อว่าสาดิ	ทีปิ	เสือดาว
อิสิ	ฤาษี	มุหิ	พระมุณี, ภิกษุ	มณิ	แก้วมณี	ธนิ	เสียง
ยติ	ภิกษุ	คิริ	ภูเขา	รวิ	ดวงอาทิตย์	กวิ	กวี, บัณฑิต
กปิ	ลิง	อสิ	ดาบ	มสิ	น้ำหมึก	นิหิ	ขุมทรัพย์
วิหิ	วิธี	อหิ	งู	กิมิ	หนอน	ปติ	สามี, เจ้านาย
หริ	ทองคำ	อริ	ศัตรู	ติมิ	ปลาใหญ่ชื่อติมิ	กลิ	โทษ, บาป
พลิ	พลีกรรม	ชลริ	มหาสมุทร	คหปติ	คหบดี	อริปติ	อริบดี
อญฺชลิ	กระพุ่มมือ	สารถิ	นายสารถิ	อติถิ	แขกผู้มาเยือน	สมาริ	ความตั้งมั่น

อิการันต์ ปุงลิงค์ ทณฺทิสทฺทปทมาลา (ผู้มีไม้เท้า)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ทณฺทึ	ทณฺทึ ทณฺทึโน
อालปนนะ.	โก ทณฺทึ	ภานฺโต ทณฺทึ ทณฺทึโน
ทุตฺติยา.	ทณฺทึนํ ทณฺทึ	ทณฺทึ ทณฺทึโน
ตติยา.	ทณฺทึนา	ทณฺทึหิ ทณฺทึภิ
จตุตถิ.	ทณฺทึโน ทณฺทึสฺส	ทณฺทึนํ
ปัญจมี.	ทณฺทึนา ทณฺทึมฺหา ทณฺทึสฺมา	ทณฺทึหิ ทณฺทึภิ
ฉกฺขี.	ทณฺทึโน ทณฺทึสฺส	ทณฺทึนํ
สัตตมมี.	ทณฺทึนิ ทณฺทึมฺหิ ทณฺทึสฺมี	ทณฺทึสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง โย วิภัตติ เป็น โน
๒. เพราะ สิ อาลปนนะ(ค) รัสสะ อี เป็น อี และ อุ เป็น อุ
๓. หลังจากที่ทำรัสสะแล้ว แปลง อํ เป็น นํ บ้าง
๔. หลังจากที่ทำรัสสะแล้ว แปลง สฺมี เป็น นิ บ้าง

ศัพท์แจกตาม ทณฺทึ มีดังนี้

ธมฺมี	ผู้มีธรรม	สํขี	ผู้มีหมู่	ภานฺติ	ผู้มีญาณ	หตุถิ	ช่าง, ผู้มีวง
จกฺกึ	ผู้มีจักร	ปกฺขี	นก, ผู้มีปีก	ทาสี	สัตว์ผู้มีเขี้ยว	รฎฺธิ	ผู้มีแวนแคว้น
จตุตฺติ	ผู้มีร่ม	มาลี	ผู้มีพวงมาลัย	วมฺมี	ผู้มีเสื่อเกราะ	โยคิ	ผู้มีความเพียร
ภาคิ	ผู้มีส่วน	โกคิ	ผู้มีโภคทรัพย์	กามิ	ผู้มีความใคร่	สามิ	ผู้มีทรัพย์
ธชฺชิ	ผู้มีธง	คณิ	ผู้มีคณะ	สสิ	ดวงจันทร์	กฏฺจึ	ผู้มีโรคเรื้อน
ชฏฺิ	ธง, ผู้มีชฎา	ยานิ	ผู้มียานพาหนะ	สุชฺชิ	ผู้มีความสุข	สิชฺชิ	นกยูง, ผู้มีหงอน
ทนฺทึ	ช่าง, ผู้มีงา	มฺนฺทึ	ผู้มีการปรึกษา	กริ	ช่าง, ผู้มีวง	จาคิ	ผู้มีการบริจาค
กุสฺลึ	ผู้มีกุศล	มุสฺลึ	ผู้มีสาก	พลี	ผู้มีกำลัง		
ปาปการิ	ผู้ทำบาปโดยปกติ	ธมฺมจาริ	ผู้ประพฤติธรรมโดยปกติ				

อุการันต์ ปુંลิ่งค้ ริกขุสทุทปทมาลา (ริกขุ)

วิกัตติ	เอกวงนะ	พหุวงนะ
ปฐมา.	ริกขุ	ริกขุ ริกขโว
อालปนะ.	โก ริกขุ	ภานโต ริกขุ ริกขเว ริกขโว
ทุติยา.	ริกขุ	ริกขุ ริกขโว
ตติยา.	ริกขุณา	ริกขุหิ ริกขุภิ ริกขุหิ ริกขุภิ
จตุตถี.	ริกขุโน ริกขุสส	ริกขุन्ह ริกขุन्ह
ปัญจมี.	ริกขุณา ริกขุมหา ริกขุสุมา	ริกขุหิ ริกขุภิ ริกขุหิ ริกขุภิ
ฉกฺฐี.	ริกขุโน ริกขุสส	ริกขุन्ह ริกขุन्ह
สัตตมี.	ริกขุมหิ ริกขุสมิ	ริกขุสุ ริกขุสุ

วิธีเปลี่ยนวิกัตติ

๑. แปลง โย เป็น โว บ้าง
๒. เพราะ เว และ โว วิกัตติยาเทศ แปลง อุ เป็น อ
๓. หลังจากรัสสะโดยปกติ แปลง โย อาลปนะ เป็น เว และ โว

ศัพท์แจกตาม ริกขุ มีดังนี้

เสตุ	สะพาน, เชื้อน	เกตตุ	ธง	ราหู	อสุรชื่อว่าราหู	ภานุ	พระอาทิตย์
ปงฺคุ	คนเปลี้ย	อุจฺจุ	อ้อย	เวฬุ	ไม้ไผ่	มจฺจุ	ความตาย
สินฺธุ	มหาสมุทร	พฺนฺธุ	พวกพ้อง	เนรุ	ภูเขาสิเนรุ	เมรุ	ภูเขาสิเนรุ
สตุตุ	ศัตรู	การุ	นายช่าง	เหตุ	เหตุ	ชฺนฺตุ	สัตว์
รฺรุ	กว้าง	ปฏฺ	คนฉลาด				

หมายเหตุ :- เหตุศัพท์ และชฺนฺตุศัพท์ ใน โย ปฐมาและทุติยา มีรูปเป็น เหตุโย, ชฺนฺตุโย เฉพาะ ชฺนฺตุศัพท์ แปลง โย วิกัตติ เป็น โน มีรูปเป็น ชฺนฺตฺโน ที่เหลือเหมือน ริกขุศัพท์

เหตุสททปทมาลา (เหตุ)

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	เหตุ	เหตุ เหตุโว เหตุโย
อालปนนะ.	โก เหตุ	ภานโต เหตุ เหตุเว เหตุโว
ทุตติยา.	เหตุ	เหตุ เหตุโว เหตุโย
ตติยา.	เหตุนา	เหตุหิ เหตุภิ เหตุหิ เหตุภิ
จตุตถิ.	เหตุโน เหตุสสุ	เหตุนํ เหตุณํ
ปัญจมี.	เหตุนา เหตุมहा เหตุสฺมา	เหตุหิ เหตุภิ เหตุหิ เหตุภิ
ฉกฺฉิ.	เหตุโน เหตุสสุ	เหตุนํ เหตุณํ
สัตตมี.	เหตุมฺหิ เหตุสฺมี	เหตุสุ เหตุสุ

ชนตุสททปทมาลา (สัตว์)

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	ชนตุ	ชนตุ ชนตโว ชนตฺโน ชนตฺโย
อาลปนนะ.	โก ชนตุ	ภานโต ชนตุ ชนตเว ชนตโว
ทุตติยา.	ชนตุ	ชนตุ ชนตโว ชนตฺโน ชนตฺโย
ตติยา.	ชนตฺนา	ชนตฺหิ ชนตฺภิ ชนตฺหิ ชนตฺภิ
จตุตถิ.	ชนตฺโน ชนตฺสสุ	ชนตฺนํ ชนตฺณํ
ปัญจมี.	ชนตฺนา ชนตฺมहा ชนตฺสฺมา	ชนตฺหิ ชนตฺภิ ชนตฺหิ ชนตฺภิ
ฉกฺฉิ.	ชนตฺโน ชนตฺสสุ	ชนตฺนํ ชนตฺณํ
สัตตมี.	ชนตฺมฺหิ ชนตฺสฺมี	ชนตฺสุ ชนตฺสุ

สตุสททปทมาลา (พระศาสนา, ครู)

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	สตุถา	สตุถาโร
อาลปนนะ.	โก สตุถ สตุถา	ภานโต สตุถาโร
ทุตติยา.	สตุถาริ	สตุถาเร สตุถาโร
ตติยา.	สตุถารา สตุถฺนา	สตุถาเรหิ สตุถาเรภิ
จตุตถิ.	สตุถฺโน สตุถฺสสุ	สตุถฺนํ สตุถฺณํ
ปัญจมี.	สตุถารา	สตุถาเรหิ สตุถาเรภิ

ฉัฏฐี.	สตถุ สตถุโน สตถุสุส	สตถารานัน สตถานัน
สัตตมมี.	สตถุริ	สตถาเรสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. เพราะ สิ วิภัติ แปลงที่สุดของ สตถุ, ปิตุ, มาตุ, ภาตุ, ฐิตุ และ กตตุศัพท์เป็นต้น เป็น อา และ ลป สิ วิภัติ
๒. เพราะวิภัติอื่นจาก สิ วิภัติ แปลงที่สุดของ สตถุ และ ปิตุศัพท์เป็นต้น เป็น อาร
๓. หลังจาก อาร อาเทศ แปลง โย วิภัติ เป็น โอ
๔. หลังจาก อาร อาเทศ แปลง นา วิภัติ เป็น อา
๕. เพราะ ส วิภัติ แปลงที่สุดของ สตถุ และ ปิตุศัพท์เป็นต้น เป็น อุ และลป ส วิภัติ
๖. เพราะ น วิภัติ แปลงที่สุดของ สตถุ และ ปิตุศัพท์เป็นต้น เป็น อ
๗. หลังจาก อาร อาเทศ แปลง สมี วิภัติ เป็น อิ
๘. เพราะ อิ วิภัตยาเทศ รัสสะ อาร อาเทศ เป็น อร

กตตุสหุทพทมาลา (ผู้กระทำ)

วิภัติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	กตตทา	กตตทาโร
อालปนะ.	โก กตต กตตทา	ภานโต กตตทาโร
หุติยา.	กตตตาริ	กตตทาเร กตตทาโร
ตติยา.	กตตตารา	กตตทาเรหิ กตตทาเรภิ
จตุตถี.	กตตตุ กตตตุโน กตตตุสุส	กตตตารานัน กตตตานัน กตตตุนัน กตตตุนัน
ปัญจมี.	กตตตารา	กตตทาเรหิ กตตทาเรภิ
ฉัฏฐี.	กตตตุ กตตตุโน กตตตุสุส	กตตตารานัน กตตตานัน กตตตุนัน กตตตุนัน
สัตตมมี.	กตตตริ	กตตทาเรสุ กตตตสุ กตตตสุ

ศัพท์แจกตาม กตตุศัพท์ มีดังนี้

กตตุ	ผู้เลี้ยง, สามี	วตตุ	ผู้กล่าว	เนตตุ	ผู้นำไป	โสตตุ	ผู้ฟัง
ฃาตุ	ผู้รู้	เซตตุ	ผู้ชนะ	เจตตุ	ผู้ตัด	เกตตุ	ผู้ฆ่า, ผู้ทำลาย
ทาตุ	ผู้ให้	ธาตุ	ผู้ทรงไว้	หนตตุ	หลาน	โพทตุ	ผู้รู้
วิญญาเปตตุ	ผู้ให้รู้	กาเรตตุ	ผู้ให้ทำ	สาเวตตุ	ผู้ให้ฟัง		

ปิตุสททปทมาลา (ปิตา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ปิตา	ปิตโร
อालปนนะ.	โก ปิต ปิตา	ภานโต ปิตโร
ทุตติยา.	ปิตริ	ปิตเร ปิตโร
ตติยา.	ปิตรา ปิตุณา	ปิตเรหิ - ภิ, ปิตูหิ - ภิ, ปิตุหิ - ภิ
จตุตถิ.	ปิตุ ปิตุโน ปิตุสสุ	ปิตรานัน ปิตานัน ปิตุนัน ปิตุนัน
ปัญจมี.	ปิตรา	ปิตเรหิ - ภิ, ปิตูหิ - ภิ, ปิตุหิ - ภิ
ฉกฺขี.	ปิตุ ปิตุโน ปิตุสสุ	ปิตรานัน ปิตานัน ปิตุนัน ปิตุนัน
สัตตมี.	ปิตริ	ปิตเรสุ ปิตุสุ ปิตุสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. รัสสะ อาร อาเทศของ ปิตุ, มาตุ, ภาตศัพท์เป็นต้น เป็น อร
๒. รูปที่เหลือ มีวิธีทำตัวรูปและแจกปทมาลาเหมือน กตศัพท์ทุกประการ

อุการันต์ ปุงลิงค์ อภิภูสททปทมาลา (ผู้เป็นใหญ่)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อภิภู	อภิภู อภิภูโว
อालปนนะ.	โก อภิภู	ภานโต อภิภู อภิภูโว
ทุตติยา.	อภิภู	อภิภู อภิภูโว
ตติยา.	อภิภูนา	อภิภูหิ อภิภูภิ
จตุตถิ.	อภิภูโน อภิภูสสุ	อภิภูนัน
ปัญจมี.	อภิภูนา อภิภูมฺหา อภิภูสฺมา	อภิภูหิ อภิภูภิ
ฉกฺขี.	อภิภูโน อภิภูสสุ	อภิภูนัน
สัตตมี.	อภิภูมฺหิ อภิภูสฺมี	อภิภูสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. ลบ โย วิภัตติ, แปลง โย เป็น โว และรัสสะ อุ เป็น อู
๒. รัสสะ อู เป็น อู และแปลง ส วิภัตติ เป็น โน
๓. แปลง สฺมา วิภัตติ เป็น นา

ศัพท์แจกตาม อภิภู มีดังนี้

สยมภู ผู้เป็นเอง, พระพุทธเจ้า เวสสภู พระเวสสภูพุทธเจ้า ปราภิภู ผู้ปกครองบุคคลอื่น
 สหภู ธรรมอันเป็นไปด้วยกัน (เฉพาะ สหภูศัพท์ แปลง โย วิภัตติ เป็น โว และ โน)

สัพพณฺณสทฺทปทมาลา (พระสัพพัญญูพุทธเจ้า)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สัพพณฺณ	สัพพณฺณ สัพพณฺณโน
อालปะนะ.	โภ สัพพณฺณ	โภโนโต สัพพณฺณ สัพพณฺณโน
ทุตติยา.	สัพพณฺณํ	สัพพณฺณ สัพพณฺณโน
ตติยา.	สัพพณฺณา	สัพพณฺณหิ สัพพณฺณภิ
จตุตถิ.	สัพพณฺณโน สัพพณฺณสุส	สัพพณฺณํ
ปัญจมี.	สัพพณฺณา สัพพณฺณมฺหา สัพพณฺณสุมา	สัพพณฺณหิ สัพพณฺณภิ
ฉกฺขี.	สัพพณฺณโน สัพพณฺณสุส	สัพพณฺณํ
สัตตมี.	สัพพณฺณมฺหิ สัพพณฺณสุมี	สัพพณฺณสุ

ศัพท์แจกตาม สัพพณฺณ มีดังนี้

มคคณฺณ	ผู้รู้มรรค, ผู้รู้หนทาง	ธมฺมณฺณ	ผู้รู้ธรรม, ผู้รู้เหตุ
อตถณฺณ	ผู้รู้อรรถ, ผู้รู้ผล	กาลณฺณ	ผู้รู้กาลอันสมควร
รตตณฺณ	ผู้รู้ราตรี (ผู้มีอายุมาก)	มตตณฺณ	ผู้รู้ประมาณ
กตณฺณ	ผู้รู้คุณที่ผู้อื่นทำแล้ว	ตถณฺณ	ผู้รู้ความจริง
วิญฺณ	ผู้รู้แจ้ง, ผู้รู้เตียงสา	วิทฺถ	ผู้รู้, บัณฑิต
เวทคฺ	ผู้ถึงฝั่งแห่งพระเวท	ปารคฺ	ผู้ถึงฝั่ง (ผู้เชี่ยวชาญ)

ไวยากรณ์ ปุงลิงค์ โคสทฺทปทมาลา (วัว)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	โค	คาโว คโว
อาลปะนะ.	เห โค	เห คาโว คโว
ทุตติยา.	คารุํ คารุํ ควํ	คาโว คโว
ตติยา.	คาเวณ คเวณ	โคหิ โคภิ

จตุตถี.	คาวสุส ควสุส	ควํ คุณนํ โคนํ
ปัญจมี.	คาวา คาวมหา คาวสุมา ควา ควมหา ควสุมา	โคหิ โคภิ
ฉกฺขี.	คาวสุส ควสุส	ควํ คุณนํ โคนํ
สัตตมี.	คาเว คาวมฺหิ คาวสุมี คเว ควมฺหิ ควสุมี	คาเวสุ คเวสุ โคสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ โย วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อาว และแปลง โย เป็น โอ
๒. เพราะ อํ วิภัตติ และ ส วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อาว และ อว
๓. เพราะ โย, นา, ส, สุมา, สุมี และ สุ วิภัตติ แปลง โอ ของ โค เป็น อว
๔. เพราะ อํ วิภัตติ แปลง อ ของ อาว ที่แปลงมาจาก โอ ของ โค เป็น อู บ้าง

ปลุกลิงคสังคหคาถา

ปริโส คุณวา ราชา สาคฺคิ ทณฺที จ ภิกฺขุ จ,
 สตุฏฺถาภิกฺขุ จ สพฺพญญู โคติ ปลุกลิงคสงฺคโห.

๓.๒ อิตถीलิงคนาม

อาการันต์ อิตถीलิงค์ กณฺณาสทฺทปทมาลา (สวาน้อย)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	กณฺณา	กณฺณา กณฺณาโย
อาลปนะ.	โกติ กณฺเณ	โกติโย กณฺณา กณฺณาโย
ทุติยา.	กณฺณํ	กณฺณา กณฺณาโย
ตติยา.	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
จตุตถี.	กณฺณาย	กณฺณานํ
ปัญจมี.	กณฺณาย	กณฺณาหิ กณฺณาภิ
ฉกฺขี.	กณฺณาย	กณฺณานํ
สัตตมี.	กณฺณาย กณฺณายํ	กณฺณาสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. แปลง สิ อาลปนะ(ค) เป็น เอ
๒. หลังจาก อาการันต์ในอิตถีลึงค์ แปลงวิภัติฝ้ายเอกวจนะ ตั้งแต่ นา ตติยา ถึง สุมิ สัตตมี (นา, ส, สฺมา, ส, สฺมี) เป็น อาย
๓. หลังจากการันต์ทั้งปวงในอิตถีลึงค์ แปลง สฺมี เป็น ย บ้าง

ศัพท์แจกตาม กณฺญา มีดังนี้

สทฺฐา	ความเชื่อ	เมธา	ปัญญา	ปญฺญา	ปัญญา
วิชฺชา	ความรู้	จินฺดา	ความคิด	มฺหฺตา	ความรู้
วีณฺหา	พิน	ตณฺหา	ตัณหา	อิจฺฉา	ความต้องการ
มฺจุฉา	ความหลง	เอชา	ตัณหา	มายา	มารยา
เมตฺตา	เมตตา	มตฺตา	ประมาณ	สิกฺขา	ข้อที่ควรศึกษา
ภิกฺขา	อาหาร	ชงฺขมา	แข่ง	คิฺวา	คอ
ชิวฺหา	ลิ้น	วาจา	คำพูด	ฉายา	เงา
อาสา	ความหวัง, ตัณหา	คณฺดา	แม่น้ำคงคา	หาวา	เรือ
คาถา	คาถา, ร้อยกรอง	เสนา	กองทัพ	เลขา	รอยขีดเขียน
ศาลา	ศาลา	มาลา	พวงมาลัย	เวลา	เวลา
ปฺฐา	การบูชา	ขิฑฺฐา	การเล่น	ปิปาสา	ความกระหาย
เวทนา	การเสวยอารมณ์	สญฺญา	ความจำ, ชื่อ	เจตนา	ความจงใจ
ตสิฺนา	ตัณหา	ปฺชา	หม้อสัตว์	เทวตา	เทวดา
วฏฺฏกา	นกคุ้ม	โคธา	เหี้ย, ตะกวด	พลาภา	นกยาง
ปริสา	บริษัท	สภา	สภา, ที่ประชุม	วาสิกา	ทราย
สิขา	ยอด, หงอน	วิสาขา	ดาววิสาखा	วิสิขา	ถนน
สาขา	กิ่งไม้	วจา	ว่านน้ำ	วญฺญา	หญิงหมั้น
ชฎา	ชฎา	ขมฺภา	หม้อ	เชฏฺฐา	ดาวข้างใหญ่
โสณฺหา	วงช้าง	วาสนา	วาสนา	กรฺฐนา	ความสงสาร
วนิตา	หญิงสาว	ลตา	เถาว์ลัย	กถา	คำพูด
นิฑฺฐา	ความหลับ	สุธา	อาหารทิพย์, ปุณฺขาว	นาสา	จมูก
ทิสา	ทิศ	สิสฺปา	ต้นประดู่ลาย	ปฺปา	น้ำประปา, บ่อน้ำ
ปภา	รัศมี	สิมา	สิมา, เขตแดน	ขมา	ความอดทน

ชಾಯา	ภรรยา	ขตติยา	นางกษัตริย์	สกุขรา	กัอนกรวด
สุรา	สุรา, เหล้า	โทลา	ชิงช้า	ตุลา	ตราข้ง
ลีลา	ลีลา, หิน	ลีลา	การเยื้องกราย	ลาลา	น้ำลาย
เอลา	น้ำลาย	วสุธา	แผ่นดิน, พสุธา	กลา	ส่วน, เสี้ยวที่ ๑๖
วพวา	ม้่าตัวเมีย	มุสา	เบ้า	คฺหา	ถ้ำ

อิการันต์ อิตถीलิ่งค์ รตติสทฺทพทมาลา (ราตรี, กลางคืน)

วิภคฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	รตฺติ	รตฺตี รตฺติโย รโตย
อาลปนะ.	เห รตฺติ	เห รตฺตี รตฺติโย
ทฺติยา.	รตฺตี	รตฺตี รตฺติโย
ตฺติยา.	รตฺติยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ รตฺติหิ รตฺติภิ
จตุตถี.	รตฺติยา	รตฺตีนํ รตฺตินํ
ปัญจมี.	รตฺติยา รตฺยา	รตฺตีหิ รตฺตีภิ รตฺติหิ รตฺติภิ
ฉกฺวี.	รตฺติยา	รตฺตีนํ รตฺตินํ
สทฺตมี.	รตฺติยา รตฺยา รตฺยํ รตฺตี รตฺโต รตฺติยํ	รตฺตีสุ รตฺติสุ

วิธีเปลี่ยนวิภคฺติ

๑. หลังอิวินณะและอุวินณะในอิตถीलิ่งค์ แปลงวิภคฺติฝ่ายเอกวจนะ ตั้งแต่ นา ตติยา ถึง สฺมี สทฺตมี (นา, ส, สฺมา, ส, สฺมี) เป็น ยา
๒. แปลง สฺมา เป็น อา และแปลง สฺมี เป็น อํ บ้าง
๓. เพราะสระที่แปลงมาจากวิภคฺติ แปลง อิ เป็น ย
๔. แปลง สฺมี วิภคฺติ เป็น โอ บ้าง

ศัพท์แจกตาม รตฺติ มีดังนี้

ปตฺติ	ส่วนบุญ	ยฺตฺติ	ความสมควร	วฺตฺติ	คำอธิบายสูตร
กิตฺติ	ชื่อเสียง	มฺตฺติ	ความหลุดพ้น	ติตฺติ	ความอืม
ขนฺติ	ความอดทน	กนฺติ	ความชอบใจ	สนฺติ	พระนิพพาน
ตฺนฺติ	แบบแผน	สิทฺติ	ความสำเร็จ	สุทฺติ	ความบริสุทธิ์

อิทธิ	ความสำเร็จ,ฤทธิ์	วุทธิ	ความเจริญ	พุทธิ	ความรู้
โพธิ	โพธิญาณ	ภูมิ	แผ่นดิน	ชาติ	การเกิด
ปีติ	ปีติ, ความอิมใจ	สูติ	การเกิด	หนุติ	ความเพลิดเพลิน
สนธิ	การปฏิสนธิ	สาณิ	ผ้าฆ่า	โกฏิ	โกฏิ, ปลาย
ทัญจิ	ความเห็น	วุฑุฒิ	ความเจริญ	ตุฏจิ	ความยินดี
ยฏจิ	ไม่ทำ	ปาพิ	ล่าดับ, แถว	อาพิ	ฝั่งน้ำ
หาพิ	ทะนาน	เกพิ	การเล่น	สติ	ความระลึกได้
มตี	ความรู้	คติ	การไป	จติ	ตาย, เคลื่อน
ริตี	ความเพียร	ยวติ	หญิงสาว	วิกติ	การเปลี่ยนแปลง
รติ	ความยินดี	รุจิ	ความชอบใจ, รัศมี	อสนิ	สายฟ้า
วสนิ	ผ้า	โอสริ	ดาวประจำรุ่ง	องคูลิ	นิ้วมือ
ฐลิ	ฐลี, ฝุ่นละออง	ทุนุฏุภิ	กลองใหญ่	โทณิ	รางไม้
อฏวิ	ป่าดง	ฉวิ	ผิวหนัง		

หมายเหตุ :- ศัพท์แจกตาม รตติศัพท์ เว้นปฐมวิภคติ รูปว่า “รโตย” ปัญจมีวิภคติ รูปว่า “รตยา” และสัตตมีวิภคติ รูปว่า “รตยา, รตยั, รตตี, รตโต” ที่เหลือแจกเหมือน รตติ ศัพท์ทุกประการ เฉพาะศัพท์ที่มี ติปัจจัยต่อท้าย มีรูปเหมือน รตติศัพท์ได้ทุกรูป

อิการันต์ อิตถีลึงค์ อิตถีสหพทมาลา (หญิง)

วิภคติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	อิตถี	อิตถี อิตถิโย
อालปนะ.	โกติ อิตถิ	โกติโย อิตถี อิตถิโย
ทุตिया.	อิตถียิ อิตถี	อิตถี อิตถิโย
ตติยา.	อิตถिया	อิตถีหิ อิตถีภิ
จตุตถิ.	อิตถिया	อิตถินั
ปัญจมี.	อิตถिया	อิตถีหิ อิตถีภิ
ฉษฐิ.	อิตถिया	อิตถินั
สัตตมี.	อิตถिया อิตถียิ	อิตถีสู

ศัพท์แจกตาม อิตฺถิ มิตฺถินิ

มฺหิ	แผ่นดิน	เวตรณิ	แม่น้ําเวตรณิ	วาปี	บึง
ปาฏลฺลี	ต้นแคฝอย	กทลฺลี	ต้นกล้วย	ขมิ	หม้อน้ำ
นารี	ผู้หญิง	กุมารี	เด็กหญิง	ตรุณิ	หญิงสาว
วารุณิ	แม่มด	พฺรํหฺมณิ	พราหมณิ	สขิ	เพื่อนหญิง
คณฺธพฺพิ	หญิงคนธรรมดา	กิณฺหฺริ	นางกินนรี	นาคิ	นางนาค
เทวี	พระเทวี, พระราชินี	ยกฺขิ	นางยักษ์	อชฺชิ	แม่แพะ
มิตฺติ	แม่เนื้อ	วานฺหฺริ	นางลิง	สุกฺริ	แม่หมู
กุกฺกฺมิ	แม่ไก่	หํสิ	นางหงส์	กาก็	แม่กา

คุณวตีสทฺพทปทมาลา (หญิงผู้มีคุณ)

วิภคฺติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฺรจฺจมา.	คุณวตีสฺ	คุณวตีสฺ คุณวตีสฺโย
อาลปนะ.	โกตฺติ คุณวตีสฺ	โกตฺติโย คุณวตีสฺ คุณวตีสฺโย
ทฺตฺติยา.	คุณวตีสฺยํ คุณวตีสฺ	คุณวตีสฺ คุณวตีสฺโย
ตตฺติยา.	คุณวตีสฺยา	คุณวตีสฺหิ คุณวตีสฺภิ
จตฺตฺตฺติ.	คุณวตีสฺยา	คุณวตีสฺนํ
ปญฺจจมี.	คุณวตีสฺยา	คุณวตีสฺหิ คุณวตีสฺภิ
ฉฉฉฉ.	คุณวตีสฺยา	คุณวตีสฺนํ
สํตตฺตมี.	คุณวตีสฺยา คุณวตีสฺยํ	คุณวตีสฺสุ

คุณวณฺตีสทฺพทปทมาลา (หญิงผู้มีคุณ)

วิภคฺติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฺรจฺจมา.	คุณวณฺตีสฺ	คุณวณฺตีสฺ คุณวณฺตีสฺโย
อาลปนะ.	โกตฺติ คุณวณฺตีสฺ	โกตฺติโย คุณวณฺตีสฺ คุณวณฺตีสฺโย
ทฺตฺติยา.	คุณวณฺตีสฺยํ คุณวณฺตีสฺ	คุณวณฺตีสฺ คุณวณฺตีสฺโย
ตตฺติยา.	คุณวณฺตีสฺยา	คุณวณฺตีสฺหิ คุณวณฺตีสฺภิ
จตฺตฺตฺติ.	คุณวณฺตีสฺยา	คุณวณฺตีสฺนํ
ปญฺจจมี.	คุณวณฺตีสฺยา	คุณวณฺตีสฺหิ คุณวณฺตีสฺภิ

จัมฐี.	คุณวนุติยา	คุณวนุทินัน
สัตตมมี.	คุณวนุติยา คุณวนุติย	คุณวนุติสุ

ภิกขุณีสหุทปทมาลา (ภิกษุณี)

วักตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ภิกขุณี	ภิกขุณี ภิกขุณีโย
อาลปนนะ.	โกติ ภิกขุณี	โกติโย ภิกขุณี ภิกขุณีโย
ทุตติยา.	ภิกขุณี	ภิกขุณี ภิกขุณีโย
ตติยา.	ภิกขุณียา	ภิกขุณีหิ ภิกขุณีภิ
จตุตถี.	ภิกขุณียา	ภิกขุณีห
ปัญจมี.	ภิกขุณียา	ภิกขุณีหิ ภิกขุณีภิ
จัมฐี.	ภิกขุณียา	ภิกขุณีห
สัตตมมี.	ภิกขุณียา ภิกขุณีย	ภิกขุณีสุ

อุการันต์ อิติถิลิงค์ ยาคุสหุทปทมาลา (ข้าวต้ม)

วักตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ยาคุ	ยาคู ยาคูโย
อาลปนนะ.	เห ยาคุ	เห ยาคู ยาคูโย
ทุตติยา.	ยาคุ	ยาคู ยาคูโย
ตติยา.	ยาคูยา	ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคูหิ ยาคูภิ
จตุตถี.	ยาคูยา	ยาคูน
ปัญจมี.	ยาคูยา	ยาคูหิ ยาคูภิ ยาคูหิ ยาคูภิ
จัมฐี.	ยาคูยา	ยาคูน
สัตตมมี.	ยาคูยา ยาคูย	ยาคูสุ ยาคูสุ

ศัพท์แจกตาม ยาคุ มีดังนี้

ธาตุ	ธาตุ	เหนู	แม่โคนม	กาสุ	หลุม	ทททุ	โรคกลาก
กจจุ	โรคหิด	กณทุ	โรคเกลี้อน	รชชุ	เชือก	กเรณู	ช้างพัง
ปียงคุ	ต้นประยงค์	สสสุ	แม่ยาย แม่ผัว				

มาตุสทฺทปทมาลา (มารดา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	มาตา	มาตโร
อालปนนะ.	โกติ มาต มาตา	โกติโย มาตโร
ทุตติยา.	มาตริ	มาตเร มาตโร
ตติยา.	มาตรา มาตุยา มตุยา	มาตเรหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ
จตุตถิ.	มาตุ มาตุสฺส มาตุยา	มาตฺรานํ มาตํานํ มาตฺนํ มาตฺนํ
ปัญจมี.	มาตรา มาตุยา	มาตเรหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ, มาตฺหิ - ภิ
ฉกฺฉิ.	มาตุ มาตุสฺส มาตุยา	มาตฺรานํ มาตํานํ มาตฺนํ มาตฺนํ
สัตตมี.	มาตริ	มาตเรสุ มาตฺสุ มาตฺสุ

ศัพท์แจกตาม มาตุ มีดังนี้

อิตุ ลูกสาว, ธิดา ทฺหิตู ลูกสาว, ธิดา

อฺกการันต์ อิตถิลิงค์ ชมฺพุสทฺทปทมาลา (ต้นหว่า)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	ชมฺพุ	ชมฺพุ ชมฺพฺโย
อาลปนนะ.	เห ชมฺพุ	เห ชมฺพุ ชมฺพฺโย
ทุตติยา.	ชมฺพุ	ชมฺพุ ชมฺพฺโย
ตติยา.	ชมฺพฺยา	ชมฺพฺหิ ชมฺพฺภิ
จตุตถิ.	ชมฺพฺยา	ชมฺพฺนํ
ปัญจมี.	ชมฺพฺยา	ชมฺพฺหิ ชมฺพฺภิ
ฉกฺฉิ.	ชมฺพฺยา	ชมฺพฺนํ
สัตตมี.	ชมฺพฺยา ชมฺพฺยํ	ชมฺพฺสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะเอกวจนะวิภัตติ เว้น สิ วิภัตติ รัสสะ อฺ เป็น อฺ
๒. เพราะเอกวจนะวิภัตติ ตั้งแต่ตติยาวิภัตติ ถึงสัตตมีวิภัตติ แปลงวิภัตติ เป็น ยา
๓. แปลง สฺมี วิภัตติ เป็น ยํ บ้าง

๓.๓ นปฺงสกลิงคนาม

อการันต์ นปฺงสกลิงค์ จิตฺตสทฺทปทมาลา (จิต)

วิภตฺติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐฺมา.	จิตฺตํ	จิตฺตา จิตฺตานิ
อาลปนะ	เห จิตฺต	เห จิตฺตา จิตฺตานิ
ทฺติยา.	จิตฺตํ	จิตฺเต จิตฺตานิ
ตฺติยา.	จิตฺเตน	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
จตุตฺถิ.	จิตฺตสฺส	จิตฺตานิ
ปัญฺจมี.	จิตฺตา จิตฺตมฺหา จิตฺตสฺมา	จิตฺเตหิ จิตฺเตภิ
ฉฺฉริ.	จิตฺตสฺส	จิตฺตานิ
สฺตตฺมี.	จิตฺเต จิตฺตมฺหิ จิตฺตสฺมี	จิตฺเตสุ

วิธีเปลี่ยนวิภตติ

- หลังจาก อการันต์ในนปฺงสกลิงค์ แปลง สิ ปฐฺมาวิภตติ เป็น อํ
- แปลง โย วิภตติ เป็น นิ และแปลง นิ ปฐฺมา เป็น อา, แปลง นิ ทฺติยา เป็น เอ บ้าง
- เพราะ โย วิภตติที่แปลงเป็น นิ แล้ว ทีฆะ อ เป็น อา
- รูปตั้งแต่ตฺติยาวิภตติ จนถึงสฺตตฺมีวิภตติ เหมือนกับ อการันต์ ในปฺงลึงค์ทุกประการ

ศัพท์แจกตาม จิตฺต มิตฺังนี้

บุญ	บุญ	ปาป	บาป	ผล	ผล
รูป	รูป	สาธน	ความสำเร็จ	โสิต	หู
ฆาน	จุมุก	สุข	สุข	ทุกุข	ทูกุข
การณ	เหตุ	ทาน	ทาน	สีล	ศีล
ธน	ทรัพย์	โลจน	ดวงตา	มุล	มูล, ราก, มูลค่า
กูล	ฝั่งน้ำ	พล	กำลัง	ชาล	ชาย
มงฺคล	มงคล	นพิน	ดอกบัว	ลึงค	ลึงค์, เพศ
มุข	ปาก, หน้า	องฺค	ส่วน, อวัยวะ	ชล	น้ำ
อมฺพุช	ดอกบัว	ปฺลิน	ทราย	ธณฺณ	ข้าวเปลือก
หิรณฺญ	เงิน	ปท	บท, เหตุ, เค้า, รอยเท้า	อมต	พระนิพพาน

ปทุม	ดอกบัวแดง	ปณณ	ใบไม้	สุสาน	ป่าช้า
วน	ป่า, น้ำ	อายุธ	อาวุธ	ททย	หัวใจ
จีวร	จีวร	วตถ	ผ้า	กุล	ตระกูล
อินทริย	อินทริย์	นยหน	ดวงตา	วทหน	ปาก
ยาน	ยานพาหนะ	อุทหน	คำอุทหน	โสปาน	บันได
ปาน	น้ำดื่ม	ภวน	บ้าน	ภวน	โลก
โลท	เหล็ก	อลาท	ตุ้ไฟ	ตุณท	จะงอยปาก
อณท	ไข	ปีจ	ตั้ง	กรณ	เครื่องมือ
มรณ	ความตาย	ณณ	ญาณ, ปัญญา	อารมมณ	อารมณ์
อรณญ	ป่า	ตณ	พระนิพพาน	จรณ	การประพฤติ
นคร	เมือง	ตีส	ฝั่งน้ำ	จตุต	ร่ม
จิทท	รู, ช่อง, โพรง				

กมุสททปทมอล (กรรณ, การงน, การกระทำ)

วักตติ	เอกวจณะ	พทวจณะ
ปฐม.	กมุมี	กมุมา กมุมานิ
ออลปนะ	เห กมุม	เห กมุมา กมุมานิ
ทุตียา.	กมุมี	กมุเม กมุมานิ
ตติยา.	กมุมนุ กมุมนุ กมุเมน	กมุเมหิ กมุเมหิ
จตุตถี.	กมุมนุ โน กมุมสุส	กมุมานัน
ปัญจมี.	กมุมนุ กมุมา กมุมนุ ทา กมุมสุมา	กมุเมหิ กมุเมหิ
จฎฐี.	กมุมนุ โน กมุมสุส	กมุมานัน
สัตตมี.	กมุมนิ กมุเม กมุมนุ หิ กมุมสุมี	กมุเมสุ

คณวนตุสททปทมอล (ผู้มีคณ) (นปฺงส์ก齡ค)

วักตติ	เอกวจณะ	พทวจณะ
ปฐม.	คณว	คณวนุติ คณวนุทานิ
ออลปนะ	โก คณว คณว คณวา	ภวนุโต คณวนุติ คณวนุทานิ
ทุตียา.	คณวนุต	คณวนุเต คณวนุทานิ
ตติยา.	คณวตา คณวนุเตน	คณวนุเตหิ คณวนุเตหิ

จตุตถี.	คุณวโต คุณนวนุตสฺส	คุณวตํ คุณนวนุตานํ
ปัญจมี.	คุณวตา คุณนวนตา คุณนวนตมฺหา คุณนวนตสฺมา	คุณวตฺเตหิ คุณนวนตฺเทหิ
ฉกฺขี.	คุณวโต คุณนวนุตสฺส	คุณวตํ คุณนวนุตานํ
สัตตมี.	คุณวติ คุณนวนฺเต คุณนวนตมฺหิ คุณนวนตสฺมี	คุณวณฺเตสุ

คจฺจนฺตสทฺทปทมาลา (ผู้ไปอยู่)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	คจฺจํ คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
อालปน.	เห คจฺจนฺต	เห คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
ทุตฺติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต คจฺจนฺตานิ
ตติยา.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตหิ
จตุตถี.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
ปัญจมี.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตา คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตหิ
ฉกฺขี.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
สัตตมี.	คจฺจติ คจฺจนฺเต คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสุ

อาการันต์ นปฺงสกลิงค์ อสฺสทฺธาสทฺทปทมาลา (ผู้ไม่มีศรัทธา)

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อสฺสทฺธํ	อสฺสทฺธา อสฺสทฺธานิ
อालปน.	เห อสฺสทฺธ	เห อสฺสทฺธา อสฺสทฺธานิ
ทุตฺติยา.	อสฺสทฺธํ	อสฺสทฺเฑ อสฺสทฺธานิ
ตติยา.	อสฺสทฺเฑน	อสฺสทฺเฑหิ อสฺสทฺเฑหิ
จตุตถี.	อสฺสทฺธสฺส	อสฺสทฺธานํ
ปัญจมี.	อสฺสทฺธา อสฺสทฺธมฺหา อสฺสทฺธสฺมา	อสฺสทฺเฑหิ อสฺสทฺเฑหิ
ฉกฺขี.	อสฺสทฺธสฺส	อสฺสทฺธานํ
สัตตมี.	อสฺสทฺเฑ อสฺสทฺธมฺหิ อสฺสทฺธสฺมี	อสฺสทฺเฑสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. ให้รัสสะ อา เป็น อ ทุกวิภัตติ
๒. เมื่อรัสสะแล้ว มีวิธีทำตัวรูป และแจกปทมาลาเหมือน จิตตศัพท์ทุกประการ

อิการันต์ นปฺงสกลิงค์ อฏฺจิสทฺทปทมาลา (กระดุก)

วิภตฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อฏฺจิ	อฏฺจึ อฏฺจึนิ
อาลปนะ.	เห อฏฺจิ	เห อฏฺจึ อฏฺจึนิ
ทฺติยา.	อฏฺจึ	อฏฺจึ อฏฺจึนิ
ตฺติยา.	อฏฺจึนา	อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ
จตุตถิ.	อฏฺจึโน อฏฺจิสฺส	อฏฺจึนํ อฏฺจึนํ
ปญฺจมี.	อฏฺจึนา อฏฺจิมฺหา อฏฺจิสฺมา	อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ อฏฺจึหิ อฏฺจึภิ
ฉฺฉริ.	อฏฺจึโน อฏฺจิสฺส	อฏฺจึนํ อฏฺจึนํ
สฺตตมี.	อฏฺจิมฺหิ อฏฺจิสฺมี	อฏฺจึสุ อฏฺจึสุ

วิธีเปลี่ยนวิภตติ

๑. ลบ โย วิภตติ แล้วที่ชนะ อิ เป็น อี, แผลง โย เป็น นิ แล้วที่ชนะ อิ เป็น อี
๒. ตั้งแต่ตติยวิภตติ จนถึงสฺตตมีวิภตติ ฝ่ายพหุวจนะ จะมีได้ ๒ รูป คือ รูปรัสสะ และรูปที่ชนะ

ศัพท์แจกตาม อฏฺจิ มีดังนี้

สตุถิ ขาอ่อน ทธิ นมสั้ม วาริ น้ำ อภฺชิ นัยน์ตา
 อจฺฉิ นัยน์ตา อจฺฉิ เปลวไฟ

อิการันต์ นปฺงสกลิงค์ สุขการีสทฺทปทมาลา (อันกระทำซึ่งความสุขโดยปกติ)

วิภตฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	สุขการิ	สุขการึ สุขการึนิ
อาลปนะ.	เห สุขการิ	เห สุขการึ สุขการึนิ
ทฺติยา.	สุขการินํ สุขการึ	สุขการึ สุขการึนิ
ตฺติยา.	สุขการินา	สุขการึหิ สุขการึภิ
จตุตถิ.	สุขการิโน สุขการิสฺส	สุขการินํ
ปญฺจมี.	สุขการินา สุขการิมฺหา สุขการิสฺมา	สุขการึหิ สุขการึภิ
ฉฺฉริ.	สุขการิโน สุขการิสฺส	สุขการินํ
สฺตตมี.	สุขการินิ สุขการิมฺหิ สุขการิสฺมี	สุขการึสุ

อุกારันต์ นปุงสกลิงค์ อายุสทหปทมาลา (อายุ, ชีวิต)

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	อายุ	อายุ อายุนิ
อालปนนะ.	เห อายุ	เห อายุ อายุนิ
ทุตिया.	อายุ	อายุ อายุนิ
ตติยา.	อายุสา อายุนา	อายุหิ อายุภิ อายุหิ อายุภิ
จตุตถี.	อายุโน อายุสสุ	อายุนิ อายุนิ
ปัญจมี.	อายุนา อายุมหา อายุสุมา	อายุหิ อายุภิ อายุหิ อายุภิ
ฉกฺขี.	อายุโน อายุสสุ	อายุนิ อายุนิ
สัตตมี.	อายุมฺหิ อายุสุมี	อายุสุ อายุสุ

ศัพท์แจกตาม อายุ มีดังนี้

จกฺขุ	นัยน์ตา	วสุ	ทรัพย์	ธนู	ธนู	ทารุ	ไม้, ฟืน
ติปฺ	แรตูปุก	มธุ	น้ำผึ้ง	หิงฺคุ	มหาหิงค์	สิคฺคุ	ต้นมะรุม
วตฺถุ	เรื่อง, สิ่งของ	ชตฺ	ครั้ง	อมฺพุ	น้ำ	อสฺสุ	น้ำตา

อุกારันต์ นปุงสกลิงค์ โคตรภูสทหปทมาลา (โคตรภูจิต)

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	โคตรภู	โคตรภู โคตรภูนิ
อालปนนะ.	เห โคตรภู	เห โคตรภู โคตรภูนิ
ทุตिया.	โคตรภู	โคตรภู โคตรภูนิ
ตติยา.	โคตรภูนา	โคตรภูหิ โคตรภูภิ
จตุตถี.	โคตรภูโน โคตรภูสสุ	โคตรภูนิ
ปัญจมี.	โคตรภูนา โคตรภูมหา โคตรภูสุมา	โคตรภูหิ โคตรภูภิ
ฉกฺขี.	โคตรภูโน โคตรภูสสุ	โคตรภูนิ
สัตตมี.	โคตรภูมฺหิ โคตรภูสุมี	โคตรภูสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. วิภัติฝ่ายเอกวจนะ ให้รัสสะทุกวิภัติ
๒. ลบ โย วิภัติ, แปลง โย วิภัติ เป็น นิ บ้าง

ศัพท์แจกตาม โคตรภู มีดังนี้

อภิภู (จิต)ผู้เป็นใหญ่ สยมภู (จิต)ผู้รู้เอง ฌมมณฺญ (จิต)ผู้รู้ธรรม

โอการันต์ นปฺงสกลิงค์ จิตฺตโคสทฺทปทมาลา (ไว้ต่าง)

วิภัติ	เอกวจนะ	พทฺวจนะ
ปฐฺมา.	จิตฺตคฺ	จิตฺตคฺ จิตฺตคฺนิ
อาลปนะ.	เห จิตฺตคฺ	เห จิตฺตคฺ จิตฺตคฺนิ
ทฺติยา.	จิตฺตคฺ	จิตฺตคฺ จิตฺตคฺนิ
ตฺติยา.	จิตฺตคฺนา	จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺภิ จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺภิ
จตฺตถิ.	จิตฺตคฺโน จิตฺตคฺสุส	จิตฺตคฺนํ จิตฺตคฺนํ
ปญฺจมี.	จิตฺตคฺนา จิตฺตคฺมหา จิตฺตคฺสุมา	จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺภิ จิตฺตคฺหิ จิตฺตคฺภิ
ฉฺฉฺฉิ.	จิตฺตคฺโน จิตฺตคฺสุส	จิตฺตคฺนํ จิตฺตคฺนํ
สฺตตฺมี.	จิตฺตคฺมุหิ จิตฺตคฺสุมี	จิตฺตคฺสุ จิตฺตคฺสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัติ

๑. ให้รัสสะ โอ เป็น อุ ทุกวิภัติ
๒. เมื่อรัสสะแล้ว ให้ทำตัวรูป และแจกปทมาลาเหมือนกับ อฺการันต์ในนปฺงสกลิงค์ทุกประการ

นปฺงสกลิงคสังคหคาถา

จิตฺตํ กมฺมณฺจ อสฺสทฺธ- มถฺภูจि สุขกาวิ จ
 อายุ โคตรภู ฌมฺมณฺญ จิตฺตคฺตฺติ นปฺงส.ก.

๓.๔ สัพพนาม

คำว่า “สัพพนาม” หมายความว่า นามที่ใช้แทนนามนามที่กล่าวมาแล้วทั้งสามลิงค์ มีวิเคราะห์ว่า “สพฺเพสํ อิติปิมนนฺปุสกาณํ นามานิ สพฺพนามานิ” แปลว่า “อ.ชื่อ ท. ของอิตถิลิงค์ ปุงลิงค์ และนปุงสกลิงค์ ท. ทั้งปวง ชื่อว่าสัพพนาม

สัพพนามนั้นมีทั้งหมด ๒๗ ตัว คือ **สพฺพ, กตฺร, กตฺม, อุภย, อิตฺร, อญฺญ, อญฺญตฺร, อญฺญตฺม, ปุพฺพ, ปฺร, อปฺร, ทกฺขิณ, อุตฺตฺร, ธร, ย, ต, เอต, อิม, อมุ, กิ, เอก, อุภ, ทฺวิ, ติ, จตุ, ตุมฺห** และ **อมฺหศัพฺท**

สัพพนามนี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ **ปฺริสสัพฺพนาม** และ**วิเสสนสัพฺพนาม** ดังนี้

(๑) **ปฺริสสัพฺพนาม** ได้แก่สัพพนามที่ใช้แทนชื่อบุคคล ใช้เป็นประธานในประโยคได้ มี ๓ ตัว คือ **ต, ตุมฺห** และ **อมฺหศัพฺท** แบ่งออกเป็น ๓ บุรุษ ดังนี้

๑. **ปฺรหมบุรุษ** หมายถึง บุคคลที่เรากล่าวถึง ได้แก่ **ตศัพฺท** (เขา, นั้น)
๒. **มัชฌิมบุรุษ** หมายถึง บุคคลที่เราพูดด้วย ได้แก่ **ตุมฺหศัพฺท** (ท่าน, เธอ, คุณ)
๓. **อุตตมบุรุษ** หมายถึง ตัวเราเอง ได้แก่ **อมฺหศัพฺท** (ข้าพเจ้า, ผม, ดิฉัน)

(๒) **วิเสสนสัพฺพนาม** ได้แก่สัพพนามที่ใช้แทนคำพูดที่กล่าวมาแล้ว หรือใช้เป็นบทขยายสุทธนาม ให้พิเศษขึ้น ไม่สามารถเป็นประธานได้ ต้องประกอบด้วยสุทธนามเสมอ มี ๒๕ ตัว คือ **สพฺพ=ทั้งปวง, กตฺร=ไหน, กตฺม=ไหน, อุภย=ทั้งสอง, อิตฺร=นอกนี้, อญฺญ=อื่น, อญฺญตฺร=อย่างใดอย่างหนึ่ง, อญฺญตฺม=อย่างใดอย่างหนึ่ง, ปุพฺพ=ก่อน, ข้างหน้า, ปฺร=อื่น, หลัง, อปฺร=อื่นอีก, ทกฺขิณ=ใต้, ขวา, อุตฺตฺร =เหนือ, บน, ธร=ภายใต้, เบื้องล่าง, ย=ใด, ต=นั้น, เอต=นั้น(นี้), อิม=นี้, อมุ=โน้น, กิ=อะไร, ใคร, ไหน, เอก=หนึ่ง, อุภ=ทั้งสอง, ทฺวิ=สอง, ติ=สาม และ จตุ=สี่**

หมายเหตุ :- เฉพาะ **ตศัพฺท** เป็นได้ทั้งปฺริสสัพฺพนามและวิเสสนสัพฺพนาม และ **กิตฺศัพฺท** มีใช้เป็นประธานในประโยคได้

วิธีแจกปฺริสสัพฺพนาม (อสังคนาม)

ตุมฺหสทฺทปทมาลา (ท่าน, เธอ, คุณ)

วิภคิต	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฺรหม.	ตฺวํ ตฺวํ	ตุมฺเห โว
ทฺติยา.	ตฺวํ ตํ ตฺวํ ตฺวํ	ตุมฺหากํ ตุมฺเห โว
ตติยา.	ตยา ตฺวยยา เต	ตุมฺเหหิ ตุมฺเหภิ โว

จตุตถถี.	ตุมุหฺ ตว ตุยุหฺ เต	ตุมุหฺ ตุมุหากํ โว
ปัญจมี.	ตยา	ตุมุเหหิ ตุมุเหภิ
ฉกฺฉฐี.	ตุมุหฺ ตว ตุยุหฺ เต	ตุมุหฺ ตุมุหากํ โว
สัตตมี.	ตยิ ตวยิ	ตุมุเหสุ

วิธีเปลี่ยนวิภตติ

๑. ตุมุหฺศัพท์ เมื่อลงวิภตติแล้ว ผิดไปจากรูปเดิม พึงแปลง ตุมุหฺ กับวิภตตินั้น เป็นอย่างนั้นๆ
๒. หลังจาก ตุมุหฺ และ อมุหฺ แปลง โย หุติยา เป็น อากํ บ้าง
๓. แปลง ต ของ ตยา และ ตยิ เป็น ตว บ้าง
๔. แปลง ส วิภตติ เป็น อํ บ้าง
๕. หลัง ตุมุหฺ และ อมุหฺ ให้แปลง น วิภตติเป็น อํ และ อากํ
๖. เต, โว เมื่อมีบทอื่นนำหน้า จึงใช้เรียงในประโยคได้

อมฺหสทฺทพทมาลา (ข้าพเจ้า, ผม, ดิฉัน)

วิภตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมมา.	อหฺ	มยํ อมุเห โน
หุติยา.	มํ มมี	อมุหากํ อมุเห โน
ตติยา.	มยา เม	อมุเหหิ อมุเหภิ โน
จตุตถถี.	อมุหฺ มม มยุหฺ มมี เม	อมุหฺ อมุหากํ อสุมากํ โน
ปัญจมี.	มยา	อมุเหหิ อมุเหภิ
ฉกฺฉฐี.	อมุหฺ มม มยุหฺ มมี เม	อมุหฺ อมุหากํ อสุมากํ โน
สัตตมี.	มยิ	อมุเหสุ

วิธีเปลี่ยนวิภตติ

๑. แปลง อมุหฺ กับวิภตตินั้น เป็นรูปนั้นๆ
๒. เม, โน เมื่อมีบทอื่นนำหน้า จึงใช้เรียงในประโยคได้
๓. แปลง อมุหฺ เป็น อสุม และแปลง น วิภตติเป็น อากํ

วิเสสนศัพท์นาม

ศัพท์สหุทปทมาลา (ทั้งปวง) ปุงลิงค์

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สหุโพ	สหุเพ
อालปนนะ.	हे सहुप सहुपा	हे सहุเพ
หุติยา.	สหุप्	สหุเพ
ตติยา.	สหุเพน	สหุเพहि सहุเพहि
จตุตถी.	สหุพสุส	สหุเพสํ सहุเพसानํ
ปัญจมี.	สหุพมหา सहุพสุมา	สหุเพहि सहุเพहि
ฉกฺฉี.	สหุพสุส	สหุเพสํ सहุเพसानํ
สัตตมี.	สหุพมฺหิ सहุพสมฺหิ	สหุเพสุ

ศัพท์สาสหุทปทมาลา (ทั้งปวง) อิตถीलิงค์

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สหุपा	สหุपा सहุपाโย
อालปนนะ.	हे सहुप	हे सहุपा सहุपाโย
หุติยา.	สหุप्	สหุपा सहุपाโย
ตติยา.	สหุपाय	สหุपाहि सहุपाहि
จตุตถी.	สหุพสุสา सहุपाय	สหุपाสํ सहุपासानํ
ปัญจมี.	สหุपाय	สหุपाहि सहุपाहि
ฉกฺฉี.	สหุพสุสา सहุपाय	สหุपाสํ सहุपासानํ
สัตตมี.	สหุพสุสํ सहุपाय	สหุपाสุ

ศัพท์สหุทปทมาลา (ทั้งปวง) นปุงสกฺลิงค์

ไว้คดี	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สหุप्	สหุพานิ
อาลปนนะ.	हे सहुप	हे सहุพานิ
หุติยา.	สหุप्	สหุพานิ
ตติยา.	สหุเพน	สหุเพहि सहุเพहि

จตุตถี.	สพฺพสฺส	สพฺพเพสํ สพฺพเพसानํ
ปัญจมี.	สพฺพมฺหา สพฺพสฺมา	สพฺพเพหิ สพฺพเพภิ
ฉกฺขี.	สพฺพสฺส	สพฺพเพสํ สพฺพเพसानํ
สัตตมี.	สพฺพมฺหิ สพฺพสฺมี	สพฺพเพสุ

ศัพท์แจกตาม สพฺพศัพท์ทั้งสามลิงค์ มีดังนี้

กตฺร ไหน กตม ไหน อุกฺย ทั้งสอง อิตฺร นอกนี้
 อณฺณ อื่น อณฺณตฺร ใดอย่างหนึ่ง อณฺณตม ใดอย่างหนึ่ง

ปุพฺพสทฺทปทมาลา (ข้างหน้า, ก่อน) ปุ่ปลิงค์

ไว้กัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ปุพฺพโ	ปุพฺพเพ ปุพฺพพา
อาลปนนะ.	हे ปุพฺพ	हे ปุพฺพเพ ปุพฺพพา
ทุตฺติยา.	ปุพฺพ	ปุพฺพเพ
ตติยา.	ปุพฺพเพน	ปุพฺพเพหิ ปุพฺพเพภิ
จตุตถี.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺพเพสํ ปุพฺพเพसानํ
ปัญจมี.	ปุพฺพพา ปุพฺพมฺหา ปุพฺพสฺมา	ปุพฺพเพหิ ปุพฺพเพภิ
ฉกฺขี.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺพเพสํ ปุพฺพเพसानํ
สัตตมี.	ปุพฺพเพ ปุพฺพมฺหิ ปุพฺพสฺมี	ปุพฺพเพสุ

ปุพฺพาสทฺทปทมาลา (ข้างหน้า, ก่อน) อิตถิลิงค์

ไว้กัตติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมา.	ปุพฺพพา	ปุพฺพพา ปุพฺพพาโย
อาลปนนะ.	हे ปุพฺพเพ	हे ปุพฺพพา ปุพฺพพาโย
ทุตฺติยา.	ปุพฺพ	ปุพฺพพา ปุพฺพพาโย
ตติยา.	ปุพฺพพาย	ปุพฺพพาหิ ปุพฺพพาภิ
จตุตถี.	ปุพฺพสฺสสา ปุพฺพพาย	ปุพฺพพาสํ ปุพฺพพาสานํ
ปัญจมี.	ปุพฺพพาย	ปุพฺพพาหิ ปุพฺพพาภิ
ฉกฺขี.	ปุพฺพสฺสสา ปุพฺพพาย	ปุพฺพพาสํ ปุพฺพพาสานํ
สัตตมี.	ปุพฺพสฺสํ ปุพฺพพาย	ปุพฺพพาสู

ปุพฺพสทฺทปทมาลา (ข้างหน้า, ก่อน) นปฺงสกฺลิ่งค์

วิภคฺติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฺรฺฐมา.	ปุพฺพ	ปุพฺพพานิ
อาลปนะ.	เห ปุพฺพ	เห ปุพฺพพานิ
ทฺติยา.	ปุพฺพ	ปุพฺพพานิ
ตติยา.	ปุพฺพเพน	ปุพฺพเพหิ ปุพฺพเพภิ
จตุตถิ.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺพเพสฺส ปุพฺพเพसानํ
ปญฺจมี.	ปุพฺพพา ปุพฺพมฺหา ปุพฺพสฺมา	ปุพฺพเพหิ ปุพฺพเพภิ
ฉฺฉวี.	ปุพฺพสฺส	ปุพฺพเพสฺส ปุพฺพเพसानํ
สํตตมี.	ปุพฺพเพ ปุพฺพมฺหิ ปุพฺพสฺมี	ปุพฺพเพสุ

ศัพท์แจกตาม ปุพฺพศัพท์ทั้งสามลิ่งค์ มีดังนี้

ปร อื่น, หลัง อปร อื่นอีก ทกฺขิณ ใต้, ขวา อุตฺตร เหนือ, บน
อธฺร ภายใต้, เบื้องล่าง

หมายเหตุ :- ศัพท์ตั้งแต่ ปุพฺพ จนถึง อธฺร เป็นศัพท์กล่าวเกี่ยวกับกาลเวลา ทิศ และสถานที่

ยสทฺทปทมาลา (ใต้) ปฺงลิ่งค์

วิภคฺติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฺรฺฐมา.	โย	เย
ทฺติยา.	ยํ	เย
ตติยา.	เยน	เยหิ เยภิ
จตุตถิ.	ยสฺส	เยสฺส เยसानํ
ปญฺจมี.	ยมฺหา ยสฺมา	เยหิ เยภิ
ฉฺฉวี.	ยสฺส	เยสฺส เยसानํ
สํตตมี.	ยมฺหิ ยสฺมี	เยสุ

ยาสหุทพทมาลา (ไต) อิตถीलิ่งค้

วักคตตี	เอกวางณะ	พทวงณะ
ปฐมา.	ยา	ยา ยาโย
ทุติยา.	ยั	ยา ยาโย
ตติยา.	ยาย	ยาหิ ยาภิ
จตุตถी.	ยสุสา ยาย	ยาสั ยาสานั
ปัญจมี.	ยาย	ยาหิ ยาภิ
ฉฎฐी.	ยสุสา ยาย	ยาสั ยาสานั
สัตตมี.	ยสุสั ยายั	ยาสุ

ยสหุทพทมาลา (ไต) นปุงสกलิ่งค้

วักคตตี	เอกวางณะ	พทวงณะ
ปฐมา.	ยั	ยานิ
ทุติยา.	ยั	ยานิ
ตติยา.	येन	येहि येभि
जตุतथी.	यसुस	येसुँ येसानुँ
पणुजमी	यमहा यसुमा	येहि येभि
ฉणुठी.	यसुस	येसुँ येसानुँ
सत्तमी.	यमहि यसुमी	येसु

ตสหุทพทมาลา (นั้) ปุงลิ่งค้

วักคตตี	เอกวางณะ	พทวงณะ
ปฐมา.	โส	เน เต
ทุติยา.	นั ตั	เน เต
ตติยา.	เนน เตन	เนहि เนभि เตहि तेभि
จตุตถी.	อสุส นสุส ตสุส	เนสुँ เนसानुँ तेसुँ तेसानुँ
पणुजमी	อสुमा नसुमा तसुमा नमहा तमहा	เนहि เนभि เตहि तेभि
ฉणुठी.	อสุส นสุส ตสุส	เนสुँ เนसानुँ तेसुँ तेसानुँ
सत्तमी.	อสुमी नसुमी तसुमी नमहि तमहि	नेसु तेसु

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. เพราะ ส วิภัตติ แปลง ต ของ ตศัพท์ และ เอตศัพท์ ในปุงลึงค์และอิติลึงค์ เป็น ส
๒. แปลง ต เป็น น บ้าง
๓. เพราะ ส, สุมา, สฺมี, สฺ(สฺมี), สา(สุมา) วิภัตติ แปลง ต เป็น อ
๔. หลังจากศัพท์นาม แปลง น วิภัตติเป็น สฺ และ สาณฺ และแปลง อ เป็น เอ

ตาสทูปทพมालา (นั่น) อิติลึงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	สา	นา ตา นาโย ตาโย
ทุติยา.	นํ ตํ	นา ตา นาโย ตาโย
ตติยา.	นาย ตาย	นาหิ นาภิ ตาหิ ताभि
จตุตถी.	ติสฺสาย ตสฺสาย อสฺสาย นสฺสาย ติสฺสา	
	ตสฺสา อสฺสา นสฺสา นาย ตาย	นาสํ นาสานํ ตาสํ ตาसानํ
ปัญจมี.	นาย ตาย	นาหิ นาภิ ตาหิ ताभि
ฉกฺวรี.	ติสฺสาย ตสฺสาย อสฺสาย นสฺสาย ติสฺสา	
	ตสฺสา อสฺสา นสฺสา นาย ตาย	นาสํ นาสานํ ตาสํ ตาसानํ
สัตตมี.	ติสฺสํ ตสฺสํ อสฺสํ นสฺสํ นายํ ตายํ	นาสุ ताสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง ส วิภัตติ เป็น สฺสาย และ สา พร้อมกัปลง สฺ อาคม
๒. เพราะ ส วิภัตติที่แปลงเป็น สา และ สฺมี วิภัตติที่แปลงเป็น สฺ แปลงที่สุดของ ตาศัพท์ เป็น อิ
๓. เพราะ ส วิภัตติที่แปลงเป็น สา และ สฺมี วิภัตติที่แปลงเป็น สฺ รัสสะที่สุดของ ตาศัพท์ เป็น อ บ้าง

ตสทูปทพมालา (นั่น) นปุงสกลึงค์

วิภัตติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	นํ ตํ	นानิ तानि
ทุติยา.	นํ ตํ	นानि तानि
ตติยา.	เนนฺ เตน	เนहि เนभि เตहि तेभि

จตุตถะ.	อสุส นสุส ตสุส	เนสส์ เนसान์ เตสส์ เตसान์
ปัญจมี.	อสุมา นสุมา ตสุมา นมุหา ตมุหา	เนหิ เนภิ เตหิ เตภิ
ฉกฺฉฐี.	อสุส นสุส ตสุส	เนสส์ เนसान์ เตสส์ เตसान์
สัตตมี.	อสุมี นสุมี ตสุมี นมุหิ ตมุหิ	เนสฺ เตสุ

เอตสทฺทปทมาลา (นั้น) ปุ่จลิ่งค้

วักคตตี	เอกวางนะ	พหุวงนะ
ปฐมา.	เอโส	เอเต
ทุติยา.	เอตํ	เอเต
ตติยา.	เอเตน	เอเตหิ เอเตภิ
จตุตถี.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसान์
ปัญจมี.	เอตมุหา เอตสุมา	เอเตหิ เอเตภิ
ฉกฺฉฐี.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसान์
สัตตมี.	เอตมุหิ เอตสุมี	เอเตสุ

เอตาสทฺทปทมาลา (นั้น) อิตถีลิ่งค้

วักคตตี	เอกวางนะ	พหุวงนะ
ปฐมา.	เอสา	เอตา เอตาโย
ทุติยา.	เอตํ	เอตา เอตาโย
ตติยา.	เอตาย	เอตาหิ เอตาภิ
จตุตถี.	เอตีสฺสาย เอตีสฺสา เอตาย	เอตาสํ เอตาสาน์
ปัญจมี.	เอตาย	เอตาหิ เอตาภิ
ฉกฺฉฐี.	เอตีสฺสาย เอตีสฺสา เอตาย	เอตาสํ เอตาสาน์
สัตตมี.	เอตีสฺสํ เอตายํ	เอตาสุ

เอตสทฺทปทมาลา (นี่) นปฺงสกฺลิ่งคฺ

วิภคฺติ	เอกวจนํ	พหุวจนํ
ปฺรฺฐมา.	เอตํ	เอตานิ
ทุติยา.	เอตํ	เอตานิ
ตติยา.	เอเตน	เอเตหิ เอเตภิ
จตุตถิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
ปฏฺยจมี.	เอตมฺหา เอตสฺมา	เอเตหิ เอเตภิ
จฺญจฺฐิ.	เอตสฺส	เอเตสํ เอเตसानํ
สฺตตมี.	เอตมฺหิ เอตสฺมี	เอเตสุ

อิมสทฺทปทมาลา (นี่) ปฺงลิ่งคฺ

วิภคฺติ	เอกวจนํ	พหุวจนํ
ปฺรฺฐมา.	อํ	อิม
ทุติยา.	อิมํ	อิม
ตติยา.	อเนน อิมินา	เอหิ เอภิ อิเมหิ อิเมภิ
จตุตถิ.	อสฺส อิมสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
ปฏฺยจมี.	อสมฺหา อิมสฺมา อิมมฺหา	เอหิ เอภิ อิเมหิ อิเมภิ
จฺญจฺฐิ.	อสฺส อิมสฺส	เอสํ เอसानํ อิเมสํ อิเมसानํ
สฺตตมี.	อสมฺหิ อิมสฺมี อิมมฺหิ	เอสุ อิเมสุ

อิมาสทฺทปทมาลา (นี่) อิตถิลิ่งคฺ

วิภคฺติ	เอกวจนํ	พหุวจนํ
ปฺรฺฐมา.	อํ	อิมา อิมาย
ทุติยา.	อิมํ	อิมา อิมาย
ตติยา.	อิมาย	อิมาหิ อิมาภิ
จตุตถิ.	อสฺสาย อิมิสฺสาย อสฺสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสํ อิมาสานํ
ปฏฺยจมี.	อิมาย	อิมาหิ อิมาภิ
จฺญจฺฐิ.	อสฺสาย อิมิสฺสาย อสฺสา อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสํ อิมาสานํ
สฺตตมี.	อสฺสํ อิมิสฺสํ อิมิสฺสา อิมาย	อิมาสู

อิมสทฺทพทมาลา (นี่) นปฺงสกฺลิ่งค์

วิภตฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อิทํ อิมํ	อิมานี
ทุติยา.	อิทํ อิมํ	อิมานี
ตติยา.	อนนํ อิมินา	เอहि เอภี อิเมहि อิเมภี
จตุตถี.	อสุสฺ อิมสุสฺ	เอสํ เอสานํ อิเมสํ อิเมसानํ
ปัญฺจมี.	อสุมา อิมสุมา อิมมฺหา	เอहि เอภี อิเมहि อิเมภี
ฉฺฉวี.	อสุสฺ อิมสุสฺ	เอสํ เอสานํ อิเมสํ อิเมसानํ
สํตตฺมี.	อสุมี อิมสุมี อิมมฺหี	เอสู อิเมสุ

วิธีเปลี่ยนวิภตฺติ

๑. เพราะ สฺติ ปฐฺมาวิภตฺติ(ปฺงลิ่งค์และอิตถीलิ่งค์) แปลง อิม เป็น อยํ และลป สฺติ วิภตฺติ
๒. เพราะ สฺติ ปฐฺมาและ อํ ทุติยาวิภตฺติ(นปฺงสกฺลิ่งค์) แปลง อิม กับวิภตฺติ เป็น อิทํ
๓. เพราะ นา ตติยาวิภตฺติ(ปฺงลิ่งค์และนปฺงสกฺลิ่งค์) แปลง อิม เป็น อนนํ และ อิมิ
๔. เพราะ สฺ, นํ และ หิ วิภตฺติ(ปฺงลิ่งค์และนปฺงสกฺลิ่งค์) แปลง อิม เป็น เอ
๕. เพราะ ส, สฺมา, สฺมี วิภตฺติ และ สํ, สา วิภตฺยาเทศ แปลง อิม เป็น อ

อสุกฺสทฺทพทมาลา (โน้น) ปฺงลิ่งค์

วิภตฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	อสุโก	อสุกา
ทุติยา.	อสุกํ	อสุเก
ตติยา.	อสุเกน	อสุเกहि อสุเกภี
จตุตถี.	อสุกฺสฺ	อสุกานํ
ปัญฺจมี.	อสุกา อสุกฺมฺหา อสุกฺสุมา	อสุเกहि อสุเกภี
ฉฺฉวี.	อสุกฺสฺ	อสุกานํ
สํตตฺมี.	อสุเก อสุกฺมฺหี อสุกฺสุมี	อสุเกสุ

อสุกาสทฺทปทมาลา (โน้น) อิตถิลิงค์

วิกัดติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อสุกา	อสุกา อสุกาโย
ทุติยา.	อสุกั	อสุกา อสุกาโย
ตติยา.	อสุกาย	อสุกาหิ อสุกาภิ
จตุตถี.	อสุกาย	อสุกานั
ปัญจมี.	อสุกาย	อสุกาหิ อสุกาภิ
ฉกฺฉี.	อสุกาย	อสุกานั
สัตตมี.	อสุกายั	อสุกาสุ

อสุกสทฺทปทมาลา (โน้น) นปฺงสกลิงค์

วิกัดติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อสุกั	อสุกา อสุกานิ
ทุติยา.	อสุกั	อสุเก อสุกานิ
ตติยา.	อสุเกน	อสุเกหิ อสุเกภิ
จตุตถี.	อสุกสฺส	อสุกานั
ปัญจมี.	อสุกา อสุกมฺหา อสุกสฺมา	อสุเกหิ อสุเกภิ
ฉกฺฉี.	อสุกสฺส	อสุกานั
สัตตมี.	อสุเก อสุกมฺหิ อสุกสฺมี	อสุเกสุ

อมฺสทฺทปทมาลา (โน้น) ปฺงลิงค์

วิกัดติ	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	อมฺ	อมฺ
ทุติยา.	อมฺ	อมฺ
ตติยา.	อมฺนา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
จตุตถี.	อมฺสฺส อมฺสฺส	อมฺสั อมฺसानั อมฺสั อมฺसानั
ปัญจมี.	อมฺมฺหา อมฺสฺมา	อมฺหิ อมฺภิ อมฺหิ อมฺภิ
ฉกฺฉี.	อมฺสฺส อมฺสฺส	อมฺสั อมฺसानั อมฺสั อมฺसानั
สัตตมี.	อมฺมฺหิ อมฺสฺมี	อมฺสุ อมฺสุ

อมุสทุทปทมาลา (ไฉน) อิตถीलิ่งค้

วักคตตี	เอกวางณะ	พทวงณะ
ปฐมา.	อสุ	อมุ อมุโย
ทุติยา.	อมุ	อมุ อมุโย
ตติยา.	อมุยา	อมุหิ อมุภิ
จตุตถี.	อมุสุสา อมุยา	อมุสั อมุसानั
ปัญจมี.	อมุยา	อมุหิ อมุภิ
ฉฎฐี.	อมุสุสา อมุยา	อมุสั อมุसानั
สัตตมี.	อมุสุสั อมุยั อมุยา	อมุสุ

อมุสทุทปทมาลา (ไฉน) นปุงสกลิ่งค้

วักคตตี	เอกวางณะ	พทวงณะ
ปฐมา.	อทุ	อมุ อมุหนี
ทุติยา.	อทุ	อมุ อมุหนี
ตติยา.	อมุนา	อมุหิ อมุภิ อมุหิ อมุภิ
จตุตถี.	อมุสุส อทุสุส	อมุสั อมุसानั อมุสั อมุसानั
ปัญจมี.	อมุมาหา อมุสุมา	อมุหิ อมุภิ อมุหิ อมุภิ
ฉฎฐี.	อมุสุส อทุสุส	อมุสั อมุसानั อมุสั อมุसानั
สัตตมี.	อมุมาหิ อมุสุมี	อมุสุ อมุสุ

กีสทุทปทมาลา (ไคร, อะไร, ไหณ) ปุงลิ่งค้

วักคตตี	เอกวางณะ	พทวงณะ
ปฐมา.	โก	เก
ทุติยา.	กั	เก
ตติยา.	เกน	เกหิ เกภิ
จตุตถี.	กสุส กิสสุ	เกสั เกसानั
ปัญจมี.	กมาหา กสุมา	เกหิ เกภิ
ฉฎฐี.	กสุส กิสสุ	เกสั เกसानั
สัตตมี.	กมาหิ กิมหิ กสุมี กิสมี	เกสุ

กาสทฺทปทมาลา (ไคโร, อะโร, ไหน) อิตถีสลึงค์

วิภคิตฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมมา.	กา	กา กาโย
ทุติยา.	กั	กา กาโย
ตติยา.	กาย	กาหิ กากิ
จตุตถี.	กสฺสา กาย	กาสํ กาสานํ
ปัญจมี.	กาย	กาหิ กากิ
ฉกฺขี.	กสฺสา กาย	กาสํ กาสานํ
สทตฺตมี.	กสฺสํ กายํ	กาสุ

กีสทฺทปทมาลา (อะโร, ไหน) นปฺงสกลึงค์

วิภคิตฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมมา.	กี	กานิ
ทุติยา.	กั	กานิ
ตติยา.	เกน	เกหิ เกภิ
จตุตถี.	กสฺส กิสฺส	เกสํ เกसानํ
ปัญจมี.	กมฺหา กสฺมา	เกหิ เกภิ
ฉกฺขี.	กสฺส กิสฺส	เกสํ เกसानํ
สทตฺตมี.	กมฺหิ กิมฺหิ กสฺมี กิสฺมี	เกสุ

กี + จิ สทฺทปทมาลา (ปฺงลึงค์)

วิภคิตฺติ	เอกวจนะ	พหุวจนะ
ปฐมมา.	โกจิ	เกจิ
ทุติยา.	กณฺจิ	เกจิ
ตติยา.	เกนฺจิ	เกหิจิ
จตุตถี.	กสฺสจิ	เกสณฺจิ
ปัญจมี.	กสฺมาจิ	เกหิจิ
ฉกฺขี.	กสฺสจิ	เกสณฺจิ
สทตฺตมี.	กสฺมิณฺจิ, กิสฺมิณฺจิ	เกสุจิ

กา + จิ สหุทพทมาลา (อิติถีลึงค์)

ไว้กัคคิ	เอกวางณะ	พหุวางณะ
ปฐมา.	กาจิ	กาจิ
ทุติยา.	กณจิ	กาจิ
ตติยา.	กายจิ	กาหิจิ
จตุตถิ.	กายจิ, กสฺสาจิ	กาสนฺจิ
ปัญจมี.	กายจิ	กาหิจิ
ฉฺฉริ.	กายจิ, กสฺสาจิ	กาสนฺจิ
สัตตมี.	กายจิ	กาสุจิ

กี + จิ สหุทพทมาลา (นปุงสกลึงค์)

ไว้กัคคิ	เอกวางณะ	พหุวางณะ
ปฐมา.	กิญจิ	กานิจิ
ทุติยา.	กิญจิ	กานิจิ
ตติยา.	เกนจิ	เกหิจิ
จตุตถิ.	กสฺสจิ	เกสนฺจิ
ปัญจมี.	กสมฺมาจิ	เกหิจิ
ฉฺฉริ.	กสฺสจิ	เกสนฺจิ
สัตตมี.	กสมฺมิณฺจิ, กิสมฺมิณฺจิ	เกสุจิ

ย + กี + จิ สหุทพทมาลา (ปุงลึงค์)

ไว้กัคคิ	เอกวางณะ	พหุวางณะ
ปฐมา.	โย โกจิ	เย เกจิ
ทุติยา.	ยํ กณฺจิ	เย เกจิ
ตติยา.	เยน เกนฺจิ	เยหิ เกหิจิ
จตุตถิ.	ยสฺส กสฺสจิ	เยสํ เกสนฺจิ
ปัญจมี.	ยสมฺมา กสมฺมาจิ	เยหิ เกหิจิ
ฉฺฉริ.	ยสฺส กสฺสจิ	เยสํ เกสนฺจิ
สัตตมี.	ยสมฺมิ กสมฺมิณฺจิ	เยสุ เกสุจิ

ยา + กิ + จิ สหุทพทมาลา (อิติถิลิงค์)

วิภคิต	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ยา กาจิ	ยา กาจิ
ทุติยา.	ยํ กณฺจิ	ยา กาจิ
ตติยา.	ยาย กายจิ	ยาหิ กาจิ
จตุตถี.	ยาย กายจิ	ยาสํ กาสณฺจิ
ปัญจมี.	ยาย กายจิ	ยาหิ กาจิ
ฉกฺขี.	ยาย กายจิ	ยาสํ กาสณฺจิ
สัตตมี.	ยาย กายจิ	ยาสุ กาสฺจิ

ย + กิ + จิ สหุทพทมาลา (นปฺงสกลิงค์)

วิภคิต	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ยํ กิณฺจิ	ยานิ กานฺจิ
ทุติยา.	ยํ กิณฺจิ	ยานิ กานฺจิ
ตติยา.	เยน เกณฺจิ	เยหิ เกหฺจิ
จตุตถี.	ยสฺส กสฺสจิ	เยสํ เกสณฺจิ
ปัญจมี.	ยสฺมา กสฺมาจิ	เยหิ เกหฺจิ
ฉกฺขี.	ยสฺส กสฺสจิ	เยสํ เกสณฺจิ
สัตตมี.	ยสฺมี กสฺมีณฺจิ	เยสุ เกสฺจิ

ข้อควรจำเกี่ยวกับ กิศัพท์

(๑) กิ ศัพท์ที่มี จิ ต่อท้าย มีอรรถ **อปฺป** = น้อย แปลว่า อะไรๆ, ใครๆ เช่น อตฺถิ โกจิ อาปฺจุฉิตพฺพยุตฺตโก แปลว่า อ.ญาติใดๆ เป็นผู้อันท่านควรอําลา มีอยู่หรือ?

(๒) กิ ศัพท์ที่มี ย นำหน้า จิ ต่อท้าย มีอรรถ **สกล** = ทั้งหมด แปลว่า ใดๆอย่างหนึ่ง, เหล่าใดเหล่าหนึ่ง, ทั้งปวง เช่น เย เกจิ กุสลา ฆมฺมา, สหฺเพ เต กุสลมฺมุลา. แปลว่า อ.ธรรม ท. อันเป็นกุศล เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีอยู่, อ.ธรรม ท. เหล่านั้น ทั้งปวง มีกุศลเป็นมูล ย่อมเป็น

(๓) กิ ศัพท์ล้วนๆ มีอรรถ **ปฺจุฉา** = การถาม แปลว่า ใคร, อะไร, ไหน เช่น โก นินฺหิตุํรหติ แปลว่า อ.ใคร ย่อมควร เพื่ออันติเตียน

สังขยาคุณนาม

สังขยา คือ คำสำหรับนับนามนาม แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ (๑) ปกติสังขยา นับตามปกติ (๒) ปุรณสังขยา นับจำนวนที่เต็ม หรือนับตามลำดับ

วิธีนับปกติสังขยา มีดังนี้

เอก	๑	ทวิ	๒
ติ	๓	จตุ	๔
ปญจ	๕	ฉ	๖
สตต	๗	อฏฺจ	๘
นว	๙	ทส	๑๐
เอกาทส	๑๑	ทฺวาทส, พารส	๑๒
เตรส	๑๓	จตุทฺทส, จุทฺทส, โจทฺทส	๑๔
ปญจทส, ปญฺณรส, ปนฺนรส	๑๕	โสฬส	๑๖
สตตฺตรส	๑๗	อฏฺจาทฺรส	๑๘
เอกฺนวิสฺติ, อนุวิส	๑๙	วิส, วิสฺติ	๒๐
เอกวิสฺติ	๒๑	ทฺวาวิสฺติ, พาวิสฺติ	๒๒
เทวิสฺติ	๒๓	จตุวิสฺติ	๒๔
ปญจวิสฺติ	๒๕	ฉพิสฺติ	๒๖
สตตวิสฺติ	๒๗	อฏฺจวิสฺติ	๒๘
เอกฺนตีส, อนุตีส	๒๙	ตีส, ตีสฺติ	๓๐
เอกตฺตีส	๓๑	ทฺวตฺตีส, พตฺตีส	๓๒
เตตฺตีส	๓๓	จตุตฺตีส	๓๔
ปญจตฺตีส	๓๕	ฉตฺตีส	๓๖
สตตตฺตีส	๓๗	อฏฺจตฺตีส	๓๘
เอกฺนจตฺตาสีส, อนุจตฺตาสีส	๓๙	จตฺตาสีส, ตาสีส	๔๐
เอกจตฺตาสีส	๔๑	ทฺเวจตฺตาสีส	๔๒
เตจตฺตาสีส	๔๓	จตุจตฺตาสีส	๔๔
ปญจจตฺตาสีส	๔๕	ฉจตฺตาสีส	๔๖
สตตจตฺตาสีส	๔๗	อฏฺจจตฺตาสีส	๔๘
เอกฺนปญฺณาส, อนุปญฺณาส	๔๙	ปญฺณาส, ปญฺณาส	๕๐

สมุจจิ	๖๐	สตฺตติ	๗๐
อสีติ	๘๐	นวุติ	๙๐
สตฺ	๑๐๐	สหสฺสํ	๑,๐๐๐
ทสสหสฺสํ	๑๐,๐๐๐ (หนึ่งหมื่น)	สตสหสฺสํ, ลกฺขํ	๑๐๐,๐๐๐ (หนึ่งแสน)
ทสสตสหสฺสํ	๑,๐๐๐,๐๐๐ (หนึ่งล้าน)	โกฏฺฐิ	โกฏฺฐิ (สิบล้าน)

ข้อควรจำ

๑. ปกติสังขยา แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ (๑) ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ เป็นวิเศษนศัพท์นาม (๒) ตั้งแต่ ปญจ ขึ้นไปเป็นคุณนาม

๒. จัดปกติสังขยาลงในนาม ๓ ดังนี้

ตั้งแต่ เอก ถึง จตุ เป็นวิเศษนศัพท์นาม

ตั้งแต่ ปญจ ถึง อฏฺจนวุติ เป็นคุณนาม

ตั้งแต่ เอกุณสตฺ (๙๙) ขึ้นไป เป็นนามนาม แปรออกสำเนียงอายตนิบาตแห่งวิภตฺติได้

ส่วน สังขยาตั้งแต่ เอก ถึง อฏฺจนวุติ (๙๘) เป็นคุณนามและศัพท์นามนั้น แปรออกสำเนียงอายตนิบาตแห่งวิภตฺติไม่ได้

ปฺรณสังขยาทั้งปวง เป็นคุณนาม เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ แต่เป็นเอกวจนะอย่างเดียว

๓. จัดปกติสังขยาลงในลิงค์ทั้ง ๓ ดังนี้

ตั้งแต่ เอก ถึง อฏฺจจารส เป็นได้ ๓ ลิงค์

ตั้งแต่ เอกุณวิสติ ถึง อฏฺจนวุติ เป็นอิตถิลิงค์อย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณสตฺ ขึ้นไป เป็นนปฺงสกลิงค์อย่างเดียว เฉพาะ โกฏฺฐิ เป็นอิตถิลิงค์

๔. จัดปกติสังขยาลงในวจนะ ๒ ดังนี้

เอกสังขยา เป็นเอกวจนะอย่างเดียว

ตั้งแต่ ทฺวิ ถึง อฏฺจจารส เป็นพหุวจนะอย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณวิสติ ถึง อฏฺจนวุติ เป็นเอกวจนะอย่างเดียว

ตั้งแต่ เอกุณสตฺ ขึ้นไป เป็นได้ ๒ วจนะ

คาถาแสดงการจำแนกสังขยาโดยลิ้งค์และวจนะ

ทฺวาทโย อฏฺฐจารสหฺตฺตา	ติลฺงฺเค พหฺววจกฺกา
วิสฺตฺยาที นฺวตฺยฺนฺตฺตา	อิตฺถิลฺงฺเคววจกฺกา
สฺตฺยาที อสฺงฺเขยฺยฺนฺตฺตา	นปฺุสฺกฺกา ทฺวิววจกฺกา
โกภฺวิปฺปฺกฺตฺยฺกฺโขภฺนิ	อิตฺถิลฺงฺคฺกา ทฺวิววจกฺกา.

ตั้งแต่ ทฺวิ (๒) ถึง อฏฺฐจารส (๑๘) เป็น ๓ ลิ้งค์ พหฺววจนะ
 ตั้งแต่ เอกฺนฺวิสฺติ (๑๙) ถึง อฏฺฐจฺนฺวฺติ (๙๘) เป็นอิตฺถิลฺงฺคฺ เอกวจนะ
 ตั้งแต่ เอกฺนฺสฺตฺ (๙๙) ถึง อสฺงฺเขยฺยฺย
 โภภฺวิ, ปฺโกภฺวิ, โภภฺวิปฺปฺโกภฺวิ, อฺกฺโขภฺนิ เป็นนปฺุสฺกฺลิ้งค์ ๒ วจนะ
 เป็นอิตฺถิลฺงฺคฺ ๒ วจนะ

เอกสทฺทปทฺมาลา (หนึ่ง)

ลิ้งค์	ปฺุงลิ้งค์	อิตฺถิลฺงค์	นปฺุงสฺกฺลิ้งค์
วิภฺคฺติ	เอกวจนะ	เอกวจนะ	เอกวจนะ
ปฺฐฺมา.	เอโก	เอกา	เอกํ
ทฺุติยา.	เอกํ	เอกํ	เอกํ
ตฺติยา.	เอเคน	เอกาย	เอเคน
จตฺตฺถี.	เอกสฺส	เอกิสฺสา เอกาย	เอกสฺส
ปฺัญจมี.	เอกมฺหา เอกสฺมา	เอกาย	เอกมฺหา เอกสฺมา
ฉฺฉฺฉี.	เอกสฺส	เอกิสฺสา เอกาย	เอกสฺส
สฺตฺตมี.	เอกมฺหิ เอกสฺมี	เอกิสฺสํ เอกาย	เอกมฺหิ เอกสฺมี

อุภสทฺทปทฺมาลา (ทั้งสอง) สามลิ้งค์

วิภฺคฺติ	พหฺววจนะ
ปฺฐฺมา.	อุโภ อุภ
ทฺุติยา.	อุโภ อุภ
ตฺติยา.	อุโภหิ อุโภภิ อุภหิ อุภภิ
จตฺตฺถี.	อุภินฺนํ
ปฺัญจมี.	อุโภหิ อุโภภิ อุภหิ อุภภิ
ฉฺฉฺฉี.	อุภินฺนํ
สฺตฺตมี.	อุโภสฺ อุภสฺ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง โย เป็น โอ และ เอ บ้าง
๒. เพราะหิวิภัตติและสุวิภัตติ แปลง อ เป็น เอ แล้วแปลง เอ เป็น โอ บ้าง
๓. หลัง อุกัณฑ์เป็นต้น แปลง นวิภัตติ เป็น อินัน

ทวิสหุทพทมาลา (สอง) ทั้ง ๓ ลิงค์

วิภัตติ	พหูวนะ
ปฐมมา.	เทว ทูเว
ทุติยา.	เทว ทูเว
ตติยา.	ทฺวีหิ ทฺวีภิ
จตุตถี.	ทฺวินัน ทฺวินัน
ปัญจมี.	ทฺวีหิ ทฺวีภิ
ฉกฺฐี.	ทฺวินัน ทฺวินัน
สัตตมี.	ทฺวีสุ

วิธีเปลี่ยนวิภัตติ

๑. แปลง ทฺวิ กับ โย เป็น เทว และ ทูเว
๒. เพราะ น วิภัตติ ลง นหฺอาคม, เพราะ น วิภัตติ แปลง ทฺวิ เป็น ทฺวิ บ้าง

ติสหุทพทมาลา (สาม) พหูวนะ

วิภัตติ	ปฺรลิ่งค์	อิตถิลิ่งค์	นปฺรฺสกลิ่งค์
ปฐมมา.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ทุติยา.	ตโย	ติสฺโส	ตีณิ
ตติยา.	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ
จตุตถี.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสนนฺ	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ
ปัญจมี.	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ	ตีหิ ตีภิ
ฉกฺฐี.	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ	ติสฺสนนฺ	ติณฺณํ ติณฺณนฺนํ
สัตตมี.	ตีสุ	ตีสุ	ตีสุ

จตุสทหปทมาลา (สี่) พหูพจน์

วิภคิต	บุรุษ	อิตถิลิงค์	นบุรุษ
ปฐมมา.	จตุตถาโร จตุโร	จตุสสุ	จตุตถาโร
ทุติยา.	จตุตถาโร จตุโร	จตุสสุ	จตุตถาโร
ตติยา.	จตุตถิ จตุตถิ จตุตถุ	จตุตถิ จตุตถิ จตุตถุ	จตุตถิ จตุตถิ จตุตถุ
จตุตถิ.	จตุตถุ	จตุตถุ	จตุตถุ
ปัญจมี.	จตุตถิ จตุตถิ จตุตถุ	จตุตถิ จตุตถิ จตุตถุ	จตุตถิ จตุตถิ จตุตถุ
ฉกฺษี.	จตุตถุ	จตุตถุ	จตุตถุ
สทตฺตมี.	จตุตถุ	จตุตถุ	จตุตถุ

ปุรณสังขยา

ปุรณสังขยา คือ ปกติสังขยาที่ประกอบด้วยปัจจัยในปุรณัตถิต ๕ ตัว คือ ตย, จ, ถ, ม และ อี ปัจจัย สำเร็จแล้วเรียกว่าปุรณสังขยา เป็นการนับจำนวนเต็มหรือนับตามลำดับ แปลว่า “ที่...” เป็นคุณนามล้วน เป็นได้ ๓ ลิงค์ มีเฉพาะฝ่ายเอกพจน์อย่างเดียว ดังนี้

บุรุษ	อิตถิลิงค์	นบุรุษ	คำแปล
ปฐม	ปฐม	ปฐม	ที่ ๑
ทุติโย	ทุติยา	ทุติย	ที่ ๒
ตติโย	ตติยา	ตติย	ที่ ๓
จตุตถโ	จตุตถา, จตุตถิ	จตุตถ	ที่ ๔
ปัญจโม	ปัญจมา, ปัญจมี	ปัญจม	ที่ ๕
ฉกฺษโ	ฉกฺษา, ฉกฺษี	ฉกฺษ	ที่ ๖
สทตฺตโม	สทตฺตมา, สทตฺตมี	สทตฺตม	ที่ ๗
อฏฺฐโม	อฏฺฐมา, อฏฺฐมี	อฏฺฐม	ที่ ๘
นวมโ	นวมมา, นวมมี	นวม	ที่ ๙
ทสมโ	ทสมมา, ทสมมี	ทสม	ที่ ๑๐
เอกาทสมโ	เอกาทสมมา, เอกาทสมมี	เอกาทสม	ที่ ๑๑
ทฺวาทสมโ, พารสมโ	ทฺวาทสมี, พารสมี	ทฺวาทสม, พารสม	ที่ ๑๒

เตรสโม	เตรสี	เตรสมํ	ที่ ๑๓
จตุททสโม	จตุททสมา, จตุททสี	จตุททสมํ	ที่ ๑๔
ปณฺณรสโม	ปณฺณรสมา, ปณฺณรสี	ปณฺณรสมํ	ที่ ๑๕
โสฬสโม	โสฬสี	โสฬสมํ	ที่ ๑๖
สตฺตฺรสโม	สตฺตฺรสี	สตฺตฺรสมํ	ที่ ๑๗
อฏฺฐารสโม	อฏฺฐารสี	อฏฺฐารสมํ	ที่ ๑๘
เอกฺกนวิสฺติโม	เอกฺกนวิสฺติมา	เอกฺกนวิสฺติมํ	ที่ ๑๙
วิสฺติโม	วิสฺติมา	วิสฺติมํ	ที่ ๒๐
ตีสฺติโม	ตีสฺติมา	ตีสฺติมํ	ที่ ๓๐
จตุตฺตาสฺติโม	จตุตฺตาสฺติมา	จตุตฺตาสฺติมํ	ที่ ๔๐
ปณฺณาสโม	ปณฺณาสมา	ปณฺณาสมํ	ที่ ๕๐

ข้อควรทราบ

๑. ลง ดิย ปัจจัย หลัง ทฺวิ และ ติ สังขยา แล้วให้แปลง ทฺวิ เป็น ทุ และแปลง ติ เป็น ต
๒. ลง จ ปัจจัย หลัง ฉ สังขยาศัพท์เดียว แล้วช้อน ฏ
๓. ลง ถ ปัจจัย หลัง จตุ สังขยาศัพท์เดียว แล้วช้อน ต
๔. ลง ม ปัจจัย หลังสังขยาศัพท์ที่เหลือ
๕. ลง อี ปัจจัย หลังสังขยาศัพท์จำนวน ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ และ ๑๘ เท่านั้น
รูปสำเร็จเป็นอิตถิลิํค้อย่างเดียว สังขยาศัพท์จำนวนตั้งแต่ ๑๓ ถึง ๑๘ ถ้าเป็นลิงค์อื่นจาก
อิตถิลิํค์ ให้ลง ม ปัจจัย
๖. ถ้าประสงค์จะทำสังขยาศัพท์ให้เป็นอิตถิลิํค์ ให้ลงอิตถิลิํค์โชตกปัจจัย ๓ ตัว คือ
อา, อี หรือ อินี ตัวใดตัวหนึ่งตามที่มีใช้ในพระบาลี

๓.๕ อักษรรูปศัพท์

อักษรรูปศัพท์ คือศัพท์ที่แจกด้วยวิภัติเหมือนนามนามไม่ได้ คงรูปอยู่อย่างเดิม แบ่งเป็น ๓ พวก คือ (๑) บัจจัย (๒) อุปสัค และ (๓) นิบาต

๓.๕.๑ วิภัติปัจจยวิธาน

วิภัติปัจจยวิธาน คือวิธีของบัจจัยที่ลงท้ายนามศัพท์ เป็นเครื่องหมายวิภัติ มี ๑๕ ตัว คือ โต, ตฺร, ถ, ห, ฐ, ฐิ, หี, หิ, หิญจหนฺ, ว, ทา, ทานิ, รหิ, ฐฺนา และ ทาจนฺบัจจัย รูปสำเร็จเป็นนิบาต หรือเรียกว่าอักษรรูปศัพท์ มีวิธีการใช้ ดังนี้

โตบัจจัย ลงหลังจากสุทรนามบ้าง หลังศัพท์นามบ้าง (๑) เป็นเครื่องหมายตติยวิภัติ แปลว่า “ข้าง..., โดย...”, (๒) เป็นเครื่องหมายปัจจยมีวิภัติ แปลว่า “แต่..., จาก..., กว่า..., เหตุ” และ (๓) เป็นเครื่องหมายสัตตมีวิภัติ แปลว่า “ใน..., บน...” เป็นต้น ถ่าลงหลังสุทรนาม แปลออกสำเนียงอายตนิบาตของวิภัติได้เลย ถ่าลงหลังวิเสสนศัพท์นาม เวลาจะแปล ให้โยคสุทรนามเข้ามาประกอบ จึงจะแปลได้ ดังนี้

อนิจฺจโต	= อนิจฺจ + โต	โดยความเป็นของไม่เที่ยง
ทุกฺขโต	= ทุกฺข + โต	โดยความเป็นทุกข์
โรคฺโต	= โรค + โต	โดยความเป็นโรค
คณฺหโต	= คณฺห + โต	โดยความเป็นผี
สพฺพโต	= สพฺพ + โต	แต่...ทั้งปวง
อณฺญโต	= อณฺญ + โต	แต่...อื่น
อณฺญตรโต	= อณฺญตร + โต	แต่...อันใดอันหนึ่ง
อิตรโต	= อิตร + โต	แต่...นอกนี้
ปุริสโต	= ปุริส + โต	แต่บุรุษ
ราชโต	= ราช + โต	แต่พระราช
โจรโต	= โจร + โต	จากโจร
อิตฺถิโต	= อิตฺถิ + โต	จากหญิง (รัสสะ อี เป็น อี)
เอกโต	= เอก + โต	ข้างเดียว, โดยความเป็นอันเดียวกัน
อุภโต	= อุภ + โต	สองข้าง
ปรโต	= ปร + โต	ข้างอื่น
ปุรโต	= ปุร + โต	ข้างหน้า

ตโต	= ต + โต	แต่...นั้น
เอตโต, อโต	= เอต + โต	แต่...นั้น (แปลง เอต เป็น เอ และ อ)
อิโต	= อิม + โต	แต่...นี้ (แปลง อิม เป็น อิ)
อปรโต	= อปร + โต	ข้างอื่นอีก
ปัจจนโต	= ปัจฉา + โต	ข้างหลัง (รัสสะ อา เป็น อ)
ทกฺขินโต	= ทกฺขิน + โต	ข้างขวา, แต่ทิศใต้
วามโต	= วาม + โต	ข้างซ้าย
อุตฺตรโต	= อุตฺตร + โต	ข้างบน, แต่ทิศเหนือ
ยโต	= ย + โต	แต่...ใด
กุโต	= กี + โต	แต่...ไหน (แปลง กี เป็น กุ)
อาทิโต	= อาทิ + โต	ในเบื้องต้น
มชฺฌโต	= มชฺฌ + โต	ในท่ามกลาง
สีสโต	= สีส + โต	บนศีรษะ

ปัจจัย ๙ ตัวเหล่านี้ คือ ตฺร, ถ, ห, ฐ, ฐิ, หิ, หึ, หิมฺจหนฺ และ วปัจจัย ลงหลังศัพท์นาม เป็นเครื่องหมายสัตตตมิวิภตติ ดังนี้

สพฺพตฺร	= สพฺพ + ตฺร	ใน...ทั้งปวง	สพฺพตฺถ	= สพฺพ + ถ	ใน...ทั้งปวง
สพฺพธิ	= สพฺพ + ธิ	ใน...ทั้งปวง	อญฺญตฺร	= อญฺญ + ตฺร	ใน...อื่น
อญฺญตฺถ	= อญฺญ + ถ	ใน...อื่น	ยตฺร	= ย + ตฺร	ใน...ใด
ยตฺถ	= ย + ถ	ใน...ใด	ยหิ	= ย + หิ	ใน...ใด
ยหิ	= ย + หิ	ใน...ใด	ตตฺร	= ต + ตฺร	ใน...นั้น
ตตฺถ	= ต + ถ	ใน...นั้น	ตหิ	= ต + หิ	ใน...นั้น
ตหิ	= ต + หิ	ใน...นั้น	กตฺร	= กี + ตฺร	ใน...ไหน
กตฺถ	= กี + ถ	ใน...ไหน	กุหิ	= กี + หิ	ใน...ไหน
กุหิ	= กี + หิ	ใน...ไหน	กหิ	= กี + หึ	ใน...ไหน
กุหิมฺจหนฺ	= กี + หิมฺจหนฺ	ใน...ไหน	กฺว	= กี + ว	ใน...ไหน
อตฺร	= เอต + ตฺร	ใน...นั้น	อตฺถ	= เอต + ถ	ใน...นั้น
เอตฺถ	= เอต + ถ	ใน...นั้น(นี้)	อิฐ	= อิม + ฐ	ใน...นี้
อิห	= อิม + ห	ใน...นี้	อุภยตฺถ	= อุภย + ถ	ใน...ทั้งสอง

ปัจจัย ๕ ตัวเหล่านี้ คือ ทา, ทานิ, รหิ, รุหา และ ทาจนปัจจัย ลงหลังศัพท์นาม เป็นเครื่องหมายสัตตมวิภัติ ในอรรถกาลเวลา (กาลสัตตม) ดังนี้

สพฺพทา	=	สพฺพ + ทา	ในกาลทั้งปวง	สทา	=	สพฺพ + ทา	ในกาลทุกเมื่อ
เอกทา	=	เอก + ทา	ในกาลบางครั้ง	ยทา	=	ย + ทา	ในกาลใด
ตทา	=	ต + ทา	ในกาลนั้น	กทา	=	กี + ทา	ในกาลไร
กทาจิ	=	กี + ทา + จิ	ในกาลบางครั้ง	อิทานิ	=	อิม + ทานิ	ในกาลนี้
เอตรหิ	=	อิม + รหิ	ในกาลนี้	อรุหา	=	อิม + รุหา	ในกาลนี้, เมื่อก็
กฺุทาจนฺ	=	กี + ทาจนฺ	ในกาลไหนๆ				

๓.๕.๒ อุปสัคบท

“อุปสัค” แปลว่า เข้าไปจัดแจงอรรถของธาตุ มีวิเคราะห์ว่า “อุเปจจ อตุถิ สชฺชนตฺติติ อุปสคฺคา, ปาทโย”. เข้าไปอยู่ข้างหน้าธาตุแล้ว ย่อมจัดแจงอรรถของธาตุ เพราะเหตุนั้นชื่อว่าอุปสัค, ได้แก่ ป เป็นต้น. (อุป+สชฺช+ณ), “อุปสคฺคเมว โอปสคฺคิกํ”. อุปสัคนั้นแหละชื่อว่าโอปสัคคิกะ. (อุปสคฺค+ณิก) หมายความว่า อุปสัคเกือบจะทั้งหมด จะประกอบอยู่ข้างหน้าธาตุ ยกเว้น อปิอุปสัคตัวเดียว ที่อยู่ข้างหน้าธาตุ ก็มี อยู่ข้างหลังธาตุ ก็มี และอุปสัคบางตัวอยู่ตัวเดียวโดดๆ ก็มีบ้าง ส่วนมากอยู่ข้างหน้าธาตุ ที่ได้ชื่อว่าเข้าไปจัดแจงอรรถของธาตุ เพราะอุปสัคนั้น มีอรรถมาก ธาตุตัวเดียว เมื่อมีอุปสัคตัวต่างๆ ไปอยู่ข้างหน้า ความหมายก็จะเปลี่ยนไป เช่น ธาตุ มีอรรถว่า “ทรงไว้” แต่ถ้ามี นิอุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “ฝังไว้” มีรูปเป็น “นิริยติ” ย่อมถูกฝังไว้, มี วิอุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “กระทำ” มีรูปเป็น “วริยติ” ย่อมถูกกระทำ, มี สอุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “ตั้งไว้” มีรูปว่า “สมาหิตโต” ตั้งมันแล้ว, มี อภิอุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “กล่าว” มีรูปเป็น “อภิหิตโต” ถูกกล่าวแล้ว, มี ปริอุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “นุ่งห่ม” มีรูปเป็น “ปริทหติ” ย่อมนุ่งห่ม, มี อปิอุปสัคเป็นบทหน้า มีอรรถว่า “ปิด” มีรูปเป็น “ปิทหติ” ย่อมปิด เป็นต้น

อุปสัคนั้นมี ๒๐ ตัว คือ ป, ปรา, นิ, นี, อุ, ทู, ส, วิ, อว, อนุ, ปริ, อธิ, อภิ, ปติ, สุ, อา, อติ, อปี, อป, อุป.

บาลี (สำหรับท่อง) : ป, ปรา, นิ, นี, อุ, ทู, ส, วิ, อว, อนุ, ปริ, อธิ, อภิ, ปติ, สุ, อา, อติ, อปี, อป, อุป อิติ วิสติ อุปสคฺคา.

อุปสรรค มีอรรถ ๓ อย่าง

(๑) **ธาตุวตฺถพาทก** เบียดเบียนอรรถของธาตุ เช่น คจฺจติ แปลว่า ย่อมไป ใส่ อา อุปสรรคเข้าไปข้างหน้าธาตุ มีรูปว่า อากจฺจติ แปลว่า ย่อมมา, ชยติ แปลว่า ย่อมชนะ ใส่ ปรา อุปสรรคเข้าไปข้างหน้าธาตุ มีรูปว่า ปราชยติ แปลว่า ย่อมพ่ายแพ้ [แย่ง]

(๒) **ธาตุวตฺถทหฺวตฺตก** คล้อยตามอรรถของธาตุ เช่น จรติ แปลว่า ย่อมประพฤติ ใส่ อา อุปสรรคเข้าไปข้างหน้าธาตุ มีรูปว่า อاجرติ แปลว่า ย่อมประพฤติ มีความหมายเหมือนอรรถของธาตุ [เหมือนเดิม]

(๓) **ธาตุวตฺถวิเสสก** ทำอรรถของธาตุให้พิเศษขึ้น เช่น ภวติ แปลว่า ย่อมมี, ย่อมเป็น ใส่ อนุ อุปสรรคเข้าไปข้างหน้าธาตุ มีรูปว่า อนุภวติ แปลว่า ย่อมเสวย [ดีขึ้น]

คาถาสรุปร อรรถของอุปสรรค ๓ อย่าง

ธาตุวตฺถํ พาทเต โภจิ โภจิ ตมฺหฺวตฺตเต
 ตเมวญฺโฆ วิเสเสติ อุปสคฺคตฺติ ติธา.
 อุปสรรค มีอรรถ ๓ ประการ คือ อุปสรรคบางตัว
 ย่อมเบียดเบียนอรรถของธาตุ อุปสรรคบางตัว
 ย่อมคล้อยตามอรรถของธาตุ และอุปสรรคบางตัว
 ย่อมยังอรรถของธาตุให้พิเศษขึ้น

อุปสรรค ๒๐ ตัว และอรรถของอุปสรรค

- (๑) **ป** ทัว, ข้างหน้า, ก่อน, ออก, ประการ, แยก, ใส่, ประรณหา
- ปการ ประการ, ต่างๆ เช่น ปณฺณา. ความรู้โดยประการต่างๆ (ป+ณ+อ)
 - อาทิกมฺม เบื้องต้น เช่น วิปฺปกตฺ. การงานอันถูกระทำเบื้องแรกยังไม่สำเร็จ (วิ+ป+กร+ต)
 - ปธาน ประธาน เช่น ปณฺตี. ความประณีต (ป+นี+ต)
 - อิสฺสรีย ความเป็นใหญ่ เช่น ปญฺ อัยฺ เทสฺส. อ.ผู้เป็นใหญ่แห่งสถานที่ (ป+ญ)
 - อนุโตภาว ความเป็นภายใน เช่น ปกฺขิตฺ. ถูกใส่แล้ว (ป+ขิ+ต)
 - วิโยค การแยกกัน เช่น ปวาสิ. ผู้จากไปอยู่ต่างถิ่น, ผู้พลัดพราก (ป+วส+ณ)
 - ตปฺปร ประเสริฐกว่านั้น เช่น ปาจริโย. อาจารย์ของอาจารย์ (ป + อาจริย)
 - ภูสฺตถ อรรถยิ่ง เช่น ปวุทฺทกาโย. ผู้มีกายใหญ่ยิ่ง (ป + วุทฺทกาย)

- สมภาว การเกิดเบื้องต้น เช่น หิมวตา คงคา ปภาวติ. (ป + ภา + อ + ติ)
อ.แม่น้ำคงคา ย่อมเกิดขึ้นเบื้องต้นแรก จากภูเขาคิมพานต์
- ติตติ เต็มหรืออิม เช่น ปหุตมนุหิ. อ.ข้าว อันเพียงพอ (ป + หุ + ต)
- อนาวิล ไม่ชุ่มมัว เช่น ปสนนหมุกกั. อ.น้ำ อันใส (ป + สท + ต)
- ปตฺถน ความปรารถนา เช่น ปตฺถิหิตั. ปรารถนาแล้ว (ป + ธิ + ธา + ต)

(๒) **ปรา** *กลับความ, ที่อยู่, ความพยายาม, จับต้อง*

- ปรีหานิ ความเสื่อม เช่น ปราภโว. ความเสื่อม (ปรา + ภว)
- ปราชย พ่ายแพ้ เช่น ปราชิตโต. พ่ายแพ้แล้ว (ปรา + ชิ + ต)
- คติ ที่อยู่, ที่ไป เช่น ปรายนิ. ที่อยู่อาศัย, ที่ไป (ปรา + อย + ยุ)
- วิกกม ความพยายาม เช่น ปรงกมติ. ย่อมบากบั่น (ปรา + กม + อ + ติ)
- อามสน การจับต้อง เช่น องคสฺส ปรามสนิ. อ.การลูบคลำ ซึ่งอวัยวะ (ปรา+อา+มส+ยุ)

(๓) **นิ** *เข้า, ลง, ไม่มี, ออก, ห้าม, ตัดสิน, เปรียบเทียบ, จบ, ละเอียด*

- นิสุเสส ไม่มีเหลือ เช่น นิรุตติ. การกล่าวโดยไม่มีเหลือ (นิ+วจ+ติ)
- นิคคต การออก เช่น นิกฺกิลโส. ผู้มีกิเลสออกแล้ว, ผู้ปราศจากกิเลส (นิ+กิเลส), นิยุยติ. ย่อมออกไป (นิ + ยา + อ + ติ)
- นีหฺรณ การนำออก เช่น นีหฺรณารณิ. การถอนออก (นิ + ทร + ณะ + ยุ)
- อนฺโตปเวสน การใส่เข้าข้างใน เช่น นิชาโต. ผังแล้ว (นิ + ฆ + ต)
- อภาว ความไม่มี เช่น นิมฺมกฺขิกิ. ไม่มีแมลงวัน (นิ + มกฺขิกา)
- นิเสธ การห้าม เช่น นิวาเรติ. ย่อมห้าม (นิ + วร + ณะ + ติ)
- นิกฺขนฺต การพ้น เช่น นิพฺพโน. ผู้พ้นจากตงกิเลส (นิ + วน)
นิพฺพานิ. สภาพหลุดพ้นจากตัณหา (นิ + วาน)
- ปาตุภาว ความมีปรากฏ เช่น นิมฺมิตฺ. ถูกเนรมิตแล้ว, ถูกสร้างแล้ว (นิ + มา + ต)
- อวธารณ การตัดสิน เช่น นิจฺจโย. การตัดสิน (นิ + จิ + อ)
- วิกฺชน การจำแนก เช่น นีหฺเทโส. การแสดงโดยพิสดาร (นิ + ทิส + อ)
- อุปมา การเปรียบเทียบ เช่น นีทสฺสนิ. ตัวอย่างเป็นเครื่องแสดง (นิ + ทิส + ยุ)
- อุปรารณ การสอบสวน เช่น นีสามนิ. การสอบสวน. (นิ + สม + ณะ + ยุ)
- อวसान การจบ เช่น นิฏฺฐิติ. จบแล้ว (นิ + ฐา + ต)
- เณก ฉลาด เช่น นิปฺโป. ผู้ฉลาด (นิ + ปฺณ + อ)

- (๔) **หนี** *ออก, ห้าม*
- หนีหรรณ การนำออก เช่น หนีหรรติ. ย่อมนำออก (หนี + หร + อ + ติ)
 - อวารณ การห้าม เช่น หนีวรณ. ธรรมอันกัน (หนี + วร + ยุ)
- (๕) **อุ** *ขึ้น, นอก, ประเสริฐ, พลัดพราก, เกิดขึ้น, ความสามารถ, การกล่าวโดยสรุป*
- อุคฺคต การขึ้น เช่น อุคฺคจฺจติ. ย่อมขึ้นไป (อุ + คมฺ + อ + ติ)
 - อุทฺธกมฺม กระทำข้างบน เช่น อาสนา อุฏฺฐิโต. ลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ (อุ + จา + ต)
 - อุกฺเขโป. การยกขึ้น (อุ + ขิป + อ)
 - ปธาน ความประเสริฐ เช่น อุตฺตโม. ผู้ประเสริฐสูงสุด (อุ + ตม)
 - โลกฺตฺตโร. ธรรมอันเหนือโลก (โลก + อุตฺตร)
 - วิโยค การแยกจากกัน เช่น อุพฺพาสิตอ. ผู้ถูกให้แยกจากกัน (อุ + วส + เณ + ต)
 - สมฺภว การเกิดขึ้น เช่น อุพฺภโต. เกิดขึ้นแล้ว (อุ + ภฺ + ต)
 - อุตฺถลาม การได้ซึ่งสภาพ เช่น อุปฺปนฺนํ ฌานํ. อ. ญาณ อันเกิดขึ้นแล้ว (อุ + ปท + ต)
 - สฺตฺติ ความสามารถ เช่น อุสฺสฺหติ คนฺตุํ. ย่อมสามารถ เพื่ออันไป (อุ + สห + อ + ติ)
 - สฺรฺูปกถน การกล่าวโดยสรุป เช่น อุทฺทิสฺติ สฺตฺตํ. ย่อมสวด ซึ่งพระสูตร (อุ + ทิส + อ + ติ)
- (๖) **ทุ** *ชั่ว, ยาก, ไม่มี, น่าเกลียด, ผิดปกติ*
- อโสมฺภน ความไม่งาม เช่น ทุคฺคฺคฺนฺโ. กลิ่นเหม็น (ทุ + คฺนฺช)
 - อภาว ความไม่มี เช่น ทุพฺพิทฺธิ. ความขาดแคลนอาหาร (ทุ + พิตฺธา)
 - กุจฺฉิต ความน่าเกลียด เช่น ทุกฺกมฺ. กรรมอันกระทำโดยน่าเกลียด (ทุ + กร + ต)
 - อสมฺิทฺธิ ความไม่บริบูรณ์ เช่น ทุสฺสฺสฺสํ. ข้าวกล้าอันไม่บริบูรณ์ (ทุ + สฺสฺส)
 - กิจฺฉ ความยากลำบาก เช่น ทุกฺกรํ. กรรมอันกระทำได้โดยยาก (ทุ + กร + ข)
 - วิรูปฺตา ความมีรูปผิดปกติ เช่น ทุพฺพณฺโณ. ผู้มีผิวพรรณไม่งาม (ทุ + วณฺณ)
 - ทุมฺมุโข. ผู้มีใบหน้าไม่งาม (ทุ + มฺมุข)
- (๗) **ส** *ดี, งาม, ง่าย, การต่อ, การย่อ, เสมอกัน, ร่วมกัน, เบื้องแรก, รวบรวม, ปิด*
- สโมธาน การรวม เช่น สนฺธิ. การต่อ (ส + ธา + อิ)
 - สมฺมา ด้วยดี เช่น สมฺมาธิ. ความตั้งไว้ด้วยดีในอารมณ์ (ส + อา + ธา + อิ)
 - สม เสมอกัน เช่น สมฺปยุตฺโต. ประกอบโดยเสมอกัน (ส + ป + ยุช + ต)
 - สมฺนฺตภาว ความเป็นโดยรอบ เช่น สํกิตฺตนา. เกล็ดอันกลั่นแล้ว (ส + กิร + ต)
 - สมฺมุลฺลปนา. การพูดเลียบเคียง (ส + อุ + ลป + ยุ)
 - สงฺกต การร่วม เช่น สงฺกโม. การร่วมกัน, สังคม (ส + คมฺ + อ)

- สงเขป การย่อ เช่น สมาชิก. การย่อ (ส + อสุ + ณ)
 - ภูสตุถ แรง เช่น สารตุโต. กำหนดอย่างแรง (ส + ฤษ + ต)
 - สหตุถ อรรถ สหศัพท์ เช่น สวาโส. การอยู่ด้วยกัน (ส + วส + ณ)
 - อปฺตุถ อรรถน้อย เช่น สมคฺโฆ. มีราคาถูก (ส + อคฺฆ)
 - ปภว การเกิดเบื้องต้น เช่น สมภโว. ที่เกิดเบื้องต้น, เหตุ (ส + ภู + อ)
 - อภิมุขภาว มีเฉพาะหน้า เช่น สมมุขํ. เฉพาะหน้า (ส + มุข)
 - สงคห การรวบรวม เช่น สงคณหาติ. ย่อมรวบรวม (ส + คห + ณา + ติ)
 - ปิธาน การปิด เช่น สํวตํ. การปิด (ส + วร + ต)
 - ปุณฺปนฺนกรณ กระทำบ่อยๆ เช่น สนฺชวติ. ย่อมเล่นไปบ่อยๆ (ส + ฐว + อ + ติ)
 - สมิทฺธิ บริบูรณ์ เช่น สมฺปนฺโน. สมบูรณ์แล้ว, ถึงพร้อมแล้ว (ส + ปท + ต)
- (๘) วิ **วิเศษ, แจ้ง, ต่าง, ตรงกันข้าม, ปราศจาก, แยกจากกัน, ผิดปกติ**
- วิเสส พิเศษ เช่น วิมฺตุติ. การผันโดยพิเศษ (วิ + มฺจ + ติ)
วิสิฏฺโฐ. พิเศษ (วิ + เสส + ต)
 - วิวิธ ประการต่างๆ เช่น วิมติ. ความรู้โดยอย่างต่างๆ, ความสงสัย (วิ+มน+ติ)
วิจิตรํ. วิจิตร (วิ + จินฺต + ทรณ)
 - วิรุทธ ตรงกันข้าม เช่น วิวาโท. การทะเลาะกัน (วิ + วท + ณ)
 - วิคต ปราศจาก เช่น วิมลํ. ปราศจากมลทิน (วิ + มล)
 - วิโยค แยกจากกัน เช่น วิปฺยฺตุโต. ไม่ประกอบ (วิ + ป + ยฺช + ต)
 - วิรูปตา ความมีรูปผิดปกติ เช่น วิรูปํ. ผู้มีรูปผิดแปลก (วิ + รูป)
- (๙) อว (โอ) **ลง, แยกจากกัน, ฐั, บริสุทธิ, ตัดสิน, สถานที่, การลักขโมย**
- อโธภาค ส่วนภายใต้ เช่น อวฺกฺขิตฺตจฺกฺขุ. ผู้มีตาอันทอดลง (อว+ขิป+ต+จกฺขุ)
 - วิโยค การแยกจากกัน เช่น โอมุฏกอุปาหโน. ผู้มีรองเท้าอันถอดออกแล้ว
(อว+มุจ+ต)
อวโกกิลํ วนํ. อ.ป่า อันหนักดูเหวว่าทอดทิ้งแล้ว
(อว+โกกิล)
 - ปริภาว การดูหมิ่น เช่น อวชานนํ. การดูหมิ่น (อว + ฉา + ยุ)
อวมณฺณติ. ย่อมดูหมิ่น (อว + มน + ย + ติ)
 - ชานน การรู้ เช่น อวคจฺจติ. ย่อมรู้ (อว + คฺจ + อ + ติ)
อวคมนํ. การรู้ (อว + คฺม + ยุ)

- สุทธิ ความบริสุทธิ์ เช่น โวทาน. ความหมจดจ (วิ + อว + ทา + ยุ)
- นิจฺฉย การตัดสินใจ เช่น อวธารณ. การกำหนด (อว + ฐร + เณ + ยุ)
- เทส สถานที่ เช่น อวกาโส. สถานที่ (อว + กาส + อ)
- เถยฺย การขโมย เช่น อวหาโร. การลักขโมย (อว + หร + ณ)

(๑๐) **อนฺ** *ห้อย, ภายหลัง, ตาม, ไม่ขาดสาย, แแรง, เหมือนกัน, ส่วน, กล่าวซ้ำ*

- อนฺคต การไปตาม เช่น อนฺเวติ. ย่อมไปตาม (อนฺ + อ + อ + ต)
- อนฺุจฺฉินฺน ความไม่ขาด เช่น อนฺุสโย. กิเลสอันนอนเนื่องอยู่ในสันดาน (อนฺ+สิ+อ)
- ปรุจฺฉาสทฺทตฺถ อรรถปรุจฺฉาศัพท์ เช่น อนฺุรตฺ. ภายหลังรถ (อนฺ + รต)
- ภูสฺตถ อรรถแรง เช่น อนฺุรตฺโต. กำหนดอย่างแรง (อนฺ + รนฺช + ต)
- สาทิสฺส เหมือนกัน เช่น อนฺุรูป. สมการ (อนฺ + รูป)
- หิน ต่ำต้อย เช่น อนฺุ สารีปุตฺตํ ปณฺณวฺนฺโต.
อ.ผู้มีปัญญา ท. ต้อยกว่าพระสารีบุตร
- ตติยตฺถ อรรถตติยาวิภัติ เช่น นทิมนฺวสิตา เสนา.
อ.กองทัพ อยู่ติดเนื่องแล้ว กับด้วยแม่น้ำ.
- ลกฺขณ ลักษณะ เช่น รุกฺขํ อนฺุ วิชฺโชตเต วิชฺชุ.
อ.สายฟ้า ย่อมส่องแสง กระทบต้นไม้.
- อิตฺถมฺภูตฺกฺขาน กล่าวความพิเศษ เช่น สาธุ เทวตฺโต มาตรํ อนฺุ.
อ.เทวทัต ปฏิบัติดี ในมารดา.
- ภาค ส่วน เช่น ยเทตฺถ มํ อนฺุ ลียา, ตํ ทียตฺ.
ในทรัพย์ ท.เหล่านี้หา อ.ทรัพย์ใด เป็นส่วน
ของเรา ฟังมี, อ.ทรัพย์นั้น อันท่าน จงให้.
- วิจฺฉา กล่าวซ้ำ เช่น รุกฺขํ รุกฺขํ อนฺุ วิชฺโชตเต จนฺโท.
อ.พระจันทร์ ย่อมส่องแสง ที่ต้นไม้ทุกต้น

(๑๑) **ปริ** *รอบ, กำหนด, เว้น, กอด, หุ่น, บุษบา, การให้บริโภค, ดูหมิ่น, กล่าวโทษ*

- สมฺนตฺโตภาว มีโดยรอบ เช่น ปริวุโต. ถูกแวดล้อมแล้ว (ปริ + วร + ต)
- ปริจฺเจท การกำหนด เช่น ปริญฺเจยฺย. ธรรมอันควรกำหนดรู้ (ปริ + ฉา + ญฺย)
- วชฺชน การเว้น เช่น ปริหฺรติ. ย่อมเว้น ย่อมหลีกเลี่ยง (ปริ + หร + อ + ต)
- อาลิจฺจน การกอด เช่น ปริสุสฺซติ. ย่อมกอด (ปริ + สช + อ + ต)
- นิวาสน การนุ่ง เช่น วตฺถํ ปริธฺสุสฺซติ. จักนุ่ง ซึ่งผ้า (ปริ + ฐา + สฺสติ)

- ปูชา การบูชา เช่น ปาโรจริยา. การรับใช้ (ปริ + จร + ฌย)
- โภชน การให้บริโภค เช่น ภิกขุ ปริวิสติ. ย่อมอังกาส ซึ่งภิกษุ (ปริ+วิส+อ+ติ)
- อวชานน การดูหมิ่น เช่น ปริภาติ. ย่อมดูหมิ่น (ปริ + ภู + อ + ติ)
- โทสกุชาน การกล่าวโทษ เช่น ปริภาสติ. ย่อมกล่าวโทษ ย่อมด่า (ปริ+ภาส+อ+ติ)
- ลกขณ ลักษณะ เช่น รุกข์ ปริ วิชฺโชตเต วิชฺช. อ.สายฟ้า ย่อมส่องแสง กระทบต้นไม้.

(๑๒) อธิ *ยิ่งใหญ่, ทับ, ข้างบน, ครอบงำ, สวด, อธิษฐาน, ตัดสิน, ถึง*

- อธิก ยิ่ง เช่น อธิสีล. สีลอันยิ่ง (อธิ + สีล)
- อธิสร เป็นใหญ่ เช่น อธิปติ. ผู้เป็นใหญ่ อธิบดี (อธิ + ปติ)
- อูปริภาว ความเป็นข้างบน เช่น อธิโรหติ. ย่อมขึ้นข้างบน (อธิ + รุห + อ + ติ)
ปถวี อธิเสสฺสติ. จักนอนทับ บนแผ่นดิน (อธิ + สี + สฺสติ)
- อธิภวน อรรถครอบงำ เช่น อธิภาติ. ย่อมครอบงำ (อธิ + ภู + อ + ติ)
- อชฺฌายน อรรถการสวด เช่น พุยากรรมมรีเต. ย่อมสวด ซึ่งคัมภีร์ไวยากรณ์ (อธิ + อี + อ + เต)
- อธิฏฺฐาน การอธิษฐาน เช่น ภูมิกมฺปาที่ อธิฏฺฐาติ. (อธิ + ฐา + อ + ติ)
ย่อมอธิษฐาน ซึ่งวิธีมีการหว่านไถ แห่งแผ่นดิน เป็นต้น
- นิจฺจย การตัดสิน เช่น อธิโมกฺโข. การตัดสิน (อธิ + มฺจ + อ)
- ปาปฺปน การถึง หรือได้ เช่น โภคกฺขนฺธฺ อธิคฺจฺจติ. ย่อมได้ ซึ่งกองแห่งโภคะ (อธิ + คมฺ + อ + ติ)

(๑๓) อภิ *ยิ่ง, ใหญ่, จำเพาะ, ข้างหน้า, พิเศษ, เหมาะสม, กราบไหว้*

- อภิมุขภาว มีเฉพาะหน้า เช่น อภิมุโข. ผู้อยู่เฉพาะหน้า (อภิ + มฺข)
อภิกมฺติ. ย่อมก้าวไปข้างหน้า (อภิ + กมฺ + อ + ติ)
- วิสิฏฺฐ พิเศษ เช่น อภิธมฺโม. ธรรมอันพิเศษกว่าพระสูตรคืออภิธรรม (อภิ + ฐมฺ)
- อธิก ยิ่ง เช่น อภิวสฺสติ. ย่อมตกหนัก (อภิ + วสฺส + อ + ติ)
- อุกฺกมฺม กระทำข้างบน เช่น อภิรุหติ. ย่อมขึ้น (อภิ + รุห + อ + ติ)
- กุล ตระกูล เช่น อภิชาติ. ผู้เกิดมาในตระกูลดี (อภิ + ชน + ต)

- สารูป มีสภาพเหมาะสม เช่น อภิรูป. ผู้มีรูปร่าง (อภิ + รูป)
- วรฺทฺน การกราบไหว้ เช่น อภิวาเทติ. ย่อมกราบไหว้ (อภิ + วท + เณ + ติ)

(๑๔) ปติ (ปฏิ) เฉพาะ, ตอบ, ทวน, กลับ, เหมือนกัน, ถือเอา, รู้ตลอด, อาศัย

- ปติคต การอาศัย เช่น ปจฺจกฺขิ. อารมณฺอันอาศัยอินทรียฺ ๕ (ปติ + อกฺข)
- ปฏิโลม ทวนกลับ เช่น ปฏิโสทํ. ทวนกระแส (ปติ + โสต)
- ปตินิธิ เหมือน, ตัวแทน เช่น อาจารย์โต ปติ สิสุโส. อ.ศิษย์ เหมือนกับอาจารย์.
- ปติทาน การให้แทน เช่น เตลตฺถิกสฺส สมฺ ปติ ททาติ.

ย่อมให้แทน ซึ่งเนยใส แก่บุคคล ผู้ต้องการน้ำมัน.

- นิเสธ การห้าม เช่น ปฏิเสธนํ. การปฏิเสธ (ปติ + เสธ + ยุ)
- นินฺวตฺตน การกลับ เช่น ปฏิกฺกมฺติ. ย่อมก้าวกลับ ย่อมถอยหลัง (ปติ+กม+อ+ติ)
- สาทิสฺส ความเหมือนกัน เช่น ปติรูปกํ. ของเทียม (ปติ + รูปก)
- ปติกรณฺ การเยียวยา เช่น ปติกาโร. การเยียวยา (ปติ + กร + ณ)
- อาทาน การถือนำ เช่น ปติคฺคณฺหาติ. ย่อมถือนำ ย่อมรับ (ปติ+คห+ณฺหา+ติ)
- ปติโพธ การรู้ตลอด เช่น ปฏิเวโร. การแทงตลอด ปฏิเวธ (ปติ + วิธ + อ)
- ปฏิจฺจ การอาศัย เช่น ปจฺจโย. อาศัยแล้วเป็นไป ปัจจัย (ปติ + อิ + อ)

(๑๕) สฺว ดี, งาม, ง่าย, ด้วยดี, บริบูรณ์

- โสภณ งาม เช่น สฺวณฺโฆ. กลิ่นหอม (สฺว + คณฺธ)
- สฺวญฺจ ดี เช่น สฺวญฺจ คโต สฺวคโต. เสด็จไปแล้ว ด้วยดี (เพราะเหตุนี้) ชื่อว่าสฺวคต. ผู้เสด็จไปด้วยดี (สฺว + คต)
- สมฺมา ด้วยดี, โดยชอบ เช่น สมฺมา คโตติปิ สฺวคโต. เสด็จไปแล้ว โดยชอบ แม้เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสฺวคต. ผู้เสด็จไปด้วยดี (สฺว + คมฺ + ต)
- สมฺมิตฺติ บริบูรณ์ เช่น สฺวกิฏฺขิ. ความบริบูรณ์แห่งอาหาร (สฺว + กิฏฺขา)
- สฺวตฺถ ความง่าย เช่น สฺวกโร. การงานอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย (สฺว+กร+ข)

(๑๖) อา ทัว, ยิ่ง, กลับความ, เขตแดน, ถึง, เริ่มต้น, กอด, ถือนำ, ใกล้, เรียก

- อภิมุขภาว มีเฉพาะหน้า เช่น อาคจฺจติ. ย่อมมา (อา + คมฺ + อ + ติ)
- อุกฺกมฺม การทำข้างบน เช่น อาโรหติ. ย่อมขึ้น (อา + รุห + อ + ติ)

- มรียาท เขตแดน เช่น อาปพพตา เขตต์. อ.นา ถึงภูเขา.
- อภิวริ การแผ่ไป เช่น อากุมาริ ยโส กจฺจายนสฺส.
อ.ชื่อเสียง ของพระกัจจายนเถระ ถึงเด็กน้อย
- ปตฺติ การถึง เช่น อาปตฺติ อาปนฺโน. ต້องแล้ว ซึ่งอาบตี (อา + ปท + ต)
- อิจฺฉา ความปรารถนา เช่น อากงฺขา. ความหวัง (อา + กขิ + อ + อา)
- ปรีสุสฺสน การกอด เช่น อาลิ่งคนฺ. การกอด (อา + ลล + ยุ)
- อาทิกมฺม กระทำเบื้องแรก เช่น อารมฺโภ. การเริ่มต้น (อา + รภ + อ)
- คหณ การถือเอา เช่น อาทียตี. ย่อมถูกถือเอา (อา + ทา + ย + เต)
อาลมฺพตี. ย่อมหิ้ว (อา + ลพ + อ + ตี)
- นิवास การอยู่ เช่น อาวสโธ. ที่อยู่อาศัย (อา + วส + ธ)
- สมีป ไกล เช่น อาสนฺนฺ. ไกล (อา + สท + ต)
- อวฺหวน การเรียก เช่น อามนฺเตสิ. เรียกแล้ว (อา + มนฺต + ณฺ + ส + อี)

(๑๗) **อติ** *ยั้ง, เกิน, ล่วง, แรง*

- อติกฺกมฺน การล่วงเลย เช่น อติโรจตี อมฺเหหิ. (อติ+รฺจ+อ+ติ)
ย่อมรุ่งโรจน์กว่า กว่าเรา ท.
อตีโต. กาลอันล่วงไปแล้ว (อติ + อี + ต)
 - อติกฺกนฺต เกินไป เช่น อจฺจนฺตฺ. เกินซึ่งขอบเขต, โทษ (อติ + อนฺต)
 - อติสย ยั้ง เช่น อติกฺุสโล. ฉลาดยั้ง (อติ + กุสล)
 - กุสฺตถ อรรถแรง เช่น อติโกโร. โกรธอย่างแรง, โกรธจัด (อติ + โกร)
- อติวุทฺธิ. เจริญมาก (อติ + วุทฺธิ)

(๑๘) **อปี** *ใกล้, บน, มองหา, รวบรวม, ตีเตียน, คำถาม (ลบ อ ของ อปีอุปสรรคบ้าง)*

- สมฺภาวนา การสรรเสริญ เช่น อปี ทิพฺเพสุ กามฺเมสุ. แม่ในกาม ท. อันเป็นทิพย์
เมรุมี วิณีวิษณฺติวา คจฺเจยฺย. เจาะแล้ว แม่ซึ่งภูเขา
สิเนรุ พึ่งไป
- อเปกฺขา การมองหา เช่น อยมฺปิ รมฺโม อนียโต. แม่ อ.อาบตีนี้ ก็ไม่แน่นอน
- สมฺจฺจย การรวบรวม เช่น อิตฺปิ อรหฺ. แม่เพราะเหตุนี้ ทรงเป็นพระอรหันต์
อนฺตมฺปิ อนฺตคฺคณฺมฺปิ อาทาย.
ถือเอาแล้ว ซึ่งใส่ใหญ่ด้วย ซึ่งใส่ย่อยด้วย
- ครห การตีเตียน เช่น อปี อมฺหากํ ปณฺทิตก. แน่บัณฑิตผู้นำเกลียด
ของเรา ท.

- ปณฺห คำถาม เช่น อปี ภาหเต ภิกขุ ลภิตฺถ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน
ได้แล้ว ซึ่งอาหาร บ้างหรือ?

(๑๙) **อุป** *ปราศ, หลีก, ตีเตียน, บูชา, ประทุษร้าย*

- อุปคต ปราศจาก เช่น อุปมานโน. ผู้มีมานะไปปราศแล้ว (อุป + มาน)
อเปโต. ไปปราศแล้ว (อุป + อิ + ต)
- ครห การตีเตียน เช่น อุปคพฺโภ. ผู้มีกรรมอันเลว (อุป + คพฺภ)
- วชฺชน การเว้น เช่น อุปสาลาย อายนฺติ วาณิชา.
อ.พอคํ ท. หลีกเว้นจากศาลา ย่อมมา
- ปูชา การบูชา เช่น วุฑฺธาปจายี. ผู้มีปกติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่
(วุฑฺธ+ อุป+จิ+ถึ)
- ปทฺสุสน การประทุษร้าย เช่น อุปรชฺฌติ. ย่อมประพฤติผิด (อุป+รชฺช+ย+ติ)

(๒๐) **อุป** *เข้าไป, ไกล, มั่น, กล่าวโทษ, ชื่อ, กระทำข้างหน้า, การบูชา*

- อุปคมน เข้าไปใกล้ เช่น นินฺนํ วา อุปนินฺสิเตยฺย. (อุป + นิ + สท + เอยฺย)
ฟังเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งบุคคลผู้นั่งแล้ว ก็ดี
- สมีป ไกล เช่น อุปนครี. ไกลแห่งเมือง (อุป + นคร)
- อุปปตฺติ การเข้าถึง เช่น สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ. ย่อมเข้าถึง ซึ่งโลกสวรรค์
(อุป+ปท+ย+ติ)
- หรือแปลว่า สมควร เช่น อุปปตฺติโต อิกฺขตฺติ อุปฺเปกฺขา. ย่อมดู โดยความ
สมควร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปฺเปกฺขา.
(อุป+อิกฺข+อ+อา)
- สาทิสฺส ความเหมือนกัน เช่น อุปฺมานํ อุปฺมา. อ.การเปรียบเทียบ ชื่อว่าอุปฺมา
(อุป+มา)
- อธิก ยิ่ง เช่น อุปฺ ขาริยํ โทโณ. อ.ทะนาน ยิ่งเกิน กว่าขารี.
- อุปฺปริภาว ความเป็นข้างบน เช่น อุปฺสมฺปนฺโน. ผู้ถึงความเป็นภิกษุอันสูง
(อุป+สฺ+ปท+ต)
- อนสน การไม่กินอาหาร เช่น อุปฺวาโส. การอยู่โดยไม่กินอาหาร (อุป + วส + ณ)
- โทสฺสุกฺขาน การกล่าวโทษ เช่น ปรี อุปฺวทติ. ย่อมว่าร้าย ซึ่งบุคคลอื่น
(อุป+วท+อ+ติ)
- สณฺฎา ชื่อ เช่น อุปฺธา. ชื่อว่าอุปฺธา (อุป + ฐา)
อุปฺสคฺโค. อุปฺสคฺบท (อุป + สชฺช + ณ)

- ปุพฺพกมฺม กระทำข้างหน้า เช่น อุปฺกโม. การก้าวไปข้างหน้า, ความบากบั่น
(อุป+กม+อ)
อุปกาโร. กระทำคุณก่อน, อุปการะ (อุป + กร + ณ)
- ปุชฺชา การบูชา เช่น พุทฺธูปฺภูจฺจาโก. ผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า
(พุทฺธ + อุปฺภูจฺจาก)
มาตุอุปฺภูจฺจานํ. การบำรุงมารดา (มาตุ + อุปฺภูจฺจาน)
- คยฺหาการ อากการอันควรถือเอา เช่น โสเจยฺยปฺปจฺจุอุปฺภูจฺจานํ. (โสเจยฺย + ปติ + อุปฺภูจฺจาน)
ความปรากฏโดยความเป็นบุคคล ผู้สะอาด
- ภูสฺสฺสฺส อรรถแรง เช่น อุปฺปาทานํ. การยัดมัน (อุป + อา + ทา + ย)
อุปฺปายาโส. ความลำบากอย่างหนัก (อุป + อายาส)
อุปฺนิสฺสโย. ที่อาศัยใหญ่ (อุป + นิ + ส + อ)

๓.๕.๓ นิบาตบท

คำว่า “**นิบาต**” แปลว่า ศัพท์ที่ตกไป คือถูกวางไว้ข้างหน้าบ้าง ท่ามกลางบ้าง หรือที่สุดของบทบ้าง มีวิเคราะห์ว่า “ปทานิ อาทิมชฺฉนฺเตสุ นิปตฺนฺตฺติ **นิปาตา**” ย่อมตกไป ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของบททั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิบาต. (นิ+ปต+ณ), “**นิปาตเมว เหนฺปาติกํ**” นิบาตนั้นแหละ ชื่อว่าเหนฺปาติกะ. (นิปาต + ณิก) นิบาตนี้ เป็นบทๆ หนึ่ง ในบท ๔ คือนามบท อุปสัคบท นิบาตบท และอาชยาดบท สำหรับนิบาตนี้ เป็นบทที่ไม่มีเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวิภัติ หมายความว่า จะลงวิภัตตินามอะไรมาก็ตาม จะต้องถูกลบทิ้งทั้งหมด

นิบาตนี้ เป็นศัพท์โดดๆ ก็มี เป็นศัพท์ที่สำเร็จมาจากนาม โดยลงปัจจัยในอรรถของวิภัติ ก็มี เป็นศัพท์ที่สำเร็จมาจากศัพท์ ที่เป็นอภัยยัตศัพท์ก็มี และเป็นศัพท์กิริยาकर्ตัก(ตเวตุนาที-ปัจจัยันตณฺย) ที่สำเร็จมาจากธาตุปัจจัย โดยเฉพาะที่มี ตเว, ตฺ, ตฺน, ตฺวาน และ ตฺวาปัจจัยเป็นที่สุด ก็มี รูปสำเร็จเป็นนิบาต เรียกว่าอภัยยศัพท์ทั้งหมด ดังนี้

(๑) นิบาตแท้ๆ เป็นคำศัพท์โดดๆ ไม่สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น หิ, จ, ปน, ตฺ เป็นต้น

(๒) นิบาตที่สำเร็จมาจากนามหรือสัพพนาม โดยการลงปัจจัยในอรรถของวิภัติ สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น เอตฺถ มาจาก “เอต + ถปัจจัย” เป็นต้น

(๓) นิบาตที่สำเร็จมาจากอภัยยศัพท์ สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น เอกธา มาจาก “เอก + ธาปัจจัย” เป็นต้น

(๔) นิบาตที่สำเร็จมาจากกิตก์ สามารถแยกศัพท์ได้ เช่น กตฺวา มาจาก “กรธาตุ + ตฺวาปัจจัย” เป็นต้น

การจัดประเภทของนิบาต สามารถจัดได้ตามหน้าที่ของนิบาตนั้นๆ เช่น นิบาตต้นข้อความ นิบาตบอกกาลปนะ นิบาตบอกความปริกัปปี และนิบาตที่เป็นกาลสัตตมมี เป็นต้น.

๑. นิบาตบอกกาลปนะ (คำร้องเรียก)

อาวุโส	ดูก่อนท่านผู้มีอายุ	เช่น	น ตํ ภายามิ อาวุโส. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.เรา ย่อมไม่กลัวซึ่งท่าน
อมุโห	แน่ท่านผู้เจริญ	เช่น	อมุโห ปุริส ก็ ดุยหิมีนา ปาปเกน ทุชชีวิเตน. แน่บุรุษผู้เจริญ อ.ประโยชน์อะไร ด้วยชีวิตที่ไม่ดี อันเลวทรามนี้แก่ท่าน
หมุโห	แน่ท่านผู้เจริญ	เช่น	หมุโห ปุพฺเพ จ สตุถาโร มยํ อรหนตามหาติ วิจริสุ. แน่ท่านผู้เจริญ อ.ครู ท. หก ในกาลก่อน กล่าวแล้วว่า อ.เรา ท. เป็นพระอรหันต์ ย่อมเป็น ดังนี้ เทียวไปแล้ว
เร	เฮ้ย, เว้ย	เช่น	วิกุกม เร มหามิกา. แน่กว้างใหญ่เฮ้ย อ.ท่าน จงชวนชวายเถิด
อเร	เฮ้ย, เว้ย	เช่น	อเร ทุกฺกจโจรา. เฮ้ย โจรผู้ชั่วช้า ท.
หเร	เฮ้ย, เว้ย	เช่น	หเร สขา กิสฺส นุ มํ ชหาสิ. เฮ้ย เพื่อน อ.ท่าน ย่อมทิ้งซึ่งเรา เพราะเหตุอะไรหนอ?
เช	แน่แม่สาวใช้	เช่น	สเจ เช ตวํ สจฺจํ ภณฺสิ. แน่แม่สาวใช้ ถ้าว่า อ.เธอ ย่อมพูดซึ่งความจริงไซ้

๒. นิบาตบอกกาล (กาลสัตตมมี)

สมฺปติ	บัดเดี๋ยวนี้, ในกาลนี้	เช่น	สมฺปติ ชาตสฺส โปธิสตุตสฺส เทวา จตฺตํ ฆารยีสฺสุ. อ.เทพ ท. กันแล้ว ซึ่งร่ม แก่พระโพธิสัตว์ ผู้เกิดแล้ว ในบัดเดี๋ยวนี้
อายุติ	ในกาลต่อไป	เช่น	อายุติ โทสํ นาณญาย โย กาเม ปฏฺิเสวติ. อ.บุคคลใด ย่อมเสพ ซึ่งกาม ท. เพราะไม่รู้ ซึ่งโทษ ในกาลต่อไป
อชฺช	ในวันนี้	เช่น	ดฺยชฺช ปุตุเต น ปสฺสามิ. อ.เรา ย่อมไม่เห็น ซึ่งบุตร ท. เหล่านั้น ในวันนี้

อปรชช	ในวันอื่นอีก	เช่น	มม กสิผล ภุณชิตวา อปรชช เอว ฉาโต โหติ. อ.บุคคล บริโภคแล้ว ซึ่งผลของการหว่านไถ ของเรา เป็นผู้หิวแล้ว ในวันอื่นอีกนั้นเที่ยว ย่อมเป็น
สุเว	ในวันพรุ่งนี้	เช่น	โก ชณฺณา มรณฺ สุเว. อ.ใคร ฟังรู้ ซึ่งความตาย ในวันพรุ่งนี้
เสว	ในวันพรุ่งนี้	เช่น	ภนฺเต เสว อมฺหากํ ภิกฺขุ คณฺหถ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระองค์ ขอจงรับ ซึ่งภิกษา ของข้าพระองค์ ท. ในวัน พรุ่งนี้
ปรสุเว	ในวันมะรืนนี้	เช่น	สุเว วา ปรสุเว วา มรณฺ วา ชีวิตํ วา โก ซาเนยฺย. อ.ใคร ฟังรู้ ซึ่งความตาย หรือ หรือว่าซึ่งชีวิต ในวันพรุ่งนี้ หรือ หรือว่า ในวันมะรืนนี้
หิโยโย	ในวันวาน	เช่น	หิโยโยปิ ปเรปิ ตยาเวตํ จานํ สมฺมุชฺชิตํ. อ.ที่นั่น อันเธอ นั่นเที่ยว กวาดแล้ว แม่ในวันวาน แม่ในวันอื่นหรือ?
ปเร	ในวันอื่น	เช่น	หิโยโยปิ ปเรปิ ตยาเวตํ จานํ สมฺมุชฺชิตํ. อ.ที่นั่น อันเธอ นั่นเที่ยว กวาดแล้ว แม่ในวันวาน แม่ในวันอื่นหรือ?
สชช	ในวันมีอยู่, ในวันนี้	เช่น	สชช ปาณหรํ มมเม ตาพณฺ. อ.การนำไปซึ่งสัตว์ เป็นการ ชก ในจุดที่สำคัญของเรา ในวันนี้
สาย	ในเวลาเย็น	เช่น	สายํ นิโครฺฐุปาคมี. อ.เรา ได้เข้าไปแล้ว สู่ต้นไทร ในเวลา เย็น
ปาโต	ในเวลาเช้า	เช่น	ปาโต ปิณฺฑทาย จรฺนฺติ. อ.ภิกษุ ท. ย่อมเที่ยวไป เพื่อ บิณฑบาต ในเวลาเช้า
กาล	ในเวลารุ่งสาง	เช่น	นายํ กาลํ อกาลํ วา อภิซานาติ กุกุกุโฏ. อ.ไถนี้ ย่อมไม่รู้ว่า เวลารุ่งสาง หรือไม่ใช้เวลารุ่งสาง
กลล	ในความสมควร	เช่น	อกลลํ มํ พฺราหฺมณฺ. อ.พราหมณ์ ท. ย่อมถาม ซึ่งเรา ในสิ่งที่ไม่สมควร
ทิวา	ในเวลากลางวัน	เช่น	ทิวา วา รตฺโต วา หรฺนฺติ เย พลี. อ.ชน ท. เหล่าใด ย่อมนำ ไป ซึ่งพลีกรรม ในเวลากลางวัน หรือ หรือว่า ในเวลา กลางคืน
นตต	ในเวลากลางคืน	เช่น	นตตํ รตฺติยํ มาลา ยสุสาติ นตตฺมาโล. อ.ระเบียบ ของต้นไม้ใด มีอยู่ ในเวลากลางคืน เพราะเหตุนั้น อ.ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า นตตมาล. (ต้นกุ่ม, ไม้กะเข้)

นิจจํ	แน่นอน, เป็นนิจ	เช่น	ธมเมสุ นิจจํ อนุชम्मจारी. อ.บุคคลผู้ประพฤติซึ่งธรรมตามสมควรโดยปกติ ในธรรม ท. เป็นนิจ
สตตํ	แน่นอน, เป็นประจำ	เช่น	สตตุนติ นิรุตฺตํ. บทว่า สตตํ ได้แก่ตลอดไป
อภิกุหํ	เนื่องๆ	เช่น	อภิกุหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺพํ. อันภิกษุ พึงพิจารณา เนื่องๆ
อภิกุขณํ	เนื่องๆ	เช่น	อภิกุขณํ ปรัชฺชติ. ย่อมยินดี เนื่องๆ
มุกฺขํ	เนื่องๆ, บ่อยๆ	เช่น	กึ มํ มุกฺขํ เปกฺขสิ ภูจฺจโลโม. อ.ท่าน เป็นผู้มีขนอันลุกแล้ว เป็น ย่อมมองดู ซึ่งเรา เนื่องๆ เพราะอะไร?
มุกฺขุตฺตํ	เพียงชั่วครู่	เช่น	มุกฺขุตฺตมปิ เจ วิญฺญ, ปณฺทิตํ ปยิริุปาสติ. หากว่า อ.ผู้รู้ ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งบัณฑิต แม้เพียงชั่วครู่ ไซ้
ภุตฺตพฺพํ	ในอดีตกาล	เช่น	ภุตฺตพฺพํ ภิกฺขเว. ดูก่อนภิกษุ ท. ในอดีตกาล (เคยมีมาแล้ว)
ปุรา	ในกาลก่อน	เช่น	ทนฺเต อิม ฌินฺทิติ ปุรา มรามี. อ.นายพราน ตัดแล้ว ซึ่งงา ท.เหล่านี้ เพราะเหตุนั้น อ.เรา ย่อมตาย ในกาลก่อน
ยทา	ในกาลใด	เช่น	ยทา เต วิวทิสฺสนฺติ. อ.ชน ท.เหล่านั้น จักทะเลาะกันในกาลใด
ตทา	ในกาลนั้น	เช่น	ตทา ปณฺดรสุโปสโธ อโหสิ. อ.วันนั้น เป็นวันอุโบสถ ๑๕ ค่ำ ได้เป็นแล้ว ในกาลนั้น
กทา	ในกาลไหน	เช่น	กทา อาคโตสิ. อ.ท่าน เป็นผู้มาแล้ว ในกาลไหน ย่อมเป็น

๓. นิบาตบอกสถานที่

สมนฺตา	ในที่โดยรอบ	เช่น	สมนฺตา จกฺวาเพสุ อตฺตราชจฺจนฺตุ เทวตา สทฺธมฺมํ มุนิราชสฺส สฺสณฺตุ สคฺคโมกฺขทํ. อ.เทวดา ท. ในจักวาท ท. ในที่โดยรอบ ขอจงมา ในที่นี้ จงฟัง ซึ่งพระสัทธรรม อันให้ ซึ่งสวรรค์ และนิพพาน ของพระจอมมุนี
สามนฺตา	ในที่ใกล้,ในที่โดยรอบ	เช่น	ราชคหฺสฺส สามนฺตา เวปุลฺลปพฺพตพฺพณฺตเร. ในระหว่าง แห่งภูเขา เวปุลละ ในที่ใกล้ แห่งเมืองราชคฤห์
ปริโต	ในที่โดยรอบ	เช่น	ปริโต คามํ วสติ. ย่อมอยู่ในที่โดยรอบ แห่งหมู่บ้าน
อภิตโต	ในภายใน	เช่น	มฺจุลินฺทํ สรํ อภิตโต. ในภายใน แห่งสระมจุลินท์
สมนฺตโต	ในที่รอบๆ	เช่น	อญฺยาคารํ สมนฺตโต. แวดล้อมแล้ว ซึ่งโรงไฟ ในที่รอบๆ
เอกชฺฉมฺ	ในส่วนหนึ่ง	เช่น	เอกชฺฉมฺ สนฺนปิตีสุ. ประชุมกันแล้ว ในส่วนหนึ่ง

เอกมุนต์	ในที่สมควรข้างหนึ่ง	เช่น	เอกมุนต์ อฏฐจาสิ. ได้ยืนอยู่แล้ว ในที่สมควรข้างหนึ่ง
เหฏฐา	ในภายใต้	เช่น	มณจสฺส เหฏฐา. ในภายใต้ แห่งเตียง
อุปริ	ในเบื้องบน	เช่น	ปาทตลโต อุปริ. ในเบื้องบน จากชั้นแห่งพื้น
อุทุธ	ในเบื้องบน	เช่น	อุทุธ ปาทตลา. ในเบื้องบน จากชั้นแห่งพื้น
อโธ	ในเบื้องล่าง	เช่น	อโธ เกสมตฺถกา. ในเบื้องล่าง จากปลายแห่งผม
ติริย	ในด้านขวาง	เช่น	นาโค คนฺตุวา คตมคฺเค ติริย อฏฐจาสิ. อ.ข้างพลาย ไปแล้ว ได้ยืนแล้ว ขวาง ในทางเป็นที่เสด็จไป
สมมุขา	ในที่เฉพาะหน้า	เช่น	โส ตฺปิ สมมุขา จิตฺ ทิสฺวา. อ.เขา เห็นแล้ว ซึ่งบุคคลเมื่อนั้น ผู้ยืนแล้ว ในที่เฉพาะหน้า
ปรมมุขา	ในที่ลับหลัง	เช่น	กถํ ปรมมุขา วิกปฺปนา โหตฺติ. อ.การใคร่ครวญ ย่อมมี ในที่ลับหลัง ได้อย่างไร?
อาวิ	ในที่แจ้ง, แจ่มแจ้ง	เช่น	อาวิ ภวิสฺสติ. จักมี อย่างแจ่มแจ้ง
รโห	ในที่ลับ	เช่น	รโห ติญฺจติ. ยืนอยู่ในที่ลับ
ติโร	ในฝั่งข้างนอก	เช่น	ติโรปากาเร. ในฝั่งข้างนอกแห่งกำแพง
อุจฺจ	ในที่สูง	เช่น	อุจฺจ นิปนฺโน. นอนแล้ว ในที่สูง
นีจ	ในที่ต่ำ	เช่น	นีจ นิสฺสิ. นิ่งแล้ว ในที่ต่ำ
อนฺโต	ในภายใน	เช่น	อนฺโตกฺกุฏฺเฐ ปทีโป วิย. ราวกะ อ.ประทับ ในภายใน แห่งฝา
อนฺตรา	ในระหว่าง	เช่น	อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาพฺพทํ อฺทฺธานมคฺคปฺ- ปฺปฏิปนฺโน. อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้เสด็จดำเนินไปแล้ว สู่หนทางไกล ในระหว่าง แห่งเมืองราชคฤห์ด้วย ในระหว่าง แห่งเมืองนาลันทาทด้วย ย่อมเป็น
อชฺชตฺต	ในภายใน	เช่น	ยงฺกิญฺจิ รูปํ อตฺตานาคตฺตปฺจฺจฺปนฺนํ อชฺชตฺตํ วา พหิทฺธา วา...อภิสมณฺญหิตฺวา อภิสงฺขิปิตฺวา... อ.รูป อย่างใด อย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ย่อแล้ว สรูปแล้ว ซึ่งรูปนั้น ในส่วนหนึ่ง ในภายใน หรือ หรือว่า ในภายนอก...
พหิทฺธา	ในภายนอก	เช่น	พหิทฺธา ฐมฺมา. อ.ธรรม ท. ในภายนอก
พาหิรา	ในภายนอก	เช่น	พาหิรา อาลินฺเท นิสฺสิ. นิ่งแล้ว ที่ระเบียง ในภายนอก
พาหิร	ในภายนอก	เช่น	พาหิร อาลินฺเท นิปนฺโน. นอนแล้ว ที่ระเบียง ในภายนอก
พหิ	ในภายนอก	เช่น	พหิ อาลินฺเท นิปนฺโน. นอนแล้ว ที่ระเบียง ในภายนอก
โอริ	ในฝั่งนี้, ที่ฝั่งใน	เช่น	โอริ สมฺมทฺตสฺส อตฺตตฺตฺรโป. มีรูปอันไม่อ้อม แห่งสมุทร ในฝั่งใน

ปารี	ในผังโน้น, ที่ผังนอก	เช่น	ปารี สมุททุกสปี ปตฺถเยถ. พิงปรารถนา แม่แห่งสมุทรที่ผังนอก
อารา	ในที่ห่างไกล	เช่น	อารา สิงขามิ วาริซฺ. อ.เรา ย่อมสูดกลิ่น ซึ่งปลา ในที่ห่างไกล
อารกา	ในที่ห่างไกล	เช่น	อารกา ปริวชฺเซหิ. อ.ท่าน จงเว้น ในที่ห่างไกล
ปจฺฉา	ในภายหลัง	เช่น	ปจฺฉา น หาเยถ. ไม่พึงเสื่อม ในภายหลัง
ปุเร	ในกาลก่อน	เช่น	อหฺ ปุเร สญฺญมิสฺส. อ.เรา จักสำรวม ในกาลก่อน
หุริ	ในโลกอื่น	เช่น	อิหฺ วา หุริ วา. ในโลกนี้ หรือ หรือว่า ในโลกอื่น
เปจฺจ	ในโลกหน้า	เช่น	ส เว เปจฺจ น โสจติ. อ.เขาแล ย่อมไม่เศร้าโศก ในโลกหน้า

๔. นิบาตบอกปริจเฉท (การกำหนด)

ยาว	เพียงใด	เช่น	ยาวสฺส กาโย จสฺสติ. อ.พระวรกาย ของพระผู้มีพระภาคนั้น จักดำรงอยู่ เพียงใด?
ดาว	เพียงนั้น	เช่น	ดาว นํ ทกฺขนฺติ เทวมนุสฺสา. อ.เทวดาและมนุษย์ ท. ย่อมเห็น ซึ่งพระวรกายนั้น เพียงนั้น
ยาวตา	เพียงใด	เช่น	ยาวตา ภิกฺขเว กาสิโกสลา. ตูก่อนภิกษุ ท. อ.แคว้นกาสี และแคว้นโกศล ท. มีอยู่ เพียงใด?
ดาวตา	เพียงนั้น	เช่น	ดาวตา ตฺวํ ภวิสฺสสิ อิติ วา อิติตฺถาย วา ปฏิปนฺโน. อ.เธอ เป็นฤาษี หรือ หรือว่า เป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเป็นฤาษี เพียงนั้น
กิตฺตาวตา	มีประมาณเพียงไร	เช่น	กิตฺตาวตา นุ โข ฆนฺเต อูปาสโก โหตีติ. ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ อ.บุคคล ชื่อว่าเป็นอุบาสก ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร? หนอแล ย่อมเป็น ดังนี้
เอตฺตาวตา	มีประมาณเพียงนี้	เช่น	เอตฺตาวตา โข มหานาม อูปาสโก โหตีติ. ตูก่อนมหานามะ อ.บุคคล ชื่อว่าเป็นอุบาสก ด้วยเหตุมีประมาณเพียงนี้แล ย่อมเป็น ดังนี้
กิว	เพียงไร	เช่น	กิว ทูโร คาโม. อ.หมู่บ้าน ไกล เพียงไร?

๕. นิบาตบอกอุปมา-อุปไมย

ยถา	ฉนฺใด	เช่น	นคฺริ ยถา ปจฺจนฺตํ คฺคฺตํ สนฺตรพาทิริ. อ.เมือง อันตั้งอยู่
-----	-------	------	--

ในที่สุด ปลายแดน อันบุคคล คุ่มครองแล้ว ในภายใน และในภายนอก จันใด

ตถา	จันนั้น	เช่น	ตถุปมี สปรุสิ วทามิ. อ.เรา ย่อมกล่าว ซึ่งสัตบุรุษว่าไม่วั้นไหว อันมีเสาเขื่อนเป็นเครื่องเปรียบ จันนั้น
ยถา	จันใดนั้นเกี่ยว	เช่น	ยถา ตยาหิ วจัน. อ.เรา จะทำ ซึ่งคำ ของท่าน จันใดนั้นเกี่ยว
ตถา	จันนั้นนั้นเกี่ยว	เช่น	ตถา สทฺโธ สุตวา อภิสงฺขจฺจ โภชนํ. อ.บุคคลผู้มีศรัทธาเป็นพหูสูตร ประสงค์แล้ว ซึ่งโภชนะ ย่อมเลี้ยงดู ให้อิมหน้าเหมือนอย่างนั้นนั้นเกี่ยว
เอวํ	จันนั้น	เช่น	เอวํ วิชิตสงฺคามํ สตุตฺวาหํ, อนุตฺตรํ. อ.สาวก ท. ย่อมบำรุงซึ่งพระผู้มีพระภาค ผู้ยอดเยี่ยม เป็นจุนหายกองค์เวียนผู้มีสงครามอันชนะแล้ว จันนั้น
เอวเมว	จันนั้นนั้นเกี่ยว	เช่น	เอวเมว ตวมปิ ปมุญฺจสฺส สทฺธํ. แม้ อ.เธอ จงปล่อยซึ่งศรัทธา จันนั้นนั้นเกี่ยว
เอวเมวํ	จันนั้นนั้นเกี่ยว	เช่น	เอวเมวํ โภตา โคตเมน อนฺเภกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโต. อ.พระธรรม อันพระโคตม ผู้เจริญ ทรงประกาศแล้ว โดยอเนกปริยาย จันนั้นนั้นเกี่ยว
เอวมปิ	แม้จันนั้น	เช่น	เอวมปิ โย เวทฺตุ ภาวิตฺตโต. อ.บุคคลใด ผู้มีตนอันอบรมแล้ว เป็นผู้ถึงซึ่งพระนิพพาน แม้จันนั้น
ยถापि	แม้จันใด, จันใด	เช่น	ยถापि รหฺโท คมฺภีโร วิปฺสนฺโน อนาวีโล. อ.ห้วงน้ำ อันลึกอันใสสะอาดแล้ว ไม่ขุ่นมัว แม้จันใด
เสยฺยถापि	แม้จันใด	เช่น	เสยฺยถापि ภิกฺขเว มหารุกฺโข. ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ต้นไม้ใหญ่ แม้จันใด
เสยฺยถापि	นาม ชื่อแม้จันใด	เช่น	เสยฺยถापि นาม มหตี นงฺคลสิสา. อ.งอนไถ อันใหญ่ ชื่อแม้จันใด
วिय	ราวกะ, ดุจ	เช่น	หตฺธิปฺปภินฺนํ วिय อํกุสฺสคฺโคโ. ราวกะ อ.นายความช่างปราบอยู่ ซึ่งข้างตัวตกมัน
อิว	เพียงดั่ง, เหมือน	เช่น	ตุลํ ภฺภูจิว มาลฺุโต. เพียงดั่ง อ.ลม พัดไปอยู่ ซึ่งปุยนุ่นให้ลอยไป
ยถาริว	จันใดนั้นเกี่ยว	เช่น	ยถาริว โภตา โคตเมน. ด้วยพระโคตมผู้เจริญ จันใดนั้นเกี่ยว

ตถริว	ฉันทันนันทันเทียว	เช่น	ตถริว ภควา. อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า ฉันทันนันทันเทียว
ยถานาม	ชื่อฉันทันไต	เช่น	ยถานาม วิปวาสา อากตฺ ปุตตํ มาตา สกึ อภินนุทติ. อ.มารดา ผู้อยู่ปราศจาก เห็นแล้ว ซึ่งบุตร ผู้มาแล้ว ย่อมยินดียิ่ง ครั้งหนึ่ง ชื่อฉันทันไต
ตถานาม	ชื่อฉันทันนั้น	เช่น	ตถานาม ภควา. เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า
ยถาหิ	ฉันทันไต	เช่น	ยถาหิ เมโฆ ถนยํ. อ.เมฆ คำรามอยู่ ฉันทันไต.
ตถาหิ	ฉันทันนั้น	เช่น	ตถาหิ ภควา. เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า
ยถาจ	ฉันทันไต	เช่น	ยถาจ มหาราช. ข้าแต่มหาบพิตร ...ฉันทันนั้นเทียว.
ตถาจ	ฉันทันนั้น	เช่น	ตถาจ ภควา. เหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า

๖. นิบาตบอกประการ

เอวํ	ด้วยประการฉะนี้	เช่น	เอวํ ปัสสิยาภาวํ อาปชฺชชฺ. อ.บุรุษนั้น ถึงแล้ว ซึ่งความเป็น แห่งบุคคลผู้อันบัณฑิตพึงสรรเสริญ ด้วยประการฉะนี้
ยถา	โดยประการใด	เช่น	ยถา สา ราชานํ น ปสฺสิสฺสตี. อ.หญิงนั้น จักไม่เห็น ซึ่งพระราชา โดยประการใด
ตถา	โดยประการนั้น	เช่น	ตถาหํ กริสฺสามิ. อ.เรา จักกระทำ โดยประการนั้น

๗. นิบาตบอกปฏิเสธ

น	ไม่	เช่น	น วาหํ ปณฺณํ ภูณฺชามิ. อ.เรา จะไม่กิน ซึ่งผัก แนนอน
โน	ไม่	เช่น	สุภาสิตํ ภาเสยฺย โน จ ทุพฺภาสิตํ ภณฺ. อ.บุคคล ควรพูด ซึ่งคำอันเป็นสุภาสิตเทียว อนึ่ง ไม่ควรพูด ซึ่งคำอันเป็น ทุพภาสิต
มา	อย่า	เช่น	มา เอวมกตฺถ. อ.ท่าน ท. อย่าได้กระทำแล้ว อย่างนี้.
อ	ไม่	เช่น	อญฺญาตํ อสฺสุตํ อทิกฺกจํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อปสฺสิตํ ปญฺญา. อันเรา ไม่รู้แล้ว ไม่ได้ยินแล้ว ไม่เห็นแล้ว ไม่เข้าใจแล้ว ไม่กระจ่างแล้ว ไม่บรรลุแล้ว ด้วยปัญญา
อลํ	อย่าเลย, พอละ	เช่น	อลํ เต อิธ วาเสน. อย่าเลย ด้วยการอยู่ในที่นี้ แก่ท่าน
หลํ	อย่าเลย, ไม่ควร	เช่น	หลํ ทานิ ปกาสิตุํ. ไม่ควร เพื่ออันแสดง ในกาลนี้
เอว, ว	นั้นเทียว, เท่านั้น	เช่น	ปุพฺพเว เม ภิกฺขเว สมฺโพธา อนภิสฺมพฺพุทฺธสฺส โพรสิตฺตฺตฺสเว สโต เอตทโหสิ. ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ความปริวิตกนี้ ได้มีแล้ว

แก่เรา ผู้มีได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์
นั้นเทียว มีอยู่ ในกาลก่อนนั้นเทียว แต่กาลเป็นที่ตรัสรู้

๘. นิบาตบอกความได้ยินเล่าสื่อ

กิริ	ได้ยินว่า	เช่น เอรุ กิริ อากสิ. ได้ยินว่า อ.เธอ ได้กระทำแล้ว อย่างนี้หรือ?
ขลุ	ได้ยินว่า	เช่น สมานอ ขลุ โภ โคตโม. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.พระสมณะ ผู้โคตม มีอยู่
สุท	ได้ยินว่า	เช่น โส สุท เถโร มหุลลกกาล ปพพช. ได้ยินว่า อ.พระเถระนั้น บวชแล้ว ในกาลแห่งตนเป็นคนแก่

๙. นิบาตบอกความปริกัป (กำหนดเงื่อนไข)

เจ	หากว่า	เช่น มั เจ ตูมิ นิกขณั วเน. หากว่า อ.ท่าน ผังไว้ ซึ่งเรา ในป่าไซรั
สเจ	ถ้าว่า	เช่น สจหา อปฺปมตฺโต ภเว. ถ้าว่า อ.เรา เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว พึงเป็นไซรั
ยทิ	ผิวว่า	เช่น ยทิมสุส โลกนาถสุส, วิรัชฌิสสาม สาสน. ผิวว่า อ.เรา ท. จักผิต ซึ่งคำสอน ของพระโลกนาถนั้นไซรั
อถ	ถ้าว่า	เช่น อถาห์ ปจฺจวเย ปพพชเยย. ถ้าว่า อ.เรา พึงบวช ในปฐมวัย ไซรั
อปฺเปว	ไฉนหนอ	เช่น อปฺเปว มั ภควา อฏฺฐจิกิ โอวเทยฺย. ไฉนหนอ อ.พระผู้มี พระภาค พึงสั่งสอน ซึ่งเรา ด้วยดี
อปฺเปว	นาม ชื่อแม่ไฉน	เช่น อปฺเปวนาม อยมายสุมา อนุโลมิกาณี เสนาสนาณี ปฏิสเวมาโน อฏฺฐมาราเชยฺย. ไฉนหนอ? อ.ท่านผู้มีอายุนี้ ใช้สอยอยู่ ซึ่งเสนาสนะ ท. อันสัปปายะ พึงบรรลุ ซึ่งพระอรหันต์
นุ	หนอ	เช่น กิ นุ โขสุมิ, กถิ นุ โขสุมิ. อ.เรา จะเป็นอะไรหนอแล ย่อมเป็น, อ.เรา จะเป็นอย่างไรหนอแล ย่อมเป็น
ยหนฺหน	ไฉนหนอ, ะไรหนอ	เช่น ยหนฺหนาหิ เอโกว วเสยฺยามิ. ไฉนหนอ อ.เรา ผู้เดียวเทียว พึงอยู่

๑๐. นิบาตบอกความถาม (ปุจฉนตถ)

กจฺจิ	หรือ, แลหรือ	เช่น กจฺจิ ภิกฺขเว ชมนนํยํ, กจฺจิ ยาปณํยํ. ตูก่อนภิกษุ ท. อ.อัทธภาพ อันเชอ ท. ยังพอนใดหรือ, อ.อัทธภาพ อันเชอ ท. ยังพอนให้ไปได้หรือ?
นุ	หรือ, หนอ	เช่น โก นุ โข ภาเนเต เหตุ สิตสฺส ปาตุกมฺมาย. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อะไรหนอแล เป็นเหตุ แห่งการแยม ทำให้ปรากฏ
กิณฺนุ	หรือหนอ, เหตุใด	เช่น กิณฺนุ สนฺตรมาโนว. รีบเร่งอยู่เที่ยว เพราะเหตุอะไรหนอ?
กถํ	อย่างไร	เช่น กถํ สฺส ตฺรติ โอฆํ. ย่อมข้าม ซึ่งโอฆะ(ห้วงน้ำ) ได้อย่างไร?
กิสฺสุ	อะไรสิ	เช่น กิสฺสุ เจตฺวา สุขํ เสติ. อ.บุคคล ตัดแล้ว ซึ่งอะไรสิ ย่อมนอน เป็นสุข
กิ	อะไร	เช่น กิ เสวมาโน ลภตฺธิช ปญฺญํ. อ.บุคคล ในโลกนี้ เสพอยู่ ซึ่งอะไร ย่อมได้ ซึ่งปัญญา
นฺนุ	มิใช่หรือ	เช่น นฺนุ จ โภ สทฺททุกฺกมานุรูปเณ อตฺเถน ภาวิตพฺพํ. แน่ท่านผู้เจริญ ก็ อันอรรถ พึงมี ตามสมควรแก่ลำดับของศัพท์ มิใช่หรือ?

๑๑. นิบาตบอกความรับ (สมฺปฏฺิจฺจนตถ)

เอวํ	อย่างนั้น	เช่น เอวํ ภาเนเตติ โข เต ภิกฺขุ ภควโต ปฏฺิสฺสุตฺวา. อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น รับแล้ว ซึ่งพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาค ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อย่างนั้น
สาหุ	ดีแล้ว	เช่น สาหุติ. รับแล้ว ว่า อ.ดีละ ดังนี้
ลหุ	เบา, ไม่เป็นไร	เช่น ลหุติ. รับแล้ว ว่า ไม่เป็นไร ดังนี้
โอปาเยกํ	เหมาะสม	เช่น โอปาเยกนฺติ. รับแล้ว ว่า เหมาะสมแล้ว ดังนี้
ปติรูปํ	สมควร	เช่น ปติรูปนฺติ. รับแล้ว ว่า สมควรแล้ว ดังนี้
อาม	ครับ, ค่ะ	เช่น อามากุโส ชานามิ. ตูก่อนผู้มีอายุ ครับ อ.ผม ย่อมรู้
สาธุ	ดีละ, ครับ, ค่ะ	เช่น สาธุ สฺมุจฺจ ภาเนเต สํวริสฺสามิ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดีละ อ.กระผม จักสำรวม ด้วยดี

๑๒. นิบาตบอกความเตือน (โจทนต์ถ)

อิงฆ	เชิญเถอะ, เอาเถอะ	เช่น อิงฆ เม ตูว์ อานนท ปานีย ออาหาร. ตูก่อนอานนท เอเอาเถอะ อ.เรอ จงนำมา ซึ่งน้ำดื่ม แก่เรา
หนท	เชิญเถิด, เอาเถอะ	เช่น หนท ทานิ ภิกขเว อามนตยามิ โว, วยธมา สงขาร, อปปมาเทน สมปาเทถ. ตูก่อนภิกษุ ท. เอาเถอะ ในกาลนี้ อ.เรา ขอเตือน ซึ่งเรอ ท., อ.สังขาร ท. มีความเสื่อมไป เป็นธรรมดา, อ.เรอ ท. ยังกิจ จงให้ถึงพร้อม ด้วยความ ไม่ประมาทเถิด

๑๓. นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยคมีอรรถเป็นนอก

จ	ด้วย, อนึ่ง, ก็, จริงอยู่	ปน	ส่วนว่า, ก็
วา	หรือ, บ้าง, ด้วย	อปิ	แม้, บ้าง
หิ	ก็, จริงอยู่, เพราะว่า, ด้วยว่า	อปิจ	เออ ก็
ตุ	ส่วนว่า, ก็	อถ วา	อีกอย่างหนึ่ง

๑๔. นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม (ปทปุรณะ)

หุ	หนอ	โห	แล
สุ	ลี	วต	หนอ
เว	เว้ย	หเว	เว้ย, แล
โว	เว้ย		

๑๕. นิบาตมีเนื้อความต่างๆ

(๑) อตถิ, สกกา, ลพุกา ใช้ในอรรถปฐมาวีภัตติ

อตถิ	มีอยู่	เช่น ปุตตดา มตถิ. อ.บุตร ท. ของเรา มีอยู่.
สกกา	อาจ, สามารถ	เช่น สกกา ภิกขเว อกุสลံ ปชหิตุ กุสลံ ภาเวตุ. ตูก่อน ภิกษุ ท. อันบุคคล อาจ เพื่ออันละ ซึ่งอกุศล เพื่ออัน ยังกุศล ให้เจริญ

ปทโส	โดยบท, โดยส่วน	เช่น ปทโส รมมํ วาเจยฺย. ยังอนุปสัมบัน พึงให้กล่าว ซึ่งกรรม โดยบท
อนิจฺจโต	โดยความไม่เที่ยง	เช่น อนิจฺจโต สมฺมสฺติ. ย่อมพิจารณา โดยความเป็นสภาพ ไม่เที่ยง
ทุกฺขโต	โดยความเป็นทุกข์	เช่น ทุกฺขโต สมฺมสฺติ. ย่อมพิจารณา โดยความเป็นทุกข์
เอกธา	โดยส่วนเดียว	เช่น เอกเณ วิภาเคน เอกธา. โดยส่วนหนึ่ง ชื่อว่าเอกธา
ทฺวิธา	โดยสองส่วน	เช่น ทฺวิหิ วิภาเคหิ ทฺวิธา. โดยส่วน ท. สอง ชื่อว่าทฺวิธา

(๕) บทที่ลง **ตเว** และ **ตุํ** ปัจจัยเป็นที่สุด ใช้ในอรรถจตุตถีวิภักติ

กาทเว	เพื่ออันกระทำ	เช่น ปุณฺณานิ กาทเว. เพื่ออันกระทำ ซึ่งบุญ ท.
ทาทเว	เพื่ออันให้	เช่น ทานานิ ทาทเว. เพื่ออันให้ ซึ่งทาน ท.
กาทฺตุํ	เพื่ออันกระทำ	เช่น ปุณฺณานิ กาทฺตุํ. เพื่ออันกระทำ ซึ่งบุญ ท.
กาเรตุํ	เพื่ออันยัง...ให้ทำ	เช่น วิหารํ กาเรตุํ. เพื่ออันยังช่างให้สร้าง ซึ่งวิหาร
ทาทฺตุํ	เพื่ออันให้	เช่น ทานานิ ทาทฺตุํ. เพื่ออันให้ ซึ่งทาน ท.
ทาเปตุํ	เพื่ออันยัง... ให้ให้	เช่น ทานํ ทาเปตุํ. เพื่ออันยังบุคคลนั้นให้ถวาย ซึ่งทาน

(๖) บทที่ลง **โส** และ **โต** ปัจจัยเป็นที่สุด ใช้ในอรรถปัญจมีวิภักติ

ทิมโส	จากส่วนยาว	โอรโส	จากฝั่งนี้
ราชโต วา	จากพระราชา ก็ดี	โจรโต วา	จากโจร ก็ดี

(๗) บทที่ลง **โต** ปัจจัยเป็นที่สุด ใช้ในอรรถสัตตมีวิภักติ

เอกโต	ที่ด้านหนึ่ง	ปุโรโต	ที่ข้างหน้า
ปจฺจโต	ที่ข้างหลัง	ปสฺสโต	ที่ด้านข้าง
ปิฏฺฐโต	ที่ข้างหลัง	ปาทโต	ที่เท้า, บนพื้น
สีสโต	บนศีรษะ	อคฺคโต	บนยอด
มูลโต	ใกล้โคนต้น, ที่ราก		

(๘) บทที่ลง **ตฺร** และ **ถ** ปัจจัยเป็นต้นเป็นที่สุด ใช้ในอรรถสัตตมีวิภักติ

ยตฺร	ใน... ไต	ยตฺถ	ใน... ไต
ยหิ	ใน... ไต	ตตฺร	ใน... นั้น
ตตฺถ	ใน... นั้น	ตหิ	ใน... นั้น
ตหิ	ใน... นั้น		

(๙) อทฺธา, อญฺมทตฺถ, ตคฺข, ชาตฺถ, กามํ, สสฺกํ ใช้ในอรรถ เอกํส โดยส่วนตัว

อทฺธา	แน่แท้	เช่น	อทฺธา อาวุโส ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.พระผู้มีพระภาค เมื่อรู้ ย่อม ตรัสว่า ย่อมรู้, เมื่อเห็น ย่อมตรัสว่า ย่อมเห็น แน่แท้
อญฺมทตฺถ	โดยแน่แท้	เช่น	อญฺมทตฺถ มาณวกานญฺเวย สุตฺวา. พังแล้ว ซึ่งคำ ของมาณพ ท. นั้นเที่ยว โดยแน่แท้
ตคฺข	แน่แท้	เช่น	ตคฺข สุตฺต โปชฺฌงฺกา. ข้าแต่พระสุคต อ.ธรรม ท. เหล่านั้น เป็นโพชฌงค์ แน่แท้
ชาตฺถ	โดยแน่แท้	เช่น	อิทฺถนํ ชาตฺถ เม ทิฏฺฐํ, นยิทํ อิติทิตฺถํ. ก็ อ.ความเป็น พระอรหันต์นี้ อันเรา เห็นแล้ว โดยแน่แท้, อ.ความ เป็น พระอรหันต์นี้ ไม่ใช่เรื่องเล่าต่อๆ กันมา
กามํ	แน่แท้	เช่น	กามํ จชาม อสุเรสุ ปาณํ. อ.เรา ท. จะสละ ซึ่งชีวิต ในอสูร ท. เป็นแน่แท้
สสฺกํ	แน่แท้	เช่น	เอวฺวํ เต ราหุล กาเยน กมฺมํ สสฺกํ น จ กรณียํ. ดูก่อนราหุล อ.กรรม อันเห็นปานนี้ อันเธอ ไม่ควร กระทำ ด้วยกาย อย่างแน่แท้

(๑๐) เอวํ, อิติ, อิตถํ ใช้ในอรรถ นิตฺถสฺส ชี้แจง แสดงตัวอย่าง

เอวํ	อย่างนี้	เช่น	เอวํปิ เต มโน. อ.ใจ ของเธอ แม้อย่างนี้
อิติ	อย่างนี้	เช่น	อิตฺถิ เต มโน. อ.ใจ ของเธอ แม้อย่างนี้
อิตถํ	อย่างนี้	เช่น	อิตถมฺปิ เต มโน. อ.ใจ ของเธอ แม้อย่างนี้

(๑๑) อิติ เพราะเหตุนั้น, จบแล้ว, ดังนี้แล

- เหตุ	เพราะเหตุนั้น	เช่น	สาสตีติ สตุถา. อ.บุคคลใด ย่อมสั่งสอน เพราะเหตุ นั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสตฺถุ. (ผู้สั่งสอน)
- วากฺยปริสมตฺติ	จบคำพูด, ดังนี้แล	เช่น	อิติ ปทฺรฺรูปสิทฺธิยํ สนฺธิกณฺโฑ ปจฺโม. อ.สนธิกัณท์ อันเป็นกัณท์ ที่ ๑ ในคัมภีร์ปทฺรฺรูปสิทฺธิ จบแล้ว

(๑๒) ยถา สมควรแก่สภาพ, กล่าวซ้ำ, ตามลำดับ, แสดงตัวอย่าง

- โยคฺคตา	ความเหมาะสม	เช่น	ยถารูปํ อุปฺสํหริติ. ย่อมโน้มเข้าไป ตามสมควร
- วิจฺจา	กล่าวซ้ำ	เช่น	เย เย วุฑฺฒา ยถาวุฑฺฒ. อ.ผู้เจริญ ท. ไตใด ชื่อว่า ยถาวุฑฺฒ (ผู้เจริญใดใด)

- ปทตถานติวตต ไม่ข้ามอรรธบทเช่น ยถากุภมฺ. ตามลำดับ
 - นิตฺสสน แสดงตัวอย่าง เช่น โภ คสฺส. ยถา กุลฺลปโก. อ.การแปลงเป็น ก แห่ง ค ย่อมมี เช่น กุลฺลปโก (ผู้เข้าถึงตระกูล)
- (๑๓) **เอวํ** อย่างนี้, อย่างนี้หรือ
- อุปเทส ชี้แนะ, บอกวิธี เช่น เอวํ เต อภิกุภมิตพฺพ. อันเชอ ฟิงก้าวไปข้างหน้า อย่างนี้
 - ปญฺห การถาม เช่น เอวํ กิร อภาสิ. ได้ยินว่า อ.เธอ ได้กระทำแล้ว อย่างนี้ หรือ?
- (๑๔) **กิญฺจาปี** ใช้ในอรรธ **อนุคฺคหณ** การคล้อยตาม
- กิญฺจาปี** แม้ก็จริง เช่น กิญฺจาปี เม ภนฺเต ภควา สทฺธาโยโก ปจฺจโยโก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค เป็นผู้อันข้าพระองค์ควรศรัทธา ควรเชื่อ ย่อมเป็น แม้ก็จริง
- (๑๕) **อโห** พิโซ, โอ, นายอัครจรรย
- ครห การติเตียน เช่น อโห วต เร อสฺมาภํ ปณฺทิตก. เฮ้ย ลูกก่อนบั้นทิด ผู้นารังเกียจของเรา ท. โว้ย โอหนอ
 - ปลฺสฺสน การสรรเสริญ เช่น อโห พุทฺโธ. โอ อ.พระพุทฺธเจ้า
 - ปตฺถน ความปรารภนา เช่น อโห วต มํ อรณฺเณ วสฺมานํ รชเช อภิสฺสิญฺเจยฺย. โอหนอ อ.มหาชน ฟิงอภิเชก ซึ่งเรา ผู้ที่อยู่ ในป่า ในความเป็นแห่งพระราชา
- (๑๖) **นาม** ชื่อ, ชื่อว่า, หนอ, หรือ
- ครห การติเตียน เช่น อตฺถิ นาม ตาต รฎฺฎปาล อมฺหากํ. แน่ะพ่อรัฐบาล อ.ทรัพย์ ของเรา ท. มีอยู่หนอ
 - ปลฺสฺสน การสรรเสริญ เช่น สวากาปี นาม เอวํ มหิตฺธิกา. ชื่อ แม่ อ.สวาก ท. เป็นผู้มั่งคั่งมาก อย่างนี้ ย่อมเป็น
 - สญฺญา ชื่อ เช่น วิสาขา นาม อุปาสิกา. อ.อุปาสิกาชื่อว่าวิสาขา
 - ปญฺห การถามปัญหา เช่น อตฺถิ นาม ตาต สฺสุทฺธิน. แน่ะพ่อสุทฺธิน อ.ทรัพย์ ของเรา มีอยู่ มิใช่หรือ?, ก็ นามेतํ. อ.ข้อนั้น ชื่ออะไร?

(๑๗) สาธุ ดีละ, ดั่งข้าพเจ้าขอโอกาส

- ปลื้มสน การสรรเสริญ เช่น สาธุ สาธุ สาริปุตต. ตูก่อนสารีบุตร ดีละฯ
- ยาจน การขอ เช่น สาธุ เม ภนฺเต ภควา ฌมฺมิ เทเสตุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ดั่งข้าพระองค์ขอโอกาส อ.พระผู้มีพระภาค ขอจงแสดง ซึ่งธรรม แก่ข้าพระองค์

(๑๘) สาธุ, สุกฺกุ, เอวเมตํ ใช้ในอรรถ อหุโมทน การพลอยยินดี

- สาธุ ดีแล้ว เช่น สาธุ เต กตํ. อ.กรรม อันท่าน กระทำแล้ว ดีแล้ว
- สุกฺกุ ดีแล้ว เช่น สุกฺกุ เต กตํ. อ.กรรม อันท่าน กระทำแล้ว ดีแล้ว
- เอวเมตํ ข้อนีชอบแล้ว เช่น เอวเมตํ มหาราช. ข้าแต่มหาบพิตร อ.ข้อนี ชอบแล้ว

(๑๙) หนฺน แน่, จริงๆ, หนอ

- อนุมาน คาดคะเน เช่น หนฺน ทิ น โส ฌมฺวินโย โอโรโก, น สา โอโรกา ปพฺพชฺชา. อ.พระธรรมวินัยนั้น เห็นจะไม่ต่ำ เป็นแน่แท้, อ.บรรพชานั้น เห็นจะไม่ต่ำ เป็นแน่แท้
- อนุสฺสรณ หวนระลึก เช่น สา หนฺน กปณฺนิยา อนฺธา อปริณายิกา. อ.ช้างพลายนั้น เป็นช้างกำพรว้า ตาบอด ไม่มีผู้นำทาง ช่างนำสงสาร จริงๆ
- ปรวิตฺตกฺกน ความดำริ เช่น หนฺนนาหํ อนุปฺชชฺช ชีวิตา โวโรเปยฺย. ไฉนหนอ? อ.เรา เข้าไปใกล้แล้ว ฟังปลงลง จากชีวิต

(๒๐) กสฺมา ใช้ในอรรถ การณปุจฺจน การถามถึงเหตุการณ์

- กสฺมา เพราะเหตุอะไร เช่น กสฺมา ภวํ วิชฺนมรณฺณนิสฺสิติโต. อ.พระองค์ (พระโคตม) อาศัยอยู่ในป่า ที่ปราศจากคน เพราะเหตุไร?

(๒๑) ยสฺมา, ตสฺมา, ตถาหิ, เตน ใช้ในอรรถ การณจฺเจทน การกำหนดขอบเขตเหตุ

- ยสฺมา เพราะเหตุใด เช่น ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว รูปํ อนตฺตา. ตูก่อนภิกษุ ท. ก็ อ.รูป เป็นอนัตตา ย่อมเป็น เพราะเหตุใดแล
- ตสฺมา เพราะเหตุนั้น เช่น ตสฺมา รูปํ อาพาธาย สฺวตฺตติ. เพราะเหตุนั้น อ.รูป ย่อมเป็นไป เพื่ออาพาธ
- ตถาหิ เพราะเหตุนั้น เช่น ตถาหิ ปน เม อยฺยปฺตฺตา ภควา นิมนฺติโต สฺวาตนาถ ภาตฺตํ สทฺธิ ภิกฺขุสฺสเมน. ข้าแต่พระคุณเจ้า ท. ก็เพราะ

เหตุอันแล อ.พระผู้มีพระภาค อันดิฉัน นิมนต์แล้ว
 เพื่อฉันอาหาร ในวันรุ่งขึ้น กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ
 เตน เพราะเหตุนั้น เช่น สุณัฏ เม อคารี ปริสิตพุฬิ อโหสิ, เตน ปาวิสินฺตี.
 อ.เรื่อน อันว่าง อันเรา พึงเข้าไป ได้มีแล้ว,
 เพราะเหตุนั้น อ.เรา ได้เข้าไปแล้ว

(๒๒) สห, สหุธิ, สมั, อมา ใช้ในอรรถ สมกฺกริยา กระทำพร้อมกัน

สห กับ เช่น เวเทโห สหมจฺเจหิ อุมงฺเคน คมิสฺสติ. อ.พระเจ้า
 เวเทหะ จักเสด็จไป โดยทางอุโมงค์ กับ ด้วย
 อามาศย์ ท.

สหุธิ กับ เช่น โส มยา สหุธิ คมิสฺสติ. อ.เขา จักไป กับ ด้วยข้าพเจ้า

สมั เสมอ เช่น สหฺสเสน สมั มิตา. ถูกเปรียบเทียบแล้ว เสมอ
 ด้วยพัน

อมา กับ เช่น สพฺพกฺิจฺเจสุ อมา รมฺญา วตฺตติ. อ.บุคคลใด ย่อม
 เป็นไป กับ ด้วยพระราชานิกิจทั้งปวง ท.

(๒๓) วินา, ริเต ใช้ในอรรถ วิปฺปโยค การไม่ประกอบ การพลัดพราก

วินา เว้น เช่น วินา สหฺชมฺมา นตฺถณฺโณ โภจิ โลเก นาโถ วิชฺชติ.
 อ.ที่พึง อะไรๆ อื่น เว้น จากพระสังฆกรรม ย่อมไม่มี
 ในโลก

ริเต เว้น เช่น ริเต สหฺชมฺมา กุโต สุขิ. เว้น จากพระสังฆกรรม
 อ.ความสุข จักมี แต่ที่ไหน

(๒๔) นานา, ปุถุ ใช้ในอรรถ พหุปรุการ มีประการต่างๆ จำนวนมาก

นานา ต่างๆ เช่น นานาผลฺชรา ทฺมา. อ.ต้นไม้ ท. ทรงไว้ซึ่งผลต่างๆ

ปุถุ จำนวนมาก, ต่างๆ เช่น ปุถุ สมณพฺรหฺมณา. อ.สมณะและพราหมณ์ ท.
 จำนวนมาก

(๒๕) ปุถุ, วิสฺสุ ใช้ในอรรถ อสงฺฆาต ไม่เกี่ยวข้องกัน

ปุถุ ต่างหาก เช่น อริเยหิ ปุถุ ภูโต ชโน. อ.ชน เป็นผู้ต่างหาก จากพระ
 อริยะ ท.

- วิสุ์ เจเพาะ, ต่างหาก เช่น วิสุ์ วิสุ์ รกขณตถาย. เพื่อประโยชน์แก่การรักษา เจเพาะข้อๆ
- (๒๖) ทฎจ, กุ ใช้ในอรรถ **ชคฺจฺฉา** นารังเกยจ
 ทฎจ ไม่ดี, นารังเกยจ เช่น ทฎจ จาน. อ.ที่ อันไม่ดี
 กุ นารังเกยจ เช่น กุปริโส. บุรุษผู้นารังเกยจ
- (๒๗) ปุห ใช้ในอรรถ **อปฺปจฺม** ในที่ไม่ใช้ครั้งแรก
 ปุห อีก เช่น ปุห วทามิ. อ.ข้าพเจ้า จะกล่าว อีก
- (๒๘) กถญฺจิ ใช้ในอรรถ **กิจฺฉ** ยาก, ลำบาก
 กถญฺจิ อย่างยากลำบาก เช่น โก จาปี ปชฺชลิตโลหคฺพํ คเหตุํ สกฺโกติ กถญฺจิปิ ปาณิตเลน ภูมึ. อ.ใครเล่า ย่อมอาจ เพื่ออันจับ ซึ่งก้อนเหล็กอันลุกโพรงแล้ว บนพื้นดิน แม้ด้วย ฝ่ามือ อย่างยากลำบาก
- (๒๙) ธา, กฺขตฺตุํ, สกึ ใช้ในอรรถ **สงฺขฺยาวิภาค** การจำแนกสังขยา(จำนวน)
 ธา ส่วน, อย่าง, ประการ เช่น เอกธา. หนึ่งส่วน
 กฺขตฺตุํ ครั้ง เช่น ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา. กระทำ ประทักษิณ สามครั้ง
 สกึ ครั้งเดียว เช่น สกึ นิมุคฺโค. ต่ำลงแล้ว ครั้งเดียว
- (๓๐) อีสกํ ใช้ในอรรถ **อปฺป** เล็กน้อย
 อีสกํ นิดหน่อย, เล็กน้อย เช่น อีสกํ หสติ. ย่อมยิ้ม เล็กน้อย
- (๓๑) สณิกํ ใช้ในอรรถ **มฺหฺท** เบาๆ ค่อยๆ
 สณิกํ ค่อยๆ, เบาๆ เช่น สณิกํ มฺหฺทมฺกฺขิกํ อปเนตฺวา. นำออกแล้ว ซึ่งฝั่ง ทั่วอ่อน ค่อยๆ
- (๓๒) ขิปฺปิ, อริ, ลหุ, อาสุ, ตฺนุณฺณ, อจิริ ใช้ในอรรถ **สีฆ** เร็ว
 ขิปฺปิ พลัน เช่น ขิปฺปิเมว สมฺมิชฺฌตฺ. อ.มโนรถ ของจงสำเร็จ ฉับพลัน นั้นเทียว
 อริ เร็ว, พลัน เช่น อริ สีฆิ ฆรา อสฺสาติ อรณฺชโร. อ.ความคร่ำคร่า เร็ว ของน้ำส้มนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอรณฺชร.

(น้ำส้ม)

ลหุ	เร็ว, พลัน	เช่น ลหุ อตุล วิจิตุตกา. อ.บุคคผลผู้ดำริ ท. ซึ่งประโยชน์เร็ว
อาสุ	เร็ว, พลัน	เช่น อาสุ คมนตุถาย อสุโส. อ.ม้า ย่อมมี เพื่อประโยชน์แก่การไป เร็ว
ตุณฺณ	เร็ว, พลัน	เช่น ตุณฺณ วายตีติ ตุณฺณวาโย. ย่อมเย็บ เร็ว เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าตุณฺณวายน. (ผู้เย็บเร็ว)
อจิริ	ไม่นาน	เช่น อจิริ วตย กาย, ปถวี อธิเสสสติ. ไม่นานหนอ อ.กายนี้ จักนอนทับ บนแผ่นดิน

(๓๓) จิริ, จิรสฺส ใช้ในอรรถ ทิฆกาล เวลายาวนาน

จิริ	กาลนาน	เช่น จิริ ติฎฺจตุ สทฺธมโม. อ.พระสังฆกรรม ของจงตั้งอยู่ตลอดกาลนาน
จิรสฺส	กาลนาน	เช่น จิรสฺส วต ปสฺสามิ, พุราหฺมณฺ ปรีนิพฺพุตฺ. อ.เราย่อมเห็น ซึ่งพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงดับกิเลสแล้ว สิ้นกาลนานหนอ

(๓๔) ฐฺวี แน่นอน

- ธิร	มั่นคง	เช่น นิจฺจํ ฐฺวี สสฺสตี. เทียง จีรัง ยงฺยีน
- อวธารณ	ตัดสิน, ชี้อัด	เช่น ฐฺวี พุทฺโธ ภวามหํ. อ.เรา จะเป็นพุทธเจ้า แน่แท้จะเป็น

(๓๕) หา ใช้ในอรรถ วิสาท ความเหนื่อยใจ

หา	เฮ้ย	เช่น หา มฏฺจกฺกณฺทลฺ. เฮ้ย มฏฺจกฺกณฺทลฺ
----	------	---

(๓๖) ตุณฺหิ ใช้ในอรรถ อภาสน การไม่กล่าว

ตุณฺหิ	นิ่ง	เช่น ตุณฺหิภูโต อุกฺกเขยฺย. อ.เขา เป็นผู้นิ่ง พึงแลดู
--------	------	---

(๓๗) สจฺฉิ ใช้ในอรรถ ปจฺจกฺข ความประจักษ์แก่อินทรีย์

สจฺฉิ	แจ้ง	เช่น อรหตฺตผลํ สจฺฉิ อกาสิ. อ.เขา ได้กระทำ ให้แจ้งแล้ว ซึ่งอรหัตผล
-------	------	--

(๓๘) มุสา, มิจฉา, อลิกั ใช้ในอรรถ อสจฺจ ความไม่จริง เท็จ

มุสา	เท็จ	เช่น	ตุจฺฉํ มุสา วิลปินฺติ. อ.ข้าพเจ้า กล่าวแล้ว วางเปล่า
			เท็จ
มิจฉา	ผิด	เช่น	อิทํ โว มิจฉา. อ.สิ่งนี้ เป็นความผิด ของเธอ ท.
อลิกั	ไม่จริง, เหลาะแหละ	เช่น	อลิกั ภาสติ อยฺย ฐตุโต. อ.นักเลงการพนันผู้นี้
			ยอมกล่าว ซึ่งคำไม่จริง

(๓๙) สุวตฺถิ ใช้ในอรรถ อาสีส ความหวัง ความปรารถนา

สุวตฺถิ	ความสวัสดิ์	เช่น	เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ. ด้วยสัจจวาจา
			อ.ความสวัสดิ์ ของงมี

(๔๐) บทที่มี ตฺน, ตฺวาน และ ตฺวาปัจจัยเป็นที่สุด ใช้ในอรรถ อุตฺสฺสฺกฺกน ความพยายามในการ สืบต่อกิริยา หมายความว่า ยังมีกิริยาอื่นๆ ต่อกไปอีก โดยส่วนมากเป็น “ปุพฺพกาลกิริยา” กิริยาที่ทำก่อนกิริยาถัดไป

ปสฺสฺติตฺน	เห็นแล้ว	ปสฺสฺติย	เห็นแล้ว
ทิสฺวา	เห็นแล้ว	ทิสฺวาน	เห็นแล้ว
ทสฺเสตฺวา	แสดงแล้ว	ทาตฺน	ให้แล้ว
ทตฺวาน	ให้แล้ว	ทตฺวา	ให้แล้ว
อุปาทาย	เข้าไปถือเอาแล้ว	ทาเปตฺวา	ให้ให้แล้ว
วิญญาเปตฺวา	ให้รู้แล้ว	วิเจยฺย	พิจารณาแล้ว
วิเนยฺย	แนะนำแล้ว	นิหจฺจ	กระทบแล้ว
สเมจฺจ	สงบแล้ว	อเปจฺจ	ไปปราศแล้ว, ละไปแล้ว
อุเปจฺจ	เข้าไปใกล้แล้ว	อารพฺก	ปรารถนาแล้ว, เริ่มแล้ว
อาคมฺม	อาศัยแล้ว		

บทที่ ๔

อาชยต ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์กริยา

ความหมายของอาชยต

คำว่า “อาชยต” แปลว่า กริยา (Verb) ศัพท์ที่กล่าวกริยามี ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พุด และ คิด เป็นต้น มีวิเคราะห์ว่า “กริย อากิขตติ อาชยต, กริยาปท.” (อา + ชยา กถเน ในการกล่าว + ต) บทใด ย่อมกล่าว ซึ่งกริยา เพราะเหตุนั้น บทนั้น ชื่อว่าอาชยต, ได้แก่กริยาบท (ชื่อว่าอาชยต เพราะกล่าวกริยา).

ส่วนประกอบที่สำคัญของอาชยต

ส่วนประกอบที่สำคัญของกริยาอาชยตนั้น มี ๓ ประการ คือ ชาติ ปัจจัย และวิภตติ เช่น คจจติ ย่อมไป มาจาก คมฺวราตฺ คตฺมิหิ ในการไป + อปัจจัย + ติวัตตมานาวิภตติ

วิภตติ

วิภตติ คือศัพท์ที่จำแนกอรรถของธาตุมี กาล บท วขณะ และบุรุษ มีวิเคราะห์ว่า “กาลาหิวเสน ชาติวตฺถ วิภตฺตติ วิภตฺติโย, ตฺยาทโย. อ.ศัพท์ ท.เหล่าใด ย่อมจำแนก ซึ่งอรรถของธาตุ ด้วยสามารถกาลเวลาเป็นต้น เพราะเหตุนั้น อ.ศัพท์ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าวิภตติ, ได้แก่วิภตติมี ติ เป็นต้น. (ชื่อว่าวิภตติ เพราะจำแนกอรรถของธาตุมีกาลเป็นต้น ได้แก่วิภตติมี ติ เป็นต้น) เช่น คจจติ มาจาก คมฺ + อ + ติ. ติวัตตมานาวิภตตินี้ บอกกาล เป็นปัจจุบันกาล, บอกบท เป็นปรสฺสบท, บอกวขณะ เป็นเอกวขณะ และบอกบุรุษ เป็นปฐมบุรุษ เป็นต้น

วิภตติอาชยตนั้น จัดเป็นหมวดๆ มี ๘ หมวดหนึ่งๆ มี ๑๒ วิภตติ ดังนี้

๑. วัตตมานาวิภตติ แปลว่า “...อยู่, ย่อม..., จะ...”

ปรสฺสปท			อตุตโนปท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต	นาม
มัชฌิม.	สิ	ถ	เส	วฺเห	ตุมห
อุตฺตมะ.	มิ	ม	เอ	มฺเห	อมฺห

๒. ปัจจัยวิภัตติ แปลว่า “จง..., ...เถิด, ขอจง...”

บุรุษ	ประสัพท		อศดโนปท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ตุ	อนตุ	ติ	อนติ	นาม
มัชฌิม.	हि	ถ	สสุ	วุโห	ตุมห
อุตตมะ.	มิ	ม	เอ	อามเส	อมุห

๓. สัตตมีวิภัตติ แปลว่า “พึง..., ควร...”

บุรุษ	ประสัพท		อศดโนปท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	เอยย	เอยยุ	เอถ	เอริ	นาม
มัชฌิม.	เอยยาสิ	เอยยาถ	เอโถ	เอยยาวุโห	ตุมห
อุตตมะ.	เอยยามิ	เอยยาม	เอยย	เอยยามุเห	อมุห

๔. ปโรกขาวิภัตติ แปลว่า “...แล้ว”

บุรุษ	ประสัพท		อศดโนปท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อ	อุ	ตุถ	เร	นาม
มัชฌิม.	เอ	ตุถ	ตุโถ	วุโห	ตุมห
อุตตมะ.	อ	มุห	อิ	มุเห	อมุห

๕. หิยัตตนิวิภัตติ

แปลว่า “...แล้ว” มี อ อากมนหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว”

บุรุษ	ประสัพท		อศดโนปท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อา	อุ	ตุถ	ตุถุ	นาม
มัชฌิม.	โอ	ตุถ	เส	วุห	ตุมห
อุตตมะ.	อ	มุหา	อิ	มุหเส	อมุห

๖. อัชชตนิวิภัตติ

แปลว่า “...แล้ว” มี อ อาคมหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว”

บุรุษ	ปรสฺสปท		อดฺดโนปท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อี	อฺ	อา	อู	นาม
มัชฌิม.	โอ	ตุถ	เส	วฺห	ตุมห
อุตตมะ.	อี	มฺหา	อ	มฺเห	อมฺห

๗. ภวิสสันตวิภัตติ แปลว่า “จัก...”

บุรุษ	ปรสฺสปท		อดฺดโนปท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สฺสติ	สฺสนฺติ	สฺสเต	สฺสนฺเต	นาม
มัชฌิม.	สฺสสิ	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวฺเห	ตุมห
อุตตมะ.	สฺสามิ	สฺสาม	สฺสํ	สฺสามฺเห	อมฺห

๘. กาลาติปัตติวิภัตติ

แปลว่า “จัก...แล้ว” มี อ อาคมหน้าธาตุ แปลว่า “จักได้...แล้ว”

บุรุษ	ปรสฺสปท		อดฺดโนปท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สฺสา	สฺสํสุ	สฺสถ	สฺสิสุ	นาม
มัชฌิม.	สฺเส	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวฺเห	ตุมห
อุตตมะ.	สฺสํ	สฺสามฺหา	สฺสํ	สฺสามฺหเส	อมฺห

กาล

- กาล คือ เวลากระทำของกริยานั้นๆ ในอาชยตแบ่งกาลที่เป็นประธานไว้ ๓ กาล คือ
- (๑) กาลที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เรียกว่า **ปัจจุบันกาล**
 - (๒) กาลที่ล่วงแล้ว เรียกว่า **อดีตกาล** และ
 - (๓) กาลที่ยังมาไม่ถึง เรียกว่า **อนาคตกาล**

กาลทั้ง ๓ นี้ แบ่งให้ละเอียดออกไปอีก เป็น ๘ ประการ โดยใช้วิภัติ ๘ หมวดเป็น เครื่องหมาย ดังนี้

ปัจจุบันกาล แบ่งเป็น ๓ คือ

๑. ปัจจุบันแท้ แปลว่า “...อยู่” ใช้วัตตมานาวินิภัติ เช่น ภิกขุ ฌมมံ เทเสติ. อ.ภิกขุ แสดงอยู่ ซึ่งธรรม

๒. ปัจจุบันใกล้เคียง แปลว่า “ย่อม...” ใช้วัตตมานาวินิภัติ เช่น กุโธ อากจฺฉสิ ตฺวํ. อ.ท่าน ย่อมมา จากที่ไหน?

๓. ปัจจุบันใกล้เคียงอนาคต แปลว่า “จะ...” ใช้วัตตมานาวินิภัติ เช่น อหํ วิหารํ จจฺฉามิ. อ.เรา จะไป สู่วิหาร

ปัจจุบันกาลทั้ง ๓ นี้ หมายรู้ด้วยวัตตมานาวินิภัติ

อดีตกาล แบ่งเป็น ๓ คือ

๑. อดีตล่วงแล้วไม่มีกำหนด ที่ไม่ประจักษ์ต่ออินทรีย์ ใช้ปโรกขาวิภัติ แปลว่า “...แล้ว” เช่น โส กิร ราชา พฺภูว. ได้ยินว่า อ.เขา เป็นพระราชา เป็นแล้ว

๒. อดีตล่วงแล้วเมื่อวานนี้ จะประจักษ์ต่ออินทรีย์หรือไม่ประจักษ์ก็ตาม ใช้หิยยัตตนิ วิภัติ แปลว่า “...แล้ว” ถ้ามี อ อากมนำหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว” เช่น โส คามํ อจฺฉนฺ. อ.เขา ได้ไปแล้ว สู่มุขบ้าน

๓. อดีตล่วงแล้ววันนี้ ทั้งประจักษ์และไม่ประจักษ์ต่ออินทรีย์ ใช้อัชชตนิวิภัติ แปลว่า “...แล้ว” ถ้ามี อ อากมนำหน้าธาตุ แปลว่า “ได้...แล้ว” เช่น โส ทานํ อทาสิ. อ.เขา ได้ให้แล้ว ซึ่งทาน

อนาคตกาล แบ่งเป็น ๒ คือ

๑. กาลที่ยังมาไม่ถึง ใช้ภวิสสันตีวิภัติ แปลว่า “จัก...” เช่น อหํ ฌมมํ สฺขณฺิสฺสามิ. อ.เรา จักฟัง ซึ่งธรรม

๒. อนาคตของอดีตที่ผ่านมาแล้ว แต่ไม่ได้เกิดขึ้น ใช้กาลาติปัตติวิภัติ แปลว่า “จัก...แล้ว” ถ้ามี อ อากมนำหน้าธาตุ แปลว่า “จักได้...แล้ว” เช่น โส เจ ปจฺมวเย ปพฺพชฺชํ อลภิสฺสา, อรหา อภวิสฺสา. หากว่า อ.เขา จักได้ได้แล้ว ซึ่งการบวช ในปฐมวัยไซ้ไร, อ.เขา เป็นพระอรหันต์ จักได้เป็นแล้ว

กาลพิเศษ วิภัติ ๒ หมวด คือ

บัญญัติ และ **สัตตมวิภัติ** ไม่บอกกาลอะไร แต่สงเคราะห์เข้าในปัจจุบันกาล ดังนี้

บัญญัติวิภัติ ใช้ในกาลอันถูกกล่าวไกล่ๆ จัดเข้าในปัจจุบันกาล เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “**อาณัตติกาล**” แปลว่า “**จง..., ...เกิด, ของจ..., กรุณา..., โปรด..., ช่วย...**” ใช้ในอรรถ ๘ อย่าง คือ

๑. **อาสึสน** ความหวัง ความปรารถนา เช่น โส สุชี ภวตุ. อ.เขา เป็นผู้มีความสุขของจงเป็น

๒. **อาณตติ** การสั่งหรือบังคับให้กระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เทวทตโตทานิ โอทน ปจตุ. อ.นายเทวทต จงหุง ซึ่งข้าวสุก ในกาลนี้

๓. **วิธี** การกระทำ เช่น อยิ ปาสาโท สุวณฺณมโย โหตุ. อ.ปราสาทนี้เป็นปราสาท อันสำเร็จแล้วด้วยทอง จงเป็น

๔. **นิมนฺตน** การนิมนต์ เช่น อธิวาเสตุ เม ภนฺเต ภควา โภชน. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ของนิมนต์รับ ซึ่งอาหาร ของข้าพระองค์

๕. **อชฺเชสน** การเชื่อเชิญ เช่น เทเสตุ ภนฺเต ภควา ธมฺม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ขอเชิญแสดง ซึ่งพระธรรม

๖. **อหฺมติ** การเห็นคล้อยตาม เช่น ปุจฺจตุ ภวํ ปณฺหิ. อ.ท่านผู้เจริญ ของถาม ซึ่งปัญหา

๗. **ปตฺถนา** การขอ เช่น เอกํ เม นยฺนํ เทหิ. อ.ท่าน ของให้ ซึ่งนัยน์ตาข้างหนึ่ง แก่กระผม

๘. **ปตฺตกาล** บอกเวลาที่มาถึงแล้ว เช่น สมปฺตโต เต กาโล กฏฺฏกรณ, กฏฺฏิ กโรตุ ภวํ. อ.เวลา ในการกระทำซึ่งเสีย ของท่าน ถึงพร้อมแล้ว, อ.ท่านผู้เจริญ จงกระทำ ซึ่งเสีย

สัตตมวิภัติ ใช้ในกาลอันถูกกล่าวไกล่ๆ จัดเข้าในปัจจุบันกาล เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “**ปริกัปปกาล**” แปลว่า “**พึง..., ควร...**” ใช้ในอรรถ ๗ อย่าง คือ

๑. **อหฺมติ** การอนุญาตแก่บุคคลอื่นผู้ประสงค์จะทำ เช่น โส คามิ คจฺเจย. อ.เขา ควรไป สู่หมู่บ้าน

๒. **ปริกฺปป** การคาดคะเนระหว่างเหตุกับผล เช่น ยถิ โส ปจฺมาเย ปพฺพเชยฺย, อรหา ภเวยฺย. ฝ่า อ.เขา พึงบวช ในปฐมวัยไซ้, อ.เขา เป็นพระอรหันต์ พึงเป็น

๓. **ปตฺถน** ความปรารถนา เช่น อหิ สุชี ภเว. อ.เรา เป็นผู้มีความสุข พึงเป็น

๔. **วิธี** การกระทำ เช่น โส โอทนํ ปเจยฺย. อ.เขา พึงหุง ซึ่งข้าวสุก

๕. **นิมิตฺต** การนิมนต์ เช่น อธิวาเสยย เม ภนฺเต ภควา โภชนํ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ขอนิมนต์รับ ซึ่งอาหาร ของข้าพระองค์

๖. **อชฺเชสน** การเชื้อเชิญ เช่น เทเสยย ภนฺเต ภควา ฌมฺมํ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค ขอเชิญแสดง ซึ่งพระธรรม

๗. **ปตฺตกาล** บอกเวลาที่มาถึงแล้ว เช่น สมฺปโต เต กาโล กฏฺฏกรณ, กฏฺฏกรเยย ภวํ. อ.เวลา ในการกระทำซึ่งเสื่อ ของท่าน ถึงพร้อมแล้ว, อ.ท่านผู้เจริญ ฟังกระทำ ซึ่งเสื่อ

การก ๓

การก คือ สิ่งที่เป็นเหตุทำกิจให้สำเร็จ ไม่ว่าจะโดยตรงหรือโดยอ้อม มี ๓ ประเภท คือ

๑. **กัตตุการก** คือ ผู้ทำกิจให้สำเร็จ ใช้ในประโยคกัตตุวาจก และประโยคเหตุกัตตุวาจก (กัตตุรูป)

๒. **กัมมการก** คือ เหตุที่ช่วยทำให้กิจสำเร็จ ใช้ประโยคกัมมวาจก และประโยคเหตุกัมมวาจก (กัมมรูป)

๓. **ภาวการก** คือ เป็นตัวกิจเอง (ภาวรูป)

บทของวิภัตติ แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย

๑. **วิภัตติฝ่ายปรัสนบ** บทที่ระบุนุรธเพื่อผู้อื่น ได้แก่ วิภัตติ ๖ ตัวแรกของวิภัตติ ทั้ง ๘ หมวด รวมทั้งหมด ๔๘ ตัว โดยมากนิยมใช้ในประโยคกัตตุวาจก และประโยคเหตุกัตตุวาจก

๒. **วิภัตติฝ่ายอัตตโนบ** บทที่ระบุนุรธเพื่อตน ได้แก่ วิภัตติ ๖ ตัวหลังของวิภัตติ ทั้ง ๘ หมวด รวมมี ๔๘ ตัว ลงได้ทั้ง ๕ วาจก โดยมากจะนิยมใช้ในประโยคกัมมวาจก ประโยคเหตุกัมมวาจก และประโยคภาววาจก แต่ในประโยคกัตตุวาจกหรือเหตุกัตตุวาจกก็มีใช้

วิภัตติ มี ๒ ประเภท

๑. **สัพพธาตูกวิภัตติ** วิภัตติที่ประกอบได้กับธาตุนักตัวมี ๔ หมวด ได้แก่ วัตตมานา, ปัญจมี, สัตตมี และหิยัตตนิ

๒. **อสัพพธาตูกวิภัตติ** วิภัตติที่ไม่สามารถประกอบกับธาตุนักตัวได้ มี ๔ หมวด ได้แก่ ปโรกขา, อัชชตนิ, ภวิสสันตี และกาลาติปัตติ

วิกรณปัจจัย ซึ่งเป็นปัจจัยประจำหมวดธาตุนั้น ถ้าเป็นปัจจัยที่เป็นสระล้วน เช่น อ ปัจจัย โอ ปัจจัย เป็นต้น จะไม่ลงหลังธาตุนอกกลุ่มอสัพพธาตูกวิภัตติ แต่จะมีการลง อิ อากม เฉพาะที่เป็นพยัญชนะที่วิภัตติมาแทน

วจนะ (พจน์)

วจนะ คือ คำที่แสดงจำนวนถึงสิ่งของที่พูดถึงว่ามีมากน้อยเพียงใด ในอาชยาดมี ๒ วจนะ เหมือนในนาม คือ (๑) เอกวจนะ มีจำนวนหนึ่งเดียว (๒) พหูวจนะ มีจำนวนมาก ตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป สาเหตุที่มี ๒ วจนะ เพราะจะต้องสัมพันธ์กับสุทธานามซึ่งทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคเสมอ สิ่งที่จะต้องสัมพันธ์กับสุทธานาม ในอาชยาดมี ๒ ประการ คือ บุรุษ และวจนะ ต้องตรงกันเสมอ

บุรุษ มี ๓ บุรุษ คือ

บุรุษ คือ ชั้นของกริยาอาชยาด สัมพันธ์กับบุรุษสัพพนาม หมายถึงด้วยวิภัติ จัดเป็น ๓ บุรุษ เหมือนบุรุษสัพพนาม ดังนี้

๑. **ปฐมบุรุษ** สรรพนามที่ใช้เรียกบุคคลที่เราพูดถึง ใช้ประกอบกับสุทธานาม และปริสสัพพนาม เฉพาะ ต ศัพท์ (นามโยค)
๒. **มัชฌิมบุรุษ** สรรพนามที่ใช้เรียกคู่สนทนา ใช้ประกอบกับ ตุมหศัพท์ (ตุมหโยค)
๓. **อุตตมบุรุษ** สรรพนามที่ใช้แทนตัวผู้พูดเอง ใช้ประกอบกับ อมุหศัพท์ (อมุหโยค)

ธาตุ

ธาตุ คือ รากศัพท์ ซึ่งแสดงความหมายของศัพท์ มีสภาพทรงกริยาไว้ มีวิเคราะห์ว่า “กริยั ชาเรณตติ ธาตโว” อ.ศัพท์ ท.เหล่าใด ย่อมทรงไว้ ซึ่งกริยา เพราะเหตุนั้น อ.ศัพท์ท. เหล่านั้น ชื่อว่า ธาตุ (สภาพที่ทรงกริยาไว้) ธาตุแต่ละตัวมีอรรถมาก บางตัวมีความหมายเปลี่ยนไปตามปัจจัยที่ลงประจําหมวดธาตุ ธาตุบางตัวมีความหมายเปลี่ยนไปตามอุปสัคที่ประกอบอยู่ ข้างหน้าธาตุเป็นต้น เป็นเหตุให้ธาตุแต่ละตัวมีอรรถมากดังกล่าว

ธาตุนั้น มี ๗ หมวด ตามประเภทของวิภทณปัจจัย ดังนี้

๑. หมวดภูธาตุ เรียก ภูวาทิคณะ ลง อ ปัจจัย

(ภูวาทิตอ อ)

ภวติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น	ภู สดุดายั ในความมี, ความเป็น + อ + ติ
โหติ	ย่อมมี, ย่อมเป็น	หฺ หุ สดุดายั ในความมี, ความเป็น + อ + ติ
ปจติ	ย่อมหุง, ย่อมต้ม	ปจ ปาเก ในการหุง, การต้ม + อ + ติ
ลภติ	ย่อมได้	ลภ ลาเก ในการได้ + อ + ติ

มรติ	ย่อมตาย	มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + อ + ตี
หฺรติ	ย่อมนำไป	หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
อาหฺรติ	ย่อมนำมา	อา + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
ปหฺรติ	ย่อมตี	ป + หฺร ปหาเร ในการตี + อ + ตี
นีหฺรติ	ย่อมนำออกไป	นี + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
สํหฺรติ	ย่อมรวบรวม	สํ + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
วิหฺรติ	ย่อมอยู่	วิ + หฺร นินวาเส ในการอยู่ + อ + ตี
ปรีหฺรติ	ย่อมบริหาร	ปรี + หฺร หฺรเณ ในการนำไป + อ + ตี
จรติ	ย่อมเที่ยวไป	จร จรเณ ในการเที่ยวไป + อ + ตี
สรติ	ย่อมระลึกถึง	สร คตฺติจินฺตายํ ในการไปและการคิด + อ + ตี
ผฺรติ	ย่อมแผ่ไป	ผฺร พยาปเน ในการแผ่ไป + อ + ตี
วจติ	ย่อมกล่าว	วจ วียตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ตี
ภาสติ	ย่อมกล่าว	ภาส วียตฺติยํ วาจายํ ในการพูดชัด + อ + ตี
ปฺจฺจติ	ย่อมถาม	ปฺจฺจ ปฺจฺจเน ในการถาม + อ + ตี
รกฺขติ	ย่อมรักษา	รกฺข รกฺขเณ ในการรักษา + อ + ตี
ยาจติ	ย่อมขอ, ย่อมอ้อนวอน	ยาจ ยาจเน ในการขอ + อ + ตี
ภกฺขติ	ย่อมกิน	ภกฺข อทเน ในการกิน + อ + ตี
พฺนฺหฺรติ	ย่อมผูก	พฺนฺหฺร พฺนฺหฺรเน ในการผูก + อ + ตี
คเวสติ	ย่อมแสวงหา	คเวส มคฺคเน ในการแสวงหา + อ + ตี
วสติ	ย่อมอยู่	วส นินวาเส ในการอยู่ + อ + ตี
ชีวติ	ย่อมเป็นอยู่	ชีว ปาณธารเณ ในการทรงไว้ซึ่งชีวิต + อ + ตี
โรทติ	ย่อมร้องไห้	รฺท อสฺสุวิโมจเน ในการปล่อยน้ำตา + อ + ตี
อกุโภสติ	ย่อมด่า	อา + กุส อกุโภเส ในการด่า + อ + ตี
ปกุโภสติ	ย่อมเรียก	ป + กุส อวฺหฺาเน ในการร้องเรียก + อ + ตี
วหติ	ย่อมนำไป	วห ปาปเน ในการให้ถึง + อ + ตี
นฺนฺหฺรติ	ย่อมบันเทิง	นฺนฺหฺร นฺนฺหฺรเน ในความบันเทิง + อ + ตี
วฺนฺหฺรติ	ย่อมกราบไหว้	วฺนฺหฺร อภิวฺนฺหฺรเน ในการกราบไหว้ + อ + ตี
ปวิสติ	ย่อมเข้าไป	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + อ + ตี
ปสฺสติ	ย่อมเห็น	ทิส เปกฺขเณ ในการดู, การเห็น + อ + ตี
นีสิตติ	ย่อมนั่ง	นี + สท คตฺตยาवसानเณ ในการสิ้นสุดการไป + อ + ตี

วทติ	ย่อมกล่าว	วท วิยตติยั วาจารย์ ในการพูดชัด + อ + ตี
ฌายติ	ย่อมเพ่ง	ฌเม จินตายั ในความคิด + อ + ตี
ปริวิสติ	ย่อมอังกาส(เลี้ยงดู)	ปริ + วิส โปสเน ในการเลี้ยงดู + อ + ตี
อุทฺทิสฺสติ	ย่อมแสดง	อุ + ทิส อติสซฺชเน ในการแสดง + อ + ตี
มุสฺติ	ย่อมกระทบ	มุสฺ สมฺผลฺเส ในการกระทบ, สัมผัส + อ + ตี
เสติ, สยติ	ย่อมนอน	สิ สเย ในการนอน + อ + ตี
เหนติ, หยติ	ย่อมนำไป	นี นเย ในการนำไป + อ + ตี
เชติ, ชยติ	ย่อมชนะ	ชิ ชเย ในการชนะ + อ + ตี
อิจฺจติ	ย่อมปรารถนา	อิสฺ อิจฺจายั ในความปรารถนา + อ + ตี
คจฺจติ	ย่อมไป, ย่อมถึง	คมุ คติมิหิ ในการไป + อ + ตี
ติฏฺจติ	ย่อมยื่น, ย่อมตั้ง	จา คตินิวตฺติมิหิ ในการห้ามการไป + อ + ตี
ปวติ	ย่อมตี	ปา ปาเน ในการตี + อ + ตี
เทติ	ย่อมให้	ทา ทาเน ในการให้ + อ + ตี
นมฺติ	ย่อมนอบน้อม	นมุ นเต ในการนอบน้อม + อ + ตี
นมสฺสฺติ	ย่อมนมัสการ	นมสฺสฺ วนฺทนานตฺยั ในการน้อมไหว้ + อ + ตี

๒. หมวด รุช ชาติ เรียกรุชธาทีคณะ

ลง อ และ เอ ปัจจัย (อิ, อี, โอ) และลงนิคหิตอาคมต้นธาตุ

(รุชธาทีโต นิคคหิต ปุพฺพณฺจ)

รุหฺรฺติ	ย่อมปิด, ย่อมกั้น	รุช อวารเณ ในการปิด, กั้น + อ + ตี
จิหฺรฺติ	ย่อมตัด	จิหิ ทฺวิธากรเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อ + ตี
ภินฺรฺติ	ย่อมผ่า, ย่อมทำลาย	ภิหิ วิธาเรณ ในการผ่า, ทำลาย + อ + ตี
ยุชฺรฺติ	ย่อมประกอบ	ยุช โยเค ในการประกอบ + อ + ตี
ภุชฺรฺติ	ย่อมรักษา, ย่อมกิน	ภุช ปาลนพฺยวหฺรเณสฺ ในการรักษาและกลืนกิน + อ + ตี
มุชฺรฺติ	ย่อมปล่อย	มุจ จาเค ในการสละ, ปล่อย + อ + ตี
วิหฺรฺติ	ย่อมได้, ย่อมประสบ	วิหิ ลาภเณ ในการได้ + อ + ตี
นิหฺพิหฺรฺติ	ย่อมเบือนหาย	นิ + วิหิ ตฺมุจฺยิ ในความยินดี + อ + ตี

๓. หมวด ทิว ธาตุ เรียก ทิวาทิคณะ ลง ย ปัจจัย

(ทิวาทิตโย)

ทิพฺพติ	ย่อมเล่น, ย่อมรุ่งเรือง	ทิว กิฬาย ในการเล่น + ย + ติ
สิพฺพติ	ย่อมเย็บ	สิวุ ตนฺตสนฺตนาเน ในการสืบต่อเส้นด้าย + ย + ติ
อุปฺปชฺชติ	ย่อมเกิดขึ้น	อุ + ปท คติมุหิ ในการไป + ย + ติ
อุปฺปชฺชติ	ย่อมเข้าถึง	อุป + ปท คติมุหิ ในการไป + ย + ติ
วิปฺชฺชติ	ย่อมวิบัติ	วิ + ปท คติมุหิ ในการไป + ย + ติ
ปฏฺิพฺชฺชติ	ย่อมปฏิบัติ, ย่อมดำเนินไป	ปติ + ปท คติมุหิ ในการไป + ย + ติ
อาปฺชฺชติ	ย่อมถึง, ย่อมต้อง	อา + ปท คติมุหิ ในการไป + ย + ติ
สํวิชฺชติ	ย่อมมีปรากฏ	สํ + วิท ภาเว ในความมี, ความเป็น + ย + ติ
พฺชฺชติ	ย่อมตรัสรู้	พฺช อวคฺมเน ในการรู้ + ย + ติ
ยฺชฺชติ	ย่อมรบ, ย่อมต่อสู้	ยฺช สมฺปหารเ ในการต่อสู้ + ย + ติ
กฺชฺชติ	ย่อมโกรธ	กฺช โกเป ในความโกรธ + ย + ติ
วิชฺชติ	ย่อมแทง	วิช ตาพเน ในการแทง + ย + ติ
สนฺนยฺหติ	ย่อมผูกสอด	สํ + นห พนฺชเน ในการผูก + ย + ติ
มณฺณติ	ย่อมสำคัญ	มณ ญาเณ ในความรู้ + ย + ติ
สมาทิยติ	ย่อมสมทาน	สํ + อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ย + ติ
ตฺสฺสติ	ย่อมยินดี	ตฺส ปิตฺติยํ ในความยินดี + ย + ติ
กฺุปฺปติ	ย่อมกำเริบ	กฺุป โกเป ในความกำเริบ + ย + ติ
ชಾಯติ	ย่อมเกิด	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + ติ

๔. หมวด สฺ ธาตุ เรียก สวาทิคณะ ลง ญ, ณา และ อุณา ปัจจัย

(สวาทิตฺ ญฺณาอุณา จ)

สุโณติ	ย่อมฟัง	สุ สวเณ ในการฟัง + ญ + ติ
สุณาติ	ย่อมฟัง	สุ สวเณ ในการฟัง + ณา + ติ
ปหิณาติ	ย่อมส่งไป	ป + หิ คติมุหิ ในการไป + ณา + ติ
ปาปฺุณาติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ	ป + อป ปาปฺุณเน ในการให้ถึง, บรรลุ + อุณา + ติ
สกุณฺณาติ	ย่อมอาจ	สกุ สตุติมุหิ ในความสามารถ + อุณา + ติ

๕. หมวด กี่ ฉาตุ เรียก กิยาทีคณะ ลง นา, ปุป และ ญหา ปัจจัย

(กิยาทีโต นา, คหาทีโต ปุปญหา)

กัณหาติ	ย่อมซื้อ	กั ทพฺพวณิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ + นา + ติ
วิกุกัณหาติ	ย่อมขาย	วิ + กั ทพฺพวณิมเย ในการซื้อขาย + นา + ติ
ชินหาติ	ย่อมชนะ	ชิ ชเย ในความชนะ + นา + ติ
จึหาติ	ย่อมสั่งสม	จิ จเย ในการสั่งสม + นา + ติ
ชานหาติ	ย่อมรู้	ฉา อวโพชนเ ในการรู้ + นา + ติ
วิชาหาติ	ย่อมรู้, ย่อมรู้แจ้ง	วิ + ฉา อวโพชนเ ในการรู้ + นา + ติ
มิหาติ	ย่อมตวง	มิ มาเน ในการวัด, ชั่ง, ตวง + นา + ติ
ลุนหาติ	ย่อมตัด, ย่อมเกี่ยว	ลุน เณเน ในการตัด + นา + ติ
รฺนหาติ	ย่อมหว่านไหว	รฺน กมฺปนเ ในความหว่านไหว + นา + ติ
คณหาติ	ย่อมถือเอา	คห อฺปาทานเ ในการถือเอา + ญหา + ติ
อฺคคณหาติ	ย่อมเรียนเอา	อฺ + คห อฺปาทานเ ในการถือเอา + ญหา + ติ
ปคคณหาติ	ย่อมยกย่อง, ย่อมประคอง	ป + คห อฺปาทานเ ในการถือเอา + ญหา + ติ
นิคคณหาติ	ย่อมข่ม	นิ + คห อฺปาทานเ ในการถือเอา + ญหา + ติ
สงคคณหาติ	ย่อมสงเคราะห์เอา	สํ + คห อฺปาทานเ ในการถือเอา + ญหา + ติ
ปฏิกคณหาติ	ย่อมรับเอา	ปติ + คห อฺปาทานเ ในการถือเอา + ญหา + ติ
เมปฺปติ	ย่อมถือเอา	คห อฺปาทานเ ในการถือเอา + ปฺป + ติ

๖. หมวด ตนฺ ฉาตุ เรียก ตนาทีคณะ ลง โไอ และ ยิริ ปัจจัย

(ตนาทีโต โไอยิริ)

ตโนติ	ย่อมแผ่ไป	ตฺนุ วิตถาเร ในการแผ่ไป + โไอ + ติ
กโรติ	ย่อมกระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + โไอ + ติ
กยิริติ	ย่อมกระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + ยิริ + ติ
อภิสงฺขโรติ	ย่อมปรุงแต่ง	อภิ + สํ + กร กรเณ ในการกระทำ + โไอ + ติ
สกุโกติ	ย่อมอาจ, ย่อมสามารถ	สก สตุตฺมิหิ ในความสามารถ + โไอ + ติ
ปปฺโปติ	ย่อมถึง, ย่อมบรรลุ	ป + อป ปาปฺปนเ ในการให้ถึง + โไอ + ติ

๗. หมวด จุร ธาตุ เรียก จุราทिकณะ ลง เณ และ ฌย ปัจจัย

(จุราทิต เณฌยา)

โจเรติ	ย่อมขโมย	จุร เถยเย ในความขโมย + เณ + ติ
โจรยติ	ย่อมขโมย	จุร เถยเย ในความขโมย + ฌย + ติ
จินฺเตติ	ย่อมคิด	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + เณ + ติ
จินฺตยติ	ย่อมคิด	จินฺต จินฺตายํ ในความคิด + ฌย + ติ
มฺหฺเตติ	ย่อมปรึกษา	มฺหนฺต คฺคฺตฺตภาสเน ในการกล่าวคําคํวํครอง + เณ + ติ
ปาเลติ	ย่อมรักษา	पाल รกฺขเณ ในการรักษา + เณ + ติ
เวเทติ	ย่อมรู้	วิท ฌาเณ ในความรู้ + เณ + ติ
ธาเรติ	ย่อมทรงไว้	ธฺร ธารเณ ในการทรงไว้ + เณ + ติ

ธาตุ มี ๒ ประเภท คือ

๑. สกัมมกธาตุ ธาตุที่เรียกหากรรม ที่เชื่อมกับคำแปลว่า “ซึ่ง...” หรือ “สู่...” ได้ดี เช่น กฏํ กโรติ ย่อมกระทำ ซึ่งเสีย, คามํ คจฺจติ ย่อมไป สู่หมู่บ้าน และ โอทนํ ปจฺจติ ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก เป็นต้น

๒. อกัมมกธาตุ ธาตุที่ไม่เรียกหากรรม กล่าวกริยา เช่น อจฺจติ ย่อมอยู่, เสติ ย่อมนอน, ติฏฺจติ ย่อมยืน เป็นต้น.

ปัจจัย

ปัจจัย คือศัพท์ที่ลงหลังจากธาตุ ทำหน้าที่ให้รู้การว่าเป็นกัตตุการก กัมมการก หรือ ภาวการก เป็นเหตุให้รู้ว่า กริยาศัพท์นี้ ทำหน้าที่เป็นวากจอะไร กล่าวถึงอะไร (ปัจจัยเป็นเหตุให้รู้วากจ)

ดังที่กล่าวแล้วว่า ปัจจัยนั้นใช้สำหรับประกอบหลังจากธาตุ เป็นเครื่องหมายให้ทราบวากจ ตามโครงสร้างของประโยค ทั้ง ๕ ประโยค ดังนี้

(๑) วิภทปัจจัย ๑๗ ตัว คือ อ. อ, อิ, อี, เอ, โอ. ย. ฌ, ณา, อุณา. นา, ปป, ฌหา. โอ, ยีร. เณ และ ฌย ปัจจัย เป็นปัจจัยประจำหมวดธาตุทั้ง ๗ หมวด เป็นเครื่องหมายกัตตุวากจ

(๒) การิตปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ณาเป และ ณาปย เป็นเครื่องหมายเหตุกัตตุวากจ

(๓) ย ปัจจัย และ อิ, อี อากมหน้า ย ปัจจัย เป็นเครื่องหมายกัมมวากจ

(๔) การิตปัจจัย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ณาเป และ ณาปย พร้อมกับ ย ปัจจัย และ อิ, อี อากมหน้า ย ปัจจัย เป็นเครื่องหมายเหตุกัมมวากจ

(๕) ย บัจจย อี อาคมหรือ อี อาคมหน้า ย บัจจย และวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกวจนะ เป็นเครื่องหมายภาววาก

โครงสร้างรูปประโยคภาษาบาลี ๕ (วากจ ๕)

ธาตุที่ประกอบด้วยบัจจยและวิภัตติ(กาล/บท/วจนะ/บุรุษ) สำเร็จเป็นอาชยาดแล้ว เรียกว่า วากจ แปลว่า กิริยาศัพท์ที่บอกประธาน, ผู้กล่าวประธาน จัดเป็น ๕ วากจ ตามชนิดแห่งตัวประธาน ดังนี้

(๑) **ประโยคกัตตวากจ** กล่าวผู้กระทำ[กัตตา]เป็นประธานในประโยค

เช่น สูโท โอทหน ปจติ.

อ.พ่อครัว ย่อมหุง ซึ่งข้าวสุก.

ลงบัจจยประจำหมวดธาตุทั้ง ๑๗ ตัว คือ อ. อ, อิ, อี, เอ, โอ. ย. ณ, ณา, อุณา. นา, ปป, ณา. โอ, ยิร. เณ และ ฌย บัจจย (มีข้อสังเกตดังนี้ : ปฐมา-กัตตา, ทุตติยา-กรรม)

(๒) **ประโยคเหตุกัตตวากจ** กล่าวถึงผู้ที่เป็นเหตุให้คนอื่นกระทำกิริยา

เช่น สามิโก สูท โอทหน ปาเจติ.

อ.เจ้านาย ยังพ่อครัว ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก.

เจ้านายเป็นเหตุให้พ่อครัวหุงข้าว ลงการิตบัจจย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ณาเป และ ณาปย บัจจย ตัวใดตัวหนึ่ง

(๓) **ประโยคกรรมวากจ** กล่าวสิ่งที่ถูกกระทำ[กรรม] เป็นประธานในประโยค เป็นการยกเอาสิ่งที่ถูกกระทำขึ้นมากล่าวเป็นประธานในประโยค

เช่น สูเทน โอทโน ปจียเต.

อ.ข้าวสุก อันพ่อครัว ย่อมหุง.

ลง ย บัจจย และลง อิ, อี อาคมหน้า ย บัจจย (มีข้อสังเกตดังนี้ : ตติยา-กัตตา, ปฐมา-กรรม)

(๔) **ประโยคเหตุกรรมวากจ** กล่าวถึงสิ่งที่ถูกผู้อื่นใช้ให้กระทำกิริยา

เช่น สามิเกน สูโท โอทหน ปาจาปียเต.

อ.พ่อครัว อันเจ้านาย ย่อมให้หุง ซึ่งข้าวสุก

[บาลีสนามหลวง จะยกอวุตตกัมมะขึ้นมา เป็นประธาน เช่น สามิเกน สูท โอทโน ปาจาปียเต. อ.ข้าวสุก อันเจ้านาย ยังพ่อครัวย่อมให้หุง]

ลงการิตบัจจย ๔ ตัว คือ เณ, ฌย, ณาเป และ ณาปย บัจจยตัวใดตัวหนึ่ง พร้อมกับลง ย บัจจย และ อิ, อี อาคมหน้า ย บัจจย

(๕) ประโยคภาวจาก กล่าวถึงกิริยาอาการของผู้กระทำในประโยค

เช่น อุปาสิกาย จียเต.	อันอุบาสิกา ยืนอยู่
อุปาสิกาทิ จียเต.	อันอุบาสิกา ท. ยืนอยู่
ภิกขุณา พยตุเตน ภูเยถ.	อันภิกษุ เป็นผู้ฉลาด ฟังเป็น
ภิกขุหิ พยนฺเตหิ ภูเยถ.	อันภิกษุ ท. เป็นผู้ฉลาด ฟังเป็น
ตยา นิสชชเต.	อันท่าน ย่อมนั่ง
ตุมฺเหหิ นิสชชเต.	อันท่าน ท. ย่อมนั่ง
มยา นิปชชเต.	อันกระผม ย่อมนอน
อมฺเหหิ นิปชชเต.	อันกระผม ท. ย่อมนอน

ลง ย ปัจจัยและวิภัตติฝ่ายอัตตโนบท ปฐมบุรุษ เอกวจนะเท่านั้น [มีข้อสังเกต
ดังนี้ : ประธานจะประกอบด้วยตติยวิภัตติ เอกวจนะหรือพหูวจนะก็ได้ โยคะอะไรก็ได้]

๔.๑ ภวาทิคณะ จกาลีกริภัตติวิธาน

ภุชาตุ + อปัจจย + วัตตมานาวิภัตติ (มี,เป็น)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม.	ภวติ	ภวานติ	ภวเต	ภวานเต	นามโยค
มัชฌิม.	ภวสิ	ภวถ	ภวเส	ภววุเห	ตุมหโยค
อุตตม.	ภวามิ	ภวาม	ภวเ	ภวามเห	อมุหโยค

ปจชาตุ + อปัจจย + วัตตมานาวิภัตติ (หุง, ต้ม)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม.	ปจติ	ปจนติ	ปจเต	ปजनเต	นามโยค
มัชฌิม.	ปจสิ	ปจถ	ปจเส	ปจวุเห	ตุมหโยค
อุตตม.	ปจามิ	ปจาม	ปจเ	ปจามเห	อมุหโยค

คมุชาตุ + อปัจจย + วัตตมานาวิภัตติ (ไป)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม.	คจจติ	คจจนติ, คจจเร	คจจเต	คจจนเต, คจจเร	นามโยค
มัชฌิม.	คจจสิ	คจจถ	คจจเส	คจจวุเห	ตุมหโยค
อุตตม.	คจจามิ	คจจาม	คจจเ	คจจามเห	อมุหโยค

อนุปทหน้า+ภุชาตุ+ยปัจจย+วัตตมานาวิภัตติ (กรรม) (เสวย)

อัตตโนบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐุม.	อนุภุยเต	อนุภุยนเต	นามโยค
มัชฌิม.	อนุภุยเส	อนุภุยวุเห	ตุมหโยค
อุตตม.	อนุภุยเ	อนุภุยามเห	อมุหโย

คมุจัตตุ + อปัจจัจย + วัตตมานาวิริกัตติ (กรกรรม) (ไป)

อັดตโนบถ			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	คจฉียเต	คจฉียนฺเต	นามโยค
มัชฌิม.	คจฉียเส	คจฉียวฺเห	ตุมหโยค
อุตตม.	คจฉียเ	คจฉียามฺเห	อมฺหโยค

ภูจัตตุ + อปัจจัจย + ปัญจมีริกัตติ (มี, เป็น)

ปรัสสบท			อັดตโนบถ		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภวตุ	ภวานฺตุ	ภวตี	ภวานฺตี	นามโยค
มัชฌิม.	ภว, ภวาหิ	ภวถ	ภวสฺสุ	ภววฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	ภวามิ	ภวาม	ภเว	ภวามเส	อมฺหโยค

อนฺุบททหน้า + ภูจัตตุ + อปัจจัจย + ปัญจมีริกัตติ (กรกรรม) (เสวย)

อັดตโนบถ			ปรัสสปทิตตะ		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อนฺุญยตี	อนฺุญยนฺตี	อนฺุญยตุ	อนฺุญยนฺตุ	นามโยค
มัชฌิม.	อนฺุญยสฺสุ	อนฺุญยวฺโห	อนฺุญยยาหิ	อนฺุญยยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อนฺุญเย	อนฺุญยามเส	อนฺุญยยามิ	อนฺุญยยาม	อมฺหโยค

ปจจัตตุ + อปัจจัจย + ปัญจมีริกัตติ (หุง, ต้ม)

ปรัสสบท			อັดตโนบถ		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปจตุ	ปจนฺตุ	ปจตี	ปจนฺตี	นามโยค
มัชฌิม.	ปจ, ปจาหิ	ปจถ	ปจสฺสุ	ปจวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	ปจามิ	ปจาม	ปजे	ปจามเส	อมฺหโยค

ปจจาทุ + อปจจัย + ปญจมีวิภัตติ (กรรม) (หุง, ต้ม)

อิตฺตโนเบท			ปรัสสพทิตตะ		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปจจตํ	ปจจนฺตํ	ปจจตุ	ปจจนฺตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ปจจสฺส	ปจจวฺโห	ปจจ, ปจจาหิ	ปจจถ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	ปจจเอ	ปจจามเส	ปจจามิ	ปจจาม	อมฺหโยค

คฺมุจาทุ + อปจจัย + ปญจมีวิภัตติ (ไป)

ปรัสสพท			อิตฺตโนเบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	คจฺจตุ	คจฺจนฺตุ	คจฺจตํ	คจฺจนฺตํ	นามโยค
มัชฌิม.	คจฺจ, คจฺจาหิ	คจฺจถ	คจฺจสฺส	คจฺจวฺโห	ตุมหโยค
อุตฺตม.	คจฺจามิ	คจฺจาม	คจฺจเอ	คจฺจามเส	อมฺหโยค

คฺมุจาทุ + อปจจัย + ปญจมีวิภัตติ (กรรม) (ไป)

อิตฺตโนเบท			ปรัสสพทิตตะ		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	คจฺจียตํ	คจฺจียนฺตํ	คจฺจียตุ	คจฺจียนฺตุ	นามโย
มัชฌิม.	คจฺจียสฺส	คจฺจียวฺโห	คจฺจียาหิ	คจฺจียถ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	คจฺจียเอ	คจฺจียามเส	คจฺจียามิ	คจฺจียาม	อมฺหโยค

ภฺจาทุ + อปจจัย + สัตตมีวิภัตติ (มี, เป็น)

ปรัสสพท			อิตฺตโนเบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภเว, ภเวยฺย	ภเวยฺยํ	ภเวถ	ภเวรี	นามโยค
มัชฌิม.	ภเว, ภเวยฺยาสิ	ภเวยฺยถ	ภเวถ	ภเวยฺยวฺโห	ตุมหโยค
อุตฺตม.	ภเว, ภเวยฺยามิ	ภเวยฺยาม	ภเว, ภเวยฺยํ	ภเวยฺยามฺहे	อมฺหโยค

อนุบทหน้า + ภูชาตุ + ยปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กรรม) (เสวย)

บุรุษ	อັดตโนบท		ปรัสสพทัดตะ		
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปรัสม.	อนุกฺเวยถ	อนุกฺเวยริ	อนุกฺเวยย	อนุกฺเวยยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	อนุกฺเวยโถ	อนุกฺเวยยวาวุโห	อนุกฺเวยยยาสี	อนุกฺเวยยยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อนุกฺเวย, อนุกฺเวยยฺยํ	อนุกฺเวยยยามเห	อนุกฺเวยยยามิ	อนุกฺเวยยยาม	อมฺหโยค

ปจชาตุ + ยปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กรรม) (หุง, ตั้ม)

บุรุษ	อັดตโนบท		ปรัสสพทัดตะ		
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปรัสม.	ปจเจถ	ปจเจริ	ปจเจ, ปจเจย	ปจเจยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	ปจเจโถ	ปจเจยวาวุโห	ปจเจ, ปจเจยยาสี	ปจเจยยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปจเจ, ปจเจยฺยํ	ปจเจยยามเห	ปจเจ, ปจเจยยามิ	ปจเจยยาม	อมฺหโยค

คฺมุชาตุ + ยปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (ไป)

บุรุษ	ปรัสสพท		อັดตโนบท		
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปรัสม.	คจฺเจ, คจฺเจย	คจฺจํ, คจฺเจยฺยํ	คจฺเจถ	คจฺเจริ	นามโยค
มัชฌิม.	คจฺเจ, คจฺเจยยาสี	คจฺเจยยถ	คจฺเจโถ	คจฺเจยวาวุโห	ตุมหโยค
อุตตม.	คจฺเจ, คจฺเจยยามิ	คจฺเจยยาม	คจฺเจ, คจฺเจยฺยํ	คจฺเจยยามเห	อมฺหโยค

คฺมุชาตุ + ยปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กรรม) (ไป)

บุรุษ	อັดตโนบท		ปรัสสพทัดตะ		
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปรัสม.	คจฺจึเวยถ	คจฺจึเวยริ	คจฺจึเวย, คจฺจึเวยย	คจฺจึเวยยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	คจฺจึเวยโถ	คจฺจึเวยยวาวุโห	คจฺจึเวย, คจฺจึเวยยยาสี	คจฺจึเวยยยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	คจฺจึเวย, คจฺจึเวยยฺยํ	คจฺจึเวยยยามเห	คจฺจึเวย, คจฺจึเวยยยามิ	คจฺจึเวยยยาม	อมฺหโยค

ออลลคค + ฤชลลล + อป้จจ้ย + หลยย้ตตลนลวรัถตล (ลล, ล้ลน)

ปรัลลลลล			อ้ตตลนลล		
ลुरुช	ลลล.	ลลล.	ลลล.	ลลล.	ลลล
ปรัลลล.	อลลล	อลลล	อลลลลล	อลลลลลล	นลลลลล
ลลลลลลล.	อลลลล, อลลล	อลลลลลล	อลลลลล	อลลลลลล	ลลลลลลล
ลลลลลลล.	อลลลล	อลลลลลล	อลลลล	อลลลลลลล	อลลลลลล

ออลลคค + ปจลลลล + อป้จจ้ย + หลยย้ตตลนลวรัถตล (ลล, ล้ลล)

ปรัลลลลล			อ้ตตลนลล		
ลुरुช	ลลล.	ลลล.	ลลล.	ลลล.	ลลล
ปรัลลล.	อลปจล	อลปจล	อลปจลลล	อลปจลลลล	นลลลลล
ลลลลลลล.	อลปจล	อลปจลลล	อลปจลลล	อลปจลลลล	ลลลลลลล
ลลลลลลล.	อลปจล	อลปจลลลล	อลปจล	อลปจลลลล	อลลลลลล

ปจลลลล + อป้จจ้ย + หลยย้ตตลนลวรัถตล (ลล, ล้ลล)

ปรัลลลลล			อ้ตตลนลล		
ลुरुช	ลลล.	ลลล.	ลลล.	ลลล.	ลลล
ปรัลลล.	ปจล	ปจล	ปจลลล	ปจลลลล	นลลลลล
ลลลลลลล.	ปจล	ปจลลล	ปจลลล	ปจลลลล	ลลลลลลล
ลลลลลลล.	ปจล	ปจลลลล	ปจล	ปจลลลล	อลลลลลล

ออลลคค + ปจลลลล + ลป้จจ้ย + หลยย้ตตลนลวรัถตล (ลลลลล) (ลล, ล้ลล)

อ้ตตลนลล			
ลुरुช	ลลล.	ลลล.	ลลล
ปรัลลล.	อลปจลลล, อลปจลลลล	อลปจลลลลล	นลลลลล
ลลลลลลล.	อลปจลลลล	อลปจลลลลล	ลลลลลลล
ลลลลลลล.	อลปจลล	อลปจลลลลล	อลลลลลล

ออาคม + คมฺชาตุ + อยฺจจฺย + หิยฺยตฺตนิริภตฺติ (ไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		อັตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ปฐม.	อกจจนา	อกจจฺญ	อกจจตฺถ	อกจจตฺถุํ	นามโยค
มัชฌิม.	อกจจโน, อกจจน	อกจจตฺถ	อกจจเส	อกจจวฺหํ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	อกจจํ	อกจจมฺหา	อกจจํ	อกจจมฺหเส	อมฺหโยค

คมฺชาตุ + อยฺจจฺย + หิยฺยตฺตนิริภตฺติ (กรรม) (ไป)

อັตตโนบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	คจจฺนียตฺถ	คจจฺนียตฺถุํ	นามโยค
มัชฌิม.	คจจฺนียเส	คจจฺนียวฺหํ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	คจจฺนียํ	คจจฺนียมฺหเส	อมฺหโยค

ออาคม + คมฺชาตุ + อยฺจจฺย + หิยฺยตฺตนิริภตฺติ (กรรม) (ไป)

อັตตโนบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อกจจฺนียตฺถ	อกจจฺนียตฺถุํ	นามโยค
มัชฌิม.	อกจจฺนียเส	อกจจฺนียวฺหํ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	อกจจฺนียํ	อกจจฺนียมฺหเส	อมฺหโยค

ภฺชาตุ + ปโรภขาวิภตฺติ (มี, เป็น)

บุรุษ	ปรัสสบท		อັตตโนบท		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ปฐม.	พฺภาว	พฺภาวฺ	พฺภาวฺตฺถ	พฺภาวฺวิเร	นามโยค
มัชฌิม.	พฺภาเว	พฺภาวฺตฺถ	พฺภาวฺตฺถโ	พฺภาวฺวิวฺโ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	พฺภาวํ	พฺภาวฺมฺห	พฺภาวฺ	พฺภาวฺมฺหเส	อมฺหโยค

ปจชาตฺ + ปโรกขาวิภัตติ (หฺง, ตัม)

ปรัลสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม.	ปปจ	ปปจฺ	ปปจิตฺถ	ปปจิเร	นามโยค
มัชฌิม.	ปปเจ	ปปจิตฺถ	ปปจิตฺโถ	ปปจิวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	ปปจํ	ปปจิมฺห	ปปจึ	ปปจิมฺเห	อมฺหโยค

ปจชาตฺ + ยปฺจจฺย + ปโรกขาวิภัตติ (กรรรม) (หฺง, ตัม)

อัคตโนบท			ปรัลสบทตตะ		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม.	ปปจฺจิตฺถ	ปปจฺจิเร	ปปจฺจ	ปปจฺจฺ	นามโยค
มัชฌิม.	ปปจฺจิตฺโถ	ปปจฺจิวฺโห	ปปจฺเจ	ปปจฺจิตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปปจฺจึ	ปปจฺจิมฺเห	ปปจฺจํ	ปปจฺจิมฺเห	อมฺหโยค

คฺมุชาตฺ + ปโรกขาวิภัตติ (โป)

ปรัลสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม.	ชคาม, ชคม	ชคมฺ	ชคมิตฺถ	ชคมิเร	นามโยค
มัชฌิม.	ชคเม	ชคมิตฺถ	ชคมิตฺโถ	ชคมิวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	ชคมํ	ชคมิมฺห	ชคมึ	ชคมิมฺเห	อมฺหโยค

อหาคม + ปจชาตฺ + อัชชตนิวิภัตติ (หฺง, ตัม)

ปรัลสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัสม.	อปฺจ, อปฺจึ	อปฺจึสฺ, อปฺจํ	อปฺจิตฺถ, อปฺจา	อปฺจฺ	นามโยค
มัชฌิม.	อปฺจ, อปฺโจ	อปฺจิตฺถ	อปฺจิสฺ	อปฺจิวฺหํ	ตุมหโยค
อุตตม.	อปฺจึ	อปฺจิมฺห, อปฺจิมฺหา	อปฺจํ, อปฺจ	อปฺจิมฺเห	อมฺหโยค

อหาคม + ปจฺจาทฺ + ยปฺจจฺย + อัชชตนิวิภัตติ (กรรม) (หุง, ตัม)

บุรุษ	อັดตโนบท		ปรัสสปทฺตตะ		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อปจจิตถ	อปจจฺ	อปจจฺ, อปจจฺ	อปจจฺ, อปจจฺ	นามโยค
มัชฌิม.	อปจจฺเส	อปจจฺวิหฺ	อปจจฺ, อปจจฺ	อปจจฺ	ตุมหโยค
อุตตม.	อปจจฺ	อปจจฺมฺเห	อปจจฺ	อปจจฺมฺ, -มฺหา	อมฺหโยค

อหาคม + คมฺจาทฺ + อัชชตนิวิภัตติ (ไป)

บุรุษ	ปรัสสปท		อັดตโนบท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อคจฺจฺ, อคจฺจฺ	อคจฺจฺ, อคจฺจฺ	อคจฺจฺ, อคจฺจฺ	อคจฺจฺ	นามโยค
มัชฌิม.	อคจฺจฺ, อคจฺจฺ	อคจฺจฺ	อคจฺจฺ	อคจฺจฺ	ตุมหโยค
อุตตม.	อคจฺจฺ	อคจฺจฺมฺ, -มฺหา	อคจฺจฺ	อคจฺจฺมฺ	อมฺหโยค

อหาคม + คมฺจาทฺ + อัชชตนิวิภัตติ (ไป)

บุรุษ	ปรัสสปท		อັดตโนบท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อคณฺจฺ, อคณฺจฺ	อคณฺจฺ, อคณฺจฺ	อคณฺจฺ	อคณฺจฺ	นามโยค
มัชฌิม.	อคณฺจฺ, อคณฺจฺ	อคณฺจฺ	อคณฺจฺ	อคณฺจฺ	ตุมหโยค
อุตตม.	อคณฺจฺ	อคณฺจฺมฺ, อคณฺจฺมฺ	อคณฺจฺ	อคณฺจฺมฺ	อมฺหโยค

อหาคม + คมฺจาทฺ + อัชชตนิวิภัตติ (ไป)

บุรุษ	ปรัสสปท		โยค
	เอก.	พหู.	
ปฐม.	อคมฺ, อคมาสิ	อคมฺ, อคมฺ, อคมฺ	นามโยค
มัชฌิม.	อคมฺ, อคโม	อคมฺ, อคมฺ	ตุมหโยค
อุตตม.	อคมฺ	อคมฺมฺ, อคมฺมฺ, อคมฺมฺ	อมฺหโยค

อธิบทหน้า + ออาคม + คมฺชธาตุ + อัชชตนิวิภัตติ (ปรวลู, ถึงทับ)

ปรัลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อชฌคภา	อชฌคํ	นามโยค
มัชฌิม.	อชฌคโ	อชฌคตฺถ	ตุมฺหโยค
อุตตม.	อชฌคํ	อชฌคุมฺห	อมฺหโยค

ภวธาตุ + ภวิสสันตนิวิภัตติ (มี, เป็น)

ปรัลสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภวิสสติ	ภวิสสนฺติ	ภวิสสเต	ภวิสสนฺเต,ภวิสสเร	นามโยค
มัชฌิม.	ภวิสสสิ	ภวิสสถ	ภวิสสเส	ภวิสสวฺहे	ตุมฺหโยค
อุตตม.	ภวิสสามิ	ภวิสสาม	ภวิสสํ	ภวิสสามฺเห	อมฺหโยค

ปจธาตุ + ภวิสสันตนิวิภัตติ (หฺง, ตัม)

ปรัลสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปจิสสติ	ปจิสสนฺติ	ปจิสสเต	ปจิสสนฺเต,ปจิสสเร	นามโยค
มัชฌิม.	ปจิสสสิ	ปจิสสถ	ปจิสสเส	ปจิสสวฺहे	ตุมฺหโยค
อุตตม.	ปจิสสามิ	ปจิสสาม	ปจิสสํ	ปจิสสามฺเห	อมฺหโยค

ปจธาตุ + ยปจจย + ภวิสสันตนิวิภัตติ (กรรวม) (หฺง, ตัม)

อัคตโนบท			ปรัลสปทิตตะ		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปจจิสสเต	ปจจิสสนฺเต	ปจจิสสติ	ปจจิสสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ปจจิสสเส	ปจจิสสวฺहे	ปจจิสสสิ	ปจจิสสถ	ตุมฺหโยค
อุตตม.	ปจจิสสํ	ปจจิสสามฺเห	ปจจิสสามิ	ปจจิสสาม	อมฺหโยค

คฺมุชาตฺ + ภาวิสฺสนฺตีวิภตฺติ (ไป)

บุรุษ	ปรัสสภ		อัคตโนภ		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ปฺรุม.	คจฺฉิสนฺตติ	คจฺฉิสนฺตฺติ	คจฺฉิสนฺตเต	คจฺฉิสนฺตฺเต, คจฺฉิสนฺตฺเร	นามโยค
มฺัชฌิม.	คจฺฉิสนฺตฺติ	คจฺฉิสนฺต	คจฺฉิสนฺตเส	คจฺฉิสนฺตฺวเห	ตุมฺหโยค
อุตฺตม.	คจฺฉิสนฺตํ	คจฺฉิสนฺตม	คจฺฉิสนฺตํ	คจฺฉิสนฺตมฺเห	อมฺหโยค

อหาคม + ภาชาตฺ + ภาลาตีปตฺติวิภตฺติ (มี, เป็น)

บุรุษ	ปรัสสภ		อัคตโนภ		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ปฺรุม.	อภาวิสฺส, อภาวิสฺสา	อภาวิสฺสํ	อภาวิสฺสถ	อภาวิสฺสํ	นามโยค
มฺัชฌิม.	อภาวิสฺส, อภาวิสฺเส	อภาวิสฺสถ	อภาวิสฺสเส	อภาวิสฺสฺวเห	ตุมฺหโยค
อุตฺตม.	อภาวิสฺสํ	อภาวิสฺสมฺห, -ามฺหา	อภาวิสฺสํ	อภาวิสฺสํ	อมฺหโยค

อหาคม + คฺมุชาตฺ + ภาลาตีปตฺติวิภตฺติ (ไป)

บุรุษ	ปรัสสภ		อัคตโนภ		โยค
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ปฺรุม.	อคจฺฉิสนฺส, อคจฺฉิสนฺสา	อคจฺฉิสนฺสํ	อคจฺฉิสนฺสถ	อคจฺฉิสนฺสํ	นามโยค
มฺัชฌิม.	อคจฺฉิสนฺส, อคจฺฉิสนฺเส	อคจฺฉิสนฺสถ	อคจฺฉิสนฺสเส	อคจฺฉิสนฺสฺวเห	ตุมฺหโยค
อุตฺตม.	อคจฺฉิสนฺสํ	อคจฺฉิสนฺสมฺห, -ามฺหา	อคจฺฉิสนฺสํ	อคจฺฉิสนฺสํ	อมฺหโยค

ภวาทิคณะ วิกิรณวิชา

หฺรฐาตุ + อปฺจจฺย + วัตตมาเนาวิภตฺติ (มี, เป็น)

ปฺรสิสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฺรฐม.	โหติ	โหนฺติ	นามโยค
มັชฌิม.	โหสิ	โหน	ตุมฺหโยค
อุตฺตม.	โหมิ	โหม	อมฺหโยค

หฺรฐาตุ + อปฺจจฺย + ปญฺจมีวิภตฺติ (มี, เป็น)

ปฺรสิสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฺรฐม.	โหตุ	โหนฺตุ	นามโยค
มັชฌิม.	โหหิ	โหน	ตุมฺหโยค
อุตฺตม.	โหมิ	โหม	อมฺหโยค

อหฺวาคม + หฺรฐาตุ + อັชชตฺนีวิภตฺติ (มี, เป็น)

ปฺรสิสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฺรฐม.	อหฺ, อโหสิ	อหฺสฺ, อหฺ, อหฺวํ	นามโยค
มັชฌิม.	อโหสิ	อโหสิตฺถ	ตุมฺหโยค
อุตฺตม.	อโหสิ, อหฺ	อโหสิมฺห, อหฺมฺห	อมฺหโยค

สิฐาตุ + อปฺจจฺย + วัตตมาเนาวิภตฺติ (นอน)

ปฺรสิสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฺรฐม.	สยติ	สยนฺติ	นามโยค
มັชฌิม.	สยสิ	สยถ	ตุมฺหโยค
อุตฺตม.	สยามิ	สยาม	อมฺหโยค

ลีธาตุ + อปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (นอน)

บุรุษ	ปรัสสบท		อัคตโนบท		
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	เสตุ, สยตุ	เสนตุ, สยนตุ	สยตํ	สยนตํ	นามโยค
มัชฌิม.	เสหิ, สย, สยาหิ	เสถ, สยถ	สยสฺสु	สยวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	เสมิ, สยามิ	เสม, สยาม	สเย	স্যามเส	อมฺหโยค

นีธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (นำไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
ปฐม.	เนติ, นยติ	เนนติ, นยนติ	นามโยค
มัชฌิม.	เนสิ, นยสิ	เนถ, นยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	เนมิ, นยามิ	เนม, นยาม	อมฺหโยค

นีธาตุ + อปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (นำไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
ปฐม.	เนตุ, นยตุ	เนนตุ, นยนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	เนหิ, นย, นยาหิ	เนถ, นยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	เนมิ, นยามิ	เนม, นยาม	อมฺหโยค

นีธาตุ + อปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (นำไป)

บุรุษ	ปรัสสบท		โยค
	เอก.	พหู.	
ปฐม.	นเย, นเยยฺย	นเยยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	นเย, นเยยฺยาสิ	นเยยฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	นเย, นเยยฺยามิ	นเยยฺยาม	อมฺหโยค

จาธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (เยิน, ตั่ง, ดำรง)

ปรัลลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ติฏฺฐติ	ติฏฺฐนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ติฏฺฐสิ	ติฏฺฐถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ติฏฺฐามิ	ติฏฺฐาม	อมฺหโยค

อธิบทหน้า + จาธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (เยิน, ตั่ง, ดำรง)

ปรัลลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อธิฏฺฐเจติ	อธิฏฺฐเจนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	อธิฏฺฐเจสิ	อธิฏฺฐเจถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อธิฏฺฐเจมิ	อธิฏฺฐเจม	อมฺหโยค

จาธาตุ + อปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (เยิน, ตั่ง, ดำรง)

ปรัลลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ติฏฺฐตุ	ติฏฺฐนฺตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ติฏฺฐ, ติฏฺฐาหิ	ติฏฺฐถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ติฏฺฐามิ	ติฏฺฐาม	อมฺหโยค

ปาธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ตี๋ม)

ปรัลลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปิพติ, ปิวติ	ปิพฺนฺติ, ปิวฺนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ปิพสิ, ปิวสิ	ปิพถ, ปิวถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปิพามิ, ปิวามิ	ปิพาม, ปิวาม	อมฺหโยค

อสนาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (มี, เป็น)

ปรัลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อตถิ	สนถิ	นามโยค
มัชฌิม.	อสิ	อตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อมหิ, อสมิ	อมห, อสม	อมหโยค

อสนาตุ + อปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (มี, เป็น)

ปรัลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อตถุ	สนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	อหิ	อตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อสมิ	อสม	อมหโยค

อสนาตุ + อปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (มี, เป็น)

ปรัลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ลียา, อสฺส	ลียุ, อสฺสุ	นามโยค
มัชฌิม.	อสฺส	อสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อสฺสํ	อสฺสาม	อมหโยค

ออาคม + อสนาตุ + อัชชตนิวิภัตติ (มี, เป็น)

ปรัลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อาสิ	อาสิสฺสุ, อาสฺสุ	นามโยค
มัชฌิม.	อาสิ	อาสิตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อาสิ	อาสิมฺห	อมหโยค

พฤษฐาตุ + อป้งจ้งย + วัตตมามาวิภัฏฏติ (กล่าว)

ปรัฏฐสบท			อัฏฏตโนบถ		
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	พฤษฐว้ฏฏติ, พฤษฐฐติ, อาห	พฤษฐวณฐติ, อาหุ	พฤษฐเต	พฤษฐวณฐเต	นามโยค
ม้ชฉิม.	พฤษฐลึ	พฤษฐถ	พฤษฐเส	พฤษฐวเห	ตุมุหโยค
อุฏฏตม.	พฤษฐมิ	พฤษฐม	พฤษฐเว	พฤษฐมเห	อมุหโยค

หนฐาตุ + อป้งจ้งย + วัตตมามาวิภัฏฏติ (เป็ยคเป็ยน, ฆ่า)

ปรัฏฐสบท			
บุรุษ	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	หนฐติ, หนฐติ	หนฐนฐติ	นามโยค
ม้ชฉิม.	หนฐลึ	หนฐถ	ตุมุหโยค
อุฏฏตม.	หนฐามึ	หนฐาม	อมุหโยค

หนฐาตุ + อป้งจ้งย + วัตตมามาวิภัฏฏติ (กรรรม) (เป็ยคเป็ยน, ฆ่า)

อัฏฏตโนบถ			ปรัฏฐสบทัฏฏตะ		
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	หนฐณฐเต	หนฐณฐนฐเต, หนฐณฐเร	หนฐณฐติ	หนฐณฐนฐติ, หนฐณฐเร	นามโยค
ม้ชฉิม.	หนฐณฐเส	หนฐณฐวเห	หนฐณฐลึ	หนฐณฐถ	ตุมุหโยค
อุฏฏตม.	หนฐณฐเ	หนฐณฐวามเห	หนฐณฐามึ	หนฐณฐวาม	อมุหโยค

หุฐาตุ + อป้งจ้งย + วัตตมามาวิภัฏฏติ (บุฐา, บวงสรวง)

ปรัฏฐสบท			
บุรุษ	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	หุฐุหุฏฏติ, หุฐุหุว้ฏฏติ	หุฐุหุณฐติ, หุฐุหุวณฐติ	นามโยค
ม้ชฉิม.	หุฐุหุลึ, หุฐุหุว้ลึ	หุฐุหุถ, หุฐุหุวถ	ตุมุหโยค
อุฏฏตม.	หุฐุหุหมึ, หุฐุหุวามึ	หุฐุหุหม, หุฐุหุวาม	อมุหโยค

หาธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ละ, สละ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ชหาติ	ชหนติ	นามโยค
มัชฌิม.	ชหาสิ	ชหาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ชหามิ	ชหาม	อมุหโยค

หาธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ให้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ทหาติ	ทหนติ	นามโยค
มัชฌิม.	ทหาสิ	ทหาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ทหามิ	ทหาม	อมุหโยค

หาธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ให้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ทชชติ	ทชชนติ	นามโยค
มัชฌิม.	ทชชสิ	ทชชถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ทชชามิ	ทชชาม	อมุหโยค

หาธาตุ + อปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (ให้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	เทติ	เทนุติ	นามโยค
มัชฌิม.	เทสิ	เทถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ทมมิ, เทมิ	ทมม, เทม	อมุหโยค

ทธาตุ + อปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (ให้)

ปรัลสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัลม.	ททาทุ	ททหนตุ	ททตํ	ททหนตํ	นามโยค
มัชฌิม.	ททาทิ	ททาทถ	ทททสสุ	ทททวโห	ตุมุหโยค
อุตตม.	ททามิ	ททาม	ททเท	ทททามเส	อมุหโยค

ทธาตุ + อปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (ให้)

ปรัลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปรัลม.	เทตु	เทหนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	เทหิ	เทถ	ตุมุหโยค
อุตตม.	เทมิ	เทม	อมุหโยค

ทธาตุ + อปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (ให้)

ปรัลสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปรัลม.	ททท, ทททยย	ทททยยํ	ทททถ	ทททเร	นามโยค
มัชฌิม.	ทททยยาสิ	ทททยยถถ	ทททโถ	ทททยยววโห	ตุมุหโยค
อุตตม.	ทททยยามิ	ทททยยม	ทททยยํ	ทททยยมมเห	อมุหโยค

ทธาตุ + อปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (ให้)

ปรัลสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปรัลม.	ททชชช, ททชชช, ททชชชชช	ททชชชํ, ททชชชชชํ	นามโยค
มัชฌิม.	ททชชชชชยาสิ	ททชชชชชชชถถ	ตุมุหโยค
อุตตม.	ททชชชชช, ททชชชชชชช	ททชชชชชชช	อมุหโยค

ออาคม + ทาธาตุ + อปัจจัย + หิยัตตนิวิรัตติ (ให้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อททา	อททุ	นามโยค
มัชฌิม.	อทโท	อททตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อททํ	อททมฺห	อมฺหโยค

ออาคม + ทาธาตุ + อัชชตนิวิรัตติ (ให้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อทาสี	อทํสุ	นามโยค
มัชฌิม.	อทาสี, อโท	อทิตถ, อทาสิตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อทาสี	อทาสิมฺห, อทมฺห	อมฺหโยค

ทาธาตุ + ภวิสสันตนิวิรัตติ (ให้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ทสฺสติ	ทสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ทสฺสสิ	ทสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ทสฺสามิ	ทสฺสาม	อมฺหโยค

๔.๓ รฐาทิศณะ (นิกหิตอาคค + อป้จจ้ย)

รฐาตุ + อป้จจ้ย + วัตตคานาวิริกัตติ (ปิตกััน)

ปรัสสบท			อ้ตคโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐค.	รฐฐติ	รฐฐนติ	รฐฐเต	รฐฐนุเต	นามโยค
ม้ชคคิม.	รฐฐสิ	รฐฐถ	รฐฐเส	รฐฐวเห	ตุคคหโยค
อุตคคค.	รฐฐคคามี	รฐฐคคค	รฐฐเช	รฐฐคคคเห	อคคคหโยค

ยูกฐาตุ + อป้จจ้ย + วัตตคานาวิริกัตติ (ประคคอบ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐค.	ยูกฐฐติ	ยูกฐฐนติ	นามโยค
ม้ชคคิม.	ยูกฐฐสิ	ยูกฐฐถ	ตุคคคหโยค
อุตคคค.	ยูกฐฐคคามี	ยูกฐฐคคค	อคคคคหโยค

กุกฐาตุ + อป้จจ้ย + วัตตคานาวิริกัตติ (กคค, ปคคคคค, ร้กคคค)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐค.	กุกฐฐติ	กุกฐฐนติ	นามโยค
ม้ชคคิม.	กุกฐฐสิ	กุกฐฐถ	ตุคคคคหโยค
อุตคคค.	กุกฐฐคคามี	กุกฐฐคคค	อคคคคคหโยค

วคคฐาตุ + อป้จจ้ย + วัตตคานาวิริกัตติ (ค้ค, ปคคคคค)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐค.	วคคฐฐติ	วคคฐฐนติ	นามโยค
ม้ชคคิม.	วคคฐฐสิ	วคคฐฐถ	ตุคคคคคหโยค
อุตคคค.	วคคฐฐคคามี	วคคฐฐคคค	อคคคคคคหโยค

๔.๔ ทิวาทิคณะ (ย ปัจจัย)

อุพทหน้า + ปทธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (เกิดขึ้น)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อุปฺปชฺชติ	อุปฺปชฺชนฺติ	อุปฺปชฺชเต	อุปฺปชฺชนฺเต, อุปฺปชฺชเร	นามโยค
มัชฌิม.	อุปฺปชฺชสิ	อุปฺปชฺชถ	อุปฺปชฺชเส	อุปฺปชฺชวฺเห	ตุมหโยค
อุตตม.	อุปฺปชฺชามิ	อุปฺปชฺชาม	อุปฺปชฺชเช	อุปฺปชฺชามฺเห	อมฺหโยค

พฺชธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (รู้, ตรัสรู้)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	พฺชฺชติ	พฺชฺชนฺติ	พฺชฺชเต	พฺชฺชนฺเต, พฺชฺชเร	นามโยค
มัชฌิม.	พฺชฺชสิ	พฺชฺชถ	พฺชฺชเส	พฺชฺชวฺเห	ตุมหโยค
อุตตม.	พฺชฺชามิ	พฺชฺชาม	พฺชฺชเ	พฺชฺชามฺเห	อมฺหโยค

สํปทหน้า + นหธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (ผูกสอด)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สนฺนยฺยติ	สนฺนยฺยนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	สนฺนยฺยสิ	สนฺนยฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สนฺนยฺยามิ	สนฺนยฺยาม	อมฺหโยค

มนธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (สำคัญ, รู้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	มณฺณติ	มณฺณนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	มณฺณสิ	มณฺณถ	ตุมหโยค
อุตตม.	มณฺณามิ	มณฺณาม	อมฺหโยค

สั + อาบทหน้า + ทาธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (สมาทาน)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สมาทียติ	สมาทียนติ	นามโยค
มัชฌิม.	สมาทียสิ	สมาทียถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สมาทียามิ	สมาทียาม	อมุหโยค

ตุสธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (ยินตี)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ตุสสติ	ตุสสนติ	นามโยค
มัชฌิม.	ตุสสสิ	ตุสสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ตุสสามิ	ตุสสาม	อมุหโยค

สมุธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (สงบ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สมุมติ	สมุมนติ	นามโยค
มัชฌิม.	สมุมสิ	สมุมถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สมุมามิ	สมุมาม	อมุหโยค

ชนธาตุ + ยปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (กัตตุ) (เกิด)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ชายติ	ชายนติ	ชายเต	ชายนุเต, ชายเร	นามโยค
มัชฌิม.	ชายสิ	ชายถ	ชายเส	ชายวุเห	ตุมหโยค
อุตตม.	ชายามิ	ชายาม	ชายเ	ชายามุเห	อมุหโยค

๔.๕ สวาतिकณะ (ณฺ, ณา, ฏฺณาปัจจัย)

สุฉาตุ + ญฺปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (พึง)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สุโณติ	สุณนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	สุโณสิ	สุโณถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สุโณมิ	สุโณม	อมุหโยค

สุฉาตุ + ณาปัจจัย + วัตตมานาวิภตติ (พึง)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สุณาติ	สุณนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	สุณาสิ, สุณาสี	สุณาถ, สุณถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สุณามิ	สุณาม	อมุหโยค

สุฉาตุ + ญฺปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (พึง)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สุโณตุ	สุณนฺตุ	นามโยค
มัชฌิม.	สุโณหิ	สุโณถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สุโณมิ	สุโณม	อมุหโยค

สุฉาตุ + ณาปัจจัย + ปัญจมีวิภตติ (พึง)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		โยค
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	
ปฐม.	สุฉาตุ	สุฉนฺตุ	สุฉนฺตี	สุฉนฺตี	นามโยค
มัชฌิม.	สุฉน, สุฉนาหิ	สุฉนาถ	สุฉนฺสสุ	สุฉนฺวโ	ตุมหโยค
อุตตม.	สุฉนามิ	สุฉนาม	สุฉน	สุฉนามเส	อมุหโยค

สุธาตุ + ณาปัจจย + สัตตมีวิรัตติ (ฟัง)

ปรัสสบท			อัดตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สุเณ,สุเณยย	สุเณยยั	สุเณถ	สุเณร	นามโยค
มัชฌิม.	สุเณ,สุเณยยาสิ	สุเณยยาถ	สุเณโถ	สุเณยยาวิโ	ตุมหโยค
อุตตม.	สุเณ,สุเณยยามิ	สุเณยยาม	สุเณ,สุเณยย	สุเณยยามเห	อมุหโยค

สุธาตุ + ณาปัจจย + ภวิสสันตีวิรัตติ (ฟัง)

ปรัสสบท			อัดตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สุณิสฺสติ	สุณิสฺสนฺติ	สุณิสฺสเต	สุณิสฺสนฺเต	นามโยค
มัชฌิม.	สุณิสฺสสิ	สุณิสฺสถ	สุณิสฺสเส	สุณิสฺสวเห	ตุมหโยค
อุตตม.	สุณิสฺสามิ	สุณิสฺสาม	สุณิสฺสั	สุณิสฺสามเห	อมุหโยค

ปบทหน้า + อปธาตุ + อุณาปัจจย + วัตตมานาวิรัตติ (ถึง, บรรลุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาปฺณาติ	ปาปฺณนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาปฺณาสิ	ปาปฺณาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาปฺณามิ	ปาปฺณาม	อมุหโยค

ปบทหน้า + อปธาตุ + อุณาปัจจย + อัชชตนิวิรัตติ (ถึง, บรรลุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาปฺณิ	ปาปฺณิสฺสุ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาปฺณิ	ปาปฺณิตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาปฺณิ	ปาปฺณิมุห	อมุหโยค

สกธาตุ + อุณาปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (อาจ, สามารถ)

ปรัสนบ			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สกกุกณาติ	สกกุกนฺนติ	นามโยค
มัชฌิม.	สกกุกณาสิ	สกกุกณาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สกกุกณามิ	สกกุกณาม	อมุหโยค

อหาคม + สกธาตุ + อุณาปัจจัย + อัชชตนิวิภัตติ (อาจ, สามารถ)

ปรัสนบ			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อสกฺกฺขิ	อสกฺกฺขิสฺสุ	นามโยค
มัชฌิม.	อสกฺกฺขิ	อสกฺกฺขิตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อสกฺกฺขี	อสกฺกฺขิมฺห, -มฺหา	อมุหโยค

สกธาตุ + อุณาปัจจัย + ภวิสสันตวิภัตติ (อาจ, สามารถ)

ปรัสนบ			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	สกฺกฺขิสฺสติ	สกฺกฺขิสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	สกฺกฺขิสฺสสิ	สกฺกฺขิสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สกฺกฺขิสฺสามิ	สกฺกฺขิสฺสาม	อมุหโยค

๔.๖ กียาทิศณะ (นา, ปุบ, ญหาปัจจัย)

วิบทหน้า + กิธาตุ + นาปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ชาย)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	วิกุกิณชาติ	วิกุกิณนติ	นามโยค
มัชฌิม.	วิกุกิณาสี	วิกุกิณาท	ตุมหโยค
อุตตม.	วิกุกิณามิ	วิกุกิณาม	อมุหโยค

ชิธาตุ + นาปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ชนะ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ชินชาติ	ชินนติ	นามโยค
มัชฌิม.	ชินาสี	ชินาท	ตุมหโยค
อุตตม.	ชินามิ	ชินาม	อมุหโยค

วิบทหน้า + ญาธาตุ + นาปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (รู้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	วิชานชาติ	วิชานนติ	นามโยค
มัชฌิม.	วิชานาสี	วิชานาท	ตุมหโยค
อุตตม.	วิชานามิ	วิชานาม	อมุหโยค

วิบทหน้า + ญาธาตุ + นาปัจจัย + ปัญจมิวิภัตติ (รู้)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	วิชานาตุ	วิชานนตุ	วิชานต	วิชานนต	นามโยค
มัชฌิม.	วิชาน, วิชานาหิ	วิชานาท	วิชานสสุ	วิชานาวุโ	ตุมหโยค
อุตตม.	วิชานามิ	วิชานาม	วิชานเ	วิชานามุเส	อมุหโยค

วิบทหน้า + ภาธาตุ + นาปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (รู้)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	วิชานียา, วิชณฺญา, วิชานเญย.	วิชาเนญฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	วิชาเนญฺยาสี	วิชาเนญฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	วิชาเนญฺยามี	วิชาเนญฺยาม, วิชาเนญฺ	อมฺหโยค

ปบทหน้า + ภาธาตุ + ยปัจจัย + ภวิสสันตีวิภัตติ (กรรม) (ถูกรู้, ปรากฏ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอกวจนะ	พหูวจนะ	โยค
ปฐม.	ปญฺญาอิสฺสตี, ปญฺญายิหิตี	ปญฺญาอิสฺสนฺตี, ปญฺญายิหินฺตี	นามโยค
มัชฌิม.	ปญฺญาอิสฺสสฺสี, ปญฺญายิหิสฺสี	ปญฺญาอิสฺสถ, ปญฺญายิหิถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปญฺญาอิสฺสสามิ, ปญฺญายิหิมิ	ปญฺญาอิสฺสาม, ปญฺญายิหิม	อมฺหโยค

คหธาตุ + ญาปัจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (ถือเอา)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	คณฺหาตี, คณฺหตี	คณฺहनฺตี	นามโยค
มัชฌิม.	คณฺหาสี, คณฺหสฺสี	คณฺหาถ, คณฺหถ	ตุมหโยค
อุตตม.	คณฺหามิ	คณฺหาม	อมฺหโยค

คหธาตุ + ญาปัจจัย + ปญฺจมีวิภัตติ (ถือเอา)

ปรัสสบท			อັตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	คณฺหาตุ	คณฺहनฺตุ	คณฺหตฺ	คณฺहनฺตฺ	นามโยค
มัชฌิม.	คณฺห, คณฺหาหิ	คณฺหาถ	คณฺหสฺสุ	คณฺหาวฺโ	ตุมหโยค
อุตตม.	คณฺหามิ	คณฺหาม	คณฺหา	คณฺหามฺเส	อมฺหโยค

คหธาตุ + ฌหาปัจจัย + สัตตมวิรัตติ (ถือเอา)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	คณฺเห, คณฺเหยย	คณฺเหยยฺ	นามโยค
มัชฌิม.	คณฺเหยยาสี	คณฺเหยยยาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	คณฺเหยยามี	คณฺเหยยยาม	อมฺหโยค

๔.๓ ตนาทิกณะ (โอ, ยีรปัจจัย)

กรธาตุ + โอปัจจัย + วัตตมานาวิรัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	กโรติ	กฺพพฺนฺตุ, กโรนฺตุ	กฺรุเต	กฺพพฺนฺเต	นามโยค
มัชฌิม.	กโรสิ	กโรถ	กฺรุเส	กฺรุวฺเห	ตุมหโยค
อุตตม.	กโรมิ	กโรม	กฺพฺเพ	กฺรุมฺเห	อมฺหโยค

กรธาตุ + โอปัจจัย + ปัญจมิวิรัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	กโรตุ, กฺรุตุ	กฺพพฺนฺตุ, กโรนฺตุ	กฺรุตฺ	กฺพพฺนฺตฺ	นามโยค
มัชฌิม.	กโรหิ	กโรถ	กฺรุสฺสุ, กฺรุสฺสุ.	กฺรุวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	กโรมิ	กโรม	กฺพฺเพ	กฺพฺพามเส	อมฺหโยค

กรธาตุ + โอปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	กเร, กเรยฺย, กุพฺเพ, กุพฺเพยฺย	กเรยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	กเร, กเรยฺยาสี	กเรยฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	กเร, กเรยฺยามี	กเรยฺยาม	อมฺหโยค

กรธาตุ + ยิปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	กยิรา	กยิรํ	กยิราถ, กุพฺเพถ, กเรถ, กุพฺเพถ. กุพฺเพริ		นามโยค
มัชฌิม.	กยิราสี	กยิราถ	กุพฺเพโถ	กุพฺเพยฺยวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	กยิรามิ	กยิราม	กุพฺเพยฺยํ	กุพฺเพยฺยามฺเห	อมฺหโยค

ออาคม + กรธาตุ + โอปัจจัย + หิยัตตนิวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท			อัคตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อกา, อกรา	อกรู	อกตฺถ	อกตฺถํ	นามโยค
มัชฌิม.	อกโร	อกตฺถ, อกรฺโถ	อกรูเส	อกรูวฺหํ	ตุมหโยค
อุตตม.	อกํ, อกรํ	อกมฺห, อกรมฺห	อกรี	อกรมฺหเส	อมฺหโยค

ออาคม + กรธาตุ + อัชชตนิวิภัตติ (กระทำ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อกาสี, อกริ	อกาสूं, อกรีสฺส, อกํสฺ, อกรूं	นามโยค
มัชฌิม.	อกาสี, อกริ	อกาสิตฺถ, อกริตฺถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อกาสี, อกริ	อกาสิมฺห, อกริมฺห	อมฺหโยค

กรธาดุ + ภวศสนตวรกตต (กรธ่า)

ปรศสบท			
บุรุษ	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	กาหต, กาหต	กาหนต, กาหนต	นามโยค
มชฌม.	กาหส, กาหส	กาหถ, กาหถ	ตุมหโยค
อุตตม.	กาหาม, กาหาม	กาหาม, กาหาม	อมุหโยค

กรธาดุ + ภวศสนตวรกตต (กรธ่า)

ปรศสบท			อตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	กรศสต	กรศสนต	กรศสเท	กรศสนเต	นามโยค
มชฌม.	กรศสส	กรศสถ	กรศสเส	กรศสวเห	ตุมหโยค
อุตตม.	กรศสาม	กรศสาม	กรศส	กรศสามเห	อมุหโยค

สกธาดุ + อปจจย + วตตมานาวรกตต (อาจ, สามารถ)

ปรศสบท			
บุรุษ	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	สกโกต	สกโกนต	นามโยค
มชฌม.	สกโกส	สกโกถ	ตุมหโยค
อุตตม.	สกโกม	สกโกม	อมุหโยค

ปบทหน้า + อปธาดุ + อปจจย + วตตมานาวรกตต (ถิง, ปรรล)

ปรศสบท			
บุรุษ	เอก.	พหุ.	โยค
ปฐม.	ปปโปต	ปปโปนต	นามโยค
มชฌม.	ปปโปส	ปปโปถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปปโปม	ปปโปม	อมุหโยค

๔.๘ จุราทิกณะ (เณ, ฌยปัจจัจย)

จินตชาตุ + เณปัจจัจย + วัตตมานาวิภัตติ (คิต)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	จินเตติ	จินเตนติ	นามโยค
มัชฌิม.	จินเตสิ	จินเตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	จินเตมิ	จินเตม	อมุหโยค

จินตชาตุ + ฌยปัจจัจย + วัตตมานาวิภัตติ (คิต)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	จินตยติ	จินตยนติ	นามโยค
มัชฌิม.	จินตยสิ	จินตยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	จินตยามิ	จินตยาม	อมุหโยค

จินตชาตุ + เณปัจจัจย + อัชชตนิวิภัตติ (คิต)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	จินเตสิ	จินเตสु	นามโยค
มัชฌิม.	จินเตสิ	จินเตสิตุถ	ตุมหโยค
อุตตม.	จินเตสี	จินเตสิมุห, -มุหา	อมุหโยค

จินตชาตุ + ฌยปัจจัจย + อัชชตนิวิภัตติ (คิต)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	จินตยิ	จินตยิสु	นามโยค
มัชฌิม.	จินตยิ	จินตยิตุถ	ตุมหโยค
อุตตม.	จินตยิ	จินตยิมุห, -มุหา	อมุหโยค

๔.๙ ธาตุปัจจัยนัตนัย

คำว่า “ธาตุปัจจัย” หมายความว่าปัจจัยที่แสดงอรรถของธาตุ มีวิเคราะห์ว่า “ธาตุวตุเถ นิหฺทิกฺกุจฺจา ปจฺจยา ธาตุปฺปจฺจยา” (ธาตุ + นิหฺทิกฺกุจฺ + ปจฺจย) อ.ปัจจัย ท. อันถูกแสดงแล้ว ในอรรถของธาตุ ชื่อว่าธาตุปฺปจฺจย (สัตตมัตตปฺปฺริสฺสมาส, มัชฌิมโลปสมาส) ได้แก่ ขปัจจัยเป็นต้น การิตปัจจัยเป็นที่สุด ธาตุปัจจัยนี้มีทั้งหมด ๑๐ ตัว คือ **ข, ฉ, ส, อาย, อีย, ฌย, เณ, ฌย, ฌาเป** และ **ฌาปย** ปัจจัย ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑. กลุ่ม ข, ฉ และ ส ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ

๑.๑ ข, ฉ และ ส ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ โดยเจาะจงธาตุและอรรถของธาตุ เช่น

- ติตฺทิกฺขติ ย่อมอดกลั้น (ติข ขนฺตฺยํ ในความอดทน + ข + ติ)
- ชิกฺขจฺจติ ย่อมเกลียด, ย่อมรังเกียจ (คฺุปฺ นินฺทายํ ในการติเตียน + ฉ + ติ)
- วิจิกฺกจฺจติ ย่อมสงสัย (วิ + กิตฺ สํสเย ในความสงสัย + ฉ + ติ)
- ติกฺกจฺจติ ย่อมเย็บวยา (กิตฺ โรคาปนยเน ในการนำออกซึ่งโรค + ฉ + ติ)
- วิมฺสฺสติ ย่อมพิจารณา (มาน วิมฺสเน ในการพิจารณา + ส + ติ)

๑.๒ ข, ฉ และ ส ปัจจัย ลงหลังจากธาตุ โดยเจาะจงธาตุ และลงในอรรถปรารภนา เพื่อ... (ตุมิจฺจตฺถ) เช่น

- พุกฺกขติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะกิน (ภฺุช พฺุยวหฺเรน ในการกลืนกิน + ข + ติ)
- ชิมฺจฺจติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะกิน (ชมส อทเน ในการกิน + ฉ + ติ)
- ชิตฺสฺสติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะนำไป (หฺร หฺรเณ ในการนำไป + ส + ติ)
- สฺสุสฺสุสฺสติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะฟัง (สฺสุ สฺวเณ ในการฟัง + ส + ติ)
- ปิวาสฺสติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะดื่ม (ปา ปาเน ในการดื่ม + ส + ติ)
- วิชิตฺสฺสติ ย่อมปรารภนาเพื่อจะชนะ (วิ + ชิ ขยเ ในความชนะ + ส + ติ)

๒. กลุ่ม อาย, อีย และ ฌย ปัจจัย ลงหลังจากนาม

๒.๑. อาย ปัจจัย ลงหลังจากนามที่เป็นอุปมา ในอรรถการประพฤติ (อาจารย์ตถ) เช่น

- ปพฺพตฺมิว อตฺตทานมาจฺรติ ปพฺพตฺตายติ สโม. (ปพฺพต + อาย + ติ)
- อ.พระสงฆ์ ย่อมประพฤติ ซึ่งตน เพียงตั้งภูเข่า ชื่อว่าปพฺพตฺตายติ. (ย่อมประพฤติคฺุจฺภูเข่า)

๒.๒ อี ย ปัจจัย มี ๒ อย่าง คือ

๒.๒.๑ อี ย ปัจจัย ลงหลังจากนามที่เป็นอุปมา ในอรรถการประพตติ (อาจารย์ตถ)

เช่น อจตุตฺ อจตุตฺมิวจจติ **จตุตฺตียติ.** (จตุต + อี ย + ติ)

ย่อมประพตติ ซึ่งวัตถุที่ไม่ไชร่ม เพียงตั้งรรม ชื่อว่าจตุตฺตียติ.

(ย่อมประพตติจจรม)

๒.๒.๒ อี ย ปัจจัย ลงหลังจากนาม ในอรรถปรารธนาเพื่อตน (อตุตฺจจตุต)

เช่น อตุตโน ปตุตมิจจติ **ปตุตฺตียติ.** (ปตุต + อี ย + ติ)

ย่อมปรารธนา ซึ่งบาตร เพื่อตน ชื่อว่าปตุตฺตียติ. (ย่อมปรารธนา

บาตรเพื่อตน)

๒.๓ ฌย ปัจจัย ลงหลังจากนาม ที่ใช้ในรูปของธาตุ เช่น

- ทพฺหํ กโรติ วิริยํ **ทพฺหยติ.** (ทพฺห + ฌย + ติ)

ย่อมกระทำ ซึ่งความเพียร ให้มัน ชื่อว่าทพฺหยติ. (ย่อมทำให้มัน)

๓. กลุ่ม การิตปัจจัย (เณ, ฌย, ฌาเป, ฌาปย) ลงหลังจากธาตุ ลงในอรรถ เปสน
การใช้ และอรรถ อชฺฌเมสน การกระตุ้น

เช่น กาเรติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + ติ)

การยติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรเณ ในการกระทำ + ฌย + ติ)

การาเปติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรเณ ในการกระทำ + ฌาเป + ติ)

การาปยติ (ยัง.....) ย่อมให้กระทำ (กร กรเณ ในการกระทำ + ฌาปย + ติ)

ตัวอย่างการประกอบธาตุกับการิตปัจจัย

ภูธาตฺ + เณปัจจัย + วัตตมานาวิริกัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภาเวติ	ภาเวนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ภาเวสี	ภาเวถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ภาเวมิ	ภาเวม	อมฺหโยค

ภูธาตฺ + ฌยปัจจัย + วัตตมานาวิริกัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			อิตฺตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภายติ	ภายนฺติ	ภายเต	ภายนฺเต	นามโยค
มัชฌิม.	ภายสี	ภายถ	ภายเส	ภายวฺเห	ตุมหโยค
อุตตม.	ภายามิ	ภายาม	ภายเ	ภายามฺเห	อมฺหโยค

ภูธาตฺ + เณปัจจัย + ปัญจมีวิริกัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภาเวตุ	ภาเวณฺตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ภาเวหิ	ภาเวถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ภาเวมิ	ภาเวม	อมฺหโยค

ภูธาตฺ + ฌยปัจจัย + ปัญจมีวิริกัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			อิตฺตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภายตุ	ภายนฺตุ	ภายตํ	ภายนฺตํ	นามโยค
มัชฌิม.	ภาย, ภายาหิ	ภายถ	ภายสฺสุ	ภายวฺโห	ตุมหโยค
อุตตม.	ภายามิ	ภายาม	ภายเ	ภายามเส	อมฺหโยค

ภูชาตุ + เณปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภาเวย	ภาเวยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	ภาเวยยาสี	ภาเวยยาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ภาเวยยามิ	ภาเวยยาม	อมฺหโยค

ภูชาตุ + ฌยปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			อัตตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภาวเย, ภาวเเยย	ภาวเเยยฺยํ	ภาวเเยถ	ภาวเเยรี	นามโยค
มัชฌิม.	ภาวเเยยยาสี	ภาวเเยยยาถ	ภาวเเยโถ	ภาวเเยยยาวิ	ตุมหโยค
อุตตม.	ภาวเเยยยามิ	ภาวเเยยยาม	ภาวเเยยฺยํ	ภาวเเยยยามเห	อมฺหโยค

อหาคม + ภูชาตุ + เณปัจจัย + อัชชตนิวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อภาเวสิ	อภาเวสุํ	นามโยค
มัชฌิม.	อภาเวสิ	อภาวิทถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อภาเวสี	อภาวิมฺห	อมฺหโยค

อหาคม + ภูชาตุ + ฌยปัจจัย + อัชชตนิวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	อภาวยิ	อภาวยีสฺ, อภาวยฺ	นามโยค
มัชฌิม.	อภาวยสิ	อภาวยิตถ	ตุมหโยค
อุตตม.	อภาวยึ	อภาวยิมฺห	อมฺหโยค

ภูธาตฺ + เณปัจจัย + ภวิสสันตฺวิภตฺติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภาเวสฺสติ	ภาเวสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ภาเวสฺสสิ	ภาเวสฺสถ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	ภาเวสฺสามิ	ภาเวสฺสาม	อมฺหโยค

ภูธาตฺ + ฌยปัจจัย + ภวิสสันตฺวิภตฺติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ภาวยิสฺสติ	ภาวยิสฺสนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ภาวยิสฺสสิ	ภาวยิสฺสถ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	ภาวยิสฺสามิ	ภาวยิสฺสาม	อมฺหโยค

ปจธาตฺ + เณปัจจัย + วัตตมานาวิภตฺติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาเจติ	ปาเจนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาเจสิ	ปาเจถ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	ปาเจมิ	ปาเจม	อมฺหโยค

ปจธาตฺ + ฌยปัจจัย + วัตตมานาวิภตฺติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจยติ	ปาจยนฺติ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจยสิ	ปาจยถ	ตุมหโยค
อุตฺตม.	ปาจยามิ	ปาจยาม	อมฺหโยค

ปจธาตุ + ณาเปปัจจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาเปติ	ปาจาเปนติ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาเปสิ	ปาจาเปถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาเปมิ	ปาจาเปม	อมุหโยค

ปจธาตุ + ณาปยปัจจจัย + วัตตมานาวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาปยติ	ปาจาปยนติ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาปยสิ	ปาจาปยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาปยามิ	ปาจาปยาม	อมุหโยค

ปจธาตุ + ณาปัจจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาเจตุ	ปาเจนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาเจหิ	ปาเจถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาเจมิ	ปาเจม	อมุหโยค

ปจธาตุ + ณาปยปัจจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจยตุ	ปาจยนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจย, ปาจยาหิ	ปาจยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจยามิ	ปาจยาม	อมุหโยค

ปจธาตุ + ณาเปปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาเปตุ	ปาจาเปนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาเปหิ	ปาจาเปถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาเปมิ	ปาจาเปม	อมุหโยค

ปจธาตุ + ณาปยปัจจัย + ปัญจมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาปยตุ	ปาจาปยนตุ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาปย, ปาจาปยาหิ	ปาจาปยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาปยามิ	ปาจาปยาม	อมุหโยค

ปจธาตุ + ณาปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาเจยย	ปาเจยยฺ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาเจยยาสิ	ปาเจยยาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาเจยยามิ	ปาเจยยาม	อมุหโยค

ปจธาตุ + ณาปัจจัย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจเยยย	ปาจเยยยฺ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจเยยยาสิ	ปาจเยยยาถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจเยยยามิ	ปาจเยยยาม	อมุหโยค

ปจชาตุ + ณาเปปัจจย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาเปยฺย	ปาจาเปยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาเปยฺยาสี	ปาจาเปยฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาเปยฺยามี	ปาจาเปยฺยาม	อมฺหโยค

ปจชาตุ + ณาปยปัจจย + สัตตมีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาปเยยฺย	ปาจาปเยยฺยํ	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาปเยยฺยาสี	ปาจาปเยยฺยถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาปเยยฺยามี	ปาจาปเยยฺยาม	อมฺหโยค

ปจชาตุ + ณาปัจจย + ภวิสสันตีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาเจสฺสตี	ปาเจสฺสนฺตี	นามโยค
มัชฌิม.	ปาเจสฺสตี	ปาเจสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาเจสฺสामी	ปาเจสฺสาม	อมฺหโยค

ปจชาตุ + ณาปัจจย + ภวิสสันตีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจยิสฺสตี	ปาจยิสฺสนฺตี	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจยิสฺสตี	ปาจยิสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจยิสฺสामी	ปาจยิสฺสาม	อมฺหโยค

ปจธาตु + ณาเปปัจจัย + ภาวิสนันตีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาเปสฺสตี	ปาจาเปสฺสหนตี	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาเปสฺสตี	ปาจาเปสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาเปสฺสสามิ	ปาจาเปสฺสสาม	อมุหโยค

ปจธาตु + ณาปยปัจจัย + ภาวิสนันตีวิภัตติ (เหตุกัตตุ)

ปรัสสบท			
บุรุษ	เอก.	พหู.	โยค
ปฐม.	ปาจาปยิสฺสตี	ปาจาปยิสฺสหนตี	นามโยค
มัชฌิม.	ปาจาปยิสฺสตี	ปาจาปยิสฺสถ	ตุมหโยค
อุตตม.	ปาจาปยิสฺสสามิ	ปาจาปยิสฺสสาม	อมุหโยค

อเวชฺษากรโณ ตฺวหุโธ
สาหิจฺจรหิโต ปงฺค

พธิโร โกสวชฺชิโต
มุโค ฉนฺทววิวชฺชิโต.

ผู้ไม่รู้ วิชการณ์ เหมือนคนบอด ผู้เว้นจากคัมภีร์อภิธาน เหมือน
คนหนวก ผู้เว้นจากอสังการศาสตร์ เหมือนคนง่อยเปลี้ย ส่วนผู้
เว้นจากนันทศาสตร์ เหมือนคนโง่

(โบราณจารย์ ประพันธ์ไว้)

บทที่ ๕

กิตก์ ว่าด้วยการสร้างคำศัพท์นามกิตก์และกิริยากิตก์

ความหมายของกิตก์

คำว่า “กิตก์” แปลว่า นำความสงสัยของผู้ศึกษาออกไป เมื่อรู้คำศัพท์นั้นๆ ประกอบด้วย ปัจจัยอะไร มีวิเคราะห์ว่า “สิสฺसानํ กงฺขํ กิรติ อปเนตฺติ กิโต, ฌาติปัจจโย” ชื่อว่ากิต เพราะนำ ความสงสัยของศิษย์ออกไป, ได้แก่ปัจจัยมี ฌ เป็นต้น. (กิริ วิกิริณ ในกรการเปลี่ยน + ตปัจจัย)

ในคัมภีร์เกทจินตาทฎีกา กล่าวไว้ว่า “ปัจจยํ หิ ทิสฺวา สาธเน นิสฺราสงฺโก โหติ” จริงอยู่ ผู้ศึกษาเห็นปัจจัยแล้ว ย่อมเป็นผู้หมดความสงสัยในสาธนะ ฉะนั้น ที่ชื่อว่ากิตก์ จึงได้แก่กลุ่มของ ปัจจัยที่ลงหลังธาตุ นักศึกษาจะหมดความสงสัยในเรื่องสาธนะ เมื่อเห็นรูปศัพท์แล้วรู้ว่ามาจาก ปัจจัยอะไร ก็จะบอกได้ทันทีว่า เป็นสาธนะอะไร ซึ่งจะช่วยให้แปลถูกต้องตามวัตถุประสงค์ ที่แท้จริงได้

๑. กิตก์ มี ๓ กลุ่ม ตามกลุ่มของปัจจัย ดังนี้

๑.๑ กิจปัจจัย มี ๕ ตัว คือ ตพฺพ, อนนฺย, ฌย, เตยฺย และ ริจปัจจัย เป็นเครื่องหมาย กัมมวจาก เหตุกัมมวจาก และภาววจาก ถ้างลงหลังจากสกัมมกธาตุ ก็จะเป็น กัมมวจาก และ ถ้างลงหลังจากธาตุที่มีการิตปัจจัย ก็จะเป็น เหตุกัมมวจาก ส่วนที่ลงหลังจากอกัมมกธาตุ ก็จะเป็น ภาววจาก รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ก็มี เป็นนามกิตก์ก็มี

๑.๒ กิตปัจจัย มี ๔๓ ตัว คือ ฌ, อ, ฌวฺ, ตฺ, อาวฺ, ยฺ, รตฺ, ริตฺ, ราตฺ, กฺวิ, รรมฺ, ฌนฺ, รฺ, ฌ, ฌ, ริริย, อิน, ข, ต, ตฺก, อิก (เตกาลิก), ต, ตวณฺ, ตาวี, กฺต (อตีตกาลิก), ตเว, ตฺ, ตฺน, ตฺวาน, ตฺวา (ตเวตฺนาทิจปัจจัย), มาน, อนฺต (วัตตมานกาลิก), ฌนฺ, ฌนฺ, ฌวฺ, ตฺ, ฌ, สฺสฺ, นฺ, มาน และ อาน ปัจจัย(อนาคตกาลิก) รูปสำเร็จเป็นกิริยากิตก์ก็มี เป็นนามกิตก์ก็มี ที่เป็นกิริยากิตก์เป็นได้ ทั้ง ๕ วจาก ได้แก่ กัตตฺวจาก, เหตุกัตตฺวจาก, กัมมวจาก, เหตุกัมมวจาก และภาววจาก

๑.๓ อุณาตปัจจัย มี ๔๔ ตัว คือ ฌ (ฌอนฺพฺนฺ), ยฺ, กฺต, มิ, มนฺ, ฌ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ฌน, ฌ, ตฺย, ตฺย, ฌ, ตฺติม, ฌน, อาน, ต, ตฺรณ, ฌน, ตฺต, ตฺติ, ฌ, จ, ฌ, ท, อิท, ก, อิริ, อล, อม, ตฺ, ทุ, อีวร, อี, อฺ, ฌ (ไม่ใช่ฌอนฺพฺนฺ), นฺ, อฺ, นฺ, อี, ส และ การ ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามกิตก์ ทั้งหมด

๒. กิตก์ มี ๒ กลุ่ม ตามประเภทหน้าที่ของศัพท์

กิตก์ เมื่อจัดแบ่งตามของหน้าที่ของศัพท์ มี ๒ ประเภท คือ กิริยากิตก์ กับ นามกิตก์ ดังนี้

๒.๑ กิริยากิตก์ มี ๒ จำพวก คือ

๒.๑.๑ ใช้ทำหน้าที่เป็นกริยาคุณพากย์เหมือนกริยาอาชยาต มีปัจจัย ๘ ตัว คือ ตพพ, อนีย, ฌย, เตยย, रिज्ज, ต, กุต และ ขปัจจัย

๒.๑.๒ ใช้ทำหน้าที่เป็นกริยาในระหว่าง ซึ่งยังไม่จบข้อความของประโยค มีปัจจัย ๙ ตัว แบ่งออกเป็น ๓ พวก ตามกาลทั้งสาม คือ

(๑) อดีตกาล มีปัจจัย ๓ ตัว ได้แก่ ตุน, ตฺวา และ ตฺวานปัจจัย แปลว่า “.....แล้ว”

(๒) ปัจจุบันกาล มีปัจจัย ๒ ตัว ได้แก่ อนฺต และ มานปัจจัย แปลว่า “.....อยู่” หรือ “เมื่อ.....”

(๓) อนาคตกาล มีปัจจัย ๔ ตัว ได้แก่ สฺส, ฺนฺต, ฺมาน และ อานปัจจัย แปลว่า “จะ.....”

๒.๒ นามกิตก์ ใช้ทำหน้าที่เป็นนามบท มีปัจจัย ๖๒ ตัว คือ रिज्ज, ฌ, อ, ฌว, มิ, ตุ, อาวี, ฺย, รตฺถ, ริตฺถ, ราตฺถ, กฺวิ, รมม, ฌ, ฐ, ฌก, ร, อิ, ติ, ริริย, อิน, ข, ต, ตุก, อิก, ฌิณ, ฌ, กุต, มน, ฌ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ฌ, ตฺย, ตฺย, ฤ, ตฺติม, ฌิม, อาน, ตฺรณ, ฌิตฺต, ตฺติ, ฌ, จ, ฐ, ท, อิทฺท, ก, อิริ, อล, อม, ฺท, อีวร, อฺร, ฺน, อฺสฺส, ฺนฺส, อิส และ การ ปัจจัย

๒.๓ ปัจจัยที่เป็นได้ทั้งกิริยากิตก์และนามกิตก์ มี ๗ ตัว คือ

๒.๓.๑ ตพพปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น มยา ปุณฺณ กาทพฺพ. อ.บุญ อันเรา ฟังกระทำ
- เป็นนามกิตก์ เช่น มม คนตพฺพ. อ.การไปของเรา (หมายเหตุ : เฉพาะที่ลงในอรรถภาวสารณะเท่านั้น ที่จะเป็นนามกิตก์ได้ รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวณะเท่านั้น)

๒.๓.๒ อนียปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น ภาวนีโย. ฟังถูกให้เจริญ (ภฺว + ฌ + อนีย)
- เป็นนามกิตก์ เช่น ปานีย. น้ำอันบุคคลฟังดี (ปา + อนีย)

๒.๓.๓ ฌยปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น วิญฌยฺย. ฟังถูกรู้ (วิ + ฌ + ฌย) เป็นต้น
- เป็นนามกิตก์ เช่น วากฺย. พากย์, ประโยค (วจ + ฌย) เป็นต้น

๒.๓.๔ ริจฺจปัจจัย

- เป็นกิริยากิตก์ เช่น กิจฺจ เม กมฺม. อ.การงาน อันเรา ฟังกระทำ

- เป็นนามกิตก์ เช่น กิจจํ เม อตุถิ. อ.กิจ ของเรา มีอยู่

๒.๓.๕ ตปัจจย

- เป็นกิริยา กิตก์ เช่น ปสนฺโน. เลื่อมใสแล้ว (ป + สท + ต) เป็นต้น

- เป็นนามกิตก์ เช่น พุทฺโธ. พระพุทธเจ้า, ผู้ตรัสรู้ (พุท + ต), สตุโต สัตว์, ผู้ช้องอยู่ (สนฺช + ต), จิตฺตํ จิต, สภาพที่รู้อารมณ์ (จินฺต + ต) เป็นต้น (พุทฺธมาทิตฺเถ กตฺตริ, จทาที่หิ ตฺตฺรณ)

๒.๓.๖ กุตปัจจย

- เป็นกิริยา กิตก์ เช่น วิทิตฺ. ถูกรู้แล้ว (วิท + กุต) เป็นต้น

- เป็นนามกิตก์ เช่น ตาโต. พ่อ, ลูก (ตา + กุต) เป็นต้น

๒.๓.๗ ขปัจจย

- เป็นกิริยา กิตก์ เช่น สฺกํ สาธฺนา สาธฺ. (สฺ + กร + ข)

อ.กรรมดี อันคนดี กระทำได้โดยง่าย

- เป็นนามกิตก์ เช่น ปพฺพชฺชา นาม ทุกฺกรา โหติ. (ทฺ + กร + ข)

ชื่อ อ.การบวช เป็นกิริยาอันบุคคลกระทำได้โดยยาก

ย่อมเป็น

๓. จัดประเภทตามกาลและกลุ่มของปัจจย มี ๖ ประเภท คือ

๓.๑ เตกาลิกปัจจย ปัจจยที่ลงในกาลทั้งสาม มีปัจจยทั้งหมด ๒๘ ตัว แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๓.๑.๑ เตกาลิก กิจจปัจจย เป็นได้ทั้ง ๓ กาล มีปัจจย ๕ ตัว คือ ตพฺพ, อนนฺย, ญฺย, เตยฺย และ ริจฺจ ปัจจย

๓.๑.๒ เตกาลิก กิตกปัจจย เป็นได้ทั้ง ๓ กาล มีปัจจย ๒๓ ตัว คือ ฌ, อ, ฌฏฺ, ตฺ, อาวี่, ฎ, รตฺถ, ริตฺ, ราตฺ, ภาวี่, รหมฺ, ฌ, ฐ, ฌก, ร, อิ, ติ, ริริย, อิน, ข, ต, ตุก และ อิก ปัจจย

๓.๒ อดีตปัจจย มีปัจจย ๔ ตัว คือ ต, ตานฺต, ตาวี่ และ กุต ปัจจย

๓.๓ ตเวตฺตนาทิจจปัจจย มีปัจจย ๕ ตัว คือ ตเวปัจจย ใช้ในอรรถจตุตถีวิภคตี ตฺ ปัจจย ใช้ในอรรถปจฺจมาวิภคตี และจตุตถีวิภคตี ส่วน ตฺน, ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจย เป็นอดีตกาล ปัจจย ทั้ง ๕ ตัวนี้ รูปสำเร็จเป็นอพยยศัพท์

๓.๔ วัตตมานกาลิกปัจจย ปัจจยที่ลงในปัจจุบัณฑกาล มี ๒ ตัว คือ อนฺต และ มาน ปัจจย

๓.๕ อนาคตกาลิกปัจจย ปัจจยที่ลงในอนาคตกาล มี ๙ ตัว คือ ฌ, ฌนฺ, ฌฏฺ, ตฺ, ฌ, สฺส, ฌตฺ, มาน และ อาน ปัจจย

๓.๖ อุณฺหิปัจจยฺย มี ๔๔ ตัว คือ ญฺ (ญฺอนุพันธ์), ยฺ, กฺต, มิ, มนฺ, ถ, ม, ล, ย, ยาณ, ลาณ, ณี, จ, ตย, ตยฺ, ญ, ตฺติม, ณีม, อานิ, ต, ตฺรณ, ณีตฺต, ตฺติ, ติ, ฌ, จ, ฐ, ท, อิทฺท, ก, อิร, อล, อม, ตฺ, ฑ, อีวร, อิ, อฺร, ญฺ (ไม่ใช่อนุพันธ์), ญ, อุสฺส, ญฺส, อิส และ การปัจจยฺย รูปสำเร็จเป็นนามกิตฺก

วิเคราะห์ (การให้คำจำกัดความของศัพท์)

เนื่องจากกิตฺก เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการให้คำจำกัดความ ความหมายของคำศัพท์ ทั้งที่เป็นกิริยากิตฺก และนามกิตฺก ดังนั้น จึงเกี่ยวข้องกับกรการวิเคราะห์ ซึ่งบาลีเรียกว่า “**วิคฺคห**” บ้าง เรียกว่า “**วจนฺตฺถ**” บ้าง ดังมีบาลีว่า “**นิปฺพนฺนฺสฺส อตฺถิโก วิเสสฺน คยฺหติ เอเตนาติ วิคฺคโห**” (วิ + คห อุปาทานเ ในกรการถือเอา + อ) แปลว่า ชื่อว่าวิเคราะห์ เพราะเป็นเครื่องถือเอาความหมายของคำศัพท์ หรือบทที่สำเร็จแล้วโดยพิเศษ

สาธนะ ๗

คำว่า “**สาธนะ**” หมายถึง ศัพท์เป็นเครื่องกระทำกริยาให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะประกอบด้วยกิริยานุเคราะห์ต่าง ๆ อันแสดงเนื้อความให้ชัดเจนได้ ดังมีวิเคราะห์ว่า “**สาธียติ นิปฺพาทียติ กุริยา เอเตนาติ สาธนํ**” (สาธ สิทธิมิหิ ในความสำเร็จ + เณ + ยฺปัจจยฺย) เช่น บทว่า “**ทานํ**” มาจาก “**ทาธาตฺ + ยฺปัจจยฺ**” ทาธาตฺล้วน ๆ กล่าวอรรถคือ “**ให้**” มีเนื้อความไม่ชัดเจนว่าหมายถึง “**ผู้ให้**” หรือ “**สิ่งที่ถูกให้**” เป็นต้น เมื่อลง ยฺปัจจยฺในอรรถภาวสาธนะ ทำให้ทราบว่ “**ทานํ**” หมายถึง “**การให้**” เมื่อลง ยฺปัจจยฺ ในอรรถกัมมสาธนะ ทำให้ทราบว่ “**ทานํ**” หมายถึง “**สิ่งที่ถูกให้**” เมื่อลง ยฺปัจจยฺในอรรถกรณสาธนะ ทำให้ทราบว่ “**ทานํ**” หมายถึง “**เจตนาอันเป็นเครื่องให้**” เมื่อลง ยฺปัจจยฺในอรรถอภิกถสาธนะ ทำให้ทราบว่ “**ทานํ**” หมายถึง “**โรงทานอันเป็นสถานที่ให้**” เป็นต้น ฉะนั้น สาธนศัพท์ต่าง ๆ จึงสามารถทำให้กริยาบริบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะแสดงเนื้อความให้ชัดเจนได้ สาธนะนั้นมี ๗ ประการ ดังนี้

(๑) **กัตตฺสาธนะ** สาธนะอันกล่าวกัตตา(ผู้กระทำ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตฺกแล้ว แปลว่า “**ผู้.....**” เป็นกัตตฺรูปอย่างเดียว

เช่น พุชฺฌตีติ พุทฺโธ. ย่อมตรัสรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธ. (ผู้ตรัสรู้)

(๒) **กัมมสาธนะ** สาธนะอันกล่าวกรรม(สิ่งที่ถูกกระทำ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตฺกแล้ว เป็นกัตตฺรูป แปลว่า “**เป็นที่.....**” เป็นกัมมรูป แปลว่า “**เป็นที่อันเขา.....**” “**ถูก.....**” หรือ “**อันเขา.....**”

เช่น - เทสียตีติ เทสฺนา. (กัมมรูป, กัมมสาธนะ)

ย่อมถูกแสดง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเทสฺนา (กรรมที่ถูกแสดง)

- พุชฌิตพุพนุติ พุทุธ. (กัมมรูป, กัมมสาธนะ)
 ฟิงฎุกรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทุธ (ฟิงฎุกรู้)
- ปิยติ นนุติ ปิโย. (กัตตุรูป, กัมมสาธนะ)
 ย่อมรัก ซึ่งบุตรนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปิย. (เป็นที่รัก)

ข้อสังเกต : จะใช้กิริยาอาชยาดหรือกิริยา กิตก์ที่เป็นกัมมรูป หรือบางที่ใช้กิริยาอาชยาดที่เป็นกัตตุรูป และใช้วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับ อิติ ศัพท์ประกอบด้วย “ทุติยาวิภัตติ” ก็มีบ้าง

(๓) **กรณสาธนะ** สาธนะอันกล่าวกรณะ(เครื่องมือ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว เป็นกัตตุรูป แปลว่า “เป็นเครื่อง.....” หรือ “เป็นเหตุ.....” เป็นกัมมรูป แปลว่า “เป็นเครื่องอันเขา.....” หรือ “เป็นเหตุอันเขา.....”

- เช่น - วิเนติ เอเตนาติ วินโย. (กัตตุรูป, กรณสาธนะ)
 ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เพราะเหตุนั้น อุบายนั้น ชื่อว่าวินโย. (อุบายเป็นเครื่องแนะนำ)
- กลียติ ปริมียติ อุทกั เอเตนาติ กลล. (กัมมรูป, กรณสาธนะ)
 น้ำ ย่อมถูกวัดปริมาณ ด้วยตม้นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากลล. (ตมเป็นเครื่องอันเขาวัดปริมาณน้ำ)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอิติศัพท์ จะประกอบด้วย “ตติยาวิภัตติ” เสมอ

(๔) **สัมปทานสาธนะ** สาธนะอันกล่าวสัมปทาน(ผู้รับ) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว เป็นกัตตุรูป แปลว่า “เป็นที่.....” เป็นกัมมรูป แปลว่า “เป็นที่อันเขา.....”

- เช่น - สมมา ปกาเรน ทาทาติ อสุสาติ สมปทาน. (กัตตุรูป, สัมปทานสาธนะ)
 ย่อมให้ โดยประการ โดยชอบ แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมปทาน. (เป็นที่ให้)
- ทาทพุโพ อสุสาติ ทานีโย. (กัมมรูป, สัมปทานสาธนะ)
 อันบุคคลพึงให้ แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทานีโย. (เป็นที่อันเขาพึงให้)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอิติศัพท์ จะประกอบด้วย “จตุตถวิภัตติ” เสมอ

(๕) **อปาทานสาธนะ** สาธนะอันกล่าวอปาทาน(ที่หลีกออก) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว แปลว่า “เป็นแดน.....” เป็นกัตตุรูปอย่างเดียว

- เช่น ปภาวติ เอตสุมาติ ปภาโว. ย่อมเกิดในเบื้องต้นแรก จากที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า

ปกาว. (เหตุเป็นแดนเกิดก่อน)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ติดกับอดีตศัพท์ จะประกอบด้วย “บัญญัติวิภัติ” เสมอ

(๖) **อิทธิกรณสาธนะ** สาธนะอันกล่าวอิทธิกรณะ(ที่รองรับ, โอกาส, ที่ว่าง) อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว เป็นกัตตุรูป แปลว่า “เป็นที่.....” เป็นกัมมรูป แปลว่า “เป็นที่อันเขา.....” หรือ “เป็นที่ถูก.....”

เช่น - วิเนติ เอตถาติ วินโย. (กัตตุรูป, อิทธิกรณสาธนะ)

ย่อมแนะนำ ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินย. (เป็นที่แนะนำ)

- ชลั ธียเต อสุมินฺติ ชลธิ. (กัมมรูป, อิทธิกรณสาธนะ)

น้ำ ย่อมถูกทรงไว้ ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชลธิ. (เป็นที่ถูกทรงน้ำไว้)

ข้อสังเกต : วิเสสนศัพท์นาม ซึ่งโดยมากจะอยู่ติดกับ อิติ ศัพท์ จะประกอบด้วย “สัตตมวิภัติ” เสมอ

(๗) **ภาวสาธนะ** สาธนะอันกล่าวภวกริยา อันมีชั่วคราวในประโยครูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นกิตก์แล้ว แปลว่า “การ....., ความ..... หรือ อัน.....” เป็นภาวรูปอย่างเดียว

เช่น - ภูยเต ภูยมาน. (ภวกริยาอาขยาด ภาวรูป, ภาวสาธนะ)

อันเขาเป็นอยู่ ชื่อว่าภูยมาน. (ความเป็นอยู่)

- จินฺตณ จินฺตา. (ภวกริยาภวกริยา ภาวรูป, ภาวสาธนะ)

อ.ความคิด ชื่อว่าจินฺตา (ความคิด) เป็นต้น

ข้อสังเกต : จะใช้ภวกริยาอาขยาด ภาวรูป หรือภวกริยาภวกริยาที่ลง ยุ ปัจจัยในอรรถภาวะ มาตั้งเป็นรูปวิเคราะห์ก็ได้

หมายเหตุ :- วิเสสนศัพท์นามที่ใช้ในการวิเคราะห์และเป็นเครื่องสังเกตให้ทราบสาธนะว่าเป็นสาธนะอะไรนั้น ใช้ ๔ ตัว คือ ย, ต, เถต และ อิมศัพท์ ให้สังเกตว่าวิเสสนศัพท์นามทั้งสี่ตัวดังกล่าว ประกอบด้วยวิภัติอะไร ก็จะเป็นสาธนะนั้นๆ ตามวิภัติที่ประกอบอยู่ และวิเสสนศัพท์นามนี้ ต้องมีลิงค์ เหมือนลิงค์ของบทสำเร็จที่เป็นสาธนะ

เช่น - วิเนติ เอเตนาติ วินโย. (วิ + นี นเย ในการนำไป + อ) (กัตตุรูป, ภวสาธนะ)

ย่อมแนะนำ ด้วยอุบายนั้น เพราะเหตุนั้น อุบายนั้น ชื่อว่าวินย. (อุบายเป็นเครื่องแนะนำ)

ในตัวอย่างนี้ บทสำเร็จคือ “วินโย” เป็นปุงลิงค์ เพราะฉะนั้น วิเสสนศัพท์นามที่เป็นตัวบอกให้ทราบสาธนะ ก็ต้องเป็นปุงลิงค์ด้วย ในที่นี้ วิเสสนศัพท์นามที่ใช้ คือ “เอเตน” มาจาก “เอต + นาดตยาวิภัติ” เป็นปุงลิงค์ด้วย และประกอบด้วยตตยาวิภัติ ฉะนั้น จึงเป็นภวสาธนะ

- กเถติ เอตายาติ กถา. (กถ กถเน ในการกล่าว + อ + อา) (กัตตุรูป, กรณ
สาธนะ)

ย่อมกล่าว ด้วยวาจา นี้ เพราะเหตุ นั้น วาจา นี้ ชื่อว่า กถา. (วาจา เป็นเครื่อง
กล่าว)

ในตัวอย่างนี้ บทสำเร็จ คือ “กถา” เป็นอิตถิลิงค์ เพราะฉะนั้น วิเสสนศัพท์นาม
ที่เป็นตัวบอกให้ทราบสาธนะ ก็ต้องเป็นอิตถิลิงค์ด้วย ในที่นี้ วิเสสนศัพท์นามที่ใช้ คือ “เอตาย”
มาจาก “เอตา + นาทติยาวิภตติ” เป็นอิตถิลิงค์ด้วย และประกอบด้วยตติยาวิภตติ ฉะนั้น จึงเป็น
กรณสาธนะ

- วิหุติ ตุสสุติ อเนนาติ วิตุตฺ, ชน. (วิห ตูฏจिय ในความยินดี + ต) (กัตตุรูป, กรณ
สาธนะ)

ย่อมยินดี ด้วยทรัพย์ นี้ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่า วิตุต, ได้แก่ทรัพย์. (เป็นเครื่อง
ปลื้มใจ)

ในตัวอย่างนี้ บทสำเร็จ คือ “วิตุต” เป็นนปุงสกลิงค์ เพราะฉะนั้น วิเสสน
ศัพท์นาม ที่เป็นตัวบอกให้ทราบสาธนะ ก็ต้องเป็นนปุงสกลิงค์ด้วย ในที่นี้ วิเสสนศัพท์นามที่ใช้
คือ “อเนน” มาจาก “อิม + นาทติยาวิภตติ” เป็นนปุงสกลิงค์ด้วย และประกอบด้วยตติยาวิภตติ
ฉะนั้น จึงเป็นกรณสาธนะ

แผนผังโครงสร้างการตั้งวิเคราะห์กิตก์โดยสังเขป

(๑) กัตตุสาธนะ

๑.๑ กัตตุรูป กัตตุสาธนะ (วุตตกัตตุสาธนะ)

.....ตีติ =, (.....)

แปลว่า “ผู้...”

๑.๒ กัตตุรูป ตัสนีสลสาธนะ

.....ติ สึเลนาติ =, (.....)

แปลว่า “ผู้...โดยปกติ”

๑.๓ สมาสรูป ตัสนีสลสาธนะ

.....ตุ สึลมสสาติ =, (.....)

แปลว่า “ผู้มีอัน...เป็นปกติ”

๑.๔ กัมมรูป อวุตตกัตตุสาธนะ

.....อียเต (นาม+ปฐมา) เอเตนาติ =, (.....)

แปลว่า “ผู้...”

(๒) กัมมสาธนะ

๒.๑ กัตตุรูป กัมมสาธนะ

.....ติ ตนุติ =, (.....)

แปลว่า “เป็นที่...”

๒.๒ กัมมรูป กัมมสาธนะ (อาชยาต)

.....อียเตติ =, (.....)

แปลว่า “อันเขา..., ถูก...”

๒.๓ กัมมรูป กัมมสาธนะ (กิตกั)

.....ตพฺโพติ, ตพฺพาติ, ตพฺพนฺติ =, (.....) แปลว่า “อันเขาฟัง..., ฟังถูก...”

(๓) กรณสาธนะ

๓.๑ กัตตุรูป กรณสาธนะ

.....ติ เอเตนาติ, เอตายาติ =, (.....) แปลว่า “เป็นเครื่อง...”

๓.๒ กัมมรูป กรณสาธนะ

.....อียเต เอเตนาติ, เอตายาติ =, (.....) แปลว่า “เป็นเครื่องอันเขา...”

(๔) สัมปทานสาธนะ

๔.๑ กัตตุรูป สัมปทานสาธนะ

.....ติ เอตสฺสาติ, เอตายาติ =, (.....) แปลว่า “เป็นที่...”

๔.๒ กัมมรูป สัมปทานสาธนะ

.....อียเต เอตสฺสาติ, เอตายาติ =, (.....) แปลว่า “เป็นที่อันเขา...”

(๕) อปาทานสาธนะ

๕.๑ กัตตุรูป อปาทานสาธนะ

.....ติ เอตสฺมาติ, เอตายาติ =, (.....) แปลว่า “เป็นแดน...”

(๖) อธิกรณสาธนะ

๖.๑ กัตตุรูป อธิกรณสาธนะ

.....ติ เอตถาติ, เอตสฺมินฺติ, เอตายนฺติ =, (.....) แปลว่า “เป็นที่...”

๖.๒ กัมมรูป อธิกรณสาธนะ

.....อียเต เอตถาติ, เอตสฺมินฺติ, เอตายนฺติ =, (.....) แปลว่า “เป็นที่อันเขา...”

(๗) ภาวสาธนะ

๗.๑ ภาวรูป ภาวสาธนะ อกัมมชาตฺ (อาชยาต)

.....ยเตติ =, (ไม่มีอัญญบท)

แปลว่า “การ..., ความ..., อัน...”

๗.๒ ภาวรูป ภาวสาธนะ สกัมมชาตฺ (กิตกั)

.....นํ, ฌํ (ยฺบัจจย) =, (ไม่มีอัญญบท)

แปลว่า “การ..., ความ..., อัน...”

๕.๑ กิจจปัจจัย

กิจจปัจจัยนี้ สามารถตั้งวิเคราะห์ได้ทั้ง ๓ กาล กิจจปัจจัยนี้มี ๕ ตัว คือ ตพพ, อนีย, ฌย, เตยย และ ริงจปัจจัย แปลว่า “ฟัง...” หรือ “ควร...” มีใช้ในกัมมสาธนะและภาวสาธนะ โดยมาก นอกจากนี้ยังมีใช้ในกัตตุสาธนะ กรรมสาธนะ และสัมปทานสาธนะบ้างเล็กน้อย รูปสำเร็จ เป็นกิริยาภิติกก์ก็มี เป็นนามภิติกก์ก็มี ดังนี้

๑. กิจจปัจจัย ๑ ตัว คือ เตยยปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นกิริยาคุมพากย์ เหมือนกิริยาอาชยาต แต่เวลาใช้ต้องเปลี่ยนลิงค์และวณะให้เหมือนกับบทนามที่ไปสัมพันธด้วย เช่น

- เอว์ วิชานัง โสตุชเนน ฌยาเตยฺยํ. อ.วิธี อย่างนี้ อันนักศึกษา ฟังทราบ. (ฌยา+เตยย)

๒. กิจจปัจจัย ๔ ตัว คือ ตพพ, อนีย, ฌย และ ริงจปัจจัย รูปสำเร็จเป็นได้ทั้งกิริยาภิติกก์ และนามภิติกก์ ดังนี้

๒.๑ ตพพปัจจัย

- เป็นกิริยาภิติกก์ เช่น ฌโม ปจฺจตุตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ. (วิท+ณ+อิ+ตพพ)

อ.ธรรม อันบัณฑิต ท. ฟังรู้ได้ เฉพาะตน

- เป็นนามภิติกก์ เช่น มม คนฺตพฺพํ. (คมุ + ตพพ)

อ.การไป ของเรา (เฉพาะภาวสาธนะ)

๒.๒ อนียปัจจัย

- เป็นกิริยาภิติกก์ เช่น ภวตา ปญฺเณน ภวนียํ. (ภุ + อนีย)

อันท่าน เป็นผู้ผู้มีปัญญา ควรเป็น

- เป็นนามภิติกก์ เช่น อุปาสโก เถรสฺส ปานียํ อทาสิ. (ปา + อนีย)

อ.อุปาสก ได้ถวายแล้ว ซึ่งน้ำดื่ม แก่พระเถระ

๒.๓ ฌยปัจจัย

- เป็นกิริยาภิติกก์ เช่น เสสํ เหนยฺยํ. (นี + ฌย)

อ.วิธี ที่เหลือ อันนักศึกษา ฟังนำไป. (นี + ฌย)

- เป็นนามภิติกก์ เช่น สุตฺตสฺสํ วชฺชฌยเณสํ. (วท + ฌย)

อ.โทษ ของบุคคล ท. เหล่าอื่น อันบุคคลเห็นได้โดยง่าย

๒.๔ ริงจปัจจัย

- เป็นกิริยาภิติกก์ เช่น อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ. (กร + ริงจ)

อ.ความเพียร อันบุคคล ฟังกระทำ ในวันนี้

- เป็นนามภิติกก์ เช่น กิจฺจํ เม อตฺถิ. (กร + ริงจ)

อ.กิจ ของข้าพเจ้า มีอยู่

กิจปัจจัย ๓ ตัวเหล่านี้ คือ ตพฺพ, อนีเย และ เตยฺย ถ่าลงหลังสัทมกษธาตุ เป็นกัมมวาทก และเหตุกัมมวาทก เป็นไต้สามลึงค์ หากวาลงหลังอัทมกษธาตุ เป็นภาววาทก เป็นนปุงสกลึงค์ เอกวณะ มีรูปเฉพาะปฐมวาทกติดิเท่านั้น

ตัวอย่างการวิเคราะห์และประกอบคำศัพท์

- วิ. ภูยเต ภวิตพฺพ. (ภฺ สุตตยํ ในความมี, ความเป็น + ตพฺพ) (ภาวสาธนะ)
อันเขาเป็นอยู่ ชื่อว่าภวิตพฺพ. (พึงมี, พึงเป็น)
- วิ. กรียตติ กตตพฺโพ, สมณธฺโม. (กร กรณ ในการกระทำ + ตพฺพ) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตตพฺพ, ไต้แก่สมณธรรม. (อันบุคคลควรกระทำ)
- วิ. กรียตติ กตตพฺพา, สมฺมาปฏิปัตติ. (กร กรณ ในการกระทำ + ตพฺพ + อา) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตตพฺพา, ไต้แก่การปฏิบัติชอบ. (อันบุคคลควรกระทำ)
- วิ. กรียตติ กตตพฺพํ, ปุณฺณิ. (กร กรณ ในการกระทำ + ตพฺพ) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตตพฺพ, ไต้แก่บุญ. (อันบุคคลควรกระทำ)
- วิ. กรียตติ กาทพฺโพ, สมณธฺโม. (กร กรณ ในการกระทำ + ตพฺพ) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากาทพฺพ, ไต้แก่สมณธรรม. (อันบุคคลควรกระทำ)
- วิ. กรียตติ กาทพฺพา, สมฺมาปฏิปัตติ. (กร กรณ ในการกระทำ + ตพฺพ + อา) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากาทพฺพา, ไต้แก่การปฏิบัติชอบ. (อันบุคคลควรกระทำ)
- วิ. กรียตติ กาทพฺพํ, ปุณฺณิ. (กร กรณ ในการกระทำ + ตพฺพ) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากาทพฺพ, ไต้แก่บุญ. (อันบุคคลควรกระทำ)
- วิ. กรียตติ กรณีย, ธฺโม. (กร กรณ ในการกระทำ + อนีเย) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากรณีย, ไต้แก่บุญ. (อันบุคคลพึงกระทำ)
- วิ. กรียตติ กรณียา, สมฺมุชฺชนี. (กร กรณ ในการกระทำ + อนีเย + อา) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากรณียา, ไต้แก่การปิดกวาด. (อันบุคคลพึงกระทำ)
- วิ. กรียตติ กรณียํ, กิจฺจํ. (กร กรณ ในการกระทำ + อนีเย) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากรณีย, ไต้แก่กิจ. (อันบุคคลพึงกระทำ)
- วิ. ปุชฺชิตติ ปุชฺชนีย, ภควา. (ปุชฺ ปุชฺชยํ ในการบูชา + ณะ + อนีเย) (กัมมสาธนะ)
ยอมถูกบูชา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุชฺชนีย, ไต้แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า. (พึงถูกบูชา)
- วิ. อครยหิตถาติ คารยฺโห, ปุคฺคโล. (ครห นินฺทายํ ในการติเตียน + ญ) (กัมมสาธนะ)
ไต้ถูกติเตียนแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคารยห, ไต้แก่บุคคล. (พึงถูกติเตียน)

- วิ. ฉายตีติ **เฌยยั, ฉาเตยยั.** (ฉา อวโพชน ในการรู้ + ฌย, เตยย) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเฌยย, ฉาเตยย. (พึงถูกรู้) (แปลง อา กับ ฌย เป็น เฌยย)
- วิ. กตตพพนติ **กัจจยั.** (กร กรณ ในการกระทำ + วจ) (กัมมสาธนะ)
 พึงถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากัจจย. (พึงถูกกระทำ)
- วิ. ยุชชตีติ **ยุชชิตพพ.** (ยุช โยเค ในการประกอบ + อีอาคม + ตพพ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกประกอบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ายุชชิตพพ. (อันบุคคลพึงประกอบ)
- วิ. ฐารียตีติ **ฐาเรตพพ.** (ฐร ฐารณ ในการทรงไว้ + ณ + ตพพ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกทรงไว้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฐาเรตพพ. (พึงถูกทรงไว้)
- วิ. ตติทขาปียตีติ **ตติทขาเปตพพ.** (ติช ขมาย ในความอดทน + ข + ณาเป + ตพพ) (กัมมะ)
 ย่อมถูกให้อดกลั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตติทขาเปตพพ. (พึงถูกให้อดกลั้น)
- วิ. ตติทจณปิยตีติ **ตติทจณาเปตพพ.** (กิต โรคาปนยเน ในการนำออกซึ่งโรค +ณ+ณาเป+ตพพ)
 ย่อมถูกให้เยียวยา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตติทจณาเปตพพ. (พึงถูกให้เยียวยา) (กัมมสาธนะ)
- วิ. อภาวียตถาติ **ภาเวตพพ, ภาวียตพพ.** (ภู สดุดาย ... + ณ, ฌย + ตพพ) (กัมมสาธนะ)
 ได้ถูกให้เจริญแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเวตพพ, ภาวียตพพ. (พึงถูกให้เจริญ)
- วิ. อภาวียตถาติ **ภาวนีโย, ภาวนียา, ภาวนีย.** (ภู สดุดาย ... + ณ + อนีโย) (กัมมสาธนะ)
 ได้ถูกให้เจริญแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาวนีโย, ภาวนียา, ภาวนีย. (ควรถูกให้เจริญ)
- วิ. อการียตถาติ **กาเรตพพ.** (กร กรณ ในการกระทำ + ณ + ตพพ) (กัมมสาธนะ)
 ได้ถูกให้กระทำแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากาเรตพพ. (พึงถูกให้กระทำ)

๕.๒ กิตกปัจจัย (นามกิตก์)

ศัพท์กิตก์ที่เป็นนามนามกิตี คุณนามกิตี เรียกว่า “นามกิตก์” นามกิตก์นี้ จัดเป็นสาธนะ โดยมีปัจจัยเป็นเครื่องหมายบ่งชี้ว่า ศัพท์แต่ละศัพท์ มีสาธนะต่างกันไป

- วิ. กุมภํ กโรตีติ **กุมภกาโร**. (กุมภสทฺหฺรูปฺพท + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมกระทำ ซึ่งหม้อ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุมภการ. (ผู้กระทำหม้อ, ช่างปั้นหม้อ)
- วิ. มาลํ กโรตีติ **มาลาการโร**. (มาลาสทฺหฺรูปฺพท + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมกระทำ ซึ่งระเบียบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาลาการ. (ผู้ร้อยพวงมาลัย)
- วิ. ธมฺมํ กาเมตีติ **ธมฺมกาโม**, ปฺริโส. (ธมฺมสทฺหฺรูปฺพท + กมฺ กนฺติย ในความใคร่ + ณ) อ.บุรุษ ย่อมใคร่ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺมกาม. (ผู้ใคร่ธรรม)
- วิ. เวสฺสํ ตโรตีติ **เวสฺสหนฺตโร**. (เวสฺสสทฺหฺรูปฺพท + ตร ตรณ ในการข้าม + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมข้าม ซึ่งถนนพ้อค้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเวสฺสหนฺต. (ผู้ข้ามถนนพ้อค้ำ, พระเวสสันดร โภธิสัตว์)
- วิ. ธมฺมํ ทรตีติ **ธมฺมทรโร**. (ธมฺมสทฺหฺรูปฺพท + ทร ทรณ ในการทรงไว้ + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมทรงไว้ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺมทร. (ผู้ทรงธรรม)
- วิ. วินยํ ทรตีติ **วินยทรโร**. (วินยสทฺหฺรูปฺพท + ทร ทรณ ในการทรงไว้ + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมทรงไว้ ซึ่งวินัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินยทร. (ผู้ทรงวินัย)
- วิ. อนฺนํ ททาตีติ **อนฺนโท**. (อนฺนสทฺหฺรูปฺพท + ทา ทาเน ในการให้ + อ) (กัตตุสาธนะ) ย่อมให้ ซึ่งข้าว-น้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอนฺนท. (ผู้ให้ข้าว-น้ำ)
- วิ. - วิเนติ เอเตนาติ **วินโย**. (วิปฺพพ + นี ปาปณ ในการให้ถึง + อ) (กรณสาธนะ) ย่อมแนะนำ ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินย. (วินัยเป็นเครื่องแนะนำ, วินัย)
- วิเนติ เอตฺถาติ **วินโย**. (วิปฺพพ + นี ปาปณ ในการให้ถึง + อ) (อิกรณสาธนะ) ย่อมแนะนำ ในธรรมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินย. (ที่เป็นที่แนะนำ, วินัย)
- วิ. นยณํ **นโย**. (นี ปาปณ ในการให้ถึง + อ) (ภาวสาธนะ) อ.การนำไป ชื่อว่านย. (การนำไป, นัย)
- วิ. นิสฺสียิตฺถ นิสฺสียติ นิสฺสียิสฺสตีติ वा **นิสฺสโย**. (นิปฺพพ + สิ เสวาย ในการเสพ + อ) (กัมมะ) ถูกอาศัยแล้ว ย่อมถูกอาศัย หรือจักถูกอาศัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิสฺสย. (เป็นที่อาศัย ได้แก่ อาจารย์)

- วิ. อนุสยิ อนุเสติ อนุเสสฺสตีติ वा **อนุสโย.** (อนุปุพฺพ + สยิ สเย ในการนอน + อ) (กัตตุสาธนะ)
นอนเื่องแล้ว ย่อมนอนเื่อง หรือจกนอนเื่อง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอนุสย. (อนุสยั, กิเลส
อันนอนเื่อง)
- วิ. ปฏิจฺจ เอตฺสฺมา ผลเมตีติ **ปจฺจโย, สมุทโย.** (ปติปุพฺพ + อธิ คติมิหิ ในการไป + อ) (อปาทาน)
อ.ผล อาศัยแล้ว จากเหตุนี้ ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปจฺจโย, ได้แก่สมุทโย. (เหตุเป็น
แดนเกิด ของผล, ปัจฉัย)
- วิ. - วินิจฺฉียเต อเนนาติ **วินิจฺฉโย.** (วิ + นิปุพฺพ + จิ จเย ในการสั่งสม + อ) (กรณสาธนะ)
ย่อมถูกวินิจฉัย ด้วยถ้อยคำนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวินิจฉโย. (ถ้อยคำเป็นเครื่องตัดสิน,
คำวินิจฉัย)
- วินิจฺฉยณิ **วินิจฺฉโย.** (วิ + นิปุพฺพ + จิ จเย ในการสั่งสม + อ) (ภาวสาธนะ)
อ.การวินิจฉัย ชื่อว่าวินิจฉโย. (การตัดสิน, การวินิจฉัย) (แปลง จ เป็น ฉ)
- วิ. ฌมฺม วิจิณาตีติ **ฌมฺมวิจโย.** (ฌมฺมสทฺทูปฺปท + วิปุพฺพ + จิ จเย ในการสั่งสม + อ) (กัตตุ)
ย่อมพิจารณา ซึ่งธรรม เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าฌมฺมวิจโย. (ผู้พิจารณาธรรม, ธรรมวิจย)
- วิ. ขยนิ **ขโย.** (ขี ขเย ในการสิ้นไป + อ) (ภาวสาธนะ) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ, แปลง เอ เป็น อย)
อ.การสิ้นไป ชื่อว่าขย. (การสิ้นไป, ขัย)
- วิ. - สงฺคณฺหาติ เตนาติ **สงฺคโห.** (สํปุพฺพ + คห อฺปาทาน ในการถือเอา + อ) (กรณสาธนะ)
ย่อมสงเคราะห์ ด้วยวัตถุนั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสงคห. (วัตถุเป็นเครื่องสงเคราะห์)
- สงฺคหณิ **สงฺคโห.** (สํปุพฺพ + คห อฺปาทาน ในการถือเอา + อ) (ภาวสาธนะ)
อ.การสงเคราะห์ ชื่อว่าสงคห. (การสงเคราะห์)
- วิ. สํวรณิ **สํวโร.** (สํปุพฺพ + วร วรเณ ในการระวังรักษา + อ) (ภาวสาธนะ)
อ.การสำรวม ชื่อว่าสํวร. (การสังวร, การสำรวมระวัง)
- วิ. อาทฺรณิ **อาทโร.** (อาปุพฺพ + ทฺร อาทฺเร ในการเคารพ-การเอื้อเฟื้อ + อ) (ภาวสาธนะ)
อ.การเอื้อเฟื้อ ชื่อว่าอาทฺร. (ความเอื้ออาทฺร, ความเอื้อเฟื้อ)
- วิ. กามิ อวฺจฺรติ เอตฺถาติ **กามาวฺจโร, โลโก.** (กาม + อว + จฺร จฺรเณ ในการเที่ยวไป + อ)
อ.กาม ย่อมเป็นไป ในโลกนี้ เพราะเหตุนี้ อ.โลกนี้ ชื่อว่ากามาวจฺร. (ที่เป็นที่ท่องเที่ยวไป
ของกาม) (อิทธิกรณสาธนะ)
- วิ. คาโว จฺรณฺติ เอตฺถาติ **โคจโร.** (โคสทฺทูปฺปท + จฺร จฺรเณ ในการเที่ยวไป + อ) (อิทธิกรณะ)
อ.โค ท. ย่อมเที่ยวไป ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าโคจฺร. (ที่เป็นที่เที่ยวไปของโค, ที่โคจฺร)
- วิ. ปาเทน ปิวตีติ **ปาทโป.** (ปาทสทฺทูปฺปท + ปา ปาเน ในการดื่ม + อ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมดื่ม ด้วยราก เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปาทป. (ต้นไม้)

- วิ. **คุหาย** สยตีติ **คุหายสย**, จิตฺต. (คุหายสทฺหฺนฺปท + สย สเย ในการนอน + อ) (กัตตุสาธนะ)
 อ.จิต ย่อมอาศัยอยู่ในถ้ำคือหทัยวัตถุ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคุหายสย. (ผู้อาศัยอยู่ในถ้ำคือหทัยวัตถุ)
- วิ. - ททาสีติ **ทหายโก**, ปุริโส. (ทา ทาเน ในการให้ + ฌว) (กัตตุสาธนะ) (แปลง อา เป็น อาย)
 ย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทหายก. (ผู้ให้)
- ททาสีติ **ทหายิกา**, อิตฺถิ. (ทา ทาเน ในการให้ + ฌว + อา) (กัตตุสาธนะ) (แปลง อ เป็น อิ)
 ย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทหายิกา. (ผู้ให้)
- ททาสีติ **ทหายก**, กุลฺ. (ทา ทาเน ในการให้ + ฌว) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทหายก. (ผู้ให้)
- วิ. **ภควโต** โอวาทานุสาสนี สฺนาศีติ **สาวโก**, **สาวิกา**. (สุ สวเณ ในการฟัง + ฌว) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมฟัง ซึ่งโอวาท และอนุสาสนี ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสาวก, สาวิกา.
- วิ. - รตนตฺตยํ **อุปาสตีติ** **อุปาสโก**. (อุปฺพุพ + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ฌว)
 ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งพระรัตนตรัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปาสก. (ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย)
- รตนตฺตยํ **อุปาสตีติ** **อุปาสิกา**. (อุปฺพุพ + อาส อุปเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ฌว + อา)
 ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ ซึ่งพระรัตนตรัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปาสิกา. (ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย)
- วิ. **ชเนตีติ** **ชนโก**, **ชนิกา**. (ชน ชนเน ในการเกิด + ฌ + ฌว) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมให้เกิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชนก, ชนิกา. (ผู้ให้กำเนิด, บิดา, มารดา)
- วิ. **หนตีติ** **วธโก**. (หน หีสาย ในการเบียดเบียน + ฌว) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมฆ่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวธก. (ผู้ฆ่า) (แปลง หน เป็น วธ)
- วิ. **กรโรตีติ** **กตฺตา**. (กร กรเณ ในการกระทำ + ต) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตฺต. (ผู้กระทำ)
- วิ. **ภาเวตีติ** **ภาเวตา**. (ภู สุตตฺตยํ ในความมี ความเป็น + ฌ + ต) (กัตตุสาธนะ) (**การิตปัจจย**)
 ย่อมให้มี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเวต. (ผู้ให้มี, ผู้ให้เจริญ) (วฺทฺธิ อู เป็น โอ, แปลง โอ เป็น อว)
- วิ. **กาเรตีติ** **กาเรตา**, **การยิตา**, **การาเปตา**, **การาปยิตา**. (กร กรเณ ในการกระทำ + ฌ, ฌนย, ฌนาเป, ฌนาปย + ต)
 ย่อมให้กระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากาเรต, การยิต, การาเปต, การาปยิต. (ผู้ให้กระทำ)
- วิ. **ภย** ปสฺสตีติ **ภยทสฺสาวิ**. (ภยสทฺหฺนฺปท + ทิส เปกฺขเน ในการดู-เห็น + อาวิ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเห็น ซึ่งภย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภยทสฺสาวิ. (ผู้เห็นภย) (แปลง ทิส เป็น ทสฺส)

- วิ. สเทวกั โลกั ทิฏฐจรมมิกาทิวเสณ สาสตีติ สตุถา. (สาส อนุสิฏฐิมิหิ ในการสังสอน + รตุถุ)
(กัตตุสาธนะ)
ย้อมสังสอน ซึ่งชาวโลก พร้อมทั้งเทวโลก ด้วยสามารถแห่งประโยชน์ มีประโยชน์ในปัจจุบัน
เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสตุถุ. (ผู้สังสอน, พระศาสดา, ครู)
- วิ. ปุตฺตํ ปาตีติ ปิตา. (ปา รกฺขเณ ในการรักษา + ธิตุ) (กัตตุสาธนะ)
ย้อมรักษา ซึ่งบุตร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปิตุ. (ผู้รักษา, บิดา)
- วิ. ฌมฺเมณ ปุตฺตํ มาเนตีติ มาตา. (มาน ปุชฺชายํ ในการบูชา + ธาตุ) (กัตตุสาธนะ)
ย้อมยกย่อง ซึ่งบุตร โดยธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาตุ. (ผู้ยกย่องบุตร, มารดา)
- วิ. อรุชฺชิ รุชฺชติ รุชฺชิสฺสตีติ วา โรโค. (รุชฺช โรเค ในการเสียดแทง + ณ) (กัตตุ) (แปลง ช เป็น ค)
ได้เสียดแทงแล้ว ย้อมเสียดแทง หรือจักเสียดแทง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโรค. (โรคผู้เสียดแทง)
- วิ. อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปาโท. (อุ + ปท คติมิหิ ในการไป + ณ) (กัตตุสาธนะ)
ย้อมเกิดขึ้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปปาท. (ผู้เกิดขึ้น)
- วิ. - อมุสฺสิ มุสฺสตีติ วา มุสฺโส. (มุสฺส มุสฺสเน ในการกระทบ + ณ) (กัตตุสาธนะ)
ได้กระทบแล้ว ย้อมกระทบ หรือจักกระทบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุสฺส. (ผู้กระทบ, ผู้สัมผัส)
- มุสฺสนฺนตีติ เตน สมฺปยุตฺตธาติ มุสฺโส. (มุสฺส มุสฺสเน ในการกระทบ + ณ) (กรณสาธนะ)
อ.สัมปยุตตธรรม ท. ย้อมกระทบ ด้วยธรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุสฺส. (ธรรมเป็นเครื่อง
กระทบ)
- วิ. อาหฺรตีติ อาหาโร. (อาปุพฺพ + หร หรเณ ในการนำไป + ณ) (กัตตุสาธนะ) (วุทธิ อ เป็น อา)
ย้อมนำมา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาหาร. (อาหาร, ผู้นำมา)
- วิ. อุปฺปนฺนตีติ อุปฺปมาโต. (อุปฺปพฺพ + หน หีสายํ ในการเบียดเบียน + ณ) (แปลง หน เป็น ฆาต)
ย้อมเข้าไปเบียดเบียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปฆาต. (ผู้เข้าไปเบียดเบียน) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. รณฺชนฺนตีติ อเนนาติ ราโค. (รณฺช ราเค ในความกำหนด + ณ) (กรณสาธนะ)
ย้อมกำหนด ด้วยโลภะนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าราค. (ราคะเป็นเครื่องกำหนด)
- วิ. รณฺชียตีติ อเนนาติ ราโค. (รณฺช ราเค ในความกำหนด + ณ) (กรณสาธนะ)
ย้อมถูกกำหนด ด้วยโลภะนี้ เพราะเหตุนั้น อ.โลภะนี้ ชื่อว่าราค. (โลภะเป็นเครื่องถูกกำหนด)
- วิ. สยํ รณฺชตีติ ราโค. (รณฺช ราเค ในความกำหนด + ณ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง หนฺช เป็น ช)
ย้อมกำหนด เอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าราค. (ผู้กำหนด)
- วิ. ปชฺชเต อเนนาติ ปาโท. (ปท คติมิหิ ในการไป + ณ) (กรณสาธนะ)
ย้อมถูกไป ด้วยอวิริยะนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาท. (อวิริยะเป็นเครื่องไป, เท้า)
- วิ. ภูชฺชตีติ โภโค. (ภูชฺช พุยวหฺรเณ ในการกลืนกิน + ณ) (กัมมสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค)
ย้อมถูกบริโภค เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโภค. (โภคทรัพย์)

- วิ. ภชัยตีติ **ภาโค.** (ภช ภาชเน ในการแบ่ง + ณ) (กัมมสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค)
 ย่อมถูกแบ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาค. (ส่วนที่ถูกแบ่ง, ส่วน)
- วิ. ภรียตีติ **ภาโร.** (ภร หรณ ในการนำไป + ณ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกนำไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาร. (สิ่งที่ถูกนำไป, ภาระ)
- วิ. ลพภตีติ **ลาภ.** (ลภ ลาภ ในการได้ + ณ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกได้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าลาภ. (ส่วนที่ถูกได้, ลาภ)
- วิ. โวหริยตีติ **โวหาโร.** (วิ + อว + หร หรณ ในการนำไป + ณ) (กัมมสาธนะ) (แปลงอวเป็นโอ)
 ย่อมถูกเรียก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโวหาร. (เป็นที่อันเขาเรียก, สำนวน, โวหาร, คำพูด)
- วิ. ทียตีติ **ทाय.** (ทา ทาเน ในการให้ + ณ) (แปลง อา เป็น อาย = อาการนุทานมาโย)
 ย่อมถูกให้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทาย. (เป็นที่อันเขาให้, รางวัล) (กัมมสาธนะ)
- วิ. วิหรนุติ **เอตถาติ วิหาร.** (วิปฺพุพ + หร นิวาเส ในการอยู่ + ณ) (อิทธิกรณสาธนะ)
 อ.ภิกษุ ท. ย่อมอยู่ ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิหาร. (ที่เป็นที่อยู่, วิหาร, วัด)
- วิ. อารมนุติ **เอตสมินฺหิ อาราม.** (อาปฺพุพ + รมฺ กิพาย ในการเล่น + ณ) (อิทธิกรณสาธนะ)
 อ.ภิกษุ ท. ย่อมรื่นรมย์ ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาราม. (ที่เป็นที่รื่นรมย์, อาราม, วัด)
- วิ. โสจฺณ **โสโก.** (สุจฺ โสเก ในความเศร้าโศก + ณ) (ภาวสาธนะ) (แปลง จ เป็น ก)
 อ.ความเศร้าโศก ชื่อว่าโสก. (ความเศร้าโศก)
- วิ. จชฺณ **จาโค.** (จชฺ จาเค ในการสละ + ณ) (ภาวสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค = กคา จชาน)
 อ.การสละ ชื่อว่าจาค. (การสละ, การบริจาค)
- วิ. ยุณฺชนฺ **โยโค.** (ยุชฺ โยเค ในการประกอบ + ณ) (ภาวสาธนะ) (แปลง ช เป็น ค)
 อ.การประกอบ ชื่อว่าโยค. (การประกอบ)
- วิ. ภณฺชนฺ **ภงฺโก.** (ภนฺช อวมทฺทเน ในการหักทำลาย + ณ) (แปลง นฺ เป็น นิคฺหิต)
 อ.การแตกหักไป ชื่อว่าภงค. (การแตกไป) (แปลง ช เป็น ค) (ภาวสาธนะ)
- วิ. ปจฺเจยฺหิ **สงฺคมฺม กรียตีติ สงฺขาร.** (สฺปฺพุพ + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัมมสาธนะ)
 อันปัจจัย ท. ประชุมกันแล้ว ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสงฺขาร. (ถูกปัจจัยปรุงแต่ง)
- วิ. สงฺขริยฺติ **เตนาติ สงฺขาร.** (สฺปฺพุพ + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกปรุงแต่ง ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสงฺขาร. (กรรมเป็นเครื่องปรุงแต่ง)
- วิ. สงฺขรณฺ **สงฺขาร.** (สฺปฺพุพ + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การปรุงแต่ง ชื่อว่าสงฺขาร. (การปรุงแต่ง)
- วิ. ปริ **สมฺนฺโต กรียตีติ ปริกฺขาร.** (ปริปฺพุพ + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ โดยรอบ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปริกฺขาร. (บริขาร)

- วิ. อุปคณฺตฺวา กโรตีติ **อุปกาโร**. (อุปปุพฺพ + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ)
เข้าไปใกล้แล้ว ย่อมกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปการ. (อุปการะ)
- วิ. ลุพฺภนฺติ เตนาติ **โลภ**. (ลุภ คิทุธิมฺหิ ในความอยากได้ + ณ) (กรณสาธนะ)
ย่อมอยากได้ ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโลภ. (กรรมเป็นเครื่องอยากได้, โลภะ)
- วิ. สยํ ลุพฺภตฺตีติ **โลภ**. (ลุภ คิทุธิมฺหิ ในความอยากได้ + ณ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมอยากได้ ด้วยโลภะเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโลภ. (อยากได้เอง, โลภะ)
- วิ. ลุพฺภนํ **โลภ**. (ลุภ คิทุธิมฺหิ ในความอยากได้ + ณ) (ภาวสาธนะ)
อ.ความอยากได้ ชื่อว่าโลภ. (ความโลภ, ความอยากได้)
- วิ. ทุสฺสนฺติ เตนาติ **โทโส**. (ทุส อปฺปิตฺติมฺหิ ในความไม่ยินดี + ณ) (กรณสาธนะ)
ย่อมประทุษร้าย ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโทส. (กรรมเป็นเครื่องประทุษร้าย, โทสะ)
- วิ. สยํ ทุสฺสตฺตีติ **โทโส**. (ทุส อปฺปิตฺติมฺหิ ในความไม่ยินดี + ณ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมประทุษร้าย ด้วยโทสะเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโทส. (ประทุษร้ายเอง, โทสะ)
- วิ. ทุสฺสนํ **โทโส**. (ทุส อปฺปิตฺติมฺหิ ในความไม่ยินดี + ณ) (ภาวสาธนะ)
อ.ความประทุษร้าย ชื่อว่าโทส. (ความประทุษร้าย, โทสะ)
- วิ. มฺยุหนฺติ เตนาติ **โมโห**. (มฺห เวจิตฺเต ในความหลง + ณ) (กรณสาธนะ)
ย่อมหลง ด้วยกรรมนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโมห. (กรรมเป็นเครื่องหลง, โมหะ)
- วิ. สยํ มฺยุหฺตฺตีติ **โมโห**. (มฺห เวจิตฺเต ในความหลง + ณ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมหลง ด้วยโมหะเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโมห. (หลงเอง, โมหะ)
- วิ. มฺยุहनํ **โมโห**. (มฺห เวจิตฺเต ในความหลง + ณ) (ภาวสาธนะ)
อ.ความหลง ชื่อว่าโมห. (ความหลง, โมหะ)
- วิ. สยํ ภวตฺตีติ **สยมฺภู**. (สยํสทฺทฺหฺอุปฺปท + ภู สตุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + ภูวิ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมเป็น เอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสยมฺภู. (พระผู้เป็นเอง, พระพุทธเจ้า)
- วิ. สงฺคมฺม ภาสฺนฺติ เอตฺถาติ **สภา**. (สํ + ภาส วิยตฺติยํ วาจาญํ ในการพูดชัด + ภูวิ) (อิทธิกรณะ)
ประชุมกันแล้ว ย่อมกล่าว ในที่ประชุมนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสภา. (ที่เป็นที่ประชุมพูดคุยกัน)
- วิ. ภูเชน คจฺจตฺตีติ **ภุชโค**. (ภุชสทฺทฺหฺอุปฺปท + คมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + ภูวิ) (กัตตุสาธนะ)
อ.สัตว์ใด ย่อมไป ด้วยชนิด เพราะเหตุนั้น อ.สัตว์นั้น ชื่อว่าภุชค. (ผู้ไปด้วยชนิด, ภู)
- วิ. วิหายเส คจฺจตฺตีติ **วิหโค**. (วิหายสสทฺทฺหฺอุปฺปท + คมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + ภูวิ)
ย่อมไป ในอากาศ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิหค. (นก) (กัตตุสาธนะ) (แปลงวิหายส เป็น วิห)
- วิ. กมฺมโต ชาโต **กมฺมช**, วิปาโก. (กมฺมสทฺทฺหฺอุปฺปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภูวิ) (ปฺงฺลึงค์)
เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่ากมฺมช, ได้แก่วิบาก. (เกิดเพราะกรรม) (บัญญัติปปริสสมาส)

- วิ. กम्मโต ชาตา **กम्मชา**, ปฏิสนธิ. (กम्मสทฺหุปปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภาวิ) (อดีตถึงค์) เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่ากम्मชา, ได้แก่ปฏิสนธิ. (เกิดเพราะกรรม) (ปัญจมีตปฺปฺริสสมาส)
- วิ. กम्मโต ชาตํ **กम्मขํ**, รูป. (กम्मสทฺหุปปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภาวิ) (นปฺงสกลิงค์) เกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่ากम्मข, ได้แก่รูป. (เกิดเพราะกรรม) (ปัญจมีตปฺปฺริสสมาส)
- วิ. จิตฺโต ชาตํ **จิตฺตขํ**, รูป. (จิตฺตสทฺหุปปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภาวิ) (ปัญจมีตปฺปฺริส) (อ.รูป) อันเกิดแล้ว เพราะจิต ชื่อว่าจิตฺตข. (อันเกิดเพราะจิต)
- วิ. อุตฺโต ชาตํ **อุตฺตขํ**, รูป. (อุตฺตสทฺหุปปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภาวิ) (ปัญจมีตปฺปฺริสสมาส) (อ.รูป) อันเกิดแล้ว เพราะอุตฺ ชื่อว่าอุตฺตข. (อันเกิดเพราะอุตฺ)
- วิ. อาหารโต ชาตํ **อาหารขํ**, รูป. (อาหารสทฺหุปปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภาวิ) (อ.รูป) อันเกิดแล้ว เพราะอาหาร ชื่อว่าอาหารข. (อันเกิดเพราะอาหาร)
- วิ. ปงฺเก ชาตํ **ปงฺกขํ**. (ปงฺกสทฺหุปปท + ชน ชนเน ในการเกิด + ภาวิ) (สตัดมีตปฺปฺริสสมาส) เกิดแล้ว ในนม ชื่อว่าปงฺกข. (เกิดในนม, บงกข, บัว)
- วิ. โลกํ อเวทิติ **โลกวิฑู**. (โลกสทฺหุปปท + วิท ญาเณ ในความรู้ + ภาวิ) (กัตตุสาธนะ) อ.บุคคลใด ได้รู้แจ้งแล้ว ซึ่งโลก เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าโลกวิฑู. (ผู้รู้แจ้งโลก, พระพุทธเจ้า)

๑. แปลง สฺ ของทิสธาตุ เป็น ส และที่ฆะสระหน้า

ตัวอย่าง	ศัพท์เดิม	คำแปล
อีทิสฺ, อีทิสฺ อีทิสฺ, อีทิสฺ	อิม + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นนี้
ยาทิสฺ, ยาทิสฺ ยาทิสฺ, ยาทิสฺ	ย + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นใด
ดาทิสฺ, ดาทิสฺ ดาทิสฺ, ดาทิสฺ	ต + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นนั้น
มาทิสฺ, มาทิสฺ มาทิสฺ, มาทิสฺ	อมฺห + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นกับเรา
กีทิสฺ, กีทิสฺ กีทิสฺ, กีทิสฺ	กี + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นไร
เอทิสฺ เอตาทิสฺ, เอทิสฺ		
เอทิสฺ, เอทิสฺ	เอต + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้
สาทิสฺ สทิสฺ, สาทิสฺ สาทิสฺ		
สทิสฺ สทิสฺ, สาทิสฺ สทิสฺ	สมาน + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นกับ, ผู้เหมือน

๒. แปลง สฺ ของทิสธาตุ เป็น ส, แปลง ท ของ ทิสธาตุ เป็น ร และที่ฆะสระหน้า

อีริสฺ (แปลง อิม เป็น อิ)	อิม + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นนี้
ยาริสฺ	ย + ทิส + ภาวิ	ผู้เช่นใด

ตาริโส	ต + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนั้น
มาริโส (แปลง อมฺห เป็น ม)	อมฺห + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นกับเรา
กีริโส (ลบนิคหิต)	กี + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นไร
เอริโส (แปลง เอต เป็น เอ)	เอต + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้
สาริโส สริโส (แปลง สมาน เป็น ส)สมาน + ทิส + ฤวิ		ผู้เช่นกับ, ผู้เหมือน

๓. แปลง สฺ ของทิสธาตุ เป็น กฺข และทิมะสระหน้า

อีทิกฺโข (แปลง อิม เป็น อิ)	อิม + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนี้
ยาทิกฺโข	ย + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นใด
ดาทิกฺโข	ต + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนั้น
มาทิกฺโข (แปลง อมฺห เป็น ม)	อมฺห + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นกับเรา
กีทิกฺโข (ลบนิคหิต)	กี + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นไร
เอทิกฺโข (แปลง เอต เป็น เอ)	เอต + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้
สาทิกฺโข สทิกฺโข สาริกฺโข สริกฺโข	สมาน + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นกับ, ผู้เหมือน

๔. แปลง สฺ ของทิสธาตุ เป็น อี และทิมะสระหน้า

อีที (แปลง อิม เป็น อิ)	อิม + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนี้
ยาที	ย + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นใด
ดาที	ต + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนั้น
มาที (แปลง อมฺห เป็น ม)	อมฺห + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นกับเรา
กีที (ลบนิคหิต)	กี + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นไร
เอที (แปลง เอต เป็น เอ)	เอต + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนี้
สาที (แปลง สมาน เป็น ส)	สมาน + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นกับ, ผู้เหมือน

๕. แปลง สฺ ของทิสธาตุที่มีตุมหศัพท์เป็นต้นอยู่หน้า เป็น ส และทิมะสระหน้า

ตุมหาทิส, ตุมหาทิสี	ตุมฺห + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นท่าน
ขนฺธาทิส	ขนฺธ + ทิส + ฤวิ	ผู้เช่นขั้น

วิธีการแปลงศัพท์(อาเทศ) มีดังนี้

๑. แปลง อิม เป็น อิ ด้วย “อิ”นิปาตนะ เช่น

อีทิส, อีทิส, อีทิสี, อีทิส	(อิม + ทิส + ฤวิ)	ผู้เช่นนี้
อีริโส	(อิม + ทิส + ฤวิ)	ผู้เช่นนี้

อิทิกุโช	(อิม + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น
อิที	(อิม + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น

๒. แปลง อมฺห เป็น ม ด้วย “ม”นิปาทนะ เช่น

มาทิสฺ, มาทิสฺสา, มาทิสฺสี, มาทิสฺสํ	(อมฺห + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นกับเรา
มาริสฺ	(อมฺห + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นกับเรา
มาที	(อมฺห + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นกับเรา

๓. แปลง เอต เป็น เอ ด้วย “เอ”นิปาทนะ เช่น

เอทิสฺ, เอทิสฺสา, เอทิสฺสี, เอทิสฺสํ	(เอต + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนั้น
เอริสฺ	(เอต + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนั้น
เอที	(เอต + ทิส + กุวิ)	ผู้เช่นนั้น, ผู้เช่นนั้น

๔. แปลง สฺมาน เป็น ส ด้วย “ส”นิปาทนะ เช่น

สาทิสฺ, สทิสฺ, สาทิสฺสา, สาทิสฺสี, สทิสฺสา, สทิสฺสี, สาทิสฺสํ, สทิสฺสํ.	(สฺมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สาริสฺ, สริสฺ	(สฺมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สาทิกุโช, สทิกุโช	(สฺมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สาริกุโช, สริกุโช	(สฺมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน
สาที	(สฺมาน + ทิส + กุวิ)	ผู้เหมือนกับ, ผู้เหมือน

- วิ. อิมมिव นํ ปสฺสตีติ **อิทิสฺ**, ปุริสฺ. (อิมสทฺทูปปท + อิว + ทิส เพกฺขณฺเณ ในกาารดู + กุวิ) (กัม) ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงตั้งบุคคลนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอิทิส. (ผู้เช่นนั้น) (ทุดิยาตฺปฺริส)
- วิ. อิมมिव นํ ปสฺสตีติ **อิทิสฺ**, กญฺเฆ. (อิมสทฺทูปปท + อิว + ทิส เพกฺขณฺเณ ในกาารดู + กุวิ + อี) ย่อมเห็น ซึ่งสวาน้อยคนนั้น เพียงตั้งสวาน้อยคนนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอิทิส. (ผู้เช่นนั้น)
- วิ. อิทมिव นํ ปสฺสตีติ **อิทิสฺ**, จิตฺตํ. (อิมสทฺทูปปท + อิว + ทิส เพกฺขณฺเณ ในกาารดู + กุวิ) (กัมมะ) ย่อมเห็น ซึ่งจิตดวงนั้น เพียงตั้งจิตดวงนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอิทิส. (ผู้เช่นนั้น) (ทุดิยาตฺปฺริส)
- วิ. ออยมिव ทิสฺสตีติ **อิทิสฺ**, ปุริสฺ. (อิมสทฺทูปปท + อิว + ทิส เพกฺขณฺเณ ในกาารดู + กุวิ) (กัมมะ) (อ.บุคคลนั้น) ย่อมถูกเห็น เพียงตั้งบุคคลนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอิทิส. (ผู้เช่นนั้น) (กัมมชารย)
- วิ. ออยมिव ทิสฺสตีติ **อิทิสฺ**, กญฺเฆ. (อิมสทฺทูปปท + อิว + ทิส เพกฺขณฺเณ ในกาารดู + กุวิ + อี) (กัม) (อ.สวาน้อยคนนั้น) ย่อมถูกเห็น เพียงตั้งสวาน้อยคนนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอิทิส. (ผู้เช่นนั้น)

- วิ. อิทมิว ทิสฺสตีติ **อีทิสฺ**, วตฺถุ. (อิมสทฺหุปฺปท + อิว + ทิสฺ เปกฺขณฺเณ ในการดู + ฏฺวิ) (กัมมะ)
 (อ.วัตถุนั้น) ย่อมถูกเห็น เพียงดังวัตถุนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอีทิส. (ผู้เช่นนั้น) (กัมมชารยสมาส)
- วิ. อปาเยสฺวปตฺมานเ อธิคตฺมคฺคาทิกเ สฺตฺเต ชาเรตีติ **ธฺมฺโม**. (ธฺร ชารเณ ในการทรงไว้ + รมฺม)
 ย่อมทรงไว้ ซึ่งสัตว์ ท. ผู้มีมรรคอันได้บรรลุแล้วเป็นต้น กระทำ ไม่ให้ตกไปอยู่ ในอบายภูมิ ท.
 เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺม. (สภาพที่ทรงไว้) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ธรฺนตี เตนาตี **ธฺมฺโม**. (ธฺร ชารเณ ในการทรงไว้ + รมฺม) (กรณสาธนะ)
 ย่อมทรงไว้ ด้วยสภาพนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺม. (สภาพเป็นเครื่องทรงไว้)
- วิ. สลฺกฺขณฺ์ ชาเรตีติ **ธฺมฺโม**. (ธฺร ชารเณ ในการทรงไว้ + รมฺม) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมทรงไว้ ซึ่งลักษณะของตน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺม. (ทรงลักษณะของตนไว้)
- วิ. ปจฺจเยยฺหิ ธรฺียตีติ **ธฺมฺโม**. (ธฺร ชารเณ ในการทรงไว้ + รมฺม) (กัมมสาธนะ)
 อันปัจฉัย ท. ย่อมทรงไว้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธมฺม. (สภาพที่ถูกปัจฉัยทรงไว้)
- วิ. กรฺียตีติ **กมฺมํ**. (กร กรเณ ในการกระทำ + รมฺม) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากมฺม. (สิ่งที่ถูกกระทำ, กรรม)
- วิ. พุรฺหุํ จริตุํ สีลํ ยสฺสาตี **พุรฺหุมาจฺริ, พุรฺหุมาจฺริณี, พุรฺหุมาจฺริ**. (พุรฺหุสทฺหุปฺปท + จร
 จรเณ ในความประพฤติ + ณี) สมาสรูป, ตัสสีลสาธนะ
 อ.อันประพฤติ ซึ่งข้อปฏิบัติอันประเสริฐ เป็นปกติ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคล
 นั้น ชื่อว่าพุรฺหุมาจฺริ, พุรฺหุมาจฺริณี, พุรฺหุมาจฺริ. (ผู้มีการประพฤติข้อปฏิบัติอันประเสริฐ
 เป็นปกติ)
- วิ. พุรฺหุํ จรตี สีเลนาตี **พุรฺหุมาจฺริ, พุรฺหุมาจฺริณี, พุรฺหุมาจฺริ**. (พุรฺหุ + จร จรเณ + ณี)
 ย่อมประพฤติ ซึ่งข้อปฏิบัติอันประเสริฐ โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุรฺหุมาจฺริ, พุรฺหุมาจฺริณี,
 พุรฺหุมาจฺริ. (ผู้ประพฤติข้อปฏิบัติอันประเสริฐโดยปกติ) กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ
- วิ. สจฺจํ วทิตฺตุํ สีลํ ยสฺสาตี **สจฺจวาที, สจฺจวาทีณี, สจฺจวาที**. (สจฺจสทฺหุปฺปท + วท วยตฺติย
 วาจาญ ในกาพูดชัด + ณี) สมาสรูป, ตัสสีลสาธนะ
 อ.อันกล่าว ซึ่งความจริง เป็นปกติ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า
 สจฺจวาที, สจฺจวาทีณี, สจฺจวาที. (ผู้มีการกล่าวความจริงเป็นปกติ)
- วิ. สจฺจํ วทตี สีเลนาตี **สจฺจวาที, สจฺจวาทีณี, สจฺจวาที**. (สจฺจ + วท วยตฺติย วาจาญ + ณี)
 ย่อมกล่าว ซึ่งความจริง โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสจฺจวาที, สจฺจวาทีณี, สจฺจวาที. (ผู้กล่าว
 ความจริงโดยปกติ) กัตตุรูป, ตัสสีลสาธนะ
- วิ. ปณฺหิตํ อุตฺตานํ มณฺญตีติ **ปณฺหิตฺมานี, พาโล**. (ปณฺหิตสทฺหุปฺปท+มน ญาเณ ในความรู้+ณี)
 ย่อมสำคัญ ซึ่งตน ว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปณฺหิตฺมานี. (ผู้สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต)

- วิ. พหุสสุตฺ อุตตทานํ มณฺญตฺตีติ **พหุสสุตฺมานิ**, พาโล. (พหุสสุตฺสทฺทฺหฺรูปฺท+มน ภาณเ ในความรู้+ณิ) ย่อมสำคัญ ซึ่งตน ว่าเป็นผู้มีการศึกษามาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพหุสสุตฺมานิ. (ผู้สำคัญตนว่า เป็นผู้มีการศึกษา)
- วิ. ภิกฺขิตฺตุํ สีสํ ยสฺสาติ **ภิกฺขุ**. (ภิกฺข ยาจเน ในกรขอ + รุ) (รัสสะ อุ เป็น อุ) (ตฺสสิสฺสาธนะ) อ.อันขอ เป็นปกติ ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าภิกฺขุ. (ผู้มีการขอ เป็นปกติ)
- วิ. อภิกฺขิ ภิกฺขติ ภิกฺขิสฺสตีติ วา สีเลนาติ **ภิกฺขุ**. (ภิกฺข ยาจเน ในกรขอ + รุ) (รัสสะ อุ เป็น อุ) ได้ขอแล้ว ย่อมขอ หรือจักขอ โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภิกฺขุ. (ผู้ขอโดยปกติ, ภิกฺขุ)
- วิ. สฺสारे ภยํ อิกฺขตฺตีติ **ภิกฺขุ**. (ภยสทฺทฺหฺรูปฺท + อิกฺข ทสฺสนงฺเกสุ ในกรเห็นและเครื่องหมาย + รุ) ย่อมเห็น ซึ่งภัย ในสงสาร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภิกฺขุ. (ผู้เห็นภัยในสงสาร) (ลบ ย ของ ภย)
- วิ. สพฺพํ ชานาตีติ **สพฺพญฺญ**. (สพฺพสทฺทฺหฺรูปฺท + ภา อวโพธเน ในกรรู้ + รุ) (ทฺติยาตฺปฺปริส) ย่อมรู้ ซึ่งสิ่งทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสพฺพญฺญ. (ผู้รู้สิ่งทั้งปวง, พระพุทธเจ้า) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. มตฺตํ ชานาตีติ **มตฺตญฺญ**. (มตฺตาสทฺทฺหฺรูปฺท + ภา อวโพธเน ในกรรู้ + รุ) (ทฺติยาตฺปฺปริส) ย่อมรู้ ซึ่งประมาณ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามตฺตญฺญ. (ผู้รู้จักประมาณ) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ฐมฺมํ ชานาตีติ **ฐมฺมญฺญ**. (ฐมฺมสทฺทฺหฺรูปฺท + ภา อวโพธเน ในกรรู้ + รุ) (ทฺติยาตฺปฺปริส) ย่อมรู้ ซึ่งธรรม(เหตุ) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฐมฺมญฺญ. (ผู้รู้ธรรม, ผู้รู้จักเหตุ) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. กรณสีโล การุโก, สิปปิ. (กร กรณ ในกรกระทำ + ฌก) (วฺทฺธิ อ เป็น อา) อ.ผู้มีการกระทำเป็นปกติ ชื่อว่าการุก, ได้แก่ผู้มีศีลปะ. (นายช่าง)
- วิ. สฺหนติ สมคฺคํ กมฺมํ สมฺปจฺจนตฺตีติ **สฺม**. (สฺปฺพุพ + หน คติยํ ในกรไป + ร) (กัตตุสาธนะ) ย่อมเข้าถึง ซึ่งกรรม อันพร้อมเพรียงกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺม. (พระสมมติสงฆ์)
- วิ. สมฺมเทว กิเลสฺทเรถ หนตฺตีติ **สฺม**. (สฺปฺพุพ + หน หีสายํ ในเบียดเบียน + ร) (กัตตุสาธนะ) ย่อมฆ่า ซึ่งกิเลสอันเร้าร้อน ท. ด้วยดีนั้นเทียว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺม. (พระอริยสงฆ์)
- วิ. อารมฺมเณ ปฏฺิหฺมยตฺตีติ **ปฏฺิฆ**, โทโส. (ปฺติพุพ + หน หีสาคตฺสิ ในเบียดเบียนและการไป + ร) ย่อมเคียดแค้น ในอารมณ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฏฺิฆ, ได้แก่โทสะ. (ความคับแค้น) (กัตตุ)
- วิ. นนฺทียเต **นนฺท**. (นนฺท นนฺทเน ในความเปล็ดเปล็น + ยุ) (ภาวสาธนะ) เปล็ดเปล็นอยู่ ชื่อว่านนฺท. (ความเปล็ดเปล็น)
- วิ. นนฺทิตพฺพนฺทิต **นนฺท**, วนํ. (นนฺท นนฺทเน ในความยินดี + ยุ) (กัมมสาธนะ) พึงถูกเปล็ดเปล็น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านนฺท, ได้แก่ป่า. (สิ่งที่ถูกเปล็ดเปล็น)
- วิ. สฺยติ **สวณ**. (สุ สวณ ในกรฟัง + ยุ) (ภาวสาธนะ) การฟังอยู่ ชื่อว่าสวณ. (การฟัง)

- วิ. สุตติ **สวณ**. (สุ สวณ ในการฟัง + ยุ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การฟัง ชื่อว่าสวณ. (การฟัง)
- วิ. อารมมณ วิชานาตีติ **วิญญาณ**, **วิชาน** ภา. (วิบุพ + ญา อวคมเน ในการรู้ + ยุ) (กัตตุ)
 ย่อมรู้ ซึ่งอารมณ์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิญญาณ, วิชาน. (สภาพที่รู้อารมณ์, วิญญาณ, จิต)
- วิ. ฌายตีติ **ฆาน**. (ฆา คนโฉบาทาเน ในการถือเอาซึ่งกลิ้ง + ยุ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมสูดดม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฆาน. (จมูก)
- วิ. ฌายตีติ **ฌาน**. (ฌะ จินตายุ ในความคิด-การเพ่ง + ยุ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง เอ เป็น อา)
 ย่อมเพ่งพินิจ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฌาน. (ฌาน, การเพ่ง)
- วิ. กโรติ เตนาติ **กรณ**. (กร กรณ ในการกระทำ + ยุ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมกระทำ ด้วยวัตถุนั้น เพราะเหตุนั้น อ.วัตถุนี้ ชื่อว่ากรณ. (เป็นเครื่องกระทำ, เครื่องมือ)
- วิ. ยถาสรูป สหทา พุยากรียนติ เอเตนาติ **พฺยากรณ**. (วิ+อา + กร กรณ ในการกระทำ + ยุ)
 อ.ศัพท์ ท. ย่อมถูกกล่าว ตามสภาพของตน ด้วยคำภีร์นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพฺยากรณ.
 (เป็นเครื่องอันเขากล่าวศัพท์ตามสภาพ, คำภีร์ไวยากรณ์) (กรณสาธนะ)
- วิ. ปฺรยติ เตนาติ **ปฺรณ**. (ปฺร ปฺรณ ในการให้เต็ม + ยุ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมให้เต็ม ด้วยวัตถุนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปฺรณ. (วัตถุเป็นเครื่องให้เต็ม)
- วิ. ทียติ อเนนาติ **ทาน**. (ทา ทาเน ในการให้ + ยุ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกให้ ด้วยเจตนานี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าทาน. (เจตนาเป็นเหตุอันเขาให้, ทานเจตนา)
- วิ. ปมียติ อเนนาติ **ปมาณ**. (ปฺพ + มา ปริมาณ ในการนับ-ชั่ง-ตวง + ยุ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกคำนวณ ด้วยวัตถุนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปมาณ. (วัตถุเป็นเครื่องอันเขาคำนวณ,
 ปริมาณ)
- วิ. วุจฺจติ อเนนาติ **วจน**. (วจ วิยตฺติย วาจาย ในการพูดชัด + ยุ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกกล่าว ด้วยคำพูดนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวจน. (คำพูดเป็นเครื่องอันเขากล่าว)
- วิ. ภาเวตีติ **ภาวนา**. (ภฺ สุตตายุ ในความมี ความเป็น + ณะ + ยุ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมให้เจริญ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าภาวนา. (ธรรมชาติผู้ให้เจริญ, ภาวนา)
- วิ. ภาวียติ เอตยาติ **ภาวนา**. (ภฺ สุตตายุ ในความมี ความเป็น + ณะ + ยุ + อา) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกให้เจริญ ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าภาวนา. (เป็นเครื่องอันเขาให้เจริญ, ภาวนา)
- วิ. ติฏฺฐติ ตสฺมินฺติ **ฐาน**. (จา คตินิวตฺติมิหิ ในการห้ามการไป + ยุ) (อธิกรณสาธนะ)
 ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าฐาน. (ที่เป็นที่ตั้ง, ฐาน)
- วิ. สยติ ตสฺมินฺติ **สยน**, **เสน** ภา. (สิ สเย ในการนอน + ยุ) (อธิกรณสาธนะ) (วุทธิ อี เป็น เอ)
 ย่อมนอน ในที่นั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสยน, เสน. (ที่เป็นที่นอน) (แปลง เอ เป็น อย)

- วิ. อจฺจติ ตสฺมินฺติ **อาสนฺ**. (อาส อุประเวสเน ในการเข้าไปใกล้ + ยุ) (อิทธิกรณสาธนะ)
 ย่อมเข้าไปใกล้ ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาสน. (ที่เป็นที่หนึ่ง, อาสนะ)
- วิ. อธิกรียติ เอตฺถาติ **อิทธิกรณฺ**. (อิธิปุพฺพ + กร กรณ ในการกระทำ + ยุ) (อิทธิกรณสาธนะ)
 ย่อมถูกอาศัยกระทำ ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอิทธิกรณ. (ที่เป็นที่อันเขาอาศัยกระทำ, อิทธิกรณ)
- วิ. สมฺมา ปกาเรน ททาติ อสฺสาติ **สมฺปทานฺ**. (สํ + ปปุพฺพ + ทา ทาเน ในการให้ + ยุ)
 (สมฺปทาน)
 ย่อมให้ โดยประการ ด้วยดี แก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสมฺปทาน. (เป็นที่ให้)
- วิ. อเปจฺจ เอตฺสฺมา อาททาตีติ **อปาทานฺ**. (อป+อา+ ทา อาทาเน ในการถือเอา + ยุ) (อปาทาน)
 หลีกไปแล้ว จากที่นี้ ย่อมถือเอา(ซึ่งที่อื่น) เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอปาทาน. (เป็นแดนหลีกออก)
- วิ. อาทียตีติ **อาทิ**. (อาปุพฺพ + ทา อาทาเน ในการถือเอา + อิ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกถือเอาเบื้องต้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอาทิ. (เบื้องต้น, เบื้องต้น)
- วิ. นิธิยตีติ **นิธิ**. (นิปุพฺพ + ธา ธาเรน ในการทรงไว้ + อิ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกฝังไว้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่านิธิ. (ขุมทรัพย์)
- วิ. วิธิยตีติ **วิธิ**. (วิปุพฺพ + ธา กรณ ในการกระทำ + อิ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวิธิ. (วิธี, พิธี)
- วิ. วิทธาตีติ **วิธิ**. (วิปุพฺพ + ธา กรณ ในการกระทำ + อิ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมกระทำ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าวิธิ. (วิธี, พิธี)
- วิ. วิธานํ **วิธิ**. (วิปุพฺพ + ธา กรณ ในการกระทำ + อิ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การกระทำ ชื่อว่าวิธิ. (วิธี, พิธี, การกระทำ)
- วิ. สมฺมา สมํ วา จิตฺตํ อาทธาตีติ **สมฺมาธิ**. (สํ+อาปุพฺพ + ธา ธาเรน ในการทรงไว้ + อิ) (กัตตุ)
 ย่อมตั้งไว้ ซึ่งจิต ด้วยดี หรือสมํ่าเสมอ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสมฺมาธิ. (สภาพธรรมที่ดำรงจิตไว้ ด้วยดี)
- วิ. ชีรตีติ **ชรา**. (ชร วโยหานิมฺหิ ในการเสื่อมแห่งวัย + อ + อา) (กัตตุสาธนะ) (ลง อาปัจจย)
 ย่อมคร่ำคร่า เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าชรา. (ผู้แก่, ชรา)
- วิ. ชีรณํ **ชรา**. (ชร วโยหานิมฺหิ ในการเสื่อมแห่งวัย + อ + อา) (ภาวสาธนะ) (ลง อาปัจจย)
 อ.ความแก่ ชื่อว่าชรา. (ความแก่, ชรา)
- วิ. ปฏฺฐสมฺภิชฺชตีติ **ปฏฺฐสมฺภิทา**. (ปติ+สํ + ภิทิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + อ + อา)
 ย่อมแตกฉาน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปฏฺฐสมฺภิทา. (ปฏฺฐสมฺภิทา) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. ปฏฺฐิปชฺชติ เอตายาติ **ปฏฺฐิปทา**. (ปติปุพฺพ + ปท คติมฺหิ ในการไป + อ + อา) (กรณสาธนะ)
 ย่อมปฏิบัติ ด้วยข้อปฏิบัตินี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปฏฺฐิปทา. (ข้อวัตรเป็นเครื่องปฏิบัติ)

- วิ. สมปชชติ เอตายาติ **สมปทา.** (สंपุพ + ปท คติมิहि ในการไป + อ + อา) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถึงพร้อม ด้วยสมบัตินี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมปทา. (สมบัติเป็นเครื่องถึงพร้อม)
- วิ. สณฺขานาตีติ **สญฺญา.** (สंपุพ + ฉา อวคฺมเน ในการรู้ + อ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้โดยการจดจำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสญฺญา. (ความจำได้หมายรู้, สัจฺญญา)
- วิ. ปชานาตีติ **ปญฺญา.** (ปंपุพ + ฉา อวคฺมเน ในการรู้ + อ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้โดยประการต่างๆ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปญฺญา. (ปัญญา)
- วิ. อุเปกฺขตีติ **อุเปกฺขา.** (อุंपุพ + อิกฺข ทสฺสนงฺเกสุ ในการเห็นและเครื่องหมาย + อ + อา)
 ย่อมแลดูโดยสมควร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุเปกฺขา. (วางเฉย, อุเบกฺขา) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. จินฺตณํ **จินฺตา.** (จินฺต จินฺตายนํ ในความคิด + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความคิด ชื่อว่าจินฺตา. (ความคิด, ปัญญา)
- วิ. ปติจฺจนํ **ปติจฺจา.** (ปติंपุพ + จา คตินิวตฺติมิहि ในการห้ามการไป + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การตั้งอยู่เฉพาะ ชื่อว่าปติจฺจา. (การตั้งไว้เฉพาะ, การประดิษฐานไว้, ที่พึง)
- วิ. สิกฺขณํ **สิกฺขา.** (สิกฺข วิชฺโชปาทาเน ในการถือเอาซึ่งวิชา + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การศึกษา ชื่อว่าสิกฺขา. (การศึกษา)
- วิ. สิกฺขียตีติ **สิกฺขา.** (สิกฺข วิชฺโชปาทาเน ในการถือเอาซึ่งวิชา + อ + อา) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกศึกษา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสิกฺขา. (ข้อที่ถูกศึกษา)
- วิ. ปรสมฺปตฺตี อภิมุขํ ฌายตีติ **อภิขฺฌา.** (อภิंपุพ + ฌะ จินฺตายนํ ในการเพ่ง-คิด + อ + อา)
 ย่อมคิดอยากได้ โดยมุ่ง ซึ่งสมบัติของบุคคลอื่น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอภิขฺฌา. (สภาวะที่เพ่ง
 อยากได้สมบัติของผู้อื่น) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. หิตะสีตีติ อุปฺจฺจเปตฺวา ฌายตีติ **อุปฺชฺฌา, อุปฺชฺฌาโย.** (อุป+ ฌะ จินฺตายนํ ในการเพ่ง-คิด +อ+อา)
 ยังความเป็นผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ให้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ย่อมเพ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า
 อุปฺชฺฌา, ได้แก่พระอุปัชฌาย์. (พระอุปัชฌาย์) (แปลง เอ เป็น อาย) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. เอสณํ **อิจฺฉา.** (อิสฺ อิจฺฉายํ ในความปรารถนา + อ + อา) (ภาวสาธนะ) (แปลงที่สุตธาตุ
 เป็น จฉ)
- อ.ความปรารถนา ชื่อว่าอิจฺฉา. (ความปรารถนา, ความต้องการ)
- วิ. ปุจฺจนํ **ปุจฺจา.** (ปุจฺจ ปุจฺจเน ในการถาม + อ + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การถาม ชื่อว่าปุจฺจา. (การถาม, ปุจฺจา)
- วิ. นยณํ **นีติ.** (นี นย ในการนำไป + ติ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การนำไป ชื่อว่านีติ. (การนำไป, กฎหมาย, กฎระเบียบ)
- วิ. นียติ เอตายาติ **นีติ.** (นี นย ในการนำไป + ติ) (กรณสาธนะ)
 ย่อมถูกนำไป ด้วยนัยนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านีติ. (นัยเป็นเครื่องอันเขานำไป, กฎหมาย)

- วิ. มณฺญตีติ **มติ**. (มณฺ ฅาณ ในการรู้ + ติ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามติ. (ปัญญา, มติ)
- วิ. คมนํ **คติ**. (คมุ คติมฺหิ ในการไป + ติ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การไป ชื่อว่าคติ. (การไป)
- วิ. คนฺตพฺพาทิ **คติ**. (คมุ คติมฺหิ ในการไป + ติ) (กัมมสาธนะ)
 อ.ภูมิอันสัตว์พึงไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคติ. (ภูมิอันสัตว์พึงไป)
- วิ. สฺมาปชฺชนํ **สฺมาปตฺติ**. (สํ + อาปฺพุพ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ติ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การเข้าถึงด้วยดี ชื่อว่าสฺมาปตฺติ. (สฺมาปติ) (ลพพยัญชนะที่สุทธธาตุและเทวภาวะ=คุปาทีนญจ)
- วิ. สฺมาปชฺชเตติ **สฺมาปตฺติ**. (สํ + อาปฺพุพ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ติ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกเข้าถึงด้วยดี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺมาปตฺติ. (สฺมาปติ)
- วิ. สฺมปชฺชนํ **สฺมปตฺติ**. (สํพุพ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ติ) (ภาวสาธนะ)
 อ.การถึงพร้อม ชื่อว่าสฺมปตฺติ. (ความถึงพร้อม, สฺมปติ)
- วิ. สฺมปชฺชเตติ **สฺมปตฺติ**. (สํพุพ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ติ) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกถึงพร้อม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺมปตฺติ. (สิ่งที่ถูกถึงพร้อม, สฺมปติ)
- วิ. หายนํ **หานิ, ชานิ**. (หา ชานิมฺหิ ในความเสื่อม + ติ) (แปลง ติ เป็น นิ และแปลง ห เป็น ช)
 อ.ความเสื่อม ชื่อว่าหานิ, ชานิ. (ความเสื่อม) (ภาวสาธนะ)
- วิ. เจตยตีติ **เจตนา**. (จิต สญฺเจตเน ในการจงใจ + ยุ + อา) (กัตตุสาธนะ) (ลง อาปัจจัย)
 ย่อมจงใจ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเจตนา. (ธรรมชาติผู้จงใจ, เจตนา)
- วิ. เวทยตีติ **เวทนา**. (วิท อนุภวเน ในการเสวย + ยุ + อา) (กัตตุสาธนะ) (ลง อาปัจจัย)
 ย่อมเสวย(อารมณ์) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเวทนา. (ธรรมชาติผู้เสวยอารมณ์, เวทนา)
- วิ. เทสียตีติ **เทสนา**. (ทิสึ อุจฺจารเณ ในการสวด-แสดง + ยุ + อา) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกแสดง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเทสนา. (สิ่งที่ถูกแสดง, เทศนา, เทศน์)
- วิ. ภาวียตีติ **ภาวนา**. (ภู สตฺตายํ ในความมี ความเป็น + เณ + ยุ + อา) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกให้มี หรือย่อมถูกให้เจริญ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาวนา. (สิ่งที่ถูกให้เจริญ, ภาวนา)
- วิ. กตฺตพฺพา **กิริยา**. (กร กรเณ ในการกระทำ + ิริย + อา) (กัมมสาธนะ)
 อ.อาการอันบุคคลพึงกระทำ ชื่อว่ากิริยา. (กิริยา)
- วิ. สฺปนํ **สฺปิโน, สฺปินํ**. (สฺป สเย ในการนอน + อิน) (ภาวสาธนะ)
 อ.การนอน ชื่อว่าสฺปิน. (การนอน, การฝัน)
- วิ. ทฺกฺเขน กรียตีติ **ทฺกฺกรํ, หิตํ**. (ทฺกฺพุพ + กร กรเณ ในการกระทำ + ข) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทฺกฺกร, ได้แก่ประโยชน์เกื้อกูล. (อันเขากระทำ
 ได้โดยยาก)

- วิ. สุขเขน กรียตีติ **สุกริ**, ปาป. (สุปุพพ + กร กรณ ในการกระทำ + ข) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกระทำ โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุกร, ได้แก่ปาป. (ถูกกระทำได้ง่าย)
- วิ. ทุกเขน รุกขิตพพุนติ **ทुरुกขิ**, จิตติ. (ทูปุพพ + รุกข ปาลเน ในการรักษา + ข) (กัมมสาธนะ)
 ฟังถูกรักษา โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทुरुกข, ได้แก่จิต. (ถูกรักษาได้ยาก)
- วิ. ทุกเขน ปสฺสิตพโพติ **ทุทุทโส**, ทมโม. (ทูปุพพ + ทิส เปกฺขณ ในการดู-เห็น + ข) (กัมมะ)
 ฟังถูกเห็น โดยยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุทุทส, ได้แก่ธรรม. (ถูกเห็นได้ยาก) (แปลง อี เป็น อ)
- วิ. สุขเขน ปสฺสิตพพุนติ **สุทสฺสิ**, ปรวชฺช. (สุปุพพ + ทิส เปกฺขณ ในการดู-เห็น + ข) (กัมมะ)
 ฟังถูกเห็น โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุทสส, ได้แก่โทษของผู้อื่น. (ถูกเห็นได้ง่าย)
- วิ. สุขเขน พุชฺฌิตพพุนติ **สุโพธ**. (สุปุพพ + พุช อวโพชน ในการรู้ + ข) (กัมมสาธนะ)
 ฟังถูกรู้โดยง่าย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุโพธ. (ถูกรู้ได้ง่าย)
- วิ. สพฺเพ สงฺขตาสงฺขตสมฺมุติเกเท ทมเม อพุชฺฌิ พุชฺฌติ พุชฺฌิสฺสตีติ วา **พุทุโธ**. (พุช
 อวคฺมเน ในการตรัสรู้ + ต)
 ได้ตรัสรู้แล้ว ย่อมตรัสรู้ หรือจักตรัสรู้ ซึ่งธรรม ท. อันมีประเภทแห่งสังขตะ อสังขตะ และ
 บัญญัติ ทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทุธ. (ผู้ตรัสรู้, พระพุทธเจ้า) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. รูปาทีสุ สมฺชตีติ **สตโต**. (สนฺช สงฺเค ในการติด + ต) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมข้อง ในอารมณ์ ท. มีรูปเป็นต้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสตต. (ผู้ข้องในอารมณ์, สัตว์)
- วิ. อาคจฺฉตีติ **อาคนฺตฺโก**. (อาปุพพ + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + ตฺก) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมมา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาคนฺตฺก. (แขกผู้มาถึง, แขก, อาคันตฺกะ)
- วิ. คนฺตุ ภาพฺโพติ **คมิโก**, ภิกฺขุ. (คมฺ คติมฺหิ ในการไป + อิก) (กัตตุสาธนะ)
 เป็นผู้ควร เพื่ออันไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคมิก, ได้แก่ภิกษุ. (ผู้จะเดินทาง)

๕.๓ อดีตกาลิกปัจจย (ตปัจจย)

บทกิต्तที่ประกอบด้วย ตปัจจย รูปสำเร็จเป็นนามกัมมี เป็นกิริยากัมมี เช่น พุทฺโธ พระพุทฺธเจ้า, วาโต ลม เป็นนามกิต्तกั ทินโน, ทินฺนา, ทินฺน อันเขาให้แล้ว เป็นกิริยากิต्तกั สำหรับ ตปัจจยที่ลงมาแล้ว รูปสำเร็จมีได้ ๔ สาธนะ คือ

(๑) กัตตฺสาธนะ เช่น อคฺฉนฺตี คโต. (คมุ คตฺติมฺหิ ในการไป + ต) ได้ไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคต. (ผู้ไปแล้ว)

(๒) กัมมฺสาธนะ เช่น อลภฺยิตฺถาติ ลทฺโธ. (ลภ ลาภ ในการได้ + ต) ได้ถูกได้แล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าลทฺธ. (ถูกได้แล้ว, อันเขาได้แล้ว, เป็นที่อันเขาได้แล้ว)

(๓) ภาวฺสาธนะ เช่น คายนํ คีตํ. (คี สทฺเท ในการกระทำเสียง + ต) การขับร้อง ชื่อว่าคีต. (การขับร้อง)

(๔) อธิกรณฺสาธนะ เช่น อฏฺฐาสิ เอตฺถาติ จิตํ, จานํ. (จา คตฺตฺนิตฺติมฺหิ ในการห้ามการไป + ต) ได้ยืนแล้ว ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิต. (ที่เป็นที่ยืน, เป็นที่ตั้ง) ข้อสังเกตของ ตปัจจย ที่ลงมาแล้ว รูปสำเร็จเป็นอธิกรณฺสาธนะ จะมีศัพท์เกี่ยวกับสถานที่และกาลเวลาปรากฏต่อท้าย เช่น จาน, ปเทส, กาล, เวลา, ขณ, สมย, ทิวส และ มคฺคตฺตฺพํ เป็นต้น

บทที่ประกอบด้วย ตปัจจย ที่เป็นกิริยากิต्तกั ทำหน้าที่ ๕ ประการ

ธาตุที่ลง ตปัจจย รูปสำเร็จเป็นนามกัมมี เป็นกิริยากัมมี เช่น พุทฺโธ, วาโต สำหรับ ตปัจจยที่ลงมาแล้ว รูปสำเร็จเป็นกิริยากิต्तกันั้น จะทำหน้าที่อยู่ ๔ ประการ โดยเวลาใช้ต้องมีลิงค์ วิภตฺติ และวจนะ เหมือนบทสัทธนามที่ไปเกี่ยวข้อด้วยเสมอ ดังนี้

(๑) ทำหน้าที่เป็นกิริยากุมพากฺยได้ ๔ ประโยค คือ ประโยคกัตตฺวาจก, ประโยคกัมมฺวาจก, ประโยคเหตุกัมมฺวาจก และประโยคภาวฺวาจก

๑. ประโยคกัตตฺวาจก เช่น ปุริโส คามํ คโต.

อ.บุรุษ ไปแล้ว สู่หมู่บ้าน

ปุริโส สุตฺรทกัตตาโน คโต ๑ กิตฺตบทกัตตฺวาจก คามํ

สัมปาปฺยุถึยกัมมะ ใน คโต

๒. ประโยคกัมมฺวาจก เช่น มยา ปุณฺณํ กตํ.

อ.บุญ อันข้าพเจ้า กระทำแล้ว

ปุณฺณํ วุตตกัมมะโน กตํ ๑ กิตฺตบทกัมมฺวาจก มยา

อนภิตกัตตาโน กตํ

๓. ประโยคเหตุกัมมวจาก เช่น อนาถปิณฺฑิกเณ วิหาโร การิโต

อ.วิหาร อันเศรษฐีซื่อว่าอนาถปิณฺฑิกะ ย้งบุคคล
ให้สร้างแล้ว

วิหาโร วุตตกัมมะใน การิโต ๆ กิตบทเหตุกัมมวจาก
อนาถปิณฺฑิกเณ ๆ อนภิตกัตตา ใน การิโต ปุคฺคสั
การิตกัมมะใน การิโต

๔. ประโยคภาววจาก เช่น ภวตา ภีต.

อันท่าน กล้วแล้ว

ภวตา อนภิตกัตตาใน ภีต ๆ กิตบทภาววจาก

(๒) ทำหน้าที่เป็นวิเสสนะ มีได้ทุกวิภัตติ ในกรณีที่เป็นกัมมรูปหรือเหตุกัมมรูป เวลา
แปลให้แปลพร้อมกับบทกัตตาเสมอ บทกัตตาจะเป็นตติยาวิภัตติหรือจันฐวิภัตติก็ได้ ถ้าไม่มีให้ใส่
เข้ามาในเวลาแปลและสัมพันธ์

(๓) ทำหน้าที่เป็นวิภัตติ กัตตา เช่น อย์ มเสสกุขาย เทวดาย ปริคฺคหิโต ภวิสสติ.

อ.ต้นไม้นี้ เป็นต้นไม้ อันเทวดา ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ถือเอา
รอบแล้ว จักเป็น

(๔) ทำหน้าที่เป็นกิริยาคุมพากย์ในประโยคลักษณะ (เครื่องหมายจดจำเหตุการณ์ต่าง ๆ
ที่เกิดขึ้น) ซึ่งเป็นประโยคแทรก ลงสัตตมมีวิภัตติ เรียกว่า “ลักษณกิริยา”

เช่น ปจมมาเส อติทุกฺนเต, อกุขิโรโค อุปฺปชฺชติ.

ครั้นเมื่อเดือนที่หนึ่ง ก้าวล่วงแล้ว, อ.โรคที่นัยน์ตา เกิดขึ้นแล้ว

ปจมมาเส ลักษณะใน อติทุกฺนเต ๆ ลักษณกิริยา อกุขิโรโค สุทรกัตตา ใน
อุปฺปชฺชติ ๆ อาชยาตบทกัตตวจาก”

ตัวอย่างการสร้างคำศัพท์ด้วย ต ปัจจัย

๑. ธาตุที่มี ม, น และ ร เป็นที่สุด ให้ลบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
คโต	ไปแล้ว	คมุ คติมฺหิ ในการไป, ถึง, บรรลุ + ตปัจจัย
รโต	ยินดีแล้ว	รมุ กีพายฺ ในการเล่น + ตปัจจัย
ชโต	อันเขาชุตแล้ว	ชนุ อวทารเณ ในการชุต + ตปัจจัย
หโต	อันเขาฆ่าแล้ว	หนุ หีสายฺ ในความเบียดเบียน + ตปัจจัย
มโต	อันเขารู้แล้ว	มณุ ญาเณ ในความรู้ + ตปัจจัย
หฺโร	อันเขานำไปแล้ว	หรุ หรเณ ในการนำไป + ตปัจจัย
กโต	อันเขาทำแล้ว	กรุ กรเณ ในการกระทำ + ตปัจจัย
มโต	ตายแล้ว	มรุ ปาณจาเค ในการสละชีวิต + ตปัจจัย
๒. ธาตุที่มี จ, ช และ ป เป็นที่สุด ให้ลบที่สุดธาตุ และช้อน ต เช่น
สิตโต	อันเขารดแล้ว	สิจ สิจฺจเณ ในการรด + ตปัจจัย
วิวิตโต	สังัดแล้ว	วิ + วิจ วิเวเก ในความสงบ + ตปัจจัย
ภุตโต	อันเขากินแล้ว	ภุช พุยฺหวรเณ ในการกลืนกิน + ตปัจจัย
จตโต	อันเขาสละแล้ว	จช จาเค ในการสละ + ตปัจจัย
คุตโต	อันเขาคุ้มครองแล้ว	คูป โคปนเณ ในการคุ้มครอง, รักษา + ตปัจจัย
ตตโต	ร้อนแล้ว	ตป ทาเห ในความร้อน + ตปัจจัย
๓. เพราะพยางค์หน้าตปัจจัย ถ้าธาตุมีพยัญชนะตั้งแต่สองตัวขึ้นไป ให้ลง อีอาคมหน้า ตปัจจัย เช่น
ภาสิตโต	อันเขากล่าวแล้ว	ภาส วิยตฺตยํ วาจาญฺ ในการพูดชัด + ตปัจจัย
เทสิตโต	อันเขาแสดงแล้ว	ทิสฺ อูจฺจารเณ ในการสวด, แสดง + เณ + ตปัจจัย
อิจฺฉิตโต	อันเขาปรารถนาแล้ว	อิสฺ อิจฺฉานฺตฺสฺ ในความปรารถนาและใคร่ + ตปัจจัย
ปฺจฺฉิตโต	อันเขาถามแล้ว	ปฺจฺฉนฺ ปฺจฺฉนเณ ในการถาม + ตปัจจัย
पालิตโต	อันเขารักษาแล้ว	पाल รกฺขเณ ในการรักษา + เณ + ตปัจจัย
๔. ธาตุที่มี ท เป็นต้นเป็นที่สุด แปลง ต เป็น อินฺ, อนฺ และ อีณ และลบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
ทินฺโน	ให้แล้ว, อันเขาให้แล้ว	ทา ทาเน ในการให้ + ตปัจจัย
นินฺโน	นั่งแล้ว	นิ + สท คตฺยาวสานเณ ในการสิ้นสุดการไป + ตปัจจัย
ภินฺโน	แตกแล้ว	ภิทฺ วิทารเณ ในการผ่า, ทำลาย + ตปัจจัย
ฉินฺโน	อันเขาตัดแล้ว	ฉิทฺ ทฺวิธารเณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตปัจจัย

ปสนุโน	เลื่อมใสแล้ว	ป + สท ปสาเท ในความเลื่อมใส + ตัจจย
อุปฺปนุโน	เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปท คติมฺหิ ในการไป + ตัจจย
ชีณา	สิ้นแล้ว	ชี ขเย ในความสิ้นไป + ตัจจย
ปหีนา	อันเขาละแล้ว	ป + หา จาเค ในการสละ + ตัจจย
๕. ชาติที่มี ร เป็นที่สุด แปลง ต เป็น อิณฺณ และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
ติณฺณโน	ข้ามแล้ว	ตฺร ตฺรณฺ ในข้าม + ตัจจย
ชิตฺณโน	แก่แล้ว	ชฺร วโยหานิมฺหิ ในความเสื่อมแห่งวัย + ตัจจย
ปุณฺณโน	เต็มแล้ว	ปฺุร ปฺุรณฺ ในการเต็ม + ตัจจย
๖. ชาติที่มี ส เป็นที่สุด แปลง ต พร้อมกับพยัญชนะที่สุดธาตุ เป็น ฏฺจ เช่น
ตฺฏฺจโน	ยินดีแล้ว	ตฺส ปิติมฺหิ ในความยินดี + ตัจจย
อิฏฺจโน	ถูกปรารถนาแล้ว	อิสฺ อิจฺจกานฺตีสฺ ในความปรารถนาและหาใคร่ + ตัจจย
มุฏฺจโน	ถูกกระทบแล้ว	มุสฺ สมฺมุสฺเส ในการกระทบ + ตัจจย
หฏฺจโน	รำเรงแล้ว	หสฺ หาสฺ ในความหัวเราะ + ตัจจย
ปวิฏฺจโน	เข้าไปแล้ว	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + ตัจจย
๗. หลังจาก ทิส และ สาสธาตุ แปลง ต เป็น วิฏฺจ และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
ทวิฏฺจโน	ถูกเห็นแล้ว	ทิสฺ เปกฺขณฺ ในการดู, การเห็น + ตัจจย
อนฺหุสฺสิฏฺจโน	ถูกพร่ำสอนแล้ว	อนฺหุ + สาส อนฺหุสฺสิฏฺจิมฺหิ ในการพร่ำสอน + ตัจจย
๘. ชาติที่มี ฐ และ ภ เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ฐ และแปลงที่สุดธาตุ เป็น ฑ เช่น
พฺฑุฑโน	รู้แล้ว	พฺฐ อวโพชนฺ ในการรู้ + ตัจจย
สุฑุฑโน	หมดจดแล้ว	สุฐฺ สุฑุฑฺ ในความหมดจด + ตัจจย
สิฑุฑโน	สำเร็จแล้ว	สิฐฺ สฺสิฑุฑิมฺหิ ในความสำเร็จ + ตัจจย
ปฏฺวิฑุฑโน	อันเขาแทงตลอดแล้ว	ปติ + วิฑฺ ตาพเน ในการแทงตลอด + ตัจจย
กฺฑุฑโน	โกรธแล้ว	กฺฐ โกเป ในความกำเริบ + ตัจจย
รฺฑุฑโน	อันเขาปิดแล้ว	รฺฐ อวารณฺ ในการปิดกั้น + ตัจจย
อารฺฑุฑโน	อันเขาปรารถนาแล้ว	อา + รภฺ รากฺสุเส ในการเริ่มต้น + ตัจจย
๙. ชาติที่มี ม เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ฑฺต และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น
ปกฺฑุฑโน	หลีกไปแล้ว	ป + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตัจจย
นิกฺฑุฑโน	ออกไปแล้ว	นิ + กมฺ ปทวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตัจจย

ทหโต	ทรมานแล้ว, ฝึกแล้ว	ทมฺ ทมเน ในการฝึก + ตปัจจย
สหโต	สงบแล้ว	สมฺ อุปสมเม ในความสงบ + ตปัจจย

๑๐. ชาติที่มี ห เป็นที่สุด แปลง ต เป็น ห และแปลงพยัญชนะที่สุดชาติเป็น ล เช่น
รหฺโท	งอกแล้ว, เจริญแล้ว	รฺห ชนเน ในการเกิด + ตปัจจย
มฺหฺโท	หลงแล้ว	มฺห เวจิตฺเต ในความหลง + ตปัจจย
วหฺโท	อันหน้าพัดไปแล้ว	วห ปาปเน ในการให้ถึง, นำไป + ตปัจจย

๕.๔ ตเวตฺตนาทิจัจจย

ตเวตฺตนาทิจัจจย ได้แก่ปัจจย ๕ ตัว คือ ตเว, ตฺ, ตฺน, ตฺวาน และตฺวาปัจจย แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ (๑) ตเว และ ตฺปัจจย (๒) ตฺน, ตฺวาน และ ตฺวาปัจจย สาเหตุที่จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกัน เพราะรูปสำเร็จเป็นนิบาตทั้งหมด

๕.๔.๑ ตเว และ ตฺปัจจย

อภิสงฺขริตฺ	= เพื่ออันปรุ้งแต่ง	อภิ + สฺ + กร กรณ ในการกระทำ + (อิ) + ตฺ
โสตเว	= เพื่ออันฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ตเว
โสตฺ	= เพื่ออันฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ตฺ
สฺณิตฺ	= เพื่ออันฟัง	สุ สวณ ในการฟัง + ณฺ + (อิ) + ตฺ
กาทฺ	= เพื่ออันกระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ตฺ
กาทเว	= เพื่ออันกระทำ	กร กรณ ในการกระทำ + ตเว
อนฺภูวิตฺ	= เพื่ออันสวय	อนฺ + ภู สดฺตาย ในความมี-ความเป็น + (อิ) + ตฺ
ปจิตฺ	= เพื่ออันหุง	ปจ ปาเก ในการหุง-ต้ม + (อิ) + ตฺ
คฺนฺตฺ	= เพื่ออันไป	คฺมฺ คตฺมิหิ ในการไป + ตฺ (แปลงที่สุดชาติ เป็น น)
คฺมิตฺ	= เพื่ออันไป	คฺมฺ คตฺมิหิ ในการไป + (อิ) + ตฺ
ขฺนฺตฺ	= เพื่ออันชุด	ขฺนฺ อวทารณ ในการชุด + ตฺ
ขฺนิตฺ	= เพื่ออันชุด	ขฺนฺ อวทารณ ในการชุด + (อิ) + ตฺ
หฺนฺตฺ	= เพื่ออันเบียดเบียน	หฺน หีสาคตฺสิ ในการเบียดเบียนและการไป + ตฺ
หฺนิตฺ	= เพื่ออันเบียดเบียน	หฺน หีสาคตฺสิ ในการเบียดเบียนและการไป + (อิ) + ตฺ
มฺนฺตฺ	= เพื่ออันรู้	มฺน ญาณ ในความรู้ + ตฺ

มหนิตุ	= เพื่ออันรู้	มน ณาณ ในความรู้ + (อิ) + ตุ
หริตุ	= เพื่ออันนำไป	หร หรณ ในการนำไป + (อิ) + ตุ
อนุสฺสริตุ	= เพื่ออันระลึกถึง	อนุ + สร คติจินตาย ในการไปและการคิด + (อิ) + ตุ
ตุทิตุ	= เพื่ออันแทง	ตุท พุยถเน ในการแทง + (อิ) + ตุ
ปวิสิตุ	= เพื่ออันเข้าไป	ป + วิส ปเวสเน ในการเข้าไป + (อิ) + ตุ
อุททิสิตุ	= เพื่ออันสวด, แสดง	อุ + ทิสี อุจฺจารณ ในการสวด-แสดง + (อิ) + ตุ
โหนิตุ	= เพื่ออันเป็น	หฺนุ สตตาย ในความมี-ความเป็น + ตุ
สยิตุ	= เพื่ออันนอน	สิ สเย ในการนอน + (อิ) + ตุ
หนิตุ	= เพื่ออันนำไป	นิ นเย ในการนำไป + ตุ
ชฺุโหนิตุ	= เพื่ออันบวงสรวง	หฺนุ หฺนุยฺปทาเน ในการบวงสรวง + ตุ
ปชฺุหิตุ	= เพื่ออันละ	ป + หา จาเค ในการสละ + (อิ) + ตุ
ปหาตุ	= เพื่ออันละ	ป + หา จาเค ในการสละ + ตุ
ทาตุ	= เพื่ออันให้	ทา ทาเน ในการให้ + ตุ
โรทฺุ	= เพื่ออันปิดกัน	รุธิ อวารณ ในการปิด, การกัน + ตุ
รุหนิตุ	= เพื่ออันปิดกัน	รุธิ อวารณ ในการปิดกัน + (อิ) + ตุ
โกตฺุ	= เพื่ออันกิน	ภฺุช พุยวฺหรณ ในการกลืนกิน + ตุ
ภฺุชฺุ	= เพื่ออันกิน	ภฺุช พุยวฺหรณ ในการกลืนกิน + (อิ) + ตุ
เจตฺุ	= เพื่ออันตัด	ฉิทิ ทฺุวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน, ตัด + ตุ
ฉินฺุ	= เพื่ออันตัด	ฉิทิ ทฺุวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน, ตัด+(อิ)+ ตุ
สิพฺุ	= เพื่ออันเย็บ	สิฏฺุ ตฺุหนฺุตสนฺุตาเน ในการสืบต่อเส้นด้าย+ย+(อิ)+ตุ
โพทฺุ	= เพื่ออันรู้	พฺุช อวคฺมเน ในการรู้ + ตุ
พฺุชฺุ	= เพื่ออันรู้	พฺุช อวคฺมเน ในการรู้ + ย + (อิ) + ตุ
ชยิตุ	= เพื่ออันเกิด	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + (อิ) + ตุ
ชนิตุ	= เพื่ออันเกิด	ชน ชนเน ในการเกิด + (อิ) + ตุ
ปตฺุ	= เพื่ออันถึง	ป + อป ปาปฺุณเน ในการให้ถึง + ตุ
ปาปฺุ	= เพื่ออันถึง	ป + อป ปาปฺุณเน ในการให้ถึง + อุณา + (อิ) + ตุ
เชตุ	= เพื่ออันชนะ	ชฺิ ชเย ในความชนะ + ตุ
ชินิตุ	= เพื่ออันชนะ	ชฺิ ชเย ในความชนะ + นา + (อิ) + ตุ
เกตุ	= เพื่ออันซื้อ	กฺิ ทพฺุพฺุวินิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์ + ตุ
กฺิณิตุ	= เพื่ออันซื้อ	กฺิ ทพฺุพฺุวินิมเย ในการแลกเปลี่ยนด้วยทรัพย์+นา+อิ+ตุ

วิหิจเจตุ	= เพื่ออันวิหิจฉย	วิ + นิ + จิ จเย ในการสั่งสม + ตุ
วิหิจฉินิตุ	= เพื่ออันวิหิจฉย	วิ + นิ + จิ จเย ในการสั่งสม + นา + (อิ) + ตุ
ฉาตุ	= เพื่ออันรู้	ฉา อวโพชเน ในการรู้ + ตุ
ชานิตุ	= เพื่ออันรู้	ฉา อวโพชเน ในการรู้ + นา + (อิ) + ตุ
คเหตุ	= เพื่ออันถือเอา	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + (อิ) + ตุ
คณหิตุ	= เพื่ออันถือเอา	คห อุปาทาเน ในการถือเอา + ณา + (อิ) + ตุ
โจเรตุ	= เพื่ออันลักขโมย	จฺร เถยเย ในการลักขโมย + เณ + ตุ
โจรยิตุ	= เพื่ออันลักขโมย	จฺร เถยเย ในการลักขโมย + ฌย + (อิ) + ตุ
पालेतุ	= เพื่ออันรักษา	पाल รกฺขเณ ในการรักษา + เณ + ตุ
पालยิตุ	= เพื่ออันรักษา	पाल รกฺขเณ ในการรักษา + ฌย + (อิ) + ตุ
ภาเวตุ	= เพื่ออันยัง... ให้เจริญ	ภฺว สตุตํ ในความมี-ความเป็น + เณ + ตุ
ภาวยิตุ	= เพื่ออันยัง... ให้เจริญ	ภฺว สตุตํ ในความมี-ความเป็น + ฌย + (อิ) + ตุ
การะตุ	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + เณ + ตุ
การยิตุ	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + ฌย + (อิ) + ตุ
การาเปตุ	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + ณาเป + ตุ
การาปยิตุ	= เพื่ออันยัง... ให้กระทำ	กร กรเณ ในการกระทำ + ณาปย + (อิ) + ตุ
สุพุทฺฐิ	= เพื่ออันรู้ด้วยดี	สุ + พุช อวคฺมเน ในการรู้ + ตุ

ตุ ปัจจัยใช้ในอรรถ ๒ อย่าง

(๑) ตุปัจจัยใช้ในอรรถปฐมวาทิตติ เรียกว่า “ตุมตฺถกตฺตา” แปลว่า “อ.อัน...” เช่น “ปณฺฑิตฺเตน ปน สีสํ วิโสเชตฺวา อตฺตโน นิพฺพานคามีมคฺคเมว โสเชตฺตุ วฏฺฏติ” คำแปล “แต่ว่า อ.อัน- อันบัณฑิต ยังศีล ให้หมดจดแล้ว ยังทางอันมีปกติไปสู่พระนิพพาน เพื่อตนนั้นเที่ยว-ให้หมดจด ย่อมควร” (อันการที่บัณฑิตชำระศีลให้หมดจดแล้ว ชำระหนทางเป็นที่ไปพระนิพพาน เพื่อตนนั่นแล ย่อมควร) (ธม.อฎ. ๗/๑๐/๘๕)

“ภิกฺขุณา นาม อริยมคฺเค กมฺมํ กตฺตุ วฏฺฏติ” คำแปล “อ.อัน- ชื่ออันภิกษุ -กระทำ ซึ่งกรรม ในอริยมรรค ย่อมควร” (ธรรมดาภิกษุทำกรรมในอริยมรรคจึงควร) (ธม.อฎ. ๗/๑/๕๘)

(๒) ตุปัจจัยใช้ในอรรถจตุตถวิภตติ เรียกว่า “ตุมตฺถสมฺปทาน” แปลว่า “เพื่ออัน...” เช่น “ปฏฺฐาจาเร ปุตฺตาทโย นาม ปโรโลกํ คจฺจนฺตสฺส ตาณํ วา เณํ วา ภฺวิตฺตํ น สกฺโกณฺหติ” คำแปล “ดูก่อนปฐาจาเร ชื่อว่า อ.ปิยชน ท.มีบุตรเป็นต้น ย่อมไม่อาจเพื่ออันเป็นผู้ต้านทาน หรือหรือว่า ผู้ป้องกัน ของบุคคลผู้ไปอยู่ สู่โลกอื่น” (ปฐาจาเร ชื่อว่าปิยชนทั้งหลาย มีบุตรเป็นต้น

ย่อมไม่อาจ เป็นผู้ต้านทานหรือป้องกัน ของบุคคลผู้ไปสู่ปรโลกได้) (ธม.อฎ. ๗/๑๐/๘๔-๕)

“โส เอกทิวส์ ทิวสภาคะ วิภิกัณฺฑิตฺวา อตฺตโน อตฺถาย ปจฺจิตฺุ เอกํ มัสขณฺฑํ ภริยาย ทตฺวา นหายิตฺุ อคฺมาสิ” คำแปล “อ.เขา ชายแล้ว ในส่วนแห่งวัน ในวันหนึ่ง ให้แล้ว ซึ่งก่อน-
แห่งเนื้อ ก่อนหนึ่ง แก่ภรรยา เพื่ออันปึง เพื่อประโยชน์ แก่ตน ได้ไปแล้ว เพื่ออันอาบ” (วันหนึ่ง
เขาชายเนื้อ ในตอนกลางวันแล้ว ให้ก่อนเนื้อก่อนหนึ่งแก่ภรรยา เพื่อปึง เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้ว
ได้ไปอาบน้ำ) (ธม.อฎ. ๗/๑/๑)

ส่วน ตเวตนาทิจัย ใช้ในอรรถตฺถวิภิกัณฺฑิตฺวาเพียงอย่างเดียว เช่น โส ปุญฺญานิ กาทเว อิจฺฉติ.
อ.เขา ย่อมปรารถนา เพื่ออันกระทำ ซึ่งบุญ ท.

๕.๔.๒ ตฺน, ตฺวาน และ ตฺวาปัจจัย

อภิสงฺขริตฺวา	= ประจําแล้ว	อภิ + สํ + กร กรณ + (อิ) + ตฺวา (แปลง กร เป็น ขร)
กริตฺวา	= กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + (อิ) + ตฺวา
กตฺวา	= กระทำแล้ว	กร กรณ ในการกระทำ + ตฺวา
สิพฺพิตฺวา	= เย็บแล้ว	สิพฺ ตนตฺสนฺดาเน ในการสืบทอดเส้นด้าย + ย + (อิ) + ตฺวา
ชายิตฺวา	= เกิดแล้ว	ชน ชนเน ในการเกิด + ย + (อิ) + ตฺวา
ชนิตฺวา	= เกิดแล้ว	ชน ชนเน ในการเกิด + (อิ) + ตฺวา
สุตฺวา	= ฟังแล้ว	สุ สวณ ในการฟัง + ตฺวา
สุตฺวาน	= ฟังแล้ว	สุ สวณ ในการฟัง + ตฺวาน
สุณฺนิตฺวา	= ฟังแล้ว	สุ สวณ ในการฟัง + ณ + (อิ) + ตฺวา
ปตฺวา	= ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว	ป + อป ปาปุณฺเน ในการถึง + ตฺวา
ปาปุณฺนิตฺวา	= ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว	ป + อป ปาปุณฺเน ในการถึง + อฺณ + (อิ) + ตฺวา
ภิกฺษิตฺวา	= ซื้อแล้ว	ภิกฺ ทพฺพวิณฺมเย ในการแลกเปลี่ยนทรัพย์ + นา + (อิ) + ตฺวา
เชตฺวา	= ชนะแล้ว	ชฺ ชเย ในการชนะ + ตฺวา (วฺทฺธิ อิ เป็น เอ)
ชินิตฺวา	= ชนะแล้ว	ชฺ ชเย ในการชนะ + นา + (อิ) + ตฺวา
ชิตฺวา	= ชนะแล้ว	ชฺ ชเย ในการชนะ + ตฺวา
โจเรตฺวา	= ลักขโมยแล้ว	จฺรฺr เถยฺเย ในการลักขโมย + ณ + ตฺวา
โจรยิตฺวา	= ลักขโมยแล้ว	จฺรฺr เถยฺเย ในการลักขโมย + ณ + (อิ) + ตฺวา
ปุชฺเชตฺวา	= บูชาแล้ว	ปุชฺr ปุชฺชายํ ในการบูชา + ณ + ตฺวา
ปุชฺชยิตฺวา	= บูชาแล้ว	ปุชฺr ปุชฺชายํ ในการบูชา + ณ + (อิ) + ตฺวา

ภาเวตฺวา	= ยัง... ให้เจริญแล้ว	ภฺว สุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + เณ + ตฺวา
ภาวยิตฺวา	= ยัง... ให้เจริญแล้ว	ภฺว สุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + ฌนฺย + (อิ) + ตฺวา
การฺเตตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กรฺ กรฺเณ ในการกระทำ + เณ + ตฺวา
การฺยิตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กรฺ กรฺเณ ในการกระทำ + ฌนฺย + (อิ) + ตฺวา
การฺาเปตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กรฺ กรฺเณ ในการกระทำ + ฌาเป + ตฺวา
การฺาปยิตฺวา	= ยัง... ให้กระทำแล้ว	กรฺ กรฺเณ ในการกระทำ + ฌาปย + (อิ) + ตฺวา
อภิวนฺทฺย	= กราบไหว้แล้ว	อภิ + วนฺทฺ วนฺทฺเณ ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
อภิวนฺทิตฺวา	= กราบไหว้แล้ว	อภิ + วนฺทฺ วนฺทฺเณ ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
วนฺทฺย	= กราบไหว้แล้ว	วนฺทฺ วนฺทฺเณ ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
วนฺทิตฺวา	= กราบไหว้แล้ว	วนฺทฺ วนฺทฺเณ ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา
อภิภฺยฺย	= ครอบงำแล้ว	อภิ + ภฺว สุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + ตฺวา
อภิภฺวิตฺวา	= ครอบงำแล้ว	อภิ + ภฺว สุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + (อิ) + ตฺวา
อภิภฺโถตฺวา	= ครอบงำแล้ว	อภิ + ภฺว สุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + ตฺวา
นฺิสฺสํ	= อาศัยแล้ว	นฺิ + สฺสิ เสวํยํ ในการเสพ + ตฺวา
นฺิสฺสิตฺวา	= อาศัยแล้ว	นฺิ + สฺสิ เสวํยํ ในการเสพ + ตฺวา
วิภฺชฺ	= คบแล้ว, จำแนกแล้ว	วิ + ภฺชฺ เสวํยํ ในการเสพ + ตฺวา
วิภฺชฺย	= คบแล้ว, จำแนกแล้ว	วิ + ภฺชฺ เสวํยํ ในการเสพ + (อิ) + ตฺวา
วิภฺชิตฺวา	= คบแล้ว, จำแนกแล้ว	วิ + ภฺชฺ เสวํยํ ในการเสพ + (อิ) + ตฺวา
อุทฺทฺย	= แสดงแล้ว	อุ + ทฺยฺ อตฺตฺสฺชฺเน ในการสวด-แสดง + ตฺวา
อุทฺทฺยฺย	= แสดงแล้ว	อุ + ทฺยฺ อตฺตฺสฺชฺเน ในการสวด-แสดง + (อิ) + ตฺวา
อุทฺทฺยิตฺวา	= แสดงแล้ว	อุ + ทฺยฺ อตฺตฺสฺชฺเน ในการสวด-แสดง + (อิ) + ตฺวา
ปฺวิสฺส	= เข้าไปแล้ว	ป + วิสฺ ปเวสฺเน ในการเข้าไป + ตฺวา
ปฺวิสฺย	= เข้าไปแล้ว	ป + วิสฺ ปเวสฺเน ในการเข้าไป + (อิ) + ตฺวา
ปฺวิสฺสิตฺวา	= เข้าไปแล้ว	ป + วิสฺ ปเวสฺเน ในการเข้าไป + (อิ) + ตฺวา
อุปฺนฺย	= นำเข้าไปแล้ว	อุป + นฺิ ปาปฺเณ ในการถึง + ตฺวา
อุปฺเนตฺวา	= นำเข้าไปแล้ว	อุป + นฺิ ปาปฺเณ ในการถึง + ตฺวา
อตฺตฺย	= นอนเกินแล้ว	อตฺติ + สฺสิ สเย ในการนอน + ตฺวา
อตฺตฺยิตฺวา	= นอนเกินแล้ว	อตฺติ + สฺสิ สเย ในการนอน + (อิ) + ตฺวา
โหฺย	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	อว + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา
โหฺยิตฺวา	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	อว + หา จาเค ในการสละ + (อิ) + ตฺวา

ชหิตวา	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	หา จาเค ในการสละ + (อิ) + ตวา
หิตวา	= ละแล้ว, เหลือแล้ว	หา จาเค ในการสละ + ตวา
อาทาย	= ถือเอาแล้ว	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตวา
อาทียิตวา	= ถือเอาแล้ว	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ย + (อิ) + ตวา
ทตวา	= ให้แล้ว	ทา ทาเน ในการให้ + ตวา
ทตวาน	= ให้แล้ว	ทา ทาเน ในการให้ + ตวาน
ปิธาย	= ปิดแล้ว	อปี + ธา อจฺฉาทเน ในการปกปิด + ตวา
ปิทหิตวา	= ปิดแล้ว	อปี + ธา อจฺฉาทเน ในการปกปิด + (อิ) + ตวา
ภุชฺชีย	= กินแล้ว	ภุชฺ ปาลนพฺยวหฺรณฺสฺ ในการรักษาและกลืนกิน + อิ + ตวา
ภุชฺชิตวา	= กินแล้ว	ภุชฺ ปาลนพฺยวหฺรณฺสฺ ในการรักษาและกลืนกิน + อิ + ตวา
โภตวา	= กินแล้ว	ภุชฺ ปาลนพฺยวหฺรณฺสฺ ในการรักษาและกลืนกิน + ตวา
วิเจยฺย	= พิจารณาแล้ว	วิ + จิ จเย ในการสั่งสม + ตวา
วิจฺฉิตวา	= พิจารณาแล้ว	วิ + จิ จเย ในการสั่งสม + นา + (อิ) + ตวา
วิญฺเฌย	= รู้แล้ว	วิ + ฉา อวโพชน ในการรู้ + ตวา
วิชานิตวา	= รู้แล้ว	วิ + ฉา อวโพชน ในการรู้ + นา + (อิ) + ตวา
ฌตวา	= รู้แล้ว	ฉา อวโพชน ในการรู้ + ตวา
สมาปฺชฺชิตวา	= เข้าแล้ว	สํ + อา + ปท คติมิหิ ในการไป-ถึง + ย + (อิ) + ตวา
อุปฺปชฺชิตวา	= เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปท คติมิหิ ในการไป-ถึง + ย + (อิ) + ตวา
ภิชฺชิตวา	= แยกแล้ว	ภิทิ วิทารณ ในการผ่า, ทำลาย + ย + (อิ) + ตวา
ฉิชฺชิตวา	= ตัดแล้ว	ฉิทิ ทฺวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ย + (อิ) + ตวา
พฺชฺชฺมีย	= รู้แล้ว	พฺชฺ อวคฺมเน ในการรู้ + ย + (อิ) + ตวา
พฺชฺชฺมิตวา	= รู้แล้ว	พฺชฺ อวคฺมเน ในการรู้ + ย + (อิ) + ตวา
วิรชฺชฺมีย	= ผิดแล้ว	วิ + รชฺ อปฺราเช ในความผิด + ย + (อิ) + ตวา
วิรชฺชฺมิตวา	= ผิดแล้ว	วิ + รชฺ อปฺราเช ในความผิด + ย + (อิ) + ตวา
รฺหฺชฺมีย	= ปิดกันแล้ว	รฺชฺ อวฺรณ ในการปิด-กัน + (อิ) + ตวา
รฺหฺชฺมิตวา	= ปิดกันแล้ว	รฺชฺ อวฺรณ ในการปิด-กัน + (อิ) + ตวา
วิวิจฺจ	= สงัดแล้ว	วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + ตวา
วิวิจฺจิตวา	= สงัดแล้ว	วิ + วิจ วิเวจเน ในความสงัด + ย + (อิ) + ตวา
ปจฺจ	= หุงแล้ว	ปจฺ ปาเก ในการหุง-ต้ม + ตวา
ปจฺจฺมีย	= หุงแล้ว	ปจฺ ปาเก ในการหุง-ต้ม + ย + (อิ) + ตวา

ปจฺจิตฺวา	= หุงแล้ว	ปจ ปาเก ในการหุง-ต้ม + ย + (อิ) + ตฺวา
วิมุจฺจ	= พ้นแล้ว	วิ + มุจ วิโมจเน ในการหลุด-พ้น + ตฺวา
วิมุจฺจิตฺวา	= พ้นแล้ว	วิ + มุจ วิโมจเน ในการหลุด-พ้น + ย + (อิ) + ตฺวา
อาหจฺจ	= กระทบแล้ว	อา + หน หีสาคตีสฺสู ในการเบียดเบียนและการไป + ตฺวา
อุปฺหจฺจ	= เข้าถึงแล้ว	อุป + หน หีสาคตีสฺสู ในการเบียดเบียนและการไป + ตฺวา
อาหฺนฺตฺวา	= กระทบแล้ว	อา + หน หีสาคตีสฺสู ในการเบียดเบียนและการไป + ตฺวา
อุปฺนฺตฺวา	= เข้าถึงแล้ว	อุป + หน หีสาคตีสฺสู ในการเบียดเบียนและการไป + ตฺวา
อวมณฺญิตฺวา	= ดูหมิ่นแล้ว	อว + มน ญาเณ ในการรู้ + ย + (อิ) + ตฺวา
มฺนฺตฺวา	= รู้แล้ว	มน ญาเณ ในการรู้ + ตฺวา
ปฏฺิจฺจ	= อาศัยแล้ว	ปติ + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
อเวจฺจ	= พิจารณาแล้ว	อว + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
อุเปจฺจ	= เข้าถึงแล้ว	อุป + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
อุเปตฺวา	= เข้าถึงแล้ว	อุป + อิ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
สกุจฺจ	= กระทำด้วยดีแล้ว	สํ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา
อธฺิกจฺจ	= อาศัยแล้ว	อธิ + กร กรเณ ในการกระทำ + ตฺวา
กรฺย	= กระทำแล้ว	กร กรเณ ในการกระทำ + (อิ) + ตฺวา
ทิสฺวาน	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขเณ ในการดู-การเห็น + ตฺวาน
ทิสฺวา	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขเณ ในการดู-การเห็น + ตฺวา
ปสฺสฺย	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขเณ ในการดู-การเห็น + (อิ) + ตฺวา
ปสฺสฺตฺน	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขเณ ในการดู-การเห็น + (อิ) + ตฺน
ปสฺสฺตฺวา	= เห็นแล้ว	ทิส เปกฺขเณ ในการดู-การเห็น + (อิ) + ตฺวา

ข้อกำหนดในการแปลง(อาเทส) ตฺวาทีปัจจัย

(๑) ธาตุที่มี ม เป็นที่สุด แปลง ตฺนาทีปัจจัย เป็น มุม และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

อาคมุม	= มาแล้ว, อาศัยแล้ว	อา + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
อาคนฺตฺวา	= มาแล้ว	อา + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
โอกฺกมฺ	= ก้าวลงแล้ว	อว + กมฺ ปทฺวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา
โอกฺกมิตฺวา	= ก้าวลงแล้ว	อว + กมฺ ปทฺวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + (อิ) + ตฺวา
นิกฺขมฺ	= ออกไปแล้ว	นิ + กมฺ ปทฺวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + ตฺวา
นิกฺขมิตฺวา	= ออกไปแล้ว	นิ + กมฺ ปทฺวิกฺเขเป ในการก้าวเท้า + (อิ) + ตฺวา
อภฺรฺมฺ	= ยินดียิ่งแล้ว	อภฺ + รฺมฺ กิพฺยํ ในการเล่น + ตฺวา
อภฺรฺมิตฺวา	= ยินดียิ่งแล้ว	อภฺ + รฺมฺ กิพฺยํ ในการเล่น + (อิ) + ตฺวา

(๒) ธาตุที่มี ห เป็นที่สุด แปลง ตฺนาทีปัจจัย เป็น ยฺหฺ และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

ปคฺคฺยฺหฺ	= ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว	ป + คหฺ อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา
ปคฺคฺณฺหิตฺวา	= ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว	ป + คหฺ อุปาทาเน ในการถือเอา + ณา + อิ + ตฺวา
ปคฺคฺเหตฺวา	= ประคองแล้ว, ยกย่องแล้ว	ป + คหฺ อุปาทาเน ในการถือเอา + (อิ) + ตฺวา
สมฺมุยฺหฺ	= หลงแล้ว	สฺ + มฺหฺ เวจิตฺเต ในความหลง + ตฺวา
สมฺมุยฺหิตฺวา	= หลงแล้ว	สฺ + มฺหฺ เวจิตฺเต ในความหลง + (ย) + (อิ) + ตฺวา
อารฺยฺหฺ	= ขึ้นแล้ว	อา + รฺหฺ อาโรหฺเน ในการขึ้น + ตฺวา
อารฺยฺหิตฺวา	= ขึ้นแล้ว	อา + รฺหฺ อาโรหฺเน ในการขึ้น + (อิ) + ตฺวา
โอคฺยฺหฺ	= หยั่งลงแล้ว	อว + คหฺ อุปาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา
โอคฺเหตฺวา	= หยั่งลงแล้ว	อว + คหฺ อุปาทาเน ในการถือเอา + (อิ) + ตฺวา

(๓) ธาตุที่มี ท เป็นที่สุด แปลง ตฺนาทีปัจจัย เป็น ชฺชฺ และลพบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

อุปฺปฺชฺชฺ	= เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปทฺ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
อุปฺปฺชฺชิตฺวา	= เกิดขึ้นแล้ว	อุ + ปทฺ คติมฺหิ ในการไป + (อิ) + ตฺวา
ปมฺชฺชฺ	= ประมาทแล้ว	ป + มทฺ อุมฺมาเท ในความบ้า + ตฺวา
ปมฺชฺชิตฺวา	= ประมาทแล้ว	ป + มทฺ อุมฺมาเท ในความบ้า + (อิ) + ตฺวา
อุปฺสมฺปฺชฺชฺ	= อุปสมบทแล้ว	อุป + สฺ + ปทฺ คติมฺหิ ในการไป + ตฺวา
อุปฺสมฺปฺชฺชิตฺวา	= อุปสมบทแล้ว	อุป + สฺ + ปทฺ คติมฺหิ ในการไป + (อิ) + ตฺวา
อจฺฉิชฺชฺ	= ตัดแล้ว	อา + ฉฺทฺ ทฺวิชฺชากรณฺ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตฺวา
ฉิชฺชฺ	= ตัดแล้ว	ฉฺทฺ ทฺวิชฺชากรณฺ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตฺวา

ฉิच्छิตฺวา	= ตัดแล้ว	ฉิทธิ ทวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + (อิ) + ตฺวา
ฉินฺทีย	= ตัดแล้ว	ฉิทธิ ทวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + (อิ) + ตฺวา
ฉินฺทิตฺวา	= ตัดแล้ว	ฉิทธิ ทวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + (อิ) + ตฺวา
เฉตฺวา	= ตัดแล้ว	ฉิทธิ ทวิธากรณ ในการทำให้เป็นสองส่วน + ตฺวา

(๔) ธาตุที่มี ภ เป็นที่สุด แปลง ตฺนาทิจัจจ เป็น พุภ, ทฺธา และลพพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น

อารพุภ	= ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว	อา + รภ รากสุเส ในการเริ่ม + ตฺวา
อารทฺธา	= ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว	อา + รภ รากสุเส ในการเริ่ม + ตฺวา
อารภิตฺวา	= ปรารภแล้ว, เริ่มแล้ว	อา + รภ รากสุเส ในการเริ่ม + (อิ) + ตฺวา
อุปฺลพฺภ	= ใต้แล้ว	อุป + ลภ ลาภ ในการใต้ + ตฺวา
อุปฺลทฺธา	= ใต้แล้ว	อุป + ลภ ลาภ ในการใต้ + ตฺวา
ปฏฺิลภิตฺวา	= ใต้เฉพาะแล้ว	ปติ + ลภ ลาภ ในการใต้ + (อิ) + ตฺวา

(๕) มีอุปสรรคอยู่หน้าหรือไม่มีอุปสรรคอยู่หน้า แปลง ตฺนาทิจัจจ เป็น ย เช่น

อาทาย	= ถือเอาแล้ว	อา + ทา อาทาเน ในการถือเอา + ตฺวา
ปฺหาย	= ละแล้ว	ป + หา จาเค ในการสละ + ตฺวา
นิสฺสาย	= อาศัยแล้ว	นิ + สิ เสวย ในการเสพ + ตฺวา
อภิวฺทีย	= กราบไหว้แล้ว	อภิ + วฺทท อภิวฺทเน ในการกราบไหว้ + (อิ) + ตฺวา

ตฺวาทิจัจจฎฐาน : ฐานะของปัจจยมี ตฺวา เป็นต้น มี ๕ อย่าง คือ

(๑) **ปุพฺพกาลกิริยา** กิริยาที่ทำก่อนกิริยาอื่น แปลว่า “...แล้ว” [ก่อน]

เช่น ปจิตฺวา ภูณฺชติ.	หุงแล้ว ย่อมกิน
ภุณฺชิตฺวา นฺหฺยติ.	กินแล้ว ย่อมอาบน้ำ
นฺหฺยตฺวา สยติ.	อาบแล้ว ย่อมนอน

(๒) **อปฺรกาลกิริยา** กิริยาที่ทำทีหลังกิริยาคุมพากย์ แปลว่า “...แล้ว” หรือไม่ออกสำเนียง ของปัจจย [หลัง]

เช่น ทฺวารํ ปทฺหิตฺวา นิภฺขมิ.	ออกไปแล้ว ปิด ซึ่งประตู
อฺรุํ ปฺรฺยิตฺวา ภูณฺชติ.	ย่อมกิน ยังต้องให้เต็มแล้ว

(๓) **สมานกาลกิริยา** กิริยาที่ทำพร้อมกับกิริยาอื่น แปลว่า “...แล้ว” หรือไม่ต้องออกสำเนียง ของปัจจย [พร้อมกัน]

เช่น มุขํ พฺยาทาย สฺปติ.	ย่อมหลับอ้าปาก
--------------------------	----------------

อกุขินี นิมนิลิตวา หสติ. ย่อมหัวเราะหลับซึ่งตา ท.
 อนุสนธิ ฆฏุตวา รมมึ เทเสนโต... เมื่อทรง -สืบท่อ ซึ่งอนุสนธิ -แสดง
 ซึ่งธรรม

(๔) **ลกขณตถ** กิริยาที่มีอรรถลักษณะ แปลว่า “**ครั้น... แล้ว, เมื่อ...**” [เครื่องหมาย
 จดจำ]

เช่น **สุตวา** เวทิสสาม. ครั้นฟังแล้ว จักรู้
 สีหิ **ทิสวา** ภย โหติ. ครั้นเห็นแล้ว ซึ่งราชสีห์ อ.ภย ย่อมมี
 วิจารณ์ กุลธิตา มม สงคหิ กริสฺสติ, กตฺวา จ ปน มหาสมฺปตฺติ
 ลกิสฺสติ. (ธม.อฎ. ๕/๓.ลาซเทวธิตา/๖)

อ.กุลธิตา ผู้กล้าหาญ จักกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่เรา, ก็แล ครั้นกระทำแล้ว
 จักได้ ซึ่งสมบัติใหญ่

(๕) **เหตุวตถ** กิริยาที่มีอรรถเหตุ แปลว่า “**เพราะ...**” [เหตุ]

เช่น **ทิสฺวานสฺส** เอตทโหสิ. อ.ความดำรินั้น ได้มีแล้ว แก่บุคคลนั้น เพราะเห็น
 ปุตฺตํ **ทิสฺวา** สุข โหติ. อ.ความสุข ย่อมมี เพราะเห็น ซึ่งบุตร
 สตฺตํ **ทิสฺวา** ทุกฺขํ ภวติ. อ.ความทุกข์ ย่อมมี เพราะเห็น ซึ่งศัตรู
 ชวนมฺปิ **อนุปรชฺชิตฺวา** ทฺวิกฺขตฺตํ โวฏฺฐพฺพนเมว ปวตฺตติ. (อภิ.ส. วิถี)
 อ.โวฏฐัพพะนั้นเที่ยว ย่อมเป็นไป สองครั้ง เพราะความไม่เกิดขึ้น แม่แห่ง
 ชวนะ

“**ชวนมฺปิ อนุปรชฺชิตฺวา**ติ เหตุมฺหิ จายํ ตฺวาปจฺจโย, ชวนสฺสาปิ อนุปรตฺติยาติ
 อดฺโถ.

ก็ อ.ตฺวาปัจจยนี้ ในบทว่า “**ชวนมฺปิ อนุปรชฺชิตฺวา**” ย่อมลง ในอรรถเหตุ,
 อธิบายว่า เพราะความไม่เกิดขึ้น แม่แห่งชวนะ (อภิธมฺมตฺถวิภาวินี)

๕.๕ อนุดมานปัจจัย

อนุด และ มาน ปัจจัย เป็นปัจจุบันกาล

ปัจจัยที่ลงในปัจจุบันกาลมี ๒ ตัว คือ อนุด และ มานปัจจัย เป็นกัตตุวาก ให้ลงวิกรม-ปัจจัย ในอาขยาดนั้นก่อน รูปสำเร็จเป็นกิริยาकर्ตกร์ แปลว่า “...อยู่” หรือ “เมื่อ...” มีข้อกำหนดเรื่องอรรถของปัจจัย ดังนี้

๑. อนุดปัจจัย ลงในอรรถกัตตุวากและเหตุกัตตุวาก

๑.๑ ลงในอรรถกัตตุวาก

เช่น โส กุฎุมพีโก คามิ **คจจนโต** อนุดรามคเค เอกิ วนปปีตี ปสสิ.

อ.กุฎุมพินั้น ไปอยู่ สู่หมู่บ้าน เห็นแล้ว ซึ่งต้นไม้เจ้าป่า ต้นหนึ่ง
ในระหว่างทาง

๑.๒ ลงในอรรถเหตุกัตตุวาก

เช่น สา กาลี... เอกิ กหาปณิ อาที กตวา มุลิ **วทุฒนุติ** สหสสิ ทตวา
ติ อาเนตวา เสฏฺฐิโน ทสเสสิ. (๒/๑/๑๔)

อ.นางกาลินั้น กระทำแล้ว ซึ่งกหาปณะหนึ่ง ให้เป็นต้น ยังมูลค่า
ให้เจริญอยู่ ให้แล้ว ซึ่งพันแห่งทรัพย์ นำมาแล้ว ซึ่งเด็กนั้น แสดงแล้ว แก่เศรษฐี

๒. มานปัจจัย ลงได้ ๕ อรรถ คือ

๒.๑ ลงในอรรถกัตตุวาก

เช่น โส ปุริโส คามิ **คจจนมาโน** ทารุ คณฺหาติ.

อ.บุรุษนั้น ไปอยู่ สู่หมู่บ้าน ย่อมถือเอา ซึ่งพิน

๒.๒ ลงในอรรถเหตุกัตตุวาก

เช่น สุนโข “จิรสสิ วต เม อชช มรฺรูกถา ลทฺธาติ นงฺคฺกุจฺจิ **จาเลหฺโต**
ติ อุปสงฺกมิ. (๕/๑๑.ตโยชน/๓๘)

อ.สุนัข คิดแล้ว ว่า อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวอันไพเราะ อันเรา ได้แล้ว
ในวันนี้ สิ้นกาลนานหนอ ดังนี้ ยังหาง ให้ไหวอยู่ เข้าไปหาแล้ว ซึ่งหญิงนั้น

๒.๓ ลงในอรรถกัมมวาก

เช่น อถ นั มาตา ปุตุติ “ตฺวํ อตฺตโน รุจฺจยา กุมาริกิ อานาเปสิ,
สา อิทานิ วญฺญา ซาตา, อปุตุตถกญจ นาม กุลิ วินสฺสติ, ปเวณิ น ฃฎฺฐิยติ, เตน อญฺณิ เต
กุมาริกิ อาเนสฺสามิติ เตน “อลิ อมฺมาติ วุจฺจมาหาปิ ปุนปฺปุนิ กเถสิ.

ครั้งนั้น อ.มารดา กล่าวแล้ว กะบุตรนั้น ว่า อ.เธอ ยังเรา ให้นำมาแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา ตามความชอบใจ ของตน, อ.นางกุมาริกานั้น เป็นหญิงหมั้น เกิดแล้ว ในกาลนี้, อนึ่ง ชื่อ อ.ตระกูล ผู้ไม่มีบุตร ย่อมฉิบหาย, อ.ประเพณี ย่อมไม่สืบต่อ, เพราะเหตุนี้ อ.เรา จักนำมา ซึ่งนางกุมาริกา คนอื่น แก่เธอ ดังนี้ แม้ผู้ อันบุตรนั้น กล่าวห้ามอยู่ ว่า ข้าแต่แม่ อ.อย่าเลย ดังนี้ กล่าวแล้ว บ่อยๆ

๒.๔ ลงในอรรถเหตุกัมมวาทก

เช่น ภาบุตร จุนทสุกริกสุส เคหทวาร ปิทธิตวา สุกรานํ มาริยามานํ, อชช สตุตโม ทิวโส, เคเห กาจิ มงคลกิริยา ภวิสสุติ มณเณ. (๑/๑๐/๑๑๙)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อสุกร ท. อันนายจุนทสุกริก ปิดแล้ว ซึ่งประตู แห่งเรือน ให้ตายอยู่, อ.วันนี้ เป็นวัน ที่ ๗ ย่อมเป็น, อ.การกระทำซึ่งมงคล อะไรๆ ในเรือน เห็นจะจักมี

๒.๕ ลงในอรรถภาววาทก

เช่น เตน ภูยมานํ.

อันเขา เป็นอยู่

ภิกขุณา จิยมานํ.

อันภิกษุ ยืนอยู่

บทที่ลง อนุด หรือ มาน ปัจฉัย ทำหน้าที่ ๕ อย่าง ดังนี้

(๑) อพภูตกริกิริยา เป็นกริยาในระหว่างของประธาน

เช่น อหंपิ อยฺเยน สทฺธิ คจฺจนฺโต ทสฺส ปุณฺณกิริยาวัตตฺตุสฺส เอกํ ลภิสฺสามิ.

(๑/๑/๑๗)

แม้ อ.กระผม เมื่อไป กับ ด้วยพระคุณเจ้า จักได้ ซึ่ง- ในบุญกิริยาวัตตฺตุ ท. สิบหนา -บุญกิริยาวัตตฺตุอย่างหนึ่ง

(๒) วิเสสนะ มีได้ทุกวิภัตติ

เช่น ภาบุตร สฺसानเ วิหรนฺเตหิ นาม วตฺตํ อุกฺคหิตุํ วมฺภูตฺติ. (๑/๖/๖๒)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อัน อันพระคุณเจ้า ท. ชื่อ ผู้อยู่อยู่ในป่าช้า เรียนเอา ซึ่งวัตร ย่อมควร

(๓) วิกติกัตตา มีลิงค์ วิภัตติ และวจนะ เหมือนกับปกติกัตตา

เช่น เอโกปิ “อหนฺติ วา “อหนฺติ วา วทฺนฺโต นาม นาโหสิ. (๕/๒.สิริมา/ ๙๘)

อ.บุคคล แม้คนหนึ่ง ชื่อว่าเป็นผู้กล่าวอยู่ ว่า อ.ข้าพเจ้า จะรับเอา ดังนี้ หรือ

หรือว่า ว่า อ.ข้าพเจ้า จะรับเอา ดังนี้ ไม่ได้มีแล้ว

(๔) **อนาทรกิริยา** มีได้ ๒ วิภคิตี คือ **ฉัญฐี** กับ **สัจจตี** ตามประธานในประโยคอนาทร

เช่น เถรสุส นิททำ **อโนกุกมฺหุตฺตสฺส**, ปจฺมมาเส อติกุกฺกเต, อุกฺขิโรโค อุปฺปชฺชติ.

เมื่อพระเถระไม่ก้าวลงอยู่ สูความหลับ, ครั้นเมื่อเดือนที่ ๑ ก้าวล่วงแล้ว, อ.โรคที่นัยน์ตา เกิดขึ้นแล้ว

(๕) **ลักษณกิริยา** จะใช้สัจจตีวิภคิตี เหมือนกับประธานในประโยคลักษณะ

เช่น มา ภาฺนเต เอวมกตฺถ, สมณชฺชโม นาม, สรีเร ยาเปฺนฺเต, สกฺกา กาทฺตุ.

(๑/๑/๙)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ท่าน อย่าได้กระทำแล้ว อย่างนี้, ชื่อ อ.สมณธรรม, ครั้นเมื่อสรีระ เป็นไปอยู่, อันท่าน อาจ เพื่ออันกระทำ

ตัวอย่างการประกอบศัพท์ที่ประกอบด้วย **อนฺต** และ **มาน** ปัจจุบัน

- วิ. **คจฺจตีติ คจฺจํ, คจฺจนฺโต**, ปฺริโส. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต) (ปฺงฺลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจนฺต. (ผู้ไปอยู่)
- วิ. **คจฺจตีติ คจฺจตี, คจฺจนฺตี**, อิตฺถิ. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต + อี) (อิตถิลึงค์) (กัตตุ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจตี, คจฺจนฺตี. (ผู้ไปอยู่)
- วิ. **คจฺจตีติ คจฺจํ, คจฺจนฺตํ**, จิตฺตํ. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + อนฺต) (นปฺงฺสกลึงค์) (กัตตุ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจนฺต. (ผู้ไปอยู่)
- วิ. **คจฺจตีติ คจฺจมาโน**, ปฺริโส. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + มาน) (ปฺงฺลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจมาน. (ผู้ไปอยู่)
- วิ. **คจฺจตีติ คจฺจมานา**, อิตฺถิ. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + มาน + อา) (อิตถิลึงค์) (กัตตุ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจมานา. (ผู้ไปอยู่)
- วิ. **คจฺจตีติ คจฺจมานํ**, จิตฺตํ. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + มาน) (นปฺงฺสกลึงค์) (กัตตุสาธนะ) ไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจมาน. (ผู้ไปอยู่)
- วิ. **คจฺจียตีติ คจฺจียมานो**, คาโม. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + ย + มาน) (ปฺงฺลึงค์) (กัมมะ) ถูกไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจียมาน. (ถูกไปอยู่)
- วิ. **คจฺจียตีติ คจฺจียมานา**, ธานี. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + ย + มาน + อา) (อิตถิลึงค์) (กัมมะ) ถูกไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจียมานา. (ถูกไปอยู่)
- วิ. **คจฺจียตีติ คจฺจียมานํ**, ฌานํ. (คฺมฺ คตฺติมฺหิ ในการไป + อ + ย + มาน) (นปฺงฺสกลึงค์) (กัมมะ) ถูกไปอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคจฺจียมาน. (ถูกไปอยู่)

- วิ. อธิคมฺมเตติ อธิคมฺมมานโ, ฐมโ. (อธิ + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + ย + มาน) (ปฺงฺลิงค์) (กัมมะ) ฎุกรฺอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าอธิคมฺมมาน. (ฎุกรฺอยู่)
- วิ. อธิคมฺมเตติ อธิคมฺมมานา, ปฺริยตฺติ. (อธิ + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + ย + มาน + อา) (อิติ) ฎุกรฺอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าอธิคมฺมมานา. (ฎุกรฺอยู่) (กัมมสาธนะ)
- วิ. อธิคมฺมเตติ อธิคมฺมมานํ, ฐมฺ. (อธิ + คมฺ คติมฺหิ ในการไป + ย + มาน) (นปฺงฺสกลิงค์) (กัมมะ) ฎุกรฺอยู่ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าอธิคมฺมมาน. (ฎุกรฺอยู่)

หมายเหตุ :- ศัพท์กิริยาที่ลง อนุด และ มาน ปัจจัย เป็นได้ ๓ ลิงค์ เมื่อประสมจะใช้ คู่กับสัทนาม (วิเสสยะ) บทนามที่ อนุด และมาน ไปขยาย มีรูปเป็นอิติลึงค์ มีกฎเกณฑ์ การลงปัจจัย ดังนี้

๑. ถ้าเป็น อนุด ปัจจัย ให้ลง “อี” อิติลึงค์โชตกปัจจัยต่อท้าย เช่น คจฺจนฺตึ (คฺมฺ + อ + อนุด + อี) แปลว่า หญิงผู้ไปอยู่
๒. แต่ถ้าเป็น มาน ปัจจัย ให้ลง “อา” อิติลึงค์โชตกปัจจัยต่อท้าย เช่น คจฺจมานา (คฺมฺ + อ + มาน + อา) แปลว่า หญิงผู้ไปอยู่

คจฺจนฺตสทฺทปทมาลา (ปฺงฺลิงค์)

ไว้คดี	เอวจาณะ	พหฺวจาณะ
ปฺฐมา.	คจฺจํ คจฺจนฺโต	คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
อาลปนะ.	โก คจฺจํ คจฺจ คจฺจนา	ภวานฺโต คจฺจนฺโต คจฺจนฺตา
ทฺติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต
ตฺติยา.	คจฺจตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
จตฺตถิ.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
ปฺญจมี.	คจฺจตา คจฺจนฺตา คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
ฉฺฉฐี.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
สํตตมี.	คจฺจติ คจฺจนฺเต คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสุ

คจฺจนฺตีสทฺทปทมาลา (อิติลึงค์)

ไว้คดี	เอวจาณะ	พหฺวจาณะ
ปฺฐมา.	คจฺจนฺตึ	คจฺจนฺตึ คจฺจนฺติโย
อาลปนะ.	โกติ คจฺจนฺติ	โกติโย คจฺจนฺตึ คจฺจนฺติโย

หุติยา.	คจฺจนฺตึ	คจฺจนฺตึ คจฺจนฺตึโย
ตติยา.	คจฺจนฺตึยา	คจฺจนฺตึหิ คจฺจนฺตึภิ
จตุตถี.	คจฺจนฺตึยา	คจฺจนฺตึนํ
ปัญจมี.	คจฺจนฺตึยา	คจฺจนฺตึหิ คจฺจนฺตึภิ
ฉกฺขี.	คจฺจนฺตึยา	คจฺจนฺตึนํ
สัตตมี.	คจฺจนฺตึยา คจฺจนฺตึยํ	คจฺจนฺตึสุ

คจฺจนฺตสทฺทปทมาลา (นปฺงสกลิงค์)

ไว้คดี	เอกาจนะ	พหูจนะ
ปฐมา.	คจฺจํ คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
อालปน.	โม คจฺจนฺต	ภานฺโต คจฺจนฺตา คจฺจนฺตานิ
หุติยา.	คจฺจนฺตํ	คจฺจนฺเต คจฺจนฺตานิ
ตติยา.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺเตน	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
จตุตถี.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
ปัญจมี.	คจฺจนฺตา คจฺจนฺตา คจฺจนฺตมฺหา คจฺจนฺตสฺมา	คจฺจนฺเตหิ คจฺจนฺเตภิ
ฉกฺขี.	คจฺจโต คจฺจนฺตสฺส	คจฺจตํ คจฺจนฺตานํ
สัตตมี.	คจฺจติ คจฺจนฺเต คจฺจนฺตมฺหิ คจฺจนฺตสฺมี	คจฺจนฺเตสุ

คจฺจมานสทฺทปทมาลา (ปฺงลึงค์)

ไว้คดี	เอกาจนะ	พหูจนะ
ปฐมา.	คจฺจมานโน	คจฺจมานา
อालปน.	โม คจฺจมาน คจฺจมานา	ภานฺโต คจฺจมานา
หุติยา.	คจฺจมานํ	คจฺจมานา
ตติยา.	คจฺจมานเนน	คจฺจมานาเนหิ คจฺจมานาเนภิ
จตุตถี.	คจฺจมานสฺส	คจฺจมานานํ
ปัญจมี.	คจฺจมานา คจฺจมานมฺหา คจฺจมานสฺมา	คจฺจมานาเนหิ คจฺจมานาเนภิ
ฉกฺขี.	คจฺจมานสฺส	คจฺจมานานํ
สัตตมี.	คจฺจมานาเน คจฺจมานาเนหิ คจฺจมานาเนสฺมี	คจฺจมานาเนสุ

คจฺจนานาสทฺทปทมมาลา (อิติถิลิงค์)

วักคฺติ	เอภวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจนานา	คจฺจนานา คจฺจนานาโย
อาลปน.	โกติ คจฺจนานเ	โกติโย คจฺจนานา คจฺจนานาโย
ทฺติยา.	คจฺจนานํ	คจฺจนานา คจฺจนานาโย
ตติยา.	คจฺจนานาย	คจฺจนานาหิ คจฺจนานาภิ
จตุตฺถิ.	คจฺจนานาย	คจฺจนานานํ
ปญฺจมี.	คจฺจนานาย	คจฺจนานาหิ คจฺจนานาภิ
ฉฺฉฐิ.	คจฺจนานาย	คจฺจนานานํ
สทฺตมี.	คจฺจนานาย คจฺจนานายํ	คจฺจนานาสุ

คจฺจนานาสทฺทปทมมาลา (นปฺงสกฺลิงค์)

วักคฺติ	เอภวจนะ	พหุวจนะ
ปฐฺมา.	คจฺจนานํ	คจฺจนานา คจฺจนานานิ
อาลปน.	โก คจฺจนาน	ภวานุโต คจฺจนานา คจฺจนานานิ
ทฺติยา.	คจฺจนานํ	คจฺจนานเ คจฺจนานานิ
ตติยา.	คจฺจนานเ	คจฺจนานะหิ คจฺจนานะภิ
จตุตฺถิ.	คจฺจนานสฺส	คจฺจนานานํ
ปญฺจมี.	คจฺจนานา คจฺจนานมหา คจฺจนานสฺมา	คจฺจนานะหิ คจฺจนานะภิ
ฉฺฉฐิ.	คจฺจนานสฺส	คจฺจนานานํ
สทฺตมี.	คจฺจนานเ คจฺจนานมฺหิ คจฺจนานสฺมี	คจฺจนานะสุ

ตัวอย่างการประกอบ **อนฺต** และ **มาน** บัณฑิตย หลังการิตบัณฑิตย รูปสำเร็จเป็น “เหตุกัตตุวจาก” และ “เหตุกัมมวจาก” ดังนี้

- วิ. ภาเวตีติ ภาเวนโต. (ภฺ สุตตาย ในความมี-ความเป็น + เณ + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (ปุงลิงค์) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเวนต. (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาเวตีติ ภาเวนตี. (ภฺ สุตตาย ในความมี-ความเป็น + เณ + อนฺต + อี) (กัตตุสาธนะ) (อิตถิลิงค์) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเวนตี. (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาเวตีติ ภาเวนฺต. (ภฺ สุตตาย ในความมี-ความเป็น + เณ + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (นปฺ) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเวนต. (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาวยตีติ ภาวย. (ภฺ สุตตาย ในความมี-ความเป็น + ฌย + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (ปุงลิงค์) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาวยนต. (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาวยตีติ ภาวยนตี. (ภฺ สุตตาย ในความมี, เป็น + ฌย + อนฺต + อี) (กัตตุสาธนะ) (อิตถิลิงค์) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาวยนตี. (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาวยตีติ ภาวยนฺต. (ภฺ สุตตาย ในความมี-ความเป็น + ฌย + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (นปฺ) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาวยนต. (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาวยตีติ ภาวยมาน. (ภฺ สุตตาย ในความมี-ความเป็น + ฌย + มาน) (กัตตุสาธนะ) (ปฺ) (ยัง...) ให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาวยมาน. (ให้เจริญอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาวยตีติ ภาวยมาน. (ภฺ สุตตาย ในความมี, เป็น + เณ + อี + ย + มาน) (กัมมสาธนะ) (ปุงลิงค์) ถูกให้เจริญอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาวยมาน. (ถูกให้เจริญอยู่) (เหตุกัมมวจาก)
- วิ. ภาเรตีติ ภาเรนโต. (กร กรณ ในการกระทำ + เณ + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (ปุงลิงค์) (วृทธิ) (ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเรนต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาเรตีติ ภาเรนตี. (กร กรณ ในการกระทำ + เณ + อนฺต + อี) (กัตตุสาธนะ) (อิตถิลิงค์) (ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเรนตี. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาเรตีติ ภาเรนฺต. (กร กรณ ในการกระทำ + เณ + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (นปฺ) (ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเรนต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาเรตีติ ภาเรณ. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌย + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (ปุงลิงค์) (ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเรณต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)
- วิ. ภาเรตีติ ภาเรณตี. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌย + อนฺต + อี) (กัตตุสาธนะ) (อิตถิลิงค์) (ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภาเรณตี. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวจาก)

- วิ. การยตีติ การยหนฺติ. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌย + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (นฺปฺงฺสกลิงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการยหนฺต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การยตีติ การยมาโน. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌย + มาน) (กัตตุสาธนะ) (ปฺงฺลิงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการยมาน. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การียตีติ การียมมาโน. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌ + ย + มาน) (กัมมสาธนะ) (ปฺง)
ถูกให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการียมมาน. (ผู้ถูกให้กระทำอยู่) (เหตุกัมมวาจก)
- วิ. การาเปตีติ การาเปหนฺโต. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาเป + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (ปฺงฺลิงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการาเปหนฺต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาเปตีติ การาเปหนฺติ. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาเป+อนฺต+อี) (กัตตุสาธนะ) (อิตี)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการาเปหนฺติ. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาเปตีติ การาเปหนฺติ. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาเป + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (นฺปฺง)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการาเปหนฺต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยํ. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาปย + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (ปฺงฺลิงค์)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการาปยหนฺต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยหนฺติ. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาปย+อนฺต+อี) (กัตตุสาธนะ) (อิตี)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการาปยหนฺติ. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยหนฺติ. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาปย + อนฺต) (กัตตุสาธนะ) (นฺปฺง)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการาปยหนฺต. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การาปยตีติ การาปยมาโน. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาปย + มาน) (กัตตุสาธนะ) (ปฺง)
(ยัง...) ให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการาปยมาน. (ผู้ให้กระทำอยู่) (เหตุกัตตุวาจก)
- วิ. การापยตีติ การापยมาโน. (กร กรณ ในการกระทำ + ฌาเป+อี+ย+มาน) (กัมมสาธนะ) (ปฺง)
ถูกให้กระทำอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการापยมาน. (ผู้ถูกให้กระทำอยู่) (เหตุกัมมวาจก)

๕.๖ อนาคตกาลิกปัจจัย

ปัจจัยที่ลงในอนาคตกาล มี ๙ ตัว คือ **ณิ, ฆิณ, ตุ, ฏว, ณ, สฺส, หนตุ, มาน** และ **อาน** ปัจจัยรูปสำเร็จ เป็นกริยาภิตกก็มี เป็นนามภิตกก็มี เป็นกริยาภิตก ทำหน้าที่เป็นกริยาในระหว่างแปลว่า “จะ...” เป็นนามภิตก ทำหน้าที่เป็นบทนาม แปลว่า “ผู้จะ...”

- วิ. อายติ คมนํ สีลมสุสาติ **คามิ**. (คมฺ คติมุหิ ในการไป + ณิ) (ตัสสีลสาธนะ)
 อ.การไป ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคามิ. (ผู้มีปกติจะไป)
- วิ. อายติ อาคมํ สีลมสุสาติ **อาคามิ**. (อาปุพฺพ + คมฺ คติมุหิ ในการไป + ณิ) (ตัสสีลสาธนะ)
 อ.การมา ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาคามิ. (ผู้มีปกติจะมา)
- วิ. อายติ คมนํ สีลมสุสาติ **คามิ**. (คมฺ คติมุหิ ในการไป + ฆิณ) (ตัสสีลสาธนะ) (ลบ ฆอนุพันธ์)
 อ.การไป ในกาลต่อไป เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าคามิ. (ผู้มีปกติจะไป)
- วิ. - กริสฺสํ ฆตฺติติ **การโก**. (กร กรณ ในการกระทำ + ฏว) (กัตตุสาธนะ)
 คิดว่า จักทำแล้ว จะไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าการก. (ผู้จะทำ)
- วิ. - กริสฺสํ ฆตฺติติ **กตฺตา**. (กร กรณ ในการกระทำ + ตฺ) (แปลงพยัญชนะที่สุตธาตฺ เป็น ต)
 คิดว่า จักทำแล้ว จะไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตฺต. (ผู้จะกระทำ) (แปลง อุ เป็น อา และลบ สิ)
- วิ. นครํ กริสฺสํ ฆตฺติติ **นครกาโร**. (นครสทฺทฺหฺปฺท + กร กรณ ในการกระทำ + ณ) (กัตตุสาธนะ)
 จักสร้าง ซึ่งเมือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านครการ. (ผู้จะสร้างเมือง) (ทฺติยาตฺปฺริส) (กัตตันตสมาส)
- วิ. โภคํ ททิสฺสํ ฆตฺติติ **โภคทาโย**. (โภคสทฺทฺหฺปฺท + ทา ทาเน ในการให้ + ณ) (กัตตุสาธนะ)
 จักให้ ซึ่งโภคะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโภคทาย. (ผู้จะให้โภคทรัพย์) (แปลง อา เป็น อาย)
- วิ. - กมฺมํ กริสฺสํ ฆตฺติติ **กมฺมํ กริสฺสํ ฆตฺติ**. (กร กรณ ในการกระทำ + อี + สฺส) (กัตตุสาธนะ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากริสฺส. (ผู้จะทำ) (ลง สิวิภตฺติ, ลบ สิวิภตฺติ)
- กมฺมํ กริสฺสํ ฆตฺติติ **กมฺมํ กรโหนฺโต** ฆตฺติ. (กร กรณ...+โอ+หนตุ) (แปลงที่สุดของ หนตุ เป็น อ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากรโหนต. (ผู้จะทำ) (กัตตุสาธนะ)
- กมฺมํ กริสฺสํ ฆตฺติติ **กมฺมํ กุรุมาโน** ฆตฺติ. (กร กรณ ในการกระทำ + โอ + มาน) (กัตตุ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุรุมาน. (ผู้จะทำ)
- กมฺมํ กริสฺสํ ฆตฺติติ **กมฺมํ กราโน** ฆตฺติ. (กร กรณ ในการกระทำ + โอ + อาน) (กัตตุสาธนะ)
 จักกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากราน. (ผู้จะทำ)

๕.๗/ อุณาภิปัจจัยนัตนัย

“อุณาภิปัจจัยนัตนัย” หมายถึง นัยแห่งปัจจัยมี ฦ เป็นต้นเป็นที่สุด มีปัจจัย ๔๔ ตัว คือ ฦ (ฦอนุพันธ์), ฦ, ฦต, ฦมิ, ฦมน, ฦถ, ฦม, ฦล, ฦย, ฦยาณ, ฦลาณ, ฦณิ, ฦจ, ฦตย, ฦตยฺ, ฦฤ, ฦตติม, ฦณิม, ฦอาหิ, ฦต, ฦตรณ, ฦณิตต, ฦตติ, ฦติ, ฦฒ, ฦจ, ฦธ, ฦท, ฦอิทท, ฦก, ฦอิร, ฦอล, ฦอม, ฦตฺ, ฦทฺ, ฦอีวร, ฦอิ, ฦอฺ, ฦฦ (ไม่ใช่ ฦอนุพันธ์), ฦ, ฦสุส, ฦสุ, ฦอิส และ การ ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามกิตก์ ทำหน้าที่เป็นบทนาม

- วิ. ฦกขตฺติ ฦกขฺ. (ฦกข ฦยตฺติยฺ วาจายฺ ในการพุดชัต + ฦ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมบอก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากขฺ. (ตา)
- วิ. ฦเอนติ ฦจณนติ ฦวตตฺนติ ฦสตุตา ฦเอเตนาติ ฦอายุ. (อิ คติมฺหิ ในการไป + ฦ) (กรณสาธนะ)
 อ.สัตว์ ท. ย่อมเป็นไป ด้วยสิ่งนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอายุ. (อายุเป็นเครื่องเป็นไป, ชีวิต)
- วิ. ฦสิสฺเสสุ ฦสิเนหฺ ฦครติ ฦสิญจตฺติ ฦครุ, ฦอาจริโย. (คร เสงเ ในการรด + ฦ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรด ซึ่งความรัก ในศิษย์ ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าครุ, ได้แก่อาจารย์. (ครู)
- วิ. ฦภวติ ฦเอตฺถาติ ฦภวนฺ. (ภฺ สตุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + ฦ) (อิกรณสาธนะ)
 ย่อมมี ในที่นี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภวน. (โลก, แผ่นดิน) (แปลง ฦ เป็น อฺว)
- วิ. ฦวิเสเสน ฦกขตฺติ ฦวิจกฺขณ. (วิปฺพพ + ฦกข ฦยตฺติยฺ วาจายฺ ในการพุดชัต + ฦ) (กัตตุ)
 ย่อมบอก โดยเฉพาะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิจกฺขณ. (บัณฑิต)
- วิ. ฦกมฺปนํ ฦกรตฺติ ฦกรุณา. (กร กรเ ในการกระทำ + ฦ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมทำ ซึ่งความหวนไหว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากรุณา. (ธรรมชาติผู้ทำความหวนไหว, กรุณา)
- วิ. ฦวายตฺติ ฦวาโต. (วา คติพฺนฺชคณฺเชสุ ในการไป การผูก และการเบียดเบียน + ฦต) (กัตตุ)
 ย่อมพัดไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวาต. (ลม)
- วิ. ฦตายตฺติ ฦตาโต. (ตา ปาลเ ในการรักษา + ฦต) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรักษา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตาต. (ฟอ)
- วิ. ฦภวนฺติ ฦเอตฺถาติ ฦภุมิ. (ภฺ สตุตฺตํ ในความมี-ความเป็น + มิ) (อิกรณสาธนะ)
 อ.สัตว์ ท. ย่อมเป็นอยู่ บนแผ่นดินนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภุมิ. (แผ่นดิน)
- วิ. ฦปีณนํ ฦเปโม. (ปี ตปฺปเ ในความอิม + มน) (ภาวสาธนะ) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ)
 อ.ความอิมเอิบ ชื่อว่าเปม. (ความรัก)
- วิ. ฦสุขทฺกฺขํ ฦอทติ ฦภกฺขตฺติ ฦอตุตา. (อท ภกฺขเ ในการกิน + มน) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมกิน ซึ่งสุขและทฺกฺข เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอตุต. (ตน) (แปลง ม เป็น ต, แปลง ท เป็น ต)
- วิ. ฦสุขทฺกฺขํ ฦอทติ ฦภกฺขตฺติ ฦอาตุมา. (อท ภกฺขเ ในการกิน + มน) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมกิน ซึ่งสุขและทฺกฺข เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาตุม. (ตน) (แปลง ท เป็น ต, ลง อฺ อาคม)

- วิ. **ชาติชรามรณาทิหิ อทียติ ภกขียตีติ อตุตา, อาตุมา.** (กัมมสาธนะ)
อันทุกข์ ท.มี ชาติ ชรา และมรณะเป็นต้น ย่อมกิน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอตุต, อาตุมา. (ถูกทุกข์ มีชาติ ชรา และมรณะเป็นต้น กิน)
- วิ. **กิลเส สเมตีติ สมโถ, สมาริ.** (สม อุปสเม ในความสงบ + ถ) (กัตตุสาธนะ)
ยังกิลเส ท. ย่อมให้สงบ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสมถ, ได้แก่สมาริ. (สมาริที่ยังกิลเสให้สงบ, สมถะ)
- วิ. **ทมน์ ทมโถ.** (ทม ทมเน ในการฝึก + ถ) (ภาวสาธนะ)
อ.การฝึก ชื่อว่าทมถ. (การฝึก) (จิตตัสส ทมโถ สาธุ จิตต์ ทนฺตํ สุขาวหํ)
- วิ. **สียตีติ สีมา.** (สิ พนฺธเน ในการผูก + ม + อา) (กัมมสาธนะ) (ทีฆะ)
ย่อมถูกผูก เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสีมา. (สิ่งที่ถูกผูก, ขอบเขต, สีมา)
- วิ. **พฺรหฺติ วุฑฺธิ คจฺฉตีติ พฺรหฺมา.** (พหฺ วุฑฺธิมิหิ ในความเจริญ + ม) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมถึง ซึ่งความเจริญ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าพฺรหฺม. (พฺรหฺม) (แปลง พ เป็น พฺร = “พฺรหฺม” นิปาทนะ)
- วิ. **สลติ คจฺฉติ ปวิสตีติ สลฺลํ, สลฺยํ.** (สล คติมิหิ ในการไป + ล, ย) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมเข้าไป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสลล, สลย. (ลูกศร, หลาว)
- วิ. **กลิตพฺพํ สงฺขยาตพฺพนฺติ กลฺยาณํ.** (กล สงฺขยาเน ในการนับ + ยาณ) (กัมมสาธนะ)
พึงถูกนับ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากลยาณ. (งาม)
- วิ. **คณฺโต ปฏิกฺกมิตฺวา สลตีติ ปฏิสลฺลาโณ.** (ปติปฺพพ + สล คติมิหิ ในการไป + ลาณ) (กัตตุ)
อ.บุคคลใด หลีกแล้ว จากหมู่ ย่อมเข้าไป เพราะเหตุนี้ อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าปฏิสลฺลาณ. (ผู้หลีกเร้น)
- วิ. **มถติ วิโลพตีติ มลฺโล, มลฺลโก.** (มถ วิโลพเน ในการกว่น + ล)
ย่อมกว่น (ซึ่งกันและกัน) เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามลล, มลลก. (นักมวยปล้ำ) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. **ปรมเมว วชิตพฺพนฺติ ปพฺพชฺชา.** (ปพฺพพ + วช คติมิหิ ในการไป + ญย + อา) (กัมมสาธนะ)
อันบุคคล พึงถึง ก่อนนั้นเทียว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปพฺพชฺชา. (บรรพชา)
- วิ. **สมชฺชนฺติ สงคจฺฉนฺติ อสฺสนฺติ สมชฺชา.** (สํพฺพพ + อช คติมิหิ ในการไป + ญย + อา)
ย่อมประชุมรวมกัน ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสมชฺชา. (ที่เป็นที่ประชุมรวมกัน) (อิทธิกรณะ)
- วิ. **วิชานนํ วิชฺชา.** (วิท ญาเน ในการรู้ + ญย + อา) (ภาวสาธนะ)
อ.ความรู้ ชื่อว่าวิชฺชา. (ความรู้)
- วิ. **สมฺมา จิตฺตํ นิเชติ เอตยาติ สทฺธา.** (สํพฺพพ + ธา ธาเรน ในการทรงไว้ + อ + อา) (กรณะ)
ย่อมตั้งไว้ ซึ่งจิต ด้วยดี ด้วยธรรมนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสทฺธา. (เป็นเครื่องตั้งจิตไว้ด้วยดี, ศรัทธา)

- วิ. สย สหุหตีติ **สพธา.** (สฺปุพฺพ + ธา ธารณ ในการทรงไว้ + อ + อา) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเชื่อ เอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสพธา. (ศรัทธา, ความเชื่อ)
- วิ. จรณ จริยา. (จร จรณ ในความประพฤติ + ญย + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความประพฤติ ชื่อว่าจริยา. (ความประพฤติ)
- วิ. สทฺธิ กถณ **สากจฉา.** (สฺปุพฺพ + กถ กถเน ในการกล่าว + ญย + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การกล่าว พร้อมกัน ชื่อว่าสากจฉา. (การสนทนา) (แปลง ญย เป็น จฉ, แปลง สฺ เป็น สา)
- วิ. พยาปชฺชนัน **พญาปชชา.** (วิ + อาปุพฺพ + ปท คติมุหิ ในการไป + ญย + อา) (ภาวสาธนะ)
 อ.การป้องร้าย ชื่อว่าพญาปชชา. (การป้องร้าย) (แปลง อิ เป็น ย, วุทธิ อ เป็น อา, รัสสะ)
- วิ. มรตีติ **มจฺจุ.** (มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + ตฺย) (กัตตุสาธนะ) (แปลง ตฺย เป็น จจ)
 ย่อมตาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามจฺจุ. (สัตว์ผู้จะตาย, สัตว์)
- วิ. มรณ **มจฺจุ.** (มร ปาณจาเค ในการสละชีวิต + ตฺย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความตาย ชื่อว่ามจฺจุ. (ความตาย)
- วิ. สตน **สจฺจ.** (สท สาทจฺเจ ในความเป็นจริง + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความเป็นจริง ชื่อว่าสจฺจ. (ความจริง, ความสัตย์)
- วิ. นตณ **นจฺจ.** (นต คตฺตวินาเม ในการน้อมกาย + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.การน้อมไป ชื่อว่านจฺจ. (การพ้อนรำ)
- วิ. นิตน **นิจฺจ.** (นิต นิจฺเจ ในความแน่นอน + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความแน่นอน ชื่อว่านิจฺจ. (ความแน่นอน)
- วิ. กนติ ทิพฺพตีติ **กญฺญา.** (กน ทิตฺติกนฺตีสฺ ในความรุ่งเรืองและนำใคร่ + ย + อา) (กัตตุ)
 ย่อมรุ่งเรือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากญฺญา. (สวาน้อย)
- วิ. กนียเต กนฺตียเตติ **กญฺญา.** (กน ทิตฺติกนฺตีสฺ ในความรุ่งเรืองและนำใคร่ + ย + อา) (กัมมะ)
 ย่อมถูกปรารถนา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากญฺญา. (สวาน้อย)
- วิ. ธนณ **ธญฺญ.** (ธน ธญฺเฆ ในความบริบูรณ์ด้วยสิริและปัญญา + ย) (ภาวสาธนะ)
 อ.ความบริบูรณ์ด้วยสิริและปัญญา ชื่อว่าธญฺญ. (ความมีบุญ)
- วิ. ปฺนาตีติ **ปฺญญ.** (ปฺ ปวเน ในการชำระ + ย) (ลง นฺอาคม) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมชำระ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฺญญ. (บุญ)
- วิ. จินฺเตตีติ **จิตฺต.** (จินฺต จินฺตายน ในความคิด + ต) (กัตตุสาธนะ) (แปลง น เป็น นิคฺหิต)
 ย่อมคิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิตฺต. (จิต) (ลปนฺนิคฺหิต)
- วิ. จินฺเตตีติ **จิตฺตร.** (จินฺต จินฺตายน ในความคิด + ตฺรณ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง น เป็น นิคฺหิต)
 ย่อมคิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิตฺตร. (จิต) (ลปนฺนิคฺหิต, ลปนฺญฺชณะสังโยคตฺวหน้า)

- วิ. อตฺเถ อภิสเวตีติ **สฺตฺตฺ**. (สฺ อภิสเว ในการไหล + ต) (กัตตุสาธนะ) (ตฺ สทิสเทวภาวะ)
ยังอรรถ ท.(ประโยชน์) ย่อมให้ไหลออก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺตฺต. (ได้แก่พระสฺตฺตตันตปิฎก
และสูตรไวยากรณ์เป็นต้น)
- วิ. มิชฺชติ สินิยหตีติ **เมตฺตฺ**. (มิชฺ สินเหน ในความรัก + ตฺติ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมรัก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเมตฺตฺ. (ไมตรี) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ, ลบ ทฺ ที่สฺตฺธาตฺ)
- วิ. รนฺชนฺติ เอตฺถาติ **รณฺจฺ**. (รนฺชฺ ราเค ในความกำหนด + จ) (อธิกรณสาธนะ)
อ.ชาวแวนแคว้น ท. ย่อมยินดี ในแวนแคว้นนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ารณฺจ. (แวนแคว้น, รั้ว)
- วิ. สวติ หีสติ เอเตนาติ **สฺตฺถฺ**. (สฺ หีสาย ในความเบียดเบียน + ถ) (กรณสาธนะ)
ย่อมเบียดเบียน ด้วยอาวุธนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสฺตฺถ. (ศาสตรา, อาวุธ)
- วิ. วุณฺทาตีติ **วตฺถฺ**. (วฺ สํวเรณ ในการป้องกัน + ถ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมป้องกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวตฺถ. (ผ้า)
- วิ. สทฺทฺทานุรูปฺ อสติ ภาวตีติ **อตฺถฺ**. (อส ภาวี ในความมี-ความเป็น + ถ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมมีอยู่ ตามสมควรแก่ศัพท์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอตฺถ. (อรรถ, เนื้อความ)
- วิ. มจฺจมกรานํ ปิตฺติโสมนสฺสํ อุนฺหติ ปสฺสวติ ชเนตีติ **สมฺมทฺโท**. (สฺ+ อฺทิ ปสวเนในการไหล + ท)
ยังปิตฺติและโสมนสฺสํ ย่อมให้เกิดขึ้น แก่ปลาและมังกร ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมฺมทฺท. (มหาสมฺมทฺ)
- วิ. รุทฺติ หีสตีติ **รุทฺโท, ลุทฺโท**. (รุทฺ หีสาย ในความเบียดเบียน + ท) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมเบียดเบียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ารุทฺท, ลุทฺท. (นายพราน)
- วิ. ภาหฺติ กลยาเณ ภาวตีติ **ภทฺโท**. (ภทฺ กลยาเณ ในความตี-ความงาม + ท) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมเป็นคนตี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าภทฺท. (ผู้เจริญ, คนตี)
- วิ. นิทฺทฺยเตตี **นิทฺทฺทา**. (นิทฺ กุจฺฉาย ในความเกลียด + ท + อา) (กัมมสาธนะ)
ย่อมถูกตีเตียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิทฺทฺทา. (เป็นที่อันเขาตีเตียน, การนอน)
- วิ. ทลฺลติ ทฺคฺคตภาวํ คจฺจตีติ **ทลฺลทฺโท**. (ทลฺ ทฺคฺคตฺมิหิ ในความทุกข์ยาก + อิทฺท) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมถึง ซึ่งความเป็นผู้ตกยาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทลฺลทฺท. (ผู้ขัดสน, ผู้ทุกข์ยาก)
- วิ. อปฺปฏิหฺตํ วชตีติ **วชฺริ**. (วช คตฺมิหิ ในการไป + อิริ) (กัตตุสาธนะ)
ไม่ถูกขวางกั้นแล้ว ย่อมไป เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวชฺริ. (เพชร, อาวุธของพระอินทร์)
- วิ. กุสฺมาทฺหิ สียติ เสวียตีติ **สิโร**. (สิ เสวาย ในการเสพ + อิริ) (กัมมสาธนะ)
อันวัตถุทั้งหลายมีดอกไม้เป็นต้น ย่อมเสพ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสิโร. (หัว)
- วิ. อกฺกฺมิ กุฏฺฉิตฺตํ อคฺมีติ **กุกฺกฺโล**. (กุกฺกฺ โกฏฺฉิเล ในความกด + อิริ) (กัตตุสาธนะ) (แปลง ร เป็น ล)
ไม่เคยกดมาก่อน ได้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นของกด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุกฺกฺลี. (กด)
- วิ. ปฏฺิปกฺเช หรตีติ **ปาฏฺิหาริยฺ**. (ปฏฺิปกฺพ + หรฺ หรเณ ในการนำไป + ญ) (กัตตุสาธนะ)
ย่อมนำออก(กำจัด) ซึ่งฝ่ายตรงกันข้าม ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาฏฺิหาริย. (ปาฏฺิหาริยฺ) (วฺทฺธิ)

- วิ. กณฺหยติ ฉินฺทตีติ **กณฺโห**, อุสุ. (กฺหิ เจทเน ในการตัด + ก) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมสามารถตัด เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากณฺห. (ลูกศร) (ลบ กุอนุพันธ์ = กวจิ ชาติวิภตฺติข)
- วิ. กณฺหียติ ฉินฺทียตีติ **กณฺโห**, ปริมาณ. (กฺหิ เจทเน ในการตัด + ก) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกกำหนด เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากณฺห, ได้แก่ปริมาณ. (กัณท์)
- วิ. สณฺหนติ คุมฺพนฺติ เอตฺถาติ **สณฺโห**, วณฺสณฺโห. (สฺหิ คุมฺพตฺเถ ในอรรถคือหฺมู + ก)
 อ.ต้นไม้ ท. ย่อมรวมกัน ในที่นี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสณฺห, ได้แก่ไพรสณฑ์, ฐฏแห่งป่า.
 (หฺมู, ฐฏ) (อธิกรณะ)
- วิ. ภณฺหนติ ปริภาสฺนฺติ เอเตนาติ **ภณฺโห**. (ภฺหิ ภณฺหตฺเถ ในอรรถคือการทะเลาะกัน + ก)
 อ.ชน ท. ย่อมต่อกัน ด้วยสิ่งของนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าภณฺห. (สิ่งของเป็นเครื่องต่อกัน, ภัณท์)
 (กรณสาธนะ)
- วิ. ทณฺหยติ อเนนาติ **ทณฺโห**. (ทฺหิ อาณายํ ในการสั่ง-บังคับ + ก) (กรณสาธนะ)
 ย่อมลงอาชญา ด้วยสินไหมนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าทณฺห. (ค่าปรับ, สินไหม)
- วิ. มนฺหติ อปฺสฺสิตพฺพมฺปิ โมหตีติ **มนฺโห**. (มฺหิ หาเส ในการหัวเราะ + ก) (กัตตุสาธนะ)
 อ.บุคคลใด ย่อมยินดี แม้ซึ่งเรื่องอันไม่น่าสรรเสริญ เพราะเหตุนี้ อ.บุคคลนั้น ชื่อว่ามนฺห.
 (คนมีปัญญาไม่ดี)
- วิ. ชาติชรามรณาทิหิ สํสารทฺกฺเขหิ ขชชตีติ **ขนฺโห**, **ขนฺโโก**. (ขาท ภฺกฺขเณ ในการกิน + ก)
 อันสังสารทฺกฺข ท. มีชาติ ชรา และมรณะเป็นต้น ย่อมกิน เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าขนฺห. (ถูกทุกข
 ในสงสารมี ชาติ ชรา และมรณะเป็นต้นกิน, ขันท์) (กัมมสาธนะ)
- วิ. จกฺขฺนา อมฺติ รุชชตีติ **อนฺโห**, **อนฺโโก**. (อฺมฺ โรเค ในความเสียดแทง + ก) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเสียดแทง ด้วยนัยน์ตา เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอนฺห, อนฺหก. (คนตาบอด) (ลบ กุอนุพันธ์)
- วิ. วาเตน นียมาโน หุตฺวา จจฺฉตีติ **คนฺโห**, **คนฺโโก**. (คฺมฺ คตฺมฺหิ ในการไป + ก) (กัตตุสาธนะ)
 อันลม นำไปอยู่ เป็น ย่อมพัดไป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าคนฺห, คนฺหก. (กลิ้ง)
- วิ. กุสฺติ ฉินฺหติ ปาปเก ฐมฺเมติ **กุสฺลํ**. (กุสฺ เจทเน ในการตัด + อล) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมตัด ซึ่งกรรม ท. อันชั่ว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากุสฺล. (กุศล)
- วิ. กุจฺฉิเต สลยฺนฺติ จลยฺนฺติ เอเตนาติ **กุสฺลํ**. (กุสฺทฺหฺมฺปฺท + สล จลเน ในการห้วนไหว + อ)
 (กรณสาธนะ)
 ยังกุศลกรรม ท. อันน่าเกลียด ย่อมให้ห้วนไหว ด้วยกรรมนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากุสฺล. (กุศล)
- วิ. กุจฺฉิตํ สลนฺติ สํวณฺติ เอเตนาติ **กุสฺลํ**. (กุสฺทฺหฺมฺปฺท + สล สํวณฺเณ ในการสำรวจ + อ)
 ย่อมปิด ซึ่งประตูอบาย อันน่าเกลียด ด้วยกรรมนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากุสฺล. (กุศล)
- วิ. กุเส ลฺนาติ ฉินฺทตีติ **กุสฺลํ**. (กุสฺทฺหฺมฺปฺท + ลฺ เจทเน ในการตัด + อ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมตัด ซึ่งอกุศลกรรม ท. เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากุสฺล. (กุศล) (ทฺติยาตฺปฺปฺริสฺสมาส)

- วิ. กุโส วย ลุณาติ ฉินฺหฺตฺตีติ **กุสลํ**. (กุสสทฺทฺฐปฺท + ลฺลฺ เจทเน ในกาตต + อ) (รัสสะ)
 ย่อมตัด ซึ่งกิเลส ท. รวากะ อ. ญาคา เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากุสล. (กุสล) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. กุเสน ญาณน ลาดพฺพนฺติ **กุสลํ**. (กุสสทฺทฺฐปฺท + ลา อาทาเน ในกาตฺถเอา + อ)
 อันญาณ พึงถือเอา เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากุสล. (กุสล) (กัมมสาธนะ, ตติยาตฺปฺปริสฺสมาส)
- วิ. สสฺติ หีสฺตีติ **สตุตฺต**. (สสฺ หีสฺสาคฺตฺสฺ ในกาตฺเบียดเบียดและการไป + ตฺ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเบียดเบียด เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสตุตฺต. (ศตฺตฺร)
- วิ. จียฺตีติ **จิวฺร**. (จฺ จเย ในกาตฺสงฺสม + อิวฺร) (กัมมสาธนะ)
 ย่อมถูกสงฺสม เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าจิวฺร. (ผ้าที่ถูกสงฺสม, จิวฺร)
- วิ. มุณาตฺตีติ **มุณี**. (มุณฺ ญาเน ในกาตฺมฺรู้ + อฺ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามุณี. (พระภิกษุ, พระพุทธเจ้า)
- วิ. มยฺติ คจฺจตฺตีติ **มยฺโร**. (มยฺ คตฺมฺหิ ในกาตฺไป + อฺ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมไป เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามยฺร. (นกยูง)
- วิ. กฺริยฺ ลกฺขณฺ วา ธาเรตฺตีติ **ธาตฺ**. (ธา ธาเรน ในกาตฺทฺรงไว้ + ตฺ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมทฺรงไว้ ซึ่งกิริยา หรือ ซึ่งลักษณะ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าธาตฺ. (ธาตฺ)
- วิ. ขายตฺตีติ **ขนฺตฺ**. (ขนฺ ขนเน ในกาตฺเกิด + ตฺ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเกิด เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าขนฺตฺ. (สัตว์ผู้เกิด, สัตว์)
- วิ. กฺฏฺติ ฉินฺหฺตฺตีติ **กฺฏฺโจ**, พฺยาริ. (กฺฏฺ เจทเน ในกาตฺต + จ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมตัด เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากฺฏฺจ, ได้แก่โรค. (โรคเรื้อน)
- วิ. กฺฏฺติ มทฺทฺตฺตีติ **กฺฏฺจ**. (กฺฏฺ มทฺทฺเน ในกาตฺยํย + จ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมเหยียบย่ำ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากฺฏฺจ. (ไม้, ฟืน)
- วิ. กํ สีสฺ ฐาติ ตฺิฏฺจฺติ เอตฺถาติ **กณฺโจ**. (กสทฺทฺฐปฺท + ฐา คตฺนิวตฺตฺมฺหิ ในกาตฺห้ามกาตฺไป + อ)
 อ. ศีระษะ ย่อมตั้งอยู่ บนคอนี้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากณฺจ. (คอ) (อธิกรณสาธนะ)
- วิ. (หิตาหิต) มนเต ชานาตฺตีติ **มนุสฺโส**. (มนุ โภชเน ในกาตฺรู้ + อฺ) (กัตตุสาธนะ)
 ย่อมรู้ (ซึ่งสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์) เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามนุสฺส. (มนุษย์)
- วิ. มนเต ชานาตฺตีติ **มานุสฺ**. (มนุ โภชเน ในกาตฺรู้ + นฺ) (แปลงพยัญชนะที่สุตฺธาตฺเป็น อา)
 ย่อมรู้ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามานุสฺ. (มนุษย์) (กัตตุสาธนะ)
- วิ. มาตฺาปิตฺนํ หทฺยํ ปฺเรตฺตีติ **ปฺริโส**. (ปฺร ทานปฺรณฺสฺ ในกาตฺให้และการเติม + อฺ) (กัตตุสาธนะ)
 ยังใจ ของมารดาและบิดา ท. ย่อมให้เติม เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปฺริสฺ. (บุรุษ)

บทที่ ๖

สมาส ว่าด้วยการย่อบทตั้งแต่สองบทขึ้นไปเข้าด้วยกัน

ความหมายของสมาส

สมาส คือ การย่อบทตั้งแต่สองบทขึ้นไปเข้าเป็นบทเดียวกัน (Compound) มีวิเคราะห์ว่า “สมสฺส เตติ **สมาโส**” หมู่บทใด ย่อมถูกย่อ เพราะเหตุนั้น หมู่บทนั้น ชื่อว่าสมาส. (สंपुष् + อสสงฺฆาเต ในอรรถการรวมกัน + ณ) ได้แก่ การย่อนามบทกับนามบท, อุปสรรคบทกับนามบท นิบาตบทกับนามบท และนิบาตบทกับนิบาตบท เข้าเป็นบทเดียวกัน รูปสำเร็จเป็นสมาสนาม เฉพาะนิบาตบทกับนิบาตบท รูปสำเร็จเป็นอภัยยศัพท์

(ข้อสังเกต : บท + บท = สมาส, บท + ปัจจัย = ดัตถิต, ธาตุ + ปัจจัย = กิตก์)

ลักษณะของสมาส มี ๓ อย่าง คือ

๑. **เอกปท** มีบทเดียวกัน “บท” ในที่นี้ หมายถึงบทที่มีวิภัติเป็นที่สุด จะเป็นสมาสที่ยาวมากน้อยแค่ไหน ก็นับเป็นเพียงบทเดียวเท่านั้น เช่น ราชปรีโส เป็นหนึ่งบท, พุยมลพมพุ-รรพินทุจุมพิตกุโฏ เป็นหนึ่งบท เป็นต้น

๒. **เอกโจจารณ** สวดเป็นบทเดียวกัน เวลาอ่านออกเสียง ต้องอ่านเป็นบทเดียวกัน เช่น ราชปรีโส

๓. **เอกวิภตติ** มีวิภตติเดียวกัน ก่อนสำเร็จเป็นสมาส จะมีวิภตติก็ได้ แต่เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว ต้องมีวิภตติตัวเดียวกันกับตัวสุดท้ายเท่านั้น เช่น ราชปรีโส ก่อนสำเร็จเป็นสมาส มี ๒ วิภตติ คือ “รณโณ” เป็นจัญญูวิภตติ “ปรีโส” เป็นปฐมาวิภตติ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสมีรูปว่า “ราชปรีโส” มีวิภตติเดียว คือวิภตติท้ายศัพท์สมาสเท่านั้น

สมาส ว่าโดยชื่อ มี ๖ ประเภท คือ

๑. **อพยยิภาวสมาส** คือ สมาสที่มีอุปสรรค หรือนิบาต(ศัพท์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงเพราะการลงวิภตติ) อยู่ข้างหน้า และแปลเป็นประธาน มี ๒ ประการ คือ

๑.๑ **อุปสรรคบุพพกอพยยิภาวสมาส** อพยยิภาวสมาสที่มีอุปสรรคอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน

๑.๒ **นิบาตบุพพกอพยยิภาวสมาส** อพยยิภาวสมาสที่มีนิบาตอยู่หน้าและแปลเป็นประธาน

๒. **กัมมธารยสมาส** คือ สมาสที่ทรงไว้ซึ่งชื่อ ๒ อย่างเพียงดั่งกรรม กัมมธารยสมาสนี้ มี ๙ ประการ คือ

๒.๑ **วิเสสนปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ(ตัวขยาย)อยู่หน้า

๒.๒ **วิเสสนุตฺตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ(ตัวขยาย)อยู่หลัง

๒.๓ **วิเสสนโหนยปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบททั้งสองเป็นวิเสสนะ (ทำหน้าที่ขยายบทอื่นทั้งสองศัพท์)

๒.๔ **อุปมาหุตฺตรปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทหลังเป็นบทเปรียบเทียบ

๒.๕ **สมุภาวนาปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการยกย่องอยู่ข้างหน้า

๒.๖ **อวธารณปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการกำหนดอยู่ข้างหน้า

๒.๗ **นินิปาตปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี นินิปาตเป็นบทหน้า(ปฏิเสธ)

๒.๘ **กุปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี กุณิปาต(นำรังเกียจ)เป็นบทหน้า

๒.๙ **ปาทีปุพฺพปท** คือ กัมมธารยสมาสที่มี ปอฺปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า

๓. **ทิกุสฺมาส** คือ กัมมธารยสมาสที่มีปกติสังขยาเป็นบทหน้า มี ๒ ประการ คือ

๓.๑ **สมาหารทิกุสฺมาส** คือ ทิกุสฺมาสที่มีอรรธรวบรวม

๓.๒ **อสมอาหารทิกุสฺมาส** คือ ทิกุสฺมาสที่มีอรรธไม่รวบรวม

๔. **ตปฺปฺริสฺสฺมาส** คือ สมาสที่มีอรรธของบทหลังเป็นประธาน มี ๘ ประการ คือ

๔.๑ **ทุดิยาตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุดิยาวิภัตติ

๔.๒ **ตติยาตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยตติยาวิภัตติ

๔.๓ **จตุตถิตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยจตุตถีวิภัตติ

๔.๔ **ปญฺจमितปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยปญฺจมีวิภัตติ

๔.๕ **ฉกฺขิจิตปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยฉกฺขิจีวิภัตติ

๔.๖ **สตุตฺตमितปฺปฺริส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยสตุตฺตมีวิภัตติ

๔.๗ **อมาทีปรตปฺปฺริสฺสฺมาส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุดิยาวิภัตติ เป็นต้นนั้น เมื่อรูปสำเร็จ จะมีการสลับตำแหน่งที่ตั้งของบท

๔.๘ **อโลปตปฺปฺริสฺสฺมาส** คือ ตปฺปฺริสฺสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุดิยาวิภัตติ เป็นต้นนั้น แต่เมื่อรูปสำเร็จจะไม่มีการลบบทหน้า เป็นประเภทอลุตตสมาส

๕. **พหุพพีหิสมาส** คือ สมาสที่มีอรรธของบทอื่นเป็นประธาน(อัญญาปทัตตะ) รูปสำเร็จเป็น คุณศัพท์ พหุพพีหิสมาสนั้น มี ๙ ประการ คือ

๕.๑ **ทวิปทตุลฺยาธิกรณพหุพพีหิสมาส** คือ พหุพพีหิสมาสที่มีอรรธของบททั้งสองมีที่ตั้งเหมือนกัน หมายความว่า มีวิภัตติ และวจนะเหมือนกัน ส่วนลึงค์นั้น จะเหมือนกัน หรือต่างกันก็ได้ และมีอัญญาบทเป็นตัวกำหนดวิภัตติ ให้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามวิภัตตินั้นๆ

- ๕.๑.๑ ทูติยาทวิบาทตุลยาธิกรณพหูพหิสมาส
- ๕.๑.๒ ตติยาทวิบาทตุลยาธิกรณพหูพหิสมาส
- ๕.๑.๓ จตุตถิทวิบาทตุลยาธิกรณพหูพหิสมาส
- ๕.๑.๔ ปณจมีทวิบาทตุลยาธิกรณพหูพหิสมาส
- ๕.๑.๕ ญจมีทวิบาทตุลยาธิกรณพหูพหิสมาส
- ๕.๑.๖ สตุตมีทวิบาทตุลยาธิกรณพหูพหิสมาส

๕.๒ ทวิบาทภินาธิกรณพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งแตกต่างกัน หมายความว่า มีวิภัตติที่แตกต่างกัน ส่วนลึงค์จะเหมือนกันหรือต่างกันได้

๕.๓ ติปทพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่มีสามบทมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีอัญญบทเป็นประธาน

๕.๔ นหิปาตปฺพทพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่มี นหิปาตอยู่หน้า แปลว่า “ไม่มี...” โดยมีอัญญบทเป็นประธาน

๕.๕ [ปรจมายตถ] สหปฺพทพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่มี สหนิปาตอยู่หน้า ในอรรถปฐมวิภัตติ

๕.๖ อุปมานปฺพทพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ มี ๒ วิภัตติ คือ

- ๕.๖.๑ ปรจมายตถ อุปมานปฺพทพหูพหิสมาส
- ๕.๖.๒ ญจยิตถ อุปมานปฺพทพหูพหิสมาส

๕.๗ วาสทตถ สงฺขโยภยปทพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่มีบททั้งสองเป็นสังขยา ในอรรถของ วา ศัพท์ แสดงความไม่แน่นอน

๕.๘ ทิสนฺตราสฺตถพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่ใช้ในอรรถระหว่างทิศทั้งสอง ได้แก่การพูดถึงทิศเฉียงต่าง ๆ นั้นเอง

๕.๙ พฺยติหารลฺกษณพหูพหิสมาส คือ พหูพหิสมาสที่มีลักษณะแผ่ขยายออกไป หมายความว่า ลูกกลมไปสู่กิริยาการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง

๖. ทวนุทสมาส คือ สมาสที่ย่อนามบทตั้งแต่สองบทขึ้นไป อันมีอรรถรวบรวมซึ่งกันและกัน และมีวิภัตติเหมือนกัน คำแปลของทวนุทสมาสแปลว่า “และ” มี ๒ ประการ คือ

๖.๑ อิตริตรโยคทวนุท (อสมหาร) ได้แก่ ทวนุทสมาสที่มีอรรถของแต่ละบทเป็นประธานเสมอกัน ฉะนั้น จึงมีรูปเป็นพหูพหิสมาสเท่านั้น ส่วนลึงค์ มีลึงค์ตามบทหลัง

๖.๒ สมารทวนุท ได้แก่ การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน รูปสำเร็จจะเป็นนปฺงฺสกลิงค์ เอกวจนะเท่านั้น

สมาสว่าโดยอรรถมี ๔ ประเภท คือ

๑. **บุพพทตถุปธานสมาส** [บทหน้า] คือ สมาสที่มีอรรถของ**บทหน้า**เป็นประธาน ได้แก่ อพยยิภาวสมาส เช่น ปาสาทสฺส อนุโต อนุโตปาสาทิ. ในภายใน แห่งปราสาท ชื่อว่าอนุโตปาสาท. (ในภายในแห่งปราสาท), นครสฺส สมิปิ อุปนคริ. อ.ทีไกลั แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนคร. (ไกลัเมือง)

๒. **อุตฺตรปทตถุปธานสมาส** [บทหลัง] คือ สมาสที่มีอรรถของ**บทหลัง**เป็นประธาน ได้แก่ กัมมชารยสมาส, ทิคุสสมาส และตปฺปฺริสสมาส

๒.๑ กัมมชารยสมาส เช่น มหฺนุโต จ โส ปุริโส จาติ มหาปุริโส. อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามหาปุริส. (บุรุษผู้ประเสริฐ) ในกัมมชารยสมาส ๙ ประเภทนั้น ยกเว้นวิเสสนุตฺตรปท วิเสสโนภยบท และอุปมาหฺนุตฺตรปท ที่เหลือมีอรรถของบทหลังเป็นประธานทั้งหมด

๒.๒ ทิคุสสมาส เช่น ตโย โลกา ติโลกิ. อ.โลก ท. สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกทั้งสาม)

๒.๓ ตปฺปฺริสสมาส เช่น ฌมฺมิ นิสฺสิโต ฌมฺมนิสฺสิโต. อ.ผู้อาศัยแล้ว ซึ่งธรรม ชื่อว่า ฌมฺมนิสฺสิต. (ผู้อาศัยธรรม)

๓. **อุภยปทตถุปธานสมาส** [บททั้งสอง] คือ สมาสที่มีอรรถของ**บททั้งสอง**เป็นประธาน ได้แก่ ทวันทสมาส เช่น สมโถ จ วิปฺสฺสนา จ สมถวิปฺสฺสนหิ. อ.สมถะด้วย อ.วิปัสสนาด้วย ชื่อว่าสมถวิปัสสน. (สมถะและวิปัสสนา)

๔. **อณฺเวยปทตถุปธานสมาส** [บทอื่น] คือ สมาสที่มีอรรถของ**บทอื่น**เป็นประธาน ได้แก่ พหุพพิทิสมาส เช่น กตฺติ กิจฺจํ เยน สมณฺเณ โสยํ กตฺติกิจฺจํ, สมโณ. อ.กิจ อันพระสมณะใดกระทำแล้ว มีอยู่ อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่ากตฺติกิจฺจํ, ได้แก่พระสมณะ. (ผู้มีกิจอันกระทำแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “กตฺติกิจฺจํ” เป็นพหุพพิทิสมาส เป็นวิเสสนะ บทว่า “เยน” เป็นบทแทนอัญญบท ส่วนบทว่า “สมโณ” เป็นอัญญบท ทำหน้าที่เป็นประธาน(วิเสสยะ)

สมาส ว่าโดยกิจ หรือหน้าที่ของสมาส มี ๒ ประเภท คือ

๑. **ลุตฺตสมาส** คือ สมาสที่ลวิภักติของบททั้งหมด เช่น รมฺโถ ปุริโส ราชปุริโส. ในที่นี้ เมื่อเป็นรูปสำเร็จว่า “ราชปุริโส” มีการลบ ส จัณฐีวิภักติ แต่อรรถของวิภักติดังอยู่ โดยแปลว่า “อ.บุรุษของพระราชา” ลุตฺตสมาสนี้ สามารถเป็นได้ทั้ง สหฺนุสฺสสน การยอศัพท์ และอตุลฺลสมาสน การยออรรถ ลุตฺตสมาสนี้ มีได้ในสมาสทั้ง ๖ ประเภท

๒. **อลุตฺตสมาส** คือ สมาสที่ไม่ลวิภักติของบทหน้า หรือคงวิภักติของบทหน้าไว้ เช่น มนฺสิ กรณิ มนฺสิกาโร. อ.การกระทำไว้ในใจ ชื่อว่ามนสิการ. ในที่นี้ คำว่า “มนสิ” ลง สฺมิ สัตตมี

วิภัติ เมื่อรูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ก็ยังคงวิภัติไว้ตามเดิม แต่ต้องเขียนติดกันถึงจะเป็นสมาส ถ้าเขียนแยก หรืออ่านออกเสียงแยกจากกัน ก็จะกลายเป็นคนละบทกัน ซึ่งไม่ใช่สมาส อลุตตสมาสนี้ มีได้ ๒ นัย คือ (๑) นัยแรก เป็นได้เพียง อุตถสมสน การย่ออรรถเท่านั้น เพราะไม่ได้ลบวิภัติของบทหน้า (๒) นัยที่สอง เป็นได้ทั้ง สหุทสมสน การย่อศัพท์ และ อุตถสมสน การย่ออรรถ เพราะเมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ต้องอ่านติดกัน เขียนติดเป็นบทเดียวกัน

อลุตตสมาสนี้ มีได้ในสมาสเดียว คือ ตัปฺปฺริสสมาสเท่านั้น (หมายเหตุ : เฉพาะตัปฺปฺริสสมาส เป็นได้ทั้งลุตตสมาสและอลุตตสมาส)

การย่อของสมาส มี ๒ อย่าง คือ

๑. **สหุทสมสน** คือ การย่อศัพท์เพียงอย่างเดียว เช่น สมโก จ วิปฺสฺสนา จ **สมถวิปฺสฺสน** สมถะด้วย วิปฺสฺสนาด้วย ชื่อว่าสมถวิปฺสฺสน. (สมถะและวิปฺสฺสนา) การย่ออย่างนี้เป็นเพียงการย่อศัพท์ โดยมีวิภัติเป็นที่สุด ส่วนอรรถหรือความหมาย ยังคงอยู่เท่าเดิม

๒. **อุตถสมสน** คือ การย่อทั้งศัพท์ ทั้งอรรถ เช่น รมฺโง ปฺริโส ราชปฺริโส. อ.บุรุษของพระราชา ชื่อว่าราชปฺริส. (บุรุษของพระราชา) ในรูปวิเคราะห์นี้ คำว่า “รมฺโง” หมายถึงพระราชา เป็นคนๆ หนึ่ง คำว่า “ปฺริโส” หมายถึง บุรุษ เป็นอีกคนหนึ่ง เมื่อนำมารวมกัน จะได้รูปสำเร็จว่า “ราชปฺริโส” ซึ่งได้แก่บุคคลคนเดียว คือ ราชบุรุษ ฉะนั้น จึงเป็นทั้งการย่อศัพท์ โดยมีวิภัติเป็นตัวเดียวกัน และเป็นการย่ออรรถ โดยก่อนจะเป็นสมาส มีบุคคล ๒ คน แต่เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว หมายถึงเอาบุคคลคนเดียว คือราชบุรุษเท่านั้น

บทที่นำมาย่อเป็นสมาส

บทที่นำมาย่อเป็นสมาสได้ มี ๓ บท คือ นามบท อุปสัคบท และนิบาตบท มีตัวอย่างดังนี้

๑. นามบท กับ นามบท เช่น รมฺโง ปฺริโส ราชปฺริโส. (ราช + ปฺริส)
๒. อุปสัคบท กับ นามบท เช่น นครสฺส สมิปฺ อฺปนฺคร. (อุป + นคร)
๓. นิบาตบท กับ นามบท เช่น ปาสาทสฺส อนฺโต อนฺโตปาสาท. (อนฺโต + ปาสาท)
๔. นิบาตบท กับ นิบาตบท เช่น น กตฺวา ออกตฺวา. (น + กตฺวา), น อาทาย อนาทาย. (น + อาทาย), น โอลฺเกตฺวา อโนโลเกตฺวา. (น + โอลฺเกตฺวา)

หมายเหตุ :- บทที่นำมาย่อเป็นสมาสทั้ง ๓ บทนั้น ทุกบทที่ย่อเข้าเป็นสมาส บทหลังต้องเป็นบทนามเท่านั้น เพราะรูปสำเร็จเป็นสมาสนาม จะต้องนำไปแจกปทมาลาด้วยวิภัตินามเสมอ ยกเว้น “นบุพพบทกัมมธารยสมาส” ประเภทเดียว เฉพาะที่ใช้กริยาगतกัที่มี ตเว, ตฺ, ตฺน, ตฺวาน และ ตฺวา ปัจจัย นำมาทำเป็นสมาส โดยเป็นการย่อนิบาตกับนิบาตเข้าด้วยกัน รูปสำเร็จถือว่าเป็นนิบาต

ประโยชน์ของสมาส มี ๒ อย่าง คือ

๑. **เอกพทต** ความเป็นพทเดียวกัน เช่น “ราชปุริโส” มาจาก “ราช + ปุริส” วิเคราะห์ว่า “รณฺโณ ปุริโส ราชปุริโส” ในรูปวิเคราะห์นี้ มี ๒ พท คือ “รณฺโณ” กับ “ปุริโส” เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว เหลือพทเดียว คือ “ราชปุริโส”

๒. **เอกวิภตฺติตต** ความมีวิภตฺติตเดียวกัน เช่น “ราชปุริโส” มาจาก “ราช + ปุริส” วิเคราะห์ว่า “รณฺโณ ปุริโส ราชปุริโส” ในรูปวิเคราะห์นี้ มี ๒ พท มี ๒ วิภตฺติต คือบทว่า “รณฺโณ” เป็นจัญญีวิภตฺติต กับบทว่า “ปุริโส” เป็นปฐมวิภตฺติต เมื่อย่อเข้าเป็นสมาสแล้ว เหลือพทเดียว และมีวิภตฺติตเดียวกัน คือ “ราชปุริโส” มี สิ ปฐมวิภตฺติตตัวเดียว

การกำหนดลิ้งค์ของสมาส

(๑) กัมมชารยสมาส, อสมหารทิกุสมาส, ตัปฺปฺริสสมาส และอิตรียทรโยคทวันทสมาส ได้ลิ้งค์ของบทหลัง

๑.๑ กัมมชารยสมาส เช่น อวิชฺชา จ สา ปจฺจโย จาติ **อวิชฺชาปจฺจโย**. (อวิชฺชา + ปจฺจโย) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อวิชฺชา” เป็นบทหน้า เป็นอิติลิ้งค์ บทว่า “ปจฺจโย” เป็นบทหลัง เป็นปุงลิ้งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “อวิชฺชาปจฺจโย” เป็นปุงลิ้งค์ ฉะนั้น ขอให้สังเกตว่า บทหลังเป็นลิ้งค์อะไรในรูปวิเคราะห์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว ก็จะมีลิ้งค์ตามบทหลังไป

๑.๒ อสมหารทิกุสมาส เช่น ตโย ภวา **ติภวา**. (ติ + ภวา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ตโย” เป็นปุงลิ้งค์ ส่วนบทว่า “ภวา” ซึ่งเป็นบทหลัง เป็นปุงลิ้งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว เป็นปุงลิ้งค์

๑.๓ ตัปฺปฺริสสมาส เช่น ปกตฺติยา เมธาวิ **ปกตฺติเมธาวิ**. (ปกตฺติ + เมธาวิ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปกตฺติยา” เป็นบทหน้า เป็นอิติลิ้งค์ บทว่า “เมธาวิ” เป็นบทหลัง เป็นปุงลิ้งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาส มีรูปว่า “ปกตฺติเมธาวิ” เป็นปุงลิ้งค์ ตามบทหลัง

๑.๔ อสมหารทวันทสมาส เช่น มาตา จ ปิตา จ **มาตาปิตโร**. (มาตุ + ปิตุ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มาตา” เป็นบทหน้า เป็นอิติลิ้งค์ บทว่า “ปิตา” เป็นบทหลัง เป็นปุงลิ้งค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “มาตาปิตโร” เป็นปุงลิ้งค์ ฉะนั้น ขอให้สังเกตลิ้งค์ของบทหลังว่าเป็นลิ้งค์อะไร เมื่อสำเร็จเป็นสมาส ก็จะเป็นลิ้งค์ตามบทหลัง

(๒) พหุพพีหิสมาส ได้ลิ้งค์ตามอรรถของบทอื่น (อัญญูปทตฺตะ)

๒.๑ อาคตสมโน สัมมาราโม. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตสมโน” เป็นพหุพพีหิสมาส เป็นปุงลิ้งค์ เพราะอัญญูปทตฺตะ คือบทว่า “สัมมาราโม” เป็นปุงลิ้งค์ ได้ลิ้งค์ตามอรรถของบทอื่น คือ “สัมมาราโม”

๒.๒ อากตสมณฺหา สวาทถฺยฺ. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อากตสมณฺหา” เป็นพหูพจน์สมาส เป็นอดีตถิลิงค์ เพราะอัญญาปทัตตะ อรรถของบทอื่น ในที่นี้คือบทว่า “สวาทถฺยฺ” เป็นอดีตถิลิงค์

๒.๓ อากตสมณฺหิ เชตวณฺ. ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อากตสมณฺหิ” เป็นพหูพจน์สมาส เป็นนปุงสกลิงค์ เพราะอัญญาปทัตตะ อรรถของบทอื่น คือบทว่า “เชตวณฺ” เป็นนปุงสกลิงค์

(๓) อภัยยัชฌายะสมาส สมาหารทิกุสฺมาส และสมาหารทวันทสฺมาส รูปสำเร็จเป็นนปุงสกลิงค์

๓.๑ อภัยยัชฌายะสมาส เช่น คงคาย สมฺเป วัตตตีติ **อุปคงคํ**. (อุป + คงคา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อุป” เป็นอุปสรรค อยู่ข้างหน้า และแปลก่อน ส่วนบทว่า “คงคา” เป็นอดีตถิลิงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “อุปคงคํ” เป็นนปุงสกลิงค์

๓.๒ สมาหารทิกุสฺมาส เช่น จตฺสฺโส ทิสฺยา **จตุทฺทิสํ**. (จตุ + ทิสฺยา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “จตฺสฺโส” เป็นอดีตถิลิงค์ ทำหน้าที่เป็นวิเศษณ์ของบทว่า “ทิสฺยา” ๗ นี้ เป็นอดีตถิลิงค์ เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “จตุทฺทิสํ” เป็นนปุงสกลิงค์ ข้อสังเกต ศัพท์เดิมในรูปวิเคราะห์ จะเป็นลิงค์อะไรก็ตาม เมื่อสำเร็จเป็นสมาหารทิกุสฺมาสแล้ว ต้องเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะเท่านั้น

๓.๓ สมาหารทวันทสฺมาส เช่น สมฺโถ จ วิปฺสฺสนา จ **สมถวิปฺสฺสนํ**. (สมถ + วิปฺสฺสนา) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สมฺโถ” เป็นปุงสกลิงค์ ส่วนบทว่า “วิปฺสฺสนา” เป็นอดีตถิลิงค์ มีลิงค์ต่างกัน เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีรูปว่า “สมถวิปฺสฺสนํ” เป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะแน่นอน

๖.๑ อภัยยัชฌายะสมาส

อภัยยัชฌายะสมาส คือ สมาสที่มีอุปสรรคหรือนิบาต(ศัพท์ที่ไม่เปลี่ยนไปเพราะการลงวิภัติ) อยู่ข้างหน้า และแปลเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “พฺยฺยณฺ พฺยฺโย”. อ.การเสียไป ชื่อว่าพฺยฺย. “นตฺถิ พฺยฺโย เอตฺสฺสาติ **อพฺยฺย**”. อ.การเสียไป แห่งบทนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.บทนั้น ชื่อว่า อพฺยฺย. “อพฺยฺยานํ อตฺถํ วิภวตีติ **อพฺยฺยิภาโว**”. (อพฺยฺยสทฺหฺรูป + ภู + ฌ + ฌ) แปลว่า อ.สมาสใด ยังเนื้อความ ของอุปสรรคและนิบาตทั้งหลาย ย่อมให้ปรากฏ เพราะเหตุนั้น อ.สมาสนั้น ชื่อว่าอภัยยัชฌายะ. (ชื่อว่าอภัยยัชฌายะสมาส เพราะมีอรรถของอุปสรรคและนิบาตเป็นประธาน), หรือ วิเคราะห์ว่า “อนพฺยฺยํ อพฺยฺยํ ภวตีติ **อพฺยฺยิภาโว**”. (อพฺยฺยสทฺหฺรูป + ภู + ฌ) แปลว่า ไม่เป็น อภัยยะ เป็นอภัยยะ ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอภัยยัชฌายะ. เช่น อุปนฺครํ บทว่า “อุป” เป็นอภัยยศัพท์ ส่วน “นฺคร” เป็นนามศัพท์ แต่ได้ชื่อว่าอภัยยะไปด้วย เนื่องจากว่าเมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว มีอรรถของบทหน้าเป็นประธาน ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็นอภัยยัชฌายะตามประธาน

ลักษณะของอัพยยีภาวสมาส มี ๓ ประการ

๑. มีอุปสัคหรือนิบาตอยู่หน้า
๒. อุปสัคและนิบาตนั้น ต้องแปลก่อน(แปลเป็นประธาน)
๓. รูปสำเร็จเป็นนบุงสกสิงค์

๑. อุปสัคคูปุพุกอพูยยีภาวสมาส

อุปสัคคูปุพุกอพูยยีภาวสมาส คือ อัพยยีภาวสมาสที่มีอุปสัคอยู่หน้า และแปลเป็นประธาน เช่น นครสส สมปี **อุปนคร**. อ.ที่ใกล้ แห่งเมือง ชื่อว่าอุปนคร. (ที่ใกล้แห่งเมือง) มาจาก “อุป + นคร” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อุป” เป็นอุปสัค อยู่ข้างหน้า และแปลก่อน

- วิ. กุมภสส สมปี **อุปกุมภ**. (อุป + กุมภ) (อุป = สมปี-ใกล้)
อ.ที่ใกล้ แห่งหม้อ ชื่อว่าอุปกุมภ. (ใกล้หม้อ)
- วิ. ทรธาน อภาโว **นิทุทรถ**. (นิ + ทรถ) (นิ = อภาว-ความไม่มี)
อ.ความไม่มี แห่งความเร้าร้อน ท. ชื่อว่านิทุทรถ. (ไม่มีควมเร้าร้อน)
- วิ. รตสส ปจฉา **อนุรถ**. (อนุ + รถ) (อนุ = ปจฉา-ภายหลัง)
ในภายหลัง แห่งรถ ชื่อว่าอนุรถ. (ภายหลังรถ)
- วิ. รูปสส รูปโยคค **อนุรูป**. (อนุ + รูป) (อนุ = รูปโยคค-สมควร)
อ.ความสมควร แก่รูป ชื่อว่าอนุรูป. (ตามความสมควรแก่รูป, ตามความเหมาะสม)
- วิ. อตตทานมตตทาน ปติ **ปจจตต**. (ปติ + อตต)
เฉพาะ ซึ่งตตๆ ชื่อว่าปจจตต. (เฉพาะตตๆ)
- วิ. อทฐมาส อทฐมาส อนุ **อนุทฐมาส**. (อนุ + อทฐมาส) (อนุ = วิจฉา-กล่าวซ้ำ)
ทุกๆ กิ่งแห่งตตตๆ ชื่อว่าอนุทฐมาส. (ทุกๆ กิ่งแห่งตตต) (เพราะสระหลัง แปลง อ เป็น ุ)
- วิ. เชฎฐจัน อนุปุพโพ **อนุเชฎฐจ**. (อนุ + เชฎฐจ) (อนุ = อนุปุพโพ-ลำดับ)
อ.ลำดับ แห่งบุคคลผู้เจริญ ท. ชื่อว่าอนุเชฎฐจ. (ลำดับแห่งผู้เจริญ)
- วิ. โสตสส ปฎิโลม ปฎิโลตต. (ปติ + โสต) (ปฎิ = ปฎิโลม-ทวนกลับ)
อ.ทวน แห่งกระแส ชื่อว่าปฎิโลตต. (ทวนกระแส)
- วิ. อตตทาน อธิกิจจ ปวตตทา **อชตตตต**. (อธิ + อตต)
อ.ธรรม ท. อันอาศัย ซึ่งตตแล้วเป็นไป ชื่อว่าอชตตตต. (อาศัยตตแล้วเป็นไป, ภายในตต)
- วิ. ภิกขาย สมิทฐิติ **สุภิกข**. (สุ + ภิกขา)
อ.ความสมบุรณ แห่งอาหาร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุภิกข. (ความสมบุรณแห่งอาหาร)

๒. นิปาทปุพพกอพยยีภาวสมาส

นิปาทปุพพกอพยยีภาวสมาส คือ อัพยยีภาวสมาสที่มีนิปาทอยู่หน้า และแปลเป็นประธาน เช่น ปาสาทสฺส อนฺโต **อนฺโตปาสาทิ**. ในภายใน แห่งปราสาท ชื่อว่าอนฺโตปาสาท. (ในภายในแห่งปราสาท) มาจาก “อนฺโต + ปาสาท” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อนฺโต” เป็นนิปาทอยู่ข้างหน้า และแปลก่อน

- วิ. ชีวสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท **ยวชีว**. (ยว + ชีว)
 อ.การกำหนด อันมีประมาณเพียงใด แห่งชีวิต ชื่อว่ายวชีว. (กำหนดเพียงใดแห่งชีวิต, ตลอดชีวิต)
- วิ. อายุสฺส ยตฺตโก ปริจฺเจโท **ยวตายุก**. (ยวตา + อายุ)
 อ.การกำหนด อันมีประมาณเพียงใด แห่งอายุ ชื่อว่ายวตายุก. (กำหนดเพียงไรแห่งอายุ, ตลอดอายุ)
- วิ. สฺรุปสฺส โยคคํ **ยถาสฺรุป**. (ยถา + สฺรุป) (ยถา = โยคค-สมควร)
 อ.ความสมควร แก่สภาพของตนเอง ชื่อว่ายถาสฺรุป. (ตามสมควรแก่สภาพของตน)
- วิ. วุฑฺฒานํ ปฏฺิปาฏฺิ **ยถาวุฑฺฒ**. (ยถา + วุฑฺฒ)
 อ.ลำดับ แห่งผู้เจริญ ท. ชื่อว่ายถาวุฑฺฒ. (ลำดับผู้เจริญ)
- วิ. เย เย วุฑฺฒา **ยถาวุฑฺฒ**. (ยถา + วุฑฺฒ)
 อ.ผู้เจริญ ท. ไต ไต ชื่อว่ายถาวุฑฺฒ. (ลำดับผู้เจริญ)
- วิ. กมํ อนฺติกฺกมิตฺวา **ยถากฺกม**. (ยถา + กม)
 ไม่ข้ามแล้ว ซึ่งลำดับ ชื่อว่ายถากฺกม. (ตามลำดับ)
- วิ. สฺตฺตี อนฺติกฺกมิตฺวา **ยถาสฺตฺตี**. (ยถา + สฺตฺตี)
 ไม่เกินแล้ว ซึ่งความสามารถ ชื่อว่ายถาสฺตฺตี. (ตามความสามารถ)
- วิ. พลํ อนฺติกฺกมิตฺวา **ยถาพล**. (ยถา + พล)
 ไม่เกินแล้ว ซึ่งกำลัง ชื่อว่ายถาพล. (ตามกำลัง)
- วิ. ยตฺตเกน อตฺถิ **ยวตฺตถ**. (ยว + อตฺถ) (เพราะสระหลัง ลง ทูอาคม)
 อ.ความต้องการ ด้วยวัตถุมีประมาณเท่าใด (อตฺถิ มีอยู่) ชื่อว่ายวตฺตถ. (เท่าที่ต้องการ)
- วิ. ปพฺพตสฺส ปฺรภาโค **ติโรปพฺพต**. (ติโร + ปพฺพต)
 อ.ส่วนอื่น แห่งภูเขา ชื่อว่าติโรปพฺพต. (ภายนอกแห่งภูเขา)
- วิ. ปาการสฺส ปฺรภาโค **ติโรปาการ**. (ติโร + ปาการ)
 อ.ส่วนอื่น แห่งกำแพง ชื่อว่าติโรปาการ. (ภายนอกกำแพง)

- วิ. กุณฺณสฺส ปรภาโค **ติโรกุณฺณ**. (ติโร + กุณฺณ)
 อ.ส่วนอื่น แห่งฝา ชื่อว่าติโรกุณฺณ. (ภายนอกฝาเรือน)
- วิ. นครสฺส อนฺโต **อนฺโตนคร**. (อนฺโต + นคร)
 ในภายใน แห่งเมือง ชื่อว่าอนฺโตนคร. (ภายในเมือง)
- วิ. วสฺสสฺส อนฺโต **อนฺโตวสฺส**. (อนฺโต + วสฺส)
 ในภายใน แห่งกาลฝน ชื่อว่าอนฺโตวสฺส. (ภายในกาลฝน, ภายในพรรษา)
- วิ. นครสฺส พหิ **พหिनฺคร**. (พหิ + นคร)
 ในภายนอก แห่งเมือง ชื่อว่าพหिनฺคร. (ภายนอกเมือง)
- วิ. ปาสาทสฺส อฺปฺริ **อฺปฺริปาสาท**. (อฺปฺริ + ปาสาท)
 ในเบื้องบน แห่งปราสาท ชื่อว่าอฺปฺริปาสาท. (ข้างบนปราสาท)
- วิ. มณฺจสฺส อฺปฺริ **อฺปฺริมณฺจ**. (อฺปฺริ + มณฺจ)
 ในเบื้องบน แห่งเตียง ชื่อว่าอฺปฺริมณฺจ. (ข้างบนเตียง)
- วิ. มณฺจสฺส เหมฺจฺจา **เหมฺจฺจามณฺจ**. (เหมฺจฺจา + มณฺจ)
 ในภายใต้ แห่งเตียง ชื่อว่าเหมฺจฺจามณฺจ. (ใต้เตียง)
- วิ. ปาสาทสฺส เหมฺจฺจา **เหมฺจฺจาปาสาท**. (เหมฺจฺจา + ปาสาท)
 ในภายใต้ แห่งปราสาท ชื่อว่าเหมฺจฺจาปาสาท. (ใต้ปราสาท)
- วิ. ภาตฺตสฺส ปฺเร **ปฺเรภาตฺต**. (ปฺเร + ภาตฺต)
 ในกาลก่อน แห่งภัตฺร ชื่อว่าปฺเรภาตฺต. (ก่อนอาหาร)
- วิ. ภาตฺตสฺส ปฺจฺฉา **ปฺจฺฉาภาตฺต**. (ปฺจฺฉา + ภาตฺต)
 ในภายหลัง แห่งภัตฺร ชื่อว่าปฺจฺฉาภาตฺต. (หลังอาหาร)

๖.๒ กัมมธารยสมาส

กัมมธารยสมาส คือ สมาสที่ทรงไว้ซึ่งชื่อ ๒ อย่างเพียงตั้งกรรม ตัวอย่างเช่น การทำเสื่อ คำว่า “เสื่อ” เป็นกรรมที่สามารถทำให้เกิด ๒ อย่าง คือ (๑) ทำให้เกิดกิริยาการทำ (๒) ทำให้เกิดประโยชน์ที่ได้จากกิริยาการกระทำนั้น สมาสนี้ก็ฉนั้นนั้น สามารถทรงไว้ซึ่งนาม ๒ อย่าง ดังมีวิเคราะห์หว่า “กมฺมมิว ทวํ ธารยตีติ **กัมมธารโย**” ย่อมทรงไว้ ซึ่งอรรถสองอย่าง เพียงตั้งกรรม เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากัมมธารย.

๑. วิเสสนปุพพปท กัมมธารยสมาส

วิเสสนปุพพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเสสนะ(ตัวขยาย)อยู่หน้า เช่น มหนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ **มหาปฺริโส**. อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาปฺริส. (บุรุษผู้ประเสริฐ) มาจาก “มหนฺต + ปฺริส” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “มหนฺโต” เป็นวิเสสนะอยู่ข้างหน้า ทำหน้าที่ขยายบทวิเสสนะว่า “ปฺริโส” ซึ่งอยู่ข้างหลัง

- วิ. มหนฺตญจ ตํ ภยญจาติ **มหพฺภย**. (มหนฺต + ภย)
อ.ใหญ่ด้วย อ.ใหญ่นั้น เป็นภัยด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหพฺภย. (ภัยใหญ่)
- วิ. สนฺโต จ โส ปฺริโส จาติ **สปฺปฺริโส**. (สนฺต + ปฺริส) (แปลง สนฺต เป็น ส, ซ้อน ป)
อ.ผู้สงบด้วย อ.ผู้สงบนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสปฺปฺริส. (สัตบุรุษ)
- วิ. มหนฺโต จ โส วิโร จาติ **มหาวิโร**. (มหนฺต + วิโร)
อ.มากด้วย อ.มากนั้น เป็นผู้กล้าหาญด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาวิโร. (ผู้กล้าหาญมาก)
- วิ. มหนฺโต จ โส มฺุณี จาติ **มฺุณี**. (มหนฺต + มฺุณี)
อ.ผู้ประเสริฐด้วย อ.ผู้ประเสริฐนั้น เป็นพระมฺุณีด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามฺุณี. (พระมฺุณี ผู้ประเสริฐ, พระพุทธเจ้า)
- วิ. มหนฺตญจ ตํ พลญจาติ **มหาพล**. (มหนฺต + พล)
อ.มากด้วย อ.มากนั้น เป็นกำลังด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ามหาพล. (กำลังมาก)
- วิ. ปุพฺโพ จ โส ปฺริโส จาติ **ปุพฺพปฺริโส**. (ปุพฺพ + ปฺริส)
อ.ข้างหน้าด้วย อ.ข้างหน้านั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปุพฺพปฺริส. (บุรุษคนก่อน)
- วิ. ปโร จ โส ปฺริโส จาติ **ปรปฺริโส**. (ปร + ปฺริส)
อ.ข้างหลังด้วย อ.ข้างหลังนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปรปฺริส. (บุรุษคนหลัง)
- วิ. ปจฺโม จ โส ปฺริโส จาติ **ปจฺมปฺริโส**. (ปจฺม + ปฺริส)
อ.ที่หนึ่งด้วย อ.ที่หนึ่งนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปจฺมปฺริส. (บุรุษที่ ๑)

- วิ. มชฺฉิมโฌ จ โส ปุริโส จาติ **มชฺฉิมปุริโส.** (มชฺฉิม + ปุริส)
 อ.ผู้มีในท่ามกลางด้วย อ.ผู้มีในท่ากลางนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามชฺฉิมปุริส. (บุรุษผู้มีในท่ามกลาง)
- วิ. อุตฺตโม จ โส ปุริโส จาติ **อุตฺตมปุริโส.** (อุตฺตม + ปุริส)
 อ.ผู้สูงสุดด้วย อ.ผู้สูงสุดนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุตฺตมปุริส. (บุรุษผู้สูงสุด)
- วิ. ทนฺโต จ โส ปุริโส จาติ **ทนฺตปุริโส.** (ทนฺต + ปุริส)
 อ.ผู้ฝึกแล้วด้วย อ.ผู้ฝึกแล้วนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทนฺตปุริส. (บุรุษผู้ฝึกแล้ว)
- วิ. ปรมโฌ จ โส ปุริโส จาติ **ปรมปุริโส.** (ปรม + ปุริส)
 อ.ผู้ยอดเยี่ยมด้วย อ.ผู้ยอดเยี่ยมนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปรมปุริส. (บุรุษผู้ยอดเยี่ยม)
- วิ. วีโร จ โส ปุริโส จาติ **วีรปุริโส.** (วีร + ปุริส)
 อ.ผู้กล้าหาญด้วย อ.ผู้กล้าหาญนั้น เป็นบุรุษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวีรปุริส. (บุรุษผู้กล้าหาญ, วีรบุรุษ)
- วิ. เสโต จ โส หตฺถิ จาติ **เสตฺตหตฺถิ.** (เสต + หตฺถิ)
 อ.ขาวด้วย อ.ขาวนั้น เป็นช้างด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเสตฺตหตฺถิ. (ช้างเผือก)
- วิ. กณฺโห จ โส สปปโ จาติ **กณฺหสปปโ.** (กณฺห + สปป)
 อ.ดำด้วย อ.ดำนั้น เป็นงูด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากณฺหสปป. (งูเห่า)
- วิ. นิลฺลจ ตํ อฺปฺปลจจาติ **นิลฺลปฺปล.** (นिल + อฺปฺปล)
 อ.เขียวด้วย อ.เขียวนั้น เป็นดอกอูบลด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิลฺลปฺปล. (ดอกอูบลเขียว)
- วิ. โลหิตฺตจ ตํ จนฺทณฺจจาติ **โลหิตฺตจฺนท.** (โลหิต + จนฺท)
 อ.แดงด้วย อ.แดงนั้น เป็นจันท์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโลหิตฺตจฺนท. (จันท์แดง)
- วิ. ปุมา จ โส โกกิลโ จาติ **ปุมาโกกิล.** (ปุมา + โกกิล)
 อ.ตัวผู้ด้วย อ.ตัวผู้นั้น เป็นนกคู้หวาดด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุมาโกกิล. (นกคู้หวาดตัวผู้)
- วิ. ปุมา จ โส นาโค จาติ **ปุมานาโค.** (ปุมา + นาโค)
 อ.ตัวผู้ด้วย อ.ตัวผู้นั้น เป็นต้นกาคะทิงด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุมานาโค. (ต้นกาคะทิง, ต้นบุญนาโค)
- วิ. ขตฺติยา จ สา กณฺณา จาติ **ขตฺติยกณฺณา.** (ขตฺติยา + กณฺณา)
 อ.หญิงกษัตริย์ด้วย อ.หญิงกษัตริย์นั้น เป็นสวาน้อยด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขตฺติยกณฺณา. (สวาน้อยกษัตริย์)
- วิ. รตฺตา จ สา ลตา จาติ **รตฺตลตา.** (รตฺตา + ลตา)
 อ.แดงด้วย อ.แดงนั้น เป็นแก้ววัลย์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ารตฺตลตา. (แก้ววัลย์แดง)

- วิ. พุราหฺมณฺณี จ สา ทาริกา จาติ **พุราหฺมณฺทาริกา**. (พุราหฺมณฺณี + ทาริกา)
 อ.พราหฺมณฺณีด้วย อ.พราหฺมณฺณีนั้น เป็นเด็กหญิงด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าพุราหฺมณฺทาริกา.
 (เด็กหญิงพราหฺมณฺณี)
- วิ. ปฺรตุถิม โจ โส กาโย จาติ **ปฺรตุถิมกาโย**. (ปฺรตุถิม + กาย)
 อ.อันมีในเบื้องหน้าด้วย อ.อันมีในเบื้องหน้านั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปฺรตุถิม-
 กาย. (กายอันมีในเบื้องหน้า)
- วิ. ปจฺฉิม โจ โส กาโย จาติ **ปจฺฉิมกาโย**. (ปจฺฉิม + กาย)
 อ.อันมีในเบื้องหลังด้วย อ.อันมีในเบื้องหลังนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปจฺฉิมกาย.
 (กายอันมีในเบื้องหลัง)
- วิ. สพุพ โจ โส กาโย จาติ **สพุพกาโย**. (สพุพ + กาย)
 อ.ทั้งปวงด้วย อ.ทั้งปวงนั้น เป็นกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าสพุพกาย. (กายทั้งปวง)
- วิ. ปุราณ โจ โส วิหาโร จาติ **ปุราณวิหาโร**. (ปุราณ + วิหาร)
 อ.เก่าด้วย อ.เก่านั้น เป็นวิหารด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปุราณวิหาร. (วิหารเก่า)
- วิ. นโว จ โส อาวาโส จาติ **นวาวาโส**. (นว + อาวาส) (ลบสระหน้า, ที่สระหลัง)
 อ.ใหม่ด้วย อ.ใหม่นั้น เป็นอาวาสด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่านวาวาส. (อาวาสใหม่, วัดใหม่,
 ที่อยู่ใหม่)
- วิ. กตโร จ โส นิกาโย จาติ **กตโรนิกาโย**. (กต + นิกาย)
 อ.ไหนด้วย อ.ไหนนั้น เป็นนิกายด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่ากตโรนิกาย. (นิกายไหน)
- วิ. เหตุ จ โส ปจฺจโย จาติ **เหตุปฺจฺจโย**. (เหตุ + ปจฺจย)
 อ.เหตุด้วย อ.เหตุนี้ เป็นปัจจัยด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเหตุปฺจฺจย. (เหตุปัจจัย)
- วิ. อพฺหุลฺ พฺหุลฺ กตฺตํ **พฺหุลฺกตฺ**. (พฺหุล + กต) (ลงอีอาคม=ยทนุปฺนุนา นิปาตนา สิชฺฉนฺต)
 อ.วัตถุอันไม่มาก ถูกกระทำแล้ว ให้มีมาก เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าพฺหุลฺกต. (ถูกกระทำให้มีมาก)
- วิ. ชีวิตปฺปชานํ นวกํ **ชีวิตนวกํ**. (ชีวิต + นวก)
 อ.หมวดเก่า อันมีชีวิตรูปเป็นประธาน ชื่อว่าชีวิตนวก. (หมวดเก่ามีชีวิตรูปเป็นประธาน)

๒. วิเศษนุตตรปท กัมมธารยสมาส

วิเศษนุตตรปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทวิเศษนะ(ตัวขยาย)อยู่หลัง มีศัพท์เป็นเครื่องสังเกต คือ **เถร, อาจริย, ปณฺหิต, วิเสส** และ **ปาปศัพท์** เป็นต้น เช่น **สาริปุตฺโต จ โส เถโร จาติ สาริปุตฺตเถโร.** อ.พระสารีบุตรด้วย อ.พระสารีบุตรนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า **สาริปุตฺตเถโร.** (พระสารีบุตรผู้เถระ) มาจาก “**สาริปุตฺต + เถร**” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “**เถโร**” เป็นวิเศษนะ อยู่ข้างหลัง ทำหน้าที่ขยายบทวิเศษนะว่า “**สาริปุตฺโต**” ซึ่งอยู่ข้างหน้า

- วิ. พุทฺธโฆโส จ โส อาจริโย จาติ **พุทฺธโฆสาจริโย.** (พุทฺธโฆส + อาจริย)
อ.พระพุทฺธโฆสด้วย อ.พระพุทฺธโฆสนั้น เป็นอาจารย์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธโฆสาจริย. (พระพุทฺธโฆส ผู้เป็นอาจารย์, พระอาจารย์ชื่อว่าพุทฺธโฆส, พระพุทฺธโฆสาจารย์)
- วิ. ฐมฺมปาโล จ โส อาจริโย จาติ **ฐมฺมपालาจริโย.** (ฐมฺมपाल + อาจริย)
อ.พระธรรมपालะด้วย อ.พระธรรมपालะนั้น เป็นอาจารย์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฐมฺมपालาจริย. (พระธรรมपालะ ผู้เป็นอาจารย์, พระอาจารย์ชื่อว่าธรรมपालะ, พระธรรมपालาจารย์)
- วิ. อาจริโย จ โส คฺคฺตฺติโล จาติ **อาจริยคฺคฺตฺติโล.** (อาจริย + คฺคฺตฺติล) (เป็นวิเศษนบุพพทบ้าง)
อ.อาจารย์ด้วย อ.อาจารย์นั้น เป็นคฺคฺตฺติละด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาจริยคฺคฺตฺติล. (อาจารย์คฺคฺตฺติละ)
- วิ. มโหฺสโร จ โส ปณฺหิตโต จาติ **มโหฺสธปณฺหิตโต.** (มโหฺสธ + ปณฺหิต)
อ.มโหฺสธด้วย อ.มโหฺสธนั้น เป็นบัณฑิตด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามโหฺสธปณฺหิต. (มโหฺสธ ผู้เป็นบัณฑิต, มโหฺสธบัณฑิต)
- วิ. วิรุโร จ โส ปณฺหิตโต จาติ **วิรุธปณฺหิตโต.** (วิรุธ + ปณฺหิต)
อ.วิรุธด้วย อ.วิรุธนั้น เป็นบัณฑิตด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวิรุธปณฺหิต. (วิรุธบัณฑิต)
- วิ. วตฺถุ จ ตํ วิเสโส จาติ **วตฺถุวิเสโส.** (วตฺถุ + วิเสส)
อ.วตฺถุด้วย อ.วตฺถุนั้น เป็นความพิเศษด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวตฺถุวิเสส. (วตฺถุพิเศษ)

๓. วิเศษโนภยปท กัมมธารยสมาส

วิเศษโนภยปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบททั้งสองเป็นวิเศษนะ (ทำหน้าที่ขยายบทอื่น ทั้งสองศัพท์) เช่น **สีตญฺจ ตํ อุณฺหญจาติ สีตญฺหํ, วตฺถุ.** อ.วตฺถุนั้น เย็นด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสีตญฺห. (ทั้งเย็นทั้งร้อน) มาจาก “**สีต + อุณฺห**” ในตัวอย่างนี้ ทั้งบทว่า “**สีต**” และบทว่า “**อุณฺห**” ล้วนเป็นวิเศษนะทั้งคู่ ทำหน้าที่ขยายบทว่า “**วตฺถุ**” ซึ่งเป็นบทอื่น (คำแปล “ทั้ง... ทั้ง...”)

- วิ. สนิทฺโธ จ โส อุนฺโห จาติ **สนิทฺทุนฺโห**, มาโส. (สนิทฺ + อุนฺห)
- อ.ถ้านั้น อ่อนนุ่มด้วย ร้อนด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสนิทฺทุนฺห. (ทั้งอ่อนนุ่มทั้งร้อน)
- วิ. ขณฺโช จ โส ขุชฺโช จาติ **ขณฺชขุชฺโช**. (ขณฺช + ขุชฺช)
- อ.บุรุษนั้น ขาเขยงด้วย ค่อมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขณฺชขุชฺช. (ทั้งขาเขยงทั้งค่อม)
- วิ. อนฺโธ จ โส พริโร จาติ **อนฺธพริโร**. (อนฺธ + พริโร)
- อ.บุรุษนั้น ตาบอดด้วย หูหนวกด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอนฺธพริโร. (ทั้งบอดทั้งหนวก)
- วิ. กตญฺจ ตํ อกตญฺจาติ **กตาทกตํ**. (กต + อกต)
- อ.กรรมนั้น อันถูกกระทำแล้วด้วย อันไม่ถูกกระทำแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากตาทกต. (ทั้งที่ถูกกระทำแล้ว ทั้งยังไม่ถูกกระทำ)
- วิ. จิตฺทญฺจ ตํ อวจิตฺทญฺจาติ **จิตฺทาวจิตฺทํ**. (จิตฺท + อวจิตฺท)
- อ.วัตถุนั้น มีช่องใหญ่ด้วย มีช่องเล็กด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจิตฺทาวจิตฺท. (ทั้งมีช่องใหญ่ ทั้งมีช่องเล็ก)
- วิ. อจฺจญฺจ ตํ อวจญฺจาติ **อจฺจาวจํ**. (อจฺจ + อวจ)
- อ.กิจนั้น อันสูงด้วย อันต่ำด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอจฺจาวจ. (ทั้งสูงทั้งต่ำ)
- วิ. จินฺนญฺจ ตํ ภินฺนญฺจาติ **จินฺนภินฺนํ**. (จินฺน + ภินฺน)
- อ.วัตถุนั้น อันถูกตัดแล้วด้วย อันถูกผ่าแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจินฺนภินฺน. (ทั้งถูกตัด ทั้งถูกผ่า)
- วิ. สิตฺตญฺจ ตํ สมฺมฏฺฐญฺจาติ **สิตฺตสมฺมฏฺฐํ**. (สิตฺต + สมฺมฏฺฐ)
- อ.สถานที่นั้น อันถูกรดแล้วด้วย อันถูกกวาดแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสิตฺตสมฺมฏฺฐ. (ทั้งถูกรดทั้งถูกกวาด)
- วิ. อาคตา จ เต อาคตา จาติ **อาคตาคตา**, ชนา. (อาคต + อาคต)
- อ.ชน ท. เหล่านั้น ผู้มาแล้วด้วย ผู้มาแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอาคตาคต, ได้แก่ ชนทั้งหลาย. (ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว)
- วิ. จินฺติตฺตญฺจ ตํ จินฺติตฺตญฺจาติ **จินฺติตฺตจินฺติตฺตํ**, จินฺตณฺ. (จินฺติต + จินฺติต)
- อ.ความคิดนั้น อันถูกคิดแล้วด้วย อันถูกคิดแล้วด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าจินฺติตฺตจินฺติต, ได้แก่ความคิด. (ทั้งถูกคิดแล้วทั้งถูกคิดแล้ว)

๔. อุปมาอนุตรรูปท กัมมธารยสมาส

อุปมาอนุตรรูปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทหลังเป็นบทเปรียบเทียบ เช่น มุณี จ โส สีสโห จาติ **มุณีสีสโห**. อ.พระมุณีด้วย อ.พระมุณินั้น เป็นเพียงตั้งราชสีห์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มุณีสีสห. (พระมุณีเพียงตั้งราชสีห์) มาจาก “มุณี + สีห” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สีโห” เป็นบทอุปมา อยู่ข้างหลัง ทำหน้าที่ขยายบทว่า “มุณี” ซึ่งอยู่ข้างหน้า โดยเป็นการเปรียบเทียบพระพุทธรเจ้าว่าเป็นดุจราชสีห์

- วิ. ปุ่กคว วิย ปุ่กคว, มุณี จ โส ปุ่กคว จาติ **มุณีปุ่กคว**. (มุณี + ปุ่กคว)
เพียงตั้ง อ.โคหนุม ชื่อว่าปุ่กคว, อ.พระมุณีด้วย อ.พระมุณินั้น เป็นเพียงตั้งโคหนุมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุณีปุ่กคว. (พระมุณีผู้เป็นเพียงตั้งโคหนุม)
- วิ. นาโค วิย นาโค, พุทฺโธ จ โส นาโค จาติ **พุทฺธนาโค**. (พุทฺธ + นาค)
เพียงตั้ง อ.ช้างตัวประเสริฐ ชื่อว่านาค, อ.พระพุทธรเจ้าด้วย อ.พระพุทธรเจ้านั้น เป็นเพียงตั้งช้างตัวประเสริฐด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธนาค. (พระพุทธรเจ้าผู้เป็นเพียงตั้งช้างตัวประเสริฐ)
- วิ. อาทิจฺโจ วิย อาทิจฺโจ, พุทฺโธ จ โส อาทิจฺโจ จาติ **พุทฺธาทิจฺโจ**. (พุทฺธ + อาทิจฺจ)
เพียงตั้ง อ.พระอาทิตย์ ชื่อว่าอาทิจจ, อ.พระพุทธรเจ้าด้วย อ.พระพุทธรเจ้านั้น เป็นเพียงตั้งพระอาทิตย์ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพุทฺธาทิจจ. (พระพุทธรเจ้าผู้เป็นเพียงตั้งพระอาทิตย์)
- วิ. รสี วิย รสี, สทฺธมฺโม จ โส รสี จาติ **สทฺธมฺมรสี**. (สทฺธมฺม + รสี)
เพียงตั้ง อ.รัศมี ชื่อว่ารสี, อ.พระสัทธรรมด้วย อ.พระสัทธรรมนั้น เป็นเพียงตั้งรัศมีด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสทฺธมฺมรสี. (พระสัทธรรมเป็นเพียงตั้งรัศมี)
- วิ. สาคโร วิย สาคโร, วินโย จ โส สาคโร จาติ **วินยสาคโร**. (วินย + สาคร)
เพียงตั้ง อ.มหาสมุทร ชื่อว่าสาคร, อ.พระวินัยด้วย อ.พระวินัยนั้น เป็นเพียงตั้งมหาสมุทรด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินยสาคร. (พระวินัยเป็นเพียงตั้งมหาสมุทร)
- วิ. ปุ่กฺทริกมิว ปุ่กฺทริโก, สมณฺโณ จ โส ปุ่กฺทริโก จาติ **สมณปุ่กฺทริโก**. (สมณ + ปุ่กฺทริก)
เพียงตั้ง อ.ดอกบัวบุณฑริก ชื่อว่าปุ่กฺทริก, อ.พระสมณะด้วย อ.พระสมณะนั้น เป็นเพียงตั้งดอกบัวบุณฑริกด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมณปุ่กฺทริก. (พระสมณะผู้เป็นเพียงตั้งดอกบัวบุณฑริก) ได้แก่พระอนาคามี
- วิ. ปทุมมิว ปทุโม, สมณฺโณ จ โส ปทุโม จาติ **สมณปทุโม**. (สมณ + ปทุม)
เพียงตั้ง อ.ดอกปทุม ชื่อว่าปทุม, อ.พระสมณะด้วย อ.พระสมณะนั้น เป็นเพียงตั้งดอกปทุมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสมณปทุม. (พระสมณะผู้เป็นดุจดอกปทุม) ได้แก่พระสกทาคามี

- วิ. จนุโท วีย จนุโท, มุขณจ ตํ จนุโท จาติ **มุขจนุโท.** (มุข + จนุท)
เพียงตั้ง อ.พระจันทร์ ชื่อว่าจนุท, อ.หน้าด้วย อ.หน้านั้น เป็นเพียงตั้งพระจันทร์ด้วย
เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุขจนุท. (หน้าเพียงตั้งพระจันทร์)
- วิ. ปทุมมิว ปทุม, มุขณจ ตํ ปทุมณจาติ **มุขปทุม.** (มุข + ปทุม)
เพียงตั้ง อ.ดอกปทุม ชื่อว่าปทุม, อ.ใบหน้าด้วย อ.ใบหน้านั้น เพียงตั้งดอกปทุมด้วย
เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามุขปทุม. (ใบหน้าเพียงตั้งดอกปทุม)

๕. สมภูวนาปุพฺพปท กัมมธารยสมาส

สมภูวนาปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทแสดงการยกย่องอยู่ข้างหน้า โดยใช้
“อิติศัพท์” คั่นกลางระหว่างสองศัพท์ในรูปวิเคราะห์ เช่น ฐโม อิติ พุทธิ **ฐมฺพุทธิ.** อ.ความรู้
ว่าเป็นพระธรรม ชื่อว่าฐมฺพุทธิ. (ความรู้ว่าเป็นพระธรรม) มาจาก “ฐม + พุทธิ” ในตัวอย่างนี้
บทว่า “ฐโม” เป็นสัมภูวนาบท แสดงการยกย่องอยู่ข้างหน้า โดยมีอิติศัพท์คั่นอยู่ตรงกลาง
รูปสำเร็จเป็นสมาส แปลว่า “...ว่า..., ว่าเป็น...”

- วิ. ฐโม อิติ สญญา **ฐมฺสญญา.** (ฐม + สญญา)
อ.ความจำหมาย ว่าเป็นธรรม ชื่อว่าฐมฺสญญา. (ความจำหมายว่าเป็นธรรม)
- วิ. ฐโม อิติ สงฺขาโต **ฐมฺสงฺขาโต.** (ฐม + สงฺขาโต)
อ.สภาพอันถูกกล่าวแล้ว ว่าเป็นธรรม ชื่อว่าฐมฺสงฺขาโต. (สภาพอันถูกกล่าวว่าเป็นธรรม)
- วิ. ฐโม อิติ สมฺมโต **ฐมฺสมฺมโต.** (ฐม + สมฺมโต)
อ.สภาพอันถูกสมมุติแล้ว ว่าเป็นธรรม ชื่อว่าฐมฺสมฺมโต. (สภาพอันถูกสมมุติว่าเป็นธรรม)
- วิ. ปาโณ อิติ สญญิตา **ปาณสญญิตา.** (ปาณ + สญญิตา)
อ.ความเป็นผู้มีความรู้ ว่าเป็นสัตว์ ชื่อว่าปาณสญญิตา. (ความเป็นผู้มีรู้ว่าเป็นสัตว์)
- วิ. อสุโก อิติ สญญา **อสุกฺสญญา.** (อสุก + สญญา)
อ.ความจำหมาย ว่าเป็นของไม่งาม ชื่อว่าอสุกฺสญญา. (ความจำหมายว่าเป็นของไม่งาม)
- วิ. อนิจฺจํ อิติ สญญา **อนิจฺจสญญา.** (อนิจฺจ + สญญา)
อ.ความจำหมาย ว่าเป็นของไม่เที่ยง ชื่อว่าอนิจฺจสญญา. (ความจำหมายว่าเป็นของไม่เที่ยง)
- วิ. อนตฺตา อิติ สญญา **อนตฺตสญญา.** (อนตฺต + สญญา)
อ.ความจำหมาย ว่าเป็นของไม่ใช่ตัวตน ชื่อว่าอนตฺตสญญา. (ความจำหมายว่าเป็นของไม่ใช่
ตัวตน)

- วิ. ธาตุ อิติ สณฺญา **ธาตฺสณฺญา.** (ธาตุ + สณฺญา)
 อ.ความจำหมาย ว่าเป็นธาตุ ชื่อว่าธาตฺสณฺญา. (ความจำหมายว่าเป็นธาตุ)
- วิ. อตฺถิ อิติ สณฺญา **อตฺถิสณฺญา.** (อตฺถิ + สณฺญา)
 อ.ความจำหมาย ว่ามีอยู่ ชื่อว่าอตฺถิสณฺญา. (ความจำหมายว่ามีอยู่)
- วิ. อตฺตา อิติ ทิฏฺฐิ **อตฺตติฏฺฐิ.** (อตฺต + ทิฏฺฐิ)
 อ.ความเห็น ว่าเป็นตัวตน ชื่อว่าอตฺตติฏฺฐิ. (ความเห็นว่าเป็นตัวตน)

๖. อวธารณปพฺพปท กัมมธารยสมาส

อวธารณปพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มีบทที่ถูกกำหนดอยู่ข้างหน้า โดยใช้ “เอวศัพฺท” คั่นกลางในรูปวิเคราะห์ เช่น สทฺธา เอว ธนํ **สทฺธาธณ.** อ.ศรัทธานั้นเกี่ยว เป็นทริพฺย ชื่อว่า สทฺธาธณ. (ทริพฺยคือศรัทธา) มาจาก “สทฺธา + ธน” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สทฺธา” เป็นศัพฺทที่ถูกกำหนด โดยใช้ “เอวศัพฺท” เป็นตัวกล่าวกำหนด รูปสำเร็จเป็นสมาสแล้ว แปลว่า “...คือ...”

- วิ. สีลเมว ธนํ **สีลธณ.** (สีล + ธน)
 อ.ศีลนั้นเกี่ยว เป็นทริพฺย ชื่อว่าสีลธณ. (ทริพฺยคือศีล)
- วิ. ปญฺญา เอว ธนํ **ปญฺญาธณ.** (ปญฺญา + ธน)
 อ.ปัญญา นั้นเกี่ยว เป็นทริพฺย ชื่อว่าปญฺญาธณ. (ทริพฺยคือปัญญา)
- วิ. จกฺขุ เอว อินฺทริยํ **จกฺขุนฺทริย.** (จกฺขุ + อินฺทริย)
 อ.จักษุ นั้นเกี่ยว เป็นอินฺทริย ชื่อว่าจกฺขุนฺทริย. (อินฺทริยคือจักษุ, จักษุนฺทริย)
- วิ. จกฺขุ เอว อายตณํ **จกฺขุทายตณ.** (จกฺขุ + อายตณ)
 อ.จักษุ นั้นเกี่ยว เป็นอายตณะ ชื่อว่าจกฺขุทายตณ. (อายตณะคือจักษุ, จักษุทายตณะ)
- วิ. จกฺขุ เอว ธาตฺ **จกฺขุธาต.** (จกฺขุ + ธาต)
 อ.จักษุ นั้นเกี่ยว เป็นธาตุ ชื่อว่าจกฺขุธาต. (ธาตุคือจักษุ)
- วิ. จกฺขุ เอว ทวารํ **จกฺขุทวาร.** (จกฺขุ + ทวาร)
 อ.จักษุ นั้นเกี่ยว เป็นทวาร ชื่อว่าจกฺขุทวาร. (ทวารคือจักษุ)
- วิ. รูปเมว อารมฺมณํ **รูปารมฺมณ.** (รูป + อารมฺมณ)
 อ.รูปนั้นเกี่ยว เป็นอารมณ ชื่อว่ารูปารมฺมณ. (อารมณคือรูป, รูปารมณ)

๗. นิบาตปุพฺพปท กัมมธารยสมาส

นิบาตปุพฺพปท คือ กัมมธารยสมาสที่มี นิบาตเป็นบทหน้า(ปฏิเสธ) เช่น น อริโย อหริโย. อ.พระอริยะ ไม่ใช่ ชื่อว่าอหริโย. (ไม่ใช่พระอริยะ) มาจาก “น + อริย” คำแปลของนิบาต แปลว่า “ไม่ใช่..., ...ห้ามได้”

นิบาต : การปฏิเสธ มี ๒ อย่าง

(๑) **ปสฺซชฺชปฏิเสธ** การปฏิเสธอรรถของสิ่งที่ถูกปฏิเสธนั้น ได้แก่ การปฏิเสธกิริยา เช่น อสุริยปสฺสา ราชทารา (มเหสี ไม่เห็นพระอาทิตย์) เป็นต้น คำว่า “อสุริยปสฺสา” มาจากรูปวิเคราะห์หว่า “สุริยํ น ปสฺสนฺตํ อสุริยปสฺสา”. นศัพท์ปฏิเสธกิริยาคือ “น ปสฺสนฺตํ” ย่อมไม่เห็น

(๒) **ปริยฺยทาสปฏิเสธ** การปฏิเสธสิ่งซึ่งคล้ายคลึงกับสิ่งที่ถูกปฏิเสธนั้น ได้แก่ การปฏิเสธนาม เช่น อพฺราหฺมโณ ไม่ใช่พราหมณ์, อมนุสฺโส ไม่ใช่มนุษย์ เป็นต้น

นิบาต มีอรรถ ๔ อย่าง คือ

(๑) **สทิสฺสตุถ** นิบาตมีอรรถว่าเหมือน เช่น น พฺราหฺมโณ อพฺราหฺมโณ. แปลว่า อ.พราหมณ์ ไม่ใช่ ชื่อว่าอพฺราหฺมณ (ผู้ไม่ใช่พราหมณ์, ผู้เหมือนกับพราหมณ์) มีบาลีว่า อพฺราหฺมโณติ พฺราหฺมณสทิสฺสโต วุตฺตํ โหติ. แปลว่า มีคำอธิบายว่า บทว่า อพฺราหฺมโณ ได้แก่ ผู้เหมือนพราหมณ์ ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อพฺราหฺมโณ” เป็นผู้คล้ายกับพราหมณ์ แต่ไม่ใช่พราหมณ์ ฉะนั้น นิบาตที่ปฏิเสธในบทว่า “อพฺราหฺมโณ” นี้ จึงมีอรรถ “สทิส” แปลว่า เหมือน, คล้าย, ใกล้เคียง

(๒) **อญฺญตุถ** นิบาตมีอรรถว่าอื่น เช่น น พฺยากตา อพฺยากตา. แปลว่า อ.ธรรม ท. อันเป็นพยากฤต ไม่ใช่ ชื่อว่าอพฺยากต (ธรรมอันอื่นจากกุศลและอกุศล, อพฺยากฤตธรรม) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อพฺยากตา” เป็นธรรมที่อื่นหรือนอกเหนือจากกุศลธรรมและอกุศลธรรมที่ไม่ใช่พยากตธรรม ฉะนั้น นิบาตที่ปฏิเสธในบทว่า “อพฺยากตา” นี้ จึงมีอรรถ “อญฺญ” แปลว่า อื่น, นอกเหนือจากนี้

(๓) **วิรุทฺธตุถ** นิบาตมีอรรถว่าตรงกันข้าม เช่น น กุสลา อกุสลา. แปลว่า อ.กุศล ท. ไม่ใช่ ชื่อว่าอกุศล (ธรรมอันตรงกันข้ามกับกุศล, อกุศลธรรม) มีบาลีว่า “กุสลาปฏิปฺกขาติ อตฺโถ. แปลว่า อ.อรรถว่า ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ต่ออกุศล หรือธรรมอันตรงกันข้ามกับกุศล ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อกุสลา” ไม่ใช่กุศล หรือตรงกันข้ามกับกุศล ฉะนั้น นิบาตในบทว่า “อกุสลา” นี้ จึงมีอรรถ “วิรุทฺธ” แปลว่า ตรงกันข้าม, ปฏิปักษ์

(๔) **ปสขชปฏิสเสธ** นินิบาทมีอรรถกล่าวปฏิสเสธกิริยา เช่น น กตฺวา **อกตฺวา**. แปลว่า กระทำแล้ว หามิได้ ชื่อว่าอกตฺวา (ไม่กระทำแล้ว), น อุปฺวาโท **อนุปฺวาโท**. แปลว่า อ.การว่าร้าย หามิได้ ชื่อว่าอนุปฺวาท (การไม่ว่าร้าย) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อกตฺวา” ไม่กระทำแล้ว นินิบาท ทำหน้าที่ปฏิสเสธกิริยา คือ กตฺวา คำว่า กิริยา ในที่นี้ หมายรวมถึง กิริยาอาการทั้งหมด ไม่เฉพาะเจาะจงว่าศัพท์นั้น จะเป็นกิริยาศัพท์หรือไม่ก็ตาม ฉะนั้น นินิบาท ในบทว่า “อนุปฺวาโท” การไม่ว่าร้าย จึงจัดเป็น การปฏิสเสธกิริยา คือ อุปฺวาโท การว่าร้าย ด้วยเหมือนกัน

- วิ. น มนุสฺโส **อมนุสฺโส**. (น + มนุสฺส) (๑.สทิสฺตถ = อรรถเหมือน)
อ.มนุษย์ ไม่ใช่ ชื่อว่าอมนุสฺส. (ผู้ไม่ใช่มนุษย์, อมนุษย์, ผู้เหมือนมนุษย์)
- วิ. น สมฺโณ **อสฺสมฺโณ**. (น + สมณ)
อ.พระสมณะ ไม่ใช่ ชื่อว่าอสฺสมณ. (ผู้ไม่ใช่พระสมณะ, ผู้เหมือนพระสมณะ)
- วิ. น อสฺโส **อนสฺโส**. (น + อสฺส)
อ.ม้า ไม่ใช่ ชื่อว่าอนสฺส. (ไม่ใช่ม้า, เหมือนม้า)
- วิ. น สํกิลฺลฺจา **อสํกิลฺลฺจา**. (น + สํกิลฺลฺจ) (๒.อญฺตถ = อรรถอื่น)
อ.กรรมอันเศร้าหมอง ท. ไม่ใช่ ชื่อว่าอสํกิลฺลฺจ. (กรรมอันไม่เศร้าหมอง, กรรมอันอื่นจากกรรมอันเศร้าหมอง)
- วิ. น ปฺริยาปฺนฺนา **อปฺริยาปฺนฺนา**. (น + ปฺริยาปฺนฺน)
อ.กรรม ท. อันนับเนื่องแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอปฺริยาปฺนฺน. (กรรมอันไม่นับเนื่อง, กรรมอันอื่นจากปฺริยาปฺนฺนธรรม) ได้แก่ โลกุตฺตรจิต ๘, เจตสิก ๓๖, นิพพาน ๑
- วิ. น โลภ **อโลภ**. (น + โลภ) (๓.วิรุฑฺตถ = อรรถตรงกันข้าม)
อ.ความโลภ ไม่ใช่ ชื่อว่าอโลภ. (ความไม่โลภ, อโลภะ, กรรมอันตรงกันข้ามกับโลภะ)
- วิ. น มิตฺโต **อมิตฺโต**. (น + มิตฺต)
อ.มิตร ไม่ใช่ ชื่อว่าอมิตฺต. (ไม่ใช่มิตร, ผู้ตรงกันข้ามกับมิตร, ศัตรู)
- วิ. น อิสฺสร **อนิสฺสร**. (น + อิสฺสร)
อ.ผู้เป็นใหญ่ ไม่ใช่ ชื่อว่าอนิสฺสร. (ไม่ใช่ผู้เป็นใหญ่)
- วิ. น กาคฺน **อกาคฺน**. (น + กาคฺน) (๔.ปสขชปฏิสเสธ = ปฏิสเสธกิริยา)
กระทำแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอกาคฺน. (ไม่กระทำแล้ว)
- วิ. น กโรฺหฺโต **อกโรฺหฺโต**. (น + กโรฺหฺต)
กระทำอยู่ ไม่ใช่ ชื่อว่าอกโรฺหฺต. (ไม่กระทำอยู่, เมื่อไม่กระทำ)
- วิ. น อิกฺโข **อนิกฺโข**. (น + อิกฺข)
อ.สิ่งที่น่าปรารถนา ไม่ใช่ ชื่อว่าอนิกฺข. (สิ่งที่ไม่น่าปรารถนา, อนิกฺขารมณ)

- วิ. น อุปวาโท **อนุปวาโท.** (น + อุปวาท)
 อ.การว่าร้าย ไม่ใช่ ชื่อว่าอนุปวาท. (การไม่ว่าร้าย)
- วิ. น อาทาย **อนาทาย.** (น + อาทาย)
 ถือเอาแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอนาทาย. (ไม่ถือเอาแล้ว)
- วิ. น โอลเทดวาท **อนโลเทดวาท.** (น + โอลเทดวาท)
 แลดูแล้ว ไม่ใช่ ชื่อว่าอนโลเทดวาท. (ไม่แลดูแล้ว)

๘. กุญพพท กัมมธารยส์มาส

กุญพพท คือ กัมมธารยส์มาสที่มี กุณิชาติ(นารังเกียจ) เป็นบทหน้า เช่น กุญจิตา ทิฏฐิ กุทิฏฐิ. อ.ความเห็น อันนารังเกียจ ชื่อว่ากุทิฏฐิ. (ทิฏฐิอันนารังเกียจ, มิจฉาทิฏฐิ) มาจาก “กุ + ทิฏฐิ” กุณิชาติ แปลว่า “กุญจิต นารังเกียจ”

- วิ. กุญจิตมนุญ **กทญญ.** (กุ + อนุญ)
 อ.ข้าว อันนาลียต ชื่อว่ากทญญ. (ข้าวอันนาลียต)
- วิ. กุญจิตมสน **กทสน.** (กุ + อสน) (เพราะสระหลัง แปลง กุ เป็น กท)
 อ.อาหาร อันนาลียต ชื่อว่ากทสน. (อาหารอันนาลียต)
- วิ. กุญจิตา ทารา **กุตารา.** (กุ + ทาร)
 อ.ภรรยา ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากุตาร. (ภรรยาผู้นำเกลียด, ภรรยาไม่ดี)
- วิ. กุญจิตา ปุตตา **กุตุตตา.** (กุ + ปุตต)
 อ.บุตร ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากุตุตต. (บุตรผู้นำเกลียด, บุตรไม่ดี)
- วิ. กุญจิตา ทาสา **กุตาสา.** (กุ + ทาส)
 อ.ทาส ท. ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากุตาส. (ทาสผู้นำเกลียด, ทาสไม่ดี)
- วิ. กุญจิตา ทิฏฐิ **กุตทิฏฐิ.** (กุ + ทิฏฐิ)
 อ.ทิฏฐิ อันนาลียต ชื่อว่ากุตทิฏฐิ. (ความเห็นอันนาลียต, มิจฉาทิฏฐิ)
- วิ. อปฺปกํ ลวณ **กาลวณ.** (กุ + ลวณ) (แปลง กุ เป็น กา)
 อ.เกลือ อันน้อย ชื่อว่ากาลวณ. (เกลือน้อย)
- วิ. อปฺปกํ ปุฬ **กาปุฬ.** (กุ + ปุฬ)
 อ.ดอกไม้ อันน้อย ชื่อว่ากาปุฬ. (ดอกไม้)
- วิ. กุญจิตอ ปุริโส **กาปุริโส, กุปุริโส** วา. (กุ + ปุริส)
 อ.บุรุษ ผู้นำเกลียด ชื่อว่ากาปุริส, เป็น กุปุริส บ้าง. (บุรุษผู้นำเกลียด)

๙. ปาทีปุปุพพท กัมมชารยสมาส

ปาทีปุปุพพท คือ กัมมชารยสมาสที่มี ปอุปสัคเป็นต้นเป็นบทหน้า เช่น ปธานํ วจนํ **ปาวจนํ**. อ.คำพูด อันเป็นประธาน ชื่อว่าปาวจน. (ปาพจนํ, พระพุทธพจนํ) มาจาก “ป + วจน”, หรือ วิวิชา มติ วิมติ. อ.ความรู้ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่าวิมติ. (ความรู้อันมีอย่างต่างๆ, ความสงสัย) มาจาก “วิ + มติ”

ข้อสังเกต :- ในปาทีปุปุพพทกัมมชารยสมาสนี้ มีลักษณะเหมือนกับอัพยยีภาวสมาสตรงที่มีอุปสัคเป็นบทหน้า แต่ในกัมมชารยสมาส อุปสัคทำหน้าที่เป็นวิเศษนะ

- วิ. ปธานํ วจนํ **ปาวจนํ**. (ป + วจน)
อ.คำพูด อันเป็นประธาน ชื่อว่าปาวจน. (คำพูดอันเป็นประธาน, ปาพจนํ, พระพุทธพจนํ)
- วิ. ภูสํ วทฺธํ **ปวทฺธํ**, สรีรํ. (ป + วทฺธ)
อ.ร่างกาย อันใหญ่โต ยิ่ง ชื่อว่าปวทฺธ. (ใหญ่โตยิ่ง)
- วิ. สมํ สมมา วา อธาณํ **สมาธาณํ**. (สํ + อธาณ)
อ.การตั้ง อันเสมอ หรือด้วยดี ชื่อว่าสมาธาณ. (การตั้งไว้เสมอหรือการตั้งไว้ด้วยดี)
- วิ. วิวิชา มติ **วิมติ**. (วิ + มติ)
อ.ความรู้ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่าวิมติ. (ความรู้อันมีอย่างต่างๆ, ความสงสัย)
- วิ. วิวิโร กปโป **วิกปโป**. (วิ + กปโป)
อ.การทำ อันมีอย่างต่างๆ ชื่อว่าวิกปโป. (การทำหลายอย่าง)
- วิ. วิสิฏฺโจะ กปโป **วิกปโป**. (วิ + กปโป)
อ.การทำ อันพิเศษ ชื่อว่าวิกปโป. (การทำพิเศษ)
- วิ. อธิโก เทโว **อติเทโว**. (อติ + เทว)
อ.เทวดา ผู้ยิ่ง ชื่อว่าอติเทว. (เทวดาผู้ยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น)
- วิ. อธิโก เทโว **อริเทโว**. (อริ + เทว)
อ.เทวดา ผู้ยิ่ง ชื่อว่าอริเทว. (เทวดาผู้ยิ่งกว่าเทวดาองค์อื่น)
- วิ. อธิกํ สีลํ **อริสีลํ**. (อริ + สีล)
อ.ศีล อันยิ่ง ชื่อว่าอริสีล. (ศีลอันยิ่ง, อริศีล)
- วิ. สุนฺทโร คนฺโธ **สุคนฺโธ**. (สุ + คนฺธ)
อ.กลิ่น อันดี ชื่อว่าสุคนฺธ. (กลิ่นดี, กลิ่นหอม)
- วิ. กุจฺฉิตฺโต คนฺโธ **ทุกฺคฺคนฺโธ**. (ทุ + คนฺธ)
อ.กลิ่น อันน่าเกลียด ชื่อว่าทุกฺคฺคนฺธ. (กลิ่นอันน่าเกลียด, กลิ่นเหม็น)

- วิ. โสภนํ กตํ **สุกตํ**. (สุ + กต)
 อ.กรรมอันบุคคลกระทำแล้ว อันงาม ชื่อว่าสุกต. (กรรมที่บุคคลทำดี, บุญ)
- วิ. อโสภนํ กตํ **ทุกกฏํ**. (ทุ + กต)
 อ.กรรมอันบุคคลกระทำแล้ว อันไม่งาม ชื่อว่าทุกกฏ. (กรรมที่บุคคลทำชั่ว, บาป)

๖.๓ ทิวศมาส

ทิวศมาส คือ กัมมชารยสมาสที่มีปกติสังขยาเป็นบทหน้า มีวิเคราะห์ว่า “เทว คาโว **ทิว**”
 วัทังหลาย สอง ชื่อว่าทิว. สมาสที่มีลักษณะเหมือนทิวศัพทฺ ชื่อว่าทิวศมาส

๑. สมหารทิวศมาส

สมหารทิวศมาส คือ ทิวศมาสที่มีอรรถรวบรวม รูปสำเร็จจะเป็นนปุงสกลิงค์ เอกวจนะ
 เท่านั้น เช่น ตโย โลกา **ติโลกํ**. อ.โลก ท. สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกทั้งสาม) มาจาก “ติ + โลก”

- วิ. ตโย โลกา **ติโลกํ**. (ติ + โลก)
 อ.โลก ท. สาม ชื่อว่าติโลก. (โลกสาม)
- วิ. ตโย ทณฺหา **ติทณฺหํ**. (ติ + ทณฺห)
 อ.ทอนไม้ ท. สาม ชื่อว่าติทณฺห. (ทอนไม้ ๓ ทอน)
- วิ. ตีณิ มลานิ สมหาภูณิ, ติณฺณํ มลानํ สมหาโรติ วา **ติมลํ**. (ติ + มล)
 อ.มลทิน ท. สาม ถูกรวบรวมแล้ว, หรือ อ.การรวบรวม ซึ่งมลทิน ท. สาม ชื่อว่าติมล. (มลทิน ๓)
- วิ. ตีณิ ลกฺขณานิ สมหาภูณิ **ติลกฺขณํ**. (ติ + ลกฺขณ)
 อ.ลักษณะ ท. สาม ถูกรวบรวมแล้ว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าติลกฺขณ. (ไตรลักษณะ)
- วิ. ติณฺณํ ลกฺขณานํ สมหาโรติ **ติลกฺขณํ**. (ติ + ลกฺขณ)
 อ.การรวบรวม ซึ่งลักษณะ ท. สาม เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าติลกฺขณ. (ไตรลักษณะ)
- วิ. จตุตาริ สจฺจานิ สมหาภูณิ **จตุสฺสจฺจํ**. (จตุ + สจฺจ)
 อ.สัจจะ ท. สี่ ถูกรวบรวมแล้ว เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าจตุสฺสจฺจ. (อริยสัจจ ๔)
- วิ. จตุณฺหํ สจฺจานํ สมหาโรติ **จตุสฺสจฺจํ**. (จตุ + สจฺจ)
 อ.การรวบรวม ซึ่งสัจจะ ท. สี่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าจตุสฺสจฺจ. (อริยสัจจ ๔)

- วิ. จตฺสฺโส ทิสฺวา จตฺตทฺทิสฺ. (จตฺ + ทิสฺ) (รัสสะ อา ที่ ทิสฺ เป็น อ)
อ.ทิตฺ ท. สี่ ชื่อว่าจตฺตทฺทิสฺ. (ทิตฺทั้ง ๔)
- วิ. ปญฺจ สิกฺขาปทานิ ปญฺจสิกฺขาปทํ. (ปญฺจ + สิกฺขาปท)
อ.สิกฺขาปท ท. ห้า ชื่อว่าปญฺจสิกฺขาปท. (สิกฺขาปท ๕ ข้อ, ศีล ๕)
- วิ. ฉ อายตนา นิ สฬายตนํ. (ฉ + อายตน) (แปลง ฉ เป็น ส, ลง ลฺอาคม)
อ.อายตนะ ท. หก ชื่อว่าสฬายตน. (อายตนะ ๖)
- วิ. สตฺต อหา สตฺตทาหํ. (สตฺต + อห)
อ.วัน ท. เจ็ด ชื่อว่าสตฺตทาห. (๗ วัน, หนึ่งสัปดาห์)
- วิ. อฏฺฐ สीलานิ อฏฺฐสีลํ. (อฏฺฐ + สีล)
อ.ศีล ท. แปด ชื่อว่าอฏฺฐสีล. (ศีล ๘, อุโบสถศีล)
- วิ. นว โลกุตฺตรรา นวโลกุตฺตรํ. (นว + โลกุตฺตร)
อ.โลกุตฺตรธรรม ท. เก้า ชื่อว่านวโลกุตฺตร. (โลกุตฺตรธรรม ๙)
- วิ. ทส สीलานิ ทสสีลํ. (ทส + สีล)
อ.ศีล ท. สิบ ชื่อว่าทสสีล. (ศีล ๑๐)
- วิ. สตานิ โยชนานิ สตโยชนํ. (สต + โยชน)
อ.โยชนํ ท. หนึ่งร้อย ชื่อว่าสตโยชน. (ร้อยโยชน) (๑ โยชน = ๑๖ กิโลเมตร)
- วิ. เทว รตฺติโย ทฺวิรตฺตํ. (ทฺวิ + รตฺติ) (แปลง อี ของรตฺติศัพท์ เป็น อ)
อ.ราตรี ท. สอง ชื่อว่าทฺวิรตฺต. (๒ ราตรี, ๒ คืน)
- วิ. เทว องฺคฺลฺโย ทฺวองฺคฺลํ. (ทฺวิ + องฺคฺลฺ) (เพราะสระหลัง ลบสระหน้า, แปลง อี เป็น อ)
อ.นิ้ว ท. สอง ชื่อว่าทฺวองฺคฺล. (๒ องฺคฺลฺ, ๒ นิ้ว)

๒. อสมหารทิกุสฺมาส

อสมหารทิกุสฺมาส คือ ทิกุสฺมาสที่มีอรรถไม่วรรวม รูปสำเร็จจะเป็นไปตามลึงค์ของ
บทหลัง และจะเป็นเอกวจนะหรือเป็นพหูวจนะก็ได้ เช่น เอโก จ โส ปุคฺคโล จาติ เอกปุคฺคโล.
อ.ผู้เดียวด้วย อ.ผู้เดียวนั้น เป็นบุคคลด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกปุคฺคล. (บุคคลดผู้เดียว) มาจาก
“เอก + ปุคฺคล”, ตโย ภวา ติภวา. อ.ภพ ท. สาม ชื่อว่าติภวา (ภพสาม) มาจาก “ติ + ภวา”

- วิ. เอโก จ โส ฐมฺโม จาติ เอกฐมฺโม. (เอก + ฐมฺม)
อ.หนึ่งด้วย อ.หนึ่งนั้น เป็นธรรมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกฐมฺม. (ธรรมอย่างหนึ่ง)
- วิ. เอโก จ โส ปุตฺโต จาติ เอกปุตฺโต. (เอก + ปุตฺต)
อ.หนึ่งด้วย อ.หนึ่งนั้น เป็นบุตรด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกปุตฺต. (บุตรหนึ่งคน)

- วิ. จตฺสฺโส ทิสฺสา จตฺตฺทฺทิสฺสา. (จตฺ + ทิสฺสา)
 อ.ทิตฺ ท. สึ ชื่อว่าจตฺตฺทฺทิสฺสา. (ทิตฺ ๔ ทิตฺ)
- วิ. ทสฺสทฺสฺสฺทานิ จกฺกฺวาทฺพานิ ทสฺสทฺสฺสฺสจกฺกฺวาทฺพานิ. (ทสฺสทฺสฺส + จกฺกฺวาทฺ)
 อ.จกฺกรวาล ท. หนึ่งหมึ่ น ชื่อว่าทสฺสทฺสฺสจกฺกฺวาทฺ. (หมึ่ นจกฺกรวาล)

๖.๔ ตบปฺริสสฺมาส

ตบปฺริสสฺมาส คือ สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน มีวิเคราะห์ว่า “ตฺสฺส ปฺริโส ตบปฺริโส”. บุรุษ ของพระราชานั้น ชื่อว่าตบปฺริส. “ตบปฺริโส วิทยาติ ตบปฺริโส”. สมาสที่มีบทหลังเป็นประธาน เหมือน “ตบปฺริส” นั้น ชื่อว่าตบปฺริสสฺมาส. ตบปฺริสสฺมาสนี้ มี ๘ ประการ ตามอรรถของวิภัตติ มีทุตฺยาวิภัตติเป็นต้น

๑. ทุตฺยาตบปฺริสสฺมาส

ทุตฺยาตบปฺริส คือ ตบปฺริสสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุตฺยาวิภัตติ เช่น **ธมฺมํ นิสฺสิโต** **ธมฺมนิสฺสิโต**. อาศัยแล้ว ซึ่งกรรม ชื่อว่าธมฺมนิสฺสิต. (ผู้อาศัยกรรม) มาจาก “ธมฺม + นิสฺสิต”

ทุตฺยาตบปฺริสสฺมาส ทำสมาสกับศัพท์หลังมี **คต-ไปแล้ว,ถึงแล้ว, นิสฺสิต-อาศัยแล้ว, อตฺต-ล่วงไปแล้ว, อตฺกฺกฺนฺต-ก้าวล่วงแล้ว, ปตฺต-ถึงแล้ว,บรรลุแล้ว, อาปฺนฺน-เข้าแล้ว,ถึงแล้ว, ต้องแล้ว** เป็นต้น

- วิ. สรณํ คโต **สรณคโต**. (สรณ + คต)
 ผู้ถึงแล้ว ซึ่งสรณะ ชื่อว่าสรณคต. (ผู้ถึงสรณะ)
- วิ. อรณฺถํ คโต **อรณฺถคโต**. (อรณฺถ + คต)
 ไปแล้ว สู่ป่า ชื่อว่าอรณฺถคต. (ผู้ไปแล้วสู่ป่า, ผู้ไปป่า)
- วิ. ภูมึ คโต **ภูมิกโต**. (ภูมึ + คต)
 ไปแล้ว สู่แผ่นดิน ชื่อว่าภูมิกต. (ผู้ไปแล้วสู่แผ่นดิน,ผู้ไปสู่แผ่นดิน)
- วิ. ธมฺมํ นิสฺสิโต **ธมฺมนิสฺสิโต**. (ธมฺม + นิสฺสิต)
 อาศัยแล้ว ซึ่งกรรม ชื่อว่าธมฺมนิสฺสิต. (ผู้อาศัยแล้วซึ่งกรรม, ผู้อาศัยกรรม, ผู้อาศัยเหตุ)
- วิ. อตฺถํ นิสฺสิโต **อตฺถนนิสฺสิโต**. (อตฺถ + นิสฺสิต)
 อาศัยแล้ว ซึ่งอรรถ ชื่อว่าอตฺถนนิสฺสิต. (ผู้อาศัยแล้วซึ่งอรรถ, ผู้อาศัยอรรถ, ผู้อาศัยผล)

- วิ. กาลํ อตีโต **กาลาตีโต.** (กาล + อตีต)
ล่วงแล้ว ซึ่งกาล ชื่อว่ากาลาตีต. (ผู้ล่วงแล้วซึ่งกาลเวลา, ผู้ล่วงกาลเวลา)
- วิ. ปมาณํ อติทุกนฺตํ **ปมาณาทิทุกนฺต.** (ปมาณ + อติทุกนฺต)
ล่วงเลยแล้ว ซึ่งประมาณ ชื่อว่าปมาณาทิทุกนฺต. (ผู้ล่วงแล้วซึ่งประมาณ, ผู้ล่วงเลยประมาณ)
- วิ. สุขํ ปตฺโต **สุขปฺตโต.** (สุข + ปตฺต) (ป. สทิสเทวภาวะ)
ถึงแล้ว ซึ่งความสุข ชื่อว่าสุขปฺตต. (ผู้ถึงแล้วซึ่งความสุข, ผู้ประสบความสุข)
- วิ. ทุกฺขํ ปตฺโต **ทุกฺขปฺตโต.** (ทุกฺข + ปตฺต)
ถึงแล้ว ซึ่งความทุกข์ ชื่อว่าทุกฺขปฺตต. (ผู้ถึงแล้วซึ่งความทุกข์, ผู้ประสบความทุกข์)
- วิ. โสตํ อาปนฺโน **โสตาปนฺโน.** (โสต + อาปนฺน)
ถึงแล้ว ซึ่งกระแส (คืออริยมรรค) ชื่อว่าโสตาปนฺน. (ผู้ถึงแล้วซึ่งกระแส, พระโสดาบัน)
- วิ. นิโรธํ समाปนฺโน **นิโรธสมาปนฺโน.** (นิโรธ + समाปนฺน)
เข้าถึงแล้ว ซึ่งนิโรธ ชื่อว่านิโรธสมาปนฺน. (ผู้เข้าถึงแล้วซึ่งนิโรธ, ผู้เข้านิโรธสมาบัติ)
- วิ. รถํ อารุพฺโห **รถารุพฺโห.** (รถ + อารุพฺห)
ขึ้นแล้ว สู้รถ ชื่อว่ารถารุพฺห. (ผู้ขึ้นแล้วสู้รถ, ผู้ขึ้นสู้รถ)
- วิ. สพฺพพรตฺตี โสภโน **สพฺพพรตฺติโสภโน.** (สพฺพพรตฺติ + โสภน)
อ.ผู้งาม ตลอดราตรีทั้งปวง ชื่อว่าสพฺพพรตฺติโสภน. (ผู้งามตลอดราตรีทั้งปวง)
- วิ. มุหฺตตํ สุขํ **มุหฺตตสุข.** (มุหฺตต + สุข)
อ.ความสุข สิ้นชั่วครู่หนึ่ง ชื่อว่ามุหฺตตสุข. (ความสุขชั่วครู่, ความสุขชั่วขณะ)
- วิ. กมฺมํ กโรตีติ **กมฺมกาโร.** (กมฺม + การ) (กิตฺนตสฺมาส)
ย่อมกระทำ ซึ่งการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากมฺมการ. (ผู้กระทำซึ่งการงาน, ผู้ทำงาน)
- วิ. อตฺถํ กาเมตีติ **อตฺถกาโม.** (อตฺถ + กาม)
ย่อมใคร่ ซึ่งประโยชน์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอตฺถกาม. (ผู้ใคร่ประโยชน์)
- วิ. ฐมฺมํ กาเมตีติ **ฐมฺมกาโม.** (ฐมฺม + กาม)
ย่อมใคร่ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฐมฺมกาม. (ผู้ใคร่ธรรม)
- วิ. ฐมฺมํ ชาเรตีติ **ฐมฺมชโร.** (ฐมฺม + ชร)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฐมฺมชร. (ผู้ทรงธรรม)
- วิ. วินยํ ชาเรตีติ **วินยชโร.** (วินย + ชร)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งวินัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวินยชร. (ผู้ทรงวินัย)
- วิ. สจฺจํ วทิตฺถํ **สจฺจวาที.** (สจฺจ + วาที)
อ.อันกล่าว ซึ่งความจริง เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่า
สจฺจวาที. (ผู้มีการกล่าวความจริงเป็นปกติ)

๒. ตติยาดัพริสสมาส

ตติยาดัพริส คือ ดัพริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยตติยวิภัติ เช่น พุทฺเชน เทลิตโต พุทฺธเทลิตโต, ฌโม. อ.พระธรรม อันพระพุทฺธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ชื่อว่าพุทฺธเทลิต. (อันพระพุทฺธเจ้าทรงแสดงแล้ว) มาจาก “พุทฺธ + เทลิต”

ตติยาดัพริสสมาส จะทำสมาสกับศัพท์หลังมีศัพท์ที่มีกิตปัจจัยเป็นที่สุด, **ปุพฺพ**-ก่อน, **สทิส**-เหมือน, **สม**-เสมอ, ศัพท์อันมีอรรถว่า**พร่อง**, **หยา**อน, **กลห**-การทะเลาะ, **นิปฺปน**-ละเอียด, **มิสฺส**-ผสม และ **สขิล**-อ่อนหวาน เป็นต้น

- วิ. พุทฺเชน ภาสิโต พุทฺธภาสิโต, ฌโม. (พุทฺธ + ภาสิต)
- อ.ธรรม อัน-อันพระพุทฺธเจ้า ทรงภาสิตแล้ว ชื่อว่าพุทฺธภาสิต. (อันพระพุทฺธเจ้าทรงภาสิตแล้ว)
- วิ. สตถารา วณฺณโต สตถุวณฺณโต, ภิกขุ. (สตถุ + วณฺณิต)
- อ.ภิกษุ ผู้-อันพระศาสดา ทรงสรรเสริญแล้ว ชื่อว่าสตถุวณฺณิต. (ผู้ที่พระศาสดาทรงสรรเสริญแล้ว)
- วิ. วิญญูหิ ครหิตโต วิญญุครหิตโต, ปุคฺคโล. (วิญญู + ครหิต) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
- อ.บุคคล ผู้-อันบัณฑิต ท. ดิเตียนแล้ว ชื่อว่าวิญญุครหิต. (ผู้ถูกบัณฑิตดิเตียน)
- วิ. วิญญูหิ ปสฺตโต วิญญุปสฺตโต, ปุคฺคโล. (วิญญู + ปสฺตถ)
- อ.บุคคล ผู้-อันบัณฑิต ท. สรรเสริญแล้ว ชื่อว่าวิญญุปสฺตถ. (ผู้ที่บัณฑิตสรรเสริญ)
- วิ. อิสฺสเรน กตํ อิสฺสรกตํ, กมฺมํ. (อิสฺสร + กต)
- อ.กรรม อัน-อันบุคคลผู้เป็นใหญ่ กระทำแล้ว ชื่อว่าอิสฺสรกต. (กรรมอันผู้เป็นใหญ่กระทำ)
- วิ. สยํ กตํ สยํกตํ, กมฺมํ. (สยํ + กต)
- อ.กรรม อัน-อันบุคคล กระทำแล้ว ด้วยตนเอง ชื่อว่าสยํกต. (กรรมที่กระทำด้วยตนเอง)
- วิ. สุกฺเห อหฺมํ สุกาหฺมํ, ฌณฺณํ. (สุก + อหฺม)
- อ.ข้าวเปลือก อัน-อันนกแก้ว ท. นำมาแล้ว ชื่อว่าสุกาหฺม. (ข้าวเปลือกที่ถูกรนกแก้วนำมา)
- วิ. รณฺณา หโต ราชหโต, ปฺริโส. (ราช + หต)
- อ.บุรุษ ผู้-อันพระราชา ทรงเบียดเบียนแล้ว ชื่อว่าราชหต. (ผู้ถูกพระราชาเบียดเบียน)
- วิ. โรเคน ปิพิโต โรคปิพิโต, ปฺริโส. (โรค + ปิพิต)
- อ.บุรุษ ผู้-อันโรค เบียดเบียนแล้ว ชื่อว่าโรคปิพิต. (ผู้ถูกโรคเบียดเบียน)
- วิ. อคฺคินา ททฺโธ อคฺคิททฺโธ, ปุคฺคโล. (อคฺคิ + ททฺธ)
- อ.บุคคล ผู้-อันไฟ ไหม้แล้ว ชื่อว่าอคฺคิททฺธ. (ผู้ถูกไฟไหม้)

- วิ. สปรเปน ทฏฺโฐ สปรปทฏฺโฐ, ปุคฺคโล. (สปรป + ทฏฺ)

อ.บุคคล ผู้- อันงู กัดแล้ว ชื่อว่าสปรปทฏฺ. (ผู้ถูกงูกัด)
- วิ. สลฺเลน วิฑฺโฐ สลฺลวิฑฺโฐ, ปุคฺคโล. (สลฺล + วิฑฺ)

อ.บุคคล ผู้- อันลูกศร แทะแล้ว ชื่อว่าสลฺลวิฑฺ. (ผู้ถูกลูกศรแทง)
- วิ. อิจฺฉาย อปกโต อิจฺฉापโกโต, ปุคฺคโล. (อิจฺฉา + อปกต)

อ.บุคคล ผู้- อันความอยาก ครอบงำแล้ว ชื่อว่าอิจฺฉापโกต. (ผู้ถูกความอยากครอบงำ)
- วิ. สीलฺน สมฺปนฺโน สीलฺสมฺปนฺโน, ภิกฺขุ. (สีล + สมฺปนฺน)

อ.ภิกษุ ผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยศีล ชื่อว่าสีลสมฺปนฺน. (ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล)
- วิ. สุขฺเขน สหคตํ สุขฺสหคตํ, จิตฺตํ. (สุข + सहคต)

อ.จิต อันเป็นไปกับ ด้วยความสุข ชื่อว่าสุขฺสหคต. (อันเป็นไปกับด้วยความสุข)
- วิ. ฌาเณน สมฺปยุตฺตํ ฌาณสมฺปยุตฺตํ, จิตฺตํ. (ฌาณ + สมฺปยุตฺต)

อ.จิต อันประกอบแล้ว ด้วยญาณ ชื่อว่าฌาณสมฺปยุตฺต. (อันประกอบด้วยญาณ)
- วิ. มิตฺเตน สํสคฺโค มิตฺตสํสคฺโค, ปุคฺคโล. (มิตฺต + สํสคฺค)

อ.บุคคล ผู้คลุกคลี กับด้วยมิตร ชื่อว่ามิตฺตสํสคฺค. (ผู้คลุกคลีด้วยมิตร)
- วิ. ปิเยหิ วิปฺปโยโค ปิยวิปฺปโยโค. (ปิย + วิปฺปโยค)

อ.การไม่ประกอบ ด้วยบุคคลผู้เป็นที่รัก ท. ชื่อว่าปิยวิปฺปโยค. (พลัดพรากด้วยบุคคลผู้เป็นที่รัก)
- วิ. ชาตียา ฌทฺโฐ ชาติตฺตทฺโฐ, ปุคฺคโล. (ชาติ + ฌทฺ)

อ.บุคคล ผู้กระต่าง โดยชาติ ชื่อว่าชาติตฺตทฺ. (ผู้กระต่างโดยชาติกำเนิด)
- วิ. คุเณน หีนํ คุณฺหีนํ, ปุคฺคโล. (คุณ + หีน)

อ.บุคคล ผู้เลว ด้วยคุณ ชื่อว่าคุณฺหีน. (ผู้เลวด้วยคุณ)
- วิ. คุเณน วุฑฺโฒ คุณฺวุฑฺโฒ, ปุคฺคโล. (คุณ + วุฑฺ)

อ.บุคคล ผู้เจริญ ด้วยคุณ ชื่อว่าคุณฺวุฑฺ. (ผู้เจริญด้วยคุณ)
- วิ. จตุวคฺเคน กรรมฺมํ จตุวคฺคกรรมฺมํ, กมฺมํ. (จตุวคฺค + กรรมฺม)

อ.กรรม อัน-อันสงฆ์จตุวรรค พึ่งกระทำ ชื่อว่าจตุวคฺคกรรมฺม. (กรรมที่สงฆ์จตุวรรคพึ่งกระทำ)
- วิ. จตุวคฺคาทินา กตฺตพฺพํ จตุวคฺคาทิกตฺตพฺพํ, กมฺมํ. (จตุวคฺคาท + กตฺตพฺพ)

อ.กรรม อัน-อันสงฆ์จตุวรรคเป็นต้น พึ่งกระทำ ชื่อว่าจตุวคฺคาทิกตฺตพฺพ. (กรรมที่สงฆ์จตุวรรคเป็นต้นพึ่งกระทำ)
- วิ. อูเรน คจฺฉตีติ อูโรโค. (อูร + คมฺ คติมิหิ ในการไป + กฺวิ) (กิตันตสมาส)

ย่อมไป ด้วยอก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอูรค. (งู) (ลพบพยัญชนะที่สุดธาตฺ=ธาตฺวนตฺสฺส, ลบ กฺวิ ปัจจัย)

- วิ. ปาเหน ปิวตีติ **ปาทโป.** (ปาท + ปา ปาเน ในการตี + อ) (กัตต้นตสมาส)
 ย่อมตีด้วยราก เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าปาทป. (ต้นไม้)
- วิ. มาเสน ปุพโพ **มาสปุพโพ.** (มาส + ปุพพ)
 อ.ผู้ก่อน ด้วยเดือน ชื่อว่ามาสปุพพ. (ผู้ก่อนด้วยเดือน)
- วิ. มาตุยา สทิส **มาตุสทิส.** (มาตุ + สทิส)
 อ.ผู้เช่นกัน กับด้วยมารดา ชื่อว่ามาตุสทิส. (ผู้เช่นกับด้วยมารดา)
- วิ. ปิตรา สโม **ปิตุสโม.** (ปิตุ + สม)
 อ.ผู้เสมอ ด้วยบิดา ชื่อว่าปิตุสม. (ผู้เสมอด้วยบิดา)
- วิ. เอเกน อุนวีสติ **เอกุนวีสติ.** (เอก + อุนวีสติ)
 อ.ยี่สิบอันหยอน ด้วยหนึ่ง ชื่อว่าเอกุนวีสติ. (ยี่สิบหยอนหนึ่ง, สิบเก้า)
- วิ. สีเลน วิกโล **สีลวิกโล.** (สีล + วิกล)
 อ.ผู้บกพร่อง ด้วยศีล ชื่อว่าสีลวิกล. (ผู้บกพร่องด้วยศีล)
- วิ. อสินา กลโห **อสิกลโห.** (อสิ + กลห)
 อ.ความทะเลาะ เพราะดาบ ชื่อว่าอสิกลห. (ทะเลาะเพราะดาบ)
- วิ. วาจาย นิปุณ **วาจานิปุณ.** (วาจา + นิปุณ)
 อ.ผู้นุ่มนวล ด้วยวาจา ชื่อว่าวาจานิปุณ. (ผู้นุ่มนวลด้วยวาจา)
- วิ. ยาวกาลิกน สมิสสุ **ยาวกาลิกสมิสสุ,** โภชน. (ยาวกาลิก + สมิสสุ)
 อ.โภชนะ อันผสม ด้วยยาวกาลิกวัตถุ ชื่อว่ายาวกาลิกสมิสสุ. (โภชนะที่ผสมด้วยยาวกาลิกวัตถุ)
- วิ. วาจาย สขิล **วาจาสขิล.** (วาจา + สขิล)
 อ.ผู้อ่อนหวาน ด้วยวาจา ชื่อว่าวาจาสขิล. (ผู้อ่อนหวานด้วยวาจา)
- วิ. สตุถารา กปโป สทิส **สตุถุกปโป.** (สตุถุ + กปโป)
 อ.ผู้เช่น กับด้วยพระศาสดา ชื่อว่าสตุถุกปโป. (ผู้เช่นกับด้วยพระศาสดา)
- วิ. ปุณฺเณน อตฺถิโก **ปุณฺณตฺถิโก.** (ปุณฺณ + อตฺถิก)
 อ.ผู้มีความต้องการ ด้วยบุญ ชื่อว่าปุณฺณตฺถิก. (ผู้มีความต้องการด้วยบุญ)
- วิ. คุณเนน อธิโก **คุณนฺธิโก.** (คุณ + อธิก)
 อ.ผู้ยิ่ง ด้วยคุณ ชื่อว่าคุณนฺธิก. (ผู้ยิ่งด้วยคุณ)
- วิ. คุณเนน สฺสฏฺโง โอทโน **คุโพนโน.** (คุพ + โอทน) (มชฺฌเณโลปีสฺมาส)
 อ.ข้าวสุก อันระคนแล้ว ด้วยน้ำอ้อยงบ ชื่อว่าคุโพน. (ข้าวสุกระคนด้วยน้ำอ้อยงบ)
- วิ. ชีเรน สฺสฏฺโง โอทโน **ชีโรพนโน.** (ชีร + โอทน) (มชฺฌเณโลปีสฺมาส)
 อ.ข้าวสุก อันระคนแล้ว ด้วยน้ำนม ชื่อว่าชีโรพน. (ข้าวสุกระคนด้วยน้ำนม)

- วิ. อสุเสน ยุตุโต รโถ **อสุสรโถ.** (อสุส + รถ) (มชฺฌเณโลปีสมาส)
อ.รถ อันถูกประกอบแล้ว(อันเทียมแล้ว) ด้วยม้า ชื่อว่าอสุสรถ. (รถเทียมม้า)
- วิ. มคฺเคน ยุตุตฺ จิตฺตํ **มคฺคจิตฺตํ.** (มคฺค + จิตฺต) (มชฺฌเณโลปีสมาส)
อ.จิต อันประกอบแล้ว ด้วยมรรค ชื่อว่ามคฺคจิตฺต. (จิตที่ประกอบด้วยมรรค)
- วิ. ชมฺพุยา ปณฺญาโต ลกฺขิตฺ ทิปโป **ชมฺพุทิปโป.** (ชมฺพุ + ทิป) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
อ.ทวิป อันถูกจดจำแล้ว ด้วยต้นหญ้า ชื่อว่าชมฺพุทิป. (ทวิปที่ถูกจดจำด้วยต้นหญ้า) (มชฺฌเณโลปี)
- วิ. เอเกน อธิกา ทส **เอกาทส.** (เอก + ทส)
อ.สิบ ท. อันยั้ง ด้วยหนึ่ง ชื่อว่าเอกาทส. (สิบอันยั้งด้วยหนึ่ง, สิบเอ็ด)
- วิ. ชาติยา อนฺโร **ชจฺจนฺโร.** (ชาติ+อนฺร) (แปลง อิ เป็น ย, ตย เป็น จ, รัสสะ อา เป็น อ, ช้อน จ)
อ.ผู้บอด โดยกำเนิด ชื่อว่าชจฺจนฺร. (ผู้บอดโดยกำเนิด)
- วิ. ปกติยา เมธาวิ **ปกฺติเมธาวิ,** ปฺริโส. (ปกฺติ + เมธาวิ)
อ.บุรุษ ผู้มีปัญญา โดยปกฺติ ชื่อว่าปกฺติเมธาวิ. (ผู้มีปัญญาโดยปกฺติ)

๓. จตุตฺถิตปฺปริสสมาส

จตุตฺถิตปฺปริส คือ ตปฺปริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยจตุตฺถิตวิภัตติ เช่น กถินสฺส ทฺสฺสํ กถินทฺสฺสํ. อ.ผ้า เพื่อกฐิน ชื่อว่ากถินทฺสฺส. (ผ้าเพื่อกฐิน) มาจาก “กถิน + ทฺสฺส”

- วิ. กถินสฺส ทฺสฺสํ **กถินทฺสฺสํ.** (กถิน + ทฺสฺส)
อ.ผ้า เพื่อกฐิน ชื่อว่ากถินทฺสฺส. (ผ้าเพื่อกฐิน)
- วิ. จิวฺรสฺส มฺลฺลํ **จิวฺรมฺลฺลํ.** (จิวฺร + มฺลฺล)
อ.มูลค่า เพื่ोजิวฺร ชื่อว่าจิวฺรมฺลฺล. (มูลค่าเพื่ोजิวฺร)
- วิ. ยาคฺุยา อตฺถาย ตณฺฑุลา **ยาคฺุตณฺฑุลา.** (ยาคฺุ + ตณฺฑุล)
อ.ข้าวสาร ท. เพื่อประโยชน์ แก่ข้าวต้ม ชื่อว่ายาคฺุตณฺฑุล. (ข้าวสารเพื่อข้าวต้ม)
- วิ. ภาตฺตสฺส อตฺถาย ตณฺฑุลา **ภาตฺตตณฺฑุลา.** (ภาตฺต + ตณฺฑุล)
อ.ข้าวสาร ท. เพื่อประโยชน์ แก่ข้าวสวย ชื่อว่าภาตฺตตณฺฑุล. (ข้าวสารเพื่อข้าวสวย)
- วิ. สัมมสฺสตฺถาย ภาตฺตํ **สम्मภาตฺตํ.** (สम्म + ภาตฺต)
อ.ภัตฺร เพื่อประโยชน์ แก่พระสงฆ์ ชื่อว่าสम्मภาตฺต. (ภัตฺรเพื่อประโยชน์แก่พระสงฆ์, สัมมภัตฺร)
- วิ. อาคณฺฑุกานมตฺถาย ภาตฺตํ **อาคณฺฑุกภาตฺตํ.** (อาคณฺฑุก + ภาตฺต)
อ.ภัตฺร เพื่อประโยชน์ แก่ภิกษุผู้จรมมา ท. ชื่อว่าอาคณฺฑุกภาตฺต. (ภัตฺรเพื่อภิกษุผู้จรมมา, อาคณฺฑุกภัตฺร)

- วิ. ปาสาทาย ทพพ์ **ปาสาททพพ์.** (ปาสาท + ทพพ์)
 อ.ทัพพ์สัมภาระ เพื่อปราสาท ชื่อว่าปาสาททพพ์. (ทัพพ์สัมภาระเพื่อปราสาท)
- วิ. ยสฺสตุถาย **ยทตฺถ.** (ย + อตฺถ) (ทฺถาคม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่ายทตฺถ. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ยสฺสตุถาย **ยทตฺถา.** (ยา + อตฺถา) (รฺสสะ อา ของ ยา เป็น อ, ทฺถาคม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่ายทตฺถา. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ยสฺสตุถาย **ยทตฺถ.** (ย + อตฺถ) (ทฺถาคม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งใด ชื่อว่ายทตฺถ. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งใด)
- วิ. ตสฺสตุถาย **ตทตฺถ, ตทตฺถา, ตทตฺถ.** (ต + อตฺถ) (ทฺถาคม)
 เพื่อประโยชน์ แก่สิ่งนั้น ชื่อว่าตทตฺถ. (เพื่อประโยชน์แก่สิ่งนั้น)
- วิ. กิสฺสตุถาย **กิมตฺถ.** (กี + อตฺถ) (แปลงนิคหิตเป็น ม)
 เพื่อประโยชน์ แก่อะไร ชื่อว่ากิมตฺถ. (เพื่อประโยชน์อะไร)
- วิ. อตฺตโน อตฺถาย **อตฺตตฺถ, อตฺตทตฺถ.** (อตฺต + อตฺถ) (ทฺถาคม)
 เพื่อประโยชน์ แก่ตน ชื่อว่าอตฺตตฺถ, อตฺตทตฺถ. (เพื่อประโยชน์ตน)
- วิ. ปรสฺสตุถาย **ปรตฺถ.** (ปร + อตฺถ)
 เพื่อประโยชน์ แก่บุคคลอื่น ชื่อว่าปรตฺถ. (เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น)
- วิ. สํวรสฺส อตฺถาย (วินโย) **สํวرتฺถ.** (สํวร + อตฺถ)
 อ.วินัย เพื่อประโยชน์ แก่การสำรวจ ชื่อว่าสํวرتฺถ. (เพื่อประโยชน์แก่การสำรวจ)
- วิ. สมาริโน อตฺถาย (สุข) **สมารตฺถ.** (สมาริ + อตฺถ)
 อ.ความสุข เพื่อประโยชน์ แก่สมาริ ชื่อว่าสมารตฺถ. (เพื่อประโยชน์แก่สมาริ)
- วิ. วิจารณ์ อตฺถาย (นิพพิทา) **วิจารณ์ตฺถ.** (วิจารณ์ + อตฺถ)
 อ.ความเบื่อหน่าย เพื่อประโยชน์ แก่การคลายความกำหนด ชื่อว่าวิจารณ์ตฺถ. (เพื่อประโยชน์
 แก่การคลายกำหนด)
- วิ. วิมุตฺติยา อตฺถาย (วิราโค) **วิมุตฺตตฺถ.** (วิมุตฺติ + อตฺถ)
 อ.การคลายความกำหนด เพื่อประโยชน์ แก่การหลุดพ้น ชื่อว่าวิมุตฺตตฺถ. (เพื่อประโยชน์
 แก่ความหลุดพ้น)
- วิ. โลกสฺส หิต **โลกहित.** (โลก + หิต)
 อ.อันเป็นประโยชน์แก่กุล แก่ชาวโลก ชื่อว่าโลกहित. (อันเป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชาวโลก)
- วิ. พุทฺธสฺส เทยฺย **พุทฺธเทยฺย, ปุပ္ผ.** (พุทฺธ + เทยฺย)
 อ.ดอกไม้ อันอันบุคคลพึงถวาย แก่พระพุทธเจ้า ชื่อว่าพุทฺธเทยฺย. (อันบุคคลพึงถวาย
 แก่พระพุทธเจ้า)

๔. ปณฺจมีตปฺปรีสสมาส

ปณฺจมีตปฺปรีส คือ ตปฺปรีสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยปณฺจมีวิภคิตติ เช่น สพฺพภเวหิ นิสฺสํ ญฺเอย สพฺพภวนิสฺสํ. ผู้สลัดออกแล้ว จากภพ ทั้งปวงทั้งหลาย ชื่อว่า สพฺพภวนิสฺสํ. (ผู้สลัดออกจากภพทั้งปวง) มาจาก “สพฺพภว + นิสฺสํ”

- วิ. เมถุนสฺมา อเปโต **เมถุนาเปโต**. (เมถุน + อเปต)
 หลีกออกแล้ว จากเมถุน ชื่อว่า เมถุนาเปต. (หลีกออกจากเมถุน)
- วิ. นครสฺมา นิคฺคโต **นครนิกฺคโต**. (นคร + นิคฺคต)
 อ.ผู้ออกไปแล้ว จากเมือง ชื่อว่า นครนิกฺคต. (ผู้ออกไปจากเมือง)
- วิ. ปิณฑฺวปาทสฺมา ปฏิกฺกนฺโต **ปิณฑฺวปาทปฏิกฺกนฺโต**. (ปิณฑฺวปาท + ปฏิกฺกนฺต)
 อ.ผู้ก้าวกลับแล้ว จากบิณฑฺวปาท ชื่อว่า ปิณฑฺวปาทปฏิกฺกนฺต. (ผู้กลับจากบิณฑฺวปาท)
- วิ. คามโต นิกฺขนฺโต **คามนิกฺขนฺโต**. (คาม + นิกฺขนฺต)
 ออกไปแล้ว จากหมู่บ้าน ชื่อว่า คามนิกฺขนฺต. (ออกไปจากหมู่บ้าน)
- วิ. รุกฺษคฺคา ปติโต **รุกฺษคฺคปติโต**. (รุกฺษคฺค + ปติต)
 ตกแล้ว จากยอดแห่งต้นไม้ ชื่อว่า รุกฺษคฺคปติต. (ผู้ตกจากยอดไม้)
- วิ. สาสฺนา จุโต **สาสนฺจฺจุโต**. (สาสน + จุต)
 เคลื่อนแล้ว จากศาสนา ชื่อว่า สาสนฺจฺจุต. (ผู้เคลื่อนจากศาสนา)
- วิ. อาปตฺติยา วุฏฺฏานํ **อาปตฺติวฺวุฏฺฏานํ**. (อาปตฺติ + วุฏฺฏาน)
 อ.การออก จากอาบัติ ชื่อว่า อาปตฺติวฺวุฏฺฏาน. (การออกจากอาบัติ)
- วิ. ธรณิตลสฺมา อุกฺคโต **ธรณิตลฺลुकฺคโต**. (ธรณิตล + อุกฺคต) (ลบสระหน้า)
 ฟุ้งขึ้นแล้ว จากพื้นแห่งแผ่นดิน ชื่อว่า ธรณิตลฺลुकฺคต. (ผู้ฟุ้งขึ้นจากพื้นดิน)
- วิ. โจเรหิ ภยํ **โจรภยํ**. (โจร + ภย)
 อ.ภย จากโจร ท. ชื่อว่า โจรภย. (ภยจากโจร, โจรภย)
- วิ. อมนฺุสฺเสหิ ภยํ **อมนฺุสฺสภยํ**. (อมนฺุสฺส + ภย)
 อ.ภย จากอมนฺุสฺส ท. ชื่อว่า อมนฺุสฺสภย. (ภยจากอมนฺุสฺส)
- วิ. อคฺคิโต ภยํ **อคฺคิภยํ**. (อคฺคิ + ภย)
 อ.ภย จากไฟ ชื่อว่า อคฺคิภย. (ภยจากไฟ, อัคคีภย)
- วิ. ปาปโต ภิโต **ปาปภิโต**. (ปาป + ภิต)
 กลัวแล้ว จากบาป ชื่อว่า ปาปภิต. (ผู้กลัวบาป)

- วิ. ปาปสุมา ภีรุโก **ปาปภีรุโก**. (ปาป + ภีรุก)
 อ.ผู้กลัว จากบาป ชื่อว่าปาปภีรุก. (ผู้กลัวบาป)
- วิ. ออกตตพพโต วิรติ **ออกตตพพวิรติ**. (ออกตตพพ + วิรติ)
 อ.การงดเว้น จากสิ่งที่ไม่พึงกระทำ ชื่อว่าออกตตพพวิรติ. (การงดเว้นจากสิ่งที่ไม่พึงทำ)
- วิ. กายเนน หุจจริตานิ **กายหุจจริตานิ**. (กาย + หุจจริต) (ตติยาตปปริศนมาส)
 อ.ความประพฤติชั่ว ท. ทางกาย ชื่อว่ากายหุจจริต. (ความประพฤติชั่วทางกาย)
- วิ. กายหุจจริตเทหิ วิรติ **กายหุจจริตวิรติ**. (กายหุจจริต + วิรติ)
 อ.การงดเว้น จากกายหุจจริต ท. ชื่อว่ากายหุจจริตวิรติ. (การงดเว้นจากกายหุจจริต)
- วิ. วจีหุจจริตเทหิ วิรติ **วจีหุจจริตวิรติ**. (วจีหุจจริต + วิรติ)
 อ.การงดเว้น จากวจีหุจจริต ท. ชื่อว่าวจีหุจจริตวิรติ. (การงดเว้นจากวจีหุจจริต)
- วิ. พนฺธนา มุตฺโต **พนฺธนมุตฺโต**. (พนฺธน + มุตฺโต)
 อ.พ้นแล้ว จากเครื่องผูก ชื่อว่าพนฺธนมุตฺต. (พ้นจากเครื่องผูก)
- วิ. พนฺธนา โมกฺโข **พนฺธนมอกฺโข**. (พนฺธน + โมกฺข)
 อ.การพ้น จากเครื่องผูก ชื่อว่าพนฺธนมอกฺข. (การพ้นจากเครื่องผูก)
- วิ. กมฺมโต สมฺภูจิตฺ **กมฺมสมฺภูจิตฺ**, รูป. (กมฺม + สมฺภูจิต)
 อ.รูป อันตั้งขึ้นพร้อมแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่ากมฺมสมฺภูจิต. (อันตั้งขึ้นเพราะกรรม)
- วิ. อุกฺกภูจสุมา อุกฺกภูจํ **อุกฺกภูจุกฺกภูจํ**, จิตฺตํ. (อุกฺกภูจ + อุกฺกภูจ)
 อ.จิต อันยิ่ง กว่าอุกฺกภูจิต ชื่อว่าอุกฺกภูจุกฺกภูจ. (จิตอันยิ่งกว่าอุกฺกภูจิต)
- วิ. โอมกสุมา โอมกํ **โอมโกมกํ**, จิตฺตํ. (โอมก + โอมก)
 อ.จิต อันต่ำ กว่าโอมกจิต ชื่อว่าโอมโกมก. (จิตอันต่ำกว่าโอมกจิต)
- วิ. กมฺมโต ชาตํ **กมฺมชฺ**, รูป. (กมฺม + ช) (กิตันตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะกรรม ชื่อว่ากมฺมช. (เกิดเพราะกรรม)
- วิ. จิตฺโต ชาตํ **จิตฺตชฺ**, รูป. (จิตฺต + ช) (กิตันตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะจิต ชื่อว่าจิตฺตช. (รูปที่เกิดเพราะจิต, จิตฺตชรูป)
- วิ. อุตฺโต ชาตํ **อุตฺตชฺ**, รูป. (อุตฺต + ช) (กิตันตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะเหตุ ชื่อว่าอุตฺตช. (รูปที่เกิดเพราะเหตุ, อุตฺตชรูป)
- วิ. อาหารโต ชาตํ **อาหารชฺ**, รูป. (อาหาร + ช) (กิตันตสมาส)
 อ.รูป อันเกิดแล้ว เพราะอาหาร ชื่อว่าอาหารช. (รูปที่เกิดเพราะอาหาร, อาหารชรูป)

๕. จณฺฐิตปฺปฺริสสฺมาส

จณฺฐิตปฺปฺริส คือ ตปฺปฺริสสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยจณฺฐิตวิภัติ เช่น พฺุทฺทสฺส สวโก พฺุทฺทสวโก. อ.สวก ของพระพฺุทฺทเจ้า ชื่อว่าพฺุทฺทสวก. (สวกของพระพฺุทฺทเจ้า) มาจาก “พฺุทฺท + สวก”

- วิ. รณฺโณ ปฺตฺโต **ราชปฺตฺโต**. (ราช + ปฺตฺต)
- อ.พระโอรส ของพระราชา ชื่อว่าราชปฺตฺต. (พระราชโอรส)
- วิ. รณฺโณ ปฺริส **ราชปฺริส**. (ราช + ปฺริส)
- อ.บุรุษ ของพระราชา ชื่อว่าราชปฺริส. (ราชบุรุษ)
- วิ. อจฺริยสฺส ปฺชโก **อจฺริยปฺชโก**. (อจฺริย + ปฺชก) (จณฺฐิตกรรม)
- อ.ผู้บูชา ซึ่งอาจารย์ ชื่อว่าอจฺริยปฺชก. (ผู้บูชาอาจารย์)
- วิ. พฺุทฺทสฺส สวโก **พฺุทฺทสวโก**. (พฺุทฺท + สวก)
- อ.สวก ของพระพฺุทฺทเจ้า ชื่อว่าพฺุทฺทสวก. (สวกของพระพฺุทฺทเจ้า, พฺุทฺทสวก)
- วิ. พฺุทฺทสฺส รุปี **พฺุทฺทรูปี**. (พฺุทฺท + รุป)
- อ.รูป ของพระพฺุทฺทเจ้า ชื่อว่าพฺุทฺทรูปี. (พระพฺุทฺทรูป)
- วิ. ชินสฺส วจฺนี **ชินวจฺนี**. (ชิน + วจฺน)
- อ.พระดำรัส ของพระชินเจ้า ชื่อว่าชินวจฺน. (พระชินพจน์, พระพฺุทฺทพจน์)
- วิ. สมฺกฺทสฺส โฆโส **สมฺกฺทฆโฆโส**. (สมฺกฺท + โฆส)
- อ.เสียง ของมหาสมฺกฺท ชื่อว่าสมฺกฺทฆโฆส. (เสียงของมหาสมฺกฺท)
- วิ. ธณฺณานํ ราสี **ธณฺณราสี**. (ธณฺณ + ราสี)
- อ.กอง แห่งข้าวเปลือก ท. ชื่อว่าธณฺณราสี. (กองข้าวเปลือก)
- วิ. ปฺปฺผานํ คณฺโธ **ปฺปฺผคณฺโธ**. (ปฺปฺผ + คณฺธ)
- อ.กลิ่นหอม ของดอกไม้ ท. ชื่อว่าปฺปฺผคณฺธ. (กลิ่นดอกไม้)
- วิ. ผลานํ รโส **ผลรโส**. (ผล + รส)
- อ.รส แห่งผลไม้ ท. ชื่อว่าผลรส. (รสผลไม้)
- วิ. กายสฺส ลหฺตฺตา **กายลหฺตฺตา**. (กาย + ลหฺตฺตา)
- อ.ความเบา แห่งกาย ชื่อว่ากายลหฺตฺตา. (ความเบากาย)
- วิ. มรณสฺส สติ **มรณสฺสติ**. (มรณ + สติ) (จณฺฐิตกรรม)
- อ.ความระลึก ซึ่งความตาย ชื่อว่ามรณสฺสติ. (มรณสติ)
- วิ. รุกฺขสฺส มฺลํ **รุกฺขมฺลํ**. (รุกฺข + มฺล)
- อ.โคน ของต้นไม้ ชื่อว่ารุกฺขมฺล. (โคนต้นไม้, รากของต้นไม้)

- วิ. เทวานํ ราชา เทวราชา. (เทว + ราช) (แปลง อ ที่สุดสมาสเป็น อ = กุวจิ ชาติฯ, เป็นปุริสาทิกณะ)
 อ.พระราชา แห่งเทวดา ท. ชื่อว่าเทวราช. (พระราชาแห่งเทวดา, พระอินทร์)
- วิ. เทวานํ ราชา เทวราชา. (เทว + ราช) (ไม่ต้องแปลง อ ที่สุดสมาส เป็น อ, เป็นราชาทิกณะ)
 อ.พระราชา แห่งเทวดา ท. ชื่อว่าเทวราช. (พระราชาแห่งเทวดา, พระอินทร์)
- วิ. เทวานํ สขา เทวสโข. (เทว + สข)
 อ.เพื่อน แห่งเทวดา ท. ชื่อว่าเทวสข. (เพื่อนเทวดา)
- วิ. ปุมสฺส ลิงคํ ปุลฺลลิงคํ. (ปุม + ลิงค)
 อ.เพศ แห่งผู้ชาย ชื่อว่าปุลฺลลิงค. (เพศชาย)
- วิ. ปุมสฺส ภาโว ปุมฺภาโว. (ปุม + ภาว) (ลบสระ อ ที่สุดของ ปุมศัพท์)
 อ.ความเป็น แห่งผู้ชาย ชื่อว่าปุมภาว. (ความเป็นชาย)
- วิ. หตฺถิสฺส ปทํ หตฺถิปทํ. (หตฺถิ + ปท) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.รอยเท้า ของช้าง ชื่อว่าหตฺถิปท. (รอยเท้าช้าง)
- วิ. อิตฺถิยา รูปี อิตฺถิรูปํ. (อิตฺถิ + รูป) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.รูป แห่งหญิง ชื่อว่าอิตฺถิรูป. (รูปผู้หญิง)
- วิ. ภิกฺขุณี นํ สํโฆ ภิกฺขุณิสํโฆ. (ภิกฺขุณี + สํฆ) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.หมู่ แห่งนางภิกษุณี ท. ชื่อว่าภิกษุณิสํฆ. (หมู่แห่งภิกษุณี, ภิกษุณีสงฆ์)
- วิ. ชมฺพฺยา สาขา ชมฺพฺยสาขา. (ชมฺพฺย + สาขา) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.กิ่ง ท. แห่งต้นหว้า ชื่อว่าชมฺพฺยสาขา. (กิ่งต้นหว้า)
- วิ. สวากานํ สํโฆ สวากสํโฆ. (สวาก + สํฆ)
 อ.หมู่ แห่งสาวก ท. ชื่อว่าสวากสํฆ. (หมู่แห่งสาวก)

๖. สตฺตมิตปฺปฺริสสฺมาส

สตฺตมิตปฺปฺริส คือ ตปฺปฺริสสฺมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยสตฺตมิมิวัดติ เช่น จกฺขุมฺหิ นิสฺสิตํ วิญฺญาณํ จกฺขุวิญฺญาณํ. อ.วิญฺญาณ อّنอาคัยแล้ว ในจกฺขุ ชื่อว่าจกฺขุวิญฺญาณ. (วิญฺญาณ อّنอาคัยในจกฺขุ, จกฺขุวิญฺญาณ) มาจาก “จกฺขุ + นิสฺสิต + วิญฺญาณ”

- วิ. รูเป สญฺญา รูปฺสญฺญา. (รูป + สญฺญา)
 อ.ความหมายรู้ ในรูป ชื่อว่ารูปสญฺญา. (สัญญาในรูป)
- วิ. รูเป สญฺเจตนา รูปฺสญฺเจตนา. (รูป + สญฺเจตนา)
 อ.ความตั้งใจด้วยดี ในรูป ชื่อว่ารูปสญฺเจตนา. (ความตั้งใจด้วยดีในรูป)

- วิ. สัสสาเร ทุกฺขํ สัสสารทุกฺขํ. (สัสสาร + ทุกฺข)
- อ.ความทุกข์ ในสงสาร ชื่อว่าสัสสารทุกฺข. (ทุกข์ในสงสาร, สัสสารทุกฺข)
- วิ. ฐมฺเม รโต ฐมฺมรโต. (ฐมฺม + รต)
- ยินดีแล้ว ในธรรม ชื่อว่าฐมฺมรต. (ผู้ยินดีในธรรม)
- วิ. ฐมฺเม อภิริติ ฐมฺมาภิริติ. (ฐมฺม + อภิริติ) (ลบสระหน้า, ที่ชนะสระหลัง)
- อ.ความยินดียิ่ง ในธรรม ชื่อว่าฐมฺมาภิริติ. (ความยินดียิ่งในธรรม)
- วิ. ฐมฺเม รุจิ ฐมฺมรุจิ. (ฐมฺม + รุจิ)
- อ.ความชอบใจ ในธรรม ชื่อว่าฐมฺมรุจิ. (ความชอบใจในธรรม)
- วิ. ฐมฺเม คารโว ฐมฺมคารโว. (ฐมฺม + คารว)
- อ.ความเคารพ ในธรรม ชื่อว่าฐมฺมคารว. (ความเคารพในธรรม)
- วิ. ฐมฺเมสุ นิรุตฺติ ฐมฺมนิรุตฺติ. (ฐมฺม + นิรุตฺติ) (ไวยากรณ์อันอธิบายในธรรม)
- อ.ไวยากรณ์อันกล่าวออก ในธรรม ท. ชื่อว่าฐมฺมนิรุตฺติ.
- วิ. ทานเ อธิมุตฺติ ทานาธิมุตฺติ. (ทาน + อธิมุตฺติ) (ลบสระหน้า, ที่ชนะสระหลัง)
- อ.ความน้อมไป ในทาน ชื่อว่าทานาธิมุตฺติ. (การน้อมไปในทาน)
- วิ. ภาวนตฺเร กตํ ภาวนตฺรกตํ, กมฺมํ. (ภาวนตฺร + กต)
- อ.กรรม อันถูกกระทำแล้ว ในภพอื่น ชื่อว่าภาวนตฺรกต. (กรรมที่ถูกทำในภพอื่น)
- วิ. ทสฺสเน อสฺสาโท ทสฺสนสฺสาโท. (ทสฺสน + อสฺสาท)
- อ.ความยินดี ในการเห็น ชื่อว่าทสฺสนสฺสาท. (ความยินดีในการเห็น)
- วิ. อรณฺเณ วาโส อรณฺณวาโส. (อรณฺณ + วาส)
- อ.การอยู่ ในป่า ชื่อว่าอรณฺณवास. (การอยู่ในป่า)
- วิ. วิกาลเ โภชนํ วิกาลโภชนํ. (วิกาล + โภชน)
- อ.การกินอาหาร ในเวลาวิกาล ชื่อว่าวิกาลโภชน. (กินอาหารในเวลาวิกาล)
- วิ. กालเ วสฺสํ กาลวสฺสํ. (กาล + วสฺส)
- อ.ฝน ในฤดูกาล ชื่อว่ากาลวสฺส. (ฝนในฤดูกาล)
- วิ. วเน ปุปฺผํ วนปุปฺผํ. (วน + ปุปฺผ)
- อ.ดอกไม้ ในป่า ชื่อว่าวนปุปฺผ. (ดอกไม้ป่า)
- วิ. วเน มหิโส วนมหิโส. (วน + มหิส)
- อ.กระบือ ในป่า ชื่อว่าวนมหิส. (ควายป่า)
- วิ. คามเ สุกโร คามสูกโร. (คาม + สุกร)
- อ.สุกร ในหมู่บ้าน ชื่อว่าคามสูกร. (สุกรบ้าน)

- วิ. สมุทฺเท มจฺโฉ **สมุทฺทมจฺโฉ**. (สมุทฺท + มจฺฉ)
 อ.ปลา ในมหาสมุทร ชื่อว่าสมุทฺทมจฺฉ. (ปลาทะเล)
- วิ. อาวาทฺเฏ กจฺฉโป **อาวาทฺฏกจฺฉโป**. (อาวาทฺฏ + กจฺฉป)
 อ.เต่า ในบ่อน้ำ ชื่อว่าอาวาทฺฏกจฺฉป. (เต่าในบ่อ)
- วิ. อาวาทฺเฏ มณฺฑชฺฌโก **อาวาทฺฏมณฺฑชฺฌโก**. (อาวาทฺฏ + มณฺฑชฺฌก)
 อ.กบ ในบ่อน้ำ ชื่อว่าอาวาทฺฏมณฺฑชฺฌก. (กบในบ่อ)
- วิ. กุเป มณฺฑชฺฌโก **กุปมณฺฑชฺฌโก**. (กุป + มณฺฑชฺฌก)
 อ.กบ ในบ่อน้ำ ชื่อว่ากุปมณฺฑชฺฌก. (กบในบ่อ)
- วิ. ติตฺถเถ นาวา **ติตฺถนาวา**. (ติตฺถ + นาวา)
 อ.เรือ ที่ท่า ชื่อว่าติตฺถนาวา. (เรือที่ท่า)
- วิ. อิตฺถีสฺส ชฺชุตฺโต **อิตฺถิชฺชุตฺโต**. (อิตฺถีสฺส + ชฺชุตฺต) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.นักเลง ในผู้หญิง ท. ชื่อว่าอิตฺถิชฺชุตฺต. (ชายผู้เป็นนักเลงหญิง, ผู้ชายที่เที่ยวผู้หญิงเก่ง)
- วิ. ฉายาย สุกฺโข **ฉายาสุกฺโข**. (ฉายา + สุกฺข)
 อ.อันแห้งแล้ว ในร่มเงา ชื่อว่าฉายาสุกฺข. (ที่แห้งในร่ม)
- วิ. องฺคาเร ปกฺกํ **องฺคารปฺกํ**, มํสํ. (องฺคาร + ปกฺก)
 อ.เนื้อ อันสุกแล้ว บนถ่านไฟ ชื่อว่าองฺคารปฺก. (ที่สุกบนถ่านไฟ)
- วิ. จารเก พทฺโธ **จารกพทฺโธ**. (จารก + พทฺธ)
 ถูกมัดแล้ว ในเรือนจำ ชื่อว่าจารกพทฺธ. (ผู้ถูกมัดในเรือนจำ)
- วิ. วเน จรตฺตี **วนจโร**. (วน + จร) (กิตันตสมาส)
 ย่อมเที่ยวไป ในป่า เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวนจร. (ผู้เที่ยวไปในป่า)
- วิ. กุจฺฉิมฺหิ สยตฺตี **กุจฺฉิสย**. (กุจฺฉิ + สย) (กิตันตสมาส)
 ย่อมนอน ในท้อง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ากุจฺฉิสย. (ลมในท้อง)
- วิ. ธเล ติฏฺฐตฺตี **ธลฏฺโธ**. (ธล + ฐ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ บนบก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าธลฏฺโธ. (ตั้งอยู่บนบก)
- วิ. ชเล ติฏฺฐตฺตี **ชลฏฺโธ**. (ชล + ฐ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ ในน้ำ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชลฏฺโธ. (ตั้งอยู่ในน้ำ)
- วิ. ปพฺพเต ติฏฺฐตฺตี **ปพฺพตฏฺโธ**. (ปพฺพต + ฐ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ บนภูเขา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปพฺพตฏฺโธ. (ตั้งอยู่บนภูเขา)
- วิ. มคฺเค ติฏฺฐตฺตี **มคฺคฏฺโธ**. (มคฺค + ฐ) (กิตันตสมาส)
 ย่อมตั้งอยู่ ในหนทาง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามคฺคฏฺโธ. (ผู้ตั้งอยู่ในหนทาง)

- วิ. สิริ รุหตีติ **สิโรรุหฺ**. (สิร + รุห) (กัตันตสมาส) (แปลง อ ของมนเอนคณศัพท์เป็น โอ)
 ย่อมงอก บนศรัษะ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสิโรรุห. (ผม)
- วิ. ปงฺเก ชาตํ **ปงฺกชฺ**, ปุปฺผิ. (ปงฺก + ช) (กัตันตสมาส)
 อ.ดอกไม้อันเกิดแล้ว ในตม ชื่อว่าปงฺกช. (ดอกบัว, บงกช)

๗. อมาทิปรตปุริสสมาส

อมาทิปรตปุริสสมาส คือ ตั้ปุริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทุตยาริภัตติเป็นต้นนั้น เมื่อรูปสำเร็จ จะมีการสลับตำแหน่งที่ตั้งของบท เช่น อนฺตํ อติกฺกนฺตํ อจฺจนฺตํ. อ.กรรมอันเกิน ซึ่งที่สุด ชื่อว่าอจฺจนฺต. (กรรมอันเกินขอบเขต) มาจาก “อนฺต + อติ”, มาสฺส อทฺธํ อทฺธมาสํ, มาสฺทฺธํ. อ.กึ่ง แห่งเดือน ชื่อว่าอทฺธมาส, มาสฺทฺธ. (กึ่งเดือน) มาจาก “อทฺธ + มาส” หรือ “มาส + อทฺธ”

- วิ. เวลํ อติกฺกนฺโต อติเวลโล. (เวลา + อติ) (รัสสะ)
 ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งเวลา ชื่อว่าอติเวล. (ล่วงเวลา, เลยเวลา)
- วิ. มาสํ อติโต อติมาโส. (มาส + อติ)
 อ.กาลอันล่วงเลยแล้ว ซึ่งเดือน ชื่อว่าอติมาส. (ล่วงเลยเดือน)
- วิ. ชีวิกํ ปตฺโต ปตฺตชีวิก. (ชีวิก + ปตฺต)
 ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นอยู่ ชื่อว่าปตฺตชีวิก. (ผู้ถึงซึ่งความเป็นอยู่, ผู้ถึงซึ่งการเลี้ยงชีพ)
- วิ. ชีวิกํ อาปนฺโน อาปนฺนชีวิก. (ชีวิก + อาปนฺน)
 ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นอยู่ ชื่อว่าอาปนฺนชีวิก. (ผู้ถึงซึ่งความเป็นอยู่, ผู้ถึงซึ่งการเลี้ยงชีพ)
- วิ. อกฺขํ ปตฺติโต นิสฺสิโตติ ปจฺจกฺโข, อตฺตภาโว. (อกฺข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ, ช้อน จ)
 อ.อัตรภาพ อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปจฺจกฺข. (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็น ประจักษ์)
- วิ. อกฺขํ ปตฺติคตา นิสฺสิตาติ ปจฺจกฺขชา, พุทฺธิ. (อกฺข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ, จ สทิสเทวภาวะ)
 อ.ความรู้ อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปจฺจกฺขชา. (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็น ประจักษ์)
- วิ. อกฺขํ ปตฺติคตํ นิสฺสิตนฺติ ปจฺจกฺขชฺ, ทสฺสนํ. (อกฺข + ปติ) (แปลง ตี เป็น จ, จ สทิสเทวภาวะ)
 อ.การเห็น อันอาศัยแล้ว ซึ่งอินทรีย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปจฺจกฺข. (อันอาศัยอินทรีย์, การเห็น ประจักษ์)

- วิ. อตุถ์ อนุตต์ **อนุตตุถ์**, นาม. (อตุถ + อนุ) (แปลง อุ เป็น ว)
 อ.ชื่อ อันเป็นไปตามแล้ว ซึ่งอรรถ ชื่อว่าอนุตตุถ. (ชื่อตามอรรถ)
- วิ. อชฌยนาย ปริคิลาโน **ปริญชฌยโน**. (อชฌยน + ปริ) (ลง ยอาคม)
 อ.ผู้เหน็ดเหนื่อย ต่อการสาธยาย ชื่อว่าปริญชฌยน. (ผู้เหน็ดเหนื่อยต่อการสาธยาย)
- วิ. กम्मสฺส อลฺล สมตฺโตติ **อลฺลกมฺโม**. (กम्म + อลฺล)
 อ.ผู้สามารถ เพื่อทำการงาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอลฺลกมม. (ผู้สามารถเพื่อทำการงาน)
- วิ. วจนาย อลนฺติ **อลฺลวจโน**. (วจน + อลฺล)
 อ.ผู้ควร เพื่อการกล่าว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอลฺลวจน. (ผู้ควรเพื่อกล่าว)
- วิ. วานโต นิภฺขนฺตํ **นิพฺพานํ**. (วาน + นิ) (ช้อน ว, แปลง วุ เป็น พุ)
 อ.ธรรมอันออกพ้นแล้ว จากตัณหา ชื่อว่านิพฺพาน. (ธรรมที่พ้นจากตัณหา, นิพฺพาน)
- วิ. กิเลสฺหิ นิภฺขนฺโต **นิกฺกิลฺโส**. (กิเลส + นิ) (กฺ สทิสทเวภาวะ)
 ผู้ออกพ้นแล้ว จากกิเลส ท. ชื่อว่านิกฺกิลฺโส. (ผู้ปราศจากกิเลส)
- วิ. วนโต นิยฺยาโต **นิพฺพโน**. (วน + นิ) (ช้อน ว, แปลง วุ เป็น พุ)
 ผู้ออกไปแล้ว จากป่าคือกิเลส ชื่อว่านิพฺพน. (ผู้ออกจากป่าคือกิเลส)
- วิ. อจฺริยโต ปโร **ปาจฺริโย**. (อจฺริย + ป)
 อ.อาจารย์ผู้ประเสริฐ กว่าอาจารย์ ชื่อว่าปาจฺริย. (อาจารย์ของอาจารย์)
- วิ. อยฺยกสฺมา ปโร **ปยฺยโก**. (อยฺยก + ป)
 อ.ปู่ผู้ประเสริฐ กว่าปู่ ชื่อว่าปยฺยก. (ปู่ของปู่, ทวด, ชวด)
- วิ. หิโย ปโร **ปรหิโย**. (หิโย + ปร)
 อ.วันอื่น จากเมื่อวาน ชื่อว่าปรหิโย. (หลังจากเมื่อวาน, วันขึ้น)
- วิ. คงฺคาย อฺปฺริ อฺปฺริคฺงฺคํ. (คงฺคา + อฺปฺริ) (รัสสะ)
 อ.ที่เบื้องบน แห่งแม่น้ำคงฺคา ชื่อว่าอฺปฺริคฺงฺค. (ที่เบื้องบนแม่น้ำคงฺคา)
- วิ. นทฺิยา เภฏฺจา **เหฏฺจฺานทฺิ**. (นทฺิ + เภฏฺจา)
 อ.ที่ภายใต้ แห่งแม่น้ำ ชื่อว่าเหฏฺจฺานทฺิ. (ที่ภายใต้แห่งแม่น้ำ)
- วิ. สฺมาปฺตติยา อนุโต **อนุโตสฺมาปฺตติ**. (สฺมาปฺตติ + อนุโต)
 สภาพในภายใน แห่งสฺมาปฺติ ชื่อว่าอนุโตสฺมาปฺตติ. (สภาพภายในสฺมาปฺติ)
- วิ. หฺสฺนํ ราชฺา **ราชฺหฺสฺ, หฺสฺราชฺา** วา. (หฺสฺ + ราชฺ, ราชฺ + หฺสฺ)
 อ.ราชฺา แห่งหงส์ ท. ชื่อว่าราชฺหฺสฺ, หรือ ชื่อว่าหฺสฺราชฺ. (พญาหงส์)
- วิ. อามลฺกสฺส อทฺุํ **อทฺุรามลฺกํ, อามลฺกทฺุํ** วา. (อามลฺก + อทฺุ, อทฺุ + อามลฺก)
 อ.กิ่ง แห่งผลมะขามป้อม ชื่อว่าอทฺุรามลฺก หรือ ชื่อว่าอามลฺกทฺุ. (ผลมะขามป้อมครึ่งผล)

- วิ. กหาปณสฺส อฑฺฒํ **อฑฺฒกหาปณํ**. (กหาปณ + อฑฺฒ)
อ.กึ่ง แห่งกหาปณะ ชื่อว่าอฑฺฒกหาปณ. (ครึ่งกหาปณะ)
- วิ. มาสกสฺส อฑฺฒํ **อฑฺฒมาสกํ**. (มาสก + อฑฺฒ)
อ.กึ่ง แห่งมาสก ชื่อว่าอฑฺฒมาสก. (กึ่งมาสก)
- วิ. รตฺติยา อฑฺฒํ **อฑฺฒรตฺตํ**. (รตฺติ + อฑฺฒ) (แปลงสระที่สูงสุดของสมาสเป็น อ)
อ.กึ่ง แห่งราตรี ชื่อว่าอฑฺฒรตฺต. (กึ่งราตรี)
- วิ. รตฺติยา ปจฺจา **ปจฺจารตฺตํ**. (รตฺติ + ปจฺจา) (แปลงสระที่สูงสุดของสมาสเป็น อ)
ในกาลภายหลัง แห่งราตรี ชื่อว่าปจฺจารตฺต. (ในกาลภายหลังแห่งราตรี, ค่อนคิน)
- วิ. อหฺสฺส ปุพฺพํ **ปุพฺพนฺหํ**. (อห + ปุพฺพ) (แปลง อห เป็น อนฺห)
อ.เบื้องต้น แห่งวัน ชื่อว่าปุพฺพนฺห. (เวลาเช้า)
- วิ. อหฺสฺส สายํ **สายนฺหํ**. (อห + สาย) (แปลง อห เป็น อนฺห, ลบนิคหิต)
ในเวลาเย็น แห่งวัน ชื่อว่าสายนฺห. (เวลาเย็น)

๘. อโลปตปฺปฺริสสมาส

อโลปตปฺปฺริสสมาส คือ ตปฺปฺริสสมาสที่มีบทหน้าประกอบด้วยทศทายาวิภัติเป็นต้นนั้น เมื่อรูปสำเร็จจะไม่มีการลบลวิภัติของบทหน้า เป็นประเภทอลุตตสมาส เช่น **ชฺฐี** ชาเรตีติ **ชฺฐินฺหโร**. ย่อมทรงไว้ ซึ่งรัศมี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชฺฐินฺหโร. (ผู้ทรงไว้ซึ่งรัศมี) มาจาก “ชฺฐี + ทร”. **ปรสฺส** ปทํ **ปรสฺสปทํ**. อ.บท เพื่อผู้อื่น ชื่อว่าปรสฺสปท. (บทเพื่อผู้อื่น) มาจาก “ปร + ปท”

- วิ. ปภํ กโรตีติ **ปภงฺกโร**. (ปภา + กร) (ทศทายาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กัตันตสมาส)
ย่อมกระทำ ซึ่งแสงสว่าง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปภงฺกร. (ผู้กระทำแสงสว่าง, พระอาทิตย์)
- วิ. อมตํ ททาตีติ **อมตฺนทโท**. (อมต + ทท) (ทศทายาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กัตันตสมาส)
ย่อมให้ ซึ่งพระนิพพาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอมตฺนทท. (พระพุทธรเจ้าผู้ให้พระนิพพาน)
- วิ. รณํ ชหาตีติ **रणฺชโห**. (रण + ชห) (ทศทายาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กัตันตสมาส)
ย่อมละ ซึ่งกิเลส เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าरणฺชห. (ผู้ละกิเลส)
- วิ. ชฺฐี ชาเรตีติ **ชฺฐินฺหโร**. (ชฺฐี + ทร) (ทศทายาอโลปตปฺปฺริสสมาส) (กัตันตสมาส)
ย่อมทรงไว้ ซึ่งความรุ่งเรือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชฺฐินฺหโร. (ผู้ทรงไว้ซึ่งความรุ่งเรือง)
- วิ. สหฺสา กตํ **สหฺสากตํ**, กมฺมํ. (สหฺสา + กต) (ตศทายาอโลปตปฺปฺริสสมาส)
อ.กรรม อันถูกกระทำแล้ว โดยฉับพลัน ชื่อว่าสหฺสากต. (ถูกกระทำโดยฉับพลัน)

- วิ. **อดตโน ปทํ อดตโนปทํ.** (อดต + ปท) (จตุตถือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.บท เพื่อตน ชื่อว่าอดตโนปท. (บทเพื่อตน, อดตโนบท)
- วิ. **ภยโต อุกฺกุฏาณํ ภยตฺตูกฺกุฏาณํ.** (ภย + อุกฺกุฏาณ) (ลง โตปัจจัย, ลบสระหน้า, ที่ชนะสระหลัง)
 อ.การปรากฏ แต่ความเป็นภัย ชื่อว่าภยตฺตูกฺกุฏาณ. (ปรากฏแต่ความเป็นภัย) (บัญญัติมือโลปะ)
- วิ. **ปรโต โฆโส ปรโตโฆโส.** (ปร + โฆส) (ลง โตปัจจัย) (บัญญัติมือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.เสียง จากบุคคลอื่น ชื่อว่าปรโตโฆส. (เสียงจากบุคคลอื่น, ปรโตโฆสะ)
- วิ. **คฺุณฺหนํ ปติ ฅวํปติ.** (โค + ปติ) (ฉฺุณฺฐือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.เจ้าของ แห่งวัว ท. ชื่อว่าฅวํปติ. (เจ้าของแห่งวัว)
- วิ. **ฅวํปติ จ โส เถโร ฅาติ ฅวํปติตฺตฺเถโร.** (ฅวํปติ + เถร) (วิเสสนุตตรบท กัมมชารยสมมาส)
 อ.เจ้าของแห่งวัวด้วย อ.เจ้าของแห่งวัวนั้น เป็นพระเถระด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฅวํปติตฺตฺเถร. (พระฅวํปติเถระ)
- วิ. **มนสิ กรณํ มนสิกาโร.** (มน + การ) (แปลง สฺมี เป็น อิ, ลง สุอาคม)
 อ.การกระทำ ในใจ ชื่อว่ามนสิการ. (การทำไว้ในใจ, มนสิการ) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศนมาส)
- วิ. **ปฺพุเพ นิวาโส ปฺพุเพนิวาโส.** (ปฺพุพ + นิवास) (แปลง สฺมี เป็น เอ) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศน)
 อ.การอยู่ ในกาลก่อน ชื่อว่าปฺพุเพนิवास. (การอยู่ในกาลก่อน)
- วิ. **ปฺพุเพ นิวาसानุสฺสติ ปฺพุเพนิวาसानุสฺสติ.** (ปฺพุพ + นิวาसानุสฺสติ) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศน)
 อ.การระลึกถึงการอยู่ ในกาลก่อน ชื่อว่าปฺพุเพนิวาसानุสฺสติ. (การระลึกถึงการอยู่ในกาลก่อน)
- วิ. **มชฺุฒเ กฺลฺยาณํ มชฺุฒเ กฺลฺยาณํ, ฅมฺมํ.** (มชฺุฒ + กฺลฺยาณ) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.ธรรม อันงาม ในท่ามกลาง ชื่อว่ามชฺุฒเ กฺลฺยาณ. (งามในท่ามกลาง)
- วิ. **อนฺเต วสิตฺถุํ สิลมฺสฺสาติ อนฺเตวาสิ, อนฺเตวาสิโก.** (อนฺต + วาสิ) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.อันอยู่ในภายใน เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอนฺเตวาสิ, อนฺเตวาสิก. (ผู้อยู่ในภายในเป็นปกติ, อนฺเตวาสิก, ศิษย์)
- วิ. **ชเน สฺุโต ชเนสฺุโต.** (ชน + สฺุต) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.ผู้ปรากฏ ในหมู่ชน ชื่อว่าชเนสฺุต. (ผู้ปรากฏในฝูงชน)
- วิ. **อฺุรฺสิ อฺุจฺุจฺุโต โลโม อฺุรฺสิโลโม.** (อฺุร + อฺุจฺุจฺุต + โลม) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.ชน อันตั้งขึ้นแล้ว ที่อก ชื่อว่าอฺุรฺสิโลม. (ชนที่อก) (แปลง สฺมี เป็น อิ, ลง สุอาคม)
- วิ. **กณฺเจ จิโต กาโพ กณฺเจกาโพ.** (กณฺจ + จิต + กาพ) (สัตตมือโลปศัพท์ปริศนมาส)
 อ.ไฟ อันตั้งอยู่แล้ว ที่คอ ชื่อว่ากณฺเจกาพ. (ไฟที่คอ)

๖.๕ พหุพพีหิสมาส

พหุพพีหิสมาส คือ สมาสที่มีอรรถของบทอื่นเป็นประธาน (อัญญาปทัตตะ) รูปสำเร็จเป็นคุณศัพท์ ทำหน้าที่เป็นวิเศษนะ ขยายบทอื่น มีวิเคราะห์ว่า “พหโว วิหโย ยสฺส โส พหุพพีหิ”. (พหุ + วิหิ) อ.ข้าวเปลือก ท. อันมาก ของบุคคลใด มีอยู่ อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าพหุพพีหิ. (ผู้มีข้าวเปลือกมาก) สมาสนี้ ก็ถูกเรียกว่า “พหุพพีหิ” ด้วยมีชื่อตามอรรถ เพราะสมาสนี้มีลักษณะเหมือนกับ พหุพพีหิศัพท์ รูปสำเร็จเป็นคุณศัพท์ แปลว่า “ผู้มี..., อันมี...” พหุพพีหิสมาสนี้ เกี่ยวข้องกับบท ๒ บท คือ

(๑) บทที่ถูกย่อ เรียกว่า “**สภปท**” (บทของตัวเอง) เช่น อาคตสมณ. (อาคต + สมณ)

(๒) บทอื่นที่นอกจากบทที่ถูกย่อ เรียกว่า “**อัญญาปท**” (บทอื่น) ในรูปวิเคราะห์ใช้ ย, ต, เอต, และ อิม ศัพท์แทน เมื่อสำเร็จเป็นสมาสแล้ว จะปรากฏอยู่ข้างหลังบทสมาส เช่น “สัมมาราโม”

พหุพพีหิสมาส นี้ มี ๙ ประการ ดังนี้

๑. ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน หมายความว่า มีวิภัติเหมือนกัน ส่วนลิงค์และวจนะนั้น จะเหมือนกันหรือต่างกันได้ และมีอัญญาบท เป็นตัวกำหนดวิภัติให้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามวิภัตินั้นๆ

๑.๑ ทุตียาทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ทุตียตท ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส คือพหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเศษนศัพท์พนามลงในอรรถทุตียาวิภัติ เช่น อาคตา สมณา อิมํ สัมมารามนฺติ อาคตสมณ. สัมมาราโม. อ.สมณะ ท. มาแล้ว สู้สัมมารามนี้ เพราะเหตุนั้น อ.สัมมารามนี้ ชื่อว่า อาคตสมณ. (มีสมณะมาแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “อาคตา” กับบทว่า “สมณา” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลิงค์ ปฐมวิภัติเหมือนกัน ส่วนบทว่า “อิมํ” เป็นอัญญาบท ลงทุตียาวิภัติ

วิ. ปฏิปนฺนา อทฺธิกา ยํ ปถํ โสยํ **ปฏิปนฺนทฺธิโก**, ปโถ. (ปฏิปนฺน + อทฺธิก)

อ.คนเดินทางไกล ท. เดินไปแล้ว สู่ทางใด มีอยู่ อ.ทางนั้น ชื่อว่าปฏิปนฺนทฺธิก. (ทางอันมีผู้เดินทางไกลไปแล้ว)

- วิ. อภิรุพหา วาณิชา ยํ นาวิ สา **อภิรุพหาวาณิชา**, นาวา. (อภิรุพหา + วาณิชา)
 อ.พ้อคำ ท. ขึ้นแล้ว สูเรือใด มีอยู่ อ.เรือ้นั้น ชื่อว่าอภิรุพหาวาณิชา. (เรืออันมีพ้อคำขึ้นแล้ว)

๑.๒ ตติยาทวิปทตฺลยาธิกรณพหุพท์หิสมาส

ตติยตฺล ทวิปทตฺลยาธิกรณพหุพท์หิสมาส คือพหุพท์หิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์นามลงในอรรถตติยาวิภัตติ เช่น ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โสยํ **ชิตินฺทฺริโย**, ภิกฺขุ. อ.อินฺทฺริยํ ท. อันภิกฺษุใด ชนะแล้ว อ.ภิกฺษุนั้น ชื่อว่าชิตินฺทฺริโย. (ผู้มีอินฺทฺริยํ อันชนะแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ชิตานิ” กับบทว่า “อินฺทฺริยานิ” เป็นตฺลยาธิกรณะกัน เพราะเป็น นปฺงสกลิงค์ ปฐมวิภัตติเหมือนกัน ส่วนบทว่า “เยน” เป็นอัญญาบท ลงตติยาวิภัตติ

- วิ. ทิฏฺฐจ ฐมฺมา เยน สมณฺเณ โสยํ **ทิฏฺฐจฺฐมฺโม**, สมฺโณ. (ทิฏฺฐจ + ฐมฺม)
 อ.ธรรม ท. อันพระสมณะใด เห็นแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่าทิฏฺฐจฺฐมฺม. (ผู้มีสัจธรรมอันเห็นแล้ว)
- วิ. ปตฺตจ ฐมฺมา เยน สมณฺเณ โสยํ **ปตฺตจฺฐมฺโม**, สมฺโณ. (ปตฺตจ + ฐมฺม)
 อ.ธรรม ท. อันพระสมณะใด บรรลุแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่าปตฺตจฺฐมฺม. (ผู้มีธรรมอันบรรลุแล้ว)
- วิ. กตานิ กิจฺจานิ เยน สมณฺเณ โสยํ **กตกิจฺโจ**, สมฺโณ. (กต + กิจจ)
 อ.กิจ ท. อันพระสมณะใด กระทำแล้ว อ.พระสมณะนั้น ชื่อว่ากตกิจจ. (ผู้มีกิจอันกระทำแล้ว)
- วิ. ชิตา มารา อเนนาติ **ชิตมารโ**, ภควา. (ชิต + มาร)
 อ.มาร ท. อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรงชนะแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชิตมาร. (ผู้มีมารอันชนะแล้ว)
- วิ. ปฏฺวิทฺธา สพฺพฐมฺมา อเนนาติ **ปฏฺวิทฺธสพฺพฐมฺโม**, ภควา. (ปฏฺวิทฺธ + สพฺพฐมฺม)
 อ.ธรรมทั้งปวง ท. อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรงแทงตลอดแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปฏฺวิทฺธสพฺพฐมฺม. (ผู้มีธรรมทั้งปวงอันแทงตลอดแล้ว)

๑.๓ จตุตถีวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

จตุตถียตถ **ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส** คือพหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์นามลงในอรรถจตุตถีวิภัตติ เช่น ทินโน สูงโก ยสฺส โสยฺ **ทินนฺสูงโก**, ราชา. อ.ส่วย อันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว แต่พระราชชาติ มีอยู่ อ.พระราชานั้น ชื่อว่าทินนฺสูงก. (ผู้มีส่วยอันชาวเมืองถวายแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ทินโน” กับบทว่า “สูงโก” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลิงค์ ปฐมวิภัตติ เอกวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสฺส” เป็นอัญญาบท ลงจตุตถีวิภัตติ

- วิ. อุปนิตฺ โภชนํ อสฺส สมณฺสฺสาติ **อุปนิตฺโภชนโน**, สมโน. (อุปนิต + โภชน)
 อ.โภชนะ อันบุคคลน้อมเข้าไปแล้ว แก่พระสมณะนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปนิตโภชน.
 (ผู้มีโภชนะอันบุคคลน้อมเข้าไปแล้ว)
- วิ. อุปฺหฺโฏ พฺลิวสฺสาติ **อุปฺหฺฏพฺลิว**, ยกฺโข. (อุปฺหฺฏ + พฺลิว)
 อ.พลีกรรม อันบุคคลนำเข้าไปแล้ว แก่ยักษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอุปฺหฺฏพฺลิว.
 (ผู้มีพลีกรรมอันบุคคลน้อมเข้าไปแล้ว)

๑.๔ ปญจมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

ปญจมียตถ **ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส** คือพหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์นามลงในอรรถปญจมีวิภัตติ เช่น นิคฺคตา ชนา อสฺมา โสยฺ **นิคฺคตฺชนโน**, คาโม. อ.ชน ท. ออกไปแล้ว จากหมู่บ้านนั้น มีอยู่ อ.หมู่บ้านนั้น ชื่อว่า นิคฺคตฺชน. (มีชนออกไปแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “นิคฺคตา” กับบทว่า “ชนา” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลิงค์ ปฐมวิภัตติ พหุวจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “อสฺมา” เป็นอัญญาบท ลงปญจมีวิภัตติ

- วิ. นิคฺคตา ชนา อสฺมา โสยฺ **นิคฺคตฺชนโน**, คาโม. (นิคฺคต + ชน)
 อ.ชน ท. ออกไปแล้ว จากหมู่บ้านนั้น อ.หมู่บ้านนั้น ชื่อว่านิคฺคตฺชน. (มีชนออกไปแล้ว)
- วิ. นิคฺคโต อโย อสฺมาติ **นิริโย**, ปเทโส. (นิ + อโย) (เพราะสระหลัง ลง รุ อาคม)
 อ.ความเจริญ ไปปราศแล้ว จากสถานทีนั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านิริย. (สถานที่ที่ไม่มีความเจริญ)

- วิ. นิคคตา กิเลส อุตสุมัติ **นิกกิเลส**, อรหา. (นิ + กิเลส)
 อ.กิเลส ท. ไปปราศแล้ว จากพระอรหันต์นั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่านิกกิเลส. (ผู้มีกิเลสไปปราศแล้ว)
- วิ. อเปตํ วิญญาณํ อุตสุมัติ **อเปตวิญญาณ**, ปุคคโล. (อเปต + วิญญาณ)
 อ.วิญญาณ ไปปราศแล้ว จากบุคคลนั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอเปตวิญญาณ. (ผู้มีวิญญาณไปปราศแล้ว, ผู้ปราศจากวิญญาณ, ผู้ที่ตายไปแล้ว)
- วิ. อปคตํ ภยภเวโร อุตสุมัติ **อปคตภยภเวโร**, อรหา. (อปคต + ภยภเวร)
 อ.ภยน้อยใหญ่ ไปปราศแล้ว จากพระอรหันต์นั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอปคตภยภเวร. (ผู้มีภยน้อยใหญ่อันไปปราศแล้ว)

๑.๕ จฏฐิทวีปทตุลยาธิกรณพหุพท์หีสมาส

จฏฐิยตุถ ทวีปทตุลยาธิกรณพหุพท์หีสมาส คือพหุพท์หีสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์พนามลงในอรรถจฏฐิวีภัตติ เช่น ฉินฺหา หตฺถา ยสฺส โสยํ **ฉินฺน-หตฺถ**, ปุริโส. อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษใด มีอยู่ อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าฉินฺนหตฺถ. (มีมืออันขาดแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ฉินฺหา” กับบทว่า “หตฺถา” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นปุงลึงค์ ปฐมวิภัตติ พหูวนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสฺส” เป็นอัญญบพ ลงจฏฐิวีภัตติ

- วิ. ฉินฺหา หตฺถา ยสฺส โสยํ **ฉินฺนหตฺถ**, ปุริโส. (ฉินฺน + หตฺถ)
 อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษใด มีอยู่ อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าฉินฺนหตฺถ. (มีมืออันขาดแล้ว)
- วิ. อยํ ปจฺจโย เอเตสนฺติ **อิทปจฺจยา**, สงฺขารา. (อิท + ปจฺจย)
 อ.อวิชชา เป็นปัจจัย แห่งสังขาร ท.เหล่านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าอิทปจฺจย. (มีสิ่งนี้เป็นปัจจัย)
- วิ. ปริปุณฺณา สงฺกปฺปา ยสฺส โสยํ **ปริปุณฺณสงฺกปฺโป**, ปุริโส. (ปริปุณฺณ + สงฺกปฺป)
 อ.ความดำริ ท. อันเต็มแล้ว ของบุรุษใด มีอยู่ อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าปริปุณฺณสงฺกปฺโป. (ผู้มีความดำริอันเต็มแล้ว)
- วิ. ชีณฺหา อาสวา ยสฺส โสยํ **ชีณาสโว**, ภิกฺขุ. (ชีณ + อาสว)
 อ.อาสวะ ท. สิ้นแล้ว ของภิกษุใด มีอยู่ อ.ภิกษุนั้น ชื่อว่าชีณาสว. (ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว, พระชีณาสพ)

- วิ. วีโต ราโค อสฺสาติ **วีตราโค**, ภิกฺขุ. (วีต + ราก)
 อ.รากะ อันไปปราศแล้ว ของภิกษุหนึ่ง มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าวีตราค. (ผู้มีรากะไปปราศแล้ว, พระอรหันต์)
- วิ. เทว ปทานิ อสฺสาติ **ทวิปโท**, สตุโต. (ทวิ + ปท)
 อ.เท้า ท. สอง ของสัตว์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าทวิปท. (ผู้มีสองเท้า)
- วิ. เทว หตฺถา อสฺสาติ **ทวิหตฺถ**, ปโม. (ทวิ + หตฺถ)
 อ.ศอก ท. สอง ของผ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าทวิหตฺถ. (ที่มีสองศอก)
- วิ. ติสฺโส วิชฺชา อสฺสาติ **เตวิชฺช**, ภควา. (ติ + วิชฺชา) (แปลง ติ เป็น เต, รัสสะ)
 อ.วิชชา ท. ๓ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าเตวิชช. (ผู้มีวิชชา ๓)
- วิ. ปญฺจ จกฺขุณี อสฺสาติ **ปญฺจจกฺขุ**, ภควา. (ปญฺจ + จกฺขุ)
 อ.จักขุ ท. ๕ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าปญฺจจกฺขุ. (ผู้มีจักขุ ๕)
- วิ. ฉ อภิญญาโย อสฺสาติ **ฉภิญญโย**, ภควา. (ฉ + อภิญญา) (รัสสะ, ลง ลูอาคม)
 อ.อภิญญา ท. ๖ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าฉภิญญ. (ผู้มีอภิญญา ๖)
- วิ. นว องฺคานิ อสฺสาติ **นวงฺค**, สตุตฺตฺสาสนํ. (นว + องฺค)
 อ.องค์ ท. ๙ แห่งคำสอนของพระศาสดานั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่านวงฺค. (มีองค์ ๙)
- วิ. ทส พฺลานิ อสฺสาติ **ทสพโล**, พุทฺโธ. (ทส + พล)
 อ.กำลัง ท. ๑๐ ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าทสพล. (ผู้มีพละญาณ ๑๐, พระทศพล)
- วิ. อนนฺตานิ ฅาณานิ อสฺสาติ **อนนฺตฅาณ**, พุทฺโธ. (อนนฺต + ฅาณ)
 อ.ฅาณ ท. อันไม่มีที่สิ้นสุด ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าอนนฺตฅาณ. (ผู้มีฅาณอันไม่มีที่สิ้นสุด)
- วิ. วิคตํ มลฺมสฺสาติ **วิมโล**, ปุคฺคโล. (วิ + มล)
 อ.มลทิน อันไปปราศจากแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าวิมล. (ผู้ปราศจากมลทิน)
- วิ. สฺนุทโร คนฺโธ อสฺสาติ **สฺนุทฺธ**, จนฺทนี. (สฺ + คนฺธ)
 อ.กลิ่น อันดี ของไม้จันทน์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าสฺนุทฺธ. (อันมีกลิ่นหอม)
- วิ. สฺนุทฺรานิ สีลานิ อสฺสาติ **สฺนุสฺสิโล**, ภิกฺขุ. (สฺ + สีล)
 อ.ศีล ท. อันดี ของภิกษุหนึ่ง มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าสฺนุสฺสิล. (ผู้มีศีลอันดี)
- วิ. สฺนุทฺโร มุขํ อสฺสาติ **สฺนุมุข**, ปุคฺคโล. (สฺ + มุข)
 อ.หน้า อันงาม ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุหนึ่ง ชื่อว่าสฺนุมุข. (ผู้มีหน้างาม)

- วิ. กุจฉิต คนโธ อสสาติ **ทุคฺคณฺธํ**, กุณป. (ท + คนธ)
 อ.กลิน์ อันนารังเกยจ ของชากศพนัน มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุคฺคณฺธ. (มีกลิน์เหม็น)
- วิ. ทุฏฺฐ มโน อสสาติ **ทุมฺมโน**, ปุคฺคโล. (ท + มน)
 อ.ใจ อันไม่ดี ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุมฺมน. (ผู้มีใจไม่ดี, เสียใจ)
- วิ. ทุฏฺฐ สีลานิ อสสาติ **ทุสฺสีโล**, ภิกฺขุ. (ท + สีล)
 อ.ศีล ท. อันไม่ดี ของภิกษุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุสฺสีล. (ผู้มีศีลไม่ดี, ผู้ทุศีล)
- วิ. ทุฏฺฐ มุขํ อสสาติ **ทุมฺมุโข**, ปุริโส. (ท + มุข)
 อ.หน้า อันไม่ดี ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทุมฺมุข. (ผู้มีหน้าไม่ดี, หน้าเศร้าหมอง)
- วิ. ตโป เอว ธนํ อสสาติ **ตโปธโน**, ภิกฺขุ. (ตป + ธน)
 อ.ตบะนั้นเที่ยว เป็นทรัพย์ ของภิกษุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตโปธน. (ผู้มีทรัพย์คือตบะ)
- วิ. ขนฺติสงฺฆาตํ พลํ อสสาติ **ขนฺติพล**, ภิกฺขุ. (ขนฺติ + พล)
 อ.กำลัง กล่าวคือความอดทน ของภิกษุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าขนฺติพล. (ผู้มีกำลังกล่าวคือความอดทน)
- วิ. อิโนโทติ นามํ เอตสฺสาติ **อิโนทนาโม**, ปุคฺคโล. (อิโนท + นาม)
 อ.ชื่อ ว่าอินทร์ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอิโนทนาม. (ผู้มีชื่อว่าอินทร์)
- วิ. ฉนฺโท ชาโต อสสาติ **ฉนฺทชาโต**, ปุคฺคโล. (ฉนฺท + ชาต)
 อ.ฉันทะ อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฉนฺทชาต. (ผู้มีฉันทะอันเกิดขึ้นแล้ว)
- วิ. ชาโต ฉนฺโท อสสาติ **ชาตฉนฺโท**, ปุคฺคโล. (ชาต + ฉนฺท)
 อ.ฉันทะ อันเกิดขึ้นแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชาตฉนฺท. (ผู้มีฉันทะอันเกิดขึ้นแล้ว)
- วิ. สณฺชาตา ปิตฺติโสมนสฺสา อสสาติ **สณฺชาตปิตฺติโสมนสฺโส**, ปุคฺคโล. (สณฺชาต + ปิตฺติโสมนสฺส)
 อ.ปิตติและโสมนัส ท. อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสณฺชาต-ปิตฺติโสมนสฺส. (ผู้มีปิตติและโสมนัสอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว)
- วิ. ปิตฺติโสมนสฺสา สณฺชาตา อสสาติ **ปิตฺติโสมนสฺสสณฺชาโต**, ปุคฺคโล. (ปิตฺติโสมนสฺส + สณฺชาต)
 อ.ปิตติและโสมนัส ท. อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปิตฺติ-โสมนสฺสสณฺชาต. (ผู้มีปิตติและโสมนัสอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว)
- วิ. ฉินฺนา หตฺถา อสสาติ **ฉินฺนหตฺถ**, ปุริโส. (ฉินฺน + หตฺถ)
 อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฉินฺนหตฺถ. (ผู้มีมือขาด)

- วิ. หตถา จินฺนา อสฺสาติ **หตถจฺฉินฺโน**, ปุริโส. (หตถ + จินฺน)
 อ.มือ ท. อันขาดแล้ว ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าหตถจฺฉินฺน. (ผู้มีมือขาด)
- วิ. ปหฺตุตา ชิวฺหา อสฺสาติ **ปหฺตุชิวฺโห**, ภควา. (ปหฺตุตา + ชิวฺหา)
 อ.พระชิวหา อันกว้างยาว ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่าปหฺตุชิวฺห. (ผู้มีพระชิวหาอันกว้างยาว)
- วิ. มหฺตี ปญฺญา อสฺสาติ **มหาปญฺโฆ**, ปุคฺคโล. (มหฺตี + ปญฺญา) (แปลง มหฺต เป็น มหา)
 อ.ปัญญา อันมาก ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่ามหาปญฺฆ. (ผู้มีปัญญา มาก)
- วิ. ขมาเอว ธนํ อสฺสาติ **ขมาธโน**, ปุริโส. (ขมา + ธน)
 อ.ความมอดทนนั้นเกี่ยว เป็นทรัพย์ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าขมาธน. (ผู้มีทรัพย์คือความมอดทน)
- วิ. สทฺธา รุรา เอตสฺสาติ **สทฺธาธุโร**, ปุริโส. (สทฺธา + ธุร)
 อ.ศรัทธา เป็นธูระ(เป็นใหญ่) ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสทฺธาธุร. (ผู้มีศรัทธา เป็นใหญ่)
- วิ. ปญฺญา ปกฺติ ยสฺสาติ **ปญฺญาปกฺติโก**, ปุริโส. (ปญฺญา + ปกฺติ) (ลง กปัจจย)
 อ.ปัญญา เป็นปกติ ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าปญฺญาปกฺติก. (ผู้มีปัญญาเป็นปกติ)
- วิ. ปญฺญา วิสุทฺธิ ยสฺสาติ **ปญฺญาวิสุทฺธิโก**, ปุริโส. (ปญฺญา + วิสุทฺธิ) (ลง กปัจจย)
 อ.ปัญญา อันบริสุทธิ์ ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าปญฺญาวิสุทฺธิก. (ผู้มีปัญญาอันบริสุทธิ์)

๑.๖ สุตตมีทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส

สุตตมียตถ ทวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส คือพหุพพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งเหมือนกัน วิเสสนศัพท์นามลงในอรรถสัตตมีวิภัตติ เช่น สมฺปนฺนานิ สฺสุสานิ ยสฺมี ชนฺปะเท โสยํ **สมฺปนฺนสฺสุโส**, ชนฺปะโท. อ.ข้าวกล้า ท. อันถึงพร้อมแล้ว ในชนบทใด มีอยู่ อ.ชนบทนั้น ชื่อว่าสมฺปนฺนสฺสุส. (มีข้าวกล้าอันถึงพร้อมแล้ว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สมฺปนฺนานิ” กับบทว่า “สฺสุสานิ” เป็นตุลยาธิกรณะกัน เพราะเป็นนปุงสกลิงค์ ปฐมวิภัตติ พหุพจนะเหมือนกัน ส่วนบทว่า “ยสฺมี” เป็นอัญญบท ลงสัตตมีวิภัตติ

- วิ. สมปนฺหานิ สสฺสานิ ยสฺมี ชนปเท โสยํ **สมปนฺนสฺสโส**, ชนปโท. (สมปนฺน + สสฺส)
 อ.ข้าวกล้า ท. อันถึงพร้อมแล้ว ในชนบทใด มีอยู่ อ.ชนบทนั้น ชื่อว่าสมปนฺนสฺส, ได้แก่
 ชนบท. (มีข้าวกล้าสมบูรณ์)
- วิ. สฺลโก ปิณฺโฑ อิมฺสฺมินฺติ **สฺลกปิณฺโฑ**, เทโส. (สฺลก + ปิณฺฑ)
 อ.ก้อนข้าว อันหาได้โดยง่าย ในสถานที่นี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.สถานที่นี้ ชื่อว่าสฺลกปิณฺฑ.
 (มีก้อนข้าวหาได้ง่าย)
- วิ. อากิณฺณา มนุสฺสา ยสฺสํ ราชธานีํ सा **อากิณฺณมนุสฺสา**, ราชธานี. (อากิณฺณ + มนุสฺส)
 อ.มนุษย์ ท. อันเกลื่อนกล่นแล้ว ในราชธานีใด มีอยู่ อ.ราชธานีนั้น ชื่อว่าอากิณฺณมนุสฺสา.
 (มีมนุษย์เกลื่อนกล่น)
- วิ. พหฺโว ตาปสา เอตฺสฺมินฺติ **พหฺวตาปโส**, อสฺสโม. (พหฺ + ตาปส)
 อ.ตาปส ท. มาก ในอาศรมนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.อาศรมนั้น ชื่อว่าพหฺวตาปส. (มีตาปส
 มาก)
- วิ. อฺปจิตํ มฺสฺโลหิตํ อสฺมินฺติ **อฺปจิตมฺสฺโลหิตํ**, สรีริ. (อฺปจิต + มฺสฺโลหิต)
 อ.เนื้อและเลือด อันถูกสังสมแล้ว ในสรีระนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.สรีระนี้ ชื่อว่าอฺปจิตมฺส-
 โลหิต. (มีเนื้อและเลือดอันถูกสังสมแล้ว)
- วิ. พหฺโว สามิโน อสฺมินฺติ **พหฺวสฺสามิกํ**, นคร. (พหฺ + สามิ) (ลง กปัจจัย)
 อ.เจ้านาย ท. มาก ในเมืองนี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.เมืองนี้ ชื่อว่าพหฺวสฺสามิก. (มีเจ้านายมาก)
- วิ. พหฺว นทฺโย อสฺมินฺติ **พหฺวนทฺโก**, ชนปโท. (พหฺ + นทฺ)
 อ.แม่น้ำ ท. อันมาก ในชนบทนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ชนบทนั้น ชื่อว่าพหฺวนทฺก. (มีแม่น้ำ
 มาก)
- วิ. พหฺว ชมฺพฺโย อสฺมินฺติ **พหฺวชมฺพุกํ**, วน. (พหฺ + ชมฺพ)
 อ.ต้นหว้า ท. มาก ในป่านี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ป่านี้ ชื่อว่าพหฺวชมฺพุก. (มีต้นหว้ามาก)
- วิ. พหฺว นาริโย ยสฺสาติ **พหฺวนาริโก**, ปุคฺคโล. (พหฺ + นาริ) (ฉฐฐิวิปทตุลยาธิกรณพหฺพฺพีหิ)
 อ.หญิง ท. มาก ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าพหฺวนาริก. (ผู้มีผู้หญิง
 มาก)
- วิ. พหฺโว กตฺตาโร อสฺมินฺติ **พหฺวกตฺตุโก**, เทโส. (พหฺ + กตฺตุ) (ลง กปัจจัย)
 อ.กรรมกร ท. มาก ในประเทศนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ประเทศนั้น ชื่อว่าพหฺวกตฺตุก.
 (มีกรรมกรมาก)
- วิ. พหฺโว กตฺตาโร อสฺสาติ **พหฺวกตฺตุโก**, เทโส. (พหฺ + กตฺตุ) (ลง กปัจจัย)
 อ.กรรมกร ท. มาก แห่งประเทศนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ประเทศนั้น ชื่อว่าพหฺวกตฺตุก.
 (มีกรรมกรมาก) (ฉฐฐิวิปทตุลยาธิกรณพหฺพฺพีหิ)

๒. ทวิปททินุณาธิกรณพหุพีหิสมาส

ทวิปททินุณาธิกรณพหุพีหิสมาส คือ พหุพีหิสมาสที่มีอรรถของบททั้งสอง มีที่ตั้งแตกต่างกัน หมายความว่า มีวิภัติที่แตกต่างกัน ส่วนลึงค์นั้น จะเหมือนกันหรือต่างกันได้ เช่น เกรตฺตึ วาโส อสฺสาติ เกรตฺติวาโส, ปฺริโส. อ.การอยู่ ลิ่นราตรีหนึ่ง ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเกรตฺติวาส. (ผู้มีการอยู่ลิ่นราตรีเดียว) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เกรตฺตึ” เป็นอดีตลึงค์ ทุตยวิภัติ ส่วนบทว่า “วาโส” เป็นปุงลึงค์ ปฐมวิภัติ โดยมีบทว่า “อสฺส” เป็นอัญญบท ฉะนั้น บททั้งสอง คือบทว่า “เกรตฺตึ” กับบทว่า “วาโส” จึงมีที่ตั้งแตกต่างกัน เพราะมีวิภัติที่ต่างกัันนั่นเอง ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ทวิปททินุณาธิกรณพหุพีหิสมาส”

- วิ. เกรตฺตึ วาโส อสฺสาติ **เกรตฺติวาโส**, ปฺริโส. (เกรตฺตึ + วาส)
 อ.การอยู่ ลิ่นราตรีหนึ่ง ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าเกรตฺติวาส. (ผู้มีการอยู่ลิ่นราตรีเดียว)
- วิ. สมานเน ชเนน สหฺฐี วาโส อสฺสาติ **สมานวาโส**, ปฺริโส. (สมาน + วาส)
 อ.การอยู่ กับ ด้วยชน ผู้เสมอกัน ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าสมานวาส. (ผู้มีการอยู่เสมอกัน)
- วิ. อุกฺโต พุณฺชนมฺสฺส อตฺถิตฺติ **อุกฺโตพุณฺชนโก**, ปฺคฺคโล. (อุกฺ + พุณฺชน)
 อ.องคชาต (อันเกิดขึ้นแล้ว) เพราะกรรม ๒ อย่าง ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอุกฺโตพุณฺชนก. (ผู้มีองคชาตเกิดขึ้นเพราะกรรม ๒ อย่าง)
- วิ. ฉตฺตํ ปาณิมฺหิ อสฺสาติ **ฉตฺตปาณิ**, ปฺริโส. (ฉตฺต + ปาณิ)
 อ.ร่ม ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าฉตฺตปาณิ. (ผู้มีร่มในมือ)
- วิ. ทณฺโท ปาณิมฺหิ อสฺสาติ **ทณฺทปาณิ**, ปฺริโส. (ทณฺท + ปาณิ)
 อ.ไม้เท้า ในมือ ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าทณฺทปาณิ. (ผู้มีไม้เท้าในมือ)
- วิ. วชฺริํ ปาณิมฺหิ อสฺสาติ **วชฺริปาณิ**, สกฺโก. (วชฺริ + ปาณิ)
 อ.วิเชียร ในพระหัตถ์ ของท้าวสักกะนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ท้าวสักกะนั้น ชื่อว่าวชฺริปาณิ. (ผู้มีวิเชียรในพระหัตถ์, พระอินทร์)
- วิ. ขคฺโค หตฺถสมฺมึ อสฺสาติ **ขคฺคหตฺถโก**, ราชา. (ขคฺค + หตฺถ)
 อ.พระขรรค์ ในพระหัตถ์ ของพระราชอาพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระราชอาพระองค์นั้น ชื่อว่าขคฺคหตฺถ. (ผู้มีพระขรรค์ในพระหัตถ์)

- วิ. สตุถํ หตุถสมฺมึ อสฺสาติ **สตุถหตุถโถ**, ปุคฺคโล. (สตุถ + หตุถ)
 อ.ศัสตรา ในมือ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสตุถหตุถ. (ผู้มีศัสตรา
 ในมือ)
- วิ. ทานเ อชฺฌมาสโย อสฺสาติ **ทานชฺฌมาสโย**, ปุคฺคโล. (ทาน + อชฺฌมาสย)
 อ.อริยาศัย ในทาน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าทานชฺฌมาสย.
 (ผู้มีอริยาศัยในทาน)
- วิ. ทานเ อธิมฺุตติโก อสฺสาติ **ทานาธิมฺุตติโก**, ปุคฺคโล. (ทาน + อธิมฺุตติก)
 อ.การน้อมไป ในทาน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าทานาธิมฺุตติก.
 (ผู้มีความน้อมไปในทาน)
- วิ. พุทฺเ ภาตฺติโก อสฺสาติ **พุทฺธภาตฺติโก**, ปุคฺคโล. (พุทฺธ + ภาตฺติก)
 อ.ความภักดี ในพระพุทฺธเจ้า ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าพุทฺธ-
 ภาตฺติก. (ผู้มีความภักดีในพระพุทฺธเจ้า)
- วิ. สทฺธมฺเม คารโว อสฺสาติ **สทฺธมฺมคารโว**, ปุคฺคโล. (สทฺธมฺม + คารว)
 อ.ความเคารพ ในพระสทฺธมฺม ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสทฺธมฺม-
 คารว. (ผู้มีความเคารพในพระสทฺธมฺม)

๓. ติปทพหุพพีหีสมาส

ติปทพหุพพีหีสมาส คือ พหุพพีหีสมาสที่มีสามบทมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมี
 อัญญาบทเป็นประธาน เช่น ปรกฺกเมนาธิคตา สมฺปทา เยหิ เต (ภานฺติ) **ปรกฺกมาธิคต-**
สมฺปทา, มหาปุริสา. (ปรกฺกม + อธิคตา + สมฺปทา). อ.ความถึงพร้อม อันมหาบุรุษ ท.เหล่าใด
 ได้แล้ว ด้วยความบากบั่น อ.มหาบุรุษ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าปรกฺกมาธิคตสมฺปทา. (ผู้มีความถึงพร้อม
 อันได้แล้วด้วยความบากบั่น) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปรกฺกเมน” บทหนึ่ง บทว่า “อธิคตา” บทหนึ่ง
 และบทว่า “สมฺปทา” อีกบทหนึ่ง รวมเป็นสามบท โดยมีบทว่า “เยหิ” เป็นอัญญาบท ทั้งสามบท
 ดังกล่าวมาย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน และมีบทอื่นเป็นประธาน ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ติปทพหุพพีหิ
 สมาส”

- วิ. รมฺเมน อธิคตา โภคา เยหิ เต **รมฺมาธิคตโภคา**, ปุคฺคลา. (รมฺม + อธิคต + โภค)
 อ.โภคทรัพย์ ท. อันบุคคล ท.เหล่าใด ได้แล้ว โดยธรรม มีอยู่ อ.บุคคล ท.เหล่านั้น ชื่อว่า
 รมฺมาธิคตโภค. (ผู้มีโภคทรัพย์อันได้แล้วโดยธรรม)

- วิ. ปรกุกเมนาธิตตา สมปทา เยหิ เต ภานุติ **ปรกุกมาธิตตสมปทา**, มหาปุริสา. (ปรกุกม + ธิตตา + สมปทา)
 อ.ความถึงพร้อม ท. อันมหาบุรุษ ท.เหล่าใด ได้แล้ว ด้วยความบากบั่น มีอยู่, อ.มหาบุรุษ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าปรกุกมาธิตตสมปท. (ผู้มีความถึงพร้อมอันได้แล้วด้วยความบากบั่น)
- วิ. โธณิโต ปตตโต ปาณิ เยน โสย **โธณิตปตตปาณิ**, ภิกขุ. (โธณิต + ปตต + ปาณิ)
 อ.มือ อันภิกษุใด นำออกแล้ว จากบาตร มีอยู่, อ.ภิกษุนั้น ชื่อว่าโธณิตปตตปาณิ. (ผู้มีมืออันนำออกแล้วจากบาตร)
- วิ. สีหสส ปุพฺพทฺธ วิย กาโย อสฺสาติ **สีหปุพฺพทฺธกาโย**, ภควา. (สีห + ปุพฺพทฺธ + กาย)
 อ.กาย เพียงตั้งกายครึ่งข้างหน้า ของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่าสีหปุพฺพทฺธกาย. (ผู้มีกายเพียงตั้งกายครึ่งข้างหน้าของราชสีห์)
- วิ. มตฺตา พหโว มาตฺงคา อสฺมินฺติ **मतฺตพฺหุมาตฺงคํ**, วณฺ. (मतฺต + พหุ + มาตฺงค)
 อ.ข้าง ท. ตัวซบมันแล้ว จำนวนมาก ในป่านี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ป่านี้ ชื่อว่าमतฺตพฺหุ-
 มาตฺงค. (มีข้างตัวซบมันจำนวนมาก)

๔. นนิปาทปุพฺพทพฺพทฺพิหิสมาส

นนิปาทปุพฺพทพฺพทฺพิหิสมาส คือ พหุพพิหิสมาสที่มีนนิปาทอยู่หน้า แปลว่า “ไม่มี...” โดยมีอัญญบท เป็นประธาน เช่น นตฺถิ เอตฺสฺส สโมติ **อสโม**, ภควา. (น + สม). อ.บุคคลผู้เสมอ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่าอสม. (ผู้ไม่มีผู้เสมอ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “น” เป็นนนิปาท อยู่หน้า ปฏิเสธบทว่า “สโม” โดยมีบทว่า “เอตฺสฺส” เป็นอัญญบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “นนิปาทปุพฺพทพฺพทฺพิหิสมาส”

- วิ. นตฺถิ เอตฺสฺส สโมติ **อสโม**, ภควา. (น + สม)
 อ.บุคคลผู้เสมอ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอสม. (ผู้ไม่มีผู้เสมอ)
- วิ. นตฺถิ เอตฺสฺส ปฺภิกฺขุคฺคโลติ **อปฺภิกฺขุคฺคโล**, ภควา. (น + ปฺภิกฺขุคฺคล)
 อ.บุคคลผู้เปรียบ ของพระผู้มีพระภาคนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่าอปฺภิกฺขุคฺคล. (ผู้ไม่มีผู้เปรียบ)
- วิ. นตฺถิ ตสฺส ปฺตฺตโตติ **อปฺตฺตโก**, ปฺคฺคโล. (น + ปฺตฺต) (ลง กบัจจย)
 อ.บุตร ของบุคคลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอปฺตฺตก. (ผู้ไม่มีบุตร)

- วิ. นตฺถิ ตสฺส เหตุติ **อเหตุโก**, ปุคฺคโล. (น + เหตุ) (ลง กปัจจัย)
 อ.เหตุ ของบุคคลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าอเหตุก. (ผู้ไม่มีเหตุ)
- วิ. นตฺถิ สฺวาโส เอเตสนฺติ **อส์วาสา**, ชนา. (น + สฺวาส)
 อ.การอยู่ร่วม ของชน ท.เหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อ.ชน ท.เหล่านั้น ชื่อว่าอส์วาส.
 (ผู้ไม่มีการอยู่ร่วม)
- วิ. น วิชฺชเต วุฏฺฐิ เอตฺถาติ **อวุฏฺฐิโก**, ชนปโป. (น + วุฏฺฐิ) (ลง กปัจจัย)
 อ.ฝน ย่อมไม่มี ในชนบทนี้ เพราะเหตุนี้ อ.ชนบทนี้ ชื่อว่าอวุฏฺฐิก. (ไม่มีฝน)
- วิ. นตฺถิ เอตสฺส อุตฺตโรติ **อนุตฺโตร**, ภควา. (น + อุตฺตร) (แปลง น เป็น อน)
 อ.บุคคลผู้ประเสริฐยิ่งกว่า ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ อ.พระผู้มี
 พระภาคเจ้านั้น ชื่อว่าอนุตฺตร. (ผู้ไม่มีใครประเสริฐยิ่งกว่า)
- วิ. นตฺถิ อนโถ อสฺสาติ **อนนฺต**, จกฺกวาฬ. (น + อนฺต) (แปลง น เป็น อน)
 อ.ที่สุด ของจักรวาลนั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ อ.จักรวาลนั้น ชื่อว่าอนนฺต. (ไม่มีที่สุด)
- วิ. น วิชฺชนฺติ อาสวา เอเตสนฺติ **อนาสวา**, ภิกฺขู. (น + อาสว) (แปลง น เป็น อน)
 อ.อาสวะ ท. ของภิกษุ ท.เหล่านั้น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ อ.ภิกษุ ท.เหล่านั้น ชื่อว่าอนาสว.
 (ผู้ไม่มีอาสวะ, พระอรหันต์)

๕. [ประมายตถ] สหปุพฺพปทพหุพพิທີสมาส

[ประมายตถ] สหปุพฺพปทพหุพพิທີสมาส คือ พหุพพิທີสมาสที่มีสหนิบาตอยู่หน้า
 ในอรรถปฐมาวิภัตติ เช่น สห เหตุนา โย วตฺตเตติ **สเหตุโก**, **สเหตุ** วา, ฆมโม. (สห + เหตุ)
 อ.กรรมใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยเหตุ เพราะเหตุนี้ อ.กรรมนั้น ชื่อว่าสเหตุก หรือชื่อว่าสเหตุ.
 (เป็นไปกับด้วยเหตุ) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สห” เป็นนิบาต อยู่ข้างหน้าบทว่า “เหตุนา” โดยมีบทว่า
 “โย” ลงปฐมาวิภัตติ เป็นอัญญบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “สหปุพฺพปทพหุพพิທີสมาส”

- วิ. สห ปิตฺติยา อิเม วตฺตนฺตฺติติ **สปิตฺติกา**, ฆมฺมา. (สห + ปิตฺติ) (ลง กปัจจัย)
 อ.กรรม ท.เหล่านี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปิตติ เพราะเหตุนี้ อ.กรรม ท.เหล่านี้ ชื่อว่าสปิตฺติก.
 (อันเป็นไปกับด้วยปิตติ)
- วิ. สห ปจฺจเยหิ อิเม วตฺตนฺตฺติติ **สปจฺจยา**, ฆมฺมา. (สห + ปจฺจย)
 อ.กรรม ท.เหล่านี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปัจจัย ท. เพราะเหตุนี้ อ.กรรม ท.เหล่านี้ ชื่อว่า
 สปจฺจย. (อันเป็นไปกับด้วยปัจจัย)

- วิ. สห อุปาทานเหติ อยํ วตตตตีติ **สอุปาทานโ**, ฐโม. (สห + อุปาทาน)
 อ.ธรรมนี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยอุปาทาน ท. เพราะเหตุนั้น อ.ธรรมนี้ ชื่อว่าสอุปาทาน.
 (อันเป็นไปกับด้วยอุปาทาน)
- วิ. สห ปริวารเหติ อยํ วตตตตีติ **สปริวารโ**, ปุคฺคโล. (สห + ปริวาร)
 อ.บุคคลนี้ ย่อมเป็นไป กับ ด้วยปริวาร ท. เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนี้ ชื่อว่าสปริวาร. (ผู้เป็นไป
 กับด้วยปริวาร)
- วิ. สห มุเลน อุทฺธโต **สมฺมุตฺธโต**, รุกฺโข. (สห + มุล + อุทฺธต)
 อ.ต้นไม้ อันถูกถอนขึ้นแล้ว กับ ด้วยราก ชื่อว่าสมฺมุตฺธต. (อันถูกถอนขึ้นพร้อมกับราก)

๖. อุปมานุปุพพทพหุพีหิสมาส

อุปมานุปุพพทพหุพีหิสมาส คือ พหุพพีหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ
 มี ๒ วิภัติ คือ ปฐมวิภัติ และฉกฺฐวิภัติ

๖.๑ ปจมาอุปมานุปุพพทพหุพีหิสมาส

ปจมาตถ อุปมานุปุพพทพหุพีหิสมาส พหุพพีหิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ
 ลงในอรรถปฐมวิภัติ เช่น สงฺโข วยิ ปณฺฑโร อยฺนฺติ **สงฺขปณฺฑโร**, ปุคฺคโล. (สงฺข +
 วยิ + ปณฺฑร) อ.บุคคลนี้ ชาว รวากะ อ.หอยสังข์ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนี้ ชื่อว่าสงฺขปณฺฑร.
 (ผู้ชาย เพียงดั่งหอยสังข์) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สงฺโข” เป็นบทอุปมา โดยมี “วยิ” ศัพท์สองอรรถ
 อุปมาให้ปรากฏบทว่า “ปณฺฑโร” เป็นสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ โดยมีบทว่า “อยฺ” ลงปฐมวิภัติ
 เป็นอัญญาบท

- วิ. สงฺโข วยิ ปณฺฑโร อยฺนฺติ **สงฺขปณฺฑโร**, ปุคฺคโล. (สงฺข + วยิ + ปณฺฑร)
 อ.บุคคลนี้ ชาว รวากะว่า อ.หอยสังข์ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนี้ ชื่อว่าสงฺขปณฺฑร. (ผู้ชาย
 เพียงดั่งหอยสังข์)
- วิ. กายพฺยามานํ สมปฺมาณตฺยา นิโครฺโ อิว ปริมณฺทโล โย ราชกฺุมารโ สโย **นิโครธ-**
ปริมณฺทโล, ราชกฺุมารโ. (นิโครธ + อิว + ปริมณฺทล)
 อ.พระราชกุมารใด มีปริมณฑล เพียงดั่ง อ.ต้นไทร เพราะความที่กายและวา ท. มีประมาณ
 เท่ากัน อ.พระราชกุมารนั้น ชื่อว่านิโครธปริมณฑล. (มีปริมณฑลเพียงดั่งต้นไทร)
- วิ. กาโก วยิ สฺุโร อยฺนฺติ **กาสฺุโร**, ปุคฺคโล. (กาค + วยิ + สฺุร)
 อ.บุคคลนี้ กล้า เพียงดั่ง อ.กา เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนี้ ชื่อว่ากาสฺุร. (ผู้กล้าเพียงดั่งกา)

- วิ. จกฺขุ อิว ภูโต อัยฺยํ ปรมตฺตปสฺสนโตติ **จกฺขุภูโต**, ภควา. (จกฺขุ + อิว + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งจกฺขุ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่าจกฺขุภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งจกฺขุ)
- วิ. อตฺถโถ วีย ภูโต อัยฺยํ ปรมตฺตปสฺสนโตติ **อตฺถภูโต**, ภควา. (อตฺถ + วีย + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งอรรถ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่าอตฺถภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งอรรถ)
- วิ. ธมฺโม วีย ภูโต อัยฺยํ ปรมตฺตปสฺสนโตติ **ธมฺมภูโต**, ภควา. (ธมฺม + วีย + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งธรรม เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์ เพราะเหตุนั้น
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่าธมฺมภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งธรรม)
- วิ. พุรฺหฺมา วีย ภูโต อัยฺยํ ปรมตฺตปสฺสนโตติ **พุรฺหฺมภูโต**, ภควา. (พุรฺหฺม + วีย + ภูต)
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ทรงเป็น เพียงดั่งมรรคธรรมอันประเสริฐ เพราะทรงเห็นซึ่งปรมัตถ์
 เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ ชื่อว่าพุรฺหฺมภูต. (ผู้ทรงเป็นเพียงดั่งมรรคธรรม
 อันประเสริฐ)
- วิ. อนฺโธ วีย ภูโต อายนฺติ **อนฺธภูโต**, พาลโ. (อนฺธ + วีย + ภูต)
 อ.คนพาลนี้ เป็น เพียงดั่งคนบอด เพราะเหตุนี้ อ.คนพาลนี้ ชื่อว่าอนฺธภูต. (ผู้เป็นเพียงดั่ง
 คนบอด)

๖.๒ ฉฏฺฐิอุปมานปุพฺพทพฺพพิทิสมาส

ฉฏฺฐิอุตฺถ อุปมานปุพฺพทพฺพพิทิสมาส พหุพพิทิสมาสที่มีบทหน้าเป็นบทเปรียบเทียบ ลงในอรรถฉฏฺฐิวิภัตติ เช่น สุวณฺณวณฺโณ วีย วณฺโณ ยสฺส โสยฺ สุวณฺณวณฺโณ, ภควา. (สุวณฺณวณฺณ + วีย + วณฺณ). อ.วรรณะ เพียงดั่ง อ.วรรณะแห่งทอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ใด มีอยู่ อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่าสุวณฺณวณฺณ. (ผู้มีวรรณะเพียงดั่ง วรรณะแห่งทอง) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สุวณฺณวณฺโณ” เป็นบทอุปมา โดยมี “วีย”ศัพท์ เป็นบทส่ง อรรถอุปมาให้ปรากฏ บทว่า “วณฺโณ” เป็นบทที่ถูกลำมาเปรียบเทียบ โดยมีบทว่า “ยสฺส” ลงฉฏฺฐิวิภัตติ เป็นอัญญาบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “ฉฏฺฐิอุตฺถ อุปมานปุพฺพทพฺพพิทิสมาส”

- วิ. สุวณฺณวณฺโณ วีย วณฺโณ ยสฺส โสยฺ **สุวณฺณวณฺโณ**, ภควา. (สุวณฺณวณฺณ+วีย+วณฺณ)
 อ.วรรณะ เพียงดั่ง อ.วรรณะแห่งทอง ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด มีอยู่ อ.พระผู้มี
 พระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่าสุวณฺณวณฺณ. (ผู้มีวรรณะเพียงดั่งวรรณะแห่งทอง) (ลบวณฺณ
 ศัพท์หลัง)

- วิ. นาคสุส วิย อสุส คคีติ **นาคคคิ**, ภควา. (นาค + วิย + คคิ)
 อ.การไป เพียงดั่งการไปแห่งช้างตัวประเสริฐ ของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีอยู่ เพราะเหตุ
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ชื่อว่านาคคคิ. (ผู้มีการไปเพียงดั่งการไปของช้าง)
- วิ. สีสหุส วิย อสุส หนูติ **สีหหุ**, ภควา. (สีห + วิย + หุ)
 อ.คาง เพียงดั่งคางของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ
 อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่าสีหหุ. (ผู้มีคางเพียงดั่งคางของราชสีห์)
- วิ. เอนิสสุ วิย อสุส ชงฆาติ **เอณิชงฺขม**, ภควา. (เอณิ + วิย + ชงฆา)
 อ.พระชงฆ์ เพียงดั่งแข้ง ของเนื้อทราย ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะเหตุ
 นั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่าเอณิชงฆ. (ผู้มีแข้งเพียงดั่งแข้งของเนื้อทราย)
- วิ. สีสหุส ปุพฺพทฺฐ วิย อสุส กาโยติ **สีหปุพฺพทฺฐกาโย**, ภควา. (สีหปุพฺพทฺฐ + วิย + กาย)
 อ.กาย เพียงดั่งกายข้างหน้า ของราชสีห์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น มีอยู่ เพราะ
 เหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อว่าสีหปุพฺพทฺฐกาย. (ผู้มีกายเพียงดั่งกาย
 ข้างหน้าของราชสีห์)
- วิ. พฺรหฺมุโน วิย อฏฺฐจฺจนฺนาคโตะ สโร อสุสาติ **พฺรหฺมสุสโร**, ภควา. (พฺรหฺม + วิย + สร)
 อ.เสียง อันประกอบด้วยองค์ ๘ เพียงดั่งเสียง แห่งพรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
 มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่าพฺรหฺมสุสร. (ผู้มีเสียงเพียงดั่ง
 เสียง แห่งพรม)

๗. วาสทฺทตฺถ สงฺขโยภยปทพฺพหฺพิหิสมาส

वासทฺทตฺถ สงฺขโยภยปทพฺพหฺพิหิสมาส คือ พหฺพหฺพิหิสมาสที่บททั้งสองเป็นสังขยา
 ในอรรถของวาทฺพท์ แสดงความไม่แน่นอน เช่น เทว วา ตโย วา ปตฺตา **ทฺวตฺติปตฺตา**.
 (ทฺวิ + ติ + ปตฺต) อ.บาตร ท. สอง หรือ หรือว่า สาม ชื่อว่าทฺวตฺติปตฺต. (สองหรือสามบาตร) ใน
 ตัวอย่างนี้ บทว่า “เทว” กับบทว่า “ตโย” เป็นสังขยา และมี “วาทฺพท์” ต่อท้ายทั้งสองศัพท์
 ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “वासทฺทตฺถ สงฺขโยภยปทพฺพหฺพิหิสมาส”

- วิ. เทว วา ตโย วา ปตฺตา **ทฺวตฺติปตฺตา**. (ทฺวิ + ติ + ปตฺต)
 อ.บาตร ท. สองหรือ หรือว่าสาม ชื่อว่าทฺวตฺติปตฺต. (สองหรือสามบาตร)
- วิ. ทฺวิหฺ วา ตีหฺ วา **ทฺวิหฺตีหฺ**. (ทฺวิห + ตีห)
 อ.สองวัน หรือ หรือว่า อ.สามวัน ชื่อว่าทฺวิหฺตีห. (สองหรือสามวัน)
- วิ. ฉ วา ปญฺจ วา วาจา **ฉปฺปญฺจวาจา**. (ฉ + ปญฺจ + วาจา)
 อ.คำพูด ท. หกคำ หรือ หรือว่า ห้าคำ ชื่อว่าฉปฺปญฺจวาจา. (หกหรือห้าคำ)

- วิ. สดต วา อฏฺฐ วา มาสา **สดตฏฺฐมาสา**. (สดต + อฏฺฐ + มาส)
 อ.เดือน ท. เจ็ด หรือ หรือว่า แปด ชื่อว่าสดตฏฺฐมาส. (เจ็ดหรือแปดเดือน)
- วิ. เอกโยชนํ วา ทฺวิโยชนานิ วา **เอกโยชนทฺวิโยชนานิ**. (เอกโยชน + ทฺวิโยชน)
 อ.หนึ่งโยชนํ หรือ หรือว่า อ.สองโยชนํ ท. ชื่อว่าเอกโยชนทฺวิโยชน. (หนึ่งโยชนํ หรือ สองโยชนํ)

๘. ทิสนุตราพฺตถพหุพพีหีสมาส

ทิสนุตราพฺตถพหุพพีหีสมาส คือ พหุพพีหีสมาสที่ใช้ในอรรถระหว่างทิศทั้งสอง ได้แก่ การพูดถึงทิศเฉียงต่างๆ นั้นเอง เช่น ปุพฺพสุสา จ ทกฺขินฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปุพฺพทกฺขินา**, วิทิสา. (ปุพฺพ + ทกฺขินา). อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันออกด้วย แห่งทิศใต้ด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าปุพฺพทกฺขินา. (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “ปุพฺพสุสา” พูดถึงทิศตะวันออก บทว่า “ทกฺขินฺสุสา” พูดถึงทิศใต้ บทว่า “ยา” เป็นอัญญาบท หมายถึงทิศเฉียง ฉะนั้น เมื่อพูดถึงทิศเฉียงของทั้งสองทิศดังกล่าว จึงได้แก่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ พหุพพีหีสมาสนี้ จึงได้ชื่อว่า “ทิสนุตราพฺตถพหุพพีหีสมาส”

- วิ. ปุพฺพสุสา จ ทกฺขินฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปุพฺพทกฺขินา**, วิทิสา. (ปุพฺพ + ทกฺขินา)
 อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันออกด้วย แห่งทิศใต้ด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าปุพฺพทกฺขินา. (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) (รัสสะ)
- วิ. ปุพฺพสุสา จ อุตฺตราย จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปุพฺพุตฺตราย**, วิทิสา. (ปุพฺพ + อุตฺตราย)
 อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันออกด้วย แห่งทิศเหนือด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าปุพฺพุตฺตราย. (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) (รัสสะ)
- วิ. อปราย จ ทกฺขินฺสุสา จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **อปรทกฺขินา**, วิทิสา. (อปรา + ทกฺขินา)
 อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันตกด้วย แห่งทิศใต้ด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าอปรทกฺขินา. (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) (รัสสะ)
- วิ. ปจฺฉิมาย จ อุตฺตราย จ ทิสาย ยทฺนุตราพฺ สาย **ปจฺฉิมุตฺตราย**, วิทิสา. (ปจฺฉิม + อุตฺตราย)
 อ.ทิศเฉียงใต้ ถือเอาซึ่งระหว่างกลาง แห่งทิศตะวันตกด้วย แห่งทิศเหนือด้วย อ.ทิศเฉียงนั้น ชื่อว่าปจฺฉิมุตฺตราย. (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) (รัสสะ)

๙. พุยติหารลกฺขณพหุพฺพีหิสมาส

พุยติหารลกฺขณพหุพฺพีหิสมาส คือ พหุพฺพีหิสมาสที่ลักษณะแผ่ขยายออกไป หมายความว่า ลุกกลมไปสู่กิริยาการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เกเสสุ จ เกเสสุ จ คเหตุวา อิหํ ยฺยทุํ ปวตฺตตีติ **เกสาเกสิ.** (เกส + เกส + คเหตุวา + อิม). อ.การต่อสู้นี้ จับตั้งแล้ว ที่ผม ท.ของฝ่ายนี้ด้วย ที่ผม ท.ของฝ่ายโน้นด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น อ.การต่อสู้นี้ ชื่อว่าเกสาเกสิ. (การต่อสู้ที่มีการตีผสมกันและกัน) ในตัวอย่างนี้ บทว่า “เกเสสุ” ทั้งสองบท เป็นผลเนื่องมาจากการทะเลาะกัน โดยมีบทว่า “อิหํ” เป็นอัญญบท ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็น “พุยติหารลกฺขณพหุพฺพีหิสมาส”

- วิ. ทณฺเฑหิ จ ทณฺเฑหิ จ ปหริตฺวา อิหํ ยฺยทุํ ปวตฺตตีติ **ทณฺทาทณฺทิ.** (ทณฺท + ทณฺท + ปหริตฺวา + อิม)
 อ.การต่อสู้นี้ ตีแล้ว ด้วยท่อนไม้ ท.ของฝ่ายนี้ด้วย ด้วยท่อนไม้ ท.ของฝ่ายโน้นด้วย ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น อ.การต่อสู้นี้ ชื่อว่าทณฺทาทณฺทิ. (การต่อสู้ที่มีการตีด้วยท่อนไม้) (ทีฆะ อ เป็น อา ท่ามกลางสมาส, แปลงสระที่สุดของสมาสเป็น อิ)

๖.๖ ทวันทสมาส

ทวันทสมาส คือ สมาสที่ย่อนามบทตั้งแต่สองบทขึ้นไป อันมีอรรถรวบรวมซึ่งกันและกัน และมีวิภัติเหมือนกัน คำแปลของทวันทสมาส แปลว่า “...และ...”

หลักการเรียงศัพท์ไว้ก่อนและหลังในทวันทสมาส มีดังนี้

- (๑) เรียงตามสิ่งที่นำบุชามาก-นำบุชาน้อย มีคุณมาก-มีคุณน้อย เช่น สาริปฺตุโต จ โมคคฺคฺลาโน จ สาริปฺตุโตโมคคฺคฺลาโน.
- (๒) เรียงตามที่มีสระน้อย-มาก เช่น จนฺโท จ สุริโย จ **จนฺทสุริยา.**
- (๓) เรียงตามอิวิถณะและอุวิถณะเป็นที่สุด เช่น อคฺคิ จ ฐโม จ **อคฺคิฐมา.**
- (๔) เรียงตามอการันต์มีสระเป็นเบื้องต้น เช่น อตุโถ จ ฐโม จ **อตุถฐมา.**
- (๕) เรียงตาม(สังขยา)จำนวน จากน้อยไปหามาก เช่น เอกกณฺจ ทุกณฺจ **เอกกทุกิ.**
- (๖) กรณีที่มีศัพท์เป็นจำนวนมาก ไม่มีความแน่นอนในการเรียงลำดับ

๑. อิติตรีตรโยคทวนุท (อสมหาร)

อิติตรีตรโยคทวนุท (อสมหาร) ได้แก่ ทวิทศมาสที่มีอรรถของแต่ละบท เป็นประธานเสมอกัน ฉะนั้น จึงมีรูปเป็นพหูพจน์เท่านั้น ส่วนลิงค์ มีลิงค์ตามบทหลัง เช่น สารีปุตโต จ โมคคัลลาโน จ **สารีปุตโตโมคคัลลานา**. พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลานะด้วย ชื่อว่าสารีปุตโต-โมคคัลลาน. (พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ) มาจาก “สารีปุตโต + โมคคัลลาน” ทั้งสองศัพท์ มีอรรถเสมอกัน เท่าเทียมกัน ฉะนั้น ให้ลงวิภัติพิพหูพจน์เท่านั้น

- วิ. เทโว จ มนุสโส จ **เทวมนุสสา**. (เทว + มนุสส)
 - อ.เทวดาด้วย อ.มนุษย์ด้วย ชื่อว่าเทวมนุสส. (เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)
- วิ. สมณो จ พุราหมणो จ **สมณพุราหมणा**. (สมณ + พุราหมณ)
 - อ.สมณะด้วย อ.พราหมณ์ด้วย ชื่อว่าสมณพุราหมณ. (สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย)
- วิ. พุราหมणो ज कल्पितो ज **พุราหมणकल्पिका**. (พุราหมณ + คหปติก)
 - อ.พราหมณ์ด้วย อ.คหปติด้วย ชื่อว่าพุราหมณคหปติก. (พราหมณ์และคหปติทั้งหลาย)
- วิ. ขตติโย ज पुराहणो ज **ขตติยपुराहणा**. (ขตติย + พุราหมณ)
 - อ.กษัตริย์ด้วย อ.พราหมณ์ด้วย ชื่อว่าขตติยพุราหมณ. (กษัตริย์และพราหมณ์ทั้งหลาย)
- วิ. जन्तो ज सुत्रियो ज **จन्तिसुत्रिया**. (จन्ทิม + สุตริย)
 - อ.พระจันทร์ด้วย อ.พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่าจन्ตिसุत्रिय. (พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งหลาย)
- วิ. माता ज पिता ज **मातापितरो**. (มาตุ + ปิตุ) (แปลง อู ของมาตุศัพท์เป็น อา = เตสุ วุฑิชิ)
 - อ.มารดาด้วย อ.บิดาด้วย ชื่อว่ามาตาปิตุ. (มารดาและบิดาทั้งหลาย)
- วิ. पिता ज पुत्रो ज **पितापुत्रा**. (ปิตุ + ปุตฺต) (แปลง อู ของปิตุศัพท์เป็น อา = เตสุ วุฑิชิ)
 - อ.บิดาด้วย อ.บุตรด้วย ชื่อว่าปิตาปุตฺต. (บิดาและบุตรทั้งหลาย)
- วิ. जन्तो ज सुत्रियो ज **จन्तिसुत्रिया**. (จन्ท + สุตริย)
 - อ.พระจันทร์ด้วย อ.พระอาทิตย์ด้วย ชื่อว่าจन्ตिसุत्रिय. (พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งหลาย)
- วิ. निम ज चन्पहा ज **นิमचन्पहा**. (นิคม + ชนปท)
 - อ.นิคม ท.ด้วย อ.ชนบท ท.ด้วย ชื่อว่านิมชन्ปท. (นิคมและชนบททั้งหลาย)
- วิ. सुरा ज असुरा ज क्रुपा ज मनुषा ज गुचका ज कनुषुपा ज **सुरासुरक्रमनुषुगुचक-कनुषुपा**. (सुर + असुर + क्रुप + मनुष + गुचक + कनुषुप)
 - อ.เทวดา ท.ด้วย อ.อสูร ท.ด้วย อ.ครุฑ ท.ด้วย อ.มนุษย์ ท.ด้วย อ.นาค ท.ด้วย อ.คนธรรพ์ ท.ด้วย ชื่อว่าสุราสุรक्रमनुषुगुचकनुषुพ. (เทวดา อสูร ครุฑ มนุษย์ นาค และคนธรรพ์)

- วิ. **อคฺคิ จ ฐโม จ อคฺคิฐมา.** (อคฺคิ + ฐม)
 อ.ไฟด้วย อ.ควันด้วย ชื่อว่าอคฺคิฐม. (ไฟและควัน)
- วิ. **ชาตโว จ ลิงฺคานิ จ ชาตฺตูลิงฺคานิ.** (ชาตฺ + ลิงฺค)
 อ.ชาตฺ ท.ด้วย อ.ลิงค์ ท.ด้วย ชื่อว่าชาตฺตูลิงฺค. (ชาตฺและลิงค์)
- วิ. **อตฺถอ จ ฐมฺโม จ อตฺถฐมฺมา.** (อตฺถ + ฐมฺม)
 อ.อรรถด้วย อ.ธรรมด้วย ชื่อว่าอตฺถฐมฺม. (อรรถและธรรม)
- วิ. **อตฺถอ จ สทฺโท จ อตฺถสทฺทา.** (อตฺถ + สทฺท)
 อ.อรรถด้วย อ.ศัพท์ด้วย ชื่อว่าอตฺถสทฺท. (อรรถและศัพท์)
- วิ. **สทฺโท จ อตฺถอ จ สทฺทตฺถา.** (สทฺท + อตฺถ)
 อ.ศัพท์ด้วย อ.อรรถด้วย ชื่อว่าสทฺทตฺถ. (ศัพท์และอรรถ)

๒. สมาหารทวนฺท

สมาหารทวนฺท ได้แก่ การรวบรวมอรรถทั้งหลายให้เป็นอันเดียวกัน รูปสำเร็จจะเป็น นปฺงฺสกลิงค์ เอกวจนะเท่านั้น เช่น จกฺขุ จ โสตณฺจ **จกฺขุโสตฺ.** ตาด้วย หูด้วย ชื่อว่าจกฺขุโสต. (ตาและหู) มาจาก “จกฺขุ + โสต” บทว่า “จกฺขุ” และบทว่า “โสต” ล้วนเป็นอวัยวะ ที่ไม่ได้กล่าวถึงความหมายแยกเป็นอิสระจากกัน แต่กล่าวโดยความเป็นอวัยวะที่รวมอยู่ด้วยกัน กล่าวถึงการรวมอยู่ของศัพท์นั้น

- วิ. **จกฺขุ จ โสตณฺจ จกฺขุโสตฺ.** (จกฺขุ + โสต)
 อ.ตาด้วย อ.หูด้วย ชื่อว่าจกฺขุโสต. (ตาและหู)
- วิ. **สมถอ จ วิปฺสฺสนา จ สมถวิปฺสฺสน.** (สมถ + วิปฺสฺสนา)
 อ.สมถะด้วย อ.วิปฺสฺสนาด้วย ชื่อว่าสมถวิปฺสฺสน. (สมถะและวิปฺสฺสนา)
- วิ. **มุขณฺจ นาสิกา จ มุขนาสิก.** (มุข + นาสิกา) (รัสสะที่สุตสมาส = สโร รสฺโส นปฺสฺเก)
 อ.ปากด้วย อ.จมูกด้วย ชื่อว่ามุขนาสิก. (ปากและจมูก)
- วิ. **หนุ จ คีวา จ หนุคิวั.** (หนุ + คีวา) (รัสสะที่สุตสมาส)
 อ.คางด้วย อ.คอด้วย ชื่อว่าหนุคิวั. (คางและคอ)
- วิ. **กณฺโณ จ นาสา จ กณฺณนาส.** (กณฺณ + นาสา) (รัสสะที่สุตสมาส)
 อ.หูด้วย อ.จมูกด้วย ชื่อว่ากณฺณนาส. (หูและจมูก)
- วิ. **ปาณิ จ ปาโท จ ปาณิปาท.** (ปาณิ + ปาท)
 อ.มือด้วย อ.เท้าด้วย ชื่อว่าปาณิปาท. (มือและเท้า)

- วิ. ฉวิ จ มัสฉจ โลहितฉจ **ฉวิมัสโลहित**. (ฉวิ + มัส + โลहित)
 อ.ผิวหนังด้วย อ.เนื้อด้วย อ.เลือดด้วย ชื่อว่าฉวิมัสโลहित. (ผิวหนัง เนื้อ และเลือด)
- วิ. คีตฉจ วาทิตฉจ **คีตวาทิต**. (คีต + วาทิต)
 อ.การขับร้องด้วย อ.การบรรเลงด้วย ชื่อว่าคีตวาทิต. (การขับร้องและการบรรเลง)
- วิ. สมมุฉจ ตาพฉจ **สมมุตาพ**. (สมมุ + ตาพ)
 อ.การตีฆ้องด้วย อ.การปรบมือด้วย ชื่อว่าสมมุตาพ. (การตีฆ้องและการปรบมือ)
- วิ. สงฺข โข จ ปณโว จ ฑิณฺฑิโม จ **สงฺขปณวฑิณฺฑิม**. (สงฺข + ปณว + ฑิณฺฑิม)
 อ.สังข์ด้วย อ.กลองบัณเฑาะว์ด้วย อ.เปิงมางด้วย ชื่อว่าสงฺขปณวฑิณฺฑิม. (สังข์ กลอง บัณเฑาะว์ และเปิงมาง)
- วิ. สงฺขา จ ปณวา จ ฑิณฺฑิมา จ **สงฺขปณวฑิณฺฑิม**. (สงฺข + ปณว + ฑิณฺฑิม)
 อ.สังข์ ท.ด้วย อ.กลองบัณเฑาะว์ ท.ด้วย อ.เปิงมาง ท.ด้วย ชื่อว่าสงฺขปณวฑิณฺฑิม.(สังข์ กลองบัณเฑาะว์ และเปิงมาง)
- วิ. ผาโล จ ปาจนฉจ **ผาลปาจน**. (ผาล + ปาจน)
 อ.ผาลด้วย อ.ปฏักด้วย ชื่อว่าผาลปาจน. (ผาลและปฏัก)
- วิ. ยุคฉจ นงฺคฉจ **ยุคนงฺค**. (ยุค + นงฺค)
 อ.แอกด้วย อ.ไถด้วย ชื่อว่ายุคนงฺค. (แอกและไถ)
- วิ. หตฺธิโน จ อสฺสา จ **หตฺธิอสฺส**. (หตฺธิ + อสฺส) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.ช้าง ท.ด้วย อ.ม้า ท.ด้วย ชื่อว่าหตฺธิอสฺส. (ช้างและม้า)
- วิ. รธา จ ปตฺติกา จ **รธปตฺติก**. (รธ + ปตฺติก)
 อ.รถ ท.ด้วย อ.ทหารบก ท.ด้วย ชื่อว่ารธปตฺติก. (รถและทหารบก)
- วิ. อสิ จ จมฺมฉจ **อสิจมฺม**. (อสิ + จมฺม)
 อ.ดาบด้วย อ.โล่ด้วย ชื่อว่าอสิจมฺม. (ดาบและโล่)
- วิ. ธนฺ จ กลาโป จ **ธนฺกลาป**. (ธนฺ + กลาป)
 อ.ธนูด้วย อ.แล่งธนูด้วย ชื่อว่าธนฺกลาป. (ธนูและแล่งธนู)
- วิ. ฑฺสฺสา จ มกฺสา จ **ฑฺสมกฺส**. (ฑฺสฺ + มกฺส)
 อ.เหลือบ ท.ด้วย อ.ยุง ท.ด้วย ชื่อว่าฑฺสมกฺส. (เหลือบและยุง)
- วิ. กุณฺธา จ กิปีลฺลิกา จ **กุณฺธกิปีลฺลิก**. (กุณฺธ + กิปีลฺลิก)
 อ.มด ท.ด้วย อ.ปลวก ท.ด้วย ชื่อว่ากุณฺธกิปีลฺลิก. (มดและปลวก)
- วิ. กิฏฺฐา จ ปฏฺฐกา จ **กิฏฺฐปฏฺฐค**. (กิฏฺฐ + ปฏฺฐค)
 อ.ตัวแก้ว ท.ด้วย อ.ตักแตน ท.ด้วย ชื่อว่ากิฏฺฐปฏฺฐค. (ตัวแก้วและตักแตน)

- วิ. กีฏา จ สรีสปา จ **กีฏสรีสปิ.** (กีฏ + สรีสป)
 อ.ตัวแก้ว ท.ด้วย อ.แมงป่อง ท.ด้วย ชื่อว่ากีฏสรีสป. (ตัวแก้วและแมงป่อง)
- วิ. อหิ จ นกุลโโล จ **อหินกุล.** (อหิ + นกุล)
 อ.งูด้วย อ.พังพอนด้วย ชื่อว่าอหินกุล. (งูและพังพอน)
- วิ. พิพาโร จ มุสิกกา จ **พิพารมุสิกา.** (พิพาร + มุสิกกา) (รัสสะที่สุตสมมาส)
 อ.แมวด้วย อ.หนูด้วย ชื่อว่าพิพารมุสิกา. (แมวและหนู)
- วิ. กาโก จ โอลูโก จ **กาโกลูก.** (กาก + โอลูก)
 อ.กาดด้วย อ.นกเค้าด้วย ชื่อว่ากาโกลูก. (กาและนกเค้า)
- วิ. สปิโป จ มณฑุกโก จ **สปิโปมณฑุก.** (สปิโป + มณฑุก)
 อ.งูด้วย อ.กบด้วย ชื่อว่าสปิโปมณฑุก. (งูและกบ)
- วิ. ครุโพ จ สปิโป จ **ครุพสปิโป.** (ครุพ + สปิโป)
 อ.ครุฑด้วย อ.นาคด้วย ชื่อว่าครุพสปิโป. (ครุฑและนาค)
- วิ. สีลญจ ปญญาณญจ **สีลปญญาณ.** (สีล + ปญญาณ)
 อ.ศีลด้วย อ.ปัญญาด้วย ชื่อว่าสีลปญญาณ. (ศีลและปัญญา)
- วิ. นามญจ รูปญจ **นามรูปิ.** (นาม + รูป)
 อ.นามด้วย อ.รูปด้วย ชื่อว่านามรูป. (นามและรูป)
- วิ. หิริ จ โอตตปปญจ **หิโรตตปปิ.** (หิริ + โอตตปปิ)
 อ.ความละอายด้วย อ.ความเกรงกลัวด้วย ชื่อว่าหิโรตตปปิ. (ความละอายและความเกรงกลัว)
- วิ. สติ จ สมปชฌณญจ **สติสมปชฌณ.** (สติ + สมปชฌณ)
 อ.ความระลึกได้ด้วย อ.ความรู้สึกรู้ตัวด้วย ชื่อว่าสติสมปชฌณ. (สติและสัมปชัญญะ)
- วิ. โลโก จ โมโห จ **โลกโมหิ.** (โลก + โมห)
 อ.ความโลภด้วย อ.ความหลงด้วย ชื่อว่าโลกโมห. (โลภะและโมหะ)
- วิ. โทโส จ โมโห จ **โทสโมหิ.** (โทส + โมห)
 อ.ความโกรธด้วย อ.ความหลงด้วย ชื่อว่าโทสโมห. (โทสะและโมหะ)
- วิ. อหิริโก จ อโนตตปปญจ **อหิริกาโนตตปปิ.** (อหิริกา + อโนตตปปิ)
 อ.ความไม่ละอายด้วย อ.ความไม่เกรงกลัวด้วย ชื่อว่าอหิริกาโนตตปปิ. (ความไม่ละอาย และไม่เกรงกลัว)
- วิ. ถีนญจ มิทฐญจ **ถีนมิทฐิ.** (ถีน + มิทฐ)
 อ.ความหดหู่ด้วย อ.ความวังเวงเหงาหวาดด้วย ชื่อว่าถีนมิทฐ. (ถีนะและมิทฐะ)
- วิ. อุทฐจจญจ กุกุกจจญจ **อุทฐจจกุกุกจ.** (อุทฐจจ + กุกุกจจ)
 อ.ความฟุ้งซ่านด้วย อ.ความรำคาญใจด้วย ชื่อว่าอุทฐจจกุกุกจ. (ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ)

- วิ. อาธิปัจฉมฺจ ปริวารโ จ **อาธิปัจฉปริวารโ.** (อาธิปัจจ + ปริวาร)
 อ.ความเป็นแห่งอธิบดีด้วย อ.ปริวารด้วย ชื่อว่าอาธิปัจฉปริวาร. (ความเป็นแห่งอธิบดีและปริวาร)
- วิ. ฉนฺโท จ ปาโรสุทฺธิ จ **ฉนฺทปาโรสุทฺธิ.** (ฉนฺท + ปาโรสุทฺธิ)
 อ.ฉนฺทด้วย อ.ปาโรสุทฺธิด้วย ชื่อว่าฉนฺทปาโรสุทฺธิ. (ฉนฺทและปาโรสุทฺธิ)
- วิ. ปฏฺิสนฺธิ จ ปวตฺติ จ **ปฏฺิสนฺธิปวตฺติ.** (ปฏฺิสนฺธิ + ปวตฺติ)
 อ.ปฏฺิสนฺธิกาลด้วย อ.ปวตฺติกาลด้วย ชื่อว่าปฏฺิสนฺธิปวตฺติ. (ปฏฺิสนฺธิกาลและปวตฺติกาล)
- วิ. ทาสี จ ทาโส จ **ทาสีทาส.** (ทาสี + ทาส) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.ทาสหญิงด้วย อ.ทาสชายด้วย ชื่อว่าทาสีทาส. (ทาสหญิงและทาสชาย)
- วิ. อิตฺถิ จ ปุมฺา จ **อิตฺถิปุม.** (อิตฺถิ + ปุม) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.หญิงด้วย อ.ชายด้วย ชื่อว่าอิตฺถิปุม. (หญิงและชาย)
- วิ. ปตฺโต จ จีวรณฺจ **ปตฺตจีวร.** (ปตฺต + จีวร)
 อ.บาตรด้วย อ.จีวรด้วย ชื่อว่าปตฺตจีวร. (บาตรและจีวร)
- วิ. สาขา จ ปลาโส จ **สาขापลาส.** (สาขา + ปลาส)
 อ.กิ่งไม้ด้วย อ.ไปไม้ด้วย ชื่อว่าสาขापลาส. (กิ่งไม้และไปไม้)
- วิ. เอกกณฺจ ทุกณฺจ **เอกกทูก.** (เอกก + ทูก)
 อ.หมวดหนึ่งด้วย อ.หมวดสองด้วย ชื่อว่าเอกกทูก. (หมวดหนึ่งและหมวดสอง)
- วิ. ทุกณฺจ ติกณฺจ **ทูกติก.** (ทูก + ติก)
 อ.หมวดสองด้วย อ.หมวดสามด้วย ชื่อว่าทูกติก. (หมวดสองและหมวดสาม)
- วิ. ติกณฺจ จตฺกุกณฺจ **ติจจตฺกูก.** (ติก + จตฺกูก)
 อ.หมวดสามด้วย อ.หมวดสี่ด้วย ชื่อว่าติจจตฺกูก. (หมวดสามและหมวดสี่)
- วิ. จตฺกุกณฺจ ปณฺจกณฺจ **จตฺกูกปณฺจก.** (จตฺกูก + ปณฺจก)
 อ.หมวดสี่ด้วย อ.หมวดห้าด้วย ชื่อว่าจตฺกูกปณฺจก. (หมวดสี่และหมวดห้า)
- วิ. ทีโฆ จ มชฺฉมิโฆ จ **ทีฆมชฺฉมิ.** (ทีฆ + มชฺฉมิ)
 อ.ยาวด้วย อ.ปานกลางด้วย ชื่อว่าทีฆมชฺฉมิ. (ยาวและปานกลาง)
- วิ. โอรพฺภิกา จ สฺฐกริกา จ **โอรพฺภิกาสฺฐกริก.** (โอรพฺภิก + สฺฐกริก)
 อ.คนฆ่าแกะ ท.ด้วย อ.คนฆ่าสุกร ท.ด้วย ชื่อว่าโอรพฺภิกาสฺฐกริก. (คนฆ่าแกะและคนฆ่าสุกร เลี้ยงชีพ)
- วิ. สากฺุณฺิกา จ มาควิกา จ **สากฺุณฺิกมาควิก.** (สากฺุณฺิก + มาควิก)
 อ.คนฆ่านก ท.ด้วย อ.คนฆ่าเนื้อ ท.ด้วย ชื่อว่าสากฺุณฺิกมาควิก. (พรานนกและพรานเนื้อ)

- วิ. สปากโก จ จณฺหาโล จ **สปากจณฺหาลิ**. (สปาก + จณฺหาล)
 อ.คนกินเนื้อสุนัขด้วย อ.คนจันฑาลด้วย ชื่อว่าสปากจณฺหาล. (คนกินเนื้อสุนัขและจันฑาล)
- วิ. ปุกฺกุโส จ ฉวทาหโก จ **ปุกฺกุสฉวทาหกิ**. (ปุกฺกุส + ฉวทาหก)
 อ.คนทิ้งดอกไม้(อุจจาระ)ด้วย อ.คนเผาศพด้วย ชื่อว่าปุกฺกุสฉวทาหก. (คนทิ้งดอกไม้และสปีหรือ)
- วิ. เวณา จ รถการา จ **เวนรถการิ**. (เวณ + รถการ)
 อ.ช่างสาน ท.ด้วย อ.ช่างหนัง ท.ด้วย ชื่อว่าเวนรถการ. (ช่างสานและช่างหนัง)
- วิ. ปุพฺพา จ อปรา จ **ปุพฺพาปรี**. (ปุพฺพา + อปรา) (รัสสะ)
 อ.ทิศตะวันออกด้วย อ.ทิศตะวันตกด้วย ชื่อว่าปุพฺพาปรี. (ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก)
- วิ. ปฺรตุถิมา จ ปจฺจิมมา จ **ปฺรตุถิมปจฺจิมิ**. (ปฺรตุถิมา + ปจฺจิมมา) (รัสสะ)
 อ.ทิศตะวันออกด้วย อ.ทิศตะวันตกด้วย ชื่อว่าปฺรตุถิมปจฺจิมิ. (ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก)
- วิ. ทกฺขิณา จ อุตฺตรา จ **ทกฺขิณุตฺตริ**. (ทกฺขิณา + อุตฺตรา) (รัสสะ)
 อ.ทิศใต้ด้วย อ.ทิศเหนือด้วย ชื่อว่าทกฺขิณุตฺตร. (ทิศใต้และทิศเหนือ)
- วิ. อธฺรา จ อุตฺตรา จ **อธฺรุตฺตริ**. (อธฺรา + อุตฺตรา)
 อ.ทิศเบื้องล่างด้วย อ.ทิศเบื้องบนด้วย ชื่อว่าอธฺรุตฺตร. (ทิศเบื้องล่างและทิศเบื้องบน)

ตัวอย่างที่เป็นได้ทั้งสมาหารวันทสมาสและอิตรีตรโยควันทสมาส มีดังนี้

- วิ. อสฺสตุถา จ กปิตุถา จ **อสฺสตุถกปิตุถิ**, **อสฺสตุถกปิตุถา** วา. (อสฺสตุถ + กปิตุถ)
 อ.ต้นโพธิ์ ท.ด้วย อ.ต้นมะขวิด ท.ด้วย ชื่อว่าอสฺสตุถกปิตุถ. (ต้นโพธิ์และต้นมะขวิด)
- วิ. อชา จ เอพกา จ **อเชพกิ**, **อเชพกา** วา. (อช + เอพก)
 อ.แพะ ท.ด้วย อ.แกะ ท.ด้วย ชื่อว่าอเชพก. (แพะและแกะ)
- วิ. หิริณฺณญจ สุวณฺณญจ **หิริณฺณสุวณฺณิ**, **หิริณฺณสุวณฺณานิ** วา. (หิริณฺณ + สุวณฺณ)
 อ.เงินด้วย อ.ทองด้วย ชื่อว่าหิริณฺณสุวณฺณ. (เงินและทอง)
- วิ. ชาตฺรุปรญจ รชตญจ **ชาตฺรุปรชตฺ**, **ชาตฺรุปรชตานิ** วา. (ชาตฺรุปร + รชต)
 อ.ทองด้วย อ.เงินด้วย ชื่อว่าชาตฺรุปรชต. (ทองและเงิน)
- วิ. มถฺนิ จ มุตฺตญจ สงฺโข จ เวพฺุริยญจ **มถฺนิมุตฺตสงฺขเวพฺุริยิ**, **มถฺนิมุตฺตสงฺขเวพฺุริยานิ** วา.
 อ.แก้วมณีด้วย อ.มุกดาด้วย อ.สังข์ด้วย อ.แก้วไพฑูรย์ด้วย ชื่อว่ามถฺนิมุตฺตสงฺขเวพฺุริย.
 (แก้วมณี มุกดา สังข์ และแก้วไพฑูรย์) (มถฺนิ + มุตฺต + สงฺข + เวพฺุริย)
- วิ. กาสี จ โกสลา จ **กาสิโกสลิ**, **กาสิโกสลานิ** วา. (กาสิ + โกสล) (รัสสะท่ามกลางสมาส)
 อ.แคว้นกาสิ ท.ด้วย อ.แคว้นโกศล ท.ด้วย ชื่อว่ากาสิโกสล. (แคว้นกาสิและแคว้นโกศล)

- วิ. กุศลฉย อกุศลฉย **กุสลากุศล, กุสลากุสลา** วา. (กุศล + อกุศล)
 อ.กุศลด้วย อ.อกุศลด้วย **ชื่อว่ากุสลากุศล.** (กุศลและอกุศล)
- วิ. สาวชชฉย อนวชชฉย **สาวชชานวชช, สาวชชานวชชา** วา. (สาวชช + อนวชช)
 อ.ธรรมอันมีโทษด้วย อ.ธรรมอันไม่มีโทษด้วย **ชื่อว่าสาวชชานวชช.** (ธรรมที่มีโทษและธรรมที่ไม่มีโทษ)
- วิ. หีนฉย ปณีตฉย **หีนปปณีต, หีนปปณีตา** วา. (หีน + ปณีต)
 อ.เลวด้วย อ.ประณีตด้วย **ชื่อว่าหีนปปณีต.** (เลวและประณีต)
- วิ. กณหฉย สุกกฉย **กณหสุกก, กณหสุกกา** วา. (กณห + สุกก)
 อ.ดำด้วย อ.ขาวด้วย **ชื่อว่ากณหสุกก.** (ดำและขาว หรือ อกุศลและกุศล)
- วิ. สุขฉย ทุกขฉย **สุขทุกข, สุขทุกขานิ** วา. (สุข + ทุกข)
 อ.ความสุขด้วย อ.ความทุกข์ด้วย **ชื่อว่าสุขทุกข.** (ความสุขและความทุกข์)
- วิ. ปฏิโม จ อนุนโย จ **ปฏิมานุนย, ปฏิมานุนยา** วา. (ปฏิม + อนุนย)
 อ.ความเคียดแค้นด้วย อ.ความยินดีด้วย **ชื่อว่าปฏิมานุนย.** (ความเคียดแค้นและความยินดี)
- วิ. ฉายา จ อาตโป จ **ฉายาตป, ฉายาตปา** วา. (ฉายา + อาตป)
 อ.รมเงาด้วย อ.แดดด้วย **ชื่อว่าฉายาตป.** (รมเงาและแดด)
- วิ. อาโลโก จ อนธกาโร จ **อาโลกนุธการ, อาโลกนุธการา** วา. (อาโลก + อนธการ)
 อ.แสงสว่างด้วย อ.ความมืดด้วย **ชื่อว่าอาโลกนุธการ.** (แสงสว่างและความมืด)
- วิ. รตติ จ ทิวา จ **รตติทิว, รตติทิวา** วา. (รตติ + ทิวา) (ลงนิคหิตอาคม, แปลง อา เป็น อ)
 อ.กลางคืนด้วย อ.กลางวันด้วย **ชื่อว่ารตติทิว.** (กลางคืนและกลางวัน)
- วิ. อหฉย รตติ จ **อโหรรตติ, อโหรรตตา** วา. (อห + รตติ) (แปลง อ เป็น โอ, แปลง อี เป็น อ)
 อ.วันด้วย อ.คืนด้วย **ชื่อว่าอโหรรตติ.** (วันและคืน)
- วิ. สุกา จ สาลิกา จ **สุกสาลิก, สุกสาลิกา** วา. (สุก + สาลิกา)
 อ.นกแก้ว ท.ด้วย อ.นกสาลิกา ท.ด้วย **ชื่อว่าสุกสาลิก.** (นกแก้วและนกสาลิกา)

สมาสทออง (คพฺภสฺมาส)

สมาสทออง คือ การย่อศัพท์หลายๆ ศัพท์เข้าด้วยกัน โดยมีสมาสตั้งแต่สองสมาสขึ้นไป ย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน โดยมีสมาสที่วิเคราะห์สุดท้ายเป็นตัวหลัก และมีสมาสที่อยู่ภายใน เป็นสมาสเชื่อม

สำหรับการเรียกชื่อสมาสนั้น เรียกตามชื่อสมาสที่วิเคราะห์สุดท้าย แล้วเรียกชื่อสมาสที่อยู่ภายในตั้งแต่ข้างหน้าสุดที่วิเคราะห์ก่อน ไปตามลำดับ ส่วนการวิเคราะห์นั้น ให้วิเคราะห์สมาสภายในสุดก่อน แล้วจึงวิเคราะห์ไล่เรียงไปตามลำดับจนถึงสมาสสุดท้าย

ตัวอย่างที่ ๑ : “นทานาทุมปตติปฺปฺผวาสิตฺสาณฺหุ, ปพฺพโต”

อุทาหรณ์ว่า “นทานาทุมปตติปฺปฺผวาสิตฺสาณฺหุ” นี้ เป็นสมาสทออง โดยเป็นฉนฺฐฐีทวิพท-
ตุลยาริกรณพหุพหีหิสมาส มีกัมมชารยสมาสและตปฺปฺริสสมาสอยู่ในทออง มีวิเคราะห์ตามลำดับ
ดังนี้

- วิ. นานปฺปการา ทูมา นทานาทูมา. (นานา + ทุม) (วิเสสนบุพพบทกัมมชารยสมาส)
อ.ต้นไม้ ท. อันมีประการต่างๆ ชื่อว่านทานาทุม. (ต้นไม้อันหลายชนิด)
- วิ. นานาทูเมหิ ปตติทานิ นทานาทุมปตติทานิ, ปฺปฺผวาณิ. (นทานาทุม + ปตติ) (บัญญัติตปฺปฺริส)
อ.ดอกไม้อัน ท. อันตกไปแล้ว จากต้นไม้อันต่างๆ ท. ชื่อว่านทานาทุมปตติ. (ตกจากต้นไม้อันต่างๆ)
- วิ. นานาทุมปตติทานิ จ ทานิ ปฺปฺผวาณิ จาติ นทานาทุมปตติปฺปฺผวาณิ. (นทานาทุมปตติ + ปฺปฺผ) (วิเสสนบุพพบทกัมมชารยสมาส)
อ.อันตกไปแล้วจากต้นไม้อันต่างๆ ท. ด้วย อ.อันตกไปแล้วจากต้นไม้อันต่างๆ ท. เหล่านั้น เป็นดอกไม้ด้วย เพราะเหตุนี้ ชื่อว่านทานาทุมปตติปฺปฺผ. (ดอกไม้อันตกจากต้นไม้อันต่างๆ)
- วิ. นานาทุมปตติปฺปฺผเวหิ วาสิตฺสาณฺหุ นทานาทุมปตติปฺปฺผวาสิตฺสาณฺหุ, สาณฺหุ. (นทานาทุมปตติปฺปฺผ + วาสิต) (ตติยตปฺปฺริสสมาส)
อ.ไหล่เขา ท. อันถูกอบแล้ว ด้วยดอกไม้อันตกไปแล้วจากต้นไม้อันต่างๆ ท. ชื่อว่านทานาทุม-
ปตติปฺปฺผวาสิต. (ถูกอบด้วยดอกไม้ที่หล่นจากต้นไม้อันต่างๆ)
- วิ. นานาทุมปตติปฺปฺผวาสิตฺสาณฺหุ ยสฺส ปพฺพตฺสฺส โสยํ นทานาทุมปตติปฺปฺผวาสิตฺสาณฺหุ, ปพฺพโต. (นทานาทุมปตติปฺปฺผวาสิต + สาณฺหุ) (ฉนฺฐฐีทวิพทตุลยาริกรณพหุพหีหิสมาส)
อ.ไหล่เขา ท. อันถูกอบแล้วด้วยดอกไม้อันตกไปแล้วจากต้นไม้อันต่างๆ แห่งภูเขาใด มีอยู่
อ.ภูเขานั้น ชื่อว่านทานาทุมปตติปฺปฺผวาสิตฺสาณฺหุ, ได้แก่ภูเขา (ที่มีไหล่เขาที่ถูกอบด้วยดอกไม้ที่
หล่นจากต้นไม้อันต่างๆ)

ปฏิสัมพันธ์ปุตตานี
วิสัย โหติ ตํ ตสฺมา

ฉรหุตานเมว โส
สกุจจํ สมฺปฏิจฺจนฺถ.

ตํทิตนฺนํเป็นวิสัยของพระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้บรรลุปฏิสัมพันธ์
ญาณแล้วเท่านั้น ดังนั้น ขอเชิญท่านทั้งหลายนมรมนต์ทิตนฺนํ
โดยเคารพเถิด

(สัททนีติ.สุตต. ๘๖๔)

บทที่ ๗

ศัพท์ที่ว่าด้วยการเชื่อมทักกับปัจจัยเข้าด้วยกัน

ความหมายของศัพท์

ศัพท์ คือปัจจัยหมู่หนึ่งที่ใช้ประกอบหลังนามบท เพื่อแทนศัพท์ที่ถูกลบไป (Nominal derivation) มีวิเคราะห์ว่า “ตสฺมา ติวริลฺงคโต ปรี หุตฺวา หิตา สหิตาติ **ตทฺธิตา**, ณาทิจฺจยา” (ต + หิต) ปัจจัยทั้งหลายมี ฌ เป็นต้น เป็นเบื้องหลังจากลิงค์ทั้งสามนั้น เป็นไปด้วยกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าศัพท์. หรือวิเคราะห์ว่า “เตสฺ นามิกานํ หิตา อุปการา **ตทฺธิตา**” ปัจจัยทั้งหลาย อันเกี่ยวพันกัน แก่บททั้งหลายอันประกอบด้วยนามวิภตติเหล่านั้น ชื่อว่าศัพท์.

ฉะนั้น ศัพท์นี้ จึงได้แก่ศัพท์นามใหม่ที่เกิดจากการผสมคำนามกับปัจจัยเข้าด้วยกัน การเรียกชื่อศัพท์ต่างๆ เรียกตามศัพท์ที่ถูกลบไป ดังมีคำกล่าวที่ว่า “หมุตาย หมุตศัพท์, หมาทาย หมาทศัพท์” เช่นในตัวอย่างว่า “วาสิฏฺโฐ” แปลว่า เหล่ากของนายวาสิฏฐะ มาจาก “วาสิฏฐ + ฌปัจจัย” มีรูปวิเคราะห์ว่า “วาสิฏฐสฺส อปฺจํ วาสิฏฺโฐ” ในที่นี้ ลง ฌปัจจัยมาแทน “อปฺจ” ศัพท์ที่ถูกลบไป ดังนั้น จึงเรียกศัพท์นี้ว่า “อปฺจศัพท์” เป็นต้น

ความหมายของคำว่า “ปัจจัย”

คำว่า “ปัจจัย” หมายความว่า เป็นแดนให้ทราบเนื้อความของบทที่ถูกลบไป หรือเป็นเหตุให้ทราบเนื้อความของบทที่ถูกลบไป มีวิเคราะห์ว่า “ปฏิจฺจ เอตสฺมา อตุโถ เอตติ **ปฺจโย**” (ปติ + อติ คติมฺหิ ในการไป + อ) แปลว่า อ.เนื้อความ (มีปัจจัยจะเป็นต้น) อาศัยแล้ว จาก ฌ เป็นต้นนี้ ย่อมเป็นไป เพราะเหตุนั้น อ.ฌ เป็นต้นนี้ ชื่อว่าปัจจัย. หรือวิเคราะห์ว่า “ปตฺติยนฺติ อเนน อตุถาติ **ปฺจโย**” แปลว่า อ.เนื้อความ ท. (มีปัจจัยจะเป็นต้น) ย่อมถูกรู้ ด้วย ฌ เป็นต้นนี้ เพราะเหตุนั้น อ.ฌ เป็นต้นนี้ ชื่อว่าปัจจัย.

อนุพันธ์ (ศัพท์อนุพันธ์)

อนุพันธ์ คืออักษรที่จะต้องถูกลบไปแน่นอน ไม่มีการประกอบใช้ในบาลี ดังมีคำกล่าวที่ว่า “อปฺปโยคิ อนุพฺนฺโธ” และเมื่อลบไปแล้ว มีผลทำให้มีการวุทธิ(พฤทธิ)สรรหน้าในกรณีที่ไม่มีส่วนใดเป็นที่สุด ในศัพท์มีตัวเดียว คือ อนุพันธ์ มีปัจจัย ๑๐ ตัว ได้แก่ ฌ, ฌายน, ฌาน, ฌนย, ฌิ, ฌิก, ฌนย, ฌว, ฌนร และ ฌนปัจจัย

ประเภทของนามศัพท์และนิบาตที่นำมาทำเป็นศัพท์ิต

๑. สุทธานาม+ปัจจัย เช่น สมณสุต อปจจํ สามเณโร. (สมณ + เณร) (อปัจจัตถิต)
 เหล่ากอ แห่งพระสมณะ ชื่อว่าสามเณร. (สามเณร)
๒. คุณนาม+ปัจจัย เช่น สพฺเพสํ วิเสเสน วโรติ วรตโร. (วร + ตร) (วิเสสत्ถิต)
 ผู้ประเสริฐ โดยยิ่ง กว่าชนทั้งหลาย ทั้งปวง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าวรรต. (ผู้ประเสริฐกว่า)
๓. สัพพนาม+ปัจจัย เช่น เตน ปกาเรน ตถา. (ต + ถา) (อัพยยัตถิต)
 โดยประการนั้น ชื่อว่าตถา. (โดยประการนั้น)
๔. สมาสนาม+ปัจจัย เช่น สุนฺทโร โมโน ยสฺสาติ สุมโน. (สุ + มน) (พหุพีหิสมาส)
 ใจอันดี ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่าสุมน. (ผู้มีใจดี)
 สุมนฺสุส ภาโว โสมนฺสุสํ. (สุมน + ฌย) (ภาวตถิต)
 ความเป็น แห่งผู้มีใจดี ชื่อว่าโสมนฺสุส. (ความเป็นแห่งผู้มีใจดี)
๕. ตัทธิตนาม+ปัจจัย เช่น เมธา อสฺส อตฺถิติ เมธาวิ. (เมธา + วิ) (อัสนัตถิต)
 ปัญญา ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเมธาวิ. (ผู้มีปัญญา)
 วิเสเสน เมธาวิติ เมธิโย. (เมธาวิ + อिय) (วิเสสत्ถิต)
 ผู้มีปัญญา โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเมธิย. (ผู้มีปัญญากว่า)
๖. นิบาต+ปัจจัย เช่น ปจฺจนา ชาโต ปจฺจิม. (ปจฺจนา + อิม) (สังสัฏฐาทิอเนกัตถิต)
 อ.ผู้เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่าปจฺจิม. (ผู้เกิดในภายหลัง)

ตัทธิตว่าโดยประเภทใหญ่ๆ มี ๓ ประเภท คือ

(๑) สามัญญวุตตัทธิต คือตัทธิตต่างๆ ไป แบ่งออกเป็น ๕ ประการ คือ

๑.๑ อปัจจัตถิต ตัทธิตที่เกี่ยวข้องกับโคตร ตระกูล เหล่ากอ บุตร มีปัจจัย ๙ ตัว คือ ณ, ฌายน, ฌาน, ฌนฺย, ณิ, ณิก, ฌย, ฌว และ เณร ปัจจัย

๑.๒ สังสัฏฐาทิอเนกัตถิต ตัทธิตที่มีอรรถสังสัฏฐะ(ระคน)เป็นต้น มีปัจจัย ๑๘ ตัว คือ ณิก, ณ, ฌนฺย, อิม, อिय, อิก, กिय, ย, ฌย, กณ, ตา, आयิตตต, ล, อาล, ก, ตตก, วนฺตุ และ มย ปัจจัย

๑.๓ วิเสสत्ถิต ตัทธิตที่ลงหลังคุณศัพท์ รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ชั้นวิเศษ และอติวิเศษ มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตร, ตม, อสิก, อिय และ อิกฺจ ปัจจัย

๑.๔ **อัสสัถิตถิต** ตัถิตที่มี “อัสส+อตุลฺ” หรือเรียกว่า “ตทัสสัถิตถิต” มีปัจจัย ๑๒ ตัว คือ วี, โส, อิล, ว, อาล, สึ, อิก, อี, ร, วนฺตุ, มนฺตุ และ ฌ ปัจจัย

๑.๕ **สังฆยาตถิต** ปัจจัยที่ลงในอรรถสังฆยาตถิต มี ๖ ตัว โดยเป็นปุรณสังฆยา มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ม, ถ, จ, ตย และ อี ปัจจัย แปลว่า “ที่...” และที่เป็นอเนกัตถสังฆยา มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ก ปัจจัย

(๒) **ภาวตถิต** คือตถิตที่มี “ภาว”ศัพท์ แปลว่า “ความมี, ความเป็น” จะต้องสัมพันธ์กับบทที่มีฉวิวิภัตติเป็นที่สุดเสมอ ในภาวตถิตนี้มีปัจจัย ๗ ตัว คือ ฌย, ตุต, ตา, ตุตฺน, ฌยฺย, ฌ และ กฌ ปัจจัย

(๓) **อพยยตถิต** ปัจจัยที่ลงท้ายคำนามก็มี ท้ายสังฆาก็มี รูปสำเร็จจะเป็นอพยยศัพท์ (นิบาต)ทั้งหมด จึงเรียกตถิตนี้ว่า อพยยตถิต มีปัจจัย ๑๐ ตัว คือ กฺขตฺตํ, ฐา, ฐมฺ, โส, ภา, ฤตฺตา, ถํ, ฐช, ฐชฺ และ ตน ปัจจัย

๗.๑ อปัจจัตถิต

อปัจจัตถิต คือตถิตที่เกี่ยวข้องกับโคตร ตระกูล เหล่ากอ บุตร มีวิเคราะห์ว่า “น ปตติ น ฉิชฺชติ วิโส เอเตนาติ **อปจจํ**” ชื่อว่าอปจจะ เพราะเป็นเครื่องไม้ขาดสูญแห่งวงศ์ตระกูล ในอปัจจัตถิตนี้มีปัจจัย ๙ ตัว คือ ฌ, ฌายน, ฌาน, ฌยฺย, ฌิ, ฌิก, ฌย, ฌว และ ฌนร ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามนาม

- วิ. วสิฏฺจสฺส อปจจํ **วาสิฏฺโจ.** (วสิฏฺจ + ฌ)
 อ.เหล่ากอ ของนายวสิฏฺฐะ ชื่อว่าวาสิฏฺจ. (เหล่ากอของวสิฏฺฐะ)
- วิ. กจฺจสฺส ปฺตุโต **กจฺจายน, กจฺจान.** (กจฺจ + ฌายน, ฌาน)
 อ.บุตร ของกัจจะ ชื่อว่ากจฺจายน, กจฺจาน. (บุตรของกัจจะ)
- วิ. ภคินียา ปฺตุโต **ภาคินยโย.** (ภคินี + ฌยฺย)
 อ.บุตร ของพี่สาว/น้องสาว ชื่อว่าภาคินยโย. (บุตรของพี่สาว/น้องสาว, หลาน)
- วิ. สฺทุโรทฺนสฺส อปจจํ **สฺทุโรทฺนิ.** (สฺทุโรทฺน + ฌ)
 อ.พระราชโอรส ของพระเจ้าสฺทุโรทฺนะ ชื่อว่าสฺทุโรทฺนิ. (พระราชโอรสของพระเจ้าสฺทุโรทฺนะ, พระนามของพระพุทธเจ้าโคดม)
- วิ. สกฺยปฺตุตฺสส ปฺตุโต **สกฺยปฺตุตฺติโก, สกฺยปฺตุตฺติโย.** (สกฺยปฺตุต + ฌิก) (ลง ฌิกปัจจัย)
 อ.ลูก ของศากยบุตร ชื่อว่าสกฺยปฺตุตฺติก, สกฺยปฺตุตฺติโย. (ลูกของศากยบุตร) (แปลง ก เป็น ย)

- วิ. อทิตยา ปุตโต **อาทิจโจ.** (อทิติ + ญ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ. ลูกของอทิติเทพริตา ชื่อว่าอาทิจ. (ลูกของอทิติเทพริตา, พระอาทิตย์)
- วิ. อุปคุสส อปจจ **โอปกโว.** (อุปค + ฌว)
 อ. เหล่ากอของอุปค ชื่อว่าโอปกว. (เหล่ากอของอุปค)
- วิ. สมณสส อปจจ **สามเณโร.** (สมณ + เณร) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ. เหล่ากอของพระสมณะ ชื่อว่าสามเณร. (เหล่ากอของพระสมณะ, สามเณร)

๗.๒ สังสัทธาทือเนกัตถัตถิต

สังสัทธาทือเนกัตถัตถิต คือ ตัทธิตที่มีอรรธมากมีอรรธสังสัทธา (ระคน) เป็นต้น มีปัจจัย ๑๘ ตัว คือ ฌิก, ฌ, ฌย, อิม, อีย, อิก, กีย, ย, ฌย, กฌ, ตา, आयิตต, ล, อาล, ก, ตต, ก, วนต และ มย ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นนามนามกิมิ เป็นคุณนามกิมิ

- วิ. ติเลน สัสมจ **เตลิก,** โภชน. (ติล + ฌิก) (วุทธิ อ เป็น เอ)
 ระคนแล้ว ด้วยงา ชื่อว่าเตลิก, ได้แก่อาหาร. (ผสมด้วยงา)
- วิ. นาวาย ตรตีติ **นาวิก.** (นาวา + ฌิก)
 ย่อมข้าม ด้วยเรือ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านาวิก. (ผู้ข้ามด้วยเรือ)
- วิ. สกเณน จรตีติ **สากวิก.** (สกณ + ฌิก) (วุทธิ อ เป็น อา)
 ย่อมเที่ยวไป ด้วยเกวียน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสากวิก. (ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน)
- วิ. ฌมเมเน จรติ ปวตตตีติ **ฌมมิก.** (ฌม + ฌิก)
 ย่อมเป็นไป ด้วยธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฌมมิก. (ผู้เป็นไปด้วยธรรม)
- วิ. วินยมธีเตติ **เวณยิก.** (วินย + ฌิก) (วุทธิ อ เป็น เอ)
 ย่อมสวด ซึ่งพระวินัย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเวณยิก. (ผู้สวดพระวินัย, ผู้ชำนาญพระวินัย)
- วิ. วินย อเวจจารีเตติ **เวณยิก.** (วินย + ฌิก) (วุทธิ อ เป็น เอ)
 พิจารณาแล้ว ซึ่งพระวินัย ย่อมสวด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเวณยิก. (ผู้สวดพระวินัย, ผู้ชำนาญพระวินัย)
- วิ. สุตตุนต อธีเตติ **สุตตุนติก.** (สุตตุนต + ฌิก)
 ย่อมสวด ซึ่งพระสูตร เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุตตุนติก. (ผู้สวดพระสูตร, ผู้ชำนาญพระสูตร)

- วิ. สุตตุนต์ อเวจจารีเตติ **สุตตุนต์โก.** (สุตตุนต์ + ฦก)
พิจารณาแล้ว ซึ่งพระสุตร ย่อมสวด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสุตตุนต์โก. (ผู้สวดพระสุตร, ผู้ชำนาญพระสุตร)
- วิ. อภิธมม อธิเตติ **อภิธมมโก.** (อภิธมม + ฦก) (วูทธิ อ เป็น อา)
ย่อมสวด ซึ่งพระอภิธรรม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอภิธมมโก. (ผู้สวดพระอภิธรรม, ผู้ชำนาญพระอภิธรรม)
- วิ. อภิธมม อเวจจารีเตติ **อภิธมมโก.** (อภิธมม + ฦก) (วูทธิ อ เป็น อา)
พิจารณาแล้ว ซึ่งพระอภิธรรม ย่อมสวด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอภิธมมโก. (ผู้สวดพระอภิธรรม, ผู้ชำนาญพระอภิธรรม)
- วิ. กาเยน กโต ปโยโค **กายโก.** (กาย + ฦก)
อ.ความพยายาม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่ากายโก. (ผู้พยายามทางกาย)
- วิ. กาเยน กตัม กมมัม **กายกัม.** (กาย + ฦก)
อ.กรรม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่ากายกัม. (กรรมที่ทำทางกาย, กายกรรม)
- วิ. วจสา กตัม กมมัม **วาจสิกัม.** (วจ + ฦก) (วูทธิ อ เป็น อา, ลง สุอาคม)
อ.กรรม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยวาจา ชื่อว่าวาจสิกัม. (กรรมที่ทำทางวาจา, วาจกรรม)
- วิ. มนสา กตัม กมมัม **มานสิกัม.** (มน + ฦก) (วูทธิ อ เป็น อา, ลง สุอาคม)
อ.กรรม อันบุคคลกระทำแล้ว ด้วยใจ ชื่อว่ามานสิกัม. (กรรมที่ทำทางใจ, มโนกรรม)
- วิ. สรีเร สนฺนิธานา เวทนา **สารีริกา.** (สรีร + ฦก + อา) (**สนฺนิธานตฺถ = อรรถนัยเนื่อง**)
อ.เวทนา อันนัยเนื่อง ในสรีระ ชื่อว่าสารีริกา, ได้แก่เวทนา. (อันนัยเนื่องในสรีระ)
- วิ. สรีเร สนฺนิธานันฺ ทุกุขฺ **สารีริกัม.** (สรีร + ฦก) (วูทธิ อ เป็น อา)
อ.ทุกุขฺ อันนัยเนื่อง ในสรีระ ชื่อว่าสารีริกัม, ได้แก่ทุกุขฺ. (อันนัยเนื่องในร่างกาย)
- วิ. มนสิ สนฺนิธานา เวทนา **มานสิกา.** (มน + ฦก + อา) (วูทธิ อ เป็น อา, ลง สุอาคม)
อ.เวทนา อันนัยเนื่อง ในใจ ชื่อว่ามานสิกา, ได้แก่เวทนา. (อันนัยเนื่องในใจ)
- วิ. มนสิ สนฺนิธานันฺ ทุกุขฺ **มานสิกัม.** (มน + ฦก) (วูทธิ อ เป็น อา, ลง สุอาคม)
อ.ทุกุขฺ อันนัยเนื่อง ในใจ ชื่อว่ามานสิกัม, ได้แก่ทุกุขฺ. (อันนัยเนื่องในใจ)
- วิ. ทวารเ นิยฺตุโต **โทวารโก.** (ทวาร + ฦก) (ลง โออาคม) (**นิยฺตุตฺตฺถ = อรรถประกอบ**)
ประกอบแล้ว ที่ประตุ ชื่อว่าโทวาริก. (ผู้เฝ้าประตุ)
- วิ. ภาณฺหาคาเร นิยฺตุโต **ภาณฺหาคารโก.** (ภาณฺหาคาร + ฦก)
ประกอบแล้ว ในเรือนคลัง ชื่อว่าภาณฺหาคาริก. (ผู้เฝ้าเรือนคลัง, ขุนคลัง)
- วิ. นครเ นิยฺตุโต **นาครโก.** (นคร + ฦก) (วูทธิ อ เป็น อา)
ประกอบแล้ว ในเมือง ชื่อว่านาคริก. (ผู้รักษานคร)

- วิ. อาทิกมฺเม นิยุตฺโต **อาทิกมฺมิโก.** (อาทิกมฺม + ฦก)
ประกอบแล้ว ในกรรมเบื้องต้น เรียกว่าอาทิกมฺมิก. (ผู้ทำกรรมเบื้องต้น)
- วิ. เจตสิ นิยุตฺตา **เจตสิกา.** (เจต + ฦก) (ลง สุอาคม)
ประกอบแล้ว ในใจ เรียกว่าเจตสิก. (ประกอบในใจ)
- วิ. วิณฺหา อสฺส สิปฺปนฺติ **เวณฺโณ.** (วิณฺหา + ฦก) (วุทธิ อี เป็น เอ) (**สิปฺปตฺถ = อรรถศิลปะ**)
อ.การตีตพิน เป็นศิลปะ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าเวณฺณิก. (ผู้มีการตีตพิน เป็นศิลปะ)
- วิ. เตลฺลํ อสฺส ภาณฺหฺนฺติ **เตลฺลิโก.** (เตล + ฦก) (**ภาณฺหฺนฺตฺถ = อรรถสินคำ**)
อ.น้ำมัน เป็นสินคำ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าเตลฺลิก. (ผู้มีน้ำมันเป็นสินคำ)
- วิ. อฺรพฺภํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **โอรพฺภิก.** (อฺรพฺภ + ฦก) (**ชีวิกตฺถ = อรรถคืออาชีพ**)
ฆ่าแล้ว ซึ่งแกะ ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าโอรพฺภิก. (ผู้ฆ่าแกะเลี้ยงชีพ) (วุทธิ อฺ เป็น โอ)
- วิ. มคฺคํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **มาคฺคิก.** (มค + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา, ลง วุอาคม)
ฆ่าแล้ว ซึ่งเนื้อ ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น เรียกว่ามาคฺคิก. (ผู้ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีพ)
- วิ. สฺสุกรํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **สฺสุกริก.** (สฺสุกร + ฦก)
ฆ่าแล้ว ซึ่งสุกร ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าสฺสุกริก. (ผู้ฆ่าสุกรเลี้ยงชีพ)
- วิ. สกฺกณฺํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **สากฺกณฺิก.** (สกฺกณ + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
ฆ่าแล้ว ซึ่งนก ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าสากฺกณฺิก. (ผู้ฆ่านกเลี้ยงชีพ, พรานนก)
- วิ. มจฺฉํ หนฺตฺวา ชีวตฺติติ **มจฺฉิก.** (มจฺฉ + ฦก)
ฆ่าแล้ว ซึ่งปลา ย่อมเลี้ยงชีพ เพราะเหตุนั้น เรียกว่ามจฺฉิก. (ผู้ฆ่าปลาเลี้ยงชีพ)
- วิ. ชาเลน หนฺตฺติติ **ชาลิก.** (ชาล + ฦก)
ย่อมฆ่า ด้วยดาบ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าชาลิก. (ผู้ฆ่าด้วยดาบ)
- วิ. พพิเสน หนฺตฺติติ **พพิสิลิก.** (พพิส + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
ย่อมฆ่า ด้วยเบ็ด เพราะเหตุนั้น เรียกว่าพพิสิลิก. (ผู้ฆ่าด้วยเบ็ด, พรานเบ็ด)
- วิ. จาโป อสฺส อาวฺโรติ **จาปิก.** (จาป + ฦก)
อ.ธนู เป็นอาวุธ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าจาปิก. (ผู้มีธนูเป็นอาวุธ)
- วิ. เสมฺหิ อสฺส อาพาโรติ **เสมฺหิก.** (เสมฺห + ฦก)
อ.เสลด เป็นอาหาร ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น เรียกว่าเสมฺหิก. (ผู้มีโรคเสลด)
- วิ. พุทฺเธ ปสนฺโน **พุทฺธิโก.** (พุทฺธ + ฦก)
เลื่อมใสแล้ว ในพระพุทฺธเจ้า เรียกว่าพุทฺธิก. (ผู้เลื่อมใสในพระพุทฺธเจ้า)
- วิ. ฐมฺเม ปสนฺโน **ฐมฺมิโก.** (ฐมฺม + ฦก)
เลื่อมใสแล้ว ในพระธรรม เรียกว่าฐมฺมิก. (ผู้เลื่อมใสในพระธรรม)

- วิ. สัมเม ปสนุโน **สัมมิโก**. (สัม + นิ)ก)
 เลื่อมใสแล้ว ในพระสงฆ์ ชื่อว่าสัมมิ. (ผู้เลื่อมใสในพระสงฆ์)
- วิ. พุทฺธสฺส สนฺตโก **พุทฺธิโก**. (พุทฺธ + นิ)ก)
 อ.สมบัติ ของพระพุทธเจ้า ชื่อว่าพุทฺธิก. (สมบัติของพระพุทธเจ้า)
- วิ. ฐมฺมสฺส สนฺตโก **ฐมฺมิโก**. (ฐมฺม + นิ)ก)
 อ.สมบัติ ของพระธรรม ชื่อว่าฐมฺมิ. (สมบัติของพระธรรม)
- วิ. สัมมสฺส สนฺตโก **สัมมิโก** วิหาโร, **สัมมิกา** ภูมि, **สัมมิ** กั จีวร. (สัม + นิ)ก)
 อ.สมบัติ ของพระสงฆ์ ชื่อว่าสัมมิ. (สมบัติของพระสงฆ์)
- วิ. ปุคฺคสฺส สนฺตโก **ปุคฺคสิ** กั, จีวร. (ปุคฺค + นิ)ก)
 อ.จีวร อันเป็นสมบัติ ของบุคคล ชื่อว่าปุคฺคสิ. (อันเป็นสมบัติของบุคคล)
- วิ. สนฺทิกฺขมฺรหตีติ **สนฺทิกฺขิ** โก. (สนฺทิกฺข + นิ)ก)
 ย่อมควร ซึ่งการเห็นเอง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสนฺทิกฺขิ. (อันควรซึ่งการเห็นเอง)
- วิ. “เอหิ ปสฺสา”ติ อิมิ วิธิ อรหตีติ **เอหิ** ปสฺสิ โก. (เอหิปสฺส + นิ)ก)
 ย่อมควร ซึ่งวิธีนี้ว่า อ.ท่าน จงมา จงดู ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอหิปสฺสิ. (อันควรซึ่งวิธีว่า
 จงมาและจงดู)
- วิ. ปัสฺสกูลธารณิ ปัสฺสกูลิ, ตํ สีลมสฺสาติ **ปัสฺสกุ** ลิ โก, ภิกฺขุ. (ปัสฺสกูล + นิ)ก (**สีลตฺถ = อรรณฺยปกฺติ**)
 อ.การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล ชื่อว่าปัสฺสกูล, อ.การทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลนั้น เป็นปกฺติ ของภิกฺขุ นั้น
 มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปัสฺสกุ ลิ, ได้แก่ภิกฺขุ. (ผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกฺติ)
- วิ. ติจีวรํ สีลมสฺสาติ **เตจิว** ริ โก, ภิกฺขุ. (ติจีวร + นิ)ก (วฺทฺธิ อี เป็น เอ)
 อ.การทรงไว้ซึ่งผ้าไตรจีวร เป็นปกฺติ ของภิกฺขุ นั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเตจิว ริ, ได้แก่
 ภิกฺขุ. (ผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าไตรจีวรเป็นปกฺติ)
- วิ. เอกาสเน โภชนสีโล **เอกา** สนิ โก, ภิกฺขุ. (เอกาสน + นิ)ก)
 อ.ผู้มีการฉัน-บนอาสนะเดียว-เป็นปกฺติ ชื่อว่าเอกา สนิ, ได้แก่ภิกฺขุ. (ผู้มีการฉันบนอาสนะ
 เดียวเป็นปกฺติ, ผู้ฉันมือเดียว)
- วิ. รุกฺขมฺมุเล วสนสีโล **รุกฺขมฺมุ** ลิ โก, ภิกฺขุ. (รุกฺขมฺมูล + นิ)ก)
 อ.ผู้มีการอยู่-ที่โคนแห่งต้นไม้-เป็นปกฺติ ชื่อว่ารุกฺขมฺมุ ลิ, ได้แก่ภิกฺขุ. (ผู้มีการอยู่ที่โคนต้นไม้
 เป็นปกฺติ)
- วิ. อรณฺญเณ วสนสีโล **อารณฺญ** มิ โก, ภิกฺขุ. (อรณฺญ + นิ)ก (วฺทฺธิ อี เป็น อา)
 อ.ผู้มีการอยู่-ในป่า-เป็นปกฺติ ชื่อว่าอารณฺญ มิ, ได้แก่ภิกฺขุ. (ผู้มีการอยู่ในป่าเป็นปกฺติ)
- วิ. สฺสาเน วสนสีโล **สฺสา** นนิ โก, ภิกฺขุ. (สฺसान + นิ)ก (วฺทฺธิ อู เป็น โอ)
 อ.ผู้มีการอยู่-ในป่าช้า-เป็นปกฺติ ชื่อว่าสฺสา นนิ, ได้แก่ภิกฺขุ. (ผู้มีการอยู่ในป่าช้าเป็นปกฺติ)

- วิ. อปาเย ชาโต **อปาโยโก.** (อปาเย + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา) (**ชาติตถุ = อรรถคือเกิด**)
ผู้เกิดแล้ว ในอบายภูมि ชื่อว่าอปาโยก. (ผู้เกิดในอบายภูมิ)
- วิ. นირเย ชาโต **นิริโยโก.** (นิริเย + ฦก) (วุทธิ อิ เป็น เอ)
ผู้เกิดแล้ว ในนรก ชื่อว่านิริโยก. (ผู้เกิดในนรก, สัตว์นรก)
- วิ. ราชคเห ชาโต **ราชคหิโก,** ชโน. (ราชคห + ฦก)
อ.ชน ผู้เกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อว่าราชคหิก. (ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์)
- วิ. ราชคเห วสตีติ **ราชคหิโก,** ชโน. (ราชคห + ฦก)
อ.ชน ย่อมอยู่ในเมืองราชคฤห์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าราชคหิก. (ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์)
- วิ. มคเรสุ ชาโต **มาคธิโก, มาคธิกา, มาคธิกั.** (มคธ + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
ผู้เกิดแล้ว ในแคว้นมคธ ท. ชื่อว่ามาคธิก, มาคธิกา, มาคธิก. (ผู้เกิดในแคว้นมคธ)
- วิ. มคเรสุ วสตีติ **มาคธิโก, มาคธิกา, มาคธิกั.** (มคธ + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
ย่อมอยู่ในแคว้นมคธ ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาคธิก, มาคธิกา, มาคธิก. (ผู้อยู่ในแคว้นมคธ)
- วิ. โลเก วิทโต **โลกิโก.** (โลก + ฦก)
ผู้ปรากฏแล้ว ในโลก ชื่อว่าโลกิก. (ผู้ปรากฏในโลก)
- วิ. โลกาย สัตตตตีติปิ **โลกิโก.** (โลก + ฦก)
ย่อมเป็นไป เพื่อโลก แม้เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าโลกิก. (ผู้เป็นไปเพื่อโลก)
- วิ. อสงฺขารโรวะ **อสงฺขาริกั.** (อสงฺขาร + ฦก) (**สกตถุ = อรรถของตัวเอง, มีความหมายเท่าเดิม**)
อ.อสังขารนั้นเกี่ยว ชื่อว่าอสงฺขาริก. (อสงฺขาริก)
- วิ. สสงฺขารโรวะ **สสงฺขาริกั.** (สสงฺขาร + ฦก)
อ.สสังขารนั้นเกี่ยว ชื่อว่าสสงฺขาริก. (สสงฺขาริก)
- วิ. นามเมว **นามิกั.** (นาม + ฦก)
อ.ชื่อนั้นเกี่ยว ชื่อว่านามิก. (ชื่อ, นาม)
- วิ. อาขยาดเมว **อาขยาดิกั.** (อาขยาด + ฦก)
อ.อาขยาดนั้นเกี่ยว ชื่อว่าอาขยาดิก. (อาขยาด)
- วิ. ออุปสคฺคเมว **ออุปสคฺคิกั.** (ออุปสคฺค + ฦก) (วุทธิ อ เป็น โอ)
อ.อุปสคฺคนั้นเกี่ยว ชื่อว่าออุปสคฺคิก. (อุปสคฺค)
- วิ. นิปาตเมว **เนปาทิกั.** (นิปาต + ฦก) (วุทธิ อิ เป็น เอ)
อ.นิปาตนั้นเกี่ยว ชื่อว่าเนปาทิก. (นิปาต)
- วิ. จตุมหาราชะ ภาตติ เอเตสนฺติ **จตุมหาราชิกา.** (จตุมหาราช + ฦก) (วุทธิ อ เป็น อา)
อ.ความภักดี ในท้าวมหาราช ๔ พระองค์ ของเทวดา ท.เหล่านั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า
จตุมหาราชิกา. (ผู้มีความภักดีในท้าวมหาราชทั้ง ๔ พระองค์)

- วิ. กสาเวน รตฺถํ กาสาวํ, วตฺถํ. (กสาว + ณ) (วฺทธิ อ เป็น อา)
 อ.ผ้า อันถูกย้อมแล้ว ด้วยน้ำฝาด ชื่อว่ากสาว. (อันถูกย้อมด้วยน้ำฝาด, ผ้ากสาวพัสตร์)
- วิ. กสาเยน รตฺถํ กาสายํ, วตฺถํ. (กสาย + ณ) (วฺทธิ อ เป็น อา)
 อ.ผ้า อันถูกย้อมแล้ว ด้วยน้ำฝาด ชื่อว่ากสาย. (อันถูกย้อมด้วยน้ำฝาด, ผ้ากสาวพัสตร์)
- วิ. มิตฺเต ภาวา เมตฺตา, เมตฺตี วา. (มิตฺต + ณ + อา, อี) (วฺทธิ อี เป็น เอ)
 อ.ความรักอันเป็นอยู่(อันเกิด) ในมิตร ชื่อว่าเมตฺตา, เมตฺตี. (ความรักที่เกิดในมิตร)
- วิ. ปาวุเส ชาโต ปาวุโส เมโข, ปาวุสา รตฺติ, ปาวุสํ อพฺภํ. (ปาวุส + ณ) (ชาตาทือตฺถ)
 อ.เมฆ / อ.ราตรี / อ.ท้องฟ้า เกิดแล้ว ในฤดูฝน ชื่อว่าปาวุส. (เกิดในฤดูฝน)
- วิ. สรเท ชาโต สารโท มาโส, สารทา รตฺติ, สารทํ ปุโป. (สรท + ณ) (วฺทธิ อ เป็น อา)
 อ.เดือน / อ.ราตรี / อ.ดอกไม้ เกิดแล้ว ในฤดูอัสดง ชื่อว่าสารท. (เกิดในฤดูอัสดง)
- วิ. ลีสิเร ชาโต ลีสิโร. (ลีสิร + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูใบไม้ผลิ ชื่อว่าลีสิร. (เกิดในฤดูใบไม้ผลิ)
- วิ. เหมนฺเต ชาโต เหมนฺโต. (เหมนฺต + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูหนาว ชื่อว่าเหมนฺต. (เกิดในฤดูหนาว)
- วิ. วสนฺเต ชาโต วสนฺโต. (วสนฺต + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูฝน ชื่อว่าวสนฺต. (เกิดในฤดูฝน)
- วิ. คิมฺเห ชาโต คิมฺโห. (คิมฺห + ณ)
 เกิดแล้ว ในฤดูร้อน ชื่อว่าคิมฺห. (เกิดในฤดูร้อน)
- วิ. ราชคฺเห ชาโต ราชคฺโห. (ราชคฺห + ณ)
 เกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อว่าราชคห. (ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์)
- วิ. ราชคฺหา อาคโต ราชคฺโห. (ราชคฺห + ณ)
 มาแล้ว จากเมืองราชคฤห์ ชื่อว่าราชคห. (ผู้มาจากเมืองราชคฤห์)
- วิ. ราชคฺโห อสฺส นินฺวาโสติ ราชคฺโห. (ราชคฺห + ณ)
 อ.เมืองราชคฤห์ เป็นที่อยู่ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าราชคห. (ผู้มีเมืองราชคฤห์ เป็นที่อยู่)
- วิ. ราชคฺหสฺส อีสฺสโรติ ราชคฺโห, ราชคฺโโก วา. (ราชคฺห + ณ) (ลง กอาคม)
 ผู้เป็นใหญ่ แห่งเมืองราชคฤห์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าราชคห, ราชคหก. (ผู้เป็นใหญ่แห่งเมืองราชคฤห์)
- วิ. นครเ วสตีติ นาคโร, นาคโรโก วา. (นคร + ณ) (วฺทธิ อ เป็น อา) (ลง กอาคม)
 ย่อมอยู่ในเมือง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านาค หรือชื่อนานาคก. (ผู้อยู่ในเมือง, ชาวเมือง)

- วิ. ชนบท เวสตีติ **ชานปโท.** (ชนบท + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
ย่อมาอยู่ในชนบท เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าชานปท. (ผู้อยู่ในชนบท)
- วิ. มคเรศุ ชาโต **มาคโร.** (มคธ + ณ) (วृทธิ) (ชื่อชนบททั้ง ๑๖ แคว้น ใช้เป็นพหูพจน์เท่านั้น)
เกิดแล้ว ในแคว้นมคธ ท. ชื่อว่ามาคธ. (ผู้เกิดในแคว้นมคธ)
- วิ. มคเรหิ อากโต **มาคโร.** (มคธ + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
มาแล้ว จากแคว้นมคธ ท. ชื่อว่ามาคธ. (ผู้มาจากแคว้นมคธ)
- วิ. มคธา อสฺส นินาโสติ **มาคโร.** (มคธ + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
อ.แคว้นมคธ ท. เป็นที่อยู่ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาคธ. (ผู้มีเมืองมคธ เป็นที่อยู่)
- วิ. มคธานิ อิสฺสโรติ **มาคโร, มาครโก** วา. (มคธ + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา) (ลง ก อากม)
ผู้เป็นใหญ่ แห่งแคว้น ท. เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ามาคธ หรือชื่อว่ามาครก. (ผู้เป็นใหญ่แห่งแคว้น มคธ)
- วิ. กตติกาย ปุณฺณจฺนทฺยุตฺตาย ยุตฺโต มาโส **กตฺติโก.** (กตฺติกา + ณ) (นภฺยตฺตโยค = ดาว)
อ.เดือน อันประกอบด้วยดาวลูกไก่ อันประกอบด้วยพระจันทร์เต็มดวง ชื่อว่ากตฺติก. (เดือน ๑๒)
- วิ. มคสิเรน จฺนทฺยุตฺเตน นภฺยตฺเตน ยุตฺโต มาโส **มาคสิโร.** (มคสิร + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
อ.เดือน อันประกอบด้วยดาวหัวเนื่อ อันประกอบด้วยพระจันทร์เต็มดวง ชื่อว่ามาคสิร. (เดือนอ้าย)
- วิ. มุสฺเสน ยุตฺโต มาโส **มุสฺโส.** (มุสฺส + ณ)
อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวสมอสำเภา ชื่อว่ามุสฺส. (เดือนยี่)
- วิ. มฆาย ยุตฺโต มาโส **มาฆ.** (มฆา + ณ) (วृทธิ อ เป็น อา)
อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวงูผู้ ชื่อว่ามาฆ. (เดือน ๓)
- วิ. ผคฺคฺนินฺยา ยุตฺโต มาโส **ผคฺคฺโน.** (ผคฺคฺนินฺ + ณ)
อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวงูเมีย ชื่อว่าผคฺคฺน. (เดือน ๔)
- วิ. จิตฺตาย ยุตฺโต มาโส **จิตฺโต.** (จิตฺตา + ณ)
อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวจรเข้ ชื่อว่าจิตฺต. (เดือน ๕)
- วิ. วิสาขาย ยุตฺโต มาโส **เวสาโข.** (วิสาขา + ณ) (วृทธิ อิ เป็น เอ)
อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวคันฉัตร ชื่อว่าเวสาข. (เดือน ๖)
- วิ. เชฏฺจาย ยุตฺโต มาโส **เชฏฺโจ.** (เชฏฺจา + ณ)
อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวช้างใหญ่ ชื่อว่าเชฏฺจ. (เดือน ๗)

- วิ. อุตตราสาพุหยา ยุตโต มาโส **อาสาฬโห, อาสาฬหี** วา. (อาสาพุหา + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวอาสาพหะเหนือ ชื่อว่าอาสาพุห, อาสาฬหี บ้าง. (เดือน ๘)
- วิ. สวณน ยุตโต มาโส **สาวณ, สาวณี.** (สวณ + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวหลักชัย ชื่อว่าสาวณ, สาวณี. (เดือน ๙)
- วิ. ภทเทน ยุตโต มาโส **ภทโท.** (ภทท + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวเนือทราย ชื่อว่าภทท. (เดือน ๑๐)
- วิ. อสสุยฺเชน ยุตโต มาโส **อสุยฺโซ.** (อสุยฺช + ณ)
 อ.เดือน อันประกอบแล้ว ด้วยดาวม้า ชื่อว่าอสุยฺช. (เดือน ๑๑)
- วิ. วเน ชาตํ **วาเนยฺย, ปุปฺฝ.** (วณ + เณยฺย) (วุทธิ อ เป็น อา)
 เกิดแล้ว ในป่า ชื่อว่าวาเนยฺย, ได้แก่ดอกไม้. (ที่เกิดในป่า)
- วิ. ปถสฺส หิตํ **ปาเถยฺย.** (ปถ + เณยฺย) (วุทธิ อ เป็น อา)
 เป็นประโยชน์เกื้อกูล กำหนดทาง ชื่อว่าปาเถยฺย. (เสบียงเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การเดินทาง)
- วิ. สปัตติสฺส หิตํ **สาปเตยฺย, ฐน.** (สปัตติ + เณยฺย) (วุทธิ อ เป็น อา)
 เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่เจ้าของ ชื่อว่าสาปเตยฺย, ได้แก่ทรัพย์. (ทรัพย์สมบัติเป็นประโยชน์
 เกื้อกูลแก่เจ้าของ)
- วิ. ปทีปสฺส หิตํ **ปทีเปยฺย, เตล.** (ปทีป + เณยฺย)
 เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ประทีป ชื่อว่าปทีเปยฺย, ได้แก่น้ำมัน. (เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่
 ประทีป)
- วิ. ทกฺขิณมรหตีติ **ทกฺขิณเอยโย.** (ทกฺขิณา + เณยฺย)
 ย่อมควร ซึ่งทักษิณา เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทกฺขิณเอยโย. (ผู้ควรซึ่งทักษิณา)
- วิ. ปจฺจนา ชาโต **ปจฺจนิโม.** (ปจฺจนา + อิม)
 เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่าปจฺจนิม. (ผู้เกิดในภายหลัง)
- วิ. ปจฺจนา ชาตา **ปจฺจนิมา, ชนตา.** (ปจฺจนา + อิม)
 เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่าปจฺจนิมา, ได้แก่หมู่ชน. (ผู้เกิดในภายหลัง)
- วิ. ปจฺจนา ชาตํ **ปจฺจนิม, จิตต.** (ปจฺจนา + อิม)
 เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่าปจฺจนิม, ได้แก่จิต. (ดวงที่เกิดในภายหลัง)
- วิ. อนฺเต ชาโต **อนฺติโม, อนฺติมา, อนฺติม.** (อนฺต + อิม)
 เกิดแล้ว ในที่สุด ชื่อว่าอนฺติม, อนฺติมา, อนฺติม. (ผู้เกิดในสุดท้าย)
- วิ. มชฺฌเณ ชาโต **มชฺฌนิโม.** (มชฺฌ + อิม)
 เกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อว่ามชฺฌนิม. (ผู้เกิดในท่ามกลาง)

- วิ. ปุเร ชาโต **ปุริโม**. (ปุร + อิม)
เกิดแล้ว ในกาลก่อน ชื่อว่าปุริม. (ผู้เกิดในกาลก่อน)
- วิ. มนุสฺสชาติยา ชาโต **มนุสฺสชาติโย**. (มนุสฺสชาติ + อีย) (ปุงลิงค์)
เกิดแล้ว ในชาติแห่งมนุษย์ ชื่อว่ามนุสฺสชาติย. (ผู้เกิดในชาติมนุษย์)
- วิ. มนุสฺสชาติยา ชาตา **มนุสฺสชาติยา**. (มนุสฺสชาติ + อีย + อา) (อิตถीलึงค์)
เกิดแล้ว ในชาติแห่งมนุษย์ ชื่อว่ามนุสฺสชาติยา. (ผู้เกิดในชาติมนุษย์)
- วิ. มนุสฺสชาติยา ชาตํ **มนุสฺสชาติยํ**. (มนุสฺสชาติ + อีย) (นปุงสกลิงค์)
เกิดแล้ว ในชาติแห่งมนุษย์ ชื่อว่ามนุสฺสชาติย. (ผู้เกิดในชาติมนุษย์)
- วิ. โลเก ชาโต **โลกิโย**. (โลก + อีย)
เกิดแล้ว ในโลก ชื่อว่าโลกิย. (ผู้เกิดในโลก)
- วิ. อนนฺเต นิยุตฺโต **อนนฺติโม, อนนฺติโย, อนนฺติโก**. (อนนฺ + อิม, อีย, อิก)
ประกอบแล้ว ในที่สุด ชื่อว่าอนนฺติม, อนนฺติย, อนนฺติก. (ผู้ประกอบในที่สุด)
- วิ. กปฺโป อสฺส อตฺถิติ **กปฺปิโย**. (กปฺ + อีย)
อ.การกระทำสมควรแห่งภิกษุ แห่งโอรานัน มีอยู่ เพราะเหตุอันนั้น ชื่อว่ากปฺปิย. (โอรานันทำ
สมควรแห่งภิกษุ)
- วิ. โโพธิสฺส ปกฺเข ภวา **โพธิปกฺขิยา, ฐมา**. (โพธิ + ปกฺข + อีย)
อ.ธรรม ท. อันมีอยู่ ในฝักฝ่าย แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ ชื่อว่าโพธิปกฺขิย, ได้แก่ธรรมทั้ง
หลาย. (อันมีในฝักฝ่ายแห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้)
- วิ. ปญฺจจฺจเค ภวา **ปญฺจจฺจคฺคิยา, ภิกฺขุ**. (ปญฺจจฺจคฺค + อีย)
อ.ภิกษุ ท. ผู้มีอยู่ ในพวกห่า ชื่อว่าปญฺจจฺจคฺคิย. (ภิกษุผู้มีอยู่ในพวกห่ารูป)
- วิ. จพฺพคฺคเค ภวา **จพฺพคฺคิยา, ภิกฺขุ**. (จพฺพคฺค + อีย)
อ.ภิกษุ ท. ผู้มีอยู่ ในพวกหก ชื่อว่าจพฺพคฺคิย. (ภิกษุผู้มีอยู่ในพวกหกรูป)
- วิ. ปาทานํ หิตํ **ปชฺชํ, เตลล์**. (ปาท + ย) (แปลง ทฺย เป็น ช, ช้อน ช, รัสสะ อา เป็น อ)
เกลือ แก่เท้า ท. ชื่อว่าปชฺช, ได้แก่น้ำมัน. (เกลือแก่เท้า)
- วิ. ปาทำ อรหฺตฺติ **ปชฺชํ, คาถา**. (ปาท + ย)
ย่อมควร ซึ่งบาท เพราะเหตุอันนั้น ชื่อว่าปชฺช, ได้แก่คาถา. (คาถาอันสมควรซึ่งบาท)
- วิ. คามे ภโว **คम्मโม**. (คาม + ย)
อ.ความประพฤติอันมีอยู่ในบ้าน ชื่อว่าคम्म. (อันมีอยู่ในบ้าน)
- วิ. ถนโต ชาตํ **ถณฺณํ**. (ถน + ย)
อ.น้ำนม อันเกิดขึ้น จากเต้า ชื่อว่าถณฺณ. (น้ำนมอันเกิดขึ้นจากเต้านม)

- วิ. ฌนาย ส่วตตตีติ ฌณณิ. (ฌน + ย)
 ย่อมเป็นไป เพื่อทรัพย์ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฌณณ. (เป็นไปเพื่อทรัพย์)
- วิ. สมณานํ หิตา สามณญา, ชนา. (สมณ + ญ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ชน ท. ผู้เกื้อกูล แก่พระสมณะ ท. ชื่อว่าสามณณ. (ผู้เกื้อกูลแก่พระสมณะ)
- วิ. มนุสฺसानํ สมฺมโห มานุสฺสโก. (มนุสฺส + กณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.หมุ่ ของมนุษย์ ท. ชื่อว่ามานุสฺสก. (หมุ่ของมนุษย์)
- วิ. มนุสฺसानํ สมฺมโห มานุสฺโส. (มนุสฺส + ณ) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.หมุ่ ของมนุษย์ ท. ชื่อว่ามานุสฺส. (หมุ่ของมนุษย์)
- วิ. อฏฺฐนฺนํ สมฺมโห อฏฺฐโก. (อฏฺฐ + กณ)
 อ.หมุ่ แห่งแปด ท. ชื่อว่าอฏฺฐก. (หมุ่แห่งแปด)
- วิ. ทฺวินฺนํ สมฺมโห ทฺวยํ. (ทฺวิ + ณ) (แปลง อิ เป็น อย)
 อ.หมุ่ แห่งสอง ท. ชื่อว่าทฺวย. (หมุ่แห่งสอง)
- วิ. ติณฺณํ สมฺมโห ตยํ. (ติ + ณ) (แปลง อิ เป็น อย)
 อ.หมุ่ แห่งสาม ท. ชื่อว่าตย. (หมุ่แห่งสาม)
- วิ. ชนานํ สมฺมโห ชนตา. (ชน + ตา)
 อ.หมุ่ แห่งชน ท. ชื่อว่าชนตา. (หมุ่แห่งชน)
- วิ. สหายานํ สมฺมโห สหายตา. (สหาย + ตา)
 อ.หมุ่ แห่งสหาย ท. ชื่อว่าสหายตา. (หมุ่แห่งสหาย)
- วิ. นาครานํ สมฺมโห นาครตา. (นาค + ตา)
 อ.หมุ่ แห่งชาวเมือง ท. ชื่อว่านาครตา. (หมุ่แห่งชาวเมือง)
- วิ. เทโวเยว เทวตา. (เทว + ตา) (ลง ตา ปัจจัยในอรรถสกัถะ)
 อ.เทวดานั้นเทียว ชื่อว่าเทวตา. (เทวตา)
- วิ. อฺปาทานานํ หิตา อฺปาทานียา. (อฺปาทาน + อีย) (ลง อีย ปัจจัยในอรรถ “หิต”)
 อ.ธรรม ท. อันเกื้อกูล ต่ออฺปาทาน ท. ชื่อว่าอฺปาทานีย. (ธรรมอันเกื้อกูลต่ออฺปาทาน)
- วิ. ฐฺโม วีย ทิสฺสตีติ ฐฺมายิตตฺตํ. (ฐฺม + आयิตตต)
 ย่อมปรากฏ เพียงดั่งควันไฟ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าฐฺมายิตตต. (ปรากฏเพียงดั่งควันไฟ)
- วิ. ติมิรํ วีย ทิสฺสตีติ ติมิรายิตตฺตํ. (ติมิร + आयิตตต)
 ย่อมปรากฏ เพียงดั่งความมืด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าติมิรายิตตต. (ปรากฏเพียงดั่งความมืด)
- วิ. ทฺฏฺจฺ นิสฺสตีติ ทฺฏฺจฺลํ. (ทฺฏฺจฺ + ล) (ช้อน ล)
 อาศัยแล้ว ซึ่งวัตถุไม่ดี ชื่อว่าทฺฏฺจฺล. (อาศัยวัตถุไม่ดี)

- วิ. ทุฏฐุ จานฺ ทุฏฐุลฺ. (ตุฏฐุ + ล) (ช้อน ล)
 อ.เหตุเป็นที่ตั้งไม่ดี ชื่อว่าตุฏฐุล. (เหตุเป็นที่ตั้งไม่ดี)
- วิ. เวทฺ ฺนิสฺสิตฺ เวทลฺ. (เวท + ล) (ช้อน ล)
 อ.พระพุทธรูปอันอาศัยแล้ว ซึ่งความยินดี ชื่อว่าเวทล. (อาศัยความยินดี)
- วิ. อภิขุมา อสฺส ปกตฺติ อภิขุมาลฺ. (อภิขุมา + อาลฺ)
 อ.อภิขุมา เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอภิขุมาล. (ผู้มีอภิขุมาเป็นปกติ)
- วิ. อภิขุมา อสฺส พหุลาติ อภิขุมาลฺ. (อภิขุมา + อาลฺ)
 อ.อภิขุมา อันมาก ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอภิขุมาล. (ผู้มีอภิขุมามาก)
- วิ. สิตฺ อสฺส ปกตฺติ สิตาลฺ. (สิต + อาลฺ)
 อ.ความหนาว เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสิตาล. (ผู้มีความหนาว เป็นปกติ)
- วิ. ทยา อสฺส ปกตฺติ ทยาลฺ. (ทยา + อาลฺ)
 อ.ความกรรณา เป็นปกติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทยาล. (ผู้มีความกรรณา เป็นปกติ)
- วิ. อภิขุมา อสฺส ปกตฺติ อภิขุมาลฺโก, อภิขุมาลฺกา, อภิขุมาลฺกํ. (อภิขุมา+อาลฺ) (ลง ก อาคม)
 อ.อภิขุมา เป็นปกติ ของบุคคล มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอภิขุมาลฺก. (ผู้มีอภิขุมาเป็นปกติ)
- วิ. อฺชฺชเยว อฺชฺชโก. (อฺชฺช) (ลง ก อาคม)
 อ.ผู้ตรงนั้นเที่ยว ชื่อว่าอฺชฺชก. (ผู้ตรง)
- วิ. สิลฺมตฺตเมว สิลฺมตฺตกํ. (สิลฺมตฺต) (ลง ก อาคม)
 อ.สักว่าศีลนั้นเที่ยว ชื่อว่าสิลฺมตฺตก. (สักว่าศีล)
- วิ. หตฺถิโน อิว หตฺถิกา. (หตฺถิ + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถปฎิภาคะ - ส่วนเหมือน)
 เพียงดั่ง อ.ช้าง ท. ชื่อว่าหตฺถิก. (เพียงดั่งช้าง, ตุกตาช้าง) (รัสสะท่ามกลางตฺทริต)
- วิ. อสฺสา อิว อสฺสกา. (อสฺส + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถปฎิภาคะ - ส่วนเหมือน)
 เพียงดั่ง อ.ม้า ท. ชื่อว่าอสฺสก. (เพียงดั่งม้า, ตุกตาม้า)
- วิ. กุจฺฉิตฺ ปณฺชิตฺ ปณฺชิตฺโก. (ปณฺชิต + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถกุจฺฉิตะ - นารังเกียจ)
 อ.บัณฑิต ผู้นำรังเกียจ ชื่อว่าปณฺชิตก. (บัณฑิตผู้นำรังเกียจ)
- วิ. ภตฺติยา ชีวนฺติ ภฺวิ, ภฺวิเยว ภฺวโก. (ภฺวิ + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถสัณฺญา - นามบัญญัติ)
 ย่อมเป็นอยู่ ด้วยคำจ้าง ชื่อว่าภฺวิ, อ.ผู้เป็นอยู่ด้วยคำจ้างนั้นเที่ยว ชื่อว่าภฺวิก. (ลูกจ้าง)
- วิ. อนุกมฺปิโต ปฺตุโต ปฺตุตฺโก. (ปฺตุต + ก) (ลง ก ปัจจัย ในอรรถอนุกมฺปา - นาสงสาร)
 อ.บุตร ผู้ถูกสงสาร ชื่อว่าปฺตุตก. (บุตรน้อยผู้สงสาร)

- วิ. กี่ ปริมาณมสุสาติ กิตตุตกั. (กั + ตตุตก) (ลง ตตุตกัจจยในอรรถปริมาณ - ปริมาณ)
 อ.ปริมาณ เท่าไร แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุานั้น ชื่อว่ากิตตุตก. (มีปริมาณเท่าไร)
- วิ. ยี่ ปริมาณมสุสาติ ยตตุตกั. (ย + ตตุตก)
 อ.ปริมาณ เท่าใด แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุานั้น ชื่อว่ายตตุตก. (มีปริมาณเท่าใด)
- วิ. ตี่ ปริมาณมสุสาติ ตตตุตกั. (ต + ตตุตก)
 อ.ปริมาณ เท่านั้น แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าตตตุตก. (มีปริมาณเท่านั้น)
- วิ. เอตี่ ปริมาณมสุสาติ เอตตุตกั. (เอต + ตตุตก) (แปลง เอต เป็น เอ)
 อ.ปริมาณ เท่านั้น แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอตตุตก. (มีปริมาณเท่านั้น)
- วิ. ยี่ ปริมาณมสุสาติ ยาวา. (ย + วนตุ) (ที่ฆะ อ เป็น อา)
 อ.ปริมาณ เท่าใด แห่งวัตถุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่ายาวานตุ. (มีปริมาณเท่าใด)
- วิ. สุวณฺเณน ปกโต สุวณฺณมโย โสวณฺณมโย วา, รโถ. (สุวณฺณ + มย) (ปุงลึงค์)
 ถูกกระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่าสุวณฺณมย, โสวณฺณมย, ได้แก่รถ. (ถูกกระทำด้วยทอง)
- วิ. สุวณฺเณน ปกตา สุวณฺณมยา, ภาชนวิกติ. (สุวณฺณ + มย + อา) (อิถลึงค์)
 ถูกกระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่าสุวณฺณมยา, ได้แก่ภาชนะพิเศษ. (ถูกกระทำด้วยทอง)
- วิ. สุวณฺเณน ปกตี่ สุวณฺณมยี่, ภาชน. (สุวณฺณ + มย) (นปุงสกลึงค์)
 ถูกกระทำแล้ว ด้วยทอง ชื่อว่าสุวณฺณมย, ได้แก่ภาชนะ. (ถูกกระทำด้วยทอง)
- วิ. รูปิเยน ปกตี่ รูปิยมยี่. (รูปิย + มย)
 ถูกกระทำแล้ว ด้วยเงิน ชื่อว่ารูปิยมย. (ถูกกระทำด้วยเงิน)
- วิ. รชเตน ปกตี่ รชตมยี่. (รชต + มย)
 ถูกกระทำแล้ว ด้วยเงิน ชื่อว่ารชตมย. (ถูกกระทำด้วยเงิน)
- วิ. มตฺติกาย ปกตี่ มตฺติกามยี่. (มตฺตিকা + มย)
 ถูกกระทำแล้ว ด้วยดินเหนียว ชื่อว่ามตฺติกามย. (ถูกกระทำด้วยดินเหนียว)
- วิ. อิทฺธิยา นิพฺพตฺตี่ อิทฺธิมยี่. (อิทฺธิ + มย)
 อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยฤทธิ์ ชื่อว่าอิทฺธิมย. (อันเกิดขึ้นด้วยฤทธิ์, อันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์)
- วิ. มนโโต นิปฺพนฺนา มโนมยา. (มน + มย) (แปลง อ เป็น โอ ทำมกลางตฺทริต)
 สำเร็จแล้ว เพราะใจ ชื่อว่ามโนมย. (อันสำเร็จเพราะใจ)
- วิ. ทานเมว ทานมยี่. (ทาน + มย) (ลง มย ัจจยในอรรถสกฺตถะ)
 อ.ทานนั้นเทียว ชื่อว่าทานมย. (ทาน)
- วิ. สีลเมว สีลมยี่. (สีล + มย) (ลง มย ัจจยในอรรถสกฺตถะ)
 อ.ศีลนั้นเทียว ชื่อว่าสีลมย. (ศีล)

๓/๓ ภาวะศัพท์

ภาวะศัพท์ คือ ศัพท์ที่มี “ภาว” ศัพท์ แปลว่า “ประวัตินิमितเป็นแดนเกิดความรู้และศัพท์” มีวิเคราะห์ว่า “ภวนติ เอตสฺมา พุทฺธิสฺส ททา อิติ ภาโว” (ภฺว + ฏฺจฺย, กัตฺตฺรูป, อปาทาน สาธนะ) แปลว่า ชื่อว่าภาวะ เพราะเป็นแดนเกิดของความรู้และศัพท์. ภาวะศัพท์นี้ จะต้องสัมพันธ์กับจัญญีวิภัตติเสมอ ในภาวะศัพท์นี้ มีปัจจัย ๗ ตัว คือ ฌ, ตต, ตา, ตตฺน, ฌยฺย, ฌ และ กญฺ ปัจจัย รูปสำเร็จเป็นสุทรนาม(นามนาม)

ภาวะ มี ๕ อย่าง

(๑) **ชาติ** = ชาติกำเนิด, ชนิด เช่น ฌสฺส ภาโว ฌตฺตํ. อ.เหตุอันเป็นมา แห่งวัว ชื่อว่า ฌตต. (เหตุอันเป็นมาแห่งวัว, ความเป็นแห่งวัว) หมายถึง ฌชาติ (ชาติ)อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “ฌ” (วัว)

(๒) **ทพฺพ** = ทัพพะ (ตัว, องค์ธรรม) เช่น ทญฺโธ ภาโว ทญฺทิตฺตํ. อ.เหตุอันเป็นมา แห่งผู้มีไม้เท้า ชื่อว่าทญฺทิตต. (เหตุอันเป็นมาแห่งผู้มีไม้เท้า) หมายถึง ไม้เท้า (ทัพพะ) อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “ทญฺ” (ผู้มีไม้เท้า)

(๓) **คฺณ** = คฺณศัพท์ (สภาพ) เช่น ฌสฺส ภาโว ฌตฺตํ. อ.เหตุอันเป็นมา แห่งผ้าสีเขียว ชื่อว่าฌตต. (เหตุอันเป็นมาแห่งผ้าสีเขียว) หมายถึง สีเขียว (คฺณ) อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “ฌ” (ผ้าเขียว)

(๔) **กฺริยา** = กิริยาการกระทำ (อาการ) เช่น ปาจกฺสฺส ภาโว ปาจกฺตฺตํ. อ.เหตุอันเป็นมา แห่งผู้หุง ชื่อว่าปาจกตต. (เหตุอันเป็นมาแห่งผู้หุง) หมายถึง กิริยาการหุง (กิริยา) อันเป็นเหตุให้เกิด ศัพท์ว่า ปาจโก (ผู้หุง)

(๕) **นาม** = นาม, ชื่อ เช่น เทวตฺตฺสฺส ภาโว เทวตฺตตฺตํ. อ.เหตุอันเป็นมา แห่งเทวทัต ชื่อว่าเทวตตตต. (เหตุอันเป็นมาแห่งเทวทัต) หมายถึง ชื่อว่าเทวทัต (นาม) อันเป็นเหตุให้เกิดศัพท์ว่า “เทวตตโต” (เทวทัต)

วิ. อลสฺส ภาโว อาลสฺยํ. (อลส + ฌย) (วุทธิ อ เป็น อา)

อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน ชื่อว่าอาลสย. (ความเป็นผู้เกียจคร้าน)

วิ. อโรคฺสฺส ภาโว อารอคฺยํ. (อโรค + ฌย) (วุทธิ อ เป็น อา)

อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค ชื่อว่าอารอคย. (ความเป็นผู้ไม่มีโรค)

วิ. ทพฺพลสฺส ภาโว ทพฺพลฺยํ. (ทพฺพล + ฌย)

อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ไม่มีกำลัง ชื่อว่าทพฺพลย. (ความเป็นผู้ไม่มีกำลัง, ทพฺพลภาพ)

- วิ. มจฺจรสฺส ภาโว **มจฺจริยํ**. (มจฺจร + ญย) (เพราะยปัจจัย ลง อีอาคม)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ตระหนี่ ชื่อว่ามจฺจริย. (ความเป็นผู้ตระหนี่)
- วิ. อีสฺสรสฺส ภาโว **อิสฺสรียํ**. (อิสฺสร + ญย) (เพราะยปัจจัย ลง อีอาคม)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่าอิสฺสรีย. (ความเป็นใหญ่)
- วิ. ปณฺทิตสฺส ภาโว **ปณฺทิจฺจํ**. (ปณฺทิต + ญย) (แปลง ตย เป็น จ, ช้อน จ)
 อ.ความเป็น แห่งบัณฑิต ชื่อว่าปณฺทิจฺจ. (ความเป็นบัณฑิต)
- วิ. พหุสฺสฺส ภาโว **พหุสฺสจฺจํ**. (พหุสฺส + ญย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, แปลง อฺ ของ สฺส เป็น อ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้พหุสฺสฺส ชื่อว่าพหุสฺสจฺจ. (ความเป็นพหุสฺส)
- วิ. มุฏฺจสฺสฺส ภาโว **มุฏฺจสฺสจฺจํ**. (มุฏฺจสฺส + ญย) (ลปอิ, แปลง ตย เป็น จ, ช้อน จ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีสติหลงลืม ชื่อว่ามุฏฺจสฺสจฺจ. (ความเป็นผู้มีสติหลงลืม)
- วิ. กุสลสฺส ภาโว **โกสลลํ**. (กุสล + ญย) (วฺทฺธิ อฺ เป็น โอ, แปลง ลย เป็น ล, ช้อน ล)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ฉลาด ชื่อว่าโกสลล. (ความเป็นผู้ฉลาด)
- วิ. วิปฺลสฺส ภาโว **เวปฺลลํ**. (วิปฺล + ญย) (วฺทฺธิ อิ เป็น เอ, แปลง ลย เป็น ล, ช้อน ล)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้บริบูรณ์ ชื่อว่าเวปฺลล. (ความเป็นผู้บริบูรณ์)
- วิ. สมานานํ ภาโว **สามญฺญํ**. (สมาน + ญย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, แปลง ญย เป็น ญ, ช้อน ญ)
 อ.ความเป็น แห่งสิ่งอันเหมือนกัน ท. ชื่อว่าสามญฺญ. (ความเป็นสิ่งเหมือนกัน) (รัสสะ อา เป็น อ)
- วิ. คิลานสฺส ภาโว **เคลญฺญํ**. (คิลาน + ญย) (วฺทฺธิ อิ เป็น เอ, รัสสะ, แปลง ญย เป็น ญ, ช้อน ญ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เป็นไข้ ชื่อว่าเคลญฺญ. (ความเป็นผู้เป็นไข้)
- วิ. สฺหทสฺส ภาโว **โสหชฺชํ**. (สฺหท + ญย) (วฺทฺธิ อฺ เป็น โอ, แปลง ทย เป็น ช, ช้อน ช)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีใจดี ชื่อว่าโสหชฺช. (ความเป็นผู้มีใจดี)
- วิ. วิสารถสฺส ภาโว **เวสารถชฺชํ**. (วิสารถ + ญย) (วฺทฺธิ อิ เป็น เอ, แปลง ทย เป็น ช, ช้อน ช)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้แก้แค้น ชื่อว่าเวสารถชฺช. (ความเป็นผู้แก้แค้น)
- วิ. สฺมฺนสฺส ภาโว **โสมนสฺสํ**. (สฺมฺน + ญย) (วฺทฺธิ อฺ เป็น โอ, ลงสุอาคม, แปลง สย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีใจดี ชื่อว่าโสมนสฺส. (ความเป็นผู้มีใจดี)
- วิ. ทฺมฺนสฺส ภาโว **โทมนสฺสํ**. (ทฺมฺน + ญย) (วฺทฺธิ อฺ เป็น โอ, ลง สฺ อาคม, แปลง สย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีใจไม่ดี ชื่อว่าโทมนสฺส. (ความเป็นผู้มีใจไม่ดี)
- วิ. สฺวจฺส ภาโว **โสวจฺสํ**. (สฺวจ + ญย) (วฺทฺธิ อฺ เป็น โอ, ลงสุอาคม, แปลง สย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ว่างาย ชื่อว่าโสวจฺส. (ความเป็นผู้ว่างาย)
- วิ. ทฺวจฺส ภาโว **โทวจฺสํ**. (ทฺวจ + ญย) (วฺทฺธิ อฺ เป็น โอ, ลงสุอาคม, แปลง สย เป็น ส, ช้อน ส)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ว่างาย ชื่อว่าโทวจฺส. (ความเป็นผู้ว่างาย)

- วิ. นิปกสฺส ภาโว **เนปกุก**. (นิปก + ญ) (วูทธิ อี เป็น เอ, แปลง กฺย เป็น ก, ซ้อน ก)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีปัญญา ชื่อว่าเนปกุก. (ความเป็นผู้มีปัญญา)
- วิ. ราชีโน ภาโว **รชฺช**. (ราช + ญ) (รัสสะ อา เป็น อ, แปลง ชฺย เป็น ช, ซ้อน ช)
 อ.ความเป็น แห่งพระราชา ชื่อว่ารชช. (ความเป็นพระราชา)
- วิ. สมณสฺส ภาโว **สามญญ**. (สมณ + ญ) (วูทธิ อ เป็น อา, แปลง ญฺย เป็น ญ, ซ้อน ญ)
 อ.ความเป็น แห่งพระสมณะ ชื่อว่าสามญญ. (ความเป็นพระสมณะ)
- วิ. ปัสฺกุลิกสฺส ภาโว **ปัสฺกุลิกตต**. (ปัสฺกุลิก + ตต)
 อ.ความเป็น แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ ชื่อว่าปัสฺกุลิกตต. (ความเป็นผู้มีการทรงผ้าบังสุกุลเป็นปกติ)
- วิ. ปัสฺกุลิกสฺส ภาโว **ปัสฺกุลิกตา**. (ปัสฺกุลิก + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นปกติ ชื่อว่าปัสฺกุลิกตา. (ความเป็นผู้มีการทรงผ้าบังสุกุลเป็นปกติ)
- วิ. เตจฺฉีริกสฺส ภาโว **เตจฺฉีริกตา**. (เตจฺฉีริก + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งภิกษุผู้มีการทรงไว้ซึ่งผ้าไตรจีวรเป็นปกติ ชื่อว่าเตจฺฉีริกตา. (ความเป็นผู้มีการทรงผ้าไตรจีวรเป็นปกติ)
- วิ. กตมฺญสฺส ภาโว **กตมฺญตา**. (กตมฺญ + ตา) (เพราะตาปัจจัย รัสสะ อุ เป็น อุ)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้รู้อุปการะที่บุคคลอื่นกระทำแล้ว ชื่อว่ากตมฺญตา. (ความเป็นผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแล้ว)
- วิ. อปฺปิจฺจสฺส ภาโว **อปฺปิจฺจตา**. (อปฺปิจฺจ + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อย ชื่อว่าอปฺปิจฺจตา. (ความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย)
- วิ. อสฺสคฺคสฺส ภาโว **อสฺสคฺคตา**. (อสฺสคฺค + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ไม่มีความเกี่ยวข้อง ชื่อว่าอสฺสคฺคตา. (ความเป็นผู้ไม่มีความเกี่ยวข้อง)
- วิ. ภสฺสสารามสฺส ภาโว **ภสฺสสารามตา**. (ภสฺสสาราม + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้มีความยินดีในการพูด ชื่อว่าภสฺสสารามตา. (ความเป็นผู้ชอบพูดมาก)
- วิ. นิทฺุทารามสฺส ภาโว **นิทฺุทารามตา**. (นิทฺุทาราม + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ชอบในการนอน ชื่อว่านิทฺุทารามตา. (ความเป็นผู้ชอบนอนมาก)
- วิ. ลหฺุโน ภาโว **ลหฺุตา**. (ลหฺุ + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งวัตถุอันเบา ชื่อว่าลหฺุตา. (ความเป็นวัตถุเบา)

- วิ. ปุถุชชนสฺส ภาโว **ปุถุชชนตฺตณฺ**. (ปุถุชชน + ตฺตณ)
- อ.ความเป็น แห่งปุถุชชน ชื่อว่าปุถุชชนตฺตณ. (ความเป็นปุถุชชน)
- วิ. อธิปติสฺส ภาโว **อาธิปเตยฺยํ**. (อธิปติ + เณยฺย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา)
- อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่าอาธิปเตยฺย. (ความเป็นใหญ่, ความเป็นอธิบดี)
- วิ. เณสฺส ภาโว **เณยฺยํ**. (เณ + เณยฺย) (ลป น ของ เณ)
- อ.ความเป็น แห่งขโมย ชื่อว่าเณยฺย. (ความเป็นขโมย)
- วิ. วีรานํ ภาโว **กมฺมํ วา วีริยํ**. (วีร + ญฺย) (ลง อีอาคม)
- อ.ความเป็น หรือ อ.กรรม แห่งบุคคลผู้กล้าหาญ ท. ชื่อว่าวีริย. (ความเป็นผู้กล้าหาญ, กรรมของผู้กล้าหาญ, วีริยะ)
- วิ. โสวจสฺสสฺส ภาโว **โสวจสฺสตา**. (โสวจสฺส + ตา)
- อ.ความเป็น แห่งบุคคลผู้ว่างาย ชื่อว่าโสวจสฺสตา. (ความเป็นผู้ว่างาย)
- วิ. ภิสคฺคสฺส **กมฺมํ เกสชฺชํ**. (ภิสคฺค + ญฺย) (วฺทฺธิ อี เป็น เอ, ลป ค, แปลง คฺย เป็น ช, ช้อน ฌ)
- อ.กรรม แห่งหมอ ชื่อว่าเกสชฺช. (กรรมแห่งหมอ, เกสช, ยา)
- วิ. พฺยวาทฺสสฺส **กมฺมํ เวยฺยววจฺ**. (พฺยวาทฺ + ญฺย) (แปลง พฺ เป็น ว, ลง เออาคม)
- อ.กรรม แห่งบุคคลผู้ชวนชวาย ชื่อว่าเวยฺยววจ. (กรรมแห่งผู้ชวนชวาย)(แปลง ญฺย เป็น ฎ, แปลง ฎ เป็น จจ)
- วิ. สจฺสสฺส ภาโว **สาเจยฺยํ**. (สจ + เณยฺย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, ลง เณยฺยปัจจย)
- อ.ความเป็น แห่งผู้หลอกลวง ชื่อว่าสาเจยฺย. (ความเป็นผู้หลอกลวง)
- วิ. กรุณาเยว **การุญญํ**. (กรุณา+ญฺย) (วฺทฺธิ อ เป็น อา, แปลง ญฺย เป็น ฌ, ช้อน ฌ) (สกฺตถะ)
- อ.ความเอ็นดูนั้นเทียว ชื่อว่าการุญญ. (ความเอ็นดู)
- วิ. ปตฺตกาลเมว **ปตฺตกถลฺ**. (ปตฺตกาล + ญฺย) (รัสสะ อา เป็น อ, แปลง ลฺย เป็น ล, ช้อน ล)
- อ.กรรมอันมีกาลอันสมควรนั้นเทียว ชื่อว่าปตฺตกถล. (กรรมมีกาลอันสมควรนั้นเทียว)
- วิ. อากาसानนฺโตเยว **อากาसानญจํ**. (อากาसानนฺต + ญฺย) (แปลง ตฺย เป็น จ, แปลง นฺ เป็น นิคฺหิต)
- อ.อากาศอันไม่มีที่สุตนั้นเทียว ชื่อว่าอากาसानญจ. (อากาศไม่มีที่สิ้นสุด)
- วิ. กายปาคุญฺยเมว **กายปาคุญฺยตา**. (กายปาคุญฺย + ตา)
- อ.ความคล่องแคล่วแห่งหมู่เจตสิกนั้นเทียว ชื่อว่ากายปาคุญฺยตา. (ความคล่องแคล่วแห่งหมู่เจตสิก)
- วิ. มุฑฺโน ภาโว **มฑฺทวํ**. (มุฑฺ+ณ) (แปลง อฺ เป็น อา, ช้อน ฑ, รัสสะ อา เป็น อ, แปลง อฺ หลัง เป็น อว)
- อ.ความเป็น แห่งผู้อ่อนโยน ชื่อว่ามฑฺทว. (ความเป็นแห่งผู้อ่อนโยน)

- วิ. มุทุโน ภาโว **มุทุตา.** (มุทุ + ตา)
 อ.ความเป็น แห่งผู้อ่อนโยน ชื่อว่ามุทุตา. (ความเป็นแห่งผู้อ่อนโยน)
- วิ. ปรมานิ ภาโว **กมฺมฺ วา ปารมี,** ทานาทิกุริยา. (ปรม + ณ + อี) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น หรือ อ.กรรม แห่งพระโพธิสัตว์เป็นต้น ท. ผู้ประเสริฐ ชื่อว่าปารมี, ได้แก่กิริยา มีการให้ทานเป็นต้น.
- วิ. สมคฺคานํ ภาโว **สามคฺคิ.** (สมคฺค + ณ + อี) (วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น แห่งชนผู้พร้อมเพรียงกัน ท. ชื่อว่าสามคฺคิ. (ความเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน)
- วิ. รมณียสฺส ภาโว **รามณียกํ.** (รมณีย + กณฺ) (ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา)
 อ.ความเป็น แห่งสถานที่อันนารีนรมย์ ชื่อว่ารามณียก. (ความเป็นแห่งสถานที่อันนารีนรมย์)

๗.๔ วิเสสตัทธิต

วิเสสตัทธิต คือ ตัทธิตที่ลงหลังคุณศัพท์ มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **ตร, ตม, อีสิก, อีย** และ **อิฏฺจ** ปัจจัย ศัพท์ที่ลงปัจจัย ๓ ตัว คือ **ตร, อีสิก** และ **อีย** ปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ชั้นวิเศษ และศัพท์ที่ลงปัจจัย ๒ ตัว คือ **ตม** และ **อิฏฺจ** ปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ชั้นอติวิเศษ(ชั้นสูงสุด)

- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปโตร,** ปุริโส. (ปาป + ตร) (ปุงลึงค์)
 อ.บุรุษ ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งบุรุษ ท.เหล่านี้หนา -บุรุษนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปตร, ได้แก่บุรุษ. (ผู้เลวกว่า)
- วิ. สพฺพาโย อิมายो ปาปาโย, อยมิมาสํ วิเสเสน ปาปาติ **ปาปตรา,** อิตฺถิ. (ปาป + ตร + อา)
 อ.หญิง ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งหญิง ท.เหล่านี้หนา -หญิงนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปตรา, ได้แก่หญิง. (ผู้เลวกว่า) (อิตถิลึงค์)
- วิ. สพฺพานิ อิมานิ ปาปานิ, อิทมิเมสํ วิเสเสน ปาปนติ **ปาปตร,** กุลํ. (ปาป + ตร)
 อ.ตระกูล ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งตระกูล ท.เหล่านี้หนา -ตระกูลนี้ เป็นผู้แล้ว โดยพิเศษ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปตร, ได้แก่ตระกูล. (ผู้เลวกว่า) (นปุงสกลึงค์)
- วิ. สพฺเพ อิเม ปาปา, อยมิเมสํ อติสเยน ปาโปติ **ปาปตโม,** ชโน. (ปาป + ตม)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้แล้ว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้แล้ว โดยยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปาปตม, ได้แก่ชน. (ผู้เลวกว่าที่สุด)

- วิ. สพฺเพ อิมะ ปาปา, อยมิเมสฺ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปิสโก**, ชโน. (ปาป + อสิก)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เลว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เลว โดยเฉพาะ
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าปาปิสก, ได้แก่ชน. (ผู้เลวกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิมะ ปาปา, อยมิเมสฺ วิเสเสน ปาโปติ **ปาปิโย**, ชโน. (ปาป + อีย)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เลว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เลว โดยเฉพาะ
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าปาปิย, ได้แก่ชน. (ผู้เลวกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิมะ ปาปา, อยมิเมสฺ อติสเยน ปาโปติ **ปาปิฏฺจ**, ชโน. (ปาป + อิฏฺจ)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เลว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เลว โดยยิ่ง
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าปาปิฏฺจ, ได้แก่ชน. (ผู้เลวที่สุด)
- วิ. สพฺเพ อิมะ ปาปา, อยมิเมสฺ อติสเยน ปาโปติ **ปาปิฏฺจตร**, ชโน. (ปาป + อิฏฺจ + ตร)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เลว, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เลว โดยยิ่ง
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าปาปิฏฺจตร, ได้แก่ชน. (ผู้เลวที่สุดกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิมะ วุฑฺฒา, อยมิเมสฺ วิเสเสน วุฑฺฒิติ **เชยโย**. (วุฑฺฒ + อีย) (แปลง วุฑฺฒ เป็น ช)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เจริญ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เจริญ โดยเฉพาะ
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าเชยย. (ผู้เจริญกว่า) (ลบสรรหน้า, เมื่อลบสรรหน้าแล้ว วิการ อี เป็น เอ)
- วิ. สพฺเพ อิมะ วุฑฺฒา, อยมิเมสฺ อติสเยน วุฑฺฒิติ **เชฏฺโจ**. (วุฑฺฒ+อิฏฺจ) (แปลงวุฑฺฒเป็น ช)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เจริญ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -ชนนี้ เป็นผู้เจริญ โดยยิ่ง
 เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าเชฏฺจ. (ผู้เจริญที่สุด) (ลบสรรหน้า, เมื่อลบสรรหน้าแล้ว วิการ อี เป็น เอ)
- วิ. อยญจ ปสฺตโก อยญจ ปสฺตโก, สพฺเพ อิมะ ปสฺตถา, อยมิเมสฺ วิเสเสน ปสฺตโกติ **เสยโย**. (ปสฺตถ+อีย) (แปลง ปสฺตถ เป็น ส, ลบสรรหน้า, เมื่อลบสรรหน้าแล้ว วิการ อี เป็น เอ)
 อ.บุคคลนี้ด้วย เป็นผู้ประเสริฐ อ.บุคคลนี้ด้วย เป็นผู้ประเสริฐ, อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง
 เป็นผู้ประเสริฐ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -บุคคลนี้ เป็นผู้ประเสริฐ โดยเฉพาะ เพราะเหตุ นั้น
 ชื่อว่าเสยย. (ผู้ประเสริฐกว่า)
- วิ. สพฺเพ อิมะ ปสฺตถา, อยมิเมสฺ อติสเยน ปสฺตโกติ **เสฏฺโจ**. (ปสฺตถ + อิฏฺจ)
 อ.ชน ท.เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐ, อ.- แห่งชน ท.เหล่านี้หนา -บุคคลนี้ เป็นผู้ประเสริฐ
 โดยยิ่ง เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าเสฏฺจ. (ผู้ประเสริฐที่สุด)
- วิ. อติสเยน อปโปติ **กณฺฏิโจ**. (อปโป + อิฏฺจ)
 อ.ผู้น้อย โดยยิ่ง เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่ากณฺฏิจ. (ผู้น้อยที่สุด)
- วิ. วิเสเสน สติมาติ **สติโย**. (สติมฺหฺตฺ + อีย)
 อ.บุคคลผู้มีสติ โดยเฉพาะ เพราะเหตุ นั้น ชื่อว่าสติย. (ผู้มีสติกว่า)

- วิ. อติสเยน สติมาติ สติฏฺโฐ. (สติมนฺตุ + ธิฏฺฐ)
 อ.บุคคลผู้มีสติ โดยยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสติฏฺฐ. (ผู้มีสติที่สุด)

๓.๕ อัสนัตถิตัทธิต

อัสนัตถิตัทธิต คือ ทัทธิตที่มี “อสน+อตุธิ” หรือเรียกว่า “ตัทธิตอัสนัตถิตัทธิต” แปลว่า “สิ่งนั้นของบุคคลนั้น มีอยู่” มีปัจจัย ๑๒ ตัว คือ วิ, โส, อิล, ว, อาล, สึ, อิก, อี, ร, วหฺตุ, มหฺตุ และ ฌปัจจัย รูปสำเร็จทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์(วิเศษนะ) มีบางตัวที่นิยมแปลเป็นวิเศษยะ คำแปลของอัสนัตถิตัทธิต แปลว่า “ผู้มี..., อันมี...”

- วิ. เมธา ยสฺส อตฺถิติ เมธาวิ, ปุริโส. (เมธา + วิ)
 อ.ปัญญา ของบุรุษใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าเมธาวิ, ใต้แก่บุรุษ. (ผู้มีปัญญา)
- วิ. สฺเมธา ยสฺส อตฺถิติ สฺเมธโส. (สฺเมธา + โส) (รัสสะ อา ที่ ฐา เป็น อ)
 อ.ปัญญาดี ของบุคคลใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสฺเมธโส. (ผู้มีปัญญาดี)
- วิ. ชฎา อสฺส อตฺถิติ ชฎิล. (ชฎา + อิล)
 อ.มวยผม ของฤษีนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ฤษีนั้น ชื่อว่าชฎิล. (ผู้มีมวยผม)
- วิ. เกสา อสฺส อตฺถิติ เกสโว. (เกส + ว)
 อ.ผม ท. ของฤษีนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ฤษีนั้น ชื่อว่าเกสว. (ผู้มีผม)
- วิ. สุขุมํ อสฺส อตฺถิติ สุขุมาล. (สุขุม + อาล)
 อ.ความละเอียดอ่อน แห่งบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสุขุมาล. (ผู้มีควมละเอียดอ่อน)
- วิ. ตโป อสฺส อตฺถิติ ตปสฺสี, ปุคฺคโล. (ตป + สึ) (ปฺงฺลิงค์) (ช้อน ส)
 อ.ตบะ (ข้อปฏิบัติ) ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าตปสฺสี. (ผู้มีตบะ)
- วิ. ตโป อสฺสา อตฺถิติ ตปสฺสินี, อิตฺถิ. (ตป + สึ + อินี) (อิตถิลิงค์) (ลง อินีปัจจัย)
 อ.ตบะ (ข้อปฏิบัติ) ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่าตปสฺสินี. (หญิงผู้มีตบะ)
- วิ. ตโป อสฺส อตฺถิติ ตปสฺสิ, กุล. (ตป + สึ) (นปฺงฺสกลิงค์) (รัสสะ)
 อ.ตบะ (ข้อปฏิบัติ) ของตระกูลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ตระกูลนั้น ชื่อว่าตปสฺสิ. (ตระกูลผู้มีตบะ)
- วิ. ทณฺโท อสฺส อตฺถิติ ทณฺทโก, ปุคฺคโล. (ทณฺท + อิก) (ปฺงฺลิงค์)
 อ.ไม้เท้า ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าทณฺทิก. (ผู้มีไม้เท้า)

- วิ. ทณฺโฑ อสฺส อตฺถิติ **ทณฺฑี**, ปุริโส. (ทณฺฑ + อี) (ปุงลึงค์)
 อ.ไม้เท้า ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าทณฺฑี. (ผู้มีไม้เท้า)
- วิ. ทณฺโฑ อสฺสา อตฺถิติ **ทณฺฑินี**, อิตฺถิ. (ทณฺฑ + อี + อินี) (อิตถิลึงค์)
 อ.ไม้เท้า ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่าทณฺฑินี. (ผู้มีไม้เท้า)
- วิ. มรฺ อสฺส อตฺถิติ **มรฺโร**, कुपो. (มรฺ + ร)
 อ.รสหวาน ของน้ำตาลก้อนนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.น้ำตาลก้อนนั้น ชื่อว่ามรฺโร, ได้แก่น้ำตาล
 ก้อน. (มีรสหวาน)
- วิ. สีลํ อสฺส อตฺถิติ **สีลวา**, ปุริโส. (สีล + วนฺตุ)
 อ.ศีล ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าสีลวนฺตุ. (ผู้มีศีล)
- วิ. ปญฺญา อสฺส อตฺถิติ **ปญฺญา**, ปุริโส. (ปญฺญา + วนฺตุ) (รัสสะ อา เป็น อ)
 อ.ปัญญา ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าปญฺญาวนฺตุ. (ผู้มีปัญญา)
- วิ. สติ อสฺส อตฺถิติ **สติมา**, ปุคฺคโล. (สติ + มนฺตุ) (ปุงลึงค์) (แปลง นฺตุ+สิ เป็น อา)
 อ.สติ ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าสติมนฺตุ. (ผู้มีสติ)
- วิ. สติ อสฺสา อตฺถิติ **สติมตี**, อิตฺถิ. (สติ + มนฺตุ + อี) (อิตถิลึงค์)
 อ.สติ ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่าสติมตี, ได้แก่หญิง. (ผู้มีสติ)
- วิ. สติ อสฺส อตฺถิติ **สติมํ**, กุลํ. (สติ + มนฺตุ) (นปุงสกลึงค์)
 อ.สติ ของตระกูลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ตระกูลนั้น ชื่อว่าสติมนฺตุ. (ผู้มีสติ)
- วิ. อายุ อสฺส อตฺถิติ **อายุสฺมา**, ภิกฺขุ. (อายุ + มนฺตุ) (แปลง อุ เป็น อสฺ, แปลง นฺตุ กับ สิ เป็น อา)
 อ.อายุ ของภิกษุนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ภิกษุนั้น ชื่อว่าอายุสฺมนฺตุ, ได้แก่ภิกษุ. (ผู้มีอายุ)
- วิ. สทฺธา อสฺส อตฺถิติ **สทฺโธ**, ปุริโส. (สทฺธา + ธ) (ปุงลึงค์)
 อ.ศรัทธา ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุรุษนั้น ชื่อว่าสทฺธ. (ผู้มีศรัทธา)
- วิ. สทฺธา อสฺสา อตฺถิติ **สทฺธา**, อิตฺถิ. (สทฺธา + ธ + อา) (อิตถิลึงค์)
 อ.ศรัทธา ของหญิงนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.หญิงนั้น ชื่อว่าสทฺธา. (ผู้มีศรัทธา)
- วิ. สทฺธา อสฺส อตฺถิติ **สทฺธํ**, กุลํ. (สทฺธา + ธ) (นปุงสกลึงค์)
 อ.ศรัทธา ของตระกูลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.ตระกูลนั้น ชื่อว่าสทฺธ. (ผู้มีศรัทธา)
- วิ. ปญฺญา อสฺส อตฺถิติ **ปญฺโญ**, ปุคฺคโล. (ปญฺญา + ธ)
 อ.ปัญญา ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น อ.บุคคลนั้น ชื่อว่าปญฺญ. (ผู้มีปัญญา)

๓.๖ สังขยาตัทธิต

สังขยาตัทธิต คือ ตัทธิตที่เกี่ยวข้องกับจำนวน ปัจจัยที่ลงในอรรถสังขยาตัทธิตมี ๖ ตัว โดยเป็นปุรณสังขยา มีปัจจัย ๕ ตัว คือ **ติย, ถ, จ, ม** และ อีปัจจัย แปลว่า “ที่...” และที่เป็นอเนกัตถสังขยา มีปัจจัย ๑ ตัว คือ **กปัจจัย**.

คำว่า “**ปุรณสังขยา**” หมายถึง สังขยาเป็นเหตุเต็ม ดังมีรูปวิเคราะห์ว่า “ปุรยติ สังขยา อเนนาติ **ปุรโณ**”. (ปุร + ยุ) อ.สังขยา ย่อมเต็ม ด้วยอรรถนี้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปุรณ. (เป็นเครื่องเต็ม, เป็นเหตุเต็ม), สงขยาย **ปุรโณ สงขยาปุรโณ**. (สงขยา + ปุรณ) อ.เหตุอันเต็มแห่งสังขยา ชื่อว่าสงขยาปุรณ. (สังขยาเป็นเหตุเต็ม)

- วิ. ทูวิन्ह **ปุรโณ ทุตฺติโย, ปุริโส**. (ทูวิ + ตฺติย) (แปลง ทูวิ เป็น ทู)
อ.บุรุษ อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสอง ท. ชื่อว่าทุตฺติย, ได้แก่บุรุษ. (ที่สอง)
- วิ. ทูวิन्ह **ปุรณี ทุตฺติยา, อิตฺถิ**. (ทูวิ + ตฺติย + อา)
อ.หญิง อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสอง ท. ชื่อว่าทุตฺติยา, ได้แก่หญิง. (ที่สอง)
- วิ. ทูวิन्ह **ปุรณํ ทุตฺติยํ, กุลํ**. (ทูวิ + ตฺติย)
อ.ตระกูล อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสอง ท. ชื่อว่าทุตฺติย, ได้แก่ตระกูล. (ที่สอง)
- วิ. ตฺติณณํ **ปุรโณ ตุตฺติโย, ปุริโส**. (ตฺติ + ตฺติย) (แปลง ตฺติ เป็น ต)
อ.บุรุษ อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสาม ท. ชื่อว่าตุตฺติย, ได้แก่บุรุษ. (ที่สาม)
- วิ. ตฺติสฺสนนํ **ปุรณี ตุตฺติยา, อิตฺถิ**. (ตฺติ + ตฺติย + อา)
อ.หญิง อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสาม ท. ชื่อว่าตุตฺติยา, ได้แก่หญิง. (ที่สาม)
- วิ. ตฺติณณํ **ปุรณํ ตุตฺติยํ, กุลํ**. (ตฺติ + ตฺติย)
อ.ตระกูล อันเป็นเหตุเต็ม แห่งสาม ท. ชื่อว่าตุตฺติย, ได้แก่ตระกูล. (ที่สาม)
- วิ. จตฺตุนนํ **ปุรโณ จตฺตฺตฺถิ, (จตฺ + ถ) (จตฺ อสทิสทเวทวาวะ)**
อ.อรรถอันเป็นเหตุเต็ม แห่งสี่ ท. ชื่อว่าจตฺตฺถ. (ที่สี่)
- วิ. จตฺตฺสฺสนนํ **ปุรณี จตฺตฺตฺถิ, จตฺตฺตฺถา**. (จตฺ + ถ + อี, อา)
อ.ดิถีอันเป็นเหตุเต็ม แห่งสี่ ท. ชื่อว่าจตฺตฺถิ, จตฺตฺถา. (ที่สี่)
- วิ. จตฺตุนนํ **ปุรณํ จตฺตฺตฺถิ**. (จตฺ + ถ)
อ.ตระกูลอันเป็นเหตุเต็ม แห่งสี่ ท. ชื่อว่าจตฺตฺถ. (ที่สี่)
- วิ. ปญฺจนนํ **ปุรโณ ปญฺจโณ**. (ปญฺจ + ม)
อ.อรรถอันเป็นเหตุเต็ม แห่งห้า ท. ชื่อว่าปญฺจม. (ที่ห้า)

- วิ. ปญจนฺ ปุรณฺ **ปญจมี, ปญจมา, วีริยปารมี.** (ปญจ + ม + อี, อา)
 อ.วีริยปารมี อันเป็นเหตุเต็ม แห่งห้า ท. ชื่อว่าปญจมี, ปญจมา, ได้แก่วีริยปารมี. (ที่ห้า)
- วิ. ปญจนฺ ปุรณฺ **ปญจมี, ฌาน.** (ปญจ + ม)
 อ.ฌาน อันเป็นเหตุเต็ม แห่งห้า ท. ชื่อว่าปญจมี, ได้แก่ฌาน. (ที่ห้า)

ตัวอย่างที่ลง ม ปัจจัยและวิเคราะห์เหมือน **ปญจ** สังขยา มีดังนี้ **สตุตโม, สตุตมี สตุตมา, สตุตม** (ที่ ๗), **อฏฺจโม, อฏฺจมี อฏฺจมา, อฏฺจม** (ที่ ๘), **หวม, หวมมี หวมา, หวม** (ที่ ๙), **ทสม, ทสมมี ทสมมา, ทสม** (ที่ ๑๐).

- วิ. ฉนฺ ปุรโณ **ฉฏฺจ.** (ฉ + จ) (ฏฺ อสทิสเทวภาวะ)
 อ.อรรถอันเป็นเหตุเต็ม แห่งหก ท. ชื่อว่าฉฏฺจ. (ที่หก)
- วิ. ฉนฺ ปุรณฺ **ฉฏฺจี, ฉฏฺจา.** (ฉ + จ + อี, อา)
 อ.ดิถีอันเป็นเหตุเต็ม แห่งหก ท. ชื่อว่าฉฏฺจี, ฉฏฺจา. (ที่หก)
- วิ. ฉนฺ ปุรณฺ **ฉฏฺจ.** (ฉ + จ)
 อ.ตระกูลอันเป็นเหตุเต็ม แห่งหก ท. ชื่อว่าฉฏฺจ. (ที่หก)
- วิ. ฉฏฺจ เอว **ฉฏฺจโม.** (ฉฏฺจ + ม) (ลง มปัจจัย)
 อ.ที่หกนั้นเทียว ชื่อว่าฉฏฺจม. (ที่หก)
- วิ. เอกาทสนฺ ปุรณฺ **เอกาทสี, อิตฺถี.** (เอกาทส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบเอ็ด ชื่อว่าเอกาทสี, ได้แก่หญิง. (ที่สิบเอ็ด)
- วิ. เอกาทสนฺ ปุรโณ **เอกาทสโม, ปุริโส.** (เอกาทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบเอ็ด ชื่อว่าเอกาทสม. (ที่สิบเอ็ด)
- วิ. เอกาทสนฺ ปุรณฺ **เอกาทสม, กุล.** (เอกาทส + ม)
 อ.ตระกูลผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งตระกูล ท. สิบเอ็ด ชื่อว่าเอกาทสม. (ที่สิบเอ็ด)
- วิ. ทวาทสนฺ ปุรโณ **พารสโม, ทวาทสโม, ปุริโส.** (ทวาทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบสอง ชื่อว่าพารสม, ทวาทสม. (ที่สิบสอง)
- วิ. ทวาทสนฺ ปุรณฺ **ทวาทสี, อิตฺถี.** (ทวาทส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบสอง ชื่อว่าทวาทสี. (ที่สิบสอง)
- วิ. เตรสนฺ ปุรโณ **เตรสโม, ปุริโส.** (เตรส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบสามคน ชื่อว่าเตรสม. (ที่สิบสาม)
- วิ. เตรสนฺ ปุรณฺ **เตรสี, อิตฺถี.** (เตรส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบสามคน ชื่อว่าเตรสี, ได้แก่หญิง. (ที่สิบสาม)

- วิ. จตุททสนฺหนํ ปุโรโณ จตุททสโม, จตุททสโม, ปุริโส. (จตุททส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบสี่คน ชื่อว่าจตุททสม, จตุททสม, ได้แก่บุรุษ. (ที่สิบสี่)
- วิ. จตุททสนฺหนํ ปุรณี จตุททสี, จาตุททสี วา, อิตถิ. (จตุททส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบสี่คน ชื่อว่าจตุททสี, จาตุททสี, ได้แก่หญิง. (ที่สิบสี่)
- วิ. ปญจทสนฺหนํ ปุโรโณ ปนฺทรสโม, ปญจทสโม, ปุริโส. (ปญจทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบห้าคน ชื่อว่าปนฺทรสม, ปญจทสม, ได้แก่บุรุษ. (ที่สิบห้า)
- วิ. ปญจทสนฺหนํ ปุรณี ปนฺทรสี, ปญจทสี, อิตถิ. (ปญจทส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบห้าคน ชื่อว่าปนฺทรสี, ปญจทสี, ได้แก่หญิง. (ที่สิบห้า)
- วิ. โสพสนฺหนํ ปุโรโณ โสพสโม, ปุริโส. (โสพส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบหก ชื่อว่าโสพสม, ได้แก่บุรุษ. (ที่สิบหก)
- วิ. โสพสนฺหนํ ปุรณี โสพสี, อิตถิ. (โสพส + อี)
 อ.หญิงผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งหญิง ท. สิบหก ชื่อว่าโสพสี, ได้แก่หญิง. (ที่สิบหก)
- วิ. สตฺตรสนฺหนํ ปุโรโณ สตฺตรสโม, สตฺตทสโม, ปุริโส. (สตฺตทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบเจ็ดคน ชื่อว่าสตฺตรสม, สตฺตทสม, ได้แก่บุรุษ.
 (ที่สิบเจ็ด)
- วิ. อฏฺฐจารสนฺหนํ ปุโรโณ อฏฺฐจารสโม, อฏฺฐจาทสโม, ปุริโส. (อฏฺฐจาทส + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบแปดคน ชื่อว่าอฏฺฐจารสม, อฏฺฐจาทสม, ได้แก่บุรุษ.
 (ที่สิบแปด)
- วิ. เอกฺกนวิสฺตยา ปุโรโณ เอกฺกนวิสฺติโม, ปุริโส. (เอกฺกนวิสฺติ + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. สิบเก้าคน ชื่อว่าเอกฺกนวิสฺติม, ได้แก่บุรุษ. (ที่สิบเก้า)
- วิ. วิสฺตยา ปุโรโณ วิสฺติโม, ปุริโส. (วิสฺติ + ม)
 อ.บุรุษผู้เป็นเหตุเต็ม แห่งบุรุษ ท. ยี่สิบ ชื่อว่าวิสฺติม, ได้แก่บุรุษ. (ที่ยี่สิบ)

สังขยา มี ๕ ประการ คือ

(๑) **มิสฺสสงฺขยา** = สังขยาผสมกัน หรือสังขยาบวก เช่น เอกาทส = เอก + ทส (สังขยาตั้งแต่ ๑๑ ถึง ๙๙ เป็นสังขยาบวก) (เอกาทส ถึง อฏฺจนวฺติ)

(๒) **คุณิตฺตสงฺขยา** = สังขยาคุณ เช่น ติสฺตํ แปลว่า สามร้อย มาจากรูปวิเคราะห์ว่า “ตีหิ คุณิตํ สฺตํ ติสฺตํ” อ.ร้อย อันถูกคุณ ด้วยสาม ท. ชื่อว่าติสต (สต x ตี) สามร้อย (๑๐๐ x ๓ = ๓๐๐), จตุตารี สตสทสฺตานิ ฉพภิญญา มหิทฺธิกา. ภิกษุผู้มีภิญญา ๖ มีฤทธิ์มาก มีสี่แสนรูป (๔๐๐,๐๐๐) ในตัวอย่างนี้ บทว่า จตุตารี แปลว่า สี่, บทว่า สตสทสฺตานิ แปลว่า หนึ่งแสน นำไปคูณกัน คือ ๑๐๐,๐๐๐ x ๔ = ๔๐๐,๐๐๐

(๓) **สมฺพนฺธสงฺขยา** = สังขยาสัมพันธ์กัน หมายความว่าศัพท์ที่เป็นสังขยาศัพท์สุดท้ายต้องนำไปคูณกับสังขยาศัพท์ข้างหน้าที่ละศัพท์ โดยสังขยาศัพท์สุดท้ายเป็นสังขยาหลัก แล้วนำไปคูณ กับสังขยาตัวที่อยู่ข้างหน้าของสังขยาหลักทีละตัว เช่น “จตุราสีติสทสฺตานิ” แปรเหมือนสี่พัน (๙๔,๐๐๐) มาจาก “จตุ แปลว่า สี่, อสีติ แปลว่า แปรสิบ, สทสฺส แปลว่า หนึ่งพัน” ในตัวอย่างนี้ บทว่า “สทสฺส” ซึ่งแปลว่า “หนึ่งพัน” นี้ จะต้องไปสัมพันธ์กับศัพท์ข้างหน้า คือ สทสฺส x อสีติ = แปรหมื่น (๑,๐๐๐ x ๙๐ = ๙๐,๐๐๐), สทสฺส x จตุ = สี่พัน (๑,๐๐๐ x ๔ = ๔,๐๐๐) เมื่อรวมกันแล้ว จึงแปลว่า แปรหมื่นสี่พัน (๙๔,๐๐๐) เป็นต้น

(๔) **สงฺเกตสงฺขยา** = สังขยาที่ใช้สิ่งที่มีปรากฏอยู่ในโลกเป็นเครื่องสังเกต

๔.๑ ใช้อักษรในภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นเครื่องสังเกต ดังนี้

กาหิ ฎาหิ ยการาหิ นวสงฺขยา ปกาสิตา,
 ปญจสงฺขยา ปการาหิ สุธญา นาม สรณฺยนา.
 อักษรมี ก เป็นต้น อักษรมี ฎ เป็นต้น และอักษรมี ย
 เป็นต้น ถูกแสดงแล้วว่าเป็นสังขยาตั้งแต่ ๑ - ๙, อักษรมี
 ป เป็นต้น ถูกแสดงแล้วว่าเป็นสังขยาตั้งแต่ ๑ - ๕ และ
 สระแปดตัว, ฌ และ นอักษร ถูกแสดงแล้วว่าชื่อว่าศุณฺย

ตารางแสดงอักษรที่ใช้เป็นสังเกตสังขยา

๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๐
ก	ข	ค	ฌ	ง	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ฎ	จ	ฑ	ฒ	ณ	ต	ถ	ท	ธ	น
ป	ฝ	พ	ภ	ม					
ย	ร	ล	ว	ศ	ษ	ส	ห	พ	อ-โอ

- ๔.๒ ใช้สิ่งที่มีปรากฏอยู่โลก ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นเครื่องสังเกต ดังนี้
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑	เช่น จนฺท พระจันทร์, สุริย พระอาทิตย์ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๒	เช่น เหนฺตต นัยน์ตา, หตฺถ มื่อ, ปกฺข ปักข์ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๓	เช่น อคฺคิ ไฟ, กาล กาลเวลา เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๔	เช่น อณฺณว, สิหนฺธุ มหาสมุทร เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๕	เช่น อุสุ ลุกศร เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๖	เช่น รส รสอาหาร, อุตฺตุ ฤดู เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๗	เช่น สร สระน้ำ, เสียงฺคนตฺรี เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๘	เช่น วสุ วสุเทพ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๙	เช่น คห ดาวนพเคราะห์ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๐	เช่น ทิสฺสา ทิศ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๑	เช่น รุทฺท, สิว พระศิวะ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๒	เช่น ราสิ ราศี, มาส เดือน เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๓	เช่น วิสุส วิสสเทพ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๔	เช่น ภูวน ภูวนเทพ เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๕	เช่น ติถิ ดิถี เป็นต้น
สังเกตสังขยาแทนเลข ๑๖	เช่น กลา เลี้ยวของพระจันทร์ เป็นต้น

(๕) **อเนกสงฺขยา** = สังขยาที่มีจำนวนมาก เช่น สหฺสฺสรฺสี รัศมีหลายพัน, สดเตโข มีเดชหลายร้อย เป็นต้น

สังขยาจำนวนโกฏิขึ้นไป แสนของจำนวนนั้นๆ คุณด้วยร้อยเสมอ ดังนี้

สทสทฺสฺสานํ สตํ โกฏิ.	อ.ร้อย แห่งแสน ท. ชื่อว่าโกฏิ.
โกฏิสทสทฺสฺสานํ สตํ ปโกฏิ.	อ.ร้อย แห่งแสนโกฏิ ท. ชื่อว่าปโกฏิ.
ปโกฏิสทสทฺสฺสานํ สตํ โกฏิปโกฏิ.	อ.ร้อย แห่งแสนปโกฏิ ท. ชื่อว่าโกฏิปโกฏิ.
โกฏิปโกฏิสทสทฺสฺสานํ สตํ นหฺตํ.	อ.ร้อย แห่งแสนโกฏิปโกฏิ ท. ชื่อว่านหฺต.
นหฺตสทสทฺสฺสานํ สตํ นินฺนหฺตํ.	อ.ร้อย แห่งแสนนหฺต ท. ชื่อว่านินฺนหฺต.
นินฺนหฺตสทสทฺสฺสานํ สตํ อกฺโขภินิ.	อ.ร้อย แห่งแสนนินฺนหฺต ท. ชื่อว่าอกฺโขภินิ.
อกฺโขภินิสทสทฺสฺสานํ สตํ พินฺท.	อ.ร้อย แห่งแสนอกฺโขภินิ ท. ชื่อว่าพินฺท.
พินฺทสทสทฺสฺสานํ สตํ อพฺพุท.	อ.ร้อย แห่งแสนพินฺท ท. ชื่อว่าอพฺพุท.
อพฺพุทสทสทฺสฺสานํ สตํ นิริพฺพุท.	อ.ร้อย แห่งแสนอิพฺพุท ท. ชื่อว่านิริพฺพุท.

นิรพพุทตสทสฺสํ สํ อหฬ.	อ.ร็อย แห้งแสนนรพพุทะ ท. ช็อว่าอหฬ.
อหฬตสทสฺสํ สํ อพฬ.	อ.ร็อย แห้งแสนอหฬะ ท. ช็อว่าอพฬ.
อพฬตสทสฺสํ สํ อฏฏ.	อ.ร็อย แห้งแสนอพฬะ ท. ช็อว่าอฏฏ.
อฏฏตสทสฺสํ สํ โสคณรค.	อ.ร็อย แห้งแสนอฏฏะ ท. ช็อว่าโสคณรค.
โสคณรคตสทสฺสํ สํ ออุปปล.	อ.ร็อย แห้งแสนโสคณรคทะ ท. ช็อว่าออุปปล.
ออุปปลตสทสฺสํ สํ กุมุท.	อ.ร็อย แห้งแสนออุปปละ ท. ช็อว่ากุมุท.
กุมุทตสทสฺสํ สํ ปุณทรค.	อ.ร็อย แห้งแสนกุมุท ท. ช็อว่าปุณทรค.
ปุณทรคตสทสฺสํ สํ ปทุม.	อ.ร็อย แห้งแสนปุณทรคทะ ท. ช็อว่าปทุม.
ปทุมตสทสฺสํ สํ กถาน.	อ.ร็อย แห้งแสนปทุม ท. ช็อว่ากถาน.
กถานตสทสฺสํ สํ มหากถาน.	อ.ร็อย แห้งแสนกถานะ ท. ช็อว่ามหากถาน.
มหากถานตสทสฺสํ สํ อสงเขยย.	อ.ร็อย แห้งแสนมหากถานะ ท. ช็อว่าอสงเขยย.

- ว. เทว ปริมาณานิ ऐतस्सत्ति **ทुวิโก**, रासि. (तुवि + क)
 अ.परिमाण त. स॒ण्णं ग॒ण्णं मीयुं ँएहएतुंनं च्छेवत्तुविक, ढुडैकग॒ण्ण. (मीपरिमाण ॢ)
- व. **तेवएव तुविकं, तुकं**. (तुवि + क)
 अ.स॒ण्णं त.नंनंतेयव च्छेवत्तुविक, तुक. (हमवदस॒ण्ण)
- व. तीढि परिमाणानि ऐतस्सत्ति **तिโก**, रासि. (ति + क)
 अ.परिमाण त. स॒ण्णं ग॒ण्णं मीयुं ँएहएतुंनं च्छेवत्तुतिक, ढुडैकग॒ण्ण. (मीपरिमाण ॣ)
- व. तीढिएव **तिकं**. (ति + क)
 अ.स॒ण्णं त.नंनंतेयव च्छेवत्तुतिक. (हमवदस॒ण्ण)
- व. जटुटारि परिमाणानि ऐतस्सत्ति **जटुकुगो**, रासि. (जटु + क)
 अ.परिमाण त. सीं ग॒ण्णं ग॒ण्णं मीयुं ँएहएतुंनं च्छेवत्तुजुकु, ढुडैकग॒ण्ण. (मीपरिमाण ।)
- व. जटुटारिएव **जटुकुकं**. (जटु + क) (छंण क)
 अ.सीं त.नंनंतेयव च्छेवत्तुजुकु. (हमवदसीं)
- व. पणज परिमाणानि ऐतस्सत्ति **पणजगो**, रासि. (पणज + क)
 अ.परिमाण त. हां ग॒ण्णं ग॒ण्णं मीयुं ँएहएतुंनं च्छेवत्तुपणज, ढुडैकग॒ण्ण. (मीपरिमाण ॥)
- व. पणजएव **पणजकं**. (पणज + क)
 अ.हां त.नंनंतेयव च्छेवत्तुपणज. (हमवदहां)
- व. ङ परिमाणानि ऐतस्सत्ति **ङकुगो**, रासि. (ङ + क)
 अ.परिमाण त. हक ग॒ण्णं ग॒ण्णं मीयुं ँएहएतुंनं च्छेवत्तुङकु, ढुडैकग॒ण्ण. (मीपरिमाण ०)

- วิ. ฉเยว **ฉกุกิ**. (ฉ + ก) (ซ้อน ก)
 อ.หก ท.นั้นเทียว ชื่อว่าฉกุก. (หมวดหก)
- วิ. สตุต ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **สตุตโก**, ราสิ. (สตุต + ก)
 อ.ปริมาณ ท. เจ็ด แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าสตุตก, ได้แก่กอน. (มีปริมาณ ๗)
- วิ. สตุตเยว **สตุตกิ**. (สตุต + ก)
 อ.เจ็ด ท.นั้นเทียว ชื่อว่าสตุตก. (หมวดเจ็ด)
- วิ. อฏฺจ ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **อฏฺจโก**, ราสิ. (อฏฺจ + ก)
 อ.ปริมาณ ท. แปด แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าอฏฺจก, ได้แก่กอน. (มีปริมาณ ๘)
- วิ. อฏฺจเยว **อฏฺจกิ**. (อฏฺจ + ก)
 อ.แปด ท.นั้นเทียว ชื่อว่าอฏฺจก. (หมวดแปด)
- วิ. นว ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **นวโก**, ราสิ. (นว + ก)
 อ.ปริมาณ ท. เก้า แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่านวก, ได้แก่กอน. (มีปริมาณ ๙)
- วิ. นวเยว **นวกิ**. (นว + ก)
 อ.เก้า ท.นั้นเทียว ชื่อว่านวก. (หมวดเก้า)
- วิ. ทส ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **ทสโก**, ราสิ. (ทส + ก)
 อ.ปริมาณ ท. สิบ แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทสก, ได้แก่กอน. (มีปริมาณ ๑๐)
- วิ. ทสเยว **ทสกิ**. (ทส + ก)
 อ.สิบ ท.นั้นเทียว ชื่อว่าทสก. (หมวดสิบ)
- วิ. ปณฺณาส ปริมาณานิ เอตสฺสาติ **ปณฺณาสโก**, ราสิ. (ปณฺณาส + ก)
 อ.ปริมาณ ท. ห้าสิบ แห่งกอนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าปณฺณาสก, ได้แก่กอน.
 (มีปริมาณ ๕๐)
- วิ. ปณฺณาสเยว **ปณฺณาสกิ**. (ปณฺณาส + ก)
 อ.ห้าสิบ ท.นั้นเทียว ชื่อว่าปณฺณาสก. (หมวดห้าสิบ)

๓.๓/ อพยยัตถิต

อพยยัตถิต คือตัทธิตปัจจัยที่ลงท้ายสังขยา สุทธานามและสัพพนาม รูปสำเร็จเป็น อพยยศัพท์ (นิบาต)ทั้งหมด จึงเรียกตัทธิตนี้ว่า อพยยัตถิต มีปัจจัย ๑๐ ตัว คือ กุขตุตุ, ฐา, ชุณฺ, โส, ภา, ฤตฺตา, ถ, ชฺช, ชฺชฺ และ ตนปัจจัย

- วิ. เอกสุมี วาเร **เอกกุขตุตุ**. (เอก + กุขตุตุ) (กุขตุตุปัจจัย ลงในอรรถวาระ = ครั้ง, วาระ) ในวาระ หนึ่ง ชื่อว่าเอกกุขตุตุ. (ครั้งหนึ่ง, วาระหนึ่ง)
- วิ. ทฺวิสุ วาเรสุ **ทฺวิกุขตุตุ**. (ทฺวิ + กุขตุตุ) ในวาระ ๒. สอง ชื่อว่าทฺวิกุขตุตุ. (สองครั้ง)
- วิ. ตีสฺสุ วาเรสุ **ตฺวิกุขตุตุ**. (ติ + กุขตุตุ) ในวาระ ๓. สาม ชื่อว่าตฺวิกุขตุตุ. (สามครั้ง)
- วิ. เอเกน วิภาเคน **เอกธา**. (เอก + ฐา) (ลง ฐาปัจจัยในอรรถวิภาคะ = ส่วน) โดยส่วน หนึ่ง ชื่อว่าเอกธา. (โดยส่วนเดียว)
- วิ. ทฺวิหิ วิภาเคหิ **ทฺวิธา, เทวธา, ทฺฐา**. (ทฺวิ + ฐา) (แปลง อิ เป็น เอ, ทฺวิ เป็น ทฺ) โดยส่วน ๒. สอง ชื่อว่าทฺวิธา, เทวธา, ทฺฐา. (โดยสองส่วน)
- วิ. เอกธา กโรตฺติ **เอกชฺณ**. (เอก + ชฺณ) ย่อมกระทำ โดยส่วนเดียว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเอกชฺณ. (โดยส่วนเดียว)
- วิ. ทฺวิธา กโรตฺติ **เทวชฺณ**. (ทฺวิ + ชฺณ) (แปลง อิ เป็น เอ) ย่อมกระทำ โดยสองส่วน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าเทวชฺณ. (โดยสองส่วน)
- วิ. สุตฺเตน วิภาเคน **สุตฺตโส**. (สุตฺต + โส) โดยส่วน โดยสูตร (มาติกา) ชื่อว่าสุตฺตโส. (โดยส่วนคือสูตร)
- วิ. ปเทน วิภาเคน **ปทโส**. (ปท + โส) โดยส่วน โดยบท ชื่อว่าปทโส. (โดยส่วนคือบท)
- วิ. สพฺพากาเรน **สปฺพโส**. (สปฺพ + โส) โดยอาการทั้งปวง ชื่อว่าสปฺพโส. (โดยอาการทั้งปวง)
- วิ. โยนิยา วิภาเคน **โยนิโส**. (โยนิ + โส) โดยส่วน โดยแยกกาย ชื่อว่าโยนิโส. (โดยแยกกาย)
- วิ. เตน ปกาเรน **ตธา**. (ต + ฐา) โดยประการนั้น ชื่อว่าตธา. (โดยประการนั้น)

- วิ. เยน ปกาเรน ยถา. (ย + ถา)
โดยประการใด ชื่อว่ายถา. (โดยประการใด)
- วิ. สพุเพน ปกาเรน สพุพถา. (สพุพ + ถา)
โดยประการทั้งปวง ชื่อว่าสพุพถา. (โดยประการทั้งปวง)
- วิ. อญเณน ปกาเรน อญญถา. (อญญ + ถา)
โดยประการอื่น ชื่อว่าอญญถา. (โดยประการอื่น)
- วิ. เตน ปกาเรน ตถตฺตา. (ต + ถตฺตา)
โดยประการนั้น ชื่อว่าตถตฺตา. (โดยประการนั้น)
- วิ. เยน ปกาเรน ยถตฺตา. (ย + ถตฺตา)
โดยประการใด ชื่อว่ายถตฺตา. (โดยประการใด)
- วิ. อญเณน ปกาเรน อญญถตฺตา. (อญญ + ถตฺตา)
โดยประการอื่น ชื่อว่าอญญถตฺตา. (โดยประการอื่น)
- วิ. โก ปกาโร กถฺ. (ก + ถ) (แปลง ก เป็น ก)
อ.ประการไร ชื่อว่ากถฺ. (ประการไร, อย่างไร)
- วิ. อยฺ ปกาโร อิตถฺ. (อิม + ถ) (แปลง อิม เป็น อี, ช้อน ต)
อ.ประการนี้ ชื่อว่าอิตถฺ. (ประการนี้)
- วิ. อิมสฺมี ทิวเส อชฺช. (อิม + ชฺช) (แปลง อิม เป็น อ)
ในวันนี้ ชื่อว่าอชฺช. (ในวันนี้)
- วิ. สมานเ กาลे สชฺช. (สมาน + ชฺช) (แปลง สมาน เป็น ส)
ในกาลเหมือนกัน ชื่อว่าสชฺช. (ในกาลเหมือนกัน, ในกาลที่มีอยู่)
- วิ. อปรสฺมี ทิวเส อปรชฺช. (อปร + ชฺช)
ในวันอื่น ชื่อว่าอปรชฺช. (ในวันอื่น, วันมะรืน)
- วิ. อชฺช ภวา อชฺชตฺนี. (อชฺช + ตน + อี)
(อ.กิริยา) อันมีแล้ว ในวันนี้ ชื่อว่าอชฺชตฺนี. (กิริยาอันมีในวันนี้)
- วิ. เสว ภวํ สุวตฺนํ. (เสว + ตน) (แปลง เอ เป็น อา)
(อ.ภักต) อันมีอยู่ ในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่าสุวตฺน. (อันมีอยู่ในวันพรุ่งนี้)

สาระน่ารู้เกี่ยวกับภาษาบาลี

บทในภาษาบาลีมี ๔ บท

การที่มีผู้สนใจจะศึกษาพระบาลีที่เป็นพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกา เบื้องต้นควรรู้ก่อน คือ บทต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระบาลีดังกล่าวว่ามีอยู่เพียง ๔ บทเท่านั้น ได้แก่

๑. **นามบท** แหล่งที่มา สมาส, ตัทธิต และกิตก์
 ๒. **อุปสัคบท** แหล่งที่มาจากนามกัณฑ์ มี ๒๐ ตัว คือ ป, ปรา, นิ, นี เป็นต้น
 ๓. **นิบาตบท** แหล่งที่มา นิบาตโดดๆ, นามกัณฑ์, อพยยัภาวสมาส, อพยยัตตัทธิต และธาตุที่ลง ตเว, ตุ้, ตุน, ตวา และ ตวาน ปัจจัย ในกัพพิธานกัณฑ์
 ๔. **อาชยตบท (กิริยาบท)** แหล่งที่มาของกิริยาบทมาจากอาชยตกัณฑ์
- บททั้ง ๔ ดังกล่าว เมื่อจัดลงตามวิภัติ เหลือเพียง ๒ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่ลงวิภัตินาม ได้แก่ นามบท อุปสัคบท และนิบาตบท และ (๒) กลุ่มลงวิภัติอาชยต ได้แก่ อาชยต

หัวใจของภาษาบาลี

การศึกษภาษาบาลี หัวใจของภาษาบาลี มีอยู่ ๓ อย่าง คือ **วิภัติ ปัจจัย และธาตุ** ที่นักศึกษาทั้งใหม่และเก่าต้องทำความรู้จักและคุ้นเคยให้เร็วที่สุดและมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ก็จะสามารเรียนภาษาบาลีอย่างเข้าใจ จำได้ และนำไปใช้ได้จริง

เนื่องจากภาษาบาลี เป็นภาษาที่มีวิภัติและปัจจัย เป็นหลักสำคัญ ในประโยคหนึ่งๆ บทที่ประกอบด้วยวิภัตินาม มีใช้มากที่สุด เพราะฉะนั้น ต้องศึกษา ทำความคุ้นเคยก่อนเป็นอันแรก

๑. **วิภัติ** แปลว่า ผู้จำแนก แจกแจงอรรถ มี ๒ ประการ คือ

๑.๑ **วิภัตตินาม** คือ ผู้จำแนก แจกแจงอรรถของนาม(ลิงค์, ปาฎิพทิกบท) มีอรรถกรรมเป็นต้น ได้แก่ หน้าที่ของบทนามนั่นเอง ว่ามีหน้าที่ทำอะไรในประโยค เป็นกัตตา ผู้ทำกิริยาเป็นกรรม สิ่งที่ถูกกระทำ เป็นกรรม เครื่องมือในการทำงาน เป็นสัมปทาน ผู้รับ เป็นอุปาทาน ที่หลีกออก หรือเป็นอาชาระ ที่รองรับในการทำกิริยาเป็นต้น และจำนวนว่ามีมากหรือน้อย

๑.๒ **วิภัติอาชยต** คือ ผู้จำแนก แจกแจงอรรถของธาตุ มีกาล บท วจนะ บุรุษ วาจก

วิภัติอาชยต บอกให้ทราบกาล ว่าเป็นปัจจุบันกาล อดีตกาล หรืออนาคตกาล

บอกให้ทราบบท ว่าเป็นปรัสสบท หรืออัตตโนบท

บอกให้ทราบวจนะ ว่าเป็นเอกวจนะ หรือพหุวจนะ

บอกให้ทราบบุรุษ ว่าเป็นปฐมบุรุษ มัชฌิมบุรุษ หรืออุตตมบุรุษ

บอกให้ทราบวาก ว่าเป็นกัตตวาก กัมมวาก เหตุกัตตวาก เหตุกัมมวาก หรือภาววาก

๒. ปัจจัย แปลว่า เป็นเครื่องให้ทราบเนื้อความ มีอยู่ ๕ ที่ คือ

๒.๑ ปัจจัยในนามกัณฑ์ มี ๑๕ ตัว บอกให้ทราบอรรถของวิภัติ

๒.๒ ปัจจัยในสมาสกัณฑ์มี ๒ ตัว คือ อ กับ ก ปัจจัย เพื่อสร้างคำศัพท์

๒.๓ ปัจจัยในตัทธิตกัณฑ์ บอกให้ทราบอรรถของบทที่ถูกลบทิ้งไป

๒.๔ ปัจจัยในอาชยาดกัณฑ์ บอกให้ทราบวาก

๒.๕ ปัจจัยในกิตก์ บอกให้ทราบสาธนะ

๓. ธาตุ แปลว่า ผู้ทรงกิริยาไว้ มี ๒ กลุ่ม คือ

๓.๑ **อกัมมกธาตุ** ได้แก่ธาตุที่ไม่มีกรรม ไม่เรียกหากรรม เช่น ยิน เรียกหาอาหาระ ที่รองรับในการยิน ว่ายินที่ไหน **นัง** เรียกหาอาหาระ ที่รองรับในการนัง ว่านังที่ไหน **นอน** เรียกหาอาหาระ ที่รองรับในการนอน ว่านอนที่ไหน

๓.๒ **สกัมมกธาตุ** ได้แก่ธาตุที่มีกรรม เชื่อมอายุตนิบาตของบทนาม ว่า “ซึ่ง...” หรือ “สู่...” ได้ เช่น กระทำ ซึ่ง..., ไหว้ ซึ่ง..., ฟัง ซึ่ง..., บริโภค ซึ่ง..., รู้ ซึ่ง..., เป็นต้น หรือ ไป สู่..., เข้าไป สู่...,

เมื่อได้ธาตุพร้อมทั้งอรรถของธาตุแล้ว ก็ให้ฝึกการผันคำศัพท์ ได้เริ่มจากการผันศัพท์เป็นอาชยาด ที่เป็นกัตตुरुบบ้าง กัมมรูปบ้าง เหตุกัตตुरुบบ้าง เหตุกัมมรูปบ้าง ภาวรูปบ้าง หลังจากนั้นให้ฝึกการผันศัพท์ด้วยการใส่อุปสัคตัวต่างๆ เข้าไปข้างหน้า แล้วก็ฝึกผันเป็นกิตก์กลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มกิจปัจจัย กลุ่มอนุตมานปัจจัย กลุ่มตวาปัจจัย ลง ยุปัจจัย ตปัจจัย พร้อมทั้งฝึกดูหน้าที่ของบทต่างๆ ที่สำเร็จแล้ว เช่น บทที่ประกอบด้วยกิจปัจจัยเป็นที่สุด สำเร็จแล้ว ทำหน้าที่อะไรได้บ้างในประโยค ก็จะได้คำศัพท์ครั้งละมากๆ พร้อมกับวิธีการใช้งานด้วย อันจะเป็นสาเหตุให้เกิดความเข้าใจในภาษาบาลีนั่นเอง

เช่น หร หรณ หรธาตุ ในอรรถ การนำไป

ศัพท์ที่เป็นอาชยาด ดังนี้

๑. กัตตुरुบบ, กัตตวาก

หฺรติ	หฺรฺนฺติ,	หฺรฺสิ	หฺรฺถ,	หฺรฺมมิ,	หฺรฺม
หฺรฺเต	หฺรฺนฺเต	หฺรฺเส	หฺรฺวฺเห	หฺรฺเ	หฺรฺมฺเห
หฺรฺตุ	หฺรฺนฺตุ	หฺรฺ, หฺรฺหาหิ	หฺรฺถ	หฺรฺมมิ	หฺรฺม

หรด้	หรดนุด้	หรดสสุ	หรดว้โห	หเร	หระมเส
หเร, หเรยย	หเรยยู่	หเรยยำสึ	หเรยยำถ	หเรยยำมึ	หเรยยำม
หเรถ	หเรร้	หเรโถ	หเรยยำว้โห	หเร, หเรยยู่	หเรยยำมเห
หริ	หริ้ส	หริ	หริตุถ	หริ้	หริม้ห, หริม้หำ
หริสสตี	หริสสนุดี	หริสสสึ	หริสสถ	หริสสำมึ	หริสสำม
หริสสเต	หริสสนุดเต	หริสสเส	หริสสว้เห	หริสส้	หริสสำมเห
หริสส, หริสสำ	หริสส้ส	หริสส, หริสสเส	หริสสถ	หริสส้	หริสสำมหำ
หริสสถ	หริสสึส	หริสสเส	หริสสว้เห	หริสสึ	หริสสำมหเส

๒. กั้มมรูป, กั้มมวำจก

หริ้ยเต	หริ้ยนุดเต	หริ้ยเส	หริ้ยว้เห	หริ้ยเอ	หริ้ยำมเห
หริ้ยตี	หริ้ยนุดี	หริ้ยสึ	หริ้ยถ	หริ้ยำมึ	หริ้ยำม

๓. เหตุกั้ตตุรูป, เหตุกั้ตตุวำจก

หำเรตี	หำเรนุดี	หำเรสึ	หำเรถ	หำเรมึ	หำเรม
หำรอยตี	หำรอยนุดี	หำรอยสึ	หำรอยถ	หำรอยำมึ	หำรอยำม
หำรำเปตี	หำรำเปนุดี	หำรำเปสึ	หำรำเปถ	หำรำเปมึ	หำรำเปม
หำรำปยตี	หำรำปยนุดี	หำรำปยสึ	หำรำปยถ	หำรำปยำมึ	หำรำปยำม

๔. เหตุกั้มมรูป, เหตุกั้มมวำจก

หำรึ้ยเต	หำรึ้ยนุดเต	หำรึ้ยเส	หำรึ้ยว้เห	หำรึ้ยเอ	หำรึ้ยำมเห
หำรึ้ยตี	หำรึ้ยนุดี	หำรึ้ยสึ	หำรึ้ยถ	หำรึ้ยำมึ	หำรึ้ยำม

ผั้ศั้พ้ท้เป้หนีกั้ตกั้กลุ่มต้งำงๆ ต้งนี้

หริตีพ้โ, หริตีพ้พำ, หริตีพ้พ้	= หร + ตพ้พ (พ้่งถูกนำไป)
หริถึ้โย, หริถึ้ยำ, หริถึ้ย	= หร + อนึ้ย (พ้่งถูกนำไป)
หริน้โต, หริน้ตี, หริน้ต้	= หร + อ + อนุด + (อึ้) (นำไปอยู่, เมื่อนำไป)
หริมำโน, หริมำนำ, หริมำน	= หร + อ + มำน + (อำ) (นำไปอยู่, เมื่อนำไป)
หำเรน้โต, หำเรน้ตี, หำเรน้ต้	= หร + เณ + อนุด + (อึ้) (ให้ นำไปอยู่, เมื่อนำไป)
หริ้ยมำโน, หริ้ยมำนำ, หริ้ยมำน	= หร + ย + มำน + (อำ) (ถูกนำไปอยู่)
หำรึ้ยมำโน, หำรึ้ยมำนำ, หำรึ้ยมำน	= หร + เณ + ย + มำน + (อำ) (ถูกให้ นำไปอยู่)

หริตฺวา	= หร + ตฺวา (นำไปแล้ว)
หริตฺวาน	= หร + ตฺวาน (นำไปแล้ว)
หริตฺตุ	= หร + ตฺตุ (เพื่ออันนำไป)
หโร, หฺวา, หฺว	= หร + ต (ถูกนำไปแล้ว)
หฺรณ	= หร + ย (การนำไป)
หาโร	= หร + ณ (การนำไป)
หารโก	= หร + ณฺ (ผู้นำไป)
หารี	= หร + ณี (ผู้นำไปโดยปกติ)

ผันศัพท์ ด้วยการใช้อุปสรรคเข้าไปข้างหน้าธาตุ เช่น

ใส่ ป	มีรูปเป็น	ปหฺรติ, ปหฺรติพฺโพ, ปหฺรณฺโต, ปหฺรมาโน, ปหฺรียมาโน, ปหาเรณฺโต, ปหารียมาโน, ปหฺริตฺวา, ปหฺรณ, ปหาโร แปลว่า ตี, ประหาร
หนี	มีรูปเป็น	นีหฺรติ, นีหฺรติพฺโพ, นีหฺรณฺโต, นีหฺรมาโน, นีหฺรียมาโน, นีหาเรณฺโต, นีหารียมาโน, นีหฺริตฺวา, นีหฺรณ, นีหาโร แปลว่า นำออก
ใส่ ส	มีรูปเป็น	สํหฺรติ, สํหฺรติพฺโพ, สํหฺรณฺโต, สํหฺรมาโน, สํหฺรียมาโน, สํหาเรณฺโต, สํหารียมาโน, สํหฺริตฺวา, สํหฺรณ, สํหาโร แปลว่า รวบรวม
วิ	มีรูปเป็น	วิหฺรติ, วิหฺรติพฺพ, วิหฺรณฺโต, วิหฺรมาโน, วิหฺรียมาโน, วิหฺริตฺวา, วิหฺรณ, วิหาโร แปลว่า อยู่
อว	มีรูปเป็น	อวหฺรติ, อวหฺรติพฺโพ, อวหฺรณฺโต, อวหฺรมาโน, อวหฺรียมาโน, อวหาเรณฺโต, อวหารียมาโน, อวหฺริตฺวา, อวหฺรณ, อวหาโร แปลว่า ลักขโมย
อภิ	มีรูปเป็น	อภิหฺรติ, อภิหฺรติพฺโพ, อภิหฺรณฺโต, อภิหฺรมาโน, อภิหฺรียมาโน, อภิหาเรณฺโต, อภิหารียมาโน, อภิหฺริตฺวา, อภิหฺรณ, อภิหาโร แปลว่า นำไปเฉพาะ
ปติ+อา	มีรูปเป็น	ปจฺจาหฺรติ, ปจฺจาหฺรติพฺโพ, ปจฺจาหฺรณฺโต, ปจฺจาหฺรมาโน, ปจฺจาหฺรียมาโน, ปจฺจาหฺริตฺวา, ปจฺจาหฺรณ, ปจฺจาหาโร แปลว่า นำกลับมา
อา	มีรูปเป็น	อาหฺรติ, อาหฺรติพฺโพ, อาหฺรณฺโต, อาหฺรมาโน, อาหฺรียมาโน, อาหาเรณฺโต, อาหารียมาโน, อาหฺริตฺวา, อาหฺรณ, อาหาโร แปลว่า นำมา
อป	มีรูปเป็น	อปหฺรติ, อปหฺรติพฺโพ, อปหฺรณฺโต, อปหฺรมาโน, อปหฺรียมาโน, อปหาเรณฺโต, อปหารียมาโน, อปหฺริตฺวา, อปหฺรณ, อปหาโร แปลว่า นำไปปราศ, ขจัด

อุป มีรूपเป็น อุปหฺรติ, อุปหฺรติพฺุโพ, อุปหฺรนฺุโต, อุปหฺรมาโน, อุปหฺรียมาโน, อุปหฺริตฺวา, อุปหฺรณฺ, อุปหฺาโร แปลว่า **นำเข้าไป**

อุป+สฺ มีรूपเป็น อุปสฺหฺรติ, อุปสฺหฺรติพฺุโพ, อุปสฺหฺรนฺุโต, อุปสฺหฺรมาโน, อุปสฺหฺรียมาโน, อุปสฺหฺริตฺวา, อุปสฺหฺรณฺ, อุปสฺหฺาโร แปลว่า **ห้อมนำเข้าไป**

เมือผ่นศัพทฺ์ได้ดงกล่วมานี้ ก็จะได้ศัพทฺ์เป็นจำนวนมากไปใช้ในการแปล และการฝึกแต่งประโยคในภษษษ พร้อมกับการเรียนรู่หน้าทของบทต่งต่ง พร้อมกันไปด้วย ซึ่งจะช่วยพัฒนาการในการศีกษาภษษษได้รวดเร็วขึ้น

ไวยากรณฺ์บาลี มีทงหมด ๗ กัณทฺ์

๑. **สนธิกัณทฺ์** ว่าด้วยสนธิวิธาน การตั้งชื่ออักษร และสนธิวิธาน การเชื่อมต่อบท
๒. **นามกัณทฺ์** ว่าด้วยเอาคำศัพทฺ์ที่สร้างสำเร็จมาจากกิตกฺ์บ้าง สมาสบ้าง ตัทธิตบ้าง มาลงวิภตฺตินาม เพื่อให้ นักศีกษาทราบรूपปร่างหน้าตาของบทนามที่พร้อมใช้งานในประโยคต่งต่ง
๓. **การกัณทฺ์** ว่าด้วยหน้าทของบทนามที่อยู่ในประโยค เก่ยวข้องกับบทไหน ในฐานะอะไร
๔. **สมาสกัณทฺ์** เป็นการสร้างคำศัพทฺ์ชั้นที่สองเป็นต้นไป เป็นการนำคำศัพทฺ์ที่เป็นกิตกฺ์บ้าง สมาสเองบ้าง ตัทธิตบ้าง อุปสฺคบ้าง นิบาตบ้าง มาย่อเป็นบทเดียวกัน
๕. **ตัทธิตกัณทฺ์** เป็นการสร้างคำศัพทฺ์ชั้นที่สองเป็นต้นไปเช่นเดียวกันกับสมาส แต่จะใช้ปัจจัยลงมาแทนศัพทฺ์ต่งต่ง ที่ถูกลบทิ้งไป
๖. **อาชยตกัณทฺ์** ว่าด้วยการสร้างคำศัพทฺ์กิริยา โดยมีองค์ประกอบหลักอยู่ ๓ คือ ธาตุปัจจัย และวิภตฺติ เช่น กโรติ มาจาก กรธธาตุ + โอบปัจจัย + ติวตตมานาวิภตฺติ บ้าง มีองค์ประกอบเพียง ๒ คือ ธาตุ กับ วิภตฺติ บ้าง เช่น วนฺุทิ มาจาก วนฺุทธาตุ + อีชชตฺนีวิภตฺติ
๗. **กัพพิธานกัณทฺ์** ว่าด้วยการสร้างคำศัพทฺ์ชั้นที่ ๑ คือ ธาตุ กับ ปัจจัย

สรุปแล้ว ไวยากรณฺ์บาลี คือ การศีกษาเรื่องการสร้างคำศัพทฺ์เป็นเบื้องต้น แล้วย้นำคำศัพทฺ์มาลงวิภตฺติ สุดท้ายนำไปใช้ในประโยค ถ้าเราทราบว่ ควรเรียนอะไรก่อน เรียนอะไรทีหลัง เกื่อกลกันอย่างไร และอะไรเป็นหัวใจของการไวยากรณฺ์บาลีแล้ว ก็น่าจะช่วยให้เกิดความคิดในการศีกษาเล่าเรียน ทั้งในด้านของลำดับการเรียนก่อน-หลัง และเนื้อหาที่สำคัญ ควรเน้นให้ผู้เรียนได้จำ ได้ทำควมเข้าใจ ได้ฝึกหัดการใช้งานก่อน ก็จะช่วยลดระยะเวลาในการศีกษา และทำควมเข้าใจได้เร็วและมากขึ้น

มรดกธรรม

อินทกานธา นาลี มีคำล้ำ
ช่วยเก็บอรรถ ส่องธรรม ไนศาสดา
จากบรรพกาล ผ่านรุ่น สู่รุ่นมา
จวบจนเกือบ ส่องพัน กว่าขวบปี
โบราณจารย์ ทำนทรวง บัญญัติไว้
พุทธธรรม จึงดำรง ได้ถาวร
ศาสนิก รุ่นหลัง ตระหนักดี
ว่า “นาลี” ต้องสืบสาน อยู่พานพานารี

อัจฉรา มงคลรัตน์
๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐

ปทานุกรมไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
(อ)		อกาสิมฺห	๑๕๒	อคจฺฉิสฺสถ	๑๓๔
อ	๑, ๙๘, ๓๑๗	อกาสิ	๑๕๒	อคจฺฉิสฺสสมฺห, -ามฺหา	๑๓๔
อกํ	๑๕๒	อกาสุ	๑๕๒	อคจฺฉิสฺสวเห	๑๓๔
อกฺขรา	๑	อกรฺรุหํ	๑๕๒	อคจฺฉิสฺสํสุ	๑๓๔
อกตฺตพฺพวิริติ	๒๕๕	อกรฺรุเส	๑๕๒	อคจฺฉิสฺสเส	๑๓๔
อกตฺถ	๒๑, ๑๕๒	อกฺสลา	๒๔๑	อคจฺฉิสฺสา	๑๓๔
อกตฺถุ	๑๕๒	อกฺโกสฺติ	๑๑๘	อคจฺฉิสฺสามฺหเส	๑๓๔
อกตฺวา	๒๔๒	อกฺขิ	๕๕	อคจฺฉิสฺสสิสุ	๑๓๔
อกมฺห	๑๕๒	อกฺโขภินิ	๓๑๘	อคจฺฉิสฺสี	๑๓๔
อกรํ	๑๕๒	อคฺคโต	๑๐๓	อคจฺฉิสฺเส	๑๓๔
อกรมฺห	๑๕๒	อคฺคิยาคาเร	๑๑	อคจฺฉิเส	๑๓๒
อกรมฺหเส	๑๕๒	อคฺคิสฺสทฺทปทมาลา	๓๗	อคจฺฉินิ	๑๓๒
อกรา	๑๕๒	อคจฺฉน	๑๓๐	อคจฺฉินิยฺตฺถ	๑๓๐
อกริ	๑๕๒	อคจฺฉนํ	๑๓๐	อคจฺฉินิยฺตฺถุ	๑๓๐
อกริตฺถ	๑๕๒	อคจฺฉนฺตฺถ	๑๓๐	อคจฺฉินิยฺมฺหเส	๑๓๐
อกริมฺห	๑๕๒	อคจฺฉนฺตฺถุ	๑๓๐	อคจฺฉินิยฺวหํ	๑๓๐
อกริ	๑๕๒	อคจฺฉนฺมฺหเส	๑๓๐	อคจฺฉินิยฺเส	๑๓๐
อกริสุ	๑๕๒	อคจฺฉนฺมฺหา	๑๓๐	อคจฺฉินิยฺ	๑๓๐
อกรุ	๑๕๒	อคจฺฉนฺมฺวหํ	๑๓๐	อคจฺฉินิ	๑๓๐, ๑๓๒
อกรู	๑๕๒	อคจฺฉนฺเส	๑๓๐	อคจฺฉินิสฺ	๑๓๒
อกรอ	๑๕๒	อคจฺฉนา	๑๓๐, ๑๓๒	อคจฺฉนุ	๑๓๒
อกรอฺตฺถ	๑๕๒	อคจฺฉนิ	๑๓๒	อคจฺฉนุ	๑๓๐, ๑๓๒
อกรอนฺโต	๒๔๒	อคจฺฉนิตฺถ	๑๓๒	อคจฺฉนุ	๑๓๐, ๑๓๒
อกรุ	๑๕๒	อคจฺฉนิมฺห, อคจฺฉนิมฺหา	๑๓๒	อคจฺฉนุ	๑๓๒
อกา	๑๕๒	อคจฺฉนิมฺเห	๑๓๒	อคจฺฉนุ	๑๓๒
อกาตฺน	๒๔๒	อคจฺฉนินฺวหํ	๑๓๒	อคจฺฉนุ	๑๓๒
อกาสิ	๑๕๒	อคจฺฉนิสฺส	๑๓๔	อคจฺฉนุ	๑๓๒
อกาสิตฺถ	๑๕๒	อคจฺฉนิสฺสํ	๑๓๔	อคจฺฉนุ	๑๓๒

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อคมิมหา	๑๓๒	อจุจหนฺตํ	๗, ๑๐, ๒๖๐	อภูมฺมิ	๓๑๙
อคมี	๑๓๒	อจุจจิ	๕๔	อภูมิ	๔๗
อคมีสุ	๑๓๒	อจุจฉ	๒๙	อภูจ	๗๒
อคมฺ	๑๓๒	อจุจฉิ	๕๔	อภูจโก	๓๐๓
อคมุตถ	๑๓๒	อจุจฉชฺช	๒๐๕	อภูจโก, อภูจกํ	๓๒๐
อคมุห	๑๓๒	อชฺชตคฺเค	๑๒	อภูจจตฺตาฬิ	๗๓
อคโม	๑๓๒	อชฺชตคฺมา	๗, ๑๐	อภูจจตฺตี	๗๓
อคคิ	๓๗, ๓๑๘	อชฺชตคฺมาหริ	๑๐	อภูจจโม, -มี, -มา, อภูจจมี	๓๐๙
อคคิกทฺทโ	๒๔๙	อชฺชตคฺมาเหตฺวา	๑๐	อภูจจโม, อภูจจมา, -มี, อภูจจมี	๗๗
อคคิกฺฐมา	๒๘๐, ๒๘๒	อชฺช	๔๘	อภูจจวี	๗๓
อคคิกภยํ	๒๕๔	อชฺชช	๑๒, ๒๐๙, ๓๒๒	อภูจจสี	๒๔๖
อคคณฺ	๑๓๒	อชฺชชตฺนี	๓๒๒	อภูจจสาร	๗๓
อคคณฺฉิ	๑๓๒	อชฺชตคฺ	๑๓๓	อภูจจสารโม, อภูจจาทสโม	๓๑๖
อคคณฺฉิตถ	๑๓๒	อชฺชตคฺฉิ	๑๓๓	อภูจจสารโม, อภูจจสารสี, -มี	๗๗
อคคณฺฉิมฺห	๑๓๒	อชฺชตคฺคํ	๑๓๓	อภูจจ	๕๕
อคคณฺฉิมฺหา	๑๓๒	อชฺชตคฺคตฺถ	๑๓๓	อภูจจิสทฺทปทมาลา	๕๕
อคคณฺฉิมฺเห	๑๓๒	อชฺชตคฺคุมฺห	๑๓๓	อชฺชตคฺกหาปณฺ	๒๖๒
อคคณฺฉิมฺวหํ	๑๓๒	อชฺชตคฺโค	๑๓๓	อชฺชตคฺมาสกํ	๒๖๒
อคคณฺฉิมฺเส	๑๓๒	อชฺชตคฺคตฺ	๙๕	อชฺชตคฺตตฺ	๒๖๒
อคคณฺฉิมฺ	๑๓๒	อชฺชตคฺคกํ	๒๘๖	อชฺชตคฺกฺถา	๒๑
อคคณฺฉิมฺ	๑๓๒	อชฺชตคฺคกา	๒๘๖	อชฺชตคฺ	๕๓
อคคณฺฉิมฺสุ	๑๓๒	อชฺชตคฺคฉิ	๓๗	อชฺชตคฺฉ	๓๑๘
อคคณฺฉิมฺ	๑๓๒	อชฺชตคฺคตฺถ	๑๐๔	อชฺชตคฺ	๘๙
อคคณฺฉิมฺ	๑๓๒	อชฺชตคฺคยา	๑๕	อชฺชตคฺฉิ	๓๗
อคคณฺฉิมฺ	๑๓๒	อชฺชตคฺคตฺ	๗๙	อชฺชตคฺเท	๒๔๔
อโสมฺส	๔	อชฺชตคฺคตฺถ	๘๐	อชฺชตคฺคปโป	๘
อชฺช	๕๒, ๒๖๘	อชฺชตคฺคตฺ	๘๐	อชฺชตคฺคมา	๒๖๐
อชฺชการปฏกํ	๒๕๙	อชฺชตคฺคตฺ	๗๙	อชฺชตคฺคเว	๒๖๐
อชฺชคฺ	๔๗, ๒๔๖	อชฺชตคฺคตฺ	๓๒๒	อชฺชตคฺคยิตฺวา	๒๐๒
อชฺจริ	๑๐๘, ๑๐๙	อชฺชตคฺคตา	๓๒๒	อชฺชตคฺคเส	๒๐๒

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อตตตฤถิ	๒๕๓	อทิสุ	๑๔๒	อนนตตฎาโณ	๒๖๘
อตตตทฤถิ	๒๕๓	อทาสาหิ	๑๙	อนริโย	๒๔๑
อตตตทิกฺขิ	๒๔๐	อทาสี	๑๔๒	อนสุโส	๒๔๒
อตตตโนปทิ	๒๖๓	อทาสิมุห	๑๔๒	อนาทาย	๒๒๗, ๒๔๓
อตตตสทฺทปทมาลา	๓๕	อทาสี	๑๔๒	อนาสวา	๒๗๕
อตตตทา	๓๕, ๒๑๘, ๒๔๐	อทิตถ	๑๔๒	อนิจจโต	๗๙, ๑๐๓
อตตตถ	๑, ๑๓๘, ๒๒๐, ๒๓๑	อทฐมาสสิ	๒๖๐	อนิจจสญญา	๒๓๙
อตตตถกาโม	๒๔๒	อทฐามลกั	๒๖๑	อนิกฺขุโจ	๒๔๒
อตตตถมฺมา	๒๗๔, ๒๗๖	อโท	๑๔๒	อนิล	๒๙
อตตตนิสฺสิตโต	๒๔๑	อชร	๒๔, ๕๘, ๖๒	อนิสฺสโร	๒๔๒
อตตตญฺโต	๒๗๑	อชรุตฺตริ	๒๘๖	อนุ	๘๖
อตตตสทฺทา	๒๗๖	อชิ	๘๗	อนุคฺคโห	๑๗
อตตติ	๑๐๑, ๑๓๖	อชิกรณิ	๑๙๐	อนุเชฏฺฐิ	๒๓๐
อตตติสญญา	๒๓๓	อชิกิจจ	๒๐๔	อนุตฺตโร	๒๗๕
อตตตุ	๑๓๘	อชิคมฺมาโน,-มานา,-มานิ	๒๑๑	อนุปฺปชฺชิตฺวา	๒๐๗
อตตตญญ	๒๓	อชิฏฺฐเจติ	๑๓๗	อนุภวิตฺตุ	๑๙๘
อตตโต	๒๒๐	อชิฏฺฐเจถ	๑๓๗	อนุภฺยตฺติ	๑๒๖
อตตร	๘๐	อชิฏฺฐเจหนฺติ	๑๓๗	อนุภฺยเต	๑๒๕
อตโต	๘๐	อชิฏฺฐเจม	๑๓๗	อนุภฺยหนฺตฺติ	๑๒๖
อต ขวสฺส	๑๐	อชิฏฺฐเจมิ	๑๓๗	อนุภฺยหนฺเต	๑๒๕
อต โข อายสฺมา	๑๔	อชิฏฺฐเจสิ	๑๓๗	อนุภฺยวฺเห	๑๒๕
อต	๙๙	อชิเทโว	๒๔๔	อนุภฺยวฺโห	๑๒๖
อทท	๑๔๒	อชิปติ	๓๗	อนุภฺยสฺสฺสุ	๑๒๖
อททตถ	๑๔๒	อชิสีลั	๒๔๔	อนุภฺยเส	๑๒๕
อททมฺห	๑๔๒	อโร	๙๕	อนุภฺยยามเส	๑๒๖
อททา	๑๔๒	อนฺตรรา	๙๕	อนุภฺยยามฺเห	๑๒๕
อททฺ	๑๔๒	อนตฺตสญญา	๒๓๙	อนุภฺยยตฺตุ	๑๒๖
อทโท	๑๔๒	อนฺโต	๙๕	อนุภฺยยหนฺตฺตุ	๑๒๖
อทฐา	๑๐๔	อนฺนโท	๑๗๘	อนุภฺยยภาถ	๑๒๖
อทมฺห	๑๔๒	อนฺนตฺติ	๒๗๕	อนุภฺยยยาม	๑๒๖

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อนุชยยามิ	๑๒๖	อนุทธิโร	๒๓๗	อปจู	๑๒๙, ๑๓๑
อนุชยยาหิ	๑๒๖	อนุทธิโต	๒๗๗	อปจจจิ	๑๓๒, ๒๙๓
อนุชเย	๑๒๕, ๑๒๖, ๑๒๘	อนุโร	๒๒๑	อปจจตุถ	๑๒๘
อนุชเยถ	๑๒๘	อนุวัตถิ	๒๖๑	อปจจตุถุ	๑๒๙
อนุชเยโถ	๑๒๘	อนุวัตถมาสิ	๙, ๒๓๐	อปจจถ	๑๒๙
อนุชเยยยิ	๑๒๘	อนุสสงขยา	๓๑๘	อปจจมหเส	๑๒๙
อนุชเยยย	๑๒๘	อนุเวติ	๑๐	อปจจวหิ	๑๒๙
อนุชเยยยถ	๑๒๘	อนุโลเกตวา	๒๒๗	อปจจเส	๑๒๙
อนุชเยยยาม	๑๒๘	อป	๙๐	อปจจจิ	๑๓๒
อนุชเยยยามิ	๑๒๘	อปคตภยเกรว	๒๖๗	อปจจิจตุถ	๑๓๒
อนุชเยยยามเห	๑๒๘	อปจ	๑๓๑	อปจจิมห, อปจจิมหา	๑๓๒
อนุชเยยยาวุโ	๑๒๘	อปจจิ	๑๒๙, ๑๓๑	อปจจิมเห	๑๓๒
อนุชเยยยาสิ	๑๒๘	อปจตุถ	๑๒๙	อปจจิวหิ	๑๓๒
อนุชเยยยยิ	๑๒๘	อปจตุถุ	๑๒๙	อปจจิสเ	๑๓๒
อนุชเยริ	๑๒๘	อปจมหเส	๑๒๙	อปจจิจิ	๑๓๒
อนุรถิ	๒๓๐	อปจมห	๑๒๙	อปจจิจิ	๑๒๙, ๑๓๒
อนุรูปิ	๒๓๐	อปจวหิ	๑๒๙	อปจจิจิสุ	๑๓๒
อนุสโย	๑๗๙	อปจเส	๑๒๙	อปจจิจุ	๑๓๒
อนุสิฏฺโ	๑๙๗	อปจ	๑๒๙, ๑๓๑	อปจจ	๑๓๒
อนุสสิริตุ	๑๙๙	อปจจิ	๑๓๑	อปจจโจ	๑๓๒
อนุปวาโท	๒๔๒, ๒๔๓	อปจิจตุถ	๑๓๑	อปจโจ	๑๓๑
อนุติโก	๓๐๒	อปจิมห	๑๓๑	อปเปกจเจ	๑๕
อนุติโม, อนุติมา, อนุติมิ	๓๐๑	อปจิมหา	๑๓๑	อปเปว	๙๙
อนุติโย	๓๐๒	อปจิมเห	๑๓๑	อปเปว นาม	๙๙
อนุเตวาสิโก	๒๖๓	อปจิวหิ	๑๓๑	อปร	๕๘, ๖๒
อนุเตวาสิ	๒๖๓	อปจิสเ	๑๓๑	อปรรชช	๙๓
อนุโตนคริ	๒๓๒	อปจิจิ	๑๓๑	อปรโต	๙๐
อนุโตนสสิ	๒๓๒	อปจิจิ	๑๒๙, ๑๓๑	อปรทกขินา	๒๗๙
อนุโตนสมาปตติ	๒๖๑	อปจิจิสุ	๑๓๑	อปரியานุหา	๒๔๒
อนุทธิโก	๒๒๑	อปจิจุ	๑๓๑	อปาทานิ	๑๙๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อปี	๘๙	อภวิสฺสเส	๑๓๔	อภิกฺกุ	๔๒, ๕๗
อปฺตฺตโก	๒๗๔	อภวิสฺสา	๑๓๔	อภิกฺกุสฺสทฺทปทมาลา	๔๒
อปฺปฏิปฺคฺคโล	๒๗๔	อภวิสฺสามฺหเส	๑๓๔	อภิกฺโกตฺวา	๒๐๒
อปฺปิจฺจตา	๓๐๘	อภวิสฺสิสฺสุ	๑๓๔	อภิมิตฺวา	๒๐๕
อเปจฺจ	๑๑๐	อภวิสฺสี	๑๓๔	อภิมม	๒๐๕
อเปตฺวิญญาโณ	๒๖๗	อภวิสฺเส	๑๓๔	อภิมฺพฺพหฺวาณิชา	๒๖๕
อพฺพี	๓๑๙	อภวี	๑๒๙	อภิมฺนฺทิตฺวา	๒๐๒
อพฺภกฺขานํ	๗, ๑๐	อภวู	๑๒๙	อภิมฺนฺทีย	๒๐๒, ๒๐๖
อพฺภกฺคจฺจติ	๑๐	อภโว	๑๒๙	อภิมฺสงฺขริตฺตุ	๑๙๘
อพฺโภกาโส	๑๐	อภวายสิ	๑๕๘	อภิมฺสงฺขริตฺวา	๒๐๑
อพฺยยํ	๒๒๙	อภวายิ	๑๕๘	อภิมฺสงฺขโรติ	๑๒๑
อพฺยยํภาโว	๒๒๙	อภวายิตถ	๑๕๘	อมต	๕๒
อพฺพุทฺตี	๓๑๘	อภวายิมฺห	๑๕๘	อมตฺนฺทโท	๒๖๒
อพฺยาคตา	๒๔๑	อภวายี	๑๕๘	อมนฺดฺสฺสภยํ	๒๕๔
อพฺรหฺมโณ	๒๔๑	อภวายีสฺสุ	๑๕๘	อมนฺดฺสฺโส	๒๔๑
อภว	๑๒๙	อภวายุํ	๑๕๘	อมา	๑๐๗
อภวํ	๑๒๙	อภาวิตถ	๑๕๘	อमितฺโต	๒๔๒
อภวตถ	๑๒๙	อภาวิมฺห	๑๕๘	อมฺสฺสทฺทปทมาลา	๖๘, ๖๙
อภวตฺถุ	๑๒๙	อภาเวสิ	๑๕๘	อมฺพุ	๕๖
อภวมฺหเส	๑๒๙	อภาเวสิ	๑๕๘	อมฺพฺพช	๕๒
อภวมฺหา	๑๒๙	อภาเวสิ	๑๕๘	อมฺห	๑๓๘
อภววฺหํ	๑๒๙	อภาเวสิ	๑๕๘	อมฺหสฺสทฺทปทมาลา	๕๙
อภวเส	๑๒๙	อภิ	๘๗	อมฺหิ	๑๓๘
อภวา	๑๒๙	อภิกฺขณํ	๙๔	อຍ	๓๐
อภวิสฺสี	๑๓๔	อภิกฺขมา	๑๙๑	อຍยาติ	๒๑
อภวิสฺส	๑๓๔	อภิกฺขมาลฺล	๓๐๔	อโยมยํ	๑๗
อภวิสฺส	๑๓๔	อภิกฺขมาลฺลโก	๓๐๔	อริ	๑๐๘
อภวิสฺส	๑๓๔	อภิกฺขมฺห	๙๔	อริ	๓๗
อภวิสฺสฺมฺห, อภวิสฺสามฺหา	๑๓๔	อภิกฺโต	๙๔	อริยสฺจจฺจาน ทสฺสนํ	๑๙
อภวิสฺสวฺเห	๑๓๔	อภิกฺทิตฺวา	๒๐๒	อรรณฺณ	๕๓
อภวิสฺสฺส	๑๓๔	อภิกฺกฺย	๒๐๒		

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อรณณคโต	๒๔๗	อสีติ	๗๔	อเหตุโก	๒๗๕
อรณณวาโส	๒๕๕	อสุกสททปทมาลา	๖๗, ๖๘	อเหตุสิ	๑๓๕
อเร	๙๒	อสุขุจจารณฎจान	๑๓	อเหตุสนุติ	๒๒
อลั	๙๘	อสุภสญญา	๒๓๙	อโห	๑๐๕
อลัมโม	๒๖๑	อสุร	๒๘	อโห อจจริโย	๑๔
อลัจโน	๒๖๑	อสุริยปัสสา	๒๔๑	อโหระตติ	๑๗, ๒๘๗
อลาต	๕๓	อสม	๑๓๘	อโหระตตา	๒๘๗
อลิกั	๑๑๐	อสมิ	๑๓๘	อโหสิ	๑๓๕
อโลโก	๒๔๒	อสส	๒๙, ๑๓๘	อโหสิตถ	๑๓๕
อว (โอ)	๘๕	อสสิ	๑๓๘	อโหสิหนุติ	๒๒
อวมณณิตวา	๒๐๔	อสสกา	๓๐๔	อโหสิมฺห	๑๓๕
อวิสิโร	๒๑	อสสตุตถกปิตุถิ	๒๘๖	อโหสิ	๑๓๕
อวิณะ	๒	อสสตุตถกปิตุถา	๒๘๖	อพิยยศัพท์	๗๙
อวุจจิโก	๒๗๕	อสสถ	๑๓๘		
อเวจจ	๒๐๔	อสสทฐิ	๕๔		
อสังกิลิฎจา	๒๔๒	อสสทฐาสาททปทมาลา	๕๔	(อา)	
อสกุขิ	๑๔๘	อสสมโณ	๒๔๒	อา	๑, ๘๘, ๓๑๗
อสกุขิตถ	๑๔๘	อสสยฺโซ	๓๐๑	อาภาสานมฺจ	๓๐๙
อสกุขิมฺห, อสกุขิมฺหา	๑๔๘	อสสรโถ	๒๕๒	อาภิณณมนุสฺสา	๒๗๑
อสกุขี	๑๔๘	อสสาม	๑๓๘	อาขุยาติ	๑๑๑
อสกุขีสุ	๑๔๘	อสสุ	๕๖, ๑๓๘	อาขุยาติกั	๒๙๘
อสงฺขาริกั	๒๙๘	อห	๓๐	อาคตสมโณ	๒๒๘, ๒๖๔
อสงฺเขยยุย	๓๑๙	อหุ	๑๓๕	อาคตาคตา	๒๓๗
อสนิ	๔๗	อหุ	๓๑๙	อาคตฺตุโก	๑๙๓
อสโม	๒๗๔	อหิ	๓๗, ๑๓๘	อาคตฺตุกภตฺติ	๒๕๒
อสฺวาสา	๒๗๕	อหิณฺกุลิ	๒๘๔	อาคตฺตฺวา	๒๐๕
อสฺสคคตา	๓๐๘	อหิริกาโนตฺตปฺป	๒๘๔	อาคม	๖, ๒๙
อสิ	๓๗, ๑๓๘	อหุ	๑๓๕	อาคมม	๑๑๐, ๒๐๕
อสิกลโห	๒๕๑	อหุ	๑๓๕	อาคามิ	๒๑๖
อสิจมฺม	๒๘๓	อหุมฺห	๑๓๕	อาจริยคฺคฺติโล	๒๓๖
				อาจริยปฺชโก	๒๕๖

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อาตุมา	๒๑๗, ๒๑๘	อารมมณ	๕๓	อาหุ	๑๓๙
อาทโร	๑๗๙	อารา	๙๖	อาพี	๔๗
อาทาย	๒๐๓, ๒๐๖	อาราโม	๑๘๒	(อ)	
อาทิก	๑๙๐	อารุยุห	๒๐๕		อิก
อาทิกมมิโก	๒๙๖	อารุหิตวา	๒๐๕	อิงุม	๑๐๑
อาทิกุโจ	๒๙๔	อารณณิก	๒๙๗	อิจุจาทิ	๑๐
อาทิกโต	๘๐	อาโรคยัม	๓๐๖	อิจุจติ	๑๑๙
อาทิกิตวา	๒๐๓	อาลสยัม	๓๐๖	อิจุจนา	๔๕
อาทิส	๖	อาโลก	๒๙	อิจุจนาปกโต	๒๕๐
อาธิปจฺจปริวารโร	๒๘๕	อาโลกนุทธการุ	๒๘๗	อิจุจติ	๑๙๖
อาธิปเตยยัม	๓๐๒	อาโลกนุทธการา	๒๘๗	อิกฺกุโจ	๑๙๗
อาปชฺชติ	๑๒๐	อาวากฺกจฺจนโป	๒๕๙	อิตฺถิ	๒๔, ๔๗
อาปตฺติวุจฺจานัน	๒๕๔	อาวากฺกมณฺฑุกโก	๒๕๙	อิตฺรโต	๗๙
อาปนฺนชฺชีวิโก	๒๖๐	อาวิ	๙๕	อิตฺติ	๒๑, ๑๐๔
อาปายิก	๒๙๘	อาวุโส	๙๒	อิตฺติปิ	๙
อาโปธาทุ	๑๗	อาสนัน	๑๙๐	อิตฺถิ	๑๐๔, ๓๒๒
อาภิธมฺมิโก	๒๙๕	อาสา	๔๕	อิตฺถิโต	๗๙
อาม	๑๐๐	อาสาพุโ, อาสาพุหิ	๓๐๑	อิตฺถิธฺรุตฺโต	๒๕๙
อามลกทฺฐิ	๒๖๑	อาสิ	๑๓๘	อิตฺถิปลุม	๒๘๕
อายติ	๙๒	อาสิตฺถ	๑๓๘	อิตฺถิรูป	๒๕๗
อายสุมา	๓๑๓	อาสิมฺห	๑๓๘	อิตฺถิ	๔๗
อายสุมา อานนฺโท	๑๔	อาสิ	๑๓๘	อิตฺถิตี	๒๒
อายุ	๕๖, ๒๑๖	อาสิสฺสุ	๑๓๘	อิตฺถิสทฺทปทมาลา	๔๗
อายุธ	๕๓	อาสิสฺสุ	๑๐๙, ๑๓๘	อิโต	๘๐
อายุสทฺทปทมาลา	๕๖	อาห	๑๓๙	อิโต นายติ	๗, ๑๒
อารกา	๙๖	อาหจฺจ	๒๐๔	อิทปฺปจฺจยา	๒๖๗
อารทฺธา	๒๐๖	อาहनฺตฺวา	๒๐๔	อิทมฺปิ	๑๙
อารทฺโธ	๑๙๗	อาหฺรติ	๑๑๘	อิทฺธิ	๔๗
อารพฺภ	๑๑๐, ๒๐๖	อาหฺรชฺช	๑๘๔, ๒๕๕	อิทฺธิมยัม	๓๐๕
อารภิตฺวา	๒๐๖	อาหาโร	๑๘๑	อิธิ	๘๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
อิธปฺปมาโท	๘	อุจฺจุ	๓๙	อุปฺปาโท	๑๘๑
อิธมาหุ	๑๑	อุจฺเจโท	๑๘	อุปริ	๙๕
อินฺทนาโม	๒๖๙	อุชฺชฌายติ	๑๘	อุปริคฺกํ	๒๖๑
อินฺทฺริย	๕๓	อุชฺชโก	๓๐๔	อุปริปาสาทิ	๒๓๒
อิมสทฺทปทมาลา	๖๖, ๖๗	อุตฺตฺร	๖๒	อุปริมณฺจํ	๒๓๒
อิว	๙๗	อุตฺตุ	๓๑๘	อุปลทฺธา	๒๐๖
อิวิณฺณะ	๒	อุตฺตุชฺ	๑๘๔, ๒๕๕	อุปลพฺภ	๒๐๖
อิสฺสิ	๓๗	อุตฺตมปฺริโส	๒๓๔	อุปลศฺคา	๘๑
อิสฺสรกตํ	๒๔๙	อุตฺตฺรโต	๘๐	อุปลสมปฺชช	๒๐๕
อิสฺสรียํ	๓๐๗	อุทฺฐ	๙๕	อุปลสมปฺชชิตฺวา	๒๐๕
อิห	๘๐	อุทฺปาทิ	๑๒	อุปลสฺสํ	๘๑
		อุทฺยพฺพย	๑๖	อุปฺหจฺจ	๒๐๔
(อี)		อุทฺโย	๗, ๑๒	อุปฺหฏฺพลฺลิ	๒๖๖
อี	๑, ๓๑๗	อุทฺธาน	๕๓	อุปฺหนฺตฺวา	๒๐๔
อีทิกฺโข	๑๘๕, ๑๘๖	อุทฺทิสฺสิตฺตุ	๑๙๙	อุปาทานิยา	๓๐๓
อีทิสฺ,อีทิสฺสา,อีทิสฺ,อีทิสฺ ๑๘๖,๑๘๗		อุทฺทิสฺสิตฺวา	๒๐๒	อุปาทาย	๑๑๐
อีทึ	๑๘๕	อุทฺทิสฺสิย	๒๐๒	อุปาสกาติ	๒๑
อีริโส	๑๘๔	อุทฺทิสฺส	๒๐๒	อุปาสโก, อุปาสกา	๑๘๐
อีสกํ	๑๐๘	อุทฺทิสฺสติ	๑๑๙	อุปาสิกาติ	๒๑
อีสฺสํมฺภูจฺจปฺยตฺน	๔	อุทฺทจฺจกฺกุกฺกจฺจํ	๒๘๔	อุปาสเกติ	๒๒
		อุป	๙๐	อุปฺปชฺช	๒๐๕
(อุ)		อุปกาโร	๙๑, ๑๘๓	อุปฺปชฺชติ	๑๒๐, ๑๔๔
อุ	๑, ๘๔, ๓๑๗	อุปฺกมฺภ	๒๓๐	อุปฺปชฺชเต	๑๔๔
อุกฺกมฺภจฺจกฺกจฺจํ	๒๕๕	อุปฺขมาโต	๑๘๑	อุปฺปชฺชถ	๑๔๔
อุคฺคจฺจติ	๑๖	อุปฺจิตฺมสฺโลหิตํ	๒๗๑	อุปฺปชฺชนฺตฺติ	๑๔๔
อุคฺคเต	๘, ๑๖	อุปฺชฺชฌา	๑๙๑	อุปฺปชฺชนฺเต	๑๔๔
อุคฺคเหตฺวา	๑๗	อุปฺนิตฺโกชฺโน	๒๖๖	อุปฺปชฺชเร	๑๔๔
อุคฺคณฺหาติ	๑๒๑	อุปฺนึย	๒๐๒	อุปฺปชฺชวฺเห	๑๔๔
อุจฺจํ	๙๕	อุปฺเนตฺวา	๒๐๒	อุปฺปชฺชสิ	๑๔๔
อุจฺจาวจํ	๒๓๗	อุปฺปชฺชติ	๑๒๐	อุปฺปชฺชเส	๑๔๔

พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า
อุปัชฌายาม	๑๔๔	เอกกทุกั	๒๘๐, ๒๘๕	เอชา	๔๕
อุปัชฌายามิ	๑๔๔	เอกกขตุตุ	๓๒๑	เอณิซงุโ	๒๗๘
อุปัชฌายามเห	๑๔๔	เอกจตุตาฬีส	๗๓	เอตัม พุทธาน สาสัน	๑๙
อุปัชฌชิตฺวา	๒๐๓, ๒๐๕	เอกชจัน	๓	เอตฺตาวตา	๙๖
อุปัชเช	๑๔๔	เอกชฉม	๙๔, ๓๒๑	เอตทวโจ	๒๐
อุปนุโน	๑๙๗	เอกตฺตีส	๗๓	เอตเทว	๒๐
อุปปล	๓๑๙	เอกโต	๗๙, ๑๐๓	เอตฺรหิ	๙๑
อุเปกฺขติ	๑๒	เอกทา	๙๑	เอตสทฺทปทมาลา	๖๕
อุเปกฺขา	๙๐, ๑๙๑	เอกธมฺโม	๒๔๖	เอตาทิส	๑๙๔
อุเปจฺจ	๑๑๐, ๒๐๔	เอกธา	๑๐๓, ๓๒๑	เอตฺตกั	๓๐๕
อุเปตฺวา	๒๐๔	เอกปฺคฺคโล	๒๔๖	เอตฺโต	๙๐
อุภโต	๗๙	เอกปฺตฺโต	๒๔๖	เอตฺถ	๙๐, ๙๑
อุภโตพฺยณฺชนโก	๒๗๒	เอกมนฺตัม	๙๕	เอทิกฺโข	๑๙๕
อุภยตฺถ	๙๐	เอกมิทาห	๑๐	เอทิส,เอทิสา,เอทิสี,เอทิสัม	๑๙๔
อุภสทฺทปทมาลา	๗๕	เอกโยชนทฺวิโยชนานิ	๒๗๙	เอทึ	๑๙๕
อุร	๓๐	เอกรตฺตฺติวาโส	๒๗๒	เอริโส	๑๙๕
อุรค	๒๘	เอกวิสฺติ	๗๓	เอลา	๔๖
อุรโค	๒๕๐	เอกสทฺทปทมาลา	๗๕	เอวิ ๙๗,๙๘,๑๐๐,๑๐๔,๑๐๕	
อุรสิโลโม	๒๖๓	เอกาทส	๗๓, ๒๕๒	เอวิ วฺตุเต	๗, ๒๐
อุวัณณะ	๒	เอกาทสโม,ทสมา,-ทสิ,-ม ๗๗		เอว, ว	๙๘
อุสุสาโ	๑๘	เอกมสิ, เอกาทสโม, -ม ๓๑๕		เอวณฺหิ	๒๐
อุสุ	๓๑๘	เอกาสนิก	๒๙๗	เอวมกตฺถาติ	๒๑
		เอกฺจนจตุตาฬีส,เอกฺจนจตุตาฬีส	๗๓	เอวมฺปิ	๙๗
(อุ)		เอกฺนตีส, เอกฺนตีส	๗๓	เอวเมตฺ	๑๐๖
อุ	๑, ๓๑๗	เอกฺนปณฺณาส,เอกฺนปณฺณาส	๗๓	เอวเมว	๙๗
		เอกฺนวิสฺติ	๒๕๑	เอวเมว	๙๗
(เอ)		เอกฺนวิสฺติ, เอกฺนวิส	๗๓	เอวีส	๖, ๑๙
เอ	๑, ๓๑๗	เอกฺนวิสฺติโม	๓๑๖	เอวาท	๑๙
เอกั สมย ภาควา	๒๐	เอกฺนวิสฺติโม,-มา,-วิสฺติม	๗๘	เอส ฐมฺโม	๗, ๑๕
เอก	๗๓	เอโก เอกาย	๑๔	เอส ปตฺโตติ	๑๕

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
เอส อตุโถ	๙	โอหิตวา	๒๐๓	กตติโก	๓๐๐
เอส อาโกโค	๙			กตตุสททุกพมาลา	๔๑
เอหิปสฺสโก	๒๙๗	(ก)		กตถ	๙๐
		ก	๑, ๓๑๗	กตร	๙๐
(โอ)		กขตฺตํ	๑๐๘	กตุวา	๒๐๑, ๒๐๗
โอ	๑, ๓๑๗	กจฺจิ	๑๐๐	กตณฺญตา	๓๐๘
โอกาโส	๗, ๑๗	กจฺจาโน	๒๙๓	กตณฺญ	๔๓
โอกุกมิตฺวา	๒๐๕	กจฺจายโน	๒๙๓	กโต	๑๔๖
โอกุกมม	๒๐๕	กจฺจป	๒๙	กถํ	๑๐๐, ๓๒๒
โอคยฺห	๒๐๕	กจฺจ	๔๙	กถณฺจิ	๑๐๘
โอคเหตุวา	๒๐๕	กณฺญา	๔๔, ๒๑๙	กถา	๔๕, ๑๗๑
โอฆ	๒๙	กณฺญาสททุกพมาลา	๔๔	กถานํ	๓๑๙
โอฆฺจฺจาน	๓	กณฺจํ	๒๒๒	กถินทฺสฺสํ	๒๕๒
โอณฺตีตปตฺตาปาณิ	๒๗๔	กณฺจฺจาน	๓	กทนฺนํ	๒๔๓
โอริ	๓๗	กณฺจฺจโ	๓๑๑	กทลํ	๔๘
โอนทฺโร	๑๖	กณฺจกาโพ	๒๖๓	กทสนํ	๒๔๓
โอปกโว	๒๙๔	กณฺจโ	๒๒๒	กทา	๘๑, ๙๔
โอปสคฺคิกํ	๘๑, ๒๙๘	กณฺจ	๔๙	กทาจิ	๘๑
โอปายิกํ	๑๐๐	กณฺจโ	๒๒๑	กนฺติ	๔๖
โอมโกมกํ	๒๕๕	กณฺณนาสํ	๒๘๒	กปิ	๓๗
โอรี	๙๕	กณฺหสปโป	๒๓๔	กปฺปิโย	๓๐๒
โอรพฺภิกฺกุกริ	๒๘๕	กณฺหสฺสูกํ	๒๘๗	กมฺมํ	๕๓, ๑๙๗
โอรพฺภิกฺโก	๒๙๖	กณฺหสฺสูกา	๒๘๗	กมฺมชฺ, กมฺมชา, กมฺมชํ	๑๘๓, ๑๘๔
โอโร	๑๐๓	กตฺกิจฺจโ	๒๒๖, ๒๖๕	กมฺมกาโร	๒๔๘
โอวทติ	๑๖	กตฺตพฺโพ, -พา, -พํ	๑๗๖	กมฺมชํ	๒๕๕
โอสรฺธิ	๔๗	กตฺนฺติ	๖, ๑๙, ๒๒	กมฺมชารโย	๒๓๓
โอसानํ	๑๖	กตฺมา จานนฺท อนิจฺจสณฺญา	๑๔	กมฺมสททุกพมาลา	๕๓
โอหาย	๒๐๒	กตฺรนิกาโย	๒๓๕	กมฺมสสมฺภูจิจํ	๒๕๕
		กตฺากตํ	๒๓๗	กฺยฺหาหํ	๑๙
		กตฺตา	๔๑, ๑๘๐, ๒๑๖	กยฺริติ	๑๒๑

พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า
กยิรา	๑๕๒	กเรถ	๑๕๒	กาก็	๔๘
กยิราถ	๑๕๒	กเรยฺย	๑๕๒	กาโกฏุกั	๒๘๔
กยิราม	๑๕๒	กเรยฺยยาติ	๒๑	กาทพฺพ	๑๖๖
กยิรามิ	๑๕๒	กเรยฺยยาถ	๑๕๒	กาทพฺพโ, -พา, -พ	๑๗๖
กยิราสิ	๑๕๒	กเรยฺยยาม	๑๕๒	กาทเว	๑๐๓, ๑๙๘, ๒๐๑
กยิรุ	๑๕๒	กเรยฺยยามิ	๑๕๒	กาทุ	๑๐๓, ๑๙๘, ๒๐๐
กรณ	๕๓	กเรยฺยยาสิ	๑๕๒	กาปฺปผ	๒๔๓
กรณ	๓, ๑๘๙	กเรยฺยยุ	๑๕๒	กาปฺริโส	๒๔๓
กรณีย, กรณียา, -ย	๑๗๖	กโรติ	๑๒๑, ๑๕๑	กาม	๒๙
กราน	๒๑๖	กโรตุ	๑๕๑	กาม	๑๐๔
กริตฺวา	๒๐๑	กโรถ	๑๕๑	กามาวจโร	๑๗๙
กรिय	๒๐๔	กโรนฺติ	๑๕๑	กามี	๓๘
กริสฺสามิติ	๒๒	กโรนฺตุ	๑๕๑	กายทฺวจฺจิริตฺวิริติ	๒๔๘
กริสฺส	๑๕๓, ๒๑๖	กโรนฺโต	๒๑๖	กายทฺวจฺจิริตานิ	๒๔๘
กริสฺสติ	๑๕๓	กโรม	๑๕๑	กายปาคุณฺยตา	๓๐๙
กริสฺสตีติ	๑๕๓	กโรมิ	๑๕๑	กายลหฺตุตา	๒๕๖
กริสฺสเต	๑๕๓	กโรสิ	๑๕๑	กายโก, กายิก	๒๙๕
กริสฺสถ	๑๕๓	กโรหิ	๑๕๑	การก	๑๑๖
กริสฺสนฺติ	๑๕๓	กลล	๑๖๙	การโก	๒๑๖
กริสฺสนฺเต	๑๕๓	กลล	๙๓	การณ	๕๒
กริสฺสวฺเห	๑๕๓	กลา	๔๖, ๓๑๘	การย, การยฺนฺตี, การยฺนฺตี	๒๑๔
กริสฺสสิ	๑๕๓	กลิ	๓๘	การยติ	๑๕๖
กริสฺสเส	๑๕๓	กลิมฺนฺตุ	๓๒	การยมาโน	๒๑๕
กริสฺสสาม	๑๕๓	กลฺยาณ	๒๑๘	การยิตา	๑๘๐
กริสฺสามิ	๑๕๓	กฺวตฺโต	๖, ๑๐	การยิตุ	๒๐๐
กริสฺสามฺเห	๑๕๓	กวิ	๓๗	การยิตฺวา	๒๐๒
กรี	๓๘	กสุมา	๖๙, ๗๐, ๑๐๖	การันตี	๒๕
กรุณา	๔๕, ๒๑๗	กสิมฺนฺตุ	๓๒	การาปย	๒๑๕
กเร	๑๕๒	กห	๘๐	การาปยติ	๑๕๖
กเรณฺ	๔๙	กาสฺสูโร	๒๗๖	การาปยฺนฺตี	๒๑๕

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
การาปนฺตฺ	๒๑๕	กาสาย์	๒๙๙	กิมตฺถิ	๒๕๓
การาปนฺมาโน	๒๑๕	กาสาวิ	๒๙๙	กิมิ	๓๗
การาปนฺยิตา	๑๘๐	กาสิโกสลํ	๒๙๖	กิเมตํ	๒๐
การาปนฺยิตุ	๒๐๐	กาสิโกสลา	๒๙๖	กิริ	๙๙
การาปนฺยิตฺวา	๒๐๒	กาสุ	๔๙	กิริยา	๑๙๒
การาปนฺยมาโน	๒๑๕	กาหติ	๑๕๓	กัฏฺฏปฏฺงคํ	๒๙๓
การาเปตา	๑๘๐	กาหถ	๑๕๓	กัฏฺฐริสปี	๒๙๔
การาเปติ	๑๕๖	กาหฺนฺติ	๑๕๓	กัฏฺฏโก	๑๘๕
การาเปตุ	๒๐๐	กาหฺสิ	๑๕๓	กัฏฺฏิสฺ, กัฏฺฏิสฺ, กัฏฺฏิสฺ, กัฏฺฏิสฺ	๑๘๔
การาเปตฺวา	๒๐๒	กาหาม	๑๕๓	กัฏฺ	๑๘๕
การาเปนฺตํ	๒๑๕	กาหามิ	๑๕๓	กัฏฺฐิส	๑๘๕
การาเปนฺตฺ	๒๑๕	กาหิติ	๑๕๓	กัฏ	๙๖
การาเปนฺโต	๒๑๕	กาหิถ	๑๕๓	กั	๑๐๐
การียมาโน	๒๑๕	กาหฺนฺติ	๑๕๓	กั+จิสฺทฺทปทมาลา	๗๐, ๗๑
การุ	๓๙	กาหิม	๑๕๓	กัฏฺทปทมาลา	๖๙, ๗๐
การุโก	๑๘๘	กาหิมิ	๑๕๓	กัฏ	๑๐๐
การุณฺณํ	๓๐๙	กาหิสฺ	๑๕๓	กัฏฺฐติ	๒๑
การะตพฺพํ	๑๗๗	กัจฺจํ	๑๗๕, ๑๗๗	กัฏฺฐ	๘
การะตา	๑๘๐	กัจฺจาปี	๑๐๕	กั	๑๐๘
การะเทติ	๑๕๖	กัณฺนาติ	๑๒๑	กัฏฺกัฏฺ	๔๘
การะเตตุ	๔๑	กัณฺนิตุ	๒๐๐	กัจฺจนิ	๓๗
การะเตตุ	๑๐๓, ๒๐๐	กัณฺนิตฺวา	๒๐๑	กัจฺจนิสโย	๒๕๙
การะเตตฺวา	๒๐๒	กัฏฺตาวตา	๙๖	กัจฺจมฺติ	๑๒๐
การะเนโต, การะเนตฺ, การะเนตํ ๒๑๔		กัฏฺตกั	๓๐๕	กัฏฺฐิล	๒๒๐
กาล	๑๑๓, ๓๑๘	กัฏฺตติ	๔๖	กัฏฺฐิจิ	๓๘
กาลํ	๙๓	กัโต	๑๖๕	กัฏฺฐโจ	๒๒๒
กาลวณฺ	๒๔๓	กัณฺนฺติ	๒๒, ๑๐๒	กัโต	๘๐
กาลวสุสฺ	๒๕๘	กัณฺนุ	๑๐๐	กัทาจณฺ	๘๑
กาลาตีโต	๒๔๘	กัณฺนร	๒๘	กัทารา	๒๔๓
กาลณฺณ	๔๓	กัณฺนริ	๔๘	กัทาสา	๒๔๓

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	
กุกุฏฐิ	๒๔๓	กุก	๕๓	(ข)		
กุกุโ	๑๙๗	กุกวนตุ	๓๑			
กุกุณทกปิปลุลิ	๒๙๓	กุกุรูปโก	๗, ๑๖		ข	๑, ๓๑๗
กุกุตุตา	๒๔๓	กุกุสลิ	๒๒๑, ๒๒๒		ขคคหตุโก	๒๗๒
กุกุริโส	๒๔๓	กุกุสลา	๒๙๗		ขตติยภคณา	๒๓๔
กุกุปติ	๑๒๐	กุกุสลา	๒๙๗		ขตติยพราหมณา	๒๙๑
กุกุพพโต	๑๖	กุกุสลิ	๓๙		ขตติยา	๔๖
กุกุพพต	๓๓	กุกุหิ	๙๐		ขโต	๑๙๖
กุกุพพต	๑๕๑	กุกุหิณจัน	๙๐		ขนิตุ	๑๙๙
กุกุพพต	๑๕๑	กุกุหิ	๙๐		ขนติ	๔๗
กุกุพพต	๑๕๑	กุกุปมณชุกโก	๒๕๙		ขนติพล	๒๖๙
กุกุพพเต	๑๕๑	กุก	๕๒		ขนติ ปรมิ ตโป ตติศึกษา	๑๗
กุกุพพามเส	๑๕๑	กุกุพเพถ	๑๕๒		ขนตุ	๑๙๙
กุกุพเพ	๑๕๑, ๑๕๒	กุกุพเพโถ	๑๕๒		ขนุโ	๒๒๑
กุกุพเพถ	๑๕๒	กุกุพเพยย	๑๕๒		ขนุธาทิสา	๑๙๕
กุกุพเพยย	๑๕๒	กุกุพเพยยามเห	๑๕๒		ขนุโ	๒๒๑
กุกุภกาโร	๑๗๙	กุกุพเพยยาวุโ	๑๕๒		ขมา	๔๕
กุกุมารี	๔๙	กุกุพเพริ	๑๕๒		ขมารโน	๒๗๐
กุกุมุหิ	๓๑๙	กุก	๙๐		ขโย	๑๗๙
กุกุสสุ	๑๕๑	เกตุ	๓๙		ขลุ	๙๙
กุกุตุ	๑๕๑	เกตุ	๑๙๙		ขานุมนตุ	๓๒
กุกุตุ	๑๕๑	เกตุมนตุ	๓๒		ขิฑฑา	๔๕
กุกุเต	๑๕๑	เกนจิเทว	๑๒		ขิปโป	๑๐๙
กุกุมาโน	๒๑๖	เกสโว	๓๑๒	ขีณา	๑๙๗	
กุกุมุเห	๑๕๑	เกสากะสิ	๒๙๐	ขีณาสโว	๒๖๗	
กุกุรวุเห	๑๕๑	เกสิ	๓๗	ขีโรทโน	๒๕๑	
กุกุรวุโ	๑๕๑	เกพิ	๔๗	ขณชชชช	๒๓๗	
กุกุสสุ	๑๕๑	โกฏิ	๔๗, ๗๔, ๓๑๙	(ค)		
กุกุเส	๑๕๑	โกฏิปปโกฏิ	๓๑๙			
กุกุลิ	๒๔	โกสลิ	๓๐๗			

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ค	๑, ๓๑๗	คจจนเส	๑๒๕	คจจันยวเห	๑๒๖
คจุงคา	๔๕	คจจนาม	๑๒๕, ๑๒๗	คจจันยวโห	๑๒๗
คจจนถาติ	๒๑	คจจนามเส	๑๒๗	คจจันยสุสุ	๑๒๗
คจจนนุโต	๓๒, ๒๑๑	คจจนามิ	๑๒๕, ๑๒๗	คจจันยเส	๑๒๖, ๑๓๐
คจจนมานโ	๒๑๒	คจจนามุเห	๑๒๕	คจจันยยาม	๑๒๗
คจจนาติ	๒๑	คจจนาหิ	๑๒๗	คจจันยยามเส	๑๒๗
คจจนามาติ	๒๑	คจจันยมานโ, -มานา, -มานัน	๒๑๐	คจจันยยามิ	๑๒๗
คจจนาหิติ	๒๒	คจจันยสุส	๑๓๔	คจจันยยามุเห	๑๒๖
คจจันยมานโ	๒๑๐	คจจันยสุสเต	๑๓๔	คจจันยยาหิ	๑๒๗
คจจน	๑๒๗	คจจันยสุสถ	๑๓๔	คจจันยยี	๑๓๐
คจจน, คจจนนุหิ	๒๑๐	คจจันยสุสนหิ	๑๓๔	คจจันยเย	๑๒๖, ๑๒๗, ๑๒๘
คจจน, คจจนนุโต	๒๑๐	คจจันยสุสนหเต	๑๓๔	คจจันยเยถ	๑๒๘
คจจนหิ	๑๒๗	คจจันยสุสเร	๑๓๔	คจจันยเยโถ	๑๒๘
คจจนหิ	๑๑๙, ๑๒๕	คจจันยสุสวเห	๑๓๔	คจจันยเยย	๑๒๘
คจจนหิ, คจจนนุหิ	๒๑๐	คจจันยสุสสิ	๑๓๔	คจจันยเยยย	๑๒๘
คจจนหิ	๒๒	คจจันยสุสเส	๑๓๔	คจจันยเยยยาถ	๑๒๘
คจจนหิ	๑๒๗	คจจันยสุสาม	๑๓๔	คจจันยเยยยาม	๑๒๘
คจจนหิ	๑๒๕	คจจันยสุสามิ	๑๓๔	คจจันยเยยยามิ	๑๒๘
คจจนหิ	๑๒๕, ๑๒๗	คจจันยสุสามุเห	๑๓๔	คจจันยเยยยามุเห	๑๒๘
คจจนนุหิ	๑๒๗	คจจันยยหิ	๑๒๗	คจจันยเยยยวโห	๑๒๘
คจจนนุหิตสทปทมาลา	๓๒, ๕๓	คจจันยยหิ	๑๒๗	คจจันยเยยยยาสิ	๑๒๘
คจจนนุหิ	๑๒๕	คจจันยยหิ	๑๓๐	คจจันยเยยยย	๑๒๘
คจจนนุหิ	๑๒๗	คจจันยยหิ	๑๓๐	คจจันยเยยริ	๑๒๘
คจจนนุหิ	๑๒๕	คจจันยยเต	๑๒๖	คจจันย	๑๒๘
คจจนมานโ, -มานา, -มานัน	๒๑๐	คจจันยยถ	๑๒๗	คจจันย	๑๒๕, ๑๒๗, ๑๒๘
คจจนเร	๑๒๕	คจจันยยนุหิ	๑๒๗	คจจันย	๑๒๘
คจจนวเห	๑๒๕	คจจันยยนุหิ	๑๒๗	คจจันย	๑๒๘
คจจนวโ	๑๒๗	คจจันยยนุหเต	๑๒๖	คจจันย	๑๒๘
คจจนย	๑๒๕	คจจันยยมหเส	๑๓๐	คจจันย	๑๒๘
คจจนย	๑๒๗	คจจันยยวหิ	๑๓๐	คจจันย	๑๒๘

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
คจฺเจยฺยาม	๑๒๘	คณฺเห	๑๕๐, ๑๕๑	คห	๓๑๘
คจฺเจยฺยามิ	๑๒๘	คณฺเหยฺย	๑๕๑	คหปฺติ	๓๗
คจฺเจยฺยามฺเห	๑๒๘	คณฺเหยฺยถ	๑๕๑	คเหตุํ	๒๐๐
คจฺเจยฺยวฺโห	๑๒๘	คณฺเหยฺยยาม	๑๕๑	คภา	๔๕
คจฺเจยฺยยาสี	๑๒๘	คณฺเหยฺยยามิ	๑๕๑	คภาหิ อชฺฌภาสี	๑๔
คจฺเจยฺยํ	๑๒๘	คณฺเหยฺยยาสี	๑๕๑	คาม	๒๙
คจฺเจรฺ	๑๒๘	คณฺเหยฺยํ	๑๕๑	คามนิกฺขนฺตํ	๒๕๔
คณฺวณฺตุ	๓๑	คติ	๔๗, ๑๗๓, ๑๙๒	คามสฺสุกโร	๒๕๘
คณฺ	๓๘	คติมฺนฺตุ	๓๑	คามิ	๒๑๖
คณฺจิ	๓๗	คโต	๑๙๖	คามิ	๒๑๖
คณฺทโต	๗๙	คโตติ	๒๒	คการยฺโห	๑๗๖
คณฺท	๑๕๐	คณฺตพฺพิ	๑๖๖, ๑๗๕	คิมโห	๒๙๙
คณฺทํ	๑๕๐	คณฺตฺกามิ	๑๙	คิริ	๓๗
คณฺทติ	๑๕๐	คณฺตฺนฺติ	๒๒	คิตฺวาทิตํ	๒๘๓
คณฺทหนฺตํ	๑๕๐	คณฺตํ	๑๙๘	คีวา	๔๕
คณฺทหนฺติ	๑๕๐	คณฺทโก	๒๒๑	คณฺวตีสทฺทปทมาลา	๔๘
คณฺทหนฺตุ	๑๕๐	คณฺทพฺพ	๒๘	คณฺวณฺตีสทฺทปทมาลา	๔๘
คณฺทสฺสุ	๑๕๐	คณฺทพฺพิ	๔๘	คณฺวณฺตฺสทฺทปทมาลา (ปฺจ)	๓๐
คณฺทสิ	๑๕๐	คณฺโร	๒๒๑	คณฺวณฺตฺสทฺทปทมาลา (นปฺจ)	๕๓
คณฺทถ	๑๕๐	คมิโก	๑๙๓	คณฺวา	๓๐
คณฺทหาติ	๑๒๑, ๑๕๐	คมิตฺุ	๑๙๘	คณฺวฺทฺโฒ	๒๕๐
คณฺทหาตุ	๑๕๐	คมิโม	๓๐๒	คณฺหิโน	๒๕๐
คณฺทหาถ	๑๕๐	ครุ	๒๑๗	คณฺนาริโก	๒๕๑
คณฺทหาม	๑๕๐	ครุเมสฺสติ	๑๑	คณฺนิตฺสงฺขยา	๓๑๗
คณฺทหามิ	๑๕๐	ครุพฺสปฺป	๒๘๔	คฺตุโต	๑๙๖
คณฺทหามฺเส	๑๕๐	คฺวปฺติ	๒๖๓	คฺหา	๔๖
คณฺทหาวฺโห	๑๕๐	คฺวปฺติตฺเถโร	๒๖๓	คฺหาสยํ	๑๘๐
คณฺทหาสิ	๑๕๐	คฺวาชินฺ	๗, ๑๑	คฺโพทโน	๒๕๑
คณฺทหาหิ	๑๕๐	คเวสติ	๑๑๘	คฺลณฺณํ	๓๐๗
คณฺทหิตฺุ	๒๐๐	คเวพฺกํ	๑๑	โค	๔๓, ๕๑

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
โคจโร	๑๗๙	จกขายตน์	๙, ๒๔๐	จตุโต	๑๙๖
โคตตติ	๓๐๖	จกขุ	๕๖, ๒๑๗	จนโททโย	๑๒
โคตรรกุ	๕๖	จกขุทวาริ	๒๔๐	จนุท	๓๑๙
โคตรรกุสททปทมาลา	๕๖	จกขุธาตุ	๒๔๐	จนุทสูริยา	๒๙๐, ๒๙๑
โคธา	๔๕	จกขุอนุทริยิ	๒๔๐	จนุทิมสูริยา	๒๙๑
โคสททปทมาลา	๔๓, ๕๑	จกขุภูโต	๒๗๗	จมุ	๕๑
		จกขุมนตุ	๓๒	จรณ	๕๓
		จกขุวิญญาณิ	๒๕๗	จรติ	๑๑๙
		จกขุโสติ	๒๙๒	จรนุท	๓๓
		จตุตทาริ โอฆา	๑๔	จริยา	๒๑๙
(ฅ)		จตุ	๗๓	จวนุท	๓๓
ฅ	๑, ๓๑๗	จตุกุกปญจกั	๒๙๕	จาค	๒๙
ฅฎา	๔๕	จตุกุกโก, จตุกุกกั	๓๑๙	จาคิ	๓๙
ฅฎิ	๔๙	จตุจตุตทาฬิ	๗๓	จาคโค	๑๙๒
ฅฎุตวา	๒๐๗	จตุจตุตติส	๗๓	จาทุมหาราชิกา	๒๙๙
ฅฆาน	๕๒	จตุจตุโต, -ธา, จตุจตุถิ, จตุจตุถิ	๗๗	จานนุท อนิจจสณฺญา	๙
ฅฆานั	๑๙๙	จตุจตุโต, จตุจตุถิ, -ธา, จตุจตุถิ	๓๑๔	จาปิโก	๒๙๖
ฅเขปปติ	๑๒๑	จตุททส, จตุททส, โจทททส	๗๓	จารกพทุโ	๒๕๙
ฅฆิส	๒๙	จตุททสโม, -มา, -ทสิ, -ทสมิ	๗๙	จิตตติ	๒๑๙
ฅฆิสะ	๔	จตุททสิ, จาตุททสิ	๓๑๖	จิตตคฺ	๕๗
		จตุททสิ	๑๙, ๒๔๖	จิตตโคสททปทมาลา	๕๗
(ง)		จตุททสิสา	๒๔๗	จิตตชั	๑๙๐, ๒๕๕
ง	๑, ๓๑๗	จตุปปาโท	๑๙	จิตตสททปทมาลา	๕๒
		จตุวคฺคกรณิณิ	๒๕๐	จิตโต	๓๐๐
(จ)		จตุวคฺคาทิกตตพพั	๒๕๐	จิตริ	๒๑๙
จ	๑, ๓๑๗	จตุวิสติ	๗๓	จินุทา	๔๕, ๑๗๐, ๑๙๑
จกุกั	๑๙	จตุสททปทมาลา	๗๗	จินาติ	๑๒๑
จกุกุ อุกปาติ	๙, ๒๑	จตุสสจจั	๒๔๕	จินุตยติ	๑๒๒, ๑๕๔
จกุกุวาปาถิ	๑๐	จตุตทาฬิ, ตาลิ	๗๓	จินุตยถ	๑๕๔
จกุกุอนุทริยิ	๙	จตุตทาฬิสติโม, -มา, -ฬิสติมิ	๗๙	จินุตยนุติ	๑๕๔
จกุกิ	๓๙				

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
จินตยล	๑๕๔	โจรยติ	๑๒๒	ฉพภัญญโธ	๒๖๘
จินตยาม	๑๕๔	โจรยิตุ	๒๐๐	ฉพาสีติ	๑๒
จินตยามิ	๑๕๔	โจรยิตฺวา	๒๐๑	ฉยา	๔๕
จินตยิ	๑๕๔	โจเรติ	๑๒๒	ฉยาตป, ฉยาตปา	๒๘๗
จินตยิตถ	๑๕๔	โจเรตุ	๒๐๐	ฉยาตสุโข	๒๕๙
จินตยิมห	๑๕๔	โจเรตฺวา	๒๐๑	ฉชช	๒๐๕
จินตยึ	๑๕๔			ฉชชิตฺวา	๒๐๓
จินตยีสุ	๑๕๔	(ฉ)		ฉทท	๕๓
จินตยา	๔๕	ฉ	๑,๓๑๗	ฉททาวฉททํ	๒๓๗
จินตติตจินตติ	๒๓๗	ฉกโก	๓๑๙	ฉนทติ	๑๑๙
จินตเตติ	๑๒๒, ๑๕๔	ฉกุกํ	๓๒๐	ฉนทิตุ	๑๙๙
จินตเตถ	๑๕๔	ฉจตุตทาพีส	๗๓	ฉนทิตฺวา	๒๐๖
จินตเตนฺติ	๑๕๔	ฉจฺจโม	๓๑๕	ฉนทิตย	๒๐๖
จินตเตม	๑๕๔	ฉจฺจโจ, ฉจฺจจา, ฉจฺจจึ, ฉจฺจจึ ๗๗, ๓๑๕		ฉนทินภินฺ	๒๓๗
จินตเตมิ	๑๕๔	ฉตต	๕๓	ฉนทินหตุโธ	๒๖๗
จินตเตสิ	๑๕๔	ฉตตปาณิ	๒๗๒	ฉนุโน	๑๙๖
จิริ	๑๐๙	ฉตตตี	๓๘	ฉเนตฺตุ	๔๑
จิริ นายติ	๑๒	ฉตตตียติ	๑๕๖	ฉเนตฺตุ	๑๙๙
จิริสฺส	๑๐๙	ฉตตตีส	๗๓	ฉเนตฺวา	๒๐๖
จิวร	๕๓	ฉนทเกททจฺจาน	๑๓		
จิวรมฺลฺย	๒๕๒	ฉนท	๓๐	(ช)	
จิวร	๒๒๒	ฉนทชาโต	๒๖๙	ช	๑,๓๑๗
จฺจติ	๔๗	ฉนทปาริสฺสทฺธิ	๒๘๕	ชคม	๑๓๑
จฺจททสโม, จตฺจททสโม	๓๑๖	ฉปฺปญจวจา	๒๗๘	ชคม	๑๓๑
เจ	๙๙	ฉพพคฺคิยา	๓๐๒	ชคมิตถ	๑๓๑
เจต	๓๐	ฉพพีสติ	๗๓	ชคมิตฺโธ	๑๓๑
เจตนา	๔๕, ๑๙๒	ฉวิ	๔๗	ชคมิมห	๑๓๑
เจตสิกกา	๒๙๖	ฉวิมฺสโลหิตํ	๒๘๓	ชคมิมเห	๑๓๑
โจรโต	๗๙, ๑๐๓	ฉพงค	๑๒	ชคมิเร	๑๓๑
โจรภย	๒๕๔	ฉพภัญญา	๑๒	ชคมิวโ	๑๓๑

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ชคมี	๑๓๑	ชหาม	๑๔๐	ชาลิโก	๒๙๖
ชคมุ	๑๓๑	ชหามี	๑๔๐	ชคีส์ติ	๑๕๕
ชคเม	๑๓๑	ชหาลี	๑๔๐	ชคฺจุนติ	๑๕๕
ชคาม	๑๓๑	ชหิตฺวา	๒๐๓	ชคฺจุนติ	๑๕๕
ชงฺฆา	๔๕	ชชตฺถนุโท	๒๖๙	ชคฺจุนโท	๑๙๗
ชจฺจนุโธ	๒๕๒	ชชตฺฐปรชตฺ	๒๙๖	ชิตมาโร	๒๖๕
ชฎา	๔๕	ชชตฺฐปรชชตานิ	๒๙๖	ชิตินุทฺริโย	๒๖๕
ชฎฺเฒโล	๓๑๒	ชชาติ	๔๗	ชิตฺวา	๒๐๑
ชฎฺเฒี	๓๙	ชชาติตฺถุทฺโธ	๒๕๐	ชินนุติ	๑๔๙
ชตุ	๕๖	ชชตฺ	๑๐๔	ชินวจฺนํ	๒๕๖
ชนโก, ชนิกา	๑๙๐	ชชานาติ	๑๒๑	ชินาติ	๑๒๑, ๑๔๙
ชนตา	๓๐๓	ชชานิ	๑๙๒	ชินาถ	๑๔๙
ชนิตฺ	๑๙๙	ชชานิตฺ	๒๐๐	ชชินาม	๑๔๙
ชชิตฺวา	๒๐๑	ชชายติ	๑๒๐, ๑๔๕	ชชินามิ	๑๔๙
ชชตฺ	๒๒๒	ชชายเต	๑๔๕	ชชินาสิ	๑๔๙
ชชตฺสทฺทปทมาลา	๔๐	ชชายถ	๑๔๕	ชชินิตฺ	๑๙๙
ชชเนสุโต	๒๖๓	ชชายนุติ	๑๔๕	ชชชิตฺวา	๒๐๑
ชชปฺนต	๓๓	ชชายนุเต	๑๔๕	ชชเนริตฺ	๑๒
ชชมฺพุทฺทีโป	๒๕๒	ชชายเร	๑๔๕	ชชิวุคฺค	๔
ชชมฺพุสสาชา	๒๕๗	ชชายวฺเห	๑๔๕	ชชิวุหามชฺฌ	๓
ชชมฺพุ	๕๑	ชชายสิ	๑๔๕	ชชิวุโหปคฺค	๓
ชชมฺพุสทฺทปทมาลา	๕๐	ชชายเส	๑๔๕	ชชิวุหา	๔๕
ชชยฺนต	๓๓	ชชายา	๔๖	ชชีรฺนต	๓๓
ชชรา	๑๙๐	ชชายาม	๑๔๕	ชชีวติ	๑๑๙
ชชล	๕๒	ชชายามิ	๑๔๕	ชชิวิตนวกํ	๒๓๕
ชชลฺภูจ	๒๕๙	ชชายามฺเห	๑๔๕	ชชุตินุทฺโร	๒๖๒
ชชลธิ	๓๗	ชชายิตฺ	๑๙๙	ชชุติมนฺตฺ	๓๑
ชชหฺนติ	๑๔๐	ชชายิตฺวา	๒๐๑	ชชุหฺวติ	๑๓๙
ชชหาติ	๑๔๐	ชชายเ	๑๔๕	ชชุหฺวถ	๑๓๙
ชชหาถ	๑๔๐	ชชาล	๕๒	ชชุหฺวนุติ	๑๓๙

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ชุหฺวสิ	๑๓๙	ฌาณสมฺปยุตฺตํ	๒๕๐	ตจฺจนํ	๑๕
ชุหฺวาม	๑๓๙	ฌาณึ	๓๘	ตณฺเฎว	๒๐
ชุหฺวามิ	๑๓๙	ฌาตุ	๔๑	ตณฺหิ จสฺส	๒๐
ชุโหฺติ	๑๓๙	ฌาตุํ	๒๐๐	ตณฺจํ	๑๙
ชุโหฺตุ	๑๙๙	ฌาเตยฺยํ	๑๗๗	ตณฺหํโกโร	๗
ชุโหฺถ	๑๓๙	ฌเยยฺยํ	๑๗๗	ตณฺหา	๔๕
ชุโหนฺติ	๑๓๙			ตติโย, ตติยา, ตติยํ	๗๗
ชุโหม	๑๓๙	(ฎ)		ตตฺตกํ	๓๐๕
ชุโหมิ	๑๓๙	ฎ	๑,๓๑๗	ตตฺโต	๑๙๖
ชุโหฺสิ	๑๓๙			ตตฺถ	๙๐,๑๐๓
เช	๙๒	(จ)		ตตฺร	๙๐,๑๐๓
เชฏฺจา	๔๕	จ	๑,๓๑๗	ตฺโต	๙๐
เชฏฺจโ	๓๑๑	จํ	๑๙๙	ตถตฺตา	๓๒๒
เชติ, ชยติ	๑๑๙			ตถริว	๑๐, ๑๓
เชตุ	๔๑	(ช)		ตถา	๙๗
เชตุํ	๑๙๙	ช	๑,๓๑๗	ตถาจ	๙๙
เชตฺวา	๒๐๑	ชํสมกฺสํ	๒๙๓	ตถานาม	๙๙
เชยฺโย	๓๑๑			ตถาหิ	๙๙,๑๐๖
โชติ	๓๗	(ฌ)		ตถณฺณู	๔๓
(ฌ)		ฌ	๑,๓๑๗	ตเถว	๙๗
ฌ	๑,๓๑๗	(ณ)		ตทตฺโต, ตทตฺตา, ตทตฺถํ	๒๕๓
ฌานํ	๑๙๙	ณ	๑,๓๑๗	ตทนฺตตา	๒๐
ฌายติ	๑๑๙			ตทา	๙๑, ๙๔
(ณ)		(ต)		ตทฺธิตา	๒๙๑
ณ	๑,๓๑๗	ต	๑,๓๑๗	ตนฺติ	๔๖
ณตฺวา	๒๐๓	ตํ สารุ	๒๐	ตนฺนินฺโน	๑๙
ณาณ	๕๓	ตคฺช	๑๐๔	ตโนฺติ	๑๒๑
		ตงฺขณฺเณ	๒๑	ตป	๓๐
				ตปฺสฺสี, ตปฺสฺสินิ, ตปฺสฺสิ	๓๑๒
				ตปฺปฺริโส	๒๔๗

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ตโปชน	๒๖๙	ติกิจณาเปตพุโพ	๑๗๗	ติโร	๙๕
ตม	๓๐	ติกิจนติ	๑๕๕	ติโรกฺกฺกฺ	๒๓๒
ตมห์	๗, ๒๐	ติกฺขตฺตํ	๓๒๑	ติโรปพพตํ	๒๓๑
ตมฺมโย	๑๘	ติโก, ติกั	๓๑๙	ติโรปาการั	๒๓๑
ตยั	๓๐๓	ติฏฺจ	๑๓๗	ติลกฺขณั	๒๔๕
ตฺยาสฺส	๘, ๑๗	ติฏฺจติ	๑๑๙, ๑๓๗	ติโลกั	๒๔๕
ตฺยահั	๙	ติฏฺจตุ	๑๓๗	ติวงฺกิกั	๑๑
ตรจฺจน	๒๙	ติฏฺจถ	๑๓๗	ติวงฺกุลั	๗, ๑๑
ตรฺณั	๔๘	ติฏฺจนฺต	๓๓	ติสทฺทปทมาลา	๗๖
ตรฺวสิ	๑๙	ติฏฺจนฺตติ	๑๓๗	ติร	๕๓
ตสทฺทปทมาลา	๖๓	ติฏฺจนฺตตุ	๑๓๗	ติส, ติสติ	๗๓
ตัสภาโว	๒๑	ติฏฺจสิ	๑๓๗	ติสติโม, ติสติมา, ติสติมิ	๗๘
ตัสมฺปยุตฺตา	๒๑	ติฏฺจาม	๑๓๗	ตุ	๑๐๑
ตสฺมา	๖๓, ๑๐๖	ติฏฺจามิ	๑๓๗	ตุฏฺจิ	๔๗
ตสฺมา ติห	๗, ๑๒	ติฏฺจาหิ	๑๓๗	ตุฏฺจโ	๑๙๗
ตสินา	๔๕	ติณฺโณ	๑๙๗	ตฺนฺณั	๑๐๘
ตหั	๘๐	ติตฺติกาเปตพุโพ	๑๗๗	ตฺนฺหนั	๑๐๙
ตหึ	๘๐	ติตฺติขติ	๑๕๕	ตฺนฺท	๕๓
ตาณ	๕๓	ติตฺติ	๘๓	ตฺทิตฺตํ	๑๙๙
ตาโต	๑๖๗, ๒๑๗	ติตฺตนาวา	๒๕๙	ตฺมฺหสทฺทปทมาลา	๕๘
ตาทิกฺโข	๑๘๕	ติถิ	๓๑๘	ตฺมฺหาทิส, ตฺมฺหาทิสึ	๑๘๕
ตาทิส, -ทิสา, ตาทิสึ, ตาทิสั	๑๘๔	ติทฺนฺทํ	๒๔๕	ตฺลา	๔๖
ตาทิ	๑๘๕	ติปฺ	๕๖	ตฺสฺสติ	๑๒๐, ๑๔๕
ตาริส	๑๘๕	ติภวา	๒๒๘	ตฺสฺสถ	๑๔๕
ตาลุจฺจาน	๓	ติมลั	๒๔๕	ตฺสฺสนฺตติ	๑๔๕
ตาว	๙๖	ติมิ	๓๗	ตฺสฺสสิ	๑๔๕
ตาวตา	๙๖	ติมิรายิตตฺตํ	๓๐๓	ตฺสฺสสาม	๑๔๕
ตาสาหั	๖, ๑๙	ติยทฺธั	๑๑	ตฺสฺสสามิ	๑๔๕
ติ	๗๓	ติยนฺตํ	๖	เตจตฺตาทิส	๗๓
ติกจตุกฺกั	๒๘๕	ติริยั	๙๕	เตจวิวกิตา	๓๐๘

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
เตจวีริโก	๒๙๗	ทชฺชนฺติ	๑๔๐	ททวฺโห	๑๔๑
เตช	๓๐	ทชฺชสิ	๑๔๐	ททสฺสุ	๑๔๑
เตโชกสิณฺ	๑๗	ทชฺชชา	๑๔๑	ททาทิ	๑๔๐
เตตฺตีส	๗๓	ทชฺชชาม	๑๔๐	ททาทฺตุ	๑๔๑
เตน	๑๐๖	ทชฺชชามิ	๑๔๐	ททาท	๑๔๐,๑๔๑
เตรส	๗๓	ทชฺชฺ	๑๔๑	ททาม	๑๔๐,๑๔๑
เตรสโม, เตรสสิ	๓๑๕	ทชฺชเช	๑๔๑	ททามเส	๑๔๑
เตรสโม, เตรสสิ, เตรสมํ	๗๘	ทชฺชเชยฺย	๑๔๑	ททามิ	๑๔๐,๑๔๑
เตลิกํ	๒๙๔	ทชฺชเชยฺยยาถ	๑๔๑	ททาสิ	๑๔๐
เตลิโก	๒๙๖	ทชฺชเชยฺยยาม	๑๔๑	ททาทิ	๑๔๑
เตวิชฺโช	๒๖๘	ทชฺชเชยฺยยามิ	๑๔๑	ทททฺ	๔๙
เตวีสติ	๗๓	ทชฺชเชยฺยยาสิ	๑๔๑	ทเท	๑๔๑
(ถ)		ทชฺชเชยฺยยฺ	๑๔๑	ทเทถ	๑๔๑
ถ	๑,๓๑๗	ทญฺจุกามาทิ	๒๒	ทเทโถ	๑๔๑
ถลฺลฺโจ	๒๕๙	ทญฺชปาณิ	๒๗๒	ทเทยฺยํ	๑๔๑
ถินมิทฺ	๒๘๔	ทญฺชทาทญฺชติ	๒๘๐	ทเทยฺยยาถ	๑๔๑
ถุติมฺนฺตุ	๓๑	ทญฺชติโก	๓๑๒	ทเทยฺยยาม	๑๔๑
ถณฺณํ	๓๐๒	ทญฺชติตฺตํ	๓๐๖	ทเทยฺยยามิ	๑๔๑
ถยฺยํ	๓๐๙	ทญฺชตินิ	๓๑๓	ทเทยฺยยามฺเห	๑๔๑
(ท)		ทญฺชติ	๔๔	ทเทยฺยวาวฺโห	๑๔๑
ท	๑,๓๑๗	ทญฺชติ, ทญฺชตินิ	๓๑๓	ทเทยฺยยาสิ	๑๔๑
ทวิชฺจาน	๓	ทญฺชติสทฺทปทมาลา	๓๘	ทเทยฺยยฺ	๑๔๑
ทกฺขิณ	๕๘	ทญฺชโ	๒๒๑	ทเทริ	๑๔๑
ทกฺขิณโต	๘๐	ทตฺวา	๑๑๐	ทธิ	๕๕
ทกฺขิณฺตฺตฺ	๒๘๖	ทตฺวาน	๑๑๐	ทนฺตจฺจาน	๓
ทกฺขิณฺยโย	๓๐๑	ททตฺ	๑๔๑	ทนฺตปฺริโส	๒๓๔
ทชฺช	๑๔๑	ททนฺต	๓๓	ทนฺตฺ	๓๘
ทชฺชติ	๑๔๐	ททนฺตํ	๑๔๑	ทนฺโต	๑๙๘
ทชฺชถ	๑๔๐	ททนฺติ	๑๔๐	ทมโถ	๒๑๘
		ททนฺตุ	๑๔๑	ทมม	๑๔๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ทมฺมิ	๑๔๐	ทานมยํ	๓๐๕	ทุกฺขโตะ	๗๙, ๑๐๓
ทฺยาลู	๓๐๔	ทานาธิมุตฺติ	๒๕๘	ทุกฺกภู	๗, ๑๖, ๒๔๕
ทลฺลิตฺโທ	๒๒๐	ทานาธิมุตฺติโก	๒๗๓	ทุกฺข	๕๒
ทฺวิธา	๓๒๑	ทานํโย	๑๖๙	ทุกฺขปฺปตฺโต	๒๔๘
ทฺวิสทฺทปทฺมาลา	๗๖	ทาเปตฺวา	๑๑๐	ทุกฺคณฺธิ	๒๖๙
ทส	๗๓	ทาเปตฺุ	๑๐๓	ทุกฺคณฺโธ	๒๔๔
ทสโก, ทสกํ	๓๒๐	ทายโก, ทายิกา, ทายกํ	๑๘๐	ทฺฏฺจ	๑๐๘
ทสพโล	๒๖๘	ทಾಯ	๑๘๒	ทฺฏฺจลฺล	๓๐๓
ทสโม, ทสฺมา, ทสฺมี, ทสฺมံ ๗๗, ๓๑๕		ทารุ	๕๖	ทฺตฺติโย, ทฺตฺติยา, ทฺตฺติยํ	๗๗, ๓๑๔
ทสสทสทสฺสํ	๗๔	ทาโร	๒๕	ทฺททฺโส	๑๙๓
ทสสทสฺสํ	๗๔	ทาสิทาสํ	๒๘๕	ทฺนุทฺทิกิ	๔๗
ทสสทสฺสจกฺกฺวาพาณี	๒๔๗	ทิกุ	๒๔๕	ทฺพพฺลยํ	๓๐๖
ทสสฺล	๒๔๖	ทิกฺกจฺจมฺโม	๒๖๕	ทฺพพโล	๑๘
ทสฺเสตฺวา	๑๑๐	ทิกฺกฺจ	๔๗, ๒๔๐	ทฺมมโน	๒๖๙
ทสฺสติ	๑๔๒	ทิกฺกฺจ	๑๙๗	ทฺมมฺโข	๒๖๙
ทสฺสถ	๑๔๒	ทินฺนสฺสฺโก	๒๖๖	ทฺรทฺข	๑๗๓, ๑๙๓
ทสฺสนสฺสาโท	๒๕๘	ทินฺโน	๑๙๖	ทฺวํคิกํ	๑๑
ทสฺสติ	๑๔๒	ทิตฺทพฺติ	๑๒๐	ทฺสฺสฺสิโล	๒๖๙
ทสฺสสิ	๑๔๒	ทิวา	๙๓, ๑๐๒	ทฺหิตฺตุ	๕๐
ทสฺสาม	๑๔๒	ทิสา	๔๕, ๓๑๘	ทฺวํคฺล	๒๔๖
ทสฺสามิ	๑๔๒	ทิสฺวา	๑๑๐, ๒๐๔, ๒๐๗	ทฺวตฺตฺติปฺตฺตา	๒๗๘
ทพฺพหยฺติ	๑๕๖	ทิสฺวาน	๑๑๐, ๒๐๔, ๒๐๗	ทฺวตฺตฺตีส, พาทฺตฺตีส	๗๓
ทาจิ	๓๘	ทิม	๖	ทฺวยํ	๓๐๓
ทาดเว	๑๐๓	ทิมฺมชฺฌมิมํ	๒๘๕	ทฺวาทส, พารส	๗๓
ทาดุ	๔๑	ทิมฺมสฺระ	๒	ทฺวาทสโม, ทฺวาทสฺสิ, ทฺวาทสฺม	๗๗
ทาดุ	๑๙๙	ทิมฺโส	๑๐๓	ทฺวาทสฺสิ	๗๗, ๓๑๕
ทาดุน	๑๑๐	ทิปิ	๓๗	ทฺวาวีสฺติ, พาวีสฺติ	๗๓
ทานํ	๑๖๘, ๑๘๙	ทุ	๘๔	ทฺวิ	๗๓
ทาน	๕๒	ทุกฺติกํ	๒๘๕	ทฺวิกฺขตฺตํ	๓๒๑
ทานชฺฌมาสโย	๒๗๓	ทุกฺกัร	๑๙๒	ทฺวิโก, ทฺวิกํ, ทฺกํ	๓๑๙

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ทวิธา, ทวธา, ทฐา	๓๒๑	โทวาริโก	๒๙๕	ธมมรโต	๒๕๘
ทวิปโท	๒๖๘	โทสโมห	๒๘๔	ธมมรุจิ	๒๕๘
ทวิรตุต	๒๔๖	โทโส	๑๘๓	ธมมสงฆาโต	๒๓๙
ทวิหตุโถ	๒๖๘			ธมมสมมโต	๒๓๙
ทวิหตีห	๒๗๘	(๖)		ธมมสญญา	๒๓๙
เทติ	๑๑๙, ๑๔๐	ธ	๑, ๓๑๗	ธมมาธิตโตโกคา	๒๗๓
เทตุ	๑๔๑	ธชี	๓๘	ธมมาภิริติ	๒๕๘
เทถ	๑๔๐, ๑๔๑	ธนี	๒๓, ๒๕	ธมมิโก	๒๙๔, ๒๙๖
เทนฺติ	๑๔๐	ธน	๕๒	ธมฺมี	๓๘
เทนฺตุ	๑๔๑	ธนเมว	๒๐	ธมมญฺญ	๕๗
เทม	๑๔๐, ๑๔๑	ธนฺนฺตุ	๓๑	ธมมญฺญ	๔๓
เทมิ	๑๔๐, ๑๔๑	ธนิ	๓๗	ธรณิตลฺลคฺคโต	๒๕๔
เทวตา	๔๕, ๓๐๓	ธนิตะ	๔	ธา	๑๐๘
เทวทตฺตตฺต	๓๐๖	ธนุ	๕๖	ธาตุ	๔๑, ๔๙, ๑๑๗, ๒๒๒
เทวมนฺสฺสา	๒๘๑	ธนุกลาป	๒๘๓	ธาตุปัจจย	๑๕๕
เทวราชา	๒๕๗	ธมฺกาม	๑๗๘	ธาตฺลึงคานิ	๒๘๒
เทวราชา	๒๕๗	ธมฺมญฺเร	๑๙	ธาตฺสญญา	๒๔๐
เทวสโข	๒๕๗	ธมฺมธโร	๑๗๘	ธาเรตพฺพ	๑๗๗
เทวาติ	๑๓, ๒๑	ธมฺมวิจโย	๑๗๙	ธาเรติ	๑๒๒
เทวี	๔๘	ธมฺโม	๑๘๗	ธิติ	๔๗
เทสฺนา	๑๖๘, ๑๗๓, ๑๙๒	ธมฺม	๒๙	ธิติมนฺตุ	๓๑
เทสิ	๑๔๐	ธมฺมกาม	๑๗๘, ๒๔๘	ธิตุ	๕๐
เทสิโต	๑๙๖	ธมฺมคารโว	๒๕๘	ธฺนาติ	๑๒๑
เทหิ	๑๔๑	ธมฺมจारी	๓๘	ธฺลึ	๔๗
ทฺวจตฺตาฬิ	๗๓	ธมฺมธโร	๑๗๘, ๒๔๘	ธฺว	๑๐๙
ทฺวจฺฉ	๓๒๑	ธมฺมนิรฺตฺติ	๒๕๘	ธฺมายิตตฺต	๓๐๓
โทณิ	๔๗	ธมฺมนิสฺสิโต	๒๒๖, ๒๔๗	ธญฺญ	๒๑๙, ๓๐๓
โทมนสฺส	๓๐๗	ธมฺมปาลาจริโย	๒๓๖	ธญฺญ	๕๒
โทลา	๔๖	ธมฺมพฺพุติ	๒๓๙	ธญฺญวราสิ	๒๕๖
โทวจฺสฺส	๓๐๗	ธมฺมภฺโต	๒๗๗	ธฺนุ	๔๙

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
		นยามิ	๑๓๖	นาคี	๔๘
		นยาหิ	๑๓๖	นานา	๑๐๗
น	๑, ๙๘, ๓๑๗	นโย	๑๓๖	นานาทุม..ปุฎฺพวาสิตฺตานุ	๒๘๘
นคริ	๒๓	นโยยฺย	๑๓๖	นานาทุมปตฺติปุฎฺพวาสิตฺตา	๒๘๘
นคฺร	๕๓	นโยยฺยยาถ	๑๓๖	นานาทุมปตฺติปุฎฺพวาสิ	๒๘๘
นคฺรกาโร	๒๑๖	นโยยฺยยาม	๑๓๖	นานาทุมปตฺติทานิ	๒๘๘
นคฺรนิคฺคโต	๒๕๔	นโยยฺยยามิ	๑๓๖	นานาทุมมา	๒๘๘
นจฺจํ	๒๑๙	นโยยฺยยาสิ	๑๓๖	นาม	๑๐๕
นตฺตํ	๙๓	นโยยฺยํ	๑๓๖	นามํ	๒๓
นตฺตฺ	๔๑	นโย	๑๗๘	นามรูป	๒๘๔
นทฺยาสฺนโน	๑๐	นร	๒๘	นามาติ	๒๑
นที	๕๑	นว	๗๓	นามิกํ	๒๙๘
นทฺหนํ	๑๘๘	นวโก, นวกํ	๓๒๐	นารี	๔๘
นฺนุ	๑๐๐	นวงฺคํ	๒๖๘	นาวา	๔๕
นฺนุติ	๒๒	นวม, นวมา, นวมํ, นวมํ	๗๗	นาวิก	๒๙๔
นฺนุทฺติ	๑๑๘	นวม, นวมํ, นวมา, นวมํ	๓๑๕	นาสา	๔๕
นฺนุทฺ	๔๗	นวยิเม ฐมฺมา	๑๑	นาสิกฺกาจฺาน	๓
นฺมตฺติ	๑๑๙	นวลฺลกฺตฺตฺร	๒๔๖	นาพิ	๔๗
นฺมสฺสฺตฺติ	๑๑๙	นวาวาโส	๒๓๕	นิ	๙๓
นโม	๑๐๒	นวุติ	๗๔	นิกฺกิเลโส	๒๖๑, ๒๖๗
นย	๑๓๖	นฺหาตฺวา	๒๐๖	นิกฺขนฺโต	๑๙๗
นยติ	๑๓๖	นฺหายิตฺตุํ	๒๐๑	นิกฺขมิตฺวา	๒๐๕
นยตฺ	๑๓๖	นฺหุตฺ	๓๑๘	นิกฺขมม	๒๐๕
นยถ	๑๓๖	นพฺพิน	๕๒	นิกฺคหิตฺสฺนุทฺ	๑๙
นยน	๕๓	นาค	๒๘	นิกม	๒๙
นยฺนุติ	๑๓๖	นาคคฺติ	๒๗๘	นิกมชนปทา	๒๘๑
นยฺนุตฺ	๑๓๖	นาคฺรโก	๒๙๙	นิกฺคณฺหาติ	๑๒๑
นยฺสิ	๑๓๖	นาคฺรตา	๓๐๓	นิกฺคตฺชโน	๒๖๖
นยาม	๑๓๖	นาคฺริโก	๒๙๕	นิกฺคฺรชปริมณฺทโล	๒๗๖
		นาคโร	๒๙๙	นิจฺจํ	๙๔, ๒๑๙

พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า
นิฏฐิตี	๑๘	นีจํ	๙๕	ป	๑, ๘๑, ๓๒๓
นิทฺทธรถํ	๒๓๐	นีติ	๑๙๑	ปจฺมปุริโส	๒๓๓
นิทฺททา	๔๕, ๒๒๐	นีลตฺตํ	๓๐๖	ปจฺโม, ปจฺมา, ปจฺมํ	๗๗
นิทฺททราวมตา	๓๐๘	นีลุปฺปลํ	๒๓๔	ปกติ	๕
นิธิ	๓๗	นีโล	๒๔	ปกติเมธาวิ	๒๒๘
นินฺนหุตํ	๓๑๘	นีหฺรติ	๑๑๘	ปกฺกนฺโต	๑๙๗
นิปฺผตฺติ	๑๘	นุ	๙๙, ๑๐๐, ๑๐๑	ปกฺโกสติ	๑๑๘
นิปาตา	๙๑	นฺน	๑๐๖	ปกฺข	๓๑๘
นิพฺพน	๒๖๑	เนติ, นยติ	๑๑๙, ๑๓๖	ปกฺขี	๓๘
นิพฺพานํ	๗, ๒๖๑	เนตฺ	๔๑, ๑๓๖	ปกฺกมิ	๗๕
นิพฺพิหนฺตติ	๑๖, ๑๑๙	เนตฺ	๑๙๙	ปกฺขรติ	๘
นิพฺภยํ	๑๘	เนตฺต	๓๑๘	ปกฺคณฺหาติ	๑๒๑
นิมฺมีลิตฺวา	๒๐๗	เนถ	๑๓๖	ปกฺคณฺหิตฺวา	๒๐๕
นียโก	๗, ๑๖	เนนฺตติ	๑๓๖	ปกฺคยฺห	๒๐๕
นียฺปฺตฺตํ	๗, ๑๖	เนนฺตฺ	๑๓๖	ปกฺคเหตฺวา	๒๐๕
นिरฺนฺตรํ	๘, ๑๒	เนปฺกํ	๑๕, ๓๐๘	ปกฺขรติ	๑๘
นिरฺพฺพุทํ	๓๑๘	เนปฺตํ	๙๑, ๒๙๘	ปเคว	๘, ๑๑, ๑๓
นิริโย	๒๖๖	เนม	๑๓๖	ปฺกฺกขํ	๑๘๔, ๒๖๐
นिरาลโย	๑๒	เนมิ	๑๓๖	ปฺกฺกุ	๓๙
นิโรธสมาปนฺโน	๒๔๘	เนยฺยํ	๑๗๕	ปจ	๑๒๖
นิลย	๒๙	เนรยฺโก	๒๙๘	ปจํ	๑๒๙
นิสฺสย	๔	เนรฺ	๓๙	ปจตํ	๑๒๖
นิสฺสโย	๑๗๘	เนสิ	๑๓๖	ปจติ	๑๑๗, ๑๒๕
นิสฺสิต	๔	เนหิ	๑๓๖	ปจตฺ	๑๒๖
นินฺนุโน	๑๙๖	โน	๙๘	ปจตฺถ	๑๒๙
นินฺนุทติ	๑๑๘	โนนินฺตํ	๗	ปจตฺถํ	๑๒๙
นิสฺสาย	๒๐๒, ๒๐๖	โนเปติ	๘	ปจเต	๑๒๕
นิสฺสิตฺวา	๒๐๒	บุรฺ	๑๑๗	ปจถ	๑๒๕
นิหจ	๑๑๐			ปจนฺต	๓๓
นี	๘๔			ปจนฺตํ	๑๒๖

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ปจนุติ	๑๒๕	ปจิสฺสามิ	๑๓๓	ปจฺจิสฺสสิ	๑๓๓
ปจนุตฺ	๑๒๖	ปจิสฺสามเห	๑๓๓	ปจฺจิสฺสเส	๑๓๓
ปจนุเต	๑๒๕	ปจี้	๑๒๙	ปจฺจิสฺสาม	๑๓๓
ปจฺมฺหเส	๑๒๙	ปจฺจ	๑๒๙	ปจฺจิสฺสามิ	๑๓๓
ปจฺมฺหา	๑๒๙	ปจฺจ	๑๒๗, ๒๐๓	ปจฺจิสฺสามเห	๑๓๓
ปจฺวหฺ	๑๒๙	ปจฺจกฺขฺ	๒๖๐	ปจฺจเจ	๑๒๗, ๑๒๘
ปจฺวเห	๑๒๕	ปจฺจกฺโข, ปจฺจกฺขา	๒๖๐	ปจฺจเจถ	๑๒๘
ปจฺวโห	๑๒๖	ปจฺจตฺ	๑๒๗	ปจฺจเจโถ	๑๒๘
ปจฺสิ	๑๒๕	ปจฺจตฺ	๑๒๗	ปจฺจเจยฺยํ	๑๒๘
ปจฺสฺสุ	๑๒๖	ปจฺจตฺตํ	๗, ๒๓๐	ปจฺจเจยฺย	๑๒๘
ปจฺเส	๑๒๕, ๑๒๙	ปจฺจตฺตมฺเมว	๗	ปจฺจเจยฺยถ	๑๒๘
ปจฺา	๑๒๙	ปจฺจถ	๑๒๗	ปจฺจเจยฺยถม	๑๒๘
ปจฺาม	๑๒๕, ๑๒๖	ปจฺจนฺตํ	๑๒๗	ปจฺจเจยฺยถมิ	๑๒๘
ปจฺามเส	๑๒๖	ปจฺจนฺต	๑๒๗	ปจฺจเจยฺยถมเห	๑๒๘
ปจฺามิ	๑๒๖	ปจฺจโย	๑๐, ๑๗๙, ๒๙๑	ปจฺจเจยฺยถวโห	๑๒๘
ปจฺามเห	๑๒๕	ปจฺจวโห	๑๒๗	ปจฺจเจยฺยถาสิ	๑๒๘
ปจฺาหิ	๑๒๖	ปจฺจสฺสุ	๑๒๗	ปจฺจเจยฺยํ	๑๒๘
ปจฺิตฺวา	๒๐๖	ปจฺจาม	๑๒๗	ปจฺจเจริ	๑๒๘
ปจฺิตฺุ	๑๙๘	ปจฺจามเส	๑๒๗	ปจฺจนโ	๘๐, ๑๐๓
ปจฺิสฺสํ	๑๓๓	ปจฺจามิ	๑๒๗	ปจฺจนา	๙๖
ปจฺิสฺสติ	๑๓๓	ปจฺจาหิ	๑๒๗	ปจฺจนาภตฺตํ	๒๓๒
ปจฺิสฺสเต	๑๓๓	ปจฺจิตฺวา	๒๐๔	ปจฺจนารตฺตํ	๒๖๒
ปจฺิสฺสถ	๑๓๓	ปจฺจिय	๒๐๔	ปจฺจนิมกาโย	๒๓๕
ปจฺิสฺสนฺติ	๑๓๓	ปจฺจิสฺสํ	๑๓๓	ปจฺจนิมฺตฺตรา	๒๗๙
ปจฺิสฺสนฺเต	๑๓๓	ปจฺจิสฺสติ	๑๓๓	ปจฺจนิโม	๒๙๒
ปจฺิสฺสเว	๑๓๓	ปจฺจิสฺสเต	๑๓๓	ปจฺจนิโม, ปจฺจนิมา, ปจฺจนิมํ	๓๐๑
ปจฺิสฺสวฺเห	๑๓๓	ปจฺจิสฺสถ	๑๓๓	ปจ	๑๒๕, ๑๒๖
ปจฺิสฺสสิ	๑๓๓	ปจฺจิสฺสนฺติ	๑๓๓	ปจ	๑๒๙
ปจฺิสฺสเส	๑๓๓	ปจฺจิสฺสนฺเต	๑๓๓	ปจฺหิตฺุ	๑๙๙
ปจฺิสฺสาม	๑๓๓	ปจฺจิสฺสวฺเห	๑๓๓	ปจฺา	๔๕

พทานุกรม	หน้า	พทานุกรม	หน้า	พทานุกรม	หน้า
ปชฺช	๓๐๒	ปฏิสลดลาโณ	๒๑๘	ปนฺนรสี, ปญจทสี	๓๑๖
ปญญา	๔๕, ๑๙๑	ปฏิโลต	๒๓๐	ปปจ	๑๓๑
ปญโญ	๓๑๓	ปฏิหณฺญติ	๑๖	ปปจ	๑๓๑
ปญจ	๗๓	ปฏุ	๓๙	ปปจิตฺถ	๑๓๑
ปญจจตุตทาฬีส	๗๓	ปณฺทิตมานี	๑๘๗	ปปจิตฺถ	๑๓๑
ปญจตฺตีส	๗๓	ปณฺธิราน	๗, ๑๖	ปปจิตฺโถ	๑๓๑
ปญจทส, ปณฺณรส, ปนฺนรส	๗๓	ปณฺทิจฺจ	๓๐๗	ปปจิมห	๑๓๑
ปญจโม, ปญจมา, -มี, ปญจม	๗๗	ปณฺทิตโก	๓๐๔	ปปจิมเห	๑๓๑
ปญจโม, ปญจมี, -มา, ปญจมี	๓๑๔	ปณฺณ	๕๓	ปปจิเร	๑๓๑
ปญจวีสติ	๗๓	ปณฺณรสม, -มา, -สี, -มี	๗๘	ปปจิวโห	๑๓๑
ปญญา	๓๑๓	ปณฺณาสโก, ปณฺณาสก	๓๒๐	ปปจ	๑๓๑
ปญญาส, ปณฺณาส	๗๓	ปตฺถโฏ	๑๖	ปปจ	๑๓๑
ปญญาสม, -มา, ปญญาสม	๗๘	ปติ	๓๗	ปปจจ	๑๓๑
ปฏคฺคิ	๗	ปติ (ปฏ)	๘๘	ปปจจ	๑๓๑
ปฏคฺคณฺหาติ	๑๒๑	ปติฏฺฐา	๑๙๑	ปปจจิตฺถ	๑๓๑
ปฏิม	๒๙	ปติรูป	๑๐๐	ปปจจิตฺโถ	๑๓๑
ปฏิมานฺนย	๒๘๗	ปตฺตกลล	๓๐๙	ปปจจิมห	๑๓๑
ปฏิมานฺนยา	๒๘๗	ปตฺตจิวร	๒๘๕	ปปจจิมเห	๑๓๑
ปฏิม	๑๘๘	ปตฺตชวีโก	๒๖๐	ปปจจิเร	๑๓๑
ปฏิจจ	๒๐๔	ปตฺตทรมโม	๒๖๕	ปปจจิวโห	๑๓๑
ปฏิปชฺชติ	๑๒๐	ปตฺติ	๔๖	ปปจจ	๑๓๑
ปฏิปตฺติ	๑๖	ปตฺตียติ	๑๕๖	ปปจจ	๑๓๑
ปฏิปทา	๑๙๐	ปตฺต	๑๙๙	ปปจเจ	๑๓๑
ปฏิปนฺนทริโก	๒๖๔	ปตฺวา	๒๐๑	ปปเจ	๑๓๑
ปฏิลภิตฺวา	๒๐๖	ปท	๕๒	ปปา	๔๕
ปฏิวทฺทสพฺพทรมโม	๒๖๕	ปทโส	๑๐๓, ๓๒๑	ปปโปติ	๑๒๑, ๑๕๓
ปฏิสนฺธิปวตฺติ	๒๘๕	ปทีเปยฺย	๓๐๑	ปปโปถ	๑๕๓
ปฏิสมฺภิทา	๑๙๐	ปทุม	๓๑๙	ปปโปนฺติ	๑๕๓
ปฏิสลดลาโณ	๒๐	ปทุม	๕๓	ปปโปม	๑๕๓
ปฏิสลฺลีโน	๒๐	ปนฺนรสม, ปญจทสม	๓๑๖	ปปโปมิ	๑๕๓

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ปโปปโป	๑๕๓	ปริ	๘๖	ปสฺสิตฺวา	๒๐๔
ปพฺพชฺชติ	๑๖	ปริกฺขารุ	๑๘๒	ปสฺสีย	๑๑๐, ๒๐๔
ปพฺพตฺตยาหํ	๙	ปริโถ	๙๔	ปหฺโฏ	๑๖
ปพฺพชฺชชา	๒๑๘	ปริปฺนฺนฺตฺตสฺสกฺกปโป	๒๖๗	ปหฺรติ	๑๑๘
ปพฺพตฺตภูจฺจ	๒๕๙	ปริยชฺชฌยโน	๒๖๑	ปหาตุํ	๑๙๙
ปพฺพตฺตายติ	๑๕๕	ปริโยสํ	๑๑	ปหาย	๒๐๖
ปภกฺกโร	๒๖๒	ปริวิสฺติ	๘๗	ปหิณฺนาติ	๑๒๐
ปภโว	๑๖๙	ปริสา	๔๕	ปหิณา	๑๙๗
ปภา	๔๕	ปรีหฺรติ	๑๑๘	ปหฺตฺตชฺชิวฺโห	๒๗๐
ปมชฺช	๒๐๕	ปเร	๙๓	ปจฺจย	๑๒๒, ๒๙๑
ปมชฺชิตฺวา	๒๐๕	ปโรสฺตํ	๗, ๑๗	ปาคฺคณฺณวฺวชฺชุตฺตา	๑๑
ปมาณํ	๑๘๙	ปโรสฺหสฺสํ	๑๗	ปาจกฺตฺตํ	๓๐๖
ปมาณฺนาติกฺกนฺตํ	๒๔๘	ปลฺลงฺกํ	๑๖	ปาจโก	๒๔
ปย	๓๐	ปลิปนฺโน	๑๖	ปาจย	๑๖๐
ปยตฺน	๔	ปลิโพโธ	๗, ๑๖	ปาจยติ	๑๕๙
ปยฺริหาหาสิ	๘	ปวทฺธํ	๒๔๔	ปาจยตุ	๑๖๐
ปยฺยโก	๒๖๑	ปวิฏฺฐุ	๑๙๗	ปาจยถ	๑๕๙, ๑๖๐
ปร	๖๒	ปวิสฺติ	๑๑๘	ปาจยนฺติ	๑๕๙
ปรกฺกมาธิคฺตสฺสมฺปทา	๒๗๔	ปวิสฺติตุ	๑๙๙	ปาจยนฺตุ	๑๕๙
ปรโถ	๗๙	ปวิสฺสิตฺวา	๒๐๒	ปาจยสิ	๑๕๙
ปรโถโฆโส	๒๖๓	ปวิสฺสิย	๒๐๒	ปาจยาม	๑๕๙, ๑๖๐
ปรปุริโส	๒๓๓	ปวิสฺส	๒๐๒	ปาจยามี	๑๕๙, ๑๖๐
ปรมฺปุริโส	๒๓๔	ปวุจฺจติ	๑๑	ปาจยahi	๑๕๙
ปรมฺมุชา	๙๕	ปสนฺโน	๑๖๗, ๑๙๗	ปาจยิสฺสติ	๑๖๒
ปรสฺสุเว	๙๓	ปสฺสโต	๑๐๓	ปาจยิสฺสถ	๑๖๒
ปรสฺสสฺปทํ	๒๖๒	ปสฺสูกฺกิตฺตา	๓๐๘	ปาจยิสฺสนฺติ	๑๖๒
ปรหิยโย	๒๖๑	ปสฺสูกฺกิตฺตํ	๓๐๘	ปาจยิสฺสสิ	๑๖๒
ปรา	๘๓	ปสฺสูกฺกิลโก	๒๙๗	ปาจยิสฺสสาม	๑๖๒
ปราภฺวิ	๔๓	ปสฺสติ	๑๑๘	ปาจยิสฺสสามิ	๑๖๒
ปราสยพฺยณฺชน	๓	ปสฺสิตฺตุน	๑๑๐, ๒๐๔	ปาจยเยยฺย	๑๖๑

พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า	พจนานุกรม	หน้า
ปาจเยยฺยฆฏ	๑๖๑	ปาจาเปถ	๑๖๐, ๑๖๑	ปาเจยฺยาสี	๑๖๑
ปาจเยยฺยฆม	๑๖๑	ปาจาเปนฺหฺติ	๑๖๐	ปาเจยฺยํ	๑๖๑
ปาจเยยฺยฆมิ	๑๖๑	ปาจาเปนฺหฺตุ	๑๖๑	ปาเจสฺสี	๑๕๙
ปาจเยยฺยฆาสี	๑๖๑	ปาจาเปม	๑๖๐, ๑๖๑	ปาเจสฺสสฺติ	๑๖๒
ปาจเยยฺยํ	๑๖๑	ปาจาเปมิ	๑๖๐, ๑๖๑	ปาเจสฺสสฺถ	๑๖๒
ปาจรีโย	๒๖๑	ปาจาเปยฺย	๑๖๒	ปาเจสฺสสฺนฺหฺติ	๑๖๒
ปาจาปย	๑๖๑	ปาจาเปยฺยฆฏ	๑๖๒	ปาเจสฺสสฺสฺสี	๑๖๒
ปาจาปยติ	๑๖๐	ปาจาเปยฺยฆม	๑๖๒	ปาเจสฺสสฺสาม	๑๖๒
ปาจาปยตุ	๑๖๑	ปาจาเปยฺยฆมิ	๑๖๒	ปาเจสฺสสฺสามิ	๑๖๒
ปาจาปยถ	๑๖๐, ๑๖๑	ปาจาเปยฺยฆาสี	๑๖๒	ปาเจหิ	๑๖๐
ปาจาปยนฺหฺติ	๑๖๐	ปาจาเปยฺยํ	๑๖๒	ปาฏฺฐี	๔๘
ปาจาปยนฺหฺตุ	๑๖๑	ปาจาเปสฺสี	๑๖๐	ปาฏฺฐิหาริยํ	๒๒๐
ปาจาปยสฺสี	๑๖๐	ปาจาเปสฺสสฺติ	๑๖๓	ปาณสณฺณมิตฺตา	๒๓๙
ปาจาปยฆม	๑๖๐, ๑๖๑	ปาจาเปสฺสสฺถ	๑๖๓	ปาณิ	๓๗
ปาจาปยฆมิ	๑๖๐, ๑๖๑	ปาจาเปสฺสสฺนฺหฺติ	๑๖๓	ปาณิปาหํ	๒๘๒
ปาจาปยฆาสี	๑๖๑	ปาจาเปสฺสสฺสฺสี	๑๖๓	ปาตฺรโหฺสี	๑๒
ปาจาปยสฺสาม	๑๖๓	ปาจาเปสฺสสฺสาม	๑๖๓	ปาโต	๙๓
ปาจาปยสฺสสฺถ	๑๖๓	ปาจาเปสฺสสฺสามิ	๑๖๓	ปาเถยฺยํ	๓๐๑
ปาจาปยสฺสสฺนฺหฺติ	๑๖๓	ปาจาเปหิ	๑๖๑	ปาหฺโต	๑๐๓
ปาจาปยสฺสสฺสฺสี	๑๖๓	ปาเจติ	๑๕๙	ปาหฺโป	๑๗๙, ๒๕๑
ปาจาปยสฺสสฺสาม	๑๖๓	ปาเจตุ	๑๖๐	ปาโท	๑๘๑
ปาจาปยสฺสสฺสามิ	๑๖๓	ปาเจถ	๑๕๙, ๑๖๐	ปาหน	๕๓
ปาจาปยเยยฺย	๑๖๒	ปาเจนฺหฺติ	๑๕๙	ปาณิยํ	๑๖๖, ๑๗๕
ปาจาปยเยยฺยฆฏ	๑๖๒	ปาเจนฺหฺตุ	๑๖๐	ปาป	๕๒
ปาจาปยเยยฺยฆม	๑๖๒	ปาเจม	๑๕๙, ๑๖๐	ปาปกาเร	๓๘
ปาจาปยเยยฺยฆมิ	๑๖๒	ปาเจมิ	๑๕๙, ๑๖๐	ปาปตโม	๓๑๐
ปาจาปยเยยฺยฆาสี	๑๖๒	ปาเจยฺย	๑๖๑	ปาปตโร	๒๔
ปาจาปยเยยฺยํ	๑๖๒	ปาเจยฺยฆฏ	๑๖๑	ปาปตโร, -ตรา, -ตรี	๓๑๐
ปาจาเปติ	๑๖๐	ปาเจยฺยฆม	๑๖๑	ปาปภีโต	๒๕๔
ปาจาเปตุ	๑๖๑	ปาเจยฺยฆมิ	๑๖๑	ปาปภีรฺโก	๒๕๔

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ปาปิฏจตโร	๓๑๑	ปิณฑปาทปฏิกกุหนโต	๒๕๔	ปุงโกกิโกล	๒๓๔
ปาปิฏโจ	๒๔, ๓๑๑	ปีตา	๔๒, ๑๘๑, ๒๘๑	ปุจณา	๑๙๑
ปาปิโย	๒๔, ๓๑๑	ปีตาปุตตา	๒๘๑	ปุจุนติ	๑๑๘
ปาปิสโก	๒๔, ๓๑๑	ปีตสทบทพมมาลา	๔๒	ปุจุนิโต	๑๙๖
ปาปุณนุติ	๑๒๐, ๑๔๗	ปีตสโม	๒๕๑	ปุณฺหริกั	๓๑๙
ปาปุณนาคี	๑๔๗	ปีทหิตฺวา	๒๐๓	ปุณฺโณ	๑๙๗
ปาปุณนาค	๑๔๗	ปีธาย	๒๐๓	ปุตฺตโก	๓๐๔
ปาปุณนาม	๑๔๗	ปีปาสา	๔๕	ปุถเคว	๘, ๑๑
ปาปุณนามิ	๑๔๗	ปีพตี	๑๓๗	ปุถุ	๑๐๗
ปาปุณนาลี	๑๔๗	ปีพถ	๑๓๗	ปุถุชฺชโน	๗, ๑๖
ปาปุณฺนิ	๑๔๗	ปีพฺนุติ	๑๓๗	ปุถุชฺชนตฺตโน	๓๐๙
ปาปุณฺนิตุ	๑๙๙	ปีพสิ	๑๓๗	ปุถุภฺตํ	๑๖
ปาปุณฺนิตถ	๑๔๗	ปีพาม	๑๓๗	ปุถฺวาสนเ	๑๑
ปาปุณฺนิตฺวา	๒๐๑	ปีพามิ	๑๓๗	ปุณ	๑๐๘
ปาปุณฺนิมฺห	๑๔๗	ปียงฺคุ	๔๙	ปุณเรตี	๑๒
ปาปุณฺนี	๑๔๗	ปียวิปฺโยโค	๒๕๐	ปุณฺนาค	๒๓๔
ปาปุณฺนีสุ	๑๔๗	ปีโย	๑๖๙	ปุปฺฝสา อฺปฺปชฺช	๑๙
ปาโป	๒๔	ปีวตี	๑๑๙	ปุปฺฝานิ อหฺริสฺสุ	๑๔
ปารี	๙๖	ปีวถ	๑๓๗	ปุปฺฝคฺนฺโร	๒๕๖
ปารุ	๔๓	ปีวฺนุติ	๑๓๗	ปุพฺพสทบทพมมาลา	๖๑
ปารมี	๓๑๐	ปีวสิ	๑๓๗	ปุพฺพาสยพฺยณฺชน	๒
पालยิตุ	๒๐๐	ปีวาม	๑๓๗	ปุพฺพทกฺขิณา	๒๗๙
पालิตํ	๑๙๖	ปีวามิ	๑๓๗	ปุพฺพพฺนหํ	๒๖๒
ปาเลตี	๑๒๒	ปีवासตี	๑๕๕	ปุพฺพปุริโส	๒๓๓
ปาเลตุ	๒๐๐	ปีสาจ	๒๘	ปุพฺพพาปรี	๒๘๖
ปาวจัน	๒๔๔	ปีฐ	๕๓	ปุพฺพพฺตฺตรา	๒๗๙
ปาวุโส, ปาวุสา, ปาวุสํ	๒๙๙	ปีตี	๔๗	ปุพฺพเพนิวาสนุสฺสตี	๒๖๓
ปาสาททพฺพ	๒๕๓	ปีตีโสมนสฺสสฺมชาโต	๒๖๙	ปุพฺพเพนิวาโส	๒๖๓
ปาพิ	๔๗	ปุกฺกุสจฺวทาหํ	๒๘๖	ปุมฺภาโว	๒๕๗
ปิฏฺจฺจิตโต	๑๐๓	ปุคฺคฺลิกั	๒๙๗	ปรตฺตฺติมกาโย	๒๓๕

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
พลี	๓๗	พฺชฺฉวฺเห	๑๔๔	พฺยาลมพมพฺรพินฺทฺฐนึ	๒๘๙
พลิมนฺตุ	๓๒	พฺชฺฉสึ	๑๔๔	พฺยาลมพมพฺรโร	๒๘๙
พลี	๓๘	พฺชฺฉเส	๑๔๔	พฺรวิติ	๑๓๙
พหิ	๙๕	พฺชฺฉาม	๑๔๔	พฺรหฺมจารี, พฺรหฺมจารินี	๑๘๗
พหิทฺธา	๙๕	พฺชฺฉามิ	๑๔๔	พฺรหฺมสทฺทปทมาลา	๓๕
พหินคร	๒๓๒	พฺชฺฉามฺเห	๑๔๔	พฺรหฺมภูโต	๒๗๗
พหฺกตฺตโก	๒๗๑	พฺชฺฉิตฺตุ	๑๙๙	พฺรหฺมสฺสร	๒๗๘
พหฺชฺมพุกิ	๒๗๑	พฺชฺฉิตฺวา	๒๐๓	พฺรหฺมา	๒๑๘
พหฺตปโส	๒๗๑	พฺชฺฉิย	๒๐๓	พฺรหฺมณคฺคปติกา	๒๘๑
พหฺนทโก	๒๗๑	พฺชฺฉเ	๑๔๔	พฺรหฺมณทาริกา	๒๓๕
พหฺนารโก	๒๗๑	พฺชฺฉ	๑๖๙	พฺรหฺมณึ	๔๘
พหฺพฺพีหิ	๒๖๔	พฺชฺชาน สาสน	๖	พฺรฺวฺนฺติ	๑๓๙
พหฺลึกต	๒๓๕	พฺชฺชานฺสฺสตี	๑๓	พฺรฺวฺนฺเต	๑๓๙
พหฺสฺสฺตมานึ	๑๘๘	พฺชฺชโฆสฺจริโย	๒๓๖	พฺรฺเว	๑๓๙
พหฺสฺสามิกิ	๒๗๑	พฺชฺชเทยฺย	๒๕๓	พฺรฺุติ	๑๓๙
พหฺปการ	๑๓	พฺชฺชเทสิโต	๒๔๙	พฺรฺุเต	๑๓๙
พารสโม, ทฺวาทสโม ๗๗, ๓๑๕		พฺชฺชนาโค	๒๓๘	พฺรฺุถ	๑๓๙
พารสโม, พารสึ, พารสมิ ๗๗		พฺชฺชภตฺตโก	๒๗๓	พฺรฺุม	๑๓๙
พาหิรี	๙๕	พฺชฺชรูป	๒๕๖	พฺรฺุมิ	๑๓๙
พาหิรา	๙๕	พฺชฺชสาวโก	๒๕๖	พฺรฺุมฺเห	๑๓๙
พาหฺสฺสจฺจ	๓๐๗	พฺชฺชาทิจฺจ	๒๓๘	พฺรฺุวฺเห	๑๓๙
พาฬิโก	๒๙๖	พฺชฺช	๔๗	พฺรฺุสิ	๑๓๙
พินฺท	๓๑๘	พฺชฺชโก	๒๙๖	พฺรฺุเส	๑๓๙
พิพารมฺมุสิกิ	๒๘๔	พฺชฺชมนฺตุ	๓๒	โพชฺฉณฺจกา	๑๕
พฺชฺฉติ	๑๒๐, ๑๔๔	พฺชฺชโ ๑๖๗, ๑๖๘, ๑๗๓, ๑๙๓, ๑๙๗		โพทฺช	๔๑
พฺชฺฉเต	๑๔๔	พฺชฺชกฺขติ	๑๕๕	โพทฺช	๑๙๙
พฺชฺฉถ	๑๔๔	พฺชฺชคฺช	๒๙	โพธิ	๓๗, ๔๗
พฺชฺฉนฺติ	๑๔๔	พฺชฺชาริ	๓๗	โพธิปฺกฺขิยา	๓๐๒
พฺชฺฉนฺเต	๑๔๔	พฺชฺชปชฺช	๒๑๙		
พฺชฺฉเร	๑๔๔	พฺยาลมพมพฺร...จุมฺพิโต๒๘๙			

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ภ	๑, ๓๑๗	ภววุโท	๑๒๖	ภเวยยาม	๑๒๗
ภกขติ	๑๑๘	ภวสิ	๑๒๕	ภเวยยามิ	๑๒๗
ภควนตุ	๓๑	ภวสุสุ	๑๒๖	ภเวยยามุเห	๑๒๗
ภควาติ	๒๒	ภวเส	๑๒๕	ภเวยยาวุโท	๑๒๗
ภงโค	๑๘๒	ภวาม	๑๒๕, ๑๒๖	ภเวยยาสี	๑๒๗
ภฏโก	๓๐๔	ภวามเส	๑๒๖	ภเวยยุ	๑๒๗
ภฏ	๓๐๔	ภวามิ	๑๒๕, ๑๒๖	ภเวรี	๑๒๗
ภณุฑ	๒๒๑	ภวามุเห	๑๒๕	ภสุสารามตา	๓๐๘
ภณุฑาการิโก	๒๙๕	ภวาหิ	๑๒๖	ภาคิเนยโย	๒๙๓
ภตตตตตตตต	๒๕๒	ภวิตพุพิ	๑๗๓, ๑๗๔, ๑๗๖	ภาคี	๓๘
ภตตุ	๔๑	ภวิทุ	๒๐๐	ภาคิ	๑๘๒
ภทโร กสามิวิ	๑๑	ภวิสสิ	๑๓๓	ภากุ	๓๙
ภทโท	๒๒๐	ภวิสสติ	๑๓๓	ภากุมนตุ	๓๒
ภยตูปฏจान	๒๖๓	ภวิสสเต	๑๓๓	ภายติเมว	๑๑
ภยทสสาวิ	๑๘๐	ภวิสสถ	๑๓๓	ภาโร	๑๘๒
ภว	๑๒๖	ภวิสสนุติ	๑๓๓	ภาวนา	๑๗๓, ๑๘๙, ๑๙๒
ภวตี	๑๒๖	ภวิสสนุเต	๑๓๓	ภาวนีโย	๑๖๖
ภวติ	๑๑๗, ๑๒๕	ภวิสสเร	๑๓๓	ภาวนีโย,-ยา,-ยั	๑๗๗
ภวตุ	๑๒๖	ภวิสสวเห	๑๓๓	ภาวย	๑๕๗
ภวเต	๑๒๕	ภวิสสสิ	๑๓๓	ภาวยั,ภาวยनुตี	๒๑๔
ภวถ	๑๒๕	ภวิสสเส	๑๓๓	ภาวยตี	๑๕๗
ภวาน	๕๓	ภวิสสาม	๑๓๓	ภาวยตี	๑๕๗
ภวานียั	๑๗๕	ภวิสสามิ	๑๓๓	ภาวยตุ	๑๕๗
ภวานุฑ	๓๓, ๑๒๖	ภวิสสามุเห	๑๓๓	ภาวยเต	๑๕๗
ภวานุฑรกตี	๒๕๘	ภเว	๑๒๕, ๑๒๖, ๑๒๗	ภาวยถ	๑๕๗
ภวานุฑสททปทมาลา	๓๓	ภเวถ	๑๒๗	ภาวยनुตี	๑๕๗, ๒๑๔
ภวานุฑิ	๑๒๕	ภเวถิ	๑๒๗	ภาวยनुตี	๑๕๗
ภวานุฑุ	๑๒๖	ภเวยยุ	๑๒๗	ภาวยनुตุ	๑๕๗
ภวานุฑเต	๓๓, ๑๒๕	ภเวยยุย	๑๒๗	ภาวยनुเต	๑๕๗
ภาวุเห	๑๒๕	ภเวยยุยถ	๑๒๗	ภาวยมาโน	๒๑๔

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ภวายวเห	๑๕๗	ภวายเยยฺยํ	๑๕๘	ภาโว	๓๐๖
ภวายวฺโห	๑๕๗	ภวายเริ	๑๕๘	ภาสติ วา กโรติ วา	๘, ๑๔
ภายสิ	๑๕๗	ภาวียามโน	๒๑๔	ภาสติ	๑๑๘
ภายสฺสุ	๑๕๗	ภาวตพฺโพ	๑๗๗	ภาสฺโต	๑๙๖
ภายเส	๑๕๗	ภาวตา	๑๘๐	ภิกฺขเวติ	๒๒
ภายาม	๑๕๗	ภาวติ	๑๕๗	ภิกฺขโวติ	๒๒
ภายามเส	๑๕๗	ภาวตุ	๑๕๗	ภิกฺขุ อโรคํ ทว สึลํ	๑๔
ภายามิ	๑๕๗	ภาวตุํ	๒๐๐	ภิกฺขุ	๑๘๘
ภายามเห	๑๕๗	ภาวตฺวา	๒๐๒	ภิกฺขุโนวาทो	๙
ภายาหิ	๑๕๗	ภาวถ	๑๕๗	ภิกฺขุวาสเน	๑๑
ภายิตพฺโพ	๑๗๗	ภาวนฺโต	๑๗๓	ภิกฺขุติ	๒๑
ภายิตฺุ	๒๐๐	ภาวนฺติ	๑๕๗	ภิกฺขา	๔๕
ภายิตฺฺวา	๒๐๒	ภาวนฺตุ	๑๕๗	ภิกฺขุ	๔๔
ภายิสฺสติ	๑๕๙	ภาวนฺโต,ภาวนฺตี,ภาวนฺตํ	๒๑๔	ภิกฺขุณิสฺโม	๒๕๗
ภายิสฺสถ	๑๕๙	ภาวม	๑๕๗	ภิกฺขุณี	๕๑
ภายิสฺสนฺติ	๑๕๙	ภาวมิ	๑๕๗	ภิกฺขุณีสทฺทปทมาลา	๔๙
ภายิสฺสสิ	๑๕๙	ภาวเวย	๑๕๘	ภิกฺขุสทฺทปทมาลา	๓๙
ภายิสฺสาม	๑๕๙	ภาวเวยยถ	๑๕๘	ภิชฺชิตฺฺวา	๒๐๓
ภายิสฺสามิ	๑๕๙	ภาวเวยยาม	๑๕๘	ภินฺทติ	๑๑๙
ภายเ	๑๕๗, ๑๕๘	ภาวเวยยามิ	๑๕๘	ภินฺโน	๑๙๖
ภายเถถ	๑๕๘	ภาวเวยยาสิ	๑๕๘	ภิชฺโย	๑๐๒
ภายเโถ	๑๕๘	ภาวเวยยํ	๑๕๘	ภุชฺโค	๑๘๓
ภายเยยฺยํ	๑๕๘	ภาวเอสิ	๑๕๗	ภุณฺชิตฺฺวา	๒๐๓
ภายเยยฺย	๑๕๘	ภาวเอสฺติ	๑๕๙	ภุตฺโต	๑๙๖
ภายเยยฺยถ	๑๕๘	ภาวเอสฺถ	๑๕๙	ภฺวาน	๓๑๘
ภายเยยฺยยาม	๑๕๘	ภาวเอสฺสนฺติ	๑๕๙	ภฺวานํ	๒๑๗
ภายเยยฺยยามิ	๑๕๘	ภาวเอสฺสสิ	๑๕๙	ภฺวาน	๕๓
ภายเยยฺยยามเห	๑๕๘	ภาวเอสฺสาม	๑๕๙	ภฺณฺชติ	๑๑๙, ๑๔๓
ภายเยยฺยวฺโห	๑๕๘	ภาวเอสฺสามิ	๑๕๙	ภฺณฺชถ	๑๔๓
ภายเยยฺยยาสิ	๑๕๘	ภาวเอหิ	๑๕๗	ภฺณฺชนฺต	๓๓

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ภุณฺชนฺติ	๑๔๓	มชฺฌโมโต	๘๐	มโนมยา	๓๐๕
ภุณฺชสิ	๑๔๓	มชฺฌิมปฺริโส	๒๓๔	มฺยายํ	๖
ภุณฺชาม	๑๔๓	มชฺฌิมโ	๓๐๑	มฺยโร	๒๒๒
ภุณฺชามิ	๑๔๓	มชฺฌเฌกฺลฺยาณํ	๒๖๓	มรณ	๕๓
ภุณฺชิตฺตุํ	๑๙๙	มณฺณตฺติ	๑๒๐	มรณสฺสฺสติ	๒๕๖
ภุณฺชิตฺวา	๒๐๓	มณิ	๓๗	มรติ	๑๑๘
ภุณฺชีย	๒๐๓	มณิมนฺตฺตฺตฺสงฺขเวพฺุริยํ	๒๘๖	มฺลลโก	๒๑๘
ภฺตฺตฺพฺุพฺุ	๙๔	มณิมนฺตฺตฺตฺสงฺขเวพฺุริยานิ	๒๘๖	มฺลโล	๒๑๘
ภฺมิ	๔๗	มติ	๔๗	มฺลฺสิ	๓๗
ภฺมิตฺโต	๒๔๗	มตฺติมฺนฺตฺ	๓๑	มฺหทฺุทฺโน	๑๘
ภฺยมาณํ	๑๗๐, ๒๐๙	มตฺตฺตฺพฺุมาตฺงฺกํ	๒๗๔	มฺहनฺต	๓๓
ภฺตฺตฺ	๔๑	มตฺตฺตา	๔๕	มฺหพฺุพลํ	๘
ภฺสชฺชํ	๓๐๙	มตฺตฺติกาเมยํ	๓๐๕	มฺหพฺุภฺยํ	๒๓๓
ภฺคทาโย	๒๑๖	มตฺตฺตฺตฺตฺ	๔๓, ๑๘๘	มฺหากถาณํ	๓๑๙
ภฺคิ	๓๘	มโต	๑๙๖	มฺหาปฺริโส	๒๓๓
ภฺโค	๑๘๑	มฏฺ	๕๖	มฺหาปฺญโย	๒๗๐
ภฺตฺตฺ	๑๙๙	มฏฺโร	๓๑๓	มฺหาพลํ	๒๓๓
ภฺตฺวา	๒๐๓	มนสฺทฺทฺปทฺมาลา	๒๙	มฺหามฺนิ	๒๓๓
ภฺวาทิ นาม	๘	มนสฺสิกาโร	๒๒๖	มฺหาวิโร	๒๓๓
(ม)		มนฺตี	๑๙๙	มฺหิ	๔๘
		มนฺตฺส	๒๘	มฺโหสฺสชฺปณฺทฺทิตฺโต	๒๓๖
ม	๑, ๓๑๗	มนฺตฺสชฺชาติโย	๓๐๒	มา	๙๘
มคฺคจิตฺตํ	๒๕๒	มนฺตฺสโส	๒๒๒	มาคฺธิโก, มาคฺธิกา, มาคฺธิกํ	๒๙๘
มคฺคกฺุจ	๒๕๙	มนฺตฺตา	๔๕	มาคฺโ	๓๐๐
มคฺคกฺุญฺ	๔๓	มนฺตฺตี	๓๘	มาคฺวิโก	๒๙๖
มงฺคล	๕๒	มนฺตฺตํ	๑๙๙	มาคฺสิโร	๓๐๐
มจฺจุ	๒๑๙	มนฺตฺตฺวา	๒๐๔	มาโ	๓๐๐
มจฺจฺริยํ	๓๐๗	มนฺตฺเตติ	๑๒๒	มาตฺงฺค	๒๘
มจฺจฺนิโก	๒๙๖	มนฺโต	๒๒๑	มาตฺตา	๕๑, ๑๘๑
		มโนมยํ	๗	มาตฺตาปิตโร	๒๒๘

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
มาตุลानी	๕๑	मुखपुम्	๒๓๙	เมตฺติ	๒๒๐
มาตุสทีโส	๒๕๑	มฺจฺฉา	๔๕	เมถฺนาเปโต	๒๕๔
มาตุสทฺทปทมาลา	๕๐	มฺจฺฉติ	๑๑๙	เมธา	๔๕
มาทิกฺโข	๑๙๕	มฺจฺฉสฺสจฺจํ	๓๐๗	เมธาวิ	๒๙๒, ๓๑๒
มาทิสฺ-ทิสฺ, -ทิสฺ, มาทิสฺ	๑๙๔, ๑๙๖	มฺจฺฉิ	๓๗	เมธิโย	๒๙๒
มาที	๑๙๕	มฺจฺฉิมฺนฺตฺ	๓๑	เมรุ	๓๙
มานสกา	๒๙๕	มฺจฺฉติ	๔๖	โมโห	๑๙๓
มานสิกํ	๒๙๕	มฺจฺฉติมฺนฺตฺ	๓๑		
มานุสฺสโก	๓๐๓	มฺจฺฉจฺฉาน	๓	(ย)	
มานุสฺโส	๓๐๓	มฺจฺฉตา	๓๑๐	ย	๑, ๓๑๗
มานุโส	๒๒๒	มฺจฺฉิ	๓๗	ย+กํ+จิสฺทฺทปทมาลา	๗๑
มายา	๔๕	มฺจฺฉิสฺสิโห	๒๓๙	ยกฺข	๒๙
มายิหํ	๑๑	มฺจฺฉิสฺสิ	๓๙	ยกฺขิ	๔๙
มาริสฺ	๑๙๕	มฺจฺฉา	๑๑๐	ยชฺชเชวํ	๑๕
มาลา	๒๓, ๔๕	มฺจฺฉํ	๙๔	ยจฺฉิ	๔๗
มาลาการโ	๑๗๙	มฺจฺฉตฺตํ	๙๔	ยตฺวาธิกรณํ	๑๐
มาลี	๓๙	มฺจฺฉตฺตฺสฺสฺ	๒๔๙	ยติ	๓๗
มาส	๓๑๙	มฺจฺฉ	๕๒	ยติมฺนฺตฺ	๓๑
มาสทฺฐํ	๒๖๐	มฺจฺฉโต	๑๐๓	ยตฺตํ	๓๐๕
มาสปฺพุโพ	๒๕๑	มฺจฺฉา	๔๖	ยตฺถ	๙๐, ๑๐๓
มิด	๒๙	มฺจฺฉุโห	๑๙๙	ยตฺร	๙๐, ๑๐๓
มิดิ	๔๙	มจฺฉติ	๑๒๐	ยโต	๙๐
มิจฺฉา	๑๑๐	มจฺฉติ	๑๔๔	ยตฺตฺตา	๓๒๒
मितฺตสฺสฺคฺโค	๒๕๐	มจฺฉนฺติ	๑๔๔	ยถิยิหํ	๗, ๑๑
มินาติ	๑๒๑	มจฺฉสิ	๑๔๔	ยถิวิ	๙, ๑๐, ๑๓, ๙๗
มิสฺสสฺงฺขยา	๓๑๗	มจฺฉาม	๑๔๔	ยถา	๙๖, ๙๙, ๑๐๔, ๓๒๒
มียนฺต	๓๓	มจฺฉามิ	๑๔๔	ยถากฺกมํ	๑๗, ๑๐๕, ๒๓๑
มุข	๕๒	มฺจฺฉปฺจฺคฺโว	๒๓๙	ยถาจ	๙๙
มุขจฺนฺโท	๒๓๙	เมตฺตา	๔๕	ยถานาม	๙๙
มุขนาสิกํ	๒๙๒	เมตฺตา, เมตฺติ	๒๙๙	ยถาปิ	๙๗

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ยถาพลี	๒๓๑	ยาที่	๑๘๕	(ร)	
ยถาภาวิ คุณน โส	๑๗	ยาน	๕๓	ร	๑, ๓๑๗
ยถาวุฑฒิ	๑๐๔	ยานี	๓๘	รชฺชติ	๑๑๘
ยถาสตุติ	๒๓๑	ยานีธ ภูตานิ	๑๓	รชตมยั	๓๐๕
ยถาสรูป	๒๓๑	ยาริโส	๑๘๔	รชฺชชั	๓๐๘
ยถาหิ	๙๘	ยาว	๙๖	รชฺชชุ	๔๙
ยถเว	๙๗	ยาวกาลิกสัมมิสฺสั	๒๕๑	รฎฺจั	๒๒๐
ยโถทเก	๑๒	ยาวชีวี	๒๓๑	รฎฺจิชั	๓๘
ยทตฺโต,ยทตฺตา,ยทตฺถั	๒๕๓	ยาวณจิจ ภิกฺขเว	๒๑	รณณชโ	๒๖๒
ยทนิจจั	๒๐	ยาวตา	๙๖	รติ	๔๗
ยทา	๘๑, ๙๔	ยาวตายุกั	๒๓๑	รติมนตุ	๓๑
ยทิ	๙๙	ยาวทตฺถั	๒๓๑	รตฺตลตา	๒๓๔
ยนฺนุน	๙๙	ยาวา	๓๐๕	รตฺตติ	๕๑
ยมาหุ	๒๐	ยิฎฺจัว หุตัว โลเก	๑๗	รตฺตตินุทิว	๒๘๗
ยฺยาสฺส	๙	ยฺคนงคัล	๒๘๓	รตฺตตินุทิวา	๒๘๗
ยส	๓๐	ยฺชฺฉติ	๑๒๐	รตฺตติสทพทมาลา	๔๖
ยสตุเถโร	๑๘	ยฺฉติตพพั	๑๗๗	รตฺตตณฺณ	๔๓
ยสททพทมาลา	๖๒	ยฺตฺติ	๔๖	รโต	๑๙๖
ยสุมา	๖๒, ๑๐๖	ยฺวติ	๔๗	รตฺปตฺติกั	๒๘๓
ยสุมาติห	๑๒	ยฺฉชติ	๑๑๙, ๑๔๓	รตฺรพุโ	๒๔๘
ยสวณฺตุ	๓๑	ยฺฉชต	๑๔๓	รวิ	๓๗
ยสฺสทานิ	๖	ยฺฉชนฺติ	๑๔๓	รส	๓๑๘
ยหั	๘๐	ยฺฉชสิ	๑๔๓	รสฺส	๖
ยหิ	๘๐	ยฺฉชชาม	๑๔๓	รห	๓๐
ยาคุ	๕๑	ยฺฉชชามิ	๑๔๓	รโ	๓๐, ๙๕
ยาคุตณฺฑุลา	๒๕๒	โยค	๒๙	ร้สสสร	๒
ยาคุสททพทมาลา	๔๙	โยคิ	๓๘	ราโค	๑๘๑
ยาจติ	๑๑๘	โยโค	๑๘๒	ราชคหิโก	๒๙๘
ยาทิกุโ	๑๘๕	โยนิโส	๓๒๑	ราชคโ	๒๙๙
ยาทิส,ยาทิสา,-ทิสิ,ยาทิสั	๑๘๔				

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
ราชโต	๗๙, ๑๐๓	รุทรามเห	๑๔๓	ลาลา	๔๖
ราชปุตโต	๒๕๖	รุทริต्तุ	๑๙๙	ลิ่งคัม	๒๔
ราชปุริโส	๒๕๖	รุทริตฺวา	๒๐๓	ลิ่งค	๕๒
ราชสทฺทปทมาลา	๓๔	รุทรีย	๒๐๓	ลีลา	๔๖
ราชหโต	๒๔๙	รุทรเ	๑๔๓	ลฺทฺโท	๒๒๐
ราชหฺโส	๒๖๑	รฺรุ	๓๙	ลฺนาติ	๑๒๑
ราชา	๔๔	รฺรูป	๕๒	เลขา	๔๕
รามณียกัม	๓๑๐	รฺรูปกฺขนฺโร	๘, ๑๘	โลก	๒๙
ราสิ	๓๗, ๓๑๘	รฺรูปสณฺเจตนา	๒๕๗	โลกคฺคฺปฺคฺคฺโล	๖
ราหุ	๓๙	รฺรูปสณฺญา	๒๕๗	โลกวิหุ	๑๘๔
ราหุมนฺตุ	๓๒	รฺรูปารมฺมณฺ	๒๔๐	โลกสุสฺสฺสฺติ	๑๓, ๒๑
ริเต	๑๐๗	รฺรูปิยมฺย	๓๐๕	โลกหิโต	๒๕๓
รฺกฺโข	๒๓, ๒๔	รฺรูปุโ	๑๙๘	โลกิโก	๒๙๘
รฺกฺขคฺคฺปติโต	๒๕๔	เร	๙๒	โลกิโย	๓๐๒
รฺกฺขมฺมฺล	๒๕๖	โรคฺโต	๗๙	โลจน	๕๒
รฺกฺขมฺมฺลิก	๒๙๗	โรคฺปิพิโต	๒๔๙	โลป	๖
รฺจฺฉิ	๔๗	โรโค	๑๘๑	โลภโมห	๒๘๔
รฺจฺฉิมฺนฺตุ	๓๒	โรทติ	๑๑๘	โลภ	๑๘๓
รฺทฺท	๓๑๘	โรทฺฐิ	๑๙๙	โลท	๕๓
รฺทฺโท	๒๒๐			โลทิตจฺนฺทณฺ	๒๓๔
รฺนฺธฺติ	๑๑๙, ๑๔๓	(ล)			
รฺนฺธฺเต	๑๔๓	ล	๑, ๓๑๗		
รฺนฺธฺถ	๑๔๓	ลตา	๔๕	(ว)	
รฺนฺธฺนฺติ	๑๔๓	ลทฺโร	๑๙๔		
รฺนฺธฺนฺเต	๑๔๓	ลพฺภา	๑๐๒	ว	๑, ๓๑๗
รฺนฺธฺวฺเห	๑๔๓	ลภฺติ	๑๑๗	วจ	๓๐
รฺนฺธฺสิ	๑๔๓	ลหุ	๑๐๐	วจฺติ	๑๑๘
รฺนฺธฺเส	๑๔๓	ลหฺตา	๒๕๖	วจฺน	๑๘๙
รฺนฺธฺราม	๑๔๓	ลหฺเมสฺสฺสฺติ	๗	วจฺนฺะ/พจฺน	๒๖, ๑๑๗
รฺนฺธฺรามิ	๑๔๓	ลภา	๑๘๒		

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
วจา	๔๕	วสนิ	๔๗	วิกาลโภชน	๒๕๘
วจีหุจจิริตวิริติ	๒๕๕	วสนุโต	๒๙๙	วิกิณนุติ	๑๔๙
วชฺช	๑๗๕	วลิมฺหิ	๑๗	วิกิณนาคิ	๑๒๑, ๑๔๙
วชนุต	๓๓	วสุ	๕๖, ๓๑๘	วิกิณนาก	๑๔๙
วชิริ	๒๒๐	วสุธา	๔๖	วิกิณนาม	๑๔๙
วชิรปาณิ	๒๗๒	วหติ	๑๑๘	วิกิณนามิ	๑๔๙
วฏฏกา	๔๕	วพวา	๔๖	วิกิณนาคิ	๑๔๙
วฏฏติ	๑๘	วา	๑๐๑	วิคฺคโห	๑๖๘
วตฺต	๔๑	วากุย	๑๖๖	วิกฺขโณ	๒๑๗
วตฺถ	๒๒๐	วาจสิก	๒๙๕	วิจิจฺจติ	๑๕๕
วตฺถ	๕๓	วาจา	๔๕	วิจฺจิตฺวา	๒๐๓
วตฺถิ	๓๗	วาจานิปุโณ	๒๕๑	วิเจยฺย	๑๑๐, ๒๐๓
วตฺถุ	๕๖	วาจาสขิล	๒๕๑	วิชาน	๑๔๙
วตฺถุวิเสโส	๒๓๖	วาณิชฺช	๑๕	วิชานต	๑๔๙
วทติ	๑๑๙	วาโต	๒๑๗	วิชานน	๑๘๙
วทน	๕๓	วานรี	๔๘	วิชานนุต	๑๔๙
วธโก	๑๘๐	วาเนยฺย	๓๐๑	วิชานนุติ	๑๔๙
วฐ	๕๑	วาปี	๔๘	วิชานนุตุ	๑๔๙
วน	๕๓	วามโต	๘๐	วิชานนุสฺสุ	๑๔๙
วนจโร	๒๕๙	วามุจฺจ	๕๑	วิชานนาคิ	๑๒๑, ๑๔๙
วนปุปฺฝ	๒๕๘	วายาม	๒๙	วิชานนาคุ	๑๔๙
วนมฺหิโส	๒๕๘	วาริ	๕๕	วิชานนาก	๑๔๙
วนิตา	๔๕	วารุณี	๔๘	วิชานนาม	๑๔๙
วนุทติ	๔๕	วาลิกา	๔๕	วิชานนามิ	๑๔๙
วนุทิตฺวา	๒๐๒	वासนา	๔๕	วิชานนามเส	๑๔๙
วนุทिय	๒๐๒	वासिฏฺโจ	๒๙๑, ๒๙๓	วิชานนาวุโ	๑๔๙
วมฺมี	๓๘	วิ	๘๕	วิชานนาคิ	๑๔๙
วย	๓๐	วิกติ	๔๗	วิชานนาคิ	๑๔๙
วตโร	๒๗๒	วิกปโป	๒๔๔	วิชานนิตฺวา	๒๐๓
วสติ	๑๑๘	วิกการ	๖	วิชานนียา	๑๕๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
วิชาเน	๑๔๙	วิบุหนุตติ	๑๔๓	วิหโค	๑๙๓
วิชาเนมุ	๑๕๐	วิบุทสิ	๑๔๓	วิหริติ	๑๑๙
วิชาเนยยุ	๑๕๐	วิบุทาม	๑๔๓	วิหาโร	๑๙๒
วิชาเนยยุยถ	๑๕๐	วิบุทามิ	๑๔๓	วิญญาเปตุ	๔๑
วิชาเนยยุยาม	๑๕๐	วิเนยยุ	๑๑๐	วิญญาาย	๒๐๓
วิชาเนยยุยามิ	๑๕๐	วิปชชติ	๑๒๐	วิญญุครหิโต	๒๔๙
วิชาเนยยุยาสิ	๑๕๐	วิปลลลาโส	๑๕, ๑๙	วิญญูปปสตุโถ	๒๔๙
วิชาเนยยุยัญ	๑๕๐	วิภชิตฺวา	๒๐๒	วิญญู	๔๓
วิชิคีสติ	๑๕๕	วิภชีย	๒๐๒	วีณา	๔๕
วิชชชา	๒๑๙	วิภชช	๒๐๒	วีตราโค	๒๖๙
วิชชชมนตุ	๓๒	วิภตฺติโย	๒๖, ๑๑๑	วีมัสติ	๑๕๕
วิชชตติ	๑๒๐	วิภตฺติ	๒๖, ๑๑๑	วีรปุริโส	๒๓๔
วิชฌญา	๑๕๐	วิมติ	๒๔๔	วีริย	๓๐๙
วิญญาณ	๙, ๑๙, ๑๙๙	วิมโล	๒๖๙	วีส, วีสติ	๙๓
วิญญาเปตฺวา	๑๑๐	วิมุจจ	๒๐๔	วีสติโม	๓๑๖
วิณเณยยุ	๑๖๖	วิมุจจิตฺวา	๒๐๔	วีสติโม, วีสติมา, วีสติม	๙๙
วิตฺต	๑๗๑	วิมุตฺตตฺโต	๒๕๓	วีหิ	๓๗
วิทิต	๑๖๗	วีย	๙๗	วุฑฺฒิ	๔๗
วิทฺ	๔๓	วิรชฺฌิตฺวา	๒๐๓	วุฑฺยสฺส	๖
วิทฺ	๓๗, ๑๙๐	วิรชฺฌิย	๒๐๓	วุฑฺติ	๔๖
วิรุปรณฺหิโต	๒๓๖	วิราคตฺถา	๒๕๓	วุฑฺธิ	๔๗
วินยฺชโร	๑๗๙, ๒๔๙	วิวฏฺฏปยตฺน	๔	วุพฺโห	๑๙๙
วินยฺสาคโร	๒๓๙	วิวิจจ	๒๐๓	วณฺณา	๔๕
วินโย	๑๖๙, ๑๗๐, ๑๗๙	วิวิจจิตฺวา	๒๐๓	เว	๑๐๑
วินา	๑๐๗	วิวิทิต	๑๙๖	เวณฺโโก	๒๙๖
วินิจฺฉโย	๑๗๙	วิสโฏ	๑๖	เวตฺรณฺ	๔๙
วินิจฺฉินฺตุ	๒๐๐	วิสชา	๔๕	เวทฺถุ	๔๓
วินิจฺฉเณตุ	๒๐๐	วิสชา	๔๕	เวทฺนา	๔๕, ๑๙๒
วิบุทติ	๑๑๙, ๑๔๓	วิสฺ	๑๐๙	เวทฺนาภชฺนโร	๑๔
วิบุทถ	๑๔๓	วิสฺส	๓๑๙	เวทฺนาตฺติก	๑๙

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
เวทลล	๓๐๔	สกุภา	๑๐๑	สงขารโ	๑๘๒
เวทิตพุโพ	๑๗๕	สกุภจจ	๒๐๔	สงคโห	๑๙, ๑๗๙
เวเทติ	๑๒๒	สกุภุณาติ	๑๒๐, ๑๔๘	สงขมาฎีปี	๑๓
เวณยโก	๒๙๔	สกุภุณาถ	๑๔๘	สงขปนวชิตินุหิม	๒๘๓
เวณรถการ	๒๘๖	สกุภุณาม	๑๔๘	สงขปนชโร	๒๗๖
เวปุลล	๓๐๗	สกุภุณามิ	๑๔๘	สงขยาปุโรเ	๓๑๔
เวยยาวจจ	๓๐๙	สกุภุณาสิ	๑๔๘	สงคณหาติ	๑๒๑
เวลา	๔๕	สกุภุณนุติ	๑๔๘	สจจวาทิ, สจจวาทินิ	๑๘๗
เวสสนุตโร	๑๗๘	สกุโกติ	๑๒๑, ๑๕๓	สจจนิ	๑๐๙
เวสาโซ	๓๐๐	สกุโกถ	๑๕๓	สจจจ	๑๘๗
เวสารชช	๓๐๗	สกุโกนุติ	๑๕๓	สจจวาทิ	๒๔๘
เวสสฎ	๔๓	สกุโกม	๑๕๓	สเจ	๙๙
เวพุ	๓๙	สกุโกมิ	๑๕๓	สชช	๙๓, ๓๒๒
โว	๕๘, ๑๐๑	สกุโกสิ	๑๕๓	สญญา	๔๕
โวหาโร	๑๘๒	สกุขรา	๔๖	สญญาจิกาย	๒๐
		สกุขิสฺสติ	๑๔๘	สญญาติ	๙
	(ค)	สกุขิสฺสถ	๑๔๘	สญโยค	๖
ศ	๑, ๓๑๗	สกุขิสฺสนุติ	๑๔๘	สญโยโค	๗, ๒๐
		สกุขิสฺสสิ	๑๔๘	สญโยชน	๒๐
	(ข)	สกุขิสฺสาม	๑๔๘	สฎจ	๗๔
ช	๑, ๓๑๗	สกุขิสฺสามิ	๑๔๘	สณิก	๑๐๘
		สกุยปฺตติโก	๒๙๓	สณโฑ	๒๒๑
	(ง)	สกุยปฺตติโย	๒๙๓	สท	๓๔, ๗๔
ส มุณี	๑๕	สช	๔๘	สทต	๙๔
ส สีลวา	๑๕	สชม	๒๙	สทโยชน	๒๔๖
ส	๑, ๓๑๗	สชฆตต	๒๕๒	สทสทสฺส, ลกข	๗๔
ส	๘๔	สชมิโก	๒๙๗	สติ	๔๗
สกฎจान	๔	สชมิ	๓๘	สติฎโจ	๓๑๒
สกีเทว	๑๒	สชมิ	๑๘๘	สติมนตุ	๓๑
สกี	๑๐๘	สชเกตตสงขยา	๓๑๗	สติมา, สติมตี, สติมิ	๓๑๓

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
สติโย	๓๑๑	สทิส, -สา, -สี, สทิส	๑๘๔, ๑๘๖	สพฺพสทฺทปทมาลา	๖๐
สติสมปฺชณฺญ	๒๘๔	สทฺทมมการโว	๒๗๓	สพฺพกาโย	๒๓๕
สตฺต	๗๓	สทฺทมมรฺลิส	๒๓๘	สพฺพตฺถ	๘๐
สตฺตโก, สตฺตกั	๓๒๐	สทฺธา	๔๕, ๒๑๘, ๒๑๙	สพฺพตฺร	๘๐
สตฺตจตฺตาทิส	๗๓	สทฺธาณ	๒๔๐	สพฺพโต	๗๙
สตฺตจฺจมาสา	๒๗๙	สทฺธาธุโร	๒๗๐	สพฺพถา	๓๒๒
สตฺตติ	๗๔	สทฺโ, สทฺธา, สทฺธิ	๓๑๓	สพฺพทา	๘๑
สตฺตตฺตีส	๗๓	สนธิกริโยปกรณ	๖	สพฺพธิ	๘๐
สตฺตโม, -มา, -มี, -ม	๗๗, ๓๑๕	สนธิจฺจารหิตฺตฺจฺจ	๑๓	สพฺพตฺตฺติสฺสโก	๒๔๘
สตฺตตรส	๗๓	สนฺตสทฺทปทมาลา	๓๔	สพฺพโส	๓๒๑
สตฺตตรสโม, สตฺตทสโม	๓๑๖	สนฺติ	๔๖, ๑๓๘	สพฺพญฺญสทฺทปทมาลา	๔๓
สตฺตตรสโม, สตฺตตรสี, สตฺตตรสม	๗๘	สนฺตฺ	๑๓๘	สภ	๔๕, ๑๘๓
สตฺตวีสติ	๗๓	สนฺโต	๑๙๘	สม	๑๐๗
สตฺตวาท	๒๔๖	สนฺตฺกฺจิก	๒๙๗	สมชฺช	๒๑๘
สตฺตฺ	๒๒๒	สนฺธิ	๕, ๓๗, ๔๗	สมณปฺทฺโม	๒๓๘
สตฺตมียตฺเถ	๑๑	สนฺนยฺหติ	๑๒๐, ๑๔๔	สมณปฺนฺทฺริโก	๒๓๘
สตฺโต	๑๖๗, ๑๙๓	สนฺนยฺหถ	๑๔๔	สมณพฺรหฺมณ	๒๘๑
สตฺถ	๔๔, ๑๘๑	สนฺนยฺหนฺติ	๑๔๔	สมถวิปฺสฺสน	๒๘๒
สตฺถุ อทาสิ	๑๔	สนฺนยฺหสิ	๑๔๔	สมโถ	๒๑๘
สตฺถ	๒๒๐	สนฺนยฺหาม	๑๔๔	สมนฺตโต	๙๔
สตฺถหฺตฺโถ	๒๗๓	สนฺนยฺหามิ	๑๔๔	สมนฺต	๙๔
สตฺถิ	๕๕	สปรจฺจยา	๒๗๕	สมาทฺยติ	๑๒๐, ๑๔๕
สตฺถกฺปโป	๒๕๑	สปริวาโร	๒๗๖	สมาทฺยถ	๑๔๕
สตฺถวณฺณโต	๒๔๙	สปรากจฺจณฺทาล	๒๘๖	สมาทฺยนฺติ	๑๔๕
สตฺถสทฺทปทมาลา	๔๐	สปรปทฺทฺจ	๒๕๐	สมาทฺยสิ	๑๔๕
สทฺทตฺถ	๒๘๒	สปรปมณฺชุก	๒๘๔	สมาทฺยยาม	๑๔๕
สทฺทธิ	๘	สปรปิตฺติกา	๒๗๕	สมาทฺยยามิ	๑๔๕
สทฺทธิ	๑๐๗	สปรปฺริโส	๒๓๓	สมาทฺยถ	๒๕๓
สทา	๘๑	สพฺพญฺญ	๔๔, ๑๘๘	สมาทาน	๒๔๔
สทิสว	๑๙	สพฺพนามานิ	๕๘	สมาธิ	๓๗, ๑๙๐

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
สมานวาโส	๒๗๒	สยต์	๑๓๖	สลยฺ	๒๑๘
สมาปชฺชิตฺวา	๒๐๓	สยติ	๑๑๙, ๑๓๕	สลลฺ	๒๑๘
สมาปตฺติ	๑๙๒	สยตุ	๑๓๕	สลลฺวิทุโ	๒๕๐
สมาโส	๒๒๓	สยถ	๑๓๕, ๑๓๖	สวณฺ	๑๘๘
สมุทฺทโมโส	๒๕๖	สยนํ	๑๘๙	สํวฺรตฺโต	๒๕๓
สมุทฺทมจฺโ	๒๕๙	สยนฺตํ	๑๓๖	สํวโร	๑๗๙
สมุทฺโท	๒๒๐	สยนฺติ	๑๓๕	สฺวากฺขาโต	๑๗
สมฺมฺลฺลฺกฺโต	๒๗๖	สยนฺตุ	๑๓๖	สฺวากตํ	๑๐
สมฺปนฺนสสฺโส	๒๗๐	สยมฺภุติ	๒๒	สํวิชฺชติ	๑๒๐
สมฺพนฺทสขฺขยา	๓๑๗	สยมฺภุ	๔๓, ๕๗, ๑๘๓	สํวฺตปฺยตฺน	๔
สมฺมตฺตาฬิ	๒๘๓	สยวฺโ	๑๓๖	สสฺกํ	๑๐๔
สมฺมตฺติ	๑๔๕	สยสิ	๑๓๕	สสฺงฺขาริกํ	๒๙๘
สมฺมถ	๑๔๕	สยสฺสุ	๑๓๖	สํสฺวทฺทกฺขิ	๒๕๘
สมฺมมฺนฺติ	๑๔๕	สยยาม	๑๓๕, ๑๓๖	สสิ	๓๘
สมฺมสิ	๑๔๕	สยยามเส	๑๓๖	สสฺสุ	๔๙
สมฺมาม	๑๔๕	สยยามิ	๑๓๕, ๑๓๖	สสิ	๑๐๗
สมฺมามิ	๑๔๕	สยยาหิ	๑๓๖	สสิ	๔๓
สมฺมมฺยฺห	๒๐๕	สยิตฺตุ	๑๙๙	สํสฺหริ	๑๑๘
สมฺมมฺยฺหิตฺวา	๒๐๕	สยเย	๑๓๖	สสฺสากตํ	๒๖๒
สเมจฺจ	๑๑๐	สฺร	๓๐, ๓๑๗	สสฺสสํ	๗๔
สมฺปตฺติ	๑๙๒	สฺรณฺคโต	๒๔๗	สสฺสสํสํ	๓๑๘
สมฺปตฺติ	๙๒	สฺรติ	๑๑๘	สสฺสหายตฺตา	๓๐๓
สมฺปทา	๑๙๑	สฺรนฺต	๓๓	สสฺสเหตุ	๒๗๕
สมฺปทานํ	๑๖๙, ๑๙๐	สฺรพฺ	๕๑	สสฺสเหตุโก	๒๗๕
สมฺภุโต	๒๐	สฺรภุ	๕๑	สสฺสพฺยตฺนํ	๘, ๑๒, ๒๔๖
สมฺมา	๑๐๒	สฺรสนฺธิ	๕	สสฺสอุปาทานโน	๒๗๖
สมฺมฺขฺยา	๙๕	สฺรธา	๒	สสฺสโยคะ	๕
สยํ	๑๐๒	สสฺลกฺขณฺนา	๒๐	สสา	๔๔, ๖๔
สย	๑๓๖	สสฺลลาโป	๒๐	สสาเจฺยฺยํ	๓๐๙
สยํกตํ	๒๔๙	สสฺลเลโ	๒๐	สสาจฺจฺจฺ	๒๑๙

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
สุกาหฺมึ	๒๔๙	สุณาสี	๑๔๖	สุโณตุ	๑๔๖
สุข	๕๒	สุณาหิ	๑๔๖	สุโณถ	๑๔๖
สุขการิ	๕๗	สุณิตุํ	๑๙๘	สุโณม	๑๔๖
สุขการิสททปพมาลา	๕๕	สุณิตฺวา	๒๐๑	สุโณมิ	๑๔๖
สุขทุกขํ	๒๘๗	สุณิสฺสํ	๑๔๗	สุโณสิ	๑๔๖
สุขทุกขานิ	๒๘๗	สุณิสฺสติ	๑๔๗	สุโณหิ	๑๔๖
สุขปฺปตฺโต	๒๔๘	สุณิสฺสเต	๑๔๗	สุตฺนุ	๕๑
สุขสหคตํ	๒๕๐	สุณิสฺสถ	๑๔๗	สุตฺวานฺตุ	๓๑
สุขี	๓๘	สุณิสฺสนฺติ	๑๔๗	สุตฺตํ	๒๒๐
สุขุมาลิ	๓๑๒	สุณิสฺสนฺเต	๑๔๗	สุตฺตฺนฺติโก	๒๙๔
สุคนฺธิ	๒๖๘	สุณิสฺสวฺเห	๑๔๗	สุตฺตฺโต	๓๒๑
สุคนฺโธ	๘๘, ๒๔๔	สุณิสฺสสิ	๑๔๗	สุตฺวา	๒๐๑
สุขิมนฺตุ	๓๒	สุณิสฺสเส	๑๔๗	สุตฺวาน	๒๐๑
สุขุจฺ	๑๐๖	สุณิสฺสาม	๑๔๗	สุทํ	๙๙
สุณ	๑๔๖	สุณิสฺสามิ	๑๔๗	สุทฺสฺสํ	๑๙๓
สุณตํ	๑๔๖	สุณิสฺสามฺเห	๑๔๗	สุทฺธิ	๔๗
สุณถ	๑๔๖	สุณเณ	๑๔๗	สุทฺโธทฺนิ	๒๙๓
สุณนฺต	๑๔๖	สุณเณถ	๑๔๗	สุธา	๔๕
สุณนฺตํ	๑๔๖	สุณเณถ	๑๔๗	สุปิโน, สุปิน	๑๙๒
สุณนฺติ	๑๔๖	สุณเณยฺย	๑๔๗	สุพฺพุทฺธิ	๒๐๐
สุณนฺตุ	๑๔๖	สุณเณยฺยํ	๑๔๗	สุโพธิ	๑๙๓
สุณวฺโห	๑๔๖	สุณเณยฺยาถ	๑๔๗	สุภิกฺขํ	๒๓๐
สุณสิ	๑๔๖	สุณเณยฺยาม	๑๔๗	สุมน	๒๙๒
สุณสุสุ	๑๔๖	สุณเณยฺยามิ	๑๔๗	สุมุโข	๒๖๘
สุณาติ	๑๒๐, ๑๔๖	สุณเณยฺยามฺเห	๑๔๗	สุเมธฺโส	๓๑๒
สุณาตุ	๑๔๖	สุณเณยฺยาวฺโห	๑๔๗	สุร	๒๘
สุณาถ	๑๔๖	สุณเณยฺยาสิ	๑๔๗	สุรา	๔๖
สุณาม	๑๔๖	สุณเณยฺยํ	๑๔๗	สุราสุรคฺรพฺมฺนุช..คณฺทพฺพา	๒๘๑
สุณามเส	๑๔๖	สุณเณรํ	๑๔๗	สุลภปิณฺโฑ	๒๗๑
สุณามิ	๑๔๖	สุโณติ	๑๒๐, ๑๔๖	สุวณฺณมโย	๓๐๕

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
สุวณฺณวณฺโณ	๒๗๗	เสยโย	๓๑๑	หฺโฏ	๑๙๖
สุวตฺถิ	๑๑๐	เสว	๙๓	हतฺถ	๓๑๘
สุเว	๙๓	เสวาว	๑๐	हतฺถจฺฉินฺโน	๒๗๐
สุसान	๕๓	เสหิ	๑๓๖	हतฺถิกา	๓๐๔
สุสีโล	๒๖๘	โสโก	๑๘๒	हतฺถิปทํ	๒๕๗
สุสุสุสฺติ	๑๕๕	โสคนฺธิกํ	๓๑๙	हतฺถิอสุสฺ	๒๘๓
สุหฺขุ จ	๘	โสณ	๒๙	हतฺถึ	๓๘
สุกริโก	๒๙๖	โสณฺชา	๔๕	หโต	๑๙๖
สุกรี	๔๘	โสจ	๕๒	หทย	๕๓
สุติ	๔๗	โสตุถิ	๑๒	หนติ	๑๓๙
สุริย	๓๑๘	โสตเว	๑๙๘	หนถ	๑๓๙
สุยฺยติ	๑๘	โสตาปนฺโน	๒๔๘	หนฺท	๑๐๑
สฺมฺชาตปิตฺโสมนฺสฺโส	๒๖๙	โสตุ	๔๑	หนฺนฺติ	๑๓๙
สฺวาตนํ	๓๒๒	โสตุํ	๑๙๘	หนฺสิ	๑๓๙
สณฺญา	๔๕	โสเชตุํ	๒๐๐	หนาม	๑๓๙
เสฏฺฐิจฺติ	๒๒	โสปาน	๕๓	หนามิ	๑๓๙
เสฏฺฐโจ	๓๑๑	โสมนฺสฺสํ	๒๙๒, ๓๐๗	หนฺติตุํ	๑๙๘
เสตฺहतฺถึ	๒๓๔	โสวจฺจสฺสํ	๓๐๗	หนฺติควํ	๒๘๒
เสติ, สยติ	๑๑๙, ๑๓๕	โสวจฺจสฺสตา	๓๐๙	หนฺติ	๑๓๙
เสตุ	๓๙, ๑๓๖	โสวณฺณมฺโย	๓๐๕	หนฺติตุํ	๑๙๘
เสตฺมฺนฺตุ	๓๒	โสธานีโก	๒๙๗	หมฺโภา	๙๒
เสถ	๑๓๖	โสหํ	๙	หฺรติ	๑๑๘
เสนํ	๑๘๙	โสหฺขุ	๓๐๗	หฺริ	๓๗
เสนา	๔๕	โสพส	๗๓	หฺริตุํ	๑๙๙
เสนฺตุ	๑๓๖	โสพสโม, โสพสฺสี	๓๑๖	หฺเร	๙๒
เสม	๑๓๖	โสพสโม, โสพสฺสี, โสพสฺสมิ	๗๘	หฺลํ	๙๘
เสมิ	๑๓๖	(ห)		หฺสฺราชา	๒๖๑
เสมฺหิโก	๒๙๖			หฺสี	๔๘
เสยฺยถาปิ นาม	๙๗	ห	๑, ๓๑๗	หา	๑๐๙
เสยฺยถาปิ	๙๗	หฺภูโจ	๑๙๗	หานิ	๑๙๒

ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า	ปทานุกรม	หน้า
หิ	๑๐๑	เหตุ	๓๙		
หิงคุ	๕๖	เหตุปัจจุโย	๒๓๕		
หิตฺวา	๒๐๓	เหตุมนฺตุ	๓๒		
หิมวณฺตุสทฺทปทมาลา	๓๑	เหตุสทฺทปทมาลา	๔๐		
หิโย	๙๓	เหมนฺโต	๒๙๙		
หิริมฺตุ	๓๑	โหติ	๑๓๕		
หิรณฺณ	๕๒	โหตุ	๑๓๕		
หิรณฺณสุวณฺณ	๒๙๖	โหตุํ	๑๓๕		
หิรณฺณสุวณฺณานิ	๒๙๖	โหถ	๑๓๕		
หิโรตฺตปฺป	๒๙๔	โहनฺติ	๑๓๕		
หีนปฺปณฺตี	๒๙๗	โहनฺตุ	๑๓๕		
หีนปฺปณฺตีตา	๒๙๗	โหม	๑๓๕		
หุรี	๙๖	โหมิ	๑๓๕		
หณฺเณ	๑๓๙	โหสิ	๑๓๕		
หณฺณติ	๑๓๙	โหหิ	๑๓๕		
หณฺณเต	๑๓๙				
หณฺณถ	๑๓๙				
หณฺณนฺติ	๑๓๙	(พ)			
หณฺณนฺเต	๑๓๙	พ	๑, ๓๑๗		
หณฺณเร	๑๓๙				
หณฺณวฺเห	๑๓๙				
หณฺณสิ	๑๓๙				
หณฺณเส	๑๓๙				
หณฺณาม	๑๓๙				
หณฺณามิ	๑๓๙				
หณฺณามฺเห	๑๓๙				
เหฏฺฐา	๙๕				
เหฏฺฐานฺที	๒๖๑				
เหฏฺฐาปาสาทำ	๒๓๒				
เหฏฺฐามณฺจํ	๒๓๒				

รายนามเจ้าภาพถวาย
printer hp รุ่น Laser Jet Pro M402dw

ราคา ๑๕,๔๐๐ บาท

เพื่อนำมาพิมพ์ต้นฉบับสำหรับตรวจทาน

๑.	คุณแม่จงลักษณ์ ธรรมนิยมศักดิ์	๕,๑๐๐ บาท
๒.	คุณศิริพรรณ บุญเกิด	๕๐๐ บาท
๓.	คุณวันชัย มั่นสวิวงศ์	๑,๐๐๐ บาท
๔.	คุณกนกพร คุณชัยเจริญกุล	๑,๐๐๐ บาท
๕.	คุณเพียงเพชร บุณณสมภพ	๑,๐๐๐ บาท
๖.	ครอบครัวตรีกุล	๑๐๐ บาท
๗.	คุณลาวัลย์ เพ็ชรนิล	๑๐๐ บาท
๘.	คุณบุญเลี้ยง ผ่องแผ้ว	๑๐๐ บาท
๙.	คุณสต์บพิณ กฤตานราภรณ์	๑,๐๐๐ บาท
๑๐.	ร้าน ป. กิจเจริญ	๕๐๐ บาท
๑๑.	คุณไพโรจน์ ภาคฉนวนวล	๕๐๐ บาท
๑๒.	คุณอัจฉรา มงคลรัตน์	๒,๐๐๐ บาท
๑๓.	คุณเขาวลัักษณ์ วรรณะพิศิษฐ์	๑,๐๐๐ บาท
๑๔.	คุณมณี เศรษฐวิวัฒน์	๕๐๐ บาท
๑๕.	ครอบครัว PAILLARD	๕๐๐ บาท
๑๖.	ครอบครัว GULARI	๕๐๐ บาท

รวมทั้งสิ้น ๑๕,๔๐๐ บาท

ประวัติผู้รวบรวมและเรียบเรียง

ชื่อ-ฉายา	พระมหาอดิพงษ์ อุดมปัญญา (เข็มนั่นเที่ยง)
วัน/เดือน/ปีเกิด	เกิด วันที่ ๒๘ เดือนมีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๔
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๕๑ หมู่ ๓ ตำบลมะค่า อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
อุปสมบท	วันที่ ๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ ณ พัทธสีมาวัดถนนโพธิ์ ตำบลถนนโพธิ์ อำเภอโนนไทย จังหวัดนครราชสีมา
ประวัติการศึกษา	เปรียญธรรม ๗ ประโยค ชั้นนักศึกษบาลีใหญ่ (สอบได้อันดับที่ ๑) สำนักเรียนวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์ (จิตวิทยา) เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบาลี (มจร)
ประวัติการทำงาน ที่อยู่ปัจจุบัน	ครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และบาลีใหญ่ วัดพิบูลทอง ถนนเทอดพระเกียรติ ตำบลวัดซลอ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๓๐
ผลงานทางวิชาการ	๑. รุปลัทธิที่ปณี เล่ม ๑ สันนิษัณฑ์ ๒. รุปลัทธิที่ปณี เล่ม ๒ นามกัณฑ์ ๓. รุปลัทธิที่ปณี เล่ม ๓ การกัณฑ์ ๔. รุปลัทธิที่ปณี เล่ม ๔ สมาสกัณฑ์ ๕. รุปลัทธิที่ปณี เล่ม ๕ ตัทธิกัณฑ์ ๖. รุปลัทธิที่ปณี เล่ม ๖ อายยาดกัณฑ์ ๗. รุปลัทธิที่ปณี เล่ม ๗ กิพพิธานกัณฑ์ ๘. ไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น ๙. กัจจายนสูตรปาฐะ แปลสูตรพร้อมอุทาหรณ์ ๑๐. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๑ หลักการแปลขั้นพื้นฐาน ร่วมกับคณะ ๑๑. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๒ วากยสัมพันธ์ ๑๒. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๓ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๑ ๑๓. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๔ โครงสร้างลักษณะต่างๆ ของภาษาบาลี ๒ ๑๔. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๕ วิธีการแปลอรรถกถา ๑๕. ทักษะการใช้ภาษาบาลี ๖ มาฝึกแต่งบาลีกันเถาะ ๑๖. ทำตัวรูปนามเบื้องต้น (ใช้คู่กับไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น) ๑๗. ทำตัวรูปอาชยาดเบื้องต้น (ใช้คู่กับไวยากรณ์บาลีเบื้องต้น) ๑๘. ภิกขุปาติโมกข์แปล พร้อมมาติกาสำหรับวินิจจัยสิกขาบท

